תלמוד בבלי · ראשונים · מאירי · סדר זרעים

מאירי על ברכות

רבנו מנחם לבית מאיר [המאירי]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מאירי על ברכות

רבנו מנחם לבית מאיר [המאירי]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מאירי-על-ברכות/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה 5
תלמוד ב. 6
תלמוד ב: 14
תלמוד ג. 18
תלמוד ג: 19
תלמוד ד. 19
תלמוד ד: 20
תלמוד ה. 22
תלמוד ה: 23
תלמוד ו. 23
תלמוד ו: 24
תלמוד ז. 24
תלמוד ז: 24
תלמוד ח. 25
תלמוד ח: 25
תלמוד ט. 26
תלמוד ט: 26
תלמוד י. 28
תלמוד י: 29
תלמוד יא. 31
תלמוד יא: 32
תלמוד יב. 41
תלמוד יב: 49
תלמוד יג. 52
תלמוד יג: 54
תלמוד יד. 59
תלמוד יד: 61
תלמוד טו. 64
תלמוד טו: 66
תלמוד טז. 67
תלמוד טז: 71
תלמוד יז. 73
תלמוד יז: 74
תלמוד יח. 77
תלמוד יט. 80
תלמוד יט: 83
תלמוד כ. 88
תלמוד כ: 90
תלמוד כא. 94
תלמוד כא: 98
תלמוד כב. 99
תלמוד כב: 101
תלמוד כג. 105
תלמוד כג: 106
תלמוד כד. 109
תלמוד כד: 110
תלמוד כה. 112
תלמוד כה: 115
תלמוד כו. 117
תלמוד כו: 125
תלמוד כז. 128
תלמוד כז: 130
תלמוד כח. 131
תלמוד כח: 131
תלמוד כט. 133
תלמוד כט: 135
תלמוד ל. 138
תלמוד ל: 141
תלמוד לא. 144
תלמוד לא: 152
תלמוד לב. 154
תלמוד לב: 154

תלמוד לג. 155
תלמוד לג: 157
תלמוד לד. 159
תלמוד לד: 162
תלמוד לה. 164
תלמוד לה: 169
תלמוד לו. 171
תלמוד לו: 174
תלמוד לז. 175
תלמוד לז: 178
תלמוד לח. 180
תלמוד לח: 182
תלמוד לט. 183
תלמוד לט: 185
תלמוד מ. 186
תלמוד מ: 188
תלמוד מא. 189
תלמוד מא: 193
תלמוד מב. 195
תלמוד מב: 202
תלמוד מג. 204
תלמוד מג: 207
תלמוד מד. 209
תלמוד מד: 212
תלמוד מה. 213
תלמוד מה: 215
תלמוד מו. 218
תלמוד מו: 226
תלמוד מז. 228
תלמוד מז: 232
תלמוד מח. 236
תלמוד מח: 237
תלמוד מט. 238
תלמוד מט: 240
תלמוד נ. 242
תלמוד נ: 244
תלמוד נא. 246
תלמוד נא: 247
תלמוד נב. 249
תלמוד נב: 253
תלמוד נג. 257
תלמוד נג: 260
תלמוד נד. 264
תלמוד נד: 267
תלמוד נה. 268
תלמוד נה: 269
תלמוד נז: 269
תלמוד נח. 270
תלמוד נח: 271
תלמוד נט. 272
תלמוד נט: 273
תלמוד ס. 275
תלמוד ס: 277
תלמוד סא. 279
תלמוד סא: 280
תלמוד סב. 281
תלמוד סב: 281
תלמוד סג. 282
תלמוד סג: 283
תלמוד סד. 283

הקדמה

אמר מנחם בן שלמה לבית מאיר יצ"ו זאת המסכתא ר"ל **מסכת ברכות** כבר הודענו בפתיחתנו המקום אשר נטה שם אהלה בתחלה רבינו הק' ע"ה בסדורו, והוא סדר זרעים, ובימי הגאונים נ"ע העתיקוה משם להיות עניני זאת המסכתא דברים שידיעתם הכרחית בלמוד עם ראותם הסדר ההוא רק ליחידים וכן עשו ג"כ במסכת חולין לסדר קדשים ובמסכת נדה לסדר טהרות כמו שהתבאר.:

ואמנם סבת מה שקבעוה בזה הסדר ר"ל סדר מועד הוא ממה שאין ספק בו שעניניה נאותים בזה הסדר לדמיון עניניה לשאר עניני הסדר ובפרט בעניני התפלות שהם כוללים כל ימי השביתות והמועדות שהם עיקר כונת כל הסדר, ר"ל סדר מועד, ואולם סבת מה שקבעוה בראש הסדר בהתחלת הלמוד הוא להיות כלל עניניה בא להעיר על דברים נכבדים מפנות האמונות בייחוד השם, ובהתפלל לפניו ולהודות לו ולברכו, וזה ענין ראוי להודיעו ולהקדימו ולחנך בו האדם מקטנותו על זאת התכונה מצורף אל שאר כונות כבר ביארנום בפתיחתנו.:

והיא כוללת ט' פרקים וסדרם לפי שטתנו:

א. מאימתי קורין. ב. היה קורא. ג. מי שמתו. ד. תפלת השחר. ה. אין עומדין. ו. כיצד מברכין. ז. שלשה שאכלו. ח. אלו דברים. ט. הרואה:

וענין המסכתא כלו אמנם יכוין דרך כלל להודיע ד' ענינים נכבדים:

הראשון להודיע תכונת הייחוד שאנו חייבים ליחדו ית' בכל יום איך הוא. **והשני** להודיע תכונת מיני התפלות שאנו חייבים להתפלל לפניו בכל יום ויום איך הוא. **והשלישי** להודיע תכונת הברכות שאנו חייבים לברכו ית' על כל מה שיבא לנו ממנו הנאה הן באכילה בן בשתיה הן בהנאת ריח בכל מיני הנאה איך היא. **והרביעי** תכונת הברכות שאנו חייבים לברכו ית' על כל מה שיגיענו הן טוב והן מוטב איך היא על כל דבר ודבר ואיך אנו צריכים להתבונן ולהודות על כל מה שיגיענו או שנראה או שנשמע מן הדברים המחדשים או המתחדשים כי מאתו הכל:

ועל זה הצד יחלקו עניני המסכתא לד' חלקים:

הראשון לבאר עניני ק"ש וברכותיה וכל אשר נגזר עליה, ויבאו על זה פרק מאימתי, היה קורא, מי שמתו. **החלק השני** לבאר עניני התפלות על השלמות תמידין כסדרן ומוספים כהלכתן ושאר התפלות על תכלית משפטיהם ותכונתיהם ויבאו על זה קצת פרק מי שמתו ופרק אין עומדין ותפלת השחר. **והחלק השלישי** לבאר עניני הברכות הבאות על מה שיגיע לאדם הנאה ממנו הן של סעודה הן של שאר הנאות ויבאו על זה פרק כיצד

מברכין, שלשה שאכלו, אלו דברים. **והחלק הרביעי** לבאר בו איך ראוי לברכו ית' על כל מה שיתחדש עליו, הן טוב הו מוטב או שיראה לו מדברים החדשים ושאר דברים שאין מהם הגעת הנאה ויבא על זה פרק הרואה:

ואמנם לפעמים יתערבב הסדר מעט ויכנס חלק אחד בגבול חברו, או שיתערבו באיזה חלק מהם דברים אחרים אינם מחלקי המסכתא אלא שיבאו שם על ידי גלגול כי חק הוא לסוגיית התלמוד על הדרך שהקדמנו בפתיחתנו:

ואמנם זה הפרק ר"ל מאימתי קורין, יסוד העניין בו לבאר קצת עניני ק"ש וברכותיה ורובו יסוב על ג' ענינין:

הראשון לבאר ולהודיע זמן ק"ש הן של שחרית הן של ערבית, והשני להודיע על אי זו תכונה הוא צריך לעמוד בעת שיקרא, השלישי לבאר בענין ברכות ק"ש הן של שחרית הן של ערבית כמה הם ואיך הם:

זו היא כונת הפרק דרך כלל אלא שיתגלגלו דברים של מן הכונה כמו שהקדמנו:

תלמוד ב.

המשנה הראשונה ממנו תכוין לבאר זמן ק"ש של ערבית מהיכן הוא מתחיל ועד היכן הוא מגיע, ואמר על זה מאימתי קורין את שמע בערבית וכו', פי' כבר ידעת שמצות עשה לקרוא את שמע פעמים שנא' שמע ישראל ודברת בם וכו' בשכבך ובקומך וכו', נמצא זמן שתי קריאות אלו אחת בזמן שכיבה ואחת בזמן קימה, ומתוך שאין זה זמן ברור הוצרך התנא להשמיענו ביאור עליו, שאילו אמר בבקר ובערב היה דבר ידוע בתחילת הלילה היא צאת הכוכבים ותחלת היום הוא עלות עמוד השחר, וכמו שנא' במקרא ואנחנו עושים במלאכה וכו' מעלות השחר ועד צאת הכוכבים וכתיב שם והיה הלילה למשמר והיום למלאכה אבל עכשיו שתלה הענין בשכיבה וקימה ואין זה זמן ברור הוצרך לברר זמנים אלו מה הם.

והתחיל ענין זה בשל ערבית מתוך שהוא מוקדם במקרא שנא' בו תחלה בשכבך ואחר כך בקומך, ומתוך כך ביארו משנה זו שהתחלת זמן ק"ש של ערבית הוא משעה שהכהנים שנטמאו וטבלו נכנסים לאכול בתרומתן, וזהו הערב השמש כמו שאמרו טבל ועלה אוכל במעשר, העריב שמשו אוכל בתרומה אע"פ שאם הוא מאותם הטעונים קרבן לטומאתם הוא מחוסר כפרה עדיין, ופי' בגמ' בהערב השמש הזה שהוא צאת הכוכבים כמו שיתבאר במקומו ופירושו הערב השמש הגמור שכלה אורו מכל וכל ונראו הכוכבים, ופירשוה בתלמוד המערב שנראו מהם ג' בקרוב מקום, ר"ל שלא בפזור

גדול אבל קודם לכן אינו זמן שכיבה לשום אדם ובהתחלת זמן זה לא נחלק בו שום אדם במשנה זו אלא הכל מודים שאין קורין כלל קודם צאת הכוכבים.
אבל בהמשכת זמן זה כלומר עד איזה זמן שבלילה הוא רשאי לקרותה ולקיים בה מצות קריאה בעונתה נחלקו תנאים אלו, והוא שר' אליעזר סובר עד סוף האשמורת הראשונה, ומכאן ואילך אינו קורא, מפני שהוא מפרש בשכבך תחלת שכיבה מלשון לא ישכב עד יאכל טרף, טרם ישכבו, ותחילת שכיבה הוא מיציאת הכוכבים עד סוף האשמורה הראשונה שהוא שליש הלילה זה בכה וזה בכה.
ור"ג סובר במלת בשכבך שביאורה כל זמן שאדם שוכב מלשון ושמואל שוכב, בשכבך תשמור עליך, והרי אדם שוכב עד עמוד השחר שעד עלייתו הוא לילה אבל מכאן ואילך אין כאן מצוה בעונתה, וחכמים ג"כ ס"ל כר"ג, אלא שלכתחילה הם מצריכים לקרות עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה, שאם תתירהו לימשך עד עמוד השחר שמא ימשך עד לאחר עמוד השחר ונמצא מפסיד קריאת עונה, אבל בלשון קימה לא היה להם לחלוק בכיוצא בזה שלא מצינו לעולם לשון קימה נאמר על המשך עמידה, אלא על זמן שאדם קם אם ממטתו אם מישיבתו, ואין זמן קריאתה מתאחר אלא עד המאוחר שבזמני הקימה ולא כל היום לקריאת עונה אבל בלילה נחלקו:
ולענין פסק הלכה, כר"ג בדיעבד וכרבנן לכתחלה, ויש פוסקים כר"ג אף לכתחלה ממה שאמרו בגמ' אמר רב יהודה הלכה כר"ע ולכתחלה הוא שהוצרכו לפסוק כמותו, שאם בדיעבד אך חכמים מודים בה כמו שנבאר, ולא פסקו מפרשים אלו לעשות סייג אלא לדברים של בטילא ושאדם נמשך אחריהם כגון אוכל קימעא וכו', אבל להתעסק במלאכתו וכל שכן לתורתו לא, **ואין הדברים נראים**, ובתלמוד המערב אמרו ר' יוסה מפקד לחבריא אין בעיתון מתעסקא באוריתה אתון קריין שמע קודם חצות ומתעסקין:
והוספנו בגמ' עוד זמן אחר לק"ש של ערבית למי שנאנס ולא קרא עד עמוד השחר שראוי לקראה עד הנץ החמה בתורת עונה, שמאחר שמכל מקום לא נאמר במקרא בעניין ק"ש לשון יום ולילה אלא לשון שכיבה וקימה והרי עד הנץ החמה זמן שכיבה לקצת בני אדם אנו מקילין על זה דאנוס, והוא שאמרו שם [ח:] ר' שמעון בן יוחאי בשם ר' עקיבא פעמים שאדם קורא את שמע ב' פעמים ביום אחת קודם הנץ החמה ואחת לאחר הנץ החמה ויוצא בה ידי חובתו באחת בשל יום ובאחת בשל לילה, ופסק ר' יהושע בן לוי הלכה כמותו בשעת הדחק, ר"ל באנוס, ובלבד שלא יאמר השכיבנו אחר שעלה עמוד השחר ולא מלת השכיבנו לבד אנו אמורים שבטלה אלא על כל הברכה שהרי על אימת

מזיקים נתקנה, ואין מזיקין אלא בלילה, וקצת גאונים חולקים לומר שהוא מתחיל בה ותקננו בעצה טובה מלפניך וחותם **ואין הדברים נראין**:

נמצא פסק ק"ש של ערבית לקרותה בשעת צאת הכוכבים ואם הוא טרוד בעסקיו או שאינו רוצה לקרותה עדיין, רשאי לשהותה לכתחלה עד חצות ואם לא קראה עד חצות קוראה עד עמוד השחר ויצא בה בדיעבד, ואפילו נעשה בשהייתה מזיד או פושע, ואם לא קראה עד עמוד השחר אם שהה במזיד אין לו עוד תקנת קיראה ואם בא לקרות קורא שלא בברכות כקורא בתורה, אבל אם נאנס קוראה בברכותיה עד הנץ החמה ובלבד שלא יאמר השכבינו, וכן יש מי שמפרש שאינו אומר מעריב ערבים, **ואין אנו מודים בכך** שאין זה אלא שסדר מציאותו של יום ושל לילה הוא מזכיר.

מהנץ החמה ואילך אינו קוראה בברכות ואפי' נאנס ואע"פ שבשל שחרית אמרו שאף לאחר המאוחר שבזמנים שלה לא הפסיד בברכות, כבר פירשוה קצת גאונים דוקא עד שעה רביעית שהוא זמן תפלה ועדיין סמיכת גאולה לתפלה, הא משם ואילך אינו קוראה בברכות, ואף לדעת המפרשה לכל היום התם הוא דזמן שכיבה לא מטא, אבל בשל ערבית אף בנאנס הואיל ובהנץ החמה כבר הגיע זמן קימה לרוב בני אדם אינו קוראה בברכות, ויש לחלק ולהתיר עד ג' שעות שהיא זמן קימה אף לבני מלכים:

זהו פסק של ק"ש של ערבית והקוראה קודם זמן צאת הכוכבים, התבאר בתלמוד המערב שלא יצא אלא שנוהגים היו לקרותה בבית הכנסת בברכותיה קודם צאת הכוכבים, ונוסח דבריהם בזה הקורא קודם לכן לא יצא, אם כן למה קורין אותה בבית הכנסת, כלומר כשמתפללים תפלת ערבית משהגיע זמנה בשקיעת החמה, ותירצו בה כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה, וודאי בברכות היו קורין שאם לא כן אין זו קריאה שיהו צריכים לשאול בה למה קורין ופירשוה כדי לעמוד וכו', כלומר ולא שיהיו פוטרים את עצמם בכך אלא שאחר כך היו חוזרים וקורין אותה בברכותיה, כמו שאמרו שם ספק קרא ספק לא קרא מהו, נשמעינה מן הדא הקורא קודם לכן לא יצא, וקודם לכן לא ספק הוא ואת אמר צריך לקרות הדא אמרה ספק קרא וכו' צריך לחזור, אלמא כל משקיעת החמה עד צאת הכוכבים ספק זמן הוא וצריך לחזור ולקרות, אלמא שנוהגים היו היחידים לחזור לקרותה כהלכתה מתורת קריאה בעונתה ואם כן ודאי בברכותיה היו קורין אותה כדינה שהרי היא העיקר:

ולגוף התשובה מיהא אני תמה, והלא מתפלל תפלת המנחה בלא קדימת דברי תורה וכן תפילת המוספין בימים שיש בהם מוסף, ואם מפני שמקדימין להם אשרי, אף כאן יהו עושים כן ויתפללו תפילת ערבית בבית הכנסת וימתינו לק"ש בבתיהם לצאת הכוכבים,

ואם מטעם סמיכת גאולה לתפלה שהיא אף בשל ערבית כר' יוחנן, היה להם לומר כדי לסמוך וכו', ושמא כך היא פירושה לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה כלומר מתוך ענין קריאת הגאלה שבמצרים כדי לסמוך לה את התפלה, וכן נראה ממה שאמרו שם בפרק זה ר' יוסה ור' אחא נפקין לתעניתא, בעון צבורא מיקרא שמע בתר תלת שעין, בעא ר' אחא מימחיא בידיהון, אמר ליה ר' יוסה ולא כבר קראו בעונתה כלום קורין אותה עכשיו אלא לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה, אמר ליה מפני ההדיוטות שלא יאמרו בעונתה קורין אותה.

ופי' הדברים שכבר קראוה בהנץ החמה אלא שבתעניות אחרות של גשמים היו מאריכים בדרשות ותוכחות וודאי דוקא אחר ק"ש בברכותיה שהרי זמנה בהנץ החמה, והיו מאחרים לתפלה מתוך אותם הדרשות וכסיימו הדרשות והיו רוצים לעמוד בתפלה, היו רוצים לחזור ולקרות את שמע ומיחה ר' אחא בידם, ואמר ר"י על זה ולא כבר קראו אותה בעונתה כלום קורין אותה עכשיו אלא לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה, והרי בזו כמה דברי תורה נאמרו בדרשא וכמה תוכחות שמתוכם ראוי לעמוד לתפלה אלא שפירושה לסמוך גאולה לתפלה שכבר הפסיקו הרבה לאותן הדרשות שמצד התענית והיו רוצים לחזור ולקרותה בברכות לסמוך גאולה לתפלה, אלא שמיחו בידם מפני ההדיוטות שיהיו חושבים שקריאה בזמנה היא וראוי לדחות סמיכת גאולה לתפלה מפני כך, וכן הקלו להם להאריך בדרשא ולבטל מתוכה סמיכת גאולה לתפלה מחיבת הדרשא, ואף בזו כן סמכו לקרותה קודם זמן כדי לעמוד וכו', ר"ל לסמוך גאלה לתפלה אע"פ שאינו אצלה זמן ברור, אלא שאחר כן היו חוזרים וקורין היחידים בבתיהם כהלכתה בברכותיה:

מעתה מה שאנו נוהגים לקרותה בבית הכנסת קודם צאת הכוכבים משקיעת החמה ואילך, ואין אנו חוזרים אותה בברכותיה משעת צאת הכוכבים בידוע שאין מצות עונה בידינו, ואין לסמוך על ק"ש שעל מטתנו שהרי אין קורין בה אלא פרק אחד ושלא בברכה ואע"פ שקצת גאונים מצריכים בה ברכה מטעם זה ר"ל אשר קדשנו וכו' לקרוא את שמע, בטלה דעתם אצל רוב המפרשים, **אלא שמכל מקום אנו סומכים בזה** הואיל ובגמ' הוזכרו קצת חכמים שסוברים שעונתה משתשקע החמה כמו שהוזכר שם לדעת קצת, משקדש היום בערבי שבתות שהיא אחר שקיעת החמה מיד, ואע"פ שאין לפסוק הלכה כדבריהם שהרי משנתינו סתמא היא וכמו שאמרו בגמ' סיפא - ר"ל עד סוף האשמורה הראשונה ר' אליעזר, רישא - ר"ל משעה שהכהנים וכו' לאו ר' אליעזר דאלמא רישא סתמא היא והוה ליה סתם דמתני' ומחלוקת דברייתא והלכה כסתם.

ואף לדעת האומר בגמ' תרי תנאי ואליבא דר' אליעזר דאלמא רישא נמי ר' אליעזר ולא הויא סתמא מכל מקום הואיל וחכמים ור"ג נחלקו עמו בעד סוף, והודו במתחלה, וכן שר' יהושע אמרה כן בברייתא הנזכרת בגמ' ראוי לפסוק כן, ושלא בשאר זמנים הנזכרים בברייתא, וכל שכן במקום טעמא דמסתבר בודאי זמן שכיבה קודם צאת הכוכבים ליכא לרוב בני אדם, מכל מקום אנו סומכים על זמנים שבה [נראה כוונתו על הברייתא, המעתיק], מפני שענין זה היא כשעת הדחק מכמה פנים, אחת טורח צבור שנכנסו לשם לתפלת המנחה, ואפ יתעכבו עד צאת הכוכבים יש להם על זה הכבדה יתירה, אם תאמר שילכו להם ויחזרו בעונתה אין החזרה מצויה כל כך על נקל, וכל שכן עם מה ששגור בפיהם לומר שתפלת ערבית רשות, שמא תאמר לא יתפללו ערבית בצבור ויתפללו כל אחד בביתו ויקראו את שמע בעונתה, שמא אין הנדחה חוזר ונראה, ועוד ברב עם הדרת מלך, ועוד תפלת הצבור חביבה ביותר. ואם תאמר שיתפללו בצבור תפלת ערבית לבד ויהיו קורים בבתיהם ק"ש בברכותיה לצאת הכוכבים שמא אף הם נשמטים ממנה מצד הטורח, ועוד שאם כן בטלה סמיכת גאולה לתפלה בערבית ושלא כר' יוחנן, והרי גדולי הפוסקים וגדולי המחברים פסקו כמותו (ואף סוגיא שבסוף פרק תפלת השחר מוכחת כן).

ומתוך דוחקים אלו התרנו לקרותה קודם זמנה ואע"פ שיש כאן סרך ברכה לבטלה הואיל ולא הגיע זמנה הרי סמכו בכמה דברים על מה שנא' עת לעשות לה' הפרו תורתך ואף זו הואיל ואלמלא קריאה זו שבצבור יש לחוש להעבירה מכל וכל עת לעשות לה' הוא, ועוד שהרי כבר ביארנו שסמכו על דעת חכמים שאמרו בגמ' שזמנה היא, ועוד כשם שאמרו בשל שחרית על הקורא משעברה עונתה ואילך שלא הפסיד בברכות, אפשר גם כן לסמוך על טעם זה בקורא קודם זמן וכמו שאמרו גם כן בק"ש של שחרית במשכים לצאת לדרך שקוראה משיעלה עמוד השחר אע"פ שעיקר זמנה משיכיר בין תכלת ללבן או לכרתי כמו שיתבאר, ועל דרך זה אנו רשאין לסמוך בשל ערבית משתשקע החמה.

ואף נוסח הברכות מלמדנו להקל בכך, שאין נסח ברכות אלו לומר אשר קדשנו במצותיו וציונו לקרוא את שמע שנאמר הואיל ואין זה זמנה אין כאן וצונו והרי היא ברכה לבטלה, אלא שאנו מספרים סדרי הערב היום בראשונה, ושבח של תורה בשניה, ועניני גאולה בשלישית ודברים אלו יש להם אף משעת שקיעת החמה, הא מכל מקום קודם שקיעת החמה לא יצא, ואע"פ שתפלת ערבית יש לה זמן, (אף) בתחומה של חמה והוא מפלג המנחה ולמעלה ר"ל מי"א שעות פחות רביע ולמעלה, כמו שיתבאר מכל מקום ק"ש אינה בדין זה, שהרי בזמן שכיבה תלאה הכתוב ואין זמן שכיבה בתקופה [אולי צ"ל

בתחומה] של חמה לעולם לשום אדם ומכל מקום לאחר שקיעת החמה ובשעת הדחק יצא על הדרך שביארנו:

מעתה אין אדם צריך לחזור ולקרוא את שמע אפילו על מטתו מתורת קריאת עונה, שאילו היה כן לא היה מספיק לנו פרק אחד וקריאה שלא בברכות, אבל מכל מקום צריך הוא לקרותה בלא שום ברכה להבריח את המזיקים הידועים ותלמיד חכם אינו צריך שתורתו משמרתו וכלי זיניו עליו כמו שיתבאר, ומכל מקום צריך הוא לומר פסוק אחד כגון בידך אפקיד רוחי וכיוצא בו שלא ילך לישן כמדת עם הארץ:

ואע"פ שפסקנו כן בזמן ק"ש של ערבית, הרבה חסידים נוהגים לצאת ידי הכל, והוא שהולכים בבית הכנסת ועומדים שם ביראה ושומעים, ואין קורין את שמע בלא ברכותיה, ומכל מקום מתפללים גם שמנה עשרה ובלילה קורים בביתם שמע בברכותיה ואע"פ שאין מקיימים מצות סמיכת גאלה לתפלה הם סוברים שהלכה כר' יהושע בן לוי שאינו מצריך כן בשל ערבית, וכן שהכלל מסור לנו מן הגאונים שהלכה כר' יהושע בכל מקום וכן היו נוהגים גדולי קדמונינו שבנרבונאה, **ומכל מקום עיקר הדברים** שאף תפלת ערבית לכתחלה סומכים בה גאולה לתפלה כר' יוחנן על הדרך שיתבאר ומשום דתניא כותיה כמו שכתבו גדולי הפוסקים.

ומתוך כך הצבור מתפללים על הסדר משתשקע החמה, מן הצדדים שכתבנו אלא שהרבה חסידים נוהגים שהם קורים בברכותיה ומתפללים סדרן בשלמות וקורים בבתיהם את שמע בברכותיה לקיים מצות עונה כדרך שביארנו מתלמוד המערב, ושמא תאמר והרי מכל מקום אחת מהן ברכה לבטלה, אין זה כלום שמששקעה חמה היא ספק זמן וכמו שקראוה בתלמוד המערב ספק קרו וכו', ואחר שכן רשאי לקרותה שמא זמנה הוא ואין ממתינים בה וכן חוזרים וקורים שמא לא היה זמנה.

ויש שנוהגים שהם הולכים בבית הכנסת ואין מתפללים שם כלל אלא מכוונין ושומעים ועונים שם קדיש ועומדים ביראה ובלילה מתפללים סדרן בשלמות, וכן נראה עיקר **ליחידים** אלא שהצבור עושים כדרכן על סמך מה שכתבנו, והרי אף ר' יהושע בעצמו הוא שאמר [ד:] אע"פ שקרא אדם את שמע כב"ה מצוה לקרותה על מטתו, וודאי בברכותיה היו קורין אותה שהרי אמרו באותה שעל המטה ותלמיד חכם אינו צריך, והתפלה וודאי גם כן בבית הכנסת היו מתפללים ואם כן אף לר' יהושע הכל היה בבית הכנסת:

וקצת רבנים כתבו בביאור שמועת תלמוד המערב שלא היו קורים אותה בבית הכנסת בברכותיה אלא כעין מה שאנו קורים אשרי קודם לתפלת המנחה, וכן היו נוהגים בכל

תפלה שאין ברכות קודמות לה, וכן מפרשים במה שאמרו שם בעון מיקרא את שמע בתר תלת שעין שכבר התפללו אלא שאותה תפלה שאחר הדרשה היתה תפלה שניה כעין מוסף, והיו מוסיפין בה אותן ו' ברכות הנזכרות במס' תענית והיו קורין בה את שמע כקריאת אשרי במוסף או במנחה, **ולדעתנו** אין זה כלום שבאותן תעניות אין מתפללים בה אלא תפלה אחת אלא שמוסיפים בה, אלא שקורים היו את שמע והיו רוצים לחזור ולקרותה אחר הדרשה כדי לסמוך וכו' על הדרך שביארנו, ועוד שאם כקריאת אשרי היו רגילים לקרותו מה היו מתיראין שיהיו ההדיוטות טועין לומר שמתורת קריאה בעונתה קורים אותה, וכן קצת מהם כתבו שכל שהוא זמן ערבית זמן הוא לק"ש, ואין זה כלום שהרי לר' יהודה זמן ערבית מפלג המנחה ולמעלה הואיל ועבר זמן הקרבת התמיד, והגיע זמן איברים ופדרים שזמנן כל הלילה, וזמן ק"ש אינו שהרי אין זמן שכיבה בתחומה של חמה לעולם, אלא שעקר הדברים כמו שכתבנו, **זהו פסק הנראה לנו בזמן ק"ש של ערבית**:

ונשוב לבאר המשנה, מעשה ובאו בניו של ר"ג וכו' ויש שואלים לשון מותרים מצד שהן מדקדקים שאם עלה עמוד השחר אסורים והיאך אפשר לומר כן והרי עד הנץ החמה זמנה היא לכל מי שנאנס וכמו שנתבאר כגון אלו שאונס שינה שנרדמו מתוך המשתה עכבם, והיו ראוים לקרותה בברכות אלו שלא מתורת קריאת חובה, שהרי אמרו [י:] שהקורא לאחר מכן קוראה אף בברכותיה אע"פ שאינו יוצא ממנה ידי קריאת חובה, ואע"פ שמכל מקום בק"ש של שחרית נאמרה וראוי לומר שדוקא נאמר כן בשל שחרית שאע"פ שעבר זמנה ר"ל זמן קימה מכל מקום לא הגיע עדיין זמן שכיבה, אבל זו שעבר זמן שכיבה והגיע זמן קימה שמא אף איסור היה שם מיהא לאחר הנץ החמה, תדע שיש מן הגאונים שכתבוה כן וכל שכן לדעת מי שכתב שם שלא נאמר אף בשל שחרית שלא להפסיד בברכות אלא עד שעה רביעית שהוא זמן תפלה מפני שהוא צריך לסמוך גאלה לתפלה, אבל משם ואילך הפסיד, כל שכן בזו שכבר עבר זמן שכיבה וכן נראה לי כמו שכתבנו למעלה.

ומכל מקום הם מפרשים שאף בשל ערבית קוראה אף בברכות ואף לאחר הנץ החמה אחר שהוא אנוס, ואין לדעתם חלוק בין הנץ החמה לאחר הנץ החמה, אלא שעד הנץ החמה קיים מצות קריאה בעונתה אחר שהוא נאנס ולאחר הנץ החמה לא קיים מצוה בעונתה, אבל מכל מקום אף לאחר הנץ החמה קוראה בברכות שלא מתורת קריאת עונה אחר שהוא נאנס. ולא עוד אלא שיש מפריזים על מדותיהם לומר כן מתורת חיוב ומצד תשלומין כדין טעה ולא התפלל ערבית שמתפלל שחרית שתים, וזו ודאי אינה

שלא נאמר כן בק"ש ובברכותיה אלא שקוראה שלא מתורת חיוב ובברכות וזהו דעת הרבה מפרשים.

ומתוך כך קשה להבין לשון מותרין שמשמעו שלאחר עמוד השחר אסורים והרי מאחר שאונס עכבם עד הנץ החמה חייבים, ולאחריה רשאין ומתוך כם הם מפרשים שלא נאמר כאן לשון מותרים אלא עד דעת שהם מותרים לקרות בתורת קיום מצוה בעונתה, ויש גורסים חייבים ואף מי שגורס מותרים מפרשה בעניין חייבים ממה שנא' במס' סוטה [ז:] וכל הנשים מותרים לראותה שפירושו חייבות, ועדיין לא הועלנו שהרי מכל מקום עד הנץ החמה היו חייבים לקרות בתורת עונה ומלשונו משמע שאם עלה עמוד השחר לא היו חייבים, והוכחות אלו כלם נתגלגלו ביד המפרשים מפני שקשה להם לומר שבני ר"ג יהו מזידין או פושעים ודנין אותם בנאנסו, ולדעת זה ודאי הכל קשה לפרש, אלא שלדעתי בני ר"ג בפשיעה היו שכל שבית המשתה מעכבו אין לך פשיעה גדולה הימנה, ואעפ"כ כל שלא עלה עמוד השחר חייבים היו, אלא שלדעתי הם היו שואלים אם דעת חכמים שאמרו עד חצות, אוסרים בכך אחר שפשעו והשיבם שמותרים היו, ומאחר שמותרים ודאי חייבים אחר שזמנה היא, אלא שתורת היתר שאלו, ובהיתר השיבם ואמר כל שעלה וכו' אסורים לקראה בברכות אח שפשעו כמו שכתבנו, ואע"פ שבגמ' [ט.] אמרו דההוא זוגא דרבנן דאשתכור בהלולא דרבה וכו' ודנו אותם באנוסים ושמא בני ר"ג כך היה וא"כ היה ראוי לדונם כאנוסים, מכוער הדבר ואין להוסיף עליו אלא שנכשלו להיותם נמשכים אחר הזמירות והשמחות, ומתוך כך אני אומר שבפשיעה היו:

ומכל מקום על אי זו שטה שיתבאר לא על דעת עצמו לבד אמר להם כן שאין זו מדת חכמים לחלוק על הרבים ולעשות כדברי עצמו, והוא שתמהו בתלמוד המערב פליג אדרבנן ועביד עובדא כנפשיה אלא שאף על דעת חכמים הוא אומר כן שלא אמרו עד חצות אלא להרחיק מן העבירה כמו שביארנו, והוא שאמר בגמ' [שם] רבנן עלך פליגי והלכתא כוותיהו וכו' ואמר להו רבנן כוותי סבירא להו וכו' ומכל מקום בתלמוד המערב נראה שלא כדעת חכמים עשאה והוא שאמר פליג אדרבנן וכו' ותירץ היוא שהיא לשנון, מעתה משעלה עמוד השחר כן אית דבעי למימר תמן כשהיו יכולים לקיים דברי חכמים, ברם הכא כבר עבר חצות ולא היו יכולים לקיים דברי חכמים ואמר להו עבוד כוותאי, ומכל מקום על גמרא שלנו סומכים, ושמא אף הוא כך אמר כבר עבר חצות ואף לדבריהם לא נתנו שיעור חצות אלא משום סייג:

ולא זו בלבד הוא במדה זו שעקר זמנה עד עמוד השחר ונתנו בה סייג עד חצות אלא כל מה שאמרו עד חצות דרך סייג הוא ועיקר מצוה עד שיעלה עמוד השחר:

הקטר חלבים בקרבנות שבשרן נאכל לבעלים או לכהנים והקטר איברים בקרבן עולה שכולה כליל מצותן עד שיעלה עמוד השחר ובזו לא עשו סייג עד חצות משום דכהנים זריזים הם ולא הוזכרה כאן אלא ללמוד שלכתחלה ראוי לעשות כן, וגדולי המפרשים כתבו שאף בזו עשו סייג עד חצות להרחיק מן הנותר ואע"פ שלא נתפרש להם חצות במקום אחר, מכאן אנו למדין בהדיא לפי דרכנו שחכמים הצריכו בה לכתחלה עד חצות: **כל הנאכלים ביום ולילה**, כגון חטאות ואשמות ודומיהם עקר מצותן עד שיעלה עמוד השחר, ואע"פ שנתפרש להם במשנת אי זהו מקומן שיעור חצות:

אם כן למה אמרו חכמים עד חצות, ר"ל בק"ש ובקרבנות הנאכלים ליום ולילה ולא שאלוה על הקטר חלבים ואיברים שהרי לא מצינו בהם שיעור חצות כמו שכתבנו אלא על ק"ש ובקרבנות הנאכלים ליום ולילה, והשיבו בה כדי להרחיק אדם מן העבירה בק"ש שלא לבטל מצות קריאה בעונתה ובקרבנות שלא יוכל לבא לידי נותר, ואף לדעת האומר שבהקטר חלבים לא עשו בה סייג בזו מפני שבכל שאין בו אכילה כהנים זריזים הם אבל בדבר אכילה יש לחוש וכמו שאמרו (פסחים פה, א) הפגול והנותר מטמאים את הידים ופירשו בה פגול משום חשדי כהונה, נותר משום עצלי כהונה, ובגמ' התבאר כן על אכילת קרבן הפסח שדינו כל הלילה אלא שלהרחיק אדם מן העבירה החמירו בו עד חצות, ור' אלעזר בן עזריה חלק לומר שמן התורה דוקא עד חצות אלא שהלכה כחמים והלל שנאמר עליו הרי הוא כמהו, ומכל מקום יש דברים שזמנן כל הלילה ולא עשו בהם שום סייג כגון קצירת העומר וספירתו, וטעם הדבר שלא עשו סייג אלא במה שאם עבר הלילה בטל חיובו:

תלמוד ב:

זהו ביאור המשנה ופסק שלה, ודברים שנכנסו תחתיה בגמ' אלו הן, זמנים הרבה הוזכרו בגמ' בק"ש של ערבית, והם אלו, א'. משעה שעני נכנס לאכול פתו במלח, ב. משעה שרוב בני אדם נכנסים לאכול פתן בערבי שבתות, ג'. משעה שקדש היום בערבי שבתות, ד. משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן, ה. משעה שהכהנים טובלים לאכול בתרומתן, ו. משעה שרוב בני אדם נכנסים להסב, ונתבלבלו המפרשים הרבה בפירושי ענינם עד שהרבו קושיות עליהם חבילות חבילות, מהם שפירשו משעה שעני נכנס וכו', שאין לו נר להדליק לסעודתו כלומר ואוכל מבעוד יום ואם כן יש לומר שזמן זה מוקדם לצאת הכוכבים ובסוף השמועה העלו שהוא מאוחר, וכן משעה שרוב בני אדם נכנסים לאכול פתן בערבי שבתות פירשו שהסבת שבת קודמת להסבת חול ולצאת הכוכבים,

ואף זה נמשך למה שפירשו בעני נכנס ונפסד בסתירתו, וכן משעה שקדש היום, יש מפרשים בו שקדש בודאי, ואם כן הרי הוא כצאת הכוכבים אלא שיש מפרשים משעה שקדש לר' יוסי והוא רגע קודם צאת הכוכבים, וכן משעה שבני אדם נכנסים להסב יש מפרשים בשבת, ואינו נראה כן שמאחר שהעלינו עני וכהן לאו חד שיעורא הוא יש לנו לומר גם כן בני אדם היינו עניין כלומר ששיעורם אחד אם כן הוו להו ר' אחא ור' חנינא בחדא שיטתא וכן פירשו הרבה מאותם הזמנים דברים שאי אפשר לישב בהם הסוגיא בשום פנים:

ולדעתי אני מודיעך דרך כלל שכל ששה זמנים אלו שהוזכרו בק"ש של ערבית נזכרו בבריתא האחרונה חוץ מאחד, וכל הקודם בה הוא קודם לזמן הבא אחריו לדעתי, אלא ששנים מזמנים אלו שכתבנו הם זמן אחד ונמצא שהששה זמנים חוזרים לחמשה והוא הענין שלא הוזכרו בברייתא זו האחרונה אלא ה', וכן שיש בהם זמן אחד שלא הוזכר על הסדר והוא זמנו של ר' יהושע שהוזכר אחר זמנו של ר' אליעזר והיה ראוי להזכירו אחר זמנו של ר' מאיר ויראה לי הטעם מפני שר' יהושע הוא בר מחלוקתו של ר' אליעזר בכל מקום הוזכרו דבריו לאחריו:

ונמצא כלל הדברים לדעתנו, שהזמן הראשון ר"ל הנזכר ראשון בענין זה הוא זמנו של ר' אליעזר והוא משקדש היום בערבי שבתות והוא אחר שקיעת החמה והוא תחלת בין השמשות של ר' יהודה:

זמן שני הוא זמנו של ר' מאיר והוא משעה שהכהנים טובלים שמאחרים טבילתם במה שאפשר ר"ל שיבא הערב השמש הגמור אחריו וסיבת איחורם שמא יטמאו אחר כן ונמצא טובלים בחנם והוא סוף בין השמשות של ר' יוסי והוא סמוך לצאת הכוכבים:

זמן שלישי הוא זמנו של ר' יהושע דאע"פ שהוזכר קודם זמנו של ר' מאיר כבר ביארנו הסבה, ומכל מקום זמנו הוא אחר זמן הנזכר לר' מאיר והוא משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן והוא שעת צאת הכוכבים והוא תכף לבין השמשות של ר' יוסי:

זמן רביעי הוא הנזכר לר' חנינא והוא משעה שעני נכנס לאכול פתו במלח והוא אחר צאת הכוכבים וכמו שאמר פשיטא דעני מאוחר ר"ל לצאת הכוכבים דאי ס"ד עני מוקדם ר' חנינא היינו ר' אליעזר כמו שנבאר בסמוך, ועניינו שהוא פוסק ממלאכתו בשעת צאת הכוכבים ובא לו לביתו, ושיעור ביאתו לביתו הוא מאוחר לשיעור צאת הכוכבים, ואין בה איחור שום הכנה שסעודת עני אין בה הכנה בחול ודרכו בפת ומלח שהם מצויים, וקאמר שזמנה בשעה שנכנסים לכך קודם שיסבו, אבל רוב בני אדם צריכים להכנה מועטת, וזהו לדעתי מה שאמר משעה שעני נכנס לאכול פתו במלח, דאם לא כן מה היה

לו להזכיר את מלחו ולביישו מתוך משנתו והוא הוא לדעתי שיעור הנזכר למעלה משעה שבני אדם נכנסים לאכול פתן בערבי שבתות, שכבר הכינו ואין צריכים הכנה כעני בחול, ומכל מקום בתי כנסיותיהם רחוקים מבתיהם ויש כאן שהות מצאת הכוכבים ואילך כשיעור הליכתם לביתם, והוא הוא שיעור שהיית העני שלא הזכיר בברייתא זו שיעור זה, ר"ל משעה שבני אדם נכנסים לאכול פתן בערבי שבתות, שהרי אחד הוא עם שיעור פת במלח של עני, ואף בתלמוד המערב נראה להדיא שהסבת שבת מאוחרת לצאת הכוכבים:

זמן החמישי הוא הנזכר לר' אחא והוא משעה שבני אדם נכנסים להסב ופירושו לדעתי בחול שבצאת הכוכבים יוצאים ממלאכתם ובאים לבתיהם ומכינים הכנה מועטת ואין אכילתם בפת ומלח, ואחר כך שאלו הי מינייהו מאוחר, ר"ל אם של עני אם של כהן, והשיבו פשיטא דעני מאוחר דאי ס"ד עני מוקדם ליציאת הכוכבים ר' חנינא היינו ר' אליעזר, ומכל מקום יש גורסים ר' חנינא היינו ר' מאיר והיא גירסא משובחת, שבודאי העני מעריב הוא למלאכתו, ואם שיעורו מוקדם לצאת הכוכבים על כל פנים הוא סמוך לו והיינו ר' מאיר, אלא שברוב הספרים גורסים היינו ר' אליעזר, ונראה לי שמתוך שדברי ר' יהושע סמוכים לדברי ר' אליעזר לא חשש לסדר הזמנים אלא לסדר החכמים, וכשאתה מקדימו לשיעורו של ר' יהושע, אתה מניחו לשיעורו של ר' אליעזר שקדם לו, ואילו הוזכר ר' מאיר קודם ר' יהושע כמו שהיה ראוי לפי סדר הזמנים היה אומר היינו ר' מאיר והדברים מחוורים:

ואם נפשך לומר ושמא זמנו של ר' חנינא מאוחר מדר' אליעזר וקודם של ר' מאיר והוא באמצע אותו זמן שמשקיעת החמה שהוא תחלת בין השמשות דר' יהודה והוא זמנו של ר' אליעזר, לזמן הסמוך ליציאת הכוכבים שהוא תחלת בין השמשות של ר' יוסי או קודם לו מעט, וסוף בין השמשות דר' יהודה או אחריו מעט שהוא זמנו של ר' מאיר, אין זה כלום שאין באמצע זמן זה זמן הראוי לסמן עליו לא תחלת בין השמשות ולא סוף בין השמשות ואין אדם מניח זמן אלא ברגע שיש בה איזה צד ראוי לסמן עליו, אם תחלת בין השמשות אם סוף בין השמשות אם שקיעת חמה אם צאת הכוכבים, ואם תאמר שעדי שקיעת החמה הוא עומד למלאכתו ובא לו לביתו וכשמגיע הוא באמצע זמן זה, אף זו אינה שבודאי אינו בטל ממלאכתו עד צאת הכוכבים, ואם מפני שאין לו נר ובא להקדים לאכול כמו שפירשו גדולי הרבנים אם כן צריך הוא שיבדל ממלאכתו קודם שקיעת החמה שתכך כשיגיע לביתו תהא חמה נשקעת ולא קודם, שבודאי צריך הוא

לאורה שתכף לשקיעת החמה, ואם כן היינו דר' אליעזר, אלא ודאי מאוחר הוא לצאת הכוכבים כשיעור שהוא בדל ממלאכתו כיציאת הכוכבים ובא לו לביתו כדרך שביארנו:
ואע"פ שלענין פסק לא הוצרכנו לידיעת זמנים אלו, מכל מקום יש לנו מהם שאין זמנה של ק"ש לדעת אחת מהם אלא משקיעת החמה ואילך, ומשקיעת החמה ואילך יש לסמוך על זמנים אלו כמו שביארנו בשעת הדחק שמכל מקום זמן שכיבה הוא ויש לרוב מפרשים בלבול בפי' זמנים אלו ומה שפירשתי בהם נראה ברור וכל הסוגיא מתפרשת בה יפה, וכבר הארכתי בהם בפירושנו:
ולענין ביאור מה שנתחדש בסוגיא זו בענין מכדי כהנים וכו', ובענין ביאת אורו וביאת שמשו נתבלבלו בה הרבה מפרשים דמעיקרא קאמר מכדי כהנים מאימת אכלי בתרומה וכו' משעת צאת הכוכבים שמשמעו של דבר שכך פשוט להם, והדר קאמר דאגב אורחיה אתא לאשמועינן הכי אלמא דאי לאו הכי לא הוה פשיטא לן.
כך נראה לנו בפירושה מכדי כהנים מאימת אכלי בתרומה משעת צאת הכוכבים דאע"ג דבהערב שמש תלא רחמנא מכל מקום הכי חזינן דעבדי כהני דאלמא הכי קים להו שם זמן שאורו של שמש שלוט אע"פ שנסתר ממנו אינו קרוי הערב השמש לענין זה, וא"כ ליתני בהדיא משעת צאת הכוכבים ומה ענין לתלות זמן ק"ש בזמן אכילת תרומה, ותירץ שהוא כוון להודיענו על זמן אכילת תרומה שהוא ביציאת הכוכבים אף למחוסרי כפרה, שלא לטעות ולומר שזב ומצורע ודומיהם שטעונים כפרה בשמיני יהו אסורים בתרומה עד שיביאו כפרתן למחר, ולא כיון הפסוק ליתן זמן אכילתה בערב שמיני אלא לטמאים שאינם מחוסרי כפרה כגון טמא שרץ ונבלה אלא אף במחוסרים כפרה כן כדקאמר סתמא משעה שהכהנים וכו' כלומר כל הכהנים ואפי' מחוסרי כפרה, ובא להודיע שזמן הנתון באכילתה להערב השמש אף במחוסרי כפרה כן, ומאחר שזמנה בהערב השמש הדבר פשוט בו לצאת הכוכבים ראיה למה שאמר שאף מחוסרי כפרה זמנן מבערב מדתניא ובא השמש וטהר ביאת שמשו מעכבתו מלאכול בתרומה, אבל כפרה לא מעכבא.
ואין להקשות תנינא חדא זימנא ממה ששנינו ביבמות (יבמות עד, ב) טבל ועלה אוכל במעשר, העריב שמשו אוכל בתרומה דהא הכא לאו מילתא באפי נפשה עביד לה אלא אגב אורחיה ואורחא דתנא הכי הוא לאשמועינן מילתא אגב אורחיה, אע"ג דאיתא בהדיא במתני וכמו שמצינו בכתובות פרק נערה (כתובות מח, ב) לעולם היא ברשות האב עד שתכנס לחופה ואמרו שם מאי לעולם לאפוקי ממשנה ראשונה, אע"פ שבפרק

אע"פ (כתובות נז, א) שנינו להדיא זו משנה ראשונה אבל ב"ד שלאחריהם אמרו אין האשה אוכלת בתרומה עד שתכנס לחופה:

ואחר כן שאלו וממאי דהאי ובא השמש וכו', ועיקר הגרסא וממאי דהאי ובא השמש ביאת אורו הוא ומאי וטהר טהר יומא דלמא ביאת שמשו הוא ומאט וטהר טהר גברא, ופי' הדברים נהי דמודינא לך דכפרה לא מעכבא מכל מקום זמן צאת הכוכבים מהיכא פשיטא לן דלמא הערב השמש משעת שקיעת החמה הוא, והיינו דקאמר וממאי דביאת אורו הוא כלומר שקיעת אורו לגמרי וטהרת היום לגמרי שזהו צאת הכוכבים, ביאת שמשו הוא ר"ל שקיעת החמה ומאי וטהר טהר גברא ר"ל בהערב שמשו אע"פ שאין הכוכבים יוצאים, ותירץ א"כ לימא קרא ויטהר כלומר דשני בלישניה בין ובא השמש דקאי איומא ובין ויטהר דקאי אגברא ומאי וטהר שהוא על גזרת ובא, על כרחך איום קאי כלומר ובא השמש וטהר היום.

וגדולי הרבנים פרשו ששאלה זו חוזרת על מה שאמר שאין כפרה מעכבת והם גורסים וממאי דביאת שמשו הוא ומאי וטהר טהר יומא דילמא ביאת אורו ר"ל זריחת אורו של מחר ומאי וטהר טהר גברא בהבאת כפרתו, ותירץ לימא קרא ויטהר שהוא לשון עבר ש"מ טהרת היום קאי.

וכמה קשים הדברים להתישב, חדא שביאה ראשונה אתה מפרש בלשון שקיעה וביאה שניה בענין זריחה, ועוד שלא מצינו ביאה במקרא אצל שמש אלא זו בענין שקיעה, ואע"פ שמצינו כי בא אורך, אור לחוד ושמש לחוד, ואף זה אפשר לפרשו שכבר נשקעה אורה מועטת שבך ונתחדש לך אורה יתירה שאין עין שולטת בה, ועוד ממה שנסתפקו בני מערבא בכך והיאך נסתפקו שתהא הבאת כפרתן מעכבת והלא משנה שלימה שנינו העריב שמשו אוכל בתרומה פירושו הערב השמש הגמור, והוא שיכלה כל אור היום, ושמא זו הוא זמן צאת הכוכבים והוא זמן ק"ש ערבית כמו שביארנו מכל מקום שבת קדושתו חלה משקיעת החמה ואילך שהוא זמן בין השמשות לדעת ר' יהודה **והלכה כדבריו לענין שבת** כמו שיתבאר במקומו:

תלמוד ג.

אף במקום שאין שם חשש כגון שהיו שם שנים שהם כשרים ומדעים ביראת חטא צריך הוא להזהר שלא יכנס לחורבה מחשש מפולת וכן מחשש כל דבר שיש בו חשש סכנה מחמת מה שהוא נכנס לשם:

תלמוד ג:

כשבני אדם עומדים לפני המת אינן רשאין שם לדבר דברי הבאי ולא אף דברי תורה אלא אם כן דברים של עניני מיתה אם לדבר על צרכי המת וקבורתו או לספר שם דרך תוכחת עניני מיתה דרך כלל או דרך פרט:

לעולם יהא אדם זהיר לעסוק בדברי תורה ויעיר את שחרית (עליה) ולא ימשך אחר התענוג ולא יפתהו להתרשל על זה עשרו ונכסיו שהכל חולף ואבד, ותורה ושכרה עומדים לעד ומי לנו גדול מדוד שהיה מלך וטרוד בכמה עסקים ולא מנעהו מזה מלכות ועושר וטרדא, והיה משתדל להעמיד כנור על מראשותיו שהיה מנגן מאליו בחצי הלילה על ידי רוח צפונית והיה עומד באותה שעה ממטתו ועוסק בתורה עד שהאיר היום שהיה מוכרח להשתדל בשאר הטרדות עד שכשהיו חבריו רואים כך היו מקבלים מוסר ממנו ואומרים אם דוד שהוא מלך כן, אנו על אחת כמה וכמה הוא שדרשו בתלמוד המערב עורה כבודי עורה הנבל וכנור אעירה שחר איתער איקרי מן קומוי איקרי דברייי, אעירה שחר כלהון בני אינש שחרא מעורר להון, ברם אנא מעורר לשחרא ויצר הרע מקטרג, דרכן של מלכים שחר מעוררן ואת אמר אעירה שחר, דרכן של מלכים ישנים עד ג' שעות ואת אמר חצות לילה וחבריו שומעים ועומדים ועוסקים בתורה נמצאו כלם עוסקים בתורה בשביל דוד, ואוי לאזנינו שכך שומעות ואינן מקבלות ואשרי המדבר באזן שומעת:

תלמוד ד.

לעולם ילמד אדם את לשונו לומר אינו יודע אלא אם כן הדבר ברור בלא שום פקפוק, אמרו ז"ל למד לשונך לומר איני יודע שמא תתבדה ותאחז:

הדם היוצא מן האשה, והשפיר והוא עור הולד, והשליא והיא הסובבת על השפיר כלן צריכים בדיקה, הדם אם הוא מחמשת מיני דמים הטמאים אם לאו, והשפיר אם הוא מרוקם ר"ל בצורות איבריו נראות עד שיהא נבדק אם זכר אם נקבה לענין ימי טומאה וימי טהרה, והשליא אם אין בה טפח לטהרה בספירת נדה לבד, ואם גדולה מטפח ליתן לה ימי טהרה אחר ספירת ימי טומאה נקבה ודברים אלו כלן יתבארו במקומן בע"ה בביאור מרווח:

תלמיד אע"פ שהגיע להוראה במקום רבו מיהא לא יורה אלא ברשות רבו כמו שיתבאר בסנהדרין, ואם הדברים ברורים לו ראוי לו שאחר שגלה דעתו ימלך ברבו כך דנתי כך זכיתי כך חייבתי וכיוצא בזה:

אע"פ שידע אדם בעצמו שהוא חסיד, לא יהא בטוח בעצמו על כך עד שיתרשל בתפלה וצדקה וגמילות חסדים, אלא לעולם יראה את עצמו כחוטא וכשוגג לפני הקב"ה ית' ויתייירא תמיד מן העונש הן מעונשי העולם הזה, הן מעונשי העולם הבא, והלא דוד קרא עצמו חסיד ואמר שמרה נפשי כי חסיד אני ואעפ"כ אמר לולא האמנתי לראות בטוב ה' בארץ חיים ואמרו ז"ל למה נקוד על לולא אמר דוד רבונו של עולם מובטח אני בך שאתה עתיד ליתן שכר טוב לצדיקים לעתיד לבא, אבל איני יודע אם יש לי חלק ביניהם אם לאו שמא יגרום החטא, אם דוד שהפליג בתשובה כך, אנו שלא הגענו לחצי גדרים הצריכים לה על אחת כמה וכמה, והוא שאמרו כתיב הנה אנכי עמך ושמרתיך וכו', וכתיב וירא יעקב אמר שמא יגרום החטא, ואע"פ שכל הבטחה לטובה מתקיימת על כל פנים כדרך שאמר ירמיה לחנניה בן עזור כדכתיב אך שמע נא חנניה וכו', וענין המאמר הוא שירמיה היה מתנבא לרעה, וחנניה לטובה ואמר לו ירמיה אם דברי אינם מתקימים אין נבואתי מוכחשת שאפשר שתשובה מעכבת, ואם דבריך אינם מתקיימים נבואתך מוכחשת שאי אפשר שכל הבטחה לטובה אינה חוזרת ואם כן היאך אמר שמא יגרום החטא? תדע שלא נאמר כן אלא בנבואה פרטית כלומר שהוא מתנבא תדעו שטובה פלונית באה לפלוני וכיוצא בזה:

תלמוד ד:

ואע"פ שביארנו במשנה שלכתחלה רשאי לעכב בק"ש עד חצות, מכיון שיבאו הכוכבים אינו ראשי להתחיל באכילה עד שיקרא את שמע ויתפלל וכל שכן שאין לו להתחיל בשינה וכן הדין בכל תפלה מכיון שהתחיל זמנה אסור לאכול עד שיתפלל אע"פ שאין שעה שלה עוברת, אפי' לא הגיע זמנה מכל וכל הואיל וסמוך לה לא יקל בכך:

מעתה מי שבא מן השדה לא יאמר אלך לביתי ואוכל מעט או אשתה מעט או אישן מעט ואחר כך אתפלל שמא ימשך ותתבטל המצוה אלא ילך לבית הכנסת יקרא או ישנה עד שיגיע זמן ק"ש וכשיגיע זמנה יקרא ויתפלל וילך ויאכל וכל שכן בתפלת ערבית שמא מתוך שהפה רגיל לומר עליה שיהא רשות תהא קלה בעיניו להוציאה וכבר קבעוה חובה כמו שיתבאר:

תפלת שחרית צריך לסמוך בה לתפלה ברכה אחרונה של ק"ש והיא הנקראת גאולה, שלא להפסיק בה בנתים בשום דבר אפי' בפסוקי דרחמי, ולא התירו בו אלא פסוק של ה' שפתי תפתח וכל האומר בו כי שם ה' אקרא וכו' או שומע תפלה וכו' אינו מן המהדרים, ולמטה התבאר שבסוף התפלה אומר יהיו לרצון אמרי פי:

וסמיכת גאולה לתפלה זו ר"ל של שחרית הוא ממנה שלא נחלקו בו בגמ' ר' יוחנן ור' יהושע שעל דעת ר' יוחנן צריך הוא לסמוך בה ואע"פ שיש לו לומר השכיבנו הואיל ותקנוהו סמוך לגאולה הרי היא כגאולה והרי גאולת מזיקים נזכרה בה והסר מעלינו וכו', ורוב המפרשים כדבריו, ומה שנהגו עכשיו לקרוא ברוך ה' לעולם וכו' וחותמים בא"י המולך בכבודו וכו' יש שמוחין בכך ושלא כהלכה נעשה, ואף בתוספות העידו על גדוליהם שלא היו אומרים אותה כלל.

ומכל מקום אנו סומכים בכך מפני שברכה זו במקום תפלה נתקנה, והוא שהוזכרו שם י"ח אזכרות כנגד י"ח ברכות שבתפלה, וטעם תקנתה מפני אותם הבאים אחרונים בבית הכנסת ואם היו נשארים שם היו מסתכנים מפני שבתי כנסיותיהם היו רחוקים מן העיר, והילכך תפלה היא והרי היא אחת עם אותה תפלה הבאה אחריה, ואע"פ שמפסיקים בה בקדיש, מכל מקום שתי תפלות הסמוכות זו לזו כאילו אחת הן נחשבות הואיל ואף תפלה זו במקום תפלה האחרת הותקנה, ואע"פ שראוי לתמוה היאך תקנו הגאונים ברכה בפני עצמה שלא ממטבע חכמים הראשונים, פרשו קצת חכמים שרשאים גדולי הדור לתקן נוסח ברכה מעקרא אע"פ שלא נקבעה, ויש בזה כמה בפרק הרואה, במה שאמרו שם אנא לא הוה שמיע לי וקימתיה מסברא, וכן מה שמצינו נוסח ברכות מפי הגאונים שלא מן התלמוד כעין ברכת אלמן ואלמנה, וכעין ברכה שהתקין רב האי בענין פדיון הבן, וכן ראוי לתמוה אחר שבמקום תפלה הותקנה היאך לא פתחו בהן בברוך, אלא שמכל מקום עשאום לענין זה סמוכות לברכות שמע, שאע"פ שנתקנו במקום תפלה אינן תפלה גמורה, ומכל מקום יש פוסקים כר' יהושע דאע"ג דתפלת ערבית קיבלו עליהו בחובה מיסמך גאולה לתפלה לא קיבלו עליהו, ומתוך כך הם מתירים לשוח בין סוף ברכת ק"ש לתפלת ערבית **והדברים נראים כדעת ראשון** אע"פ שיש לו לסמוך גאולה לתפלה אומר הוא אמן אחר גאל ישראל שבשחרית ואחר חתימת השכיבנו בערבית כדין כל סוף ברכה אחרונה שעונה אחריה אמן, ויש בדעת חולקים כמו שיתבאר:

תקנו חכמים לומר מזמור תהלה לדוד ג' פעמים בכל יום ומפני זה נהגו העם לאמרו שתי פעמים בשחרית אחת קודם ק"ש ואחת לאחר תפלה ואחת במנחה:

אע"פ שקרא אדם את שמע בבית הכנסת מצוה לקרותו על מטתו, ולא על המטה ממש אלא סמוך לשכיבתו כמו ועליו מטה מנשה ולא על מטתו כאילו שקורין אותו דרך הדיוטות ובגלוי הראש אלא באימה וביראה, וטעם קריאה זו פרשו בתלמוד המערב להבריח את המזיקים וביאורו אצלי המזיקים הידועים והם הדעות הכוזבים, והזקיקוהו

בעתות הפנאי ליחד את השם שלא יטעה באמונות השניות וכשיקרא על הכונה הראויה תהא מטתו בטוחה מהם:

תלמוד ה.

ותלמיד חכם אינו צריך תורתו משמרתו ואעפ"כ צריך הוא לומר פסוק אחד כמו שביארנו במשנה, ויש מפרשים דוקא כשקראה בעונתה אע"פ שקרא עם הצבור בבית הכנסת צריך לקרותה על מטתו אע"פ שהוא ת"ח ודי לו מכל מקום בפרק אחדושלא בברכה, כמו שביארנו, וכל שהוא מרבה בכך ומכוין ליחד הרי זה משובח:

בתלמוד המערב אמרו ר' שמואל ב"ר נחמני כד הוי נחיא לעבורא הוה מיקבל בי ר' יעקב גרוסא, והוה ר' זעירא מיטמר במי קופיא מישמעינה האיך קרי שמע, חזייה דהוי קרי והדר קרי עד דהוה שקע גו שנתיה אמרו בלבבכם על משכבם ודומו סלה:

מי שרואה עצמו מצד טבעו מוכן לעבירות ישתדל בעצמו ויתחזק להשליט יצר טוב על יצר רע ויכעיסנו עליו ר"ל שישלוט שכלו על תאותו ואם נצחו בכך מוטב, ואם לאו יעסוק בתורה ר"ל בקיום המצות וגדרי הדת בקיומם והבנת עניניהם ישמרהו מהתפרץ במה שבטבעו תאב, ואם לא יועילהו זה יכניס עצמו בהתבודדות ובמחקר במציאות האל ואחדותו והוא ענין ליקרי את שמע, ששתי אלו הפנות רמוזות בק"ש, ויתענג טבעו בזה עד שלא יבקש עוד מותר גופני ואם לא הועיל בכך ר"ל שהוחלט כל כך שאין זה מועיל לו או שאינו כדאי להתעסק באלו הענינים יכאיב עצמו ויכניע לבבו במחשבת אחריתו ובזכירת יום מיתתו תמיד ואז יכנע לבבו הערל בהכרח:

ראוי לאדם שלא להרהר אחר מדותיו של הקב"ה אלא כל שרואה בעצמו יסורים או שאר צרות באות עליו הן בממון הן בנפשות יפשפש במעשיו, פשפש ולא מצא יתלה בבטול תורה וידע ויבין שאין יסורים בלא עון, כלל ידוע לחכמים אין עשן אלא מן האור, ועניין יסורים של אהבה כבר ביארנוהו בחבור התשובה:

כבר ידעת שהעבר יוצא בשן ועין כמו שיתבאר במקומו, כך החוטא שבאו עליו יסורים אם קבלם על הצד הראוי ופשפש במעשיו כתקון חכמים נשתחרר מחטאיו ונזדכך ובלבד שלא יהיה רגיל בכך לשנות החטאים ככלב שב על קיאו, ולעולם אל יבהלוהו מקריו ואל יכעיסוהו להביאו לידי פקפוק, וכן ירגיל עצמו לסבול התלאות שזו היא מדתן של חכמים, אחד מן החכמים קבר עשרה בנים זה אחר זה ולא נשאר לו זכר, והיה מביא עצם קטן בפחות מכשעורה שאינו מטמא במגע ובמשא, והיה מנחם בו האבלים כדי שיתבוננו בו ויקבלו תנחומים ויסבלו התלאות ליראת ה' ית', ולפיכך יהא אדם מפשפש

במעשיו וידע כי הכל במשפט, ואם אופני המשפט נעלמים ממנו, ודבר זה בין בהפסד ממון בין באבדן נפשות שעל הכל ראוי לו לחשוד על עצמו יותר משיחשוד משפטיו של הקב"ה:

תלמוד ה:

אחד מן החכמים השיגהו הפסד והפצירוהו חבריו לפשפש במעשיו וכשאמר להם מי חשידנא בעינייכו דעבידנא מילתא דלאו דינא השיבוהו ומי חשיד קודשא בריך הוא דעביד מילתא דלא דינא, ומכל מקום יגע ומצא ושב ורפא לו ונשתלם בדמי נזקו:
המתפלל צריך להזהר שלא יהא שום דבר חוצץ בינו לבין הקיר שלא יפנה לבו לאותן הדברים, ואע"פ שאנו נוהגים להיות הספסלים חוצצים בין המתפללים לבין הקיר אומר אני כיון שעומדים שם בהתמדה הכל רגילים שם ואין לבם פונה בהם, או שמא לא נאמר אלא בדברים המטלטלים על נקל כגון בגדים שעל המטה ודברים דקים אבל דברים הקבועים או שאין מטלטלים אלא בכבדות אין חשש בדבר:
מדרכי המוסר ומטכסיסן של אוחזים מעשת תלמידי חכמים בידיהם שאם נשארו בערבית שנים בבית הכנסת והתפלל האחד קודם חבירו שימתין לחבירו עד שיתפלל ולא יניחהו יחידי ואם לא עשה כן אין רוח חכמים נוחה הימנו ותפלתו אינה ראויה להתקבל מפני שיצא שכר תפלתו בהפסד רוע מוסרו, ואם המתין לו נכפל שכרו, ויש אומר שלא נאמר דבר זה אלא בזמנם שהיו בתי כנסיותיהם רחוקים מן העיר:

תלמוד ו.

כל שאדם יכול להתפלל בבית הכנסת יעשה מפני ששם כונת הלב מצויה, כלל גדול אמרו תפלת הצבור חביבה וכל המתפללים בבית הכנסת בעשרה שכינה עמהם, ובפרק ד' אמרו שאסור לאדם שיקדים תפלתו בצבור לתפלת הצבור והתבאר למטה שאם לא היה יכול להתפלל בב"ה יתפלל בתוך ביתו בשעה שהצבור מתפללים שנאמר ואני תפלתי לך ה' עת רצון, אימתי הוא עת רצון בשעה שהצבור מתפללים, ומכל מקום מי שיש לו ב"ה בעירו והוא יכול לילך ואינו הולך אין רוח חכמים נוחה הימנו ולא עוד אלא שנקרא שכן רע ואם יש לו בית המדרש קבוע מתפלל בו וכך הדבר ברור:
לעולם יזהר אדם שלא לדון ביחידי אפי' בדברים שרשאי בכך, ולעולם לא ידון אלא בג' שהם שנים נושאים ונותנים ואחד בורר ומכריע ובזה נשמרים מן השגיאה ונאמר עליהם ששכינה עמהם וכן לעסוק בתורה, אע"פ שבכל צד נאה ומשובח אם הם שנים הדבר נאה

יותר שמביניהם יבחן האמת ביותר, ועוד שמתוך שאחד נושא ונותן עם חבירו הדברים חקוקים בדמיונם יותר ויותר והוא שכיון באמרו שנים מיכתבן מילייהו בספר הזכרונות: **לעולם תהא מחשבתו** של אדם רדופה אחר המצות שאף המחשבה אינה אלא תועלת והיא המביאה לידי המעשה, אמרו חכמים אפי' חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה:

תלמוד ו:

ולעולם יהא אדם נוח לבריות ומקדים בשלומם ומשתדל בכבודם ובתועלתם כפי כחו ובזו מתאהב לבריות וגורם להם לצאת ידי חובת כבוד תורה ומצות:

תלמוד ז.

קבלת התוכחות מבוא גדול לתשובה, וכבר ידעת ששנאת התוכחות הוא מהדברים המעכבים את התשובה כמו שיתבאר במקומו, מכל מקום מי שמתעורר מעצמו עליה ומכיר בעצמו רוע הנהגתו וחוזר ממנה מאליו הרי הוא תכלית היראה ובחירת התשובה, אמרו ז"ל טובה מרדות אחת בלבו של אדם יותר ממאה מלקיות שנאצר תחת גערה במבין וגו':

צריך אדם להזהר שלא לפקפק ולהרהר אחר מדותיו ית' ממה שיראה לו העדר הסדור בין בני אדם, בענין צדיק ורע לו רשע וטוב לו שהכל במשפטי ישרו ית', ואף אם אופני המשפט נעלמים ממנו, וכבר ביארנו העניין בביאור מרווח בחבור התשובה:

תלמוד ז:

תלמיד חכם שבידו למחות ראוי שירגיש וישגיח בעניני העיר, ואם ראה רשע בתקפו שהוא פורץ גדר המצות ופורק עולן מעליו, ראוי לו להתגרות בו ואל יחוש לנזק או להפסד, ומכל מקום כל שהוא מחמת תביעות ודברים שלא מן הדת יתרחק ממנו כמה שיוכל ואל יתגרה בו כלל שלפעמים הצלחה גוברת ברשעים עד שפרגוד הצדיק ננעל מפניהם, וכבר ביארנו ענין זה כראוי בחבור התשובה:

אע"פ שאדם מוצא עצמו רחב לב וקל ההבנה ובעל זכרנות, לא יקל בעצמו שלא לקבוע מקום לתורתו וכל שעושה כן מצליח בלמודו ומנצח החולקים עליו, והוא שאמר אויביו נופלים תחתיו והוא ענין לא יבשו כי דברו אויבים בשער:

ולעולם בענין ההוראה ישמש תלמידי חכמים שהגרסא סבה לחכמה ושמוש הזקנים והחכמים סבה לידיעת המלאכה, והוא ענין ההוראה הן בדין הן באסור והיתר:

תלמוד ח.

בשעה שאדם הולך לב"ה לא יתחיל להתפלל מיד, אלא ישהה מעט קודם שיתפלל כדי להתישב לבו, ודי לו בשיעור שיכנס בב"ה ב' פעמים ויגיע למקומו או יתחילת מיד באשרי או בשאר פסוקים ומתוך אותם הפסוקים יתחיל בתפלתו:

מכיון שהתחילו לקרות בספר תורה אסור לאדם לצאת מב"ה אלא א"כ בין קורא לקורא, וכיון שנפתח ספר תורה אסור לאדם לדבר אפי' בדבר הלכה, ואע"פ שאמרו רב ששת מהדר אפיה וגריס שאני רב ששת דתורתו אומנותו, ויש מי שמפרש שלא נאמר דבר זה אלא שאין בב"ה י' שהיו שומעים ושותקים אבל אם יש עשרה ראשים האחרים לדבר ואין הדברין נראין, ויש מי שמפרש שלא נאסר דבר זה אלא בימי רבותינו שהיה ראשון מברך לפניה ואחרון לאחריה, ואמצעיים לא היו מברכים ושמא זה המספר יזדמן לו שיקרא ונמצא שסח בנתים ר"ל בין ברכה ראשונה לאחרונה אבל אנו שכל הקורים מברכים לפניה ולאחריה רשאי לספר ואין בכך כלום:

תקנו חכמים שיהא אדם משלים פרשותיו בביתו על הדרך שאדם קורא אותם בצבור בכל שבת ושבת שנים מקרא ואחד תרגום ואפי' אותן המקראות שאין להם תרגום יש אומר שצריך לקראן ג' פעמים ב' כדין האחרים ופעם שלישית במקום התרגום:

תלמוד ח:

לעולם יזהר אדם שלא לעבור אחורי ב"ה בשעה שהצבור מתפללים שלא יחשדוהו הרואים כפורק מעליו קבלת עול מלכות שמים ואם יש שם דבר שיהא נשמר בו מחשד זה, כגון אם יש שם ב"ה אחר שילכו בו באותו הדרך או שהוא מביא משאוי על כתפו רשאי ואין בכך כלום:

כל העושה דבר על דעת שבסבת אותו דבר תתקיים מצוה הרי הוא כמי שעשה מצוה שכן האוכל ושותה בתשיעי כדי שיוכל להתענות בעשירי הרי אכילתו נחשבת למצות תענית והרי הוא כמו שהתענה תשיעי ועשירי:

השוחט את העוף צריך שינקוב את הווריד סמוך לשחיטה ודבר זה יתבאר במס' חולין:

זקן ששכח תלמודו מחמת אונסו מוזהרים אנו שלא לנהוג בו בזיון אלא שנכבדהו כאלו לא שכח, אמרו חכמים לוחות ושברי לוחות מונחות בארון:

כבר ביארנו במשנה פסק עניני ק"ש של ערבית על פני כלו היאך הוא, אבל ק"ש של שחרית נזכר בסוגיא אחד מן הזמנים שלה, והוא שאמרו ר' שמעון בן יוחאי אומר פעמים שאדם קורא את שמע ב' פעמים בלילה אחת קודם שיעלה עמוד השחר ואחת לאחר

שיעלה עמוד השחר ויוצא בהן ידי חובתו באחת בשל יום ובאחת בשל לילה אלמא זמנה של שחרית משעלה עמוד השחר, ופירושה במשכים אלא שאנו נשמטים מלהזכיר דינה עד שיתבארו בו כל הזמנים שלה בסוגיית המשנה השנייה כמו שיתבאר עכשיו:

תלמוד ט.

וכן באכילת הפסח ביארנו במשנה שעיקר מצותו עד שיעלה עמוד השחר אלא שחכמים עשו לו סייג עד חצות ודלא כר' אלעזר בן עזריה שאמר שאף מן התורה אינו נאכל אלא עד חצות ומכל מקום מה שנאמר בסוגיא זו מועד צאתך ממצרים אתה שורף ר"ל עמוד השחר פירושו שראוי לשרוף כלומר אתה מעמידו בתורת חיוב שריפה, ומכל מקום כבר ידעת שאין שורפים קדשים בי"ט, וקצת רבני צרפת כתבו שאף מצה אחרונה צריך לכתחלה שיאכלנה קודם חצות שהרי זכר לפסח היא אלא שבדיעבד עד שיעלה עמוד השחר:

תלמוד ט:

המשנה השניה והיא מענין החלק הראשון והוא שאמר מאימתי קורין את שמע בשחרית וכו' מאחר שביאר במשנה הקודמת זמן ק"ש של ערבית באה משנה זו אחריה לבאר זמן ק"ש של שחרית מהיכן הוא מתחיל ועד היכן הוא מגיע, ויעדו זמנה משתהא אורה של יום שולטת עד שיכיר בין תכלת ללבן, ופירשו בגמ' שלא בין גבבא דעמרא לגבבא דתכלא שהצבוע עם הלבן אף בלילה הוא ניכר אלא משיכיר בין תכלת שבה ללבן שבה, ר"ל משיכיר אדם להדיא כשילבש טליתו בין תכלת שבציצית ללבן שבו שמתוך שהוא מעורב ביניהם אין אורם של כוכבים מספקת להכירו להדיא אע"פ שהוא צבוע והשאר לבן, ר' אליעזר אומר בין תכלת לכרתי ר"ל בין תכלת לירוק והוא שיעור מאוחר מעט מן הראשון אחר ששניהם צבועים:

עד הנץ החמה: זהו סוף זמן, ר' יהושע אומר עד ג' שעות פי' עד שיעברו ג' שעות ר"ל רביע היום באי זה יום שיהיה הן טבת הן תמוז, משם ואילך אין בה מצוה בעונתה, ומכל מקום בגמ' פירשו שהקורא מכאן ואילך לא הפסיד ומקבל שכר כקורא בתורה, ופי' בגמ' שקוראה בברכות כמו שיתבאר:

זהו מה שנזכר במשנה זו בדין זה, ובגמ' חדשו בק"ש של שחרית זמנים אחרים והם שבוסגיא הנזכרת למעלה בסמוך ייעדו משיעלה עמוד השחר ובסוגיא הבאה על משנה זו ייעדו בה תכף להנץ החמה, **ופסק הדברים** שהמשכים לצאת לדרך למקום שלא יוכל

לכוין דעתו כשילך בדרך כגון דרך של סכנה התירו לו לקרות לכתחלה משיעלה עמוד השחר, הואיל וזמן קימה הוא לקצת בני אדם וזהו **זמן ראשון**, אבל עיקר הזמן הוא משתהא אורת היום שולטת עד שיכיר בין תכלת ללבן וזהו **זמן שני**, וכן המשכים בדרך שאינו של סכנה אחר שיכול לכוון דעתו אינו קורא עד זמן זה והוא שבתלמוד המערב שבמס' סוכה אמרו השכים לצאת לדרך מביאים לו לולב ומנענע שופר ותוקע וכו', ומתפלל וכשיגיע זמן ק"ש קורא.

ומה שאמרו כאן ומתפלל הואיל ואתא לידן יש לומר (אולי צ"ל לפרשו), [יש] מפרשים בו שלא אחר ק"ש אמרה אלא שקודם ק"ש מתפלל ר"ל בתוך הבית קודם ק"ש משום שתפלה בעיא כונה יתירתא ורשאי להתפלל משעלה עמוד השחר, וגדולי המפרשים כתבוה כאן אף קודם שעלה וכו' דלתפלה לא בעינן עמוד השחר, **ואין הדברים נראים** שהרי וותיקין היו מאחרים ק"ש משום תפלה כדי להיותה ביום גמור, ואחר שכן היאך נאמר להתפלל תפלת היום קודם עמוד השחר, אלא ודאי אחר עמוד השחר, וכפשטה של שמועה שהרי לולב ושופר ביום הן ואעפ"כ אמרו ולכשיגיע זמן ק"ש קורא אלמא שאינו קורא לכתחלה עד שיגיע זמנה והוא משיכיר וכו' הואיל ואינו בדרך של סכנה, ואף בדיעבד יש אומר שלא יצא אע"פ שהיה משכים הואיל ולא לדרך סכנה השכים, והוא שאמרו הקורא עם אנשי משמר לא יצא וודאי אחר עמוד השחר היו קורין כמו שידוע מסדר התמיד.

ומכל מקום זו יש מפרשים אותה כקורא כן בהתמדה בביתו ושלא בשום צד אונס ולא בהשכמה לצאת לדרך, הא במשכים יצא בדיעבד אע"פ שאינו בדרך של סכנה, אלא שלכתחלה הואיל ואין שם סכנה דוקא משיכיר ודינו כדין מי שאינו משכים, ומכל מקום ותיקין שסומכים גאולה לתפלה ואין רוצים להתפלל עד שתזרח החמה שהוא יום גמור, קורין אותה קודם הנץ החמה בכדי שיגמרוה עם הנץ החמה ויעמדו להתפלל והוא **זמן שלישי**, והוא שאמרו במסכת יומא [לז.] על הילנאי מלכתא שעשתה נברשת של זהב על פתחו של היכל, ואמרו שם בשעה שחמה זורחת ניצוצות יוצאות הימנה ויודעים שהגיע זמן ק"ש, ואע"פ שזה לא היה סימן אלא להנץ ואנו מצריכין קודם הנץ החמה עד שיהו גומרים אותה עם הנץ החמה, שמא זהרורי חמה היו מגיעים שם קודם הנצתה מכח זהרורי האדמימות שהיו נכרין בה.

ומכל מקום יש מפרשים שזמנה עם הנץ החמה, וגומרים פירושו קורין וכל שאדם קורא את כולה אדם אומר עליה לשון גומר, כדרך שאמרו גומר את ההלל, ואף הם מביאים ראיה ממה שאמר בתלמוד המערב אמר ר' יודה מהלך הייתי אחר ר' אלעזר בן עזריה

ור' עקיבא והיו עסוקים במצות והגיע זמן ק"ש סבור הייתי נתיאשו מלקרות קריתי ושניתי ואחר כך קראו הם וכבר נראית חמה בראשי ההרים, ובברייתא נאמר עליה והיו עסוקים בצרכי צבור, אלמא מכל מקום זמנה עם הנץ החמה, ומכל מקום יש גורסים בה ואחר כך נראתה חמה בראשי ההרים, ומכל מקום ראייתי ממה שנאמר בברייתא זה בהדיא מצותה עם הנך החמה כדי שיהא סומך לה תפלה ונמצא מתפלל ביום, ומה שהיו מכונים להיות תפלתם בשעת הנץ החמה הוא מפני שבאותו זמן היו רוב האומות נכשלות אחר עבודת השמש, והיו קובעים תפלתם באותו זמן מפני שיש בה (פרכנה) שבהם אדם מכיר [ ] לבא מאתו ית' על הדרך שכתבו גדולי חכמינו בענין תמיד של שחר שהיה נשחט בקרן צפונית מזרחית ושל בין הערבים בקרן צפונית מערבית כמו שדרשו שנים ליום שיהיו שניהם נשחטים כנגד היום, ומכל מקום הן שנפרש קריאתה בהנץ החמה הכל בכלל **זמן שלישי** הוא:

לא קראה עד הנץ החמה, קוראה בדיעבד על שיעברו ג' שעות והוא **זמן רביעי** הקורא מכאן ואילך לא קיים מצוה בעונתה ומכל מקום לא הפסיד אלא שמקבל שכר כאדם שקורא בתורה, וקוראה בברכות, ומקצת גאונים פרשו שלא נאמר כן אלא כל שעת תפלה אבל מסוף שעה רביעית ולמעלה הואיל ועבר זמן תפלה אינו קוראה בברכות **וכן הדברים נראים**, וי"מ שכל היום כלו בדין זה אחר שלא הגיע זמן שכיבה כמו שהתבאר, **זהו ביאור המשנה** ודינין שבאו עליה בגמ' תפילין אין הנחתם אלא ביום וזמן הנחתם הוא משיראה את חברו ברחוק ד' אמות ויכירהו, ושאלו בתלמוד המערב מה אנן קיימין אי ברגיל אפילו ברחוק כמה חכים ליה, אי בשאינו רגיל אף קרוב לגביה לא חכים ליה, אלא כי אנן קיימין ברגיל ואינו רגיל, כהדין דאזיל לאכסניא ואתי לקיצין, ושמא תאמר והרי אמרו תפילין בלילה הלכה ואין מורין כן, ואם כן אף קודם זמן זה מאי איסורא איכא שמא זו גם כן לענין הוראה נאמרה, או שמא לא אמרו הלכה אלא לענין שאינו צריך לחלצם אבל להניחם לכתחלה בלילה אסור, ושיעור ציצית נראה תלוי בציצית עצמו והוא משיכיר בין תכלת שבה ללבן שבה:

תלמוד י.

תלמיד חכם שהיו אי זו מבני אדם מצערים לו אין ראוי לו לקללם אלא יתפלל עליהם שיחזרו בתשובה ומכל מקום יש דברים שהוא רשאי עליהם לקלל ולהחרים ולנדות כמו שיתבאר במקומו בע"ה:

מטכסיסי כל בעל מדה להכיר לזולתו כל מעלה שיש לו יתר עליו, ולא יקנא בו ולא ישתרר עליו באותו דבר שהוא גדול בו עליו, אלא יכיר כל אחד לחברו מה שראוי אם הוא ת"ח ושכנגדו עשיר, יכיר החכם במעלת עשרו וכבודו של זה, ויכיר זה מעלת חכמתו של זה, וכן בכל שאר המעלות ויכיר בעל המועט לבטל היותר להקדים בכבודו, ולעולם ת"ח המעוטר בשלמות מעלת המדות מעלה את הכף השניה, אלא אם היה בה מלך או מנהיג שאין שום מעלה נערכת אצל מעלת מלכות, אלא אם כן מעלת נבואה שאף היא חולקת עם המלכות בהנהגה ובשררה, ואין בזה שקול כבר מצינו שאליהו הלך אצל אחאב וכבר מצינו שכנגדו שיורם הלך אצל אלישע, ומכל מקום אם אירע דבר לאחד מהם או שחלה הולך האחר ומבקרו וכן עשה ישעיהו לחזקיהו:

מצות עשה של פריה ורביה אין לאדם להפקיעה על שם שהוא חושד את עצמו או בת זוגו שלא להעלות זרע הגון, אם על פי השמועה אם על פי השכל אם ע"פ הנסיון, שאין לאדם אצל סתרי השם כלום וכמו שאמרו בהדי כבשי דרחמנא למה לך, ומכל מקום ישתדל בזווגו במה שראוי להשתדל בבת זוג עד שיראה כמתכוין בזווגו להוליד בנים הגונים כמו שהזהירו בבדיקת אחיה ובבת תלמיד חכם וכדומה לזה:

תלמוד י:

עבור שנה אינו אלא בסוף שנה, לפיכך אין מעברין אלא אדר ואם הגיעו לתחום יום ל' של אדר ולא עברו שוב אין מעברין הואיל ונכנסו בתחום הראוי לקבעו ניסן, ומכל מקום אם עברוה מעוברת הואיל ולא קדשוהו עדיין לשם ניסן, ודבר זה עיקרו במסכת סנהדרין:

המתפלל אל יחזיק עצמו בחסיד כל כך עד שיתלה בקשתו בשביל עצמו, אלא יחזיק עצמו כחוטא ויתלה בקשתו ברחמי השם או בזכות אבות, דרך צחות אמרו ז"ל התולה בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו וכל התולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים, משה תלה בזכות אחרים שנאמר זכור לאברהם וכו' תלו לו בזכות עצמו שנאמר לולי משה בחירו, חזקיה תלה בזכות עצמו דכתיב זכר נא אשר התהלכתי לפניך תלו לו בזכות אחרים שנאמר וגנותי על העיר וכו' ולמען דוד עבדי:

אדם המקבל הנאה או חסד מאחרים יקבלנה על דעת שישלם גמול אחר שיודע בעצמו שבידו לשלם והרוצה לעשות עצמו זר אצל העולם ושלא לקבל הנאה מהם או כבוד יעשה דבר זה בדרך שלא יחזיקו יוהרא במדותיו כגון שאינו נמנע מזה אלא שלא יחשד לעשות בשבילו דבר שאינו ראוי כמי שהוא דיין שהוא ראוי להמנע מזה, כדי שלא יחשדוהו

כמקבל שוחד והוא ענין כאלישע בראשונה וכשמואל הרמתי בשניה, ומכל מקום כל המהנה ת"ח מנכסיו או שמכניסו לביתו ומאכילו ומשקהו שכרו אתו ופעולתו לפניו:

המתפלל אל יעמוד במקום גבוה כגון על גבי מטה או על גבי כסא או על גבי ספסל או על גבי שרפרף או על גבי שום מקום שנא' ממעמקים קראתיך ה' ודוקא במקומות כעין אלו הנזכרים, ר"ל מטה כסא ושרפרף שאין העמידה עליהם מצויה והעולה עליהם להתפלל בעמידה מראה כאילו כונתו לקרב את תפלתו לשמים אבל אם הוא מקום שהעמידה מצויה אין בכך שלום, ואין טענה מכאן לאמר שלא להתפלל על הדוכן, ויש נותנים שיעור בכך שכל שהוא מקום גבוה עשרה או שהוא מוקף מחיצות או רחב ד' אמות הרי הוא כרשות בפני עצמו ומותר, וכן אם הוא נמוך מג' טפחים הרי הוא כקרקע:

המתפלל צריך שיכוין את רגליו עד שיהיו שניהם נראין כאחד, ובתלמוד המערב פירשו שיהיו מכונים כנגד נקביו ומתפרדין מלמעלה הוא שאמרו דרך סמך ורגליהם רגל ישרה רגלים ממקום אחד ורגל ממקום אחר והוא דמיון רגל עגל:

האוכל ושותה בשחרית ואחר כך מתפלל אע"פ שמכל מקום יצא ידי תפלה עון גדול הוא ועליו הכתוב אומר ואותי השלכת אחר גויך לאחר שהתגאה זה מקבל עליו עול מלכות שמים, ודרך סמך הביאו אזהרה על זה לא תאכלו על הדם לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם:

בסוגיא זו אמרו גדול הקורא ק"ש בעונתה מן העוסק בתורה מדקתני לא הפסיד כאדם שקורא בתורה, אלמא דקריאה בעונתה עדיפא טפי, יש שואלים פשיטא שהרי אף הקריאה תורה וכשיש בם קיום מצוה בעונתה ודאי גדולה היא מקריאה ומה הוצרכה, ותירצו בה שפירושה אף מן השונה ר"ל קורא ומתכוין בפירושה, וזה הוא לשון עוסק ונפקא מינה למי שתורתו אומנותו שאע"פ שאינו מפסיק לתפלה מפסיק הוא לק"ש ודלא כר' שמעון בן יוחאי שנחלק על זה בתלמוד המערב, שאמרו שם תמן תני' מפסיקין לק"ש ואין מפסיקין לתפלה אמר ר' אחא טעמא ק"ש דבר תורה תפלה אינה דבר תורה, ר' אבא אמר תפלה אין זמנה קבוע אמר ר' יוסה ק"ש אינה צריכה כונה תפלה צריכה כונה, אמר ר' מני וג' פסוקים הראשונים אין צריכין כונה, פי' בתמיה(ם) מגו דאינון צבחר ר"ל מעט, הוא מיכון, ר' יוחנן בשם ר' שמעון בן יוחאי אף לק"ש אין מפסיקים ר' יוחנן אמר על גרמיה כדון אנו אף לתפלה מפסיקים והיו סבורים שם שר' שמעון בן יוחאי סובר שאך לשאר מצות אין מפסיקים והוא שאמרו שם כותבי ספרים תפלין ומזוזות מפסיקים לק"ש ואין מפסיקין לתפלה, ר' חנינא בן עקיבא אומר כשם שמפסיקים לק"ש כך מפסיקים לתפלה ולתפלין ולשאר כל מצותיה של תורה ואתיא דר' יוחנן מן גרמיה כר'

חנינא, והקשו על זה ולא מודי ר' שמעון שמפסיקין לסוכה וללולב והא תני הלמד שלא לעשות נוח לו שלא נברא, אלא טעמיה בק"ש זה שנון וזה שנון ואין מבטלים שנון מפני שנון, והא תני הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם שקורא בתורה, הא בעונתה חביבה היא יותר מדברי תורה, ר' שמעון על ידי שהיה חדד בדברי תורה אינה חביבה עליו יותר מדבר תורה, והק' ולא תני כאדם שקורא בתורה, הא בעונתה במשנה היא כלומר והיה לו שיפסיק ותירץ ר' שמעון לדעתיה שאמר העוסק במקרא מדה שאינה מדה, כלומר ואינו עושה אותה כמשנה, ורבנן עבדין קריאתה כמשנה ר"ל קריאה בעונתה, ומתוך כך מפסיקים **ומכל מקום יראה שדוקא בפסוק ראשון אבל משם ואילך מי שתורתו אומנתו אינו מפסיק וכן נאמר**:

המשנה השלישית והכונה בה לבאר ענין החלק השני, והוא שאמר ב"ש אומר בערב וכו' בא לבאר במשנה זו תכונת עמידת הקורא בשעת קריאתו והיו ב"ש סוברים שמה שנאמר על קריאת ערבין בשכבך, אע"פ שהוא נאמר על זמן קריאה יש ללמוד גם כן ממנו שיקרא בשכיבה ר"ל שיהא שוכב או מוטה בשעת קריאה, ובבקר שיקרא מעומד הואיל ונאמר ובקומך, ולדעת ב"ה לא נאמר בשכבך ובקומך אלא להוראת שכיבה, ותימה שהרי נאמר ובלכתך בדרך שמשמעו שרשאי לקרות אף בשעת הלוכו שאין כאן לא הטיה ולא עמידה, ואע"פ דב"ש היו מעמידים בדרך פרט לחתן מכל מקום ממילא למדנו שאף בדרך קורא והלכה כב"ה.

והילכתא בין ק"ש של ערבית בין ק"ש של שחרית קוראה כמו שירצו יושבין וקורין, עוסקין במלאכתן וקורין, או מוטין וקורין, ומכל מקום בפרק א' אינו רשאי לקרות בשעה שהולך כמו שיתבאר בפרק שני, ואחר שכן אין ראוי לאדם לשנות עמידתו בקריאתו, ר"ל שאם היה יושב או זקוף אינו מטה לכונת קריאה בהטייה, אם עשה כן יש אומר שלא יצא ומחזירים אותו **ודבר זה אינו מן הדין** אלא שלא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות **זהו ביאור המשנה** וקצת דברים באו עליה בגמ' אגב גררא ואלו הן:

תלמוד יא.

אבל חייב בכל מצות ומכל מקום יש מצות שהוא פטור מהם, ולא עוד אלא שאין ראוי לו לעשות מהם בכל שבעה, ומהם בקצת הימים, וכבר זה כלו מתבאר במסכת מועד קטן (דף טו.):

מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית לא יצא ידי חובתו, ולא סוף דבר בסוכה קטנה שאינה מחזקת אלא ראשו ורובו אלא אף בגדולה שהיא כשרה מצד

שיעורה, מכל מקום הואיל ושולחנו בתוך הבית לא יצא, גזרה שמא ימשך אחר שולחנו, ויש חולקים בזו בקצת דברים אלא שאע"פ שבאה בפרק זה אגב גררא עיקר מקומה במסכת סוכה ושם יתבאר ענינה בע"ה:

חתן הכונס את הבתולה הוא פטור מק"ש אף בזמן שאינו עוסק בנישואים, כגון שכבר כנס אע"פ שבשאר עוסק במצוה אינו כן, וכונס את האלמנה שהוא חייב אחר שכבר כנס יתבאר בפרק ד', ועוסק במצוה שהוא פטור מק"ש, דוקא בעוד שהוא עוסק את המצוה ושהיא מצוה שאי אפשר לקיימה אם יקרא את שמע, וכמו שאמרו בתלמוד המערב סבור הייתי שנתייאשו מלקרות מצד שהיו עוסקים במצות או בצרכי צבור כמו שכתבנו למעלה, וכן כל מקום שאמרו שהעוסק במצוה פטור מן המצוה דוקא בעוד שהוא עושה את המצוה שאין האחרת נעשית אלא בדחייתה של זאת, אבל בעוד שאינו עושה אותה מצוה או שאין זו נדחית בכך ואפשר לקיים את האחרת בקיומה של זאת לא נפטר בכך כמו שאמרו (בבא קמא נו, ב) בשומר אבידה שנפטר מנתינת פת לעני מתוך שאם ילך לביתו תעלם האבדה ותחזר ותאבד, וכן כל כיוצא בזה, אבל אם היא אבדה שאפשר לגנזה וכבר גנזה חייב.

וכן אם מניח תפלין ומביא ציצית הואיל ובקיומן אפשר לקיים שאר מצות חייב בכל המצות, וראיה לדבר מה שאמר העוסק במצוה פטור מן המצוה ולא אמר המקיים את המצוה, ותלמוד תורה מיהא מפסיקים ממנה לכל המצות כמו שביארנו למעלה וכן כתבנוה במועד קטן, ומכל מקום הליכה לדבר מצוה הרי הוא כעשיית מצוה וטרדות של רשות מיהא אינן פוטרות כלל אפילו טבעה ספינתו בים וכיוצא בה שהיא טרדה יתירה אינה פוטרת, וביאור הסוגייא יתבאר בסוף פרק שני:

המשנה הרביעית והכונה לבאר בה ענין החלק השלישי והוא שאמר בשחר מברך שתים וכו', מתוך שביארנו ענין ק"ש ותכונת קריאתה באה משנה זו לבאר על ברכות של ק"ש כמה הן, הן של ערבית הן של שחרית ועל ידי גלגול דבר זה יתבאר בתוכה ענין אחר כמו שיתבאר, ואמר שבק"ש של שחרית מברך שתים לפניה:

תלמוד יא:

ומפרש בגמ' שהם יוצר אור ואהבת עולם, ואע"פ שנחלקו בנסח זה בגמ' לומר אהבה רבה כבר נפסקה הלכה אהבת עולם, ואחת לאחריה והיא אמת ויציב, ובערב מברך שתים לפניה והם מעריב ערבים, ואהבת עולם ושתים לאחריה והם אמת ואמונה והשכיבנו ונמצאו ז' ברכות, ופירשו בתלמוד המערב על שם שבע ביום הללתיך, ומה

שאמר אחר כן אחת ארוכה ואחת קצרה גדולי הרבנים מפרשים שעל שתים של אחריה בשל ערבית הוא אומר כן, שאחת ארוכה והיא אמת ואמונה, ואחת קצרה והיא השכיבנו ומה שקראו אמת ואמונה ארוכה מפני שצריך להזכיר בה ענין יציאת מצרים וקריעת ים סוף ומכת בכורים, ר' יהושע אומר צריך להזכיר את כלה ולומר צור ישראל וגואלו וודאי כך הוא הענין באמת ואמונה, וקורא השכיבנו קצרה שלא הוזכר בה אלא תפלה על המזיקים ושאר הצרות ולא נקראת קצרה מצד הנסח, אלא מצד הענין, או שמא אף מצד הנסח הוא קוראה קצרה ואע"פ שאינה קצרה ממש לגבי חברתה קצרה היא, על הדרך שאמרו למעלה היה לך להתפלל תפלה קצרה, שלא על קצרה ממש נאמרה אלא על הביננו ואע"פ שאינה קצרה כל כך מכל מקום לגבי שמנה עשרה קצרה היא.

ופירשו על ברכות אלו מקום שאמרו לקצר וכו' כלומר שלא לקצר באמת ואמונה ולא להאריך בהשכיבנו ופי' הדברים שלא לחסר שום דבר מן הדברים שראוי להזכירם באמת ואמונה ולא להוסיף שום דבר על אותם שנתיחדו לומר בהשכיבנו, ומכל מקום להוסיף במלות לפי ענין הברכה או לפי ענין היום בפיוטין שהם שבח לשם מעין הברכה אין לחוש, ואף בברכות תפלה שואל אדם בהם צרכיו מעין כל ברכה ואף בג' ראשונות שאין בהם שאלת צורך התירו בראש השנה ויום הכיפורים לומר בהם זכרנו ומי כמוך ובכן וכו' ובאחרונות וכתוב לחיים מתוך שהן צרכי רבים, ואע"פ שיש אוסרים, יקבלו תשובתם ממה שהוזכר כן בהדיא במס' (סוכה פרק י"ח) [סופרים פרק י"ט] ומתוך סברא זו נהגו לומר פיוטים מעין הברכות אופן מאורה אהבה וזולת וגאלה וכל שכן שכל אלו ארוכות הן ובארוכה מאריכין, ואף בג' ראשונות מגן ומחיה וכל הברכות ואין קפידא אלא בענינים ידועים טל ורוחות וגשמים בתפלה וברית ותורה בברכת הארץ ומלכות בית דוד בבונה ירושים והדומים לאלו והרי למטה:

[ובגמ' יב. אמרו] **פתח בדשכרא** וסיים בחמרא יצא, ופירשוה הגאונים שאמר שהכל נהיה בדברו בורא פרי הגפן, ושכנגדה בפרק כיצד בברכת הזן שהיא ארוכה, ואמרו בבנימין רעיא שאמר בריך רחמנא מריה דהאי פתא שיצא ידי ברכה ראשונה, ואם תאמר התם בדיעבד ושמא אף בכל ארוך וקצרו כן שלא אמרו אינו רשאי אלא לכתחלה הא דיעבד יצא, הרי קצת מפרשים פרשוה זו של בנימין רעיא אף לכתחלה מדקאמר עלה מאי קמ"ל שבכל לשון יצא, תנינא אלו נאמרים בכל לשון וההיא לכתחלה וודאי משתנו, ובנימין בדחתם נמי היא, דאי לא הרי לא חתם במקום הראוי לחתום ולכתחלה מיהא היאך מתירים לו, וכל שכן לדעתנו שאף בדיעבד לא יצא, אלא פירושה שפתח וחתם אלא שקצר בחסור הצריך, ואחר שאמר על אלו שאין מאריכים בקצר ואין מקצרים בארוך

על הדרך שכתבנו נתגלגל בשאר ברכות שאותם שאמרו לחתום ולא לפתוח כגון מטבע ארוך הסמוכה לחברתה אינו רשאי שלא לחתום ושאמרו לפתוח ולא לחתום בברכת הפירות אינו רשאי לחתום והוא הדין במה שאמרו לפתוח ולחתום כגון מטבע ארוך שאינו סמוכה שאינו רשאי לשנות שאין משנין בברכות לא בענין ולא בפתיחה וחתימה:

וזהו שפירשנו באחת ארוכה ואחת קצרה שעל ברכות ק"ש הוא נאמר, כך נראה מלשון הברייתא והוא שאמרו שם למה אמרו אחת ארוכה ואחת קצרה לפי שאמרו מקום שנהגו להאריך אינו רשאי לקצר נהגו לקצר וכו' לתחום אינו רשאי וכו' שלא לחתום וכו' שלא לשוח וכו' לפתוח בברוך אינו רשאי וכו', **ויש מפרשים** שאף על שתים של שחרית הוא אומר כן וקרא יוצר אור שהוזכרו בה יצירת חמה ולבנה וסדר מעשה בראשית והמשך מציאותו וסדר המרכבה ומציאות המלאכים והשבח המגיע מאתם אצלו ית', וקורא אהבת עולם קצרה שאין בה אלא ענין תלמוד תורה ומזהיר שלא להאריך ולקצר על הדרך שביארנו:

זהו הנראה לפרש במשנה זו לשיטת גדולי הרבנים והברייתא, ומכל מקום גדולי אחרוניהם מקשים עליהם מברייתא שאחריה אלו ברכות שמקצרים בהן המברך על הפירות ועל המצות ובזימון ר"ל ברוך שאכלנו וברכה אחרונה שבברכת המזון ר"ל הטוב והמטיב, ואלו שמאריכים בהם ברכות של תענית ושל ר"ה ויום הכפורים, ואם כן היאך לא הזכירו שם הארוכה בכלל הארוכות והקצרה בכלל הקצרות, וזו ודאי אינה קושיא שהברייתא לפרש את המשנה היא באה ואין הכונה אלא באומר אלו שמקצרים או שמאריכים מלבד אלו שהוזכרו, ועוד שהרי על כרחך תנא ושייר שאין כל הארוכות בכלל אותם שהוזכרו שהרי יש ברכת המזון וברכת חתנים, וכן אף בקצרות הרי לא נמנו שם כל אותן הברכות שבפרק הרואה, ואף בתלמוד המערב אמרו המברך על המצות וכו' מקצרין הא כל שאר הברכות מאריכים, אמר ר' חזקיה מן מה דתני המאריך הרי זה מגונה והמקצר הרי זה משובח הדה אמרה שאין זה כלל, ועוד אמרו שם צריך להאריך בגאל ישראל בתענית, ושאלו בה הא בשש שהוא מוסיף אינו מאריך, ותירץ שלא תאמר הואיל ומשמנה עשרה הוא לא יאריך ר"ל שלא מעין הברכה כגון ענינו אלא בענין התענית ובעקדת יצחק שהיו מזכירים בה כמו שהתבאר בשני של תענית, לפום כן צריך לומר כן אלא שהם חוזרים ומקשים היאך החליטו לקרוא אמת ואמונה ארוכה והלא בפרק שני אמרו לא אמר אני ה' אלקיכם ר"ל פרשה ציצית אינו אומר אמת ואמונה, ושאלו בה והא בעי אזכורי יציאת מצרים, ותירץ דאמר הכי מודים אנחנו לך ה' אלקינו שהוצאתנו וכו' ופדיתנו וכו' ועשית לנו נסים על הים ושרנו לך מי כמוך

וכו' וחותם גאל ישראל, והרי שחזרה קצרה, ואע"פ שלדעתנו אין הלכה כן מכל מקום לדעת האומרה או הפוסקה מיהא קשה, ואע"פ שגדולי הרבנים מפרשים שכל הברכה הוא אומר אלא שאינו מתחיל אמת ואמונה, זה ודאי אינו אלא שלדעתנו כלם מודים שלמצוה אומר פרשת ציצית והיאך יקצרנה ובמשנה זו אמרו אינו רשאין שכך היתה תקנתם שבמקום פרשת ציצית יאריך ובלא פרשת ציצית יקצר, ומה שקשה לי יותר לפי' גדולי הרבנים שאין לפרש מקום שאמרו להאריך בענין אחד ר"ל בק"ש ומקום שאמרו לחתום בשאר ברכות.

ומתוך כך נראה כפי' הרבנים שפי' שאף זו אחת ארוכה ואחת קצרה שלא על ברכות שמע הוא חוזר אלא על שאר ברכות והתחלה הוא למשנת מקום שאמרו וכו', ופירושה בין ארוכה בין קצרה כמו אחת זו ואחת זו אחת בתולות ואחת בעולות, ומה שאמרו בברייתא למה אמרו וכו' הם אינם גורסים כן אלא אחת ארוכה ואחת קצרה מקום שאמרו וכו' וראיה אצלי לדבריהם שהרי לא הוזכרו שם ברכות שמע כלל והיאך יאמר למה אמרו, ופי' המשנה כל ברכה שנתקנה קצרה כגון ברכת הפירות ודומיהם שאין בה חתימה, אינו רשאי להאריך שאין אריכות דברים נופל יפה במקום שאין שם חתימה וכל שתקנוה ארוכה בחתימה ולא בפתיחה כגון מטבע ארוך ושאינה סמוכה לחברתה אינו רשאי לקצר שאין חתימה נופלת יפה, אלא אם כן יש אריכות דברים קודם החתימה בברכה שאין בה פתיחה, או בין פתיחה לחתימה אם יש לה פתיחה, שמא תאמר יאריך בקצרה ויחתום או יקצר בארוכה אם יש פתיחה ולא יחתום הוא שאמרו לחתום אינו ראשי וכו' ועל דרכים אלו נאמר שאין משנים ממטבע שטבעו חכמים בברכות, והטוב והמטיב שהיא בכלל הקצרות ומאריכים בה כתבו גדולי המפרשים שכך הותקנה כדי שיהא בה היכר לפועלים ובפרק זמון יתבאר בה טעם אחר.

ויש מפרשים במשנתנו שעל אמת ואמונה לבד נאמרה שהיא ארוכה בהזכרת יציאת מצרים וקצרה בלא הזכרתה, ואמר בין שתאמר ארוכה בין שתאמר קצרה לא ישנה לקצר כאמרו פרשת ציצית שיש בה הזכרת יציאת מצרים ולהאריך בלא הזכרה, ואין נראה כן שאם כן היאך אמרה רב בשם עצמו בפרק שני היה לו לומר מאי אחת ארוכה כשהוא מזכיר פרשת ציצית, וכן יש מפרשים אחת ארוכה שפותחת וחותמת בברוך וקצרה כל שאין בה פותחת ואע"פ שהיא ארוכה בנסח, ואין זה כלום שאם כן היה לו לומר אחת ארוכה כל השאר קצרות שהרי שניה של ראשונות וכל האחרונות אין בהם פתיחה, ועוד שזה שאין פותחות בברוך אינו אלא מפני שהן סמוכות לברכה אחרת, ואע"פ שבפרק זימון אמרו כל הברכות פותח וחותם בברוך חוץ מברכת המצות והפירות ר"ל שפותח

ואינו חותם, וחוץ מברכה הסמוכה לחברתה וברכה אחרונה של שמע כלומר שחותם ואינו פותח, דאלמא ברכה אחרונה של שמע לחוד וברכה הסמוכה לחברת לחוד, אלא בא לאשמועינן שאף היא סמוכה לחברתה, אע"פ ששמע מפסיק בינתים, ובא ללמדנו שאין הפסק מצוה מפקיע את הסמיכות וכן הענין בישתבח של סוף פסוקי דזמרה וביהללוך שבהלל, אלא שעיקר הדברים כפי' הראשון או כפי' השני, וענין הברכות שפותחות וחותמות בברוך, ושפותחות ולא חותמות, ושחותמות ולא פותחות יתבאר בע"ה בפרק זימון:

זהו ביאור המשנה וכלה הלכה היא ודיניה שבאו עליה בגמ' אלו הן, אחד הקורא בתורה או במקרא ואחד השונה במשנה או בתלמוד או במדרש צריך לברך ברכת התורה קודם שיתחיל לקרות או לשנות ר"ל אשר בחר בנו מכל העמים וכו' ויש מפרשים שג' הברכות הוא צריך לברך על דרך שאנו מברכים כנגד מקרא משנה ומדרש והם אשר קדשנו וכו' לעסוק בדברי תורה, והערב נא ואשר בחר בנו וכו' וברכת הערב חותמים בה המלמד תורה לעמו ישראל, ויש מפרשים בא"י למדני חקיך **ואין זה כלום** שהרי בתלמוד המערב בשני של תענית אמרו אין עושין ברכה פסוק, ועוד שאין עושין חתימה תפלה, אלא הודאה וברכה זו ר"ל ברכת הערב אין פותחים בה בברוך שסמוכה היא לחברתה כמו שיתבאר בפרק שלשה שאכלו, וברכת אשר בחר בנו מתוך שמברכים אותה לבדה בכל קריאות שבספר תורה פותחים בה בברוך אע"פ שסמוכה עכשיו להערב, ויש מפרשים שאין ברכת הערב ברכה בפני עצמה אלא סיומא של ברכה ראשונה ואינם אלא שתי ברכות, ומתוך כך הם גורסים כאן נמרינהו לתרויהו וכן הגירסא הנכונה נימרינהו לכלהו, אלא שיש מפרשים נימרינהו לכלהו ושיקרא כנגדן תורה ומשנה ותלמוד וזהו שאנו קורים פרשת צו ומשנת הקרבנות ותלמוד י"ג מדות שהתורה נדרשת בהן.

ומכל מקום אם קרא את שמע בברכותיה אין צריך לברך עוד למשנתו שכבר נפטר באהבת עולם שברכת התורה היא שהרי אמר ותן בלבנו להבין ולהשכיל, ולפי מה שהתבאר בתלמוד המערב דוקא שהתחיל במשנתו סמוך לתפלתו, והוא שאמרו שם והוא ששנה על אתר ר"ל לאלתר, ולא לאלתר ממש ר"ל אחר ק"ש שהרי צריך הוא לסמוך גאלה לתפלה אלא לאחר תפלה, אבל אם הפסיק אחר תפלה אין ברכת אהבת עולם עולה לו למשנתו וכן אם התחיל במשנתו קודם שקרא את שמע ובירך למשנתו ועמד כשהוא חוזר למשנתו חוזר ומברך, ומכל מקום כתבו קצת רבנים שלא נאמר כן אלא באהבת עולם ומפני שאינה ברכה גמורה לתורה, אבל אם בירך אשר בחר בנו הואיל וברכה גמורה של תורה היא אינו צריך לברך כל אותו היום אלא אם כן בקריאת ספר

תורה בצבור שמתקנת עזרא, והם העידו בקצת גדוליהם שלא היו מברכים לישב בסוכה אלא מסעודה לסעודה אע"פ שהיו הולכים לעסקיהם וחוזרים ובאים לישן בתוכה, הא כל קראיה שבספר תורה חייב לברך כל זמן שבא לקרות אפילו הרבה בקריאות כל היום שכל קריאה שבספר תורה אך ביתר מכדי תקנת עזרא ראשונה היא וקובעת ברכה לעצמה כדין תפילין שכל זמן שמניחן מברכים עליהן.

ויש גורסים בתלמוד המערב והוא **שקרא** על אתר ומתוך כך הם פוסקים אם קרא את שמע סמוך לברכת אהבת עולם אע"פ שהפסיק בין תפלתו למשנתו ברכת אהבת עולם עולה לו לכמה פעמים כל אותו היום, והוא הדין אם השכים לשנות קודם ק"ש ובירך למשנתו ועמד שאין צריך לברך כל אותו היום, ואין הדבר דומה להנחת תפילין שאין (לעסוק) [לעוסק] בתורה שום הפסק ואכילה ושתיה אינו הפסק אחר שלא התפרק עול תורה מעליו, ועכשיו שנהגו לברך בשל שחרית אותן ברכות שתקנו חכמים על התורה או שנהגו לקרות את שמע סמוך לאהבת עולם אין צריך לברך כל אותו היום ברכת התורה אלא בקריאות המתוקנות מתקנת עזרא בספר תורה, שהם מצוה בפני עצמה ואינם בכלל תלמוד תורה, אבל אם הפסיק בין אהבת עולם לק"ש הואיל ולא נאמרה ברכת אהבת עולם כהלכתה מכל וכל אינה עולה אלא לדבר שנאמרה בשבילו ר"ל ק"ש:

ברכה זו שנתקנה לאדם על משנתו דוקא ברכה לפניה וחייב בברכה זו בין שקורא בכתב בין שקורא בעל פה, הואיל ועוסק בתורה אבל ברכה לאחריו לא נאמרה אלא בספר תורה ובצבור, וכן התבאר בתלמוד המערב בפרק שלשה שאכלו והוא שאמרו שם כתוב בתורה ברכה פניה כי שם ה' אקרא וכו' כתוב במזון ברכה לאחריה ואכלת ושבעת וברכת, מנין ליתן האמור של זה בזה נאמר שם שם לגזרה שוה אמר ר' שמואל בר אבדומה לא למדנו תורה ממזון אלא לרבים, אבל בינו לבין עצמו לא יברך לאחריה והסכימו כל הגאונים שאם היה קורא בצבור בספר תורה שאינה עושיה כהלכתה אפי' בעשרה חזרה לדין קריאת יחיד או משנת יחיד והרי הוא כעוסק בתורה או כדורש ברבים ומברך לפניה ולא לאחריה ואינו אומר ברכו את ה' המבורך שאין קריאה זו תקנת עזרא אלא קריאה כאדם שעוסק בתורה, ומכל מקום אומר בו קדיש אחר קריאתה שהרי בדרשה כן ודברים אלו אע"פ שיש בהם חולקים בקצת דברי' כמו שכתבנו בפירשונו

עיקר הענין כן הוא:

במס' תמיד התבאר בעבודת תמיד של שחר שאחר שסדרו האיברים על הכבש ומלחום היו כל אותם הכהנים המתעסקים בעבודת היום מתכנסים בלשכת הגזית לקרוא את שמע ולהתפלל והיה הממונה ר"ל סגן הכהנים אומר להם שיברכו ברכה אחת מאותן

שתי ברכות שנתקנו לפני ק"ש ויניחו האחרת כדי שלא ישהו יותר מדאי מעבודתם, והם היו מברכים מיד אותה ברכה והיו סומכים לה עשרת הדברות ואחריהן ג' פרשיות של שמע ואחריהן היו מברכים ג' ברכות אמת ויציב לברכה אחרונה של שמע ועבודה וברכת כהנים, ופי' עבודה ברכת רצה להתפלל על רצוי עבודתם ולא שיאמרו בה והשב העבודה וכו', אלא שמתפללים על רצוי עבודתם וחותמים בא"י המקבל עבודת כמו ישראל ברצון, וברכת כהנים פירושה ברכת כהנים ממש לברך את העם, ואע"פ שלא היה שם צבור זכין להם שלא בפניהם וחותמים בה בברכת שים שלום, שאלמלא כן לא היתה ברכת כהנים בכלל ג' ברכות שהרי אין שם חתימה אלא שמסיימים אותה בברכת שים שלום, ולא שיברכו עכשיו בנשיאות כפים שהרי קודם קטורת היה, ונשיאות כפים לא היה עד לאחר הקטורת.

ויש שמתוך כך (מורין)[מוחקין] מכאן ברכת כהנים וגורסים במקומה שים שלום ואין צורך בכך.

ואין אנו גורסים כאן הודאה שמדלגין היו אותה ואע"פ שאמרו זובח תודה יכבדנני מכאן להודאה תכף לעבודה דוקא לשאר מתפללים אבל כאן לא היה להם פנאי וכל שכן שלא היו אומרים ברכות התפלה אפי' ג' ראשונות, אלא שבספרים מדויקי מצאתיה כדעת ראשון, ונאמר עוד שם שמוסיפין היו בשבת ברכה אחת למשמר היוצא ופירשו בה שמשמר היוצא היה מברך משמר הנכנס ואומרים להם מי ששכן שמו בבית הזה הוא ישים ביניהם אהבה ואחוה ושלום ורעות, זהו מה שהתבאר במס' תמיד:

ובסוגיא זו חקרו אי זו ברכה מאותן השתים היו מברכים אם יוצר אור אם אהבת עולם ונחלקו שמואל ור' זריקא שמואל אמר אהבת עולם, ונראה לומר שבברוך היו פותחין בה ומוסיפין בה עד (שימשיחו) [שימשיכו] יפה פתיחת הברכה לנסח אהבת עולם שהרי אחר שאינם סומכים אותה לחברתה היאך הם מפקיעים ממנה פתיחת הברכה, ור' זריקא אמר יוצר אור, ואמרו על זו של ר' זריקא לאו בפי' אתמר אלא מכלל אתמר כלומר לא בפי' שמעוהו אומר כן אלא שלמדוה ממה ששמעו לו על משנה זו, והוא ששמעו לו שאמר זאת אומרת ברכות אין מעכבות זו את זו ר"ל אך לאחריה שלא כאנשי משמר ואע"פ שלא ברך אלא אחת יצא מיהא ידי אותה שברך שאם באחרים לא עלתה להם אף בדיעבד היאך הותר לאנשי משמר לכתחלה בשביל שהיה שעה מועטת לדלג אחת מהן אלמא שסבור היה שלא היו חוזרים ומברכים אותה, וזהו שאמרו בשלמא אי יוצר אור הוו אמרי היינו דמוכח דאין מעכבות זו את זו, כלומר ששתי ברכות אלו אע"פ שעל ק"ש נתקנו מכל מקום אהבת עולם מיוחדת לה יותר שמזכיר בה ענין התורה אבל יוצר אור

נתקנה אף להנאת אורה, ואי אמרת בשלמא יוצר אור הוו אמרי אע"ג דאכתי לא מטא הנאת אורה לגמרי, הואיל וכבר עלה עמוד השחר הנאת פורתא איכא, וודאי לא היו קורין מיד אהבת עולם שהרי היא היתה מיוחדת יותר לק"ש ואחר שכבר קראו את שמע ברכה שלפני המצוה מה טיבה, ואם כן ודאי לא היו מברכים אלא אחת ולמדנו שאין מעכבות זו את זו ויצא מיהא ידי אותה שבירך, שאם לא נאמר כן באחרים בדיעבד אף באנשי משמר לא התירוה לכתחלה (דנו) [דיינו] שתיר להם מדיעבד לכתחלה, ומברכות התפלה שהיו מדלגים בהם אין להוכיח שתפלת י"ח שאלת צורך הם ואף בג' ראשונות לדעתנו מכל מקום תפלות כנגד תמידים הם ולמתעסקים בתמיד הקלו, ולא היה הספק אלא בברכות שמע ששתיהן נתקנו לה, ואחר כך שאלו ואי מכללא מאי, כלומר ולא יפה הביאוה ופי' בה באפשר שר' זריקא על סדר הברכות אמר שאינו מעכב כלומר אם הקדים אחרונה לראשונה ואהבת עולם היו אומרים שהיא מיוחדת יותר לק"ש וכשהאיר היום ונגמרה עבודתם אומר יוצר אור שאע"פ שנתקנה לק"ש מכל מקום עיקרה להנאת אורה נתקנה אבל ברכה אחת בלא חברתה לא יצא אף ידי אותה שבירך:

והרי למדת עכשיו שסדר הברכות לדברי הכל אינו מעכב אבל אי לא ברך אלא אחת אם יצא ידי אותה שבירך אם לאו לא שמענו, וכן לא דבר כאן אם קרא את שמע בלא ברכות אם יצא ידי ק"ש אם לאו, וכן אם בירך את הברכות ולא קרא את שמע אם הם ברכה לבטלה אם לאו והרי אנו צריכים לפרש את שלשתן לדעתנו, ונאמר תחלה שהברכות אין מעכבות שמע אלא כל שקרא את שמע בלא ברכות יצא ידי חובת שמע כדין כל מצוה שאם עשאה שלא בברכה יצא ידי חובת המצוה וזהו שמארו בהיה קורא בתורה והגיע זמן המקרא שיצא דרך קריאתו, והוא שאמרו בתלמוד המערב זאת אומרת ברכות אין מעכבות, ואע"פ שהגאונים הראשונים כתבו שזה ביחיד אבל צבור לא יצאו שלא בברכה, במחילה מהם דברי נבואות הן.

וכן בשניה נאמר שאין השמע מעכב את הברכות שאם לא היה יודע את שמע והיה יודע את הברכות או שלא היה יודע כלום על פה והיה בידו מחזור שהברכות כתובות בו ולא שמע אין הוא מברך שאין ברכות אלא בדין שאר ברכות המצות שאומר אשר קדשנו וכו' וצונו וכו' שאם לא קיים את המצוה תהא הברכה לבטלה, אלא ברכות אלה (בדפוס אלא) עיקרן לעצמן נתקנו ראשונה למציאות היום והאור ושניה לחיוב תורה, אלא שמאחר שנתקנו יסדום לפני שמע והפקיעו בהם מלברך אשר קדשנו וכו' וציונו לקרוא את שמע, ומכל מקום מי שלא ידע הברכות וידע את שמע מברך לפני קריאתה אשר קדשנו וכו' לקרוא את שמע והרי הן כברכות מלכיות זכרונות שופרות שהן ברכות

לעצמן ואין מעכבות את התקיעות ולא התקיעות מעכבות אותן, אלא שאחר שנתקנו יסדו עליהן ברכת שופר כל אחת לסימן אחד, ומי שאינו יודע לברך ובא לתקוע מברך אשר קדשנו וכו' לשמוע קול שופר אלא שיש אומר שעל כל פנים צריך שיאמר אחר אהבת עולם אי זה מקרא מפני שהיא מיוחדת לתורה ואיני רואה הכרח בכך.

אבל השלישית ר"ל אם בירך אחת בלא חברתה אם יצא מיהא ידי אותה שבירך אם לאו יראה לי שיצא, ואע"פ שבמלכיות זכרונות ושופרות כל אחת מעכבת את חברתה, ואם לא בירך שלשתן לא יצא אף ידי אותם שבירך כאילו טעם הדבר מפני שהם אחת עם חברתה עד שכל אחת אינה אלא כמקצת ענין והוא הענין שאף הסדר מעכב בהם מה שאין כן באלו שבכאן, וכן ראיה שמכל מקום הוא אומר ברכות אין מעכבות זו את זו, ואין לשון זה מורה על הסדר כלל אלא על ברכה אחת בלא חברתה, ויש פוסקים שלא יצא וממה שהעלה כאן שלא דבר אלא על הסדר, **ועיקר הדברים כדעת ראשון** ומכל מקום יזהר אדם לברך את שתיהן ולסמוך להם ק"ש עצמה אע"פ שאין הסדר מעכב בהן כמו שיתבאר בפרק שני, הן עצמן מיהא מעכבות זו את זו שלא קיים מצות ק"ש אלא לשלשתן ומכל מקום דוקא ידי מצות חכמים אבל ידי תורה יצא בפסוק ראשון כמו שיתבאר בפרק שני:

זה שביארנו שעשרת הדברות היו קורים סמוך לאהבת עולם, יש לתמוה היאך היו מפסיקים בין הברכה והמצוה ר"ל בין אהבת לשמע, עד שפירשו רבותינו שעשרת הדברות נתקנו לאנשי משמר בק"ש עצמה וכדרך שאנו מפסיקים בסמיכת גאלה לתפלה בה' שפתי דכיון דתקינו ליה כגאלה אריכתא דמי, ואף כאן הואיל ונתקנה להם נתקנה ואינו הפסק וביטול סמיכות, וכן באל מלך נאמן אחר שנתקן כן על פי הדרש להשלמת רמ"ח תיבות כמו שיתבאר, ואין טעם זה מספיק לדעתי שהרי אמרו בגבולים בקשו לאמרה אלא שבטלום מפני תרעומת המינים, ופירשו בתלמוד המערב שהיו אומרים אלו לבדם נתנו לו למשה בסיני אלמא שאף במקום שלא נתקנו היו באים לאומרם, ושמא הם מפרשים שהיו רוצים לצאת למנין ולתקן כן, אלא שיש מפרשים שכל שדומה למצוה אינהו מפסיק בדבור כדין טול ברול הביאו מלח הביאו לפתן או אפילו גביל לתורי הואיל וכלם צורך לאכילה הם, ואף עשרת הדברות דומות הם לק"ש כמו שאמרו בתלמוד המערב מפני מה קורין פרשיות הללו מפני שי' הדברות כוללות בהן, אנכי ה' אלקיך ה' אלקינו, לא יהיה לך ה' אחד, לא תשא ואהבת מאן דרחים למלכא לא משתבע בשמיה ומשקר, זכור את יום השבת למען תזכרו ואמר מר זו שבת ששקולה כנגד כל המצות, כבד את אביך וכו' למען יאריכון ימיך למען ירבו ימיכם, לא תרצח ואבדתם

מהרה דקטיל מיקטל, לא תנאף לא תתורו לבא ועינא סרסורי דחטאה אנון תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תצורנה הב לי לבך ועיניך ואנא ידע דאת דילי, לא תגנוב ואספת דגנך ולא דגן חברך, לא תענה אנכי ה' אלקיכם וכתי' וה' אלקים אמת, לא תחמוד וכתבתם על מזוזות ביתך ולא ביתו של חברך, אוף זה אינו מספיק לגמרי שמא לא אמרו שאינו הפסק אלא במה שמעכב את המעשה שהברכה באה עליו שהמלח והלפתן צורך המאכל הם, וכן גביל לתורי הואיל ואסור לו לאכול עד שיאכיל את בהמתו, אבל מה שאינו צריך הדבר אע"פ שדומה לו אפשר שהוא הפסק אם לא נתקן, **ומכל מקום עיקר הדברים לדעתי** שאילו היו מברכים אשר קדשנו במצותיו וצונו לקרוא את שמע לא היה להם אף בדומה אלא במה שנתקן באל מלך נאמן כמו שיתבאר, אבל ברכות אלו עיקרן לעצמן נתקנו כמו שביארנו ואין קריאת דברים שביניהם הפסק כלל:

תלמוד יב.

ומעתה נשוב לבאר הסוגיא ק"ש שחרית פתח ביוצר אור כלומר פתח הזכרה ומלכות על דעת שיאמר יוצר אור ויסיים ביוצר אור ואחר שהזכיר הזכרה ומלכות נשכח ואמר אשר בדברו מעריב ערבים וסיים במעריב לא יצא שהרי (חתומו)[חתימתו] מפסיד, וכן הדין בעצמו אם פתח ביוצר אור והמשיך כל הברכה בנוסח יוצר אור הואיל ומכל מקום סיים במעריב ערבים, אלא שאנו מפרשים כן להשוות הסוגיא בדרך אחד, ואף לקצת גדולים ראיתי לשטה זו שזו של שיכרא וחמרא מפרשים בעל דעת, שמאחר שהוא מטבע קצר צריך שתהא פתיחה בדעת הראוי אבל בברכת המאורות שהוא מטבע ארוך אע"פ שפתח בהדיא במעריב עדיין היא צריכה לחתימה ויש בחתימתה עדיין לתקן הברכה אם הולכים אחר החתימה, ואף בקצת ספרים גורסים בשכרא וחמרא אדעתא וביוצר אור ומעריב ערבים פתח ואמר, ונשוב לדברינו והוא שמכל מקום אין מכאן שום הוכחה לשאלתנו שכל שחתומו מפסיד אין כאן שאלה אלא מסוף השמועה שאמר שחרית פתח במעריב כלומר שפתח בהזכרה ומלכות על דעת שיאמר מעריב ונזכר שהוא שחרית ואמר יוצר אור וסיים בו יצא אע"פ שאילו גמר טעותו לא הועיל וזו היא שאלתינו, ויש דנין כן אף בפתח בנסח מעריב לגמרי והמשיך בו כל הברכה הואיל וחתם ביוצר אור ושמדת לילה ויום נזכרים בשתיהן, ומכל מקום יש לך לדון בשאלתך שיצא.

והשיב לו שאני התם דהא בריך כלומר שהוא מטבע ארוך ויש ברכה בחתימתו שנתקן בה מה שהפסיד, מה שאין כן במטבע קצר, ויש גורסים שאני התם דהא בריך **בא"י** יוצר המאורות, והיא היא אלא שמה שמוסיף בזו פירושא בעלמא הוא וחזר ודן עליו לדעת

האומר שאין ברכה בלא הזכרה ומלכות והרי בחתימתו אין הזכרת מלכות, ומתרץ כיון דאמר עולא בסוגיא שלמעלה מזו כדי להזכיר וכו' הכא נמי הזכרה ומלכות דמעיקרא אתרויהו קאי ר"ל אף על החתימה שאע"פ שאינה ברכה לענין חתימה מכל מקום מועלת היא לתקן מה שהפסיד הואיל ומדת לילה ויום הוזכרו בתוך המטבע ומכל מקום לענין שאלתינו אין כאן הוכחה כלל.

וחזר והשיב תא שמע מסיפא וכו' לאו לאתויי הא דאמרת כלומר שפתח בפתיחה מפסדת ונזכר וחתם כהוגן, והשיב לא לאיתויי דאכל נהמא ותמרים פי' דאכל אחד מהם והוא סבור שהאחר אכל ופתח על דעת האחר ונזכר וחותם על השני כהוגן, ושאל עליה היכי דמי אילימא דאכל נהמא וקסבר תמרי אכל ובברכה אחרונה אנו עסוקים ולא בברכה שלפניהם, שאם כן היאך אמרו בסוף כתירוץ דאכל תמרי וקסבר נהמא אכל פתח אנהמא וסיים בתמרי יצא אפי' סיים בדנהמא יצא, ואי אפשר שיברך המוציא על התמרים ויצא, שהרי מכל מקום אין כאן לחם אלא על ג' ברכות הוא שאומר כן ואמר שאף בתמרים הוא יוצא בהם משום דמיזן זייני, ואמר על זה היכי אילימא דאכל נהמא וקסבר דתרמי אכל פתח בהזכרה ומלכות על דעת ברכה מעין ג' ונזכר וסיים כהוגן בדנהמא היינו בעיין, כלומר ודי לו הוכחה בכך שאע"פ שיש כאן חתימה הואיל ואין בה מלכות אינו כלום, ומלכות של פתיחה אין בו מועיל בו כלום שאין ללחם אצל התמרים כלום כדי שנסתייע במה שנסתייענו למעלה בהזכרת מדת לילה ביום ומדת יום בלילה, ופירשה דאכל תמרי וקסבר נהמא אכל ופתח אדעתא דנהמא ר"ל על דעת שיאמר ג' ברכות ונזכר וסיים בשל תמרים ר"ל ברכה מעין ג' שאפילו בירך עליהן ג' ברכות יצא הואיל והם מהז' מינין ומדברים הזנים ותמרי מיזן זייני, ולשאלתנו מכל מקום אין כאן הוכחה, ושמא תאמר אם כן מאי האי דקאמר הכל הולך אחר החתום לאו משום חתום הוא אלא שאף פתיחתו אינה מפסדת, ולדבריך כל שהפתיחה על דעת החתום מפסדת אפשר חתום שהוא (כאוגן)[כהוגן] אינו מועיל אפשר שכך פירושו שהכל הולך אחר החתום כשהוא נעשה כראוי ושלא יהא באותה ברכה דבר המפסידו:

זהו דרך ביאור הסוגיא לדעת גדולי הרבנים ואע"פ שלא נתבררה התשובה יראה להם שיצא, וכלל הדברים לדעתם שכל שטעה בחתומו אין כאן ספק שלא יצא, אבל כשחתם כהוגן אלא שבפתיחתו הוא (שכיח)[שכח] ופתח על דעת חתום אחר, אם באותו חתום שעלה על דעתו לא היה מוציאו זו היא שאלתנו ולא נתבררה תשובתה, ומכל מקום לזו שאמרו הכל הולך וכו', יראה שיצא ומה שתירצנו עליה אין סומכין עליו, וכבר ביארנו שכן הדין אף בפתח ממש ובמטבע ובלבד שיהא באריכות מטבעו ענין שעליו תהא

חתימה סובבת כעין מדת לילה ויום, אבל במטבע קצר אם אחר הזרכה ומלכות גמר טעותו בחתימה ומתוך טעותו נזכר וחזר לחתימה של הוגן כגון שכר ופתח על דעת יין וסיים ביין ותכף לו שהכל לא יצא שהרי חתימה משבשת מספקת ומפסדת וכל שכן במטבע ארוך ולא עוד אלא שבמטבע ארוך אפילו לא חתם בטעות הואיל והמשיך כל הברכה בטעות אין חתימת הוגן מועלת אם לא היה באריכות מטבעו דבר שעליו חתימה זו נופלת כראוי, כעין מדת לילה ויום הא בדרך זה מועיל בחתומו, והוא שאמרו בתלמוד המערב היה עומד בשחרית והזכיר של ערבית וחזר וחתם בשל שחרית יצא, זו היא שטת גדולי הרבנים **והן עיקר הדברים**.

ויש לגדולי הפוסקים והמחברים גירסא אחרת שממנה אתה למד במי שלקח בידו כוס של יין והרכיב ב' חתימות וחתם של יין באחרונה ר"ל שבירך בא"י אמ"ה שהכל נהיה בדברו ב"פ הגפן יצא, שהרי אף אם פסק בשהכל יצא וכן אם לקח כוס של שכר והרכיב שתי חתימות וחתם של שכר באחרונה ר"ל שבירך בא"י אמ"ה ב"פ הגפן ושהכל נהיה בדברו הואיל ותוך כדי דבור חתם כראוי יצא, ובזו אם אמר של יין באחרונה כגון שאמר שהכל נהיה בדברו ב"פ הגפן זו היא שאלתנו מחשש שמא הואיל וחזר תוך כדי דיבור מאותה חתימה המתוקנת יש לדון שיאנה כלום, והם פוסקים שיצא שמכיון שחתם בשהכל אין מה שאמר אחר כן מעלה ומוריד אבל אם לקח כוס של שכר ומכיר בו שהוא שכר ופתח הזכרה ומלכות על דעת שכ כמו שהוא וטעה וסיים ב"פ הגפן יראה לדעתנו שלא יצא כמו שכתבנו, ומגדולי המחברים כתבו שיצא שהזכרה ומלכות עיקר ברכה היא ועילה אנו דנין, והיה ראוי מדבריהם לומר במה שכתבנו בלוקח כוס של שכר והזכיר הזכרה ומלכות על דעת יין ונזכר וחתם כראוי שלא יצא אלא שאף הם נראה שמקילים בכך, נראה מדבריהם שהם סוברים בה זיל הכא לקולא וזיל הכא לקולא **ואין הדברים נראים** לומר שיוציא מפיו חתימה ממה שאינו מועיל אלא שכבר הרגישו בה גדולי המגיהים:

והריני צריך להעירך על מה שהביאם לדברים אלו והוא שהם גורסים בסוגיא זו דרך אחרת ומפרשים אותה בין במטבע ארוך בין במטבע קצר בפתח ממש ולא בעל דעת כלל, ודרך גרסתם ופירושם כך הוא, פשיטא היכא דנקיט כסא דחמרא בידיה וקסבר שכרא הוא פתח בדשכרא וסיים בדחמרא יצא דהא אפילו סיים בדשכרא יצא אי נמי היכא דנקיט כסא דשכרא בידיה וקסבר חמרא הוא פתח בדחמרא וסיים בדשכרא יצא, אלא פתח בדשכרא וסיים בדחמרא מאי בתר פתיחה אזלינן או בתר חתימה אזלינן, וביאור הדבר כך הוא, פשיטא היכא דנקיט כסא דחמרא בידיה וקסבר שכרא הוא פתח

ומברך בא"י אמ"ה שהכל נהיה בדברו ב"פ הגפן יצא שהרי אפילו פסק בשל שכר יצא והילכך אם אחר פתיחה אזלינן יצא, אם אחר חתימה יצא, אי נמי נקיט כסא דשכרא בידיה וקסבר חמרא הוא פתח ומברך בא"י אמ"ה ב"פ הגפן שהכל נהיה בדברו יצא שהרי תוך כדי דיבור חתם כראוי ומפני שהוסיף באמצעה ב"פ הגפן לא פסק משום הפסק שמתחיל היה לפרוט בריותיו של הקב"ה וחזר וכלל לומר שהכל נהיה בדברו והוא הוא עיקר הדבר ויוצא בו, אלא נקיט כסא דשכרא ופתח בשכרא וחזר בו מיד תוך כדי דבור וחתם בדחמרא והוא שאמר בא"י אמ"ה שהכל נהיה בדברו ב"פ הגפן, שמא אין דעתו לצאת אלא בחתימה וחתימה אינה ראויה, או שמא הולכים אחר פתיחה וכבר השלים ברכתו כהלכה ואותו תוספת אינו מעלה ומוריד ודברים בעלמא הן ודמיון מה שאמרו במקום אחר מכאן ואילך מחתך בבשר הוא, ומשום הפסק בין הברכה ובין המעשה שעליו ברך ליכא כמו שאמרו שכל שהוא מעין המעשה או צורך המעשה כגון טול ברוך והביאו לפתן גביל לתורי אינו מפסיק, כך כל שהוא מעין הברכה ושבח של הקב"ה שמברכים לו אינו הפסק, וממה שקשה לפי זה הוא שהאמצעות שהפסיק בתוך הברכה שהיא פשוטה לו לקולא ראוי לומר בה שלא יצא יותר מן האחרונה שהוא עושה עצמו מסופק בה:

ומכל מקום נשוב לבאר בסוגיא והוא שאמר ק"ש שחרית פתח ביוצר אור וסיים במעריב ערבים לא יצא, ונראה לי לפרש דרך שיטה זו שבירך כל הברכה בנסח יוצר אור וחתם במעריב ערבים וזהו בדרך נקיט כסא דשכרא ופתח דשכרא וסיים בדחמרא שהרי בירך תחלה בא"י אמ"ה יוצר אור וחתם במעריב ערבים ונאמר עליה שלא יצא, אבל פתח במעריב ובירך כל הברכה בנסח מעריב וחתם בה יוצר המאורות שזהו פתח בדחמרא וסיים בדשכרא יצא, מכל מקום בראשונה אמרו שלא יצא שאחר החתום אנו הולכים, ותירץ שאני התם דהא בריך כלומר שחתם מעריב ערבים בברכה וכיון שאמר בא"י אמ"ה מעריב ערבים ברכה זו של חתימה חוזרת על ערבית לבד, ונדחה לו יוצר אור לגמרי ונמצאת כל הברכה במעריב אבל בשכר שהוא מטבע קצר אין חתימת ב"פ הגפן כלום ונמצאת כל הברכה בשכר והיה לנו לומר שיצא ואע"פ שלר"י ברכת חתימה אינה כלום הואיל ואין בה מלכות והיה לומר כיוצא לו מתוך יוצר אור לנסח מעריב, מכל מקום גירסת הפתיחה חוזרת גם כן על הערבית והוא רוצה להכירה אחר כן מסוף השמיעה אלא שהוא מעמידה בנהמא ותמרי ושאל עליה אילימא דאכל נהמא ופתח בא"י הזן את העולם וכו' עד סוף הברכה וחותם בה על העץ ועל פרי העץ היינו בעיין, ואין גורסים בו דתמרי אבל כמו שיתבאר ופירשה שאכל תמרי וסבר נהמא אכל ופתח בהזן וחתם בעל

פרי העץ שבזו הוא יוצא בתחלת הברכה, זהו מה שנראה לי בשטה זו.
וגדולי המפרשים פרשו לגרסא זו פתח ביוצר אור ויצא ממנו לאלתר לנסח מעריב ר"ל יוצר אור אשר בדברו מעריב ערבים וכו' וכן בערבית שאמר בא"י אמ"ה אשר בדברו מעריב ערבים יוצר אור וכו', ואמרו בתחלתה שלא יצא, ותירץ שאני התם דהא בריך ופרשו התם על השכר והיין כלומר שכבר השלים ברכתו ומכאן ואילך מוסיף הוא, ואנו אין לנו לחוש לחתימתו כי היא תוספת אבל בשחרית וערבית מתוך תורף ברכות הוא חותם ואין כאן חתימה לשחרית בשחרית ולא לשל ערבית בערבית, ומכל מקום מה שאמרו אחר כן הניחא למאן דאמר וכו' אין הלשון מתישב לפי זה ואע"פ שהם מצדדים לפרש את הכל אין הדברים נראים ועוד שהיה לנו לומר שאני הכא.
ויש מפרשים לדעתם שאני התם דהא בריך כלומר זה שאמרו סיים במעריב ערבים בשחרית לא יצא דאלמא חתימה מפסדת ברכה לגמרי, הוא מפני שאותה חתימה הויא ברכה בפני עצמה ואינה חוזרת על תורף ברכות ומאחר שברכה בפני עצמה היא ולא שייכא בשחרית לא יצא, וזהו שהקשה הניחא לרב וכו' אבל לר' יוחנן קשיא דהא לאו ברכה היא כלל, ותירץ שמאחר שמדת יום ולילה מעורבים בה פתיחה אף על חתימה היא חוזרת, ובמה שאמרו לא לאיתויי וכו' פרשו אילימא דאכל נהמא וסבר דתמרי אכל ופתח בעל העץ וסיים בהזן מי קא נפיק הא לא בריך דאכתי לרב ניחא דחתימה ברכה בפני עצמה היא והרי היא חשוב, אלא לר' יוחנן מי קא נפיק לא צריכא וכו' ואיכא מלכות דהא פתח בהזן ופתיחה שייכא בהדי חתימה דתמרי נמי מיזן זייני.
ובמקום אחר בקצת הגהותיהם פירשו דרך אחרת שעליה הלשון מתיישב יותר ממה שפירשו בפירושיהם וכן כתבו שם גרסא אחרת, והוא שכתבו שם נקיט כסא דחמרא וסבר דשכרא הוא פתח בדשכרא וסיים בדחמרא כגון בא"י אמ"ה שהכל ב"פ הגפן שהתחיל מלת שהכל ולא יים נהיה בדברו אלא שאמר מיד ב"פ הגפן יצא שאפילו סיים בשל שכר יצא אלא היכא דנקיט שכרא שאמר בא"י אמ"ה ב"פ הגפן שהכל נהיה בדברו ולא סיים בפתיחתו פרי הגפן מאי בתר פתיחה אזלינן כלומר הזכרה ומלכות אינם על בורא פרי שהיא ברכת היין אבל לשהכל אין לו הזכרה ומלכות או שמא על שניהם הוא חוזר, ואין גורסים אי נמי, ואם גורסים אותו הם גורסים אי נמי היכא דנקיט שכרא ופתח בדשכרא וסיים בדחמרא לא יצא לחתימה אנו צריכים ואינה, והבריתא הולכת על דרך זה שחרית פתח בא"י אמ"ה יוצר אור אשר בדברו וכו', וחותם במעריב לא יצא פתח במעריב שאמר (ב"א)[בא"י] אמ"ה אשר בדברו מעריב ערבים יוצר אור וכו' וחתם ביוצר המאורות יצא אלמא הזכרה ומלכות חוזרת אף על החתימה ומתוך כך יצא ובראשונה

מיהא אין שם חתימה כלל לא יצא והשיב שאני התם דהא בריך כלומר שיש ברכה על חתימה גופה, ובאמת לשון הסוגייא מתישב על זה כהוגן אלא שהעידו על נסחת גדולי הפוסקים שהיא נוסחא ספרדית ומפני זה דחקו להעמידה בפירושיהם:

ולגדולי הדורות שלפנינו דרך אחרת מנסחת גדולי הפוסק לומר שאף הם מפרשים אותה בעל דעת כגדולי הרבנים, ושטת פירושם נקיט כסא דחמרא וקסבר שכרא פתח הזכרה ומלכות על דעת שהכל ונזכר וסיים בדחמרא יצא, אי נמי נקיט שכרא וסבר חמרא פתח הזכרה ומלכות על דעת חתימת יין ונזכר וחתם שהכל יצא אלא פתח בדשכרא כלומר פתח הזכרה ומלכות על דעת שכר כמו שהוא וטעה בחתימה וסיים ב"פ הגפן מאי, ועל דרך האמת אפשר לישב לשון הגמ' על דרך הפי' בדוחק, אלא שעל דרף פסק ראוי לתמוה היאך פסקו בה לקולא וכמו שכתבו הא מילתא ולקולא אזלינן, ולא הייתי מטריח את עצמי לפרש סוגיא זו על דרך פירוש זה אלא מפני שראיתי לגדולי המחברים שפסקו כן בחבוריהם, שמאחר שבהזכרה ומלכות שהוא עקר הברכה לא נתכוון אלא לברכה הראויה לאותו המין ולא היה בעיקר הברכה טעות אע"פ שטעה בסופה יצא ואין מחזירין אותו, ולשונם בזה הוא שכתבו בפירוש לקח כוס של שכר והתחיל הברכה על מנת לומר שהכל וטעה ואמר ב"פ הגפן אין מחזירין אותו ומכל מקום אני תמה לדבריהם אם כן נקיט שכרא וקסבר חמרא הואיל וטעה בהזכרה ומלכות אע"פ שחתם כראוי היה לנו לומר שלא יצא, ושמא הם סוברים בה זיל הכא לקולם וזיל הכא לקולא וכמו שכתבנו.

ומכל מקום ראוי לטרוח ולפרש הסוגיא על דרך פסק זה והרי אנו מפרשים אותה על דרך מה שהתחילו חכמי הדורות שלפנינו אלא שסוגיית ההלכה אנו מפרשים בדרך אחרת שלא כדבריהם ואע"פ שדבריהם ודברינו בדוחק הם מתפרשות מכל מקום פירושנו נמשך לסוגיית הגמ' לדעתי, ונאמר שכלל הדברים לדעת זה שהזכרה ומלכות הם עיקר הברכה והיא היא שאלת השואל בפתח בדשכרא על דעת שכר והזכיר הזכרה ומלכות על דעת זה וטעה וסיים בשל יין אם הולכים אחר מחשבת הפתיחה שהיא עיקר הברכה או אחר חתימה שהיא בטעות, והביאור מראש הברייתא בשחרית פתח ביוצר אור כלומר שהזכיר הזכרה ומלכות לשם יוצר אור ונשכח וחתם במעריב לא יצא אלמא שאחר חתימה אנו הולכים, והשיבו שאני התם דהא בריך כלומר שבחתימה יש הזכרת השם ומלכות היא עקר לדון אחריה ומפני זה לא יצא, והקשה לדעת האומר אין הזכרה כלום הרי אין כאן חתימה ותירצו בו שאף פתיחה הראשונה לא הפקעה לגמרי מחתימה זו שהרי פתיחה על דעת לילה ויום היא נאמרת, ואחר שכן אף לר' יוחנן חתימה זו עיקר היא לילך אחריה והוא הוא שלא יצא, אבל מטבע קצר שאין הזכרת חתימה כלל אינה

עיקר לדון אחריה, ואחר כך אמרו ת"ש הכל הולך אחר החתום לאו לאיתויי כדקאמרת דפתח לה אדעתא דמיחתם כהוגן וחתם שלא כהוגן בלי הזכרה, ונמצא שאינו יוצא, לא לאיתויי נהמא ותמרי ובברכה אחרונה, ונראה לי שכך היא הגירסא היכי דמי אלמא דאכל נהמא ופתח בנהמא וסיים בתמרי היינו בעיין, כלומר דאכל נהמא ופתח הזכרה ומלכות על דעת נהמא שהיא פתיחה ראויה וטעה וסיים בתמרי ונמצא שאינו יוצא היינו בעיין, ואם כן נלמוד הימנה שאינו יוצא, ואין לומר שאני התם דהא בריך שהרי לר' יוחנן הזכרה אינה כלום ופתיחה ברכת הזן אין לה דמון עם ברכה מעין ג' עד שיעלה על דעתך לתרץ מה שתרצנו למעלה במדת לילה ויום, והשיב שלא לחומרא נאמרה אלא לקולא כגון דאכל תמרי ופתח אדעתא דנהמא וסיים בדתמרי שזו היא ראש השמועה שפשטנוה להקל ר"ל נקיט דחמרא וסבר דשכרא ופתח אדעתא דשכרא וסיים בדחמרא שיצא אף אם סיים בשל שכר יצא ואף בזו אף אם סיים בנהמא יצא, שהרי תמרי מיזן זייני וברכת הזן פוטרתן, ושאלתנו מיהא לא נתבררה תשובתה ופוסקים אותה לקולא והוא הדין שיהיה יכול לומר בה דאכל נהמא וסבר תמרי ופתח אדעתא דתמרי וסיים בדנהמא שהרי פשוט לו גם כן שיצא אלא שהזכיר הפשוטה יותר, וכן יש שאין גורסים לנסח זה אלא לאיתויי נהמא ותמרי והיכי דמי כגון דאכל תמרים וכו' והוא נמשך יפה למה שפירשנו, וגרסת הספרים בהיכי דמי אי לימא דאכל נהמא וסבר דתמרי אכל אינו יכול לישבה על פי הגאון עד שמפני כך הוצרכתי לחדש בה גירסא ופירושה, **ומכל מקום עיקר הדברים** כשטת גדולי הרבנים לענין פסק ולשיטת גדולי הפוסקים היה נראה יותר לפסוק שלא יצא והמבין יבחר לו האמת.

יש מי שאומר על מה שכתבנו בפסק זה בשם גדולי המחברים שלא הקלו בזה אלא בדבר שאין בו חיוב ברכה מן התורה כגון שכר וכיוצא בו אבל דבר שהברכה ששלו חיוב תורה, כגון ז' המינין לא יצא וחוזר ומברך ברכה ראויה לאותו דבר.

מה שביארנו שהתמרים הואיל והם מזון אם ברך עליהם ג' ברכות יצא, נראים הדברים ששאר פירות מהז' מינים כגון ענבים ותאנים ורמונים שהם בברכת מעין ג' אין ברכת המזון עולה להם ואפי' היה חייב בברכת המזון כגון שבאו על השלחן אם באו לאחר סעודה אין ברכת המזון פוטרתן שהרי בתמרים הוצרכנו לומר שמפני שהם זנים וסועדים כפת עצמו אנו אומרים כך, הא שאר פירות לא ואע"פ שאמרו ז"ל כל מידי זיין בר ממיא ומלחא ומכל מקום כל הדברים אינם זנים וסועדים והתמרים זנים וסועדים כפת עצמו, ויש מפרשים שלא נשתנה דין תמרי מדין שאר פירות של ז' המינים אלא בטועה שבירך אחריהם ברכת המזון ולא היה חייב בברכת המזון ובתמרים הוא שיצא אבל לא

באחרות, אבל אם היה חייב בברכת המזון כגון שבאו על השלחן ואע"פ שבאו אחר הסעודה שחייב לברך עליהם יצא בברכת המזון על הכל, אלא שבפירות שאינם מז' המינין אם באו לאחר הסעודה או שאכלן שלא בשעת הסעודה לא יצא בברכת המזון, ומה שאמרו דברים הבאים לאחר הסעודה שלא מחמת הסעודה טעונים ברכה לפניהם ולאחריהם ומסתמא אפילו בז' המינין נאמרה, התם לכתחילה שמברך עליהן לאחריהן, קודם ברכת המזון אבל בדיעבד יצא, ויש חולקים בו לחייב אף במקום שנתחייב בברכת המזון ומפני שהוא ספק תורה שהרי הוא חייב לברך מן התורה, וכמו שאמרוה לעיל בספק אמר אמת ויציב ספק לא אמר שחוזר ואומרו:

יש מי שאומר שכל הפירות מזון הם אפילו אותם שאינם מז' המינין ומה שאמרו כאן תמרים הוא הדין לכל שאר הפירות וחדא מינייהו נקט ועוד שהתמרים היו מצוין אצלם ביותר ואומר שעל כלם אם בירך ג' ברכיות יצא בדיעבד **ואין הדברים נראין**:

יש מי שאומר שאם שתה יין אחר הסעודה שיש לו לברך אחריו מעין ג' ר"ל על הגפן על פרי הגפן אם בירך ברכת המזון יצא, כגון שבירכה בלא כוס שהיין גם כן כבר אמרו עליו בפרק כיצד מברכין מסעד סעיד, ומכל מקום לדעתם לכתחלה מברך עליו לאחריו קודם ברכת המזון ואפילו היה דעתו לברך על הכוס שיהא צריך לברך מעין ג' אחר כוס של ברכה אינו סומך עליו שברכת המזון הפסק ביניהם שהרי אחר הברכה אנו מברכים ב"פ הגפן מפני שהברכה הפסק, ובפרק כיצד מברכים יתבאר יותר וכן בפרק ערבי פסחים:

מגדולי הגאונים כתבו שאם אכל ענבים ושתה יין ובירך אחריו על הגפן נפטר הוא מברכת ענבים שהרי עולה את ברכתו, ויש מי שחולק בדבר:

כל ברכה שאין בה הזכרה ומלכות אינה ברכה ומכל מקום מקצת ברכות יוצאות מן הכלל וכבר ביארנו הטעם בפרק הרואה:

ברכות הנתקנות לק"ש ראשונה מהן הן של ערבית הן של שחרית נתקנה על מציאותו של יום ושל לילה ושניה מהן הן של ערבית הן של שחרית נתקנה על ענין יציאת מצרים וגאולה שנגאלו משם, וברכה זו תקנו בה לשון אמונה בלילה ולשון יציב ביום, ונראה לי הטעם מפני שזמן הצרות נמשל ללילה ואנו צריכים לומר שאנו מאמינים בו להגאל ולהוציאנו מצרה לרוחה, וזמן גאולת הצרות נמשל ליום הבא אחר הלילה ואנו צריכים לומר שכמו שהביא היום אחר הלילה כך יביא באמת זמן גאולה אחר שיעבור והרי הוא בלבנו תקוע כאילו בא, ומפני זה אמרו שכל מי שלא אמר לשון אמונה בערב ולשון יציב בשחרית לא יצא ידי חובתו וסמכוה מן המקרא שנא' להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות **ומכל מקום נראה לי שאין מחזירין אותו**, ואע"פ שאמרו לא יצא ידי חובתו

על הדרך שיתבאר למטה בענין המלך הקדוש כלומר שלא יצא ידי חובת הענין כהוגן, ויש מפרשים שמועה זו בענין אחר לומר שלא על שון יציב ואמונה דקדק אלא שפירש הדברים כל שלא בירך לאחריה בין ערבית ובין שחרית כמו שביארנו בפירושנו והראשון נראה לי יותר, ואף אני תמה לפירושם מה ענין לומר כן בברכה אחרונה יותר משאר ברכות, ועוד שהרי הוא מביא עליה פסוק ואמונתך בלילות אלמא על לשון אמונה הוא מדקדק אל שעיקר הדברים כמו שכתבנו:

ובתלמוד המערב ראיתי שאמרו בפרק זה, אין אומרים דברים אחר אמת ויציב, פתח לה באמת ויציב של שחרית דמשמע אך בערבית היה אומר לשון יציב, אינו כן אלא באומר בברכה אחרונה של שחרית, ויש מפרשים שבערב היה אומרים אמת ויציב ואמונה ואין נראה כן, ובדרש פירשו אמונה בלילה על שבשעת שינת אדם רגיל לומר בידך אפקיד רוחי, והוא שדרשו חדשים לבקרים רבה אמונתך לא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם כיצד בשר ודם מפקיד בידו כלי שבור ובהמה שבורה מחזיר לו שבור, הקב"ה אינו כן אדם מפקיד בידו בלילה נפשו שבורה ויגעה מעמל היום ובבקר מחזירה לו חדשה ושלמה, והא היא חדשים לבקרים אמונתך רבה:

המתפלל י"ח צריך לכפוף קומתו לפני בוראו בד' מקומות באבות תחלה וסוף, ובהודאה תחלה וסוף כשהוא כורע כורע בברוך וכשהוא זוקף זוקף בשם ותחלת ברכת הודאה שאין שם ברוך כורע בהודאה וזוקף בשם וכשהוא כורע כורע ביחד ובמהירות כמקל, וכשהוא זוקף מזדקף מעט מעט ובנחת וראשו תחלה כנחש, ובתלמוד המערב הזהירו שלא לשוח יותר מדאי כמו שיתבאר בפרק אין עומדין:

תלמוד יב:

כל השנה כולה חותם בברכה שלישית האל הקדוש ובברכת אחד עשר ר"ל השיבה שופטינו חותם האל המשפט או האל אוהב צדקה ומשפט, או מלך אוהב צדקה ומשפט או מלך אוהב צדקה ומשפט, אבל בעשרת הימים שבין ר"ה ליום הכפורים חותם בברכה שלישית המלך הקדוש, ובברכת י"א המלך המשפט כלומר המלך מלך המשפט על דרך הארון הברית העם העם המלחמה, ואם לא חתם כן אלא שחתם כשאר ימות השנה יראה שלא יצא לת"ק שהרי חלק ר' אליעזר ואמר אפילו אמר האל הקדוש יצא דכתיב ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה אלמא אף בעת המשפט קראו האל הקדוש ואלמא דתנא קמא לא יצא קאמר, וכבר נפסקה הלכה כת"ק ומתוך כך כתבו גדולי הפוסקים שמחזירין אותו בראשונות כדינן, ואמצעיות כדינן, ויש אומר כן אף

בנסתפק, ויש מי שחולק לומר שאין מחזירין אותו, וזה שאמר ר' אלעזר בהאל קדוש שיצא פירושו ידי חובת הענין כהוגן אחר מצינו במקרא שאף בשתע המשפט הוא קוראו האל הקדוש ואף לכתחילה כן, ואחר שכן אף מה שאתה מדקדק ממנה לת"ק שלא יצא פירושו כמו שאומר שלא יצא ידי חובת עשיית הענין כהוגן על דרך מה שאמרו כל שלא אמר ג' דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו שאין הענין שלא יצא כלל אלא שלא הפליג הענין כראוי, ויש חולקים מיהא בהמלך המפשט הואיל ואף ר' אלעזר לא חלק, ונראה שהמדה שוה בשתיהן:

ממדות החכמים ומטכסיסיהן שלא יהא אחד פורק עול ומתיאש מענינים הצריכים לחברו, אמרו ז"ל כל מי שאפשר לו לבקש רחמים על חברו ואינו מבקש נקרא חוטא שנא' ואנכי חלילה לי מחטוא לה' מחדול להתפלל בעדכם וכן הוא אומר ואני בחלותם לבושי שק עניתי בצום נפשי:

כל העושה דבר ומתבייש בו מוחלים לו על אותו דבר שהבושה שהאדם מתבייש על מה שחטא הוא יסוד החרטה והחרטה הוא יסוד התשובה כמו שביארנו בחבור התשובה, ומה שהביאוה משאול כשהעלה את שמואל שלא הזכיר לו אורים ותומים מפני שהרג נוב עיר הכהנים ונתבייש ונתכפר לו כדכתיב מחר וכו' אתי במחיצתי, יש לעיין היכן תשובותו והלא שואל היה באוב, יש לומר מאחר שלא האמין בהם שהרי אמר לו שימות אם ילך ואעפ"כ הלך כבר קבל את הדין, והוא שאמרו בדרש אי ערקת אשתיבזת אי אזלת אתה ובניך עמי:

כבר ביארנו שאנשי משמר היו כוללים עשרת הדברות עם ק"ש אף חכמים בקשו לקבוע פרשת בלק (לק"ש)[בק"ש] בכל יום מפני שכל אותו ענין מורה על השגחת האל ית' עלינו ושכתוב בו כרע שכב כארי שהוא מורה על הבטחה קיימת ולא נמנעו אלא מפני טורח צבור, ושמא תאמר ויאמרו פסוק זה לבד ר"ל כרע שכב כל פרשה שלא פסקה משה רבינו לא פסקינן לה, ואע"פ שאמרו שמע ישראל וכו' זו היא ק"ש של ר' יהודה הנשיא, לא לשם קביעות קריאה היה עושה אלא לקבל מלכות שמים בזמנה ואחר כך היה קורא וגומר לשם קריאה, ומכל מקום לפי האמור כאן מה שאמרו בתלמוד המערב שלא היו אומר בערבית אלא תחלת פרשה וסופה ר"ל דבר אל בני ישראל ואמרת עליהם אני ה' אלקיכם אינה:

המשנה החמשית מזכירים יציאת מצרים וכו' כונת המשנה לבאר שאע"פ שאין לילה זמן ציצית מזכירים פרשה ציצית בק"ש של ערבית מפני יציאת מצרים שבה ואע"פ

שיציאת מצרים לא היתה אלא בשחרית מכל מקום אנו מזכירין אותה מבערב שהתחלת גאולה מבערב היתה:

הרי אני כבן שבעים לא אמר שיהא בן ע' אלא שהיה נראה כבן ע' שקפצה עליו זקנה כמו שהתבאר בפרק תפלת השחר:

ולא זכיתי פי' ולא נצחתי כמו שאמרו במסכת חולין בהא זכינהו ר' נתן לרבנן ופירשו גדולי המפרשים לא נצחתי שתהא חיוב מן התורה, שאם תאמר שלא היו אמורים אותה אף מדרבנן, אם כן אף אמת ואמונה לא היו אומרים כמו שאמרו לא אמר אני ה' אלקיכם אינו אומר אמת ואם כן שתים שלאחריה היכן אלא שמן התורה קאמר, ומכל מקום אע"פ שלא היו אומרים פרשה ציצית אפשר שמצות שתים לאחריה היו מקיימים בנסח מודים אנחנו לך וכו', כדאיתא בפרק היה קורא ואף בתלמוד אמרו בשחר מברך שתים וכו' על שם והגית בו יומם ולילה שתהא הגהיית יום ולילה שוות שבשחרית אומר ג' פרשיות וג' ברכות ובלילה ב' פרשיות וד' ברכות אלמא שלא היו אומרים אותה כלל, ובמדרש תלים אמרו שבע ביום הללתיך אלו ז' מצות שבק"ש ב' מלפניה וג' פרשיות אמת ויציב וגאל ישראל, ולפי שאין ציצית בערבית מוסיף פורס סוכת שלום, ואיני מבין למה מונה החתימות בברכות אחרונות, ומכל מקום למדנו שלא היה אומר אותה בערבית אלא שהיו סומכים על נוסח קצר שהזכרנו, וכן למדו מכאן קצת מפרשים שפורס סוכת שלום היא חתימת השכיבנו אף בחול שהרי סתמא הזכיר אותה חתימה ונוהגים לחתום בה כן בכל יום, אלא שמעולם לא נהגו כן בגלילות אלו, ושמא אף בעל הדרש מפני שהיא חתימת שבת היתה חשובה אצלו והזכירה:

עד שדרשה בן זומא לדעת ראשון אנו מפרשים שעדיין חכמים אומר לא מן התורה הוא וכל ימי חייך לא בא לרבות את הלילות אלא לרבות שאף בימות המשיח שאע"פ שיתחדש לנו זמן גאולה אין גאולה אחרונה מפקעת הזכרת גאלת מצרים אע"פ שמכל מקום עקר הזכרה תהיה בגאולה אחרונה אשרי המחכה ויגיע:

וראיתי מי ששאל למה אין אנו מברכים אשר קדשנו במצותיו וציונו להזכיר את יציאת מצרים, וכן לק"ש, וכן להתפלל, ואיני רואה לשאלה זו שהרי ק"ש נתקנו לה ברכות שראוי להם לפטור ברכה זו, ויציאת מצרים ותפלה הרי הן ברכות גמורות בעצמן:

והזכרת יציאת מצרים בלילי הפסח בהגדה יש מי שמזהיר שלא לברך עליה לפניה ואע"פ שיש ברכה לאחריה, שהרי אפשר לו לסמוך על אמת ואמונה שכבר ברך וחתם בה גאל ישראל, ואע"פ שאין הטעם ברור מכל מקום המנהג כך הוא, אלא שיש חולקים ומברכים:

תלמוד יג.

היה קורא וכו' כונת זה הפרק בענין החלק הראשון ג"כ, ובפרט לבאר לנו דרך כלל ענין ק"ש ועל זה הצד יחלקו עניני הפרק לד' חלקים, הראשון לבאר תחלה כונה הצריכה בקריאתה על אי זה צד הוא ובאי זה מקום רשאי להפסיק בקריאתה, והשני בהודעת סדר הפרשיות איך הוא, והשלישי לדקדק בקריאתה על אי זו תכונה הוא צריך לקראה, והרביעי יתחיל בביאור הפטור ממנה אלא שזה החלק לא יושלם רק בהשתתף עמו פרק ג' ר"ל מי שמתו, ומשנת האומנין קורין בראש האילן, הוא מענין החלק הראשון היה בראוי לסמכה למשנה ראשונה אלא שדרך התלמוד לגלגל תכונת הסדר בהרבה מקומות, זהו יסוד הפרק דרך כלל אלא שיתלגללו בו דברים שלא מן הכונה בעניין סוגיית התלמוד על הדרך שהקדמנו וכמו שיתבאר:

והמשנה הראשונה ממנו תכוין לבאר שהקורא את שמע צריך לכוין לב בקריאתה כדי לקבל עליו עול מלכות שמים בכונה שלימה, ופי' המשנה הוא שאם השכים לקרוא בתורה ונזדמנה לו בקריאתו פרשת שמע וחברותיה אם כיון לבו בקריאת הפרשיות יצא, ופרשו בגמ' שלא נאמר שיכוין לבו לצאת שהרי מצות אין צריכות כונה אלא שיכוין לבו לקריאה שיהיה קורא כמתעסק ולא שיהא קורא להגיה שהקורא להגיה אפילו הוא קורא על פי המקרא אין כונתו לקריאה שהוא קורא, אלא עיקר קריאתו להגיה את הספר וכל שכן אם היה קורא על פי מסורת כדי שיבחין הרוצה להגיה מתוך קריאתו בין חסרות ויתרות, כגון שיקרא לטוטפות לטטפת בשני פתחין ומכל מקום אם היתה עיקר כונתו לקריאה יצא, ואע"פ שאין כאן ברכות ואע"פ שקראן כסדר שהם כתובות בתורה יצא בדיעבד שלא סדר הפרשיות מעכב, ולא הברכות מעכבות לא ליחיד ולא לצבור, ומה שאמרו בקורא למפרע שלא יצא דוקא בסדר הפסוקים, ומכל מקום לא יצא ידי ברכות וצריך לסמוך איזה פסוק שבתורה לברכות אהבת עולם.

ושמא תאמר והלא נחלקו למטה עד היכן הוא צריך בה לכונת הלב, ובשלמא כונת הלב בלא כונה לצאת משכחת לה, אבל כונת הלב בלא כונה קריאה היאך משכחת, הרי מכל מקום אין כונת הלב צריכה אלא לפסוק ראשון ועל שאר הקריאה מיהא הוא אומר שאם אינו מכוין מיהא לקרוא לא יצא, ומגדולי המחברים פירשו אם כיון לבו לצאת מפני שהם סוברים שמצות צריכות כונה חוץ מאכילת מצה בלילי הפסח, ואע"פ שיש לתמוה לפירושם מה נשתנה דין מצה מחברותיה, ומגדולי המפרשים פירשו הטעם מפני שמכל מקום נהנה בגרונו, וכמו שאמרו בענין חיוב חטאת שמתעסק בחלבים ובעריות חייב שכבר נהנה, ואע"פ שבשאר אסורין פטור, או שמא יש להן בדבריהם שלא פסקו כן אלא

בכונת הלב כמו שיתבאר למטה ואף הם כתבו שמשם ואילך אפי' קורא להגיה יצא, והם דברים מתמיהים ובמסכת ר"ה יתבאר הענין יותר:

זהו ביאור המשנה ופסק שלה על הדרך שכתבנו ודברים שנכנסו תחתיה בגמ' אלו הן, מתוך שכתוב בתורה שמע והדברים מראים שעיקר כונתו על ענין הבנה מלשון כי שומע יוסף, נודע לנו שעיקר הכונה הוא להבין אחדותו יתברך ובכל לשון שיהא שומע הוא רשאי אפילו לכתחילה ואין הדבר מוכרח לקרותה בלשון הקדש, וכתבו גדולי המחברים וצריך להזהר משבוש שבאותו לשון כדרך שמדקדק בלשון הקדש מכל מקום לשון הקדש חביב הוא בעיני בעליו ואין ראוי למביניו להחליפו בלשון אחר:

אף התפלה יתבאר במסכת סוטה שהיא נאמרת בכל לשון אלא שהתבאר שם שלא נאמר אלא בצבור, אבל ביחיד הרי אמרו אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי והוא הדין לכל הלשונות שהם רחוקים מלשון הקדש, ולדעתי ביחיד לא אמרו כן לעכב אלא שהדבר הדור לו בכך שכל שהוא מתפלל בלשון לעזות, אינו בעיניו אלא כדבור בעלמא ואין כל הכונות מצויין בו:

אף כל התורה בכל לשון נאמרה, כלומר שאע"פ שבלשון הקדש נאמרה מפי הקב"ה לשמה וממשה לישראל, וכן שאם נכתבה בלשון אחר אין בו קדושה, מכל מקום על מנת כן נאמרה שיהא שנונה או למודה מותר בכל לשון ויוצא בו ידי הגיית יום ולילה, ואע"פ שבמסכת סוטה נאמרו קצת דברים שהם טעונין לשון הקדש כגון מקרא בכורים וחליצה וברכת כהנים ודומיהם על הדרך שנתפרשו שם, מכל מקום קיראת התורה דרך כלל אין למדין אותה ממצוה פרטית והרי נזכרו שם קצת מצות גם כן שנאמרות בכל לשון, פרשת סוטה, ווידוי מעשר ודומיהם, כמו שנתפרשו שם אלא שאין ללמוד קריאת התורה ממצוה פרטית, שהמצות אינן דומות זו לזו, ולא היה משתדל בסוגיא זו ללמוד מק"ש לשאר התורה אלא מצד שק"ש יש בה שנון בקריאת התורה כדכתיב ושננתם, וכמו שאמר בתלמוד המערב שבפרק ראשון שניא היא שהיא לשנון כלומר והדבר דומה לקריאה שבדרך כלל, ואף קריאת התורה בצבור שמתקנת עזרא ודאי אינה אלא בלשון הקדש, ולפי דרכך למדת בפי' הסוגיא לימא קסבר רבנן שהתורה בלשון הקדש נאמרה פירושה שאין שנונה ולמודה בכל לשון פוטרתו מידי הגיית יומם ולילה, שאם לא כן אף ק"ש שהיא שנון מה הוצרך להביאה מן המקרא והרי אחר שהוא שנון בכלל שאר התורה היא, ותירץ משום והיו וכו' ויש דוחקים בפירושה הרבה ללא צורך, ומה שנתגלגל כאן בקורא ולא השמיע לאזנו שבדיעבד יצא, ובקורא למפרע שלא יצא יתבאר הכל למטה:

תלמוד יג:

חכמים הרבה נחלקו בכונה הצריכה לק"ש אי זו כונה הוא צריך בה ועד איזה מקום שבה, וכלל הדברים בענין זה שאין דבר שבק"ש צריך כונה לצאת אפילו מפסוק ראשון מפני שהכלל ידוע מצות אין צריכות כונה וכל הפרשיות כולן צריכות כונה לקרוא לא שיהא קורא להגיה, ועיקר המחלוקת בדבר זה הוא כונת הלב, ר"ל שיכון לבו ליחד את שמו ית' אע"פ שאינו מתכוין לצאת ומפרטיה של כונה זו שאם היה מהלך עד היכן צריך שיעמוד, וכן אם היה עוסק במלאכהעד היכן הוא צריך שיתבטל ממלאכתו ובדברים אלו נחלקו הרבה חכמים, ומחלוקת זו תלויה בסוגיא זו, אמרו עד על לבבך עד כאן צריך כונה מכאן ואילך לא דברי ר' אליעזר ור' עקיבא אומר והלא כבר נאמר אשר אנכי מצוך וכו' כלומר שמשמע לשון להבא כלומר מה שאני מצוך עדיין הכל יהא על לבבך וזהו כל פרק ראשון, ובברייתא אחרת שנו צריך שיכון את לבו בכלה ר"ל בכל ג' פרשיות ור' אחאי אומר כיון שכיון בפרק ראשון שוב אינו צריך, ואפסיק בגמ' בתרוייהו כאן דאמר בפרק ראשון, ואחר כך נחלקו ר' זוטרא ור' יהושע שלדעת ר' זוטרא על לבבך עד כאן מצות קריאה וכונה מכאן ואילך מצות קריאה בלא כונה, ודבר זה יש מפרשים אותו עד על לבבך דוקא ואע"פ דמקשי ליה מעל לבבכם דפרשה שניה אפשר שהמקשה מקשה לו לומר שיהא צריך כונה בכל הפרשיות כברייתא שניה דלעיל, והשיבו דהאי על לבבכם לומר שתהא תפלה של יד שימה כנגד הלב ומכל מקום עד על לבבך דוקא, ויש מפרשים דעד על לבבך לאו דוקא אלא כל פרק ראשון מדמקשי ליה מעל לבבכם דפרשה שניה דאי לאו הכי הוה ליה לאקשויי מאשר אנכי מצוך ודברי נביאות הם דמי שאני ליה למימר פרק ראשון, אלא ודאי עד על לבבך דוקא, ולר' יהושע עד כאן מצות כונה וקריאה מכאן ואילך מצות כונה בלא קריאה דהרהור כדבור ואע"ג דכתיב בשניה לדבר בם ההוא לאגמורי בניהו תורה וודאי הא דר' יהושע ליתא דהרהור לאו כדבור אף בשאר פרשיות ואי מפרשת לה כדבר שלא בהשמעת אזנים כולהו לא פליגי דבדיעבד יצא, ומכל מקום תרויהו מודו דעד על לבבך צריך כונה, ואחר כך אמרו שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד, עד כאן כונת הלב דברי ר' מאיר ופסק רבא כמותו ונדחו כל שאר ההלכות.

ואחר כך הניחו לשון כונה והזכירו לשון עמידה והוא שאמרו אמר רב יהודה עד על לבבך בעמידה ור' יוחנן אמר כל הפרשה ראשונה בעמידה אלא דקאמר בתר הכי ואזדא ר' יוחנן לטעמיה דאמר הלכה כר' אחאי דקאמר לעיל הואיל וכיון בפרק ראשון שוב אינו צריך אלמא דכונה ועמידה חדא מחתא נינהו ומדפסיקנא בכונה פסוק ראשון אף בעמידה כן, ומכל מקום למטה [דף טז.] אמרו האומנים קורין בראש האילן ואמרו שם

רמי ליב רב מרי לרב תנן האומנים וכו' ורמינהו הקורא את שמע צריך שיכוין לבו עד שהעלו בסוף השמועה כאן בפרק ראשון כאן בפרק שני, עד שתירצו גדולי הפוסקים דבטול מלאכה וודאי צריך לכל פרק ראשון אבל עמידה וכונת הלב דיו בפסוק ראשון, והוא שאמרו במס' יומא [יט:] הקורא את שמע לא ירמוז בעיניו ולא יקרוץ בשפתיו ולא יראה באצבעותיו והעמידוה בפ' ראשון ומשום דהא משוי ליה עראי, והם בענין זה כמלאכה זהו דעת גדולי הפוסקים, וקצת מגיהים הלכותיהם סוברים עליהם לפסוק ראשון ואין דבריהם נראים שאף גדולי הפוסקים אינם אומרים שרבא תירצה שזה אי אפשר לפי הסוגיא הנאמרת שם, אלא שמכיון שנתספק רבא בשאלתו ושאל לו מידי שמיע לך בהא וקבל תשובתו נראה שאף הוא היה מסכים בה, והוא קושיא דידיה אדידיה, ומכל מקום גדולי המפרשים סוברים שמאחר שבמס' יומא פירשוה כי היכי דלא לישויה עראי, הליכה תכף לפסוק ראשון עראי הוא ומתוך כך פסקו לפסוק ראשון שצריך לכלם ועד על לבבך עמידה וכל שכן בטול מלאכה, ולפרק ראשון כולו בטול מלאכה אלא שאין דבריהם נראין לי מדקאמר ואזדא ר' יוחנן לטעמיה, ונמצא הענין חלוק על ג' מחלוקות לדעת מגיהי ההלכות, אין אנו צריכים לשום דבר אלא בפסוק ראשון ר"ל עד ה' אחד, אבל שלא כיון לבו בפסוק ראשון כתבו גדולי המחברים שלא יצא אף בדיעבד ונראין דבריהם ממה שאמרו בברייתא הקורא את שמע צריך שיכון את לבו ור' אחאי אומר כיון את לבו בפרק ראשון יצא, אלמא דבפרק ראשון מיהא לא יצא, כל שכן לדידן בפסוק ראשון, אלא שיש חולקים לומר דוקא לכתחלה וממה שאומר בסוגיא זו לשון צריך דמשמע לכתחלה ועקר הדברים כדעת ראשון.

ואע"פ שאמרו במסכת מגלה פרק עומד ויושב [כ"ה.] שאם אמר שמע כל הפסוק כלו שני פעמים שמשתקים אותו, ההיא בשליח צבור שיש לו לכוין ביותר ואין סבורים עליו שמחמת שלא כיון הוא מחזירו, אלא מחשש שתי רשויות אבל יחיד לא שמצד שלא כיון הוא שלא יצא וצריך לחזור, הא משם ואילך אין צורך בכונת הלב ולא לעמידה ולא לביטול מלאכה, ולדעת גדולי הפסוקים שפסוק ראשון הוא צריך לכל אלו, אבל משם ואילך אין צורך לכונת הלב ולא לעמידה, אבל בטול מלאכה הוא צריך לכל הפרשה הראשונה וכמו שאמרו בפרק זה בסוגית המשנת האומנין כאן בפרק ראשון כאן בפרק שני, ולדעת גדולי המפרשים פסוק ראשון הוא צריך בכלם ומשם עד על לבבך אע"פ שאינו צריך לכונת הלב מכל מקום צריך הוא לעמידה ולבטול מלאכה, ומעל לבבך על סוף הפרשה הראשונה אינו צריך אלא בטול מלאכה, אבל בטול מלאכה מכל מקום צריך, ושאר פרשיות לדברי הכל אינו צריך לאחת מכל אלו, וכל שאמרנו שצריך עמידה

לא שאם היה יושב עומד, אלא שאם היה מהלך מתעכב, וכן היא שנויה בתלמוד המערב ובברייתא אמרו הכתף אע"פ שמשאו על כתפו הרי זה קורא אבל בשעה שפורק וטוען לא יקרא ובין כך ובין כך לא יתפלל עד שיפרוק:

אע"פ שמה שכתוּב על לבבך רומז על כונת הלב הרי הוא רומז גם כן על תפלה של יד שתהא שימה כנגד הלב כמו שיתבאר במקומו:

מאחר שפסוק ראשון צריך לכונה יתירה מצוה לקורא שיאריך באחד ולא באלף שהרי אם יאריך בה יהא במשמע אין חד, וכן הוא בתלמוד המערב אלא שיאריך בדל"ת שבה נגמרה המלה, ומכל מקום לא יחטוף בחי"ת שלא יפסיד כונת המלה, ושיעור הארכתו בדל"ת הוא עד כדי שיצייר בלבו היותו ית' מולך על השמים ועל הארץ ועל ארבע רוחות העולם ומפני זה נהגו להצדיד את הראש ולהניעו על צדדין אלו, ומכל מקום אם רצה שלא להצדיד אח הראש אינו צריך שאין הדבר תלוי בהצדדת הראש ובתנועותיו אלא בהרגשת הלב, ראיה לדבר מה שאמרו בסוגייא זו, לא חזינא ליה לר' דמקבל מלכות שמים ואמרו לו כשמעביר ידיו על גבי עיניו מקבל עליו מלכות שמים, ואם היה מצדיד מכירים היו בהצדדה, וכן אינו צריך לשיעור יתר על אותו שהזכרנו, וקצת נקדנין מאריכים ביותר ללא צורך ובתלמוד המערב אמרו ר' ירמיה הוה מאריך סגיא אמר ליה זעירא לית צריך כל הכן, אלא כדי שתמליכהו בשמים ובארץ ובדי רוחות העולם:

אמר שמע ישראל ר"ל פסוק ראשון עד ה' אחד, ואחר כך נאנס בשינה יצא מפני שפסוק ראשון הוא עיקר ק"ש, ויצא בפסוק זה מצות עשה שבה אע"פ שלא קרא יותר ומכל מקום לא יצא ידי מצות חכמים מקריאת הפרשיות ומקריאת הברכות ומכל מקום אם קראם אחר כן או קודם לכן יצא ידי מצות חכמים בדיעבד, מכאן אתה למד שאין מפסיקים תלמוד תורה לקרות את שמע אלא בפסוק ראשון, שהרי אמרו בכאן זו היא ק"ש של ר' יהודה הנשיא כלומר שהוא אומר פסוק זה ואחר כך הולך ושונה ואינו עומד ממשנתו עד שעבר זמנה, ומכל מקום לא נאמר כן אלא במי שתורתו אומנותו כמו שיתבאר בראשון של שבת, ואף זה ראוי לו לחזר בתוך זמן ק"ש אחר שמועות שיהא המכוון שבהם דברים שמשמען בדברים האמורים בק"ש כגון שמועות שבתפלין ומזוזות ויציאת מצרים וכיוצא באלו, והוא שאמרו בסוגיא זו שטורח היה לו להזכיר שמועה של יציאת מצדי' כדי להזכירה בזמנה ומכל מקום גומר היה את שמע אחר זמנה, ולדעת קצת אף בברכות היה גומרה הואיל ומשום עסק תורה הפסיק דאי שלא בברכות מה הוצרך לומר שחוזר וגומרה, וכן יש שמקשים שהרי במסכת שבת אמרו שאף אלו שתורתם אומנותם צריכים להפסיק לק"ש וא"כ היאך לא היה ר' מפסיק, עד שתירצו

שמא הוה ר' סובר ק"ש דרבנן ואינה כלום שאם כן חדא מניהו דלא כהלכתא וכן תירצו שמא תלמוד תורה של ר' צריכים היו בה למעשה, וכבר ביארנו שם שכל שצריכים בו למעשה אין מפסיקין אף לק"ש כמו שאמרו שם כשהיינו עוסקים בעבור שנה ביבנה לא היינו מפסיקים בה לא לק"ש ולא לתפלה ובזו יתקיימו שתיהן אלא שאין הדברים נראים להיות תלמודו בכל יום למעשי צבור, אלא שיש לומר שלא אמרו שם מפסיקים במי שתורתו אומנותו אלא בפסוק ראשון על הדרך שביארנו:

אף הזכרה של יציאת מצרים של ברכה אחרונה או של פרשה אחרונה יוצא בה אף אחר זמן ק"ש בדיעבד אע"פ שמכל מקום עיקר תקנתה אחר ק"ש מיד, מקצת חכמי הדורות האחרונים היו מוחים מטעם זה שלא לומר פסוק זה של שמע ישראל וכו' בפסוקי דזמרה כמו שנהגו רבים לאמרו בתפלת רבון העולמים ובסוף פסוקי דזמרה מפני שיצא בכך ידי מצות עשה שבה והיאך יברך עליה אחר כן, ומכל מקום יראה לי שאין כאן ברכה לבטלה כמו שביארנו בברכות אלו שענין בפני עצמו הן שאף ק"ש אין מעכבת אותן ועוד שהרי זה דעתו לקרוא את שמע והרי הוא כמתכוין באלו שלא לצאת:

פרקדן ר"ל ששוכב שלא מן הצד הן פניו למעלה הן פניו למטה לא יקרא את שמע מפני שנראה כמזלזל בה ואפי' הטה עצמו מעט אין ראוי לו לקרות אלא אם כן הוא מוכרח מצד שהוא בעל בשר ביותר או לסבה אחרת, לא סוף דבר שהקריאה אסורה לפרקדן אלא אף לישן פרקדן אסור מפני שמביא עצמו לידי הרהור, ומכל מקום אם הטה עצמו מעט מותר:

המשנה השניה בפרקים וכו' כונת המשנה לבאר באיזה מקום שבק"ש הוא יכול להפסיק ואמרו על זה בפרקים פי' בן הפסקות ומפרש בסוף המשנה שפרקים אלו בין ברכה ראשונה לשניה בין שניה לשמע בין שמע לוהיה אם שמוע בין והוה אם שמוע לויאמר בין ויאמר לאמת ויציב ואמר על זה שבפרקים אלו רשאי להפסיק ולהקדים שלום למי שלא הקדימו לו ואף מפני הכבוד אע"פ שאין לו יראה ממנו כמו אם פגע בו רבו או גדול בחכמה ואין צריך לומר שמשיב אם הקדימו האחר שלום, ובאמצע אינו מפסיק מפני הכבוד אלא מפסיק מפני היראה כגון גדול משאר האומות אפילו לשאול וכל שכן להשיב, אבל לכל אדם לא שאע"פ שאין הברכות מעכבות מכל מקום לכתחלה אסור, ויש מפרשים בענין מפני היראה אביו או רבו ומפני הכבוד כל שגדול ממנו בחכמה, ומביאים ראיה ממה שאמרו בברייתא היה קורא את שמע ופגע בו אביו או רבו או מי שגדול ממנו בפרקים שואל מפני הכבוד ובאמצע מפני היראה אלמאא שבאותם שהזכיר יש יראה וכבוד, ולדעתי אין זה נראה שעל כל אותם שהזכיר הוא

אומר שבפרקים שואל וביראה לא פי' בה כלום, ואם תאמר אם תפרש מפני היראה שחושש שמא יהרגנו כמו שפירשו גדולי הרבנים וגדולי המחברים, מה הוצרכה והרי אין דבר עומד בפני פקוח נפש ואף בתפלה שאסרו בכל הפסק התירו עקרב והוא הדין לכל חשש הריגה, אלא חשש שנאה ויראת איזה היזק:

ור' יהודה אומר באמצע שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד, ובפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב לכל אדם והלכה כר' יהודה ומשיב ושואל שהתרנו לא סוף דבר בלשון הקודש, אלא אף בכל לשון שהרי אף לגוי אנו מפסיקים, ואמצע הפרק שאמרנו לא סוף דבר בסוף פסוק אלא אף באמצע פסוק וזהו שאמרו בתלמוד המערב עד כדון באמצע פרשה, באמצע פסוק ר' ירמיה מרמז ר' חנינא משתעי ר' הונא בשם ר' יוסף ודברת בם יש לך רשות לדבר בם ומכל מקום יש שמסלסלין בכך לומר שלא להפסיק באמצע אלא אם כן בהפסק ענין כגון שיאמר וקשרתם לאות על ידך ולא השלים הדבור שהוא על ידך לא יפסיק וכן בכולם ואם עשו כם לדעתם חוזר לתחלת הדבור, וקדיש וקדושה וברכה יש שמתירים להפסיק אף באמצע הפרק וקצת חכמי קטאלוניא מתרים אף לענות אמן לשליח צבור והם דברים זרים, ויש שאין מתירים בכך אף לפרקים שלא הותר לדעתם הפסק אלא בכדי שאלת שלום שהוא שיעור תוך כד דבר, ויש חולקים להפסיק אף ביתר מכאן מפני היראה, אלא שבאלו ר"ל לקדיש ולקדושה וברכו נוהגים בכל מקום שלא להפסיק אלא שיהא הקורא שותק ושומע מפי הצבור, או מפי שליח צבור שמאחר ששומע כעונה נוח לו לצאת שלא בהפסק, ויש אוסרים אף לשתוק בכונת שמיעה שמאחר ששומע כעונה הוה ליה הפסק ואין הדברין כלום:

אלו הן בין הפרקין בין ברכה ראשונה לשניה בין שניה לאהבת בין אהבת לשמע בין שמע ולוהיה אם שמוע בין והיה אם שמוע לויאמר, בין ויאמר לאמת ויציב ואע"פ שאין להפסיק בין ברכה למצוה הזו, הואיל ואין הברכה ברכת המצוה ממש שיאמר אשר קדשנו וכו' לקרוא את שמע מקילין בה שהדברים הודאה הם ונראה כענין בפני עצנו, ועל הדרך שאנו רגילים להפסיק באל מלך נאמן על הדרך שהרחבנו בזה הביאור בקונדרס בפני עצמו:

ר' יהודה אומר בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק מפני שצריך הוא לסמוך אלקיכם לאמת כמו שכתוב והיה חלק אמש והתבאר בגמ' שאין צריך אחר כן לחזור ולקרות אמת אלא שמתחיל ויציב וכו', ודבר זה יש שפרשו שלא להפסיק כלל ומגדולי המחברים פרשו שלא להפסיק בו כדין בין פרק לפרק אלא כדין אמצע הפרק ולא יראה לי כן שהרי בדבור אחד הוא וכרגע הוא אומרו ובין גאלה לתפלה אף היא הסכימו בה שלא להפסיק כדין

בין הפרקים, ומכל מקום מפסיק הוא בה כדין אמצע הפרק, ותפלה עצמה של שמונה עשרה אינה בדינים אלו, לא בענין כונה ולא בענין הפסק שכלה צריכה כונה ואין בה הפסק לשום דדבר אלא שלא הגיע זמנה להתבאר עדיין:
זהו ביאור המשנה ודינין הבאים עליה בגמ' אלו הן::

תלמוד יד.

מגלה דינה כדין ק"ש לענין הפסק בין פרשה לפרשה שבה מפסיק לשאול מפני הכבוד ולהשיב לכל אדם ובאמצע הפרק מפסיק לשאול מפני היראה ולהשיב מפני הכבוד, אבל קריאת הלל יש בו דרכים חלוקים והוא שהימים שהיחיד גומר בהם את ההלל והם בגולה כ"א יום ב' ימים הראשונים של פסח וג' ימים של עצרת וט' ימי החג וחי' ימי חנוכה, בכל אלו כ"א יום דינו כדין ק"ש שבין פרקים שבו כדין פרקים שבק"ש ואמצע הפרק שבו כאמצע הפרק של ק"ש ואע"פ שאמרו סתם באמצע הפרק אינו פוסק, אין כונתו אלא באמצע הפרק שבק"ש, ויש מפרשים אינו פוסק כלל מפני שהוא שבח והודאה ודומה לתפלה ולא שנון כק"ש:
וימים שאין היחיד גומר בהם את ההלל כגון ו' ימי הפסח האחרונים פוסק אפילו באמצע הפרק שבו כדין בין הפרקים של ק"ש, לא שהותרה בו הרצועה להפסיק בו לכל דבר וכן הענין בהלל של ר"ח למי שמצריך את היחיד לקרות בו את ההלל אלא שעיקר קריאת ההלל ליחיד בר"ח נחלקו בו הרבה חכמים ויש שפוסקים שאין היחיד קורא כלל אפילו בדילוג ואפילו שלא בברכה שהרי בפירוש אמרו ביחיד לא יקרא ואם התחיל גומר, ויש מפרשים לא יקרא כלל ואם התחיל גומר שלא בברכה, ואם תאמר הואיל ואין כאן ברכה היאך לא יפסיק אף לכל דבר מכל מקום הואיל ובכונת שבח והודאה הוא אומרו אין ראוי להפסיק שלא לצורך, ויש שפוסקים שהיחיד קוראו אלא שאין קוראו בברכה והם מפרשים יחיד לא יקרא בברכה ואם התחיל בברכה גומר בברכה, ויש שפוסקים שאף בברכה הוא קוראו ולא נאמר על יחיד שלא יקרא אלא ליחיד שאירע לו נס ורוצה לקרוא הלל על נסו, ולדעת כל אלו צבור מיהא קורין ומברכין, ומגדולי המחברים פסקו שלא לברך אף בצבור שלא תקנו חכמים את קריאתו אלא שהעם נהגו כן מאליהם, ואין מברכין על המנהג אלא שמכל מקום קורין בלא ברכה, ויש מפרשים שאף צבור אין קורין לכתחלה אף בלא ברכה והם מפרשים יחיד לא יקרא על כל צבור וצבור, וקורא לו יחיד הואיל ואין כאן כנופיא של כל ישראל מפני שרגילים היו לקרותו בכנופיא בעזרה ערב הפסח, ולדעת כלם זה שאמרו בסוגיא זו בר"ח שאין היחיד גומר, לא שהצבור מיהא

יהו גומרים אלא מתוך שאין דרך להיות באים על הצבור בני אדם שיהיו צריכים הצבור להפסיק להם, הוא תופשה בלשון יחיד כלומר שאם היה היחיד קורא ובא עליו אחר שהוא צריך להפסיק לו מפסיק על הדרך שביארנו:

אלו שאמרו שהיחיד קורא בר"ח שלא בברכה וצבור בברכה הורו לעצמם שאם בא יחיד לבית הכנסת ומצא צבור שקורים את ההלל אם ישער בעצמו שאם יתחיל באותה שעה יגיע עמהם לסוף קריאת ההלל מתחיל ומברך לפניו כאלו היה עמהם בשעת ההתחלה, ויש שהורו אפי' אין יכול להגיע עמהם הואיל ומצאן קורין אף הוא בכלל צבור ויש שהורו למי שבא לבית הכנסת ומצאן קורין את ההלל ולא התפלל הוא עדיין שיקרא עמהם קודם שיתפלל כדי שיקרא עמהם בברכה.

יש שפירשו ששת ימי הפסח דינן כדין ר"ח לגמרי לענין הלל ומי שאומר שלא לקרותו יחיד בר"ח כך הוא אומר בששת ימי הפסח, ואין הדברים נראים ממה שאמרו בשני של ערכין [דף י' ע"ב] י"ח יום בשנה יחיד גומר בהן את ההלל וכו' ושאל בה מאי שנא בחג דאמרי בכלהו יומי ר"ל לגמרי ובפסח לא אמרינן אלא לחד יומא ובשאר יומי בדלוג, ותירץ ימי החג חלוקים בקרבנותיהם פסח אינו וכו', שבת דחלוק בקרבנותיו לימא ר"ל שבת שבתוך המועד, לא איקרי מועד, ר"ח דאיקרי מועד לימא, לא איקדש בעשיית מלאכה דכתיב השיר יהיה לכם כליל התקדש חג לילה המקודש לחג טעון שירה כלומר שיהא בו אסור מלאכה אלמא ר"ח לחוד וששת ימי הפסח לחוד:

הלל שבלילי פסחים רוב חכמים אין נוהגים לברך עליו שהם מפסיקים בו לאכילה דקריאה בעלמא היא, ומכל מקום במס' סופרים מנה עם שאר הימים שגומרים בהם את ההלל שנכתב שם י"ח יום ולילה אחת גומרים את ההלל ובגולה כ"א יום ושתי לילות וכן יראה מתלמוד המערב שמברכים היו עליו שהרי קראו עליו שם ברכת גאלה סמוכה לחברתה כמו שיתבאר בפרק שלשה שאכלו, **ויש נוהגים לברך ב' ברכות ולזה דעתנו נוטה** וכבר הרחבנו בה הדברים במסכתא זו בפרק שלשה שאכלו ובאחרון של פסח:

השרוי בתענית רשאי הוא לטעום עד רביעית משקה ובלבד שלא יבלע וטעימה זו אינה צריכה ברכה, ודבר זה אין ראוי להקל בו שכמה גרונות תרבותן רעה וקשה להוציא מידן מה שהתחילו להחזיק בו, ומקצת גאוני ספרד כתבו שלא הקלו בכך אלא בתענית יחדי הא בתענית צבור או אחד מתעניות הכתובים לא, ואינו רואה מה הפרש בין זה לזה:

מי שלא קרא את שמע ולא התפלל ומצא חברו בדרך נותן לו שלום ואין בכך כלום, אעפ"כ אין ראוי להאריך בכך וכבר נהגו בענין זה להקל בשאלת שלום ולומר צפרא דמרי טב והלה משיב ודמרי טב ובריך, ומכל מקום יזהר שלא ישכים לפתחו של חברו

קודם ק"ש ותפלה להקדים לו שלום לביתו, שהדבר נראה כאלו מקבלו עליו באלקות ואם בירך הברכות או אחת מהן או קרא שמע אע"פ שלא התפלל והלך להשכים לפתחו של חברו להקדים לו שלום אין האיסור חמור כל כך שהרי קבל עליו מלכות שמים, ומכל מקום אסור עד שיתפלל אלא שאם נזדמן לו בדרך נותן לו שלום, ואם בא הלה בביתו והוא קורא מפסיק לו על הדרכים שהזכרנו:

ואסור לו לאדם להתחיל בשום מלאכה או לצאת לדרך עד שיתפלל זכר לדבר צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו:

תלמוד יד:

כבר ביארנו בפרק ראשון על פרשת ציצית שאומרים אותה אף בק"ש של ערבית אע"פ שאין לילה זמן ציצית ואע"פ שהעידו בגמ' על קצת מקומות שהיו מדלגין ממנה ענין ציצית אנו אין נוהגין כן, אלא שאומרים אותו בשלימות ומאחר שאומרים אותה אף אנו חייבים לומר אמת ואמונה כלו, ואם לא אמרו לא יצא ידי חובת הזכרת יציאת מצרים אע"פ שהזכירה בנוסח אחר כגון שיאמר מודים אנחנו לך ה' אלקינו שהוצאתנו ממצרים ופדיתנו מבין עבדים ושרנו לך שירה חדשה שבחו גאולים וכן כל כיוצא בזה:

המשנה השלישית למה קדמה שמע לוהיה אם שמוע וכו', כונת המשנה לבאר טעם סודר הפרשיות והוא שמתוך שראה התנא שפרשת ציצית קדמה בתורה לשאר פרשיות וראה מסדרי הפרשיות והברכות שסדרוה אחרונה לשאר פרשיות, התבונן על סדורם שלא לחנם הוא נקבע כן וראה לומר שאף בפרשת שמע אע"פ שקודמת היא בתורה לוהיה אם שמוע ואין אנו צריכים בה לטעם אחר אעפ"כ כונה יש להם בקדימתה, ופירשו הדבר מפני שפרשה ראשונה יש בה עול מלכות שמים ר"ל התבוננות מציאותו ית' ואחדותו והוא פסוק ראשון וכמו שאמרו בהגדה למלך שנכנס במדינה יצאו בני העיר לקראתו אמרו לו גזור עלינו גזרות, אומר להם קבלו מלכותי ואחר כך תקבלו גזרותי כך הקדימו קבלת עול מלכות שמים בפרשה ראשונה ואחר כך פרשה שניה שיש בה עול מצות לבד, והם תלמוד תורה ותפלין ומזוזות ואע"פ שנזכרו בראשונה מכל מקום עיקר הראשונה לקבל עול מלכות שמים, וכל מה שנזכר בה הוא נמשך לכך, ואין הדבר ניכר בקריאתו שיהא לשם הזכרת עול מצות וקדימת שניה לשלישית מפני שהשניה יש בה הזכרת מצות שנוהגות בין ביום ובין בלילה כגון תלמוד תורה ומזוזה ואע"פ שהתפלין אין זמנן בלילה מכל מקום תלמוד תורה ומזוזה חובתן אף בלילה, אבל שלישית אין בה אלא הזכרת ציצית שאין זמנו אלא ביום, **זהו ביאור המשנה** ודברים שנכנסו תחתיה

בגמ' אלו הן, מה שביארנו במשנה שאין זמן ציצית בלילה, מכל מקום בזמן הזה אין אנו חייבים לסלקו בלילה שהרי טליתות שלנו אין בהם תכלת ואם כן הואיל ואין לנו כלאים בטלית שלנו אין אנו צריכים לסלקו אף בשעה שאינה זמן חיוב ואפילו להניחו בלא ברכה מותר:

ממשנתנו אתה למד שהציצית מצות עשה שהזמן גרמא הוא אחר שאתה פוטרו בלילה ונשים פטורות, ואע"פ שנחלקו בה בברייתא ר' שמעון ורבנן מחייבים בנשים הלכה כר' שמעון שפוטר וכדעת משנה זו, וחכמי צרפת ז"ל יש לקצתם דעת אחרת לומר שחיוב ציצית אף בלילה חייב וכסות לילה כגון מכסה שנתעטף בו או שמיכה אם הביאו ביום פטור, מפני שהם פוסקים על הציצית שהוא חובת מנא, ושמא תאמר ואם כן היאך היא מצות עשה שהזמ גרמא מכל מקום והאיל וכסות המיוחד ללילה פטור מזמן גרמא מיקרי וכמו, שאמרו שם מאי טעמא דר' שמעון אמר קרא וראיתם אותו פרט לכסות לילה, והענין מפני שכסות לילה ביום מילתא דלא שכיחא הוא, ובתלמוד המערב בפרק מי שמתו פירשו שכסות המיוחד ליום וללילה חייבת ביום ולילה, ומטעם זה היו רבנן דנים אותו כמצות עשה שלא הזמן גרמא, ומכל מקום לר' שמעון הואיל ואין זה מצוי זמן גרמא הוא, ונסח דברים שבתלמוד המערב ר' שמעון פוטר את הנשים מן הציצית מפני שהיא מצות עשה שהזמן גרמא, ואמר להם אי אתם מודים שמצות עשה שהזמן גרמא הוא שהרי כסות לילה פטורים מן הציצית, ואמר ר' לוי טעמון דרבנן שכסות המיוחד לשניהם חייב בשניהם ומכל מקום הלכה כר' שמעון, וזכר לדבר ממה שתלו זמן קריאת שמע בראיית ציצית כמו שאמרו [לעיל ט:] משיכיר בין תכלת ללבן, אלא שאינו ראה גמורה דמכל מקום אורחא דמלתא נקט, ובלילי אשמורות סליחת נוהגים לברך עליו, וקצת חכמי צרפת היו נוהגים להתעטף באותם הלילת בטלית שאולה כדי להפקיע את הברכה לדברי הכל, ומכל מקום דברים אלו אין זה מקומם וכשנגיע בהם נרחיב בהם את הדרך בע"ה:

סדור פרשיות של קריאת שמע טעם אחר יש בהם מלבד אותו שהזכרנו במשנה והוא שפרשה ראשונה יש בה ללמוד וללמד ולעשות שהרי נאמר ודברת בם ושננתם לבניך וקשרתם וכו', ושניה אין בה אלא ללמד ולעשות ר"ל ולמדתם אותם וכו' וקשרתם וכו', ומה שכתוב בה לדבר בם על הלמוד הוא נאמר, שלישית אין בה אלא לעשות והוא ענין ציצית:

החופר כוך למת, וכן המתעסק בצרכי הקבורה פטור מקריאת שמע ומן התפלה ומן התפלין ומכל מצות, היו שם שנים או יותר מתעסק האחד בקבורה והשני קורא ומתפלל וזה יתבאר יותר בפרק ג':

מה שביארנו שבקבלת עול מלכות שמים קודמת לקבלת עול מצות, הדברים אומרים להקדים פרשה שיש בה עול מלכות לפרשה שיש בה עול מצות, אבל מכל מקום חובה לאדם להקדים הנחת תפלין ולבישת ציצית קודם שיקרא את שמע וכל הקורא את קריאת שמע בלא תפלין אם עשה זה דרך זלזול הרי הוא כאלו מעיד עדות שקר בעצמו כמקבל עול מצות והוא מפקיען, ואם הוא קוראה בלא ציצית והוא לובש כסות המחויב בו הרי כאלו הקריב זבח בלא נסכים, והרוצה לקבל עליו עול מלכות שמים בשלימות ישכים ויטהר עצמו ויטול ידיו ויניח תפלין ויקרא את שמע ואחר כך יתפלל, ואם יש לו טלית המחוייב בציצית יציית טליתו ויתעטף בו, לא נזדמנו לו תפלין והתחיל בברכות קריאת שמע או בקריאת שמע ונזדמנו לו תפלין מניחן בין הפרקים, יש אומר מניחן שלא בברכה שלא יפסיק ויש שמתירים אף בברכה **ואין בידי להכריע**, ויש מפרשים אף בין גאל ישראל לתפלה ובין ויאמר לאמת ויציב ובלבד שלא בברכה שאין ברכה מעכבת מצוה, וקצת רבני צרפת עשו בעצמן מעשה אף בציצית ששלחו בשביל טליתם ושלחו שליח ושהה ולא בא עד שסיימו את שמע ופסקו בין שמע לתפלה ונתעטפו ונתפללו, ובתוספות תפשו עליהם שלא נאמר כן אלא בתפלין שהן צורך תפלה וכמו שאמרו הרוצה לקבל עול מלכות שמים שלימה יפנה ויטול ידיו ויניח תפלין ויקרא את שמע ויתפלל ואלו ציצית לא הזכיר ואם כן אף לשאר מצות יפסיק, ולדעתי אינה תפישה אף הציצית צורך קריאת שמע ומניעתו עדות שקר בעצמו ולא נמנע מלהזכירה אלא מפני שאם אין הכסות ראוי בכך פטור דחובת מנא הוא:

ולענין ביאור זה שאמרו כאן זימנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דרב קדים ומשי ידיה ומנח תפלין וקרי שמע יש שמוחקין ומנח תפלין, דלא ליקשי דרב אדרב ואינו כלום דרב מה שנאמר בו קרא ואנח תפלין פעם אחת הוא שאירע לו כן, והגירסא נכונה יותר כדי שתהא הקושיא מהנחת תפלין שהיא קדימת מעשה למצות קריאת שמע, ומכל מקום מי שמוחק את הגירסא מקשי מתלמוד תורה שהוא מעשה, ועיקר הדברים כגירסא ראשונה:

מה שביארנו שהדברים אמורים במי שמיקל בהנחת תפלין דרך פירוק עול מצות הוא מפני שיש נמנעין מזה מצד אחר, והוא שהתפלין צריכים גוף נקי ושצריך להזהר שלא יישן בהם ושלא יסיח דעתו מהם וכל שכן שלא יתעסק בשום דבר לכלוך מה שאין

כל זה בציצית, ובתלמוד המערב הזכירו במקצת חכמים שהיו נזהרים שלא להניחם אלא בימים ידועים בשנה והיה בהם מי שלא היה מניחם אלא אחר שבאו עליו יסורים ונתרפא שהיה חושב בעצמו שמרקו היסורים את עונותיו והיו סומכים זה למה שנא' הרופא לכל תחלואיכי הגואל משחת חייכי המעטרכי חסד ורחמים, וראה איך הפליגו בכונה כלומר שהן צריכין גוף נקי מעבירות ומהרהורים ואין ראוי להניחם אלא לאחר התשובה, וקצת חכמים נוהגים להניחם בימים שבין ר"ה ליום הכפורים אחר התשובה והטבילה והוודויין **והדבר נכון בעיני**:

תלמוד טו.

מי שאין לו מים ליטול ידיו ולא קרא את שמע והגיע זמן הקריאה אין ראוי לאחר את הקריאה כדי לחזר אחר המים הואיל והמשך עונתה מועט שאין ראוי להתאחר בקבלת עול מלכות שמים אלא יקנח ידיו בעפר או בצרור ויקרא, אבל אם קרא והוא צריך לנטילת ידים קודם תפחה ראוי לו לחזור אחר המים עד שיעור פרסה ואם היה מהלך בדרך וידע שימצא מים בשיעור פרסה יצתים אבל אין צריך לחזור אחריו בשביל מים אפי' מיל שלם, אבל פחות ממיל חוזר, ואם נתאחר כל כך שמתירא שיעבור זמן תפלה אם יחזר אחר המים אין צריך לחזר אחריהן אף לתפלה, וסתם השמועה אורחא דמילתא נקט שהרי יש שיעור שעה בין סוף זמן ק"ש לסוף זמן תפלה שזו ג' שעו וזו ד' ולא עוד אלא שבק"ש מכיון שהגיע זמנה אינו מאחר אע"פ שיש שם שיעור גדול עדיין אבל לתפלה כל שאינו מתירא לעבור זמן תפלה מחזר אחריהן, ויש מפרשים והני מילי לק"ש שאין אנו צריכים בה לנקיות גדול כל כך הואיל ואינו אלא שנון ובקריאת התורה, אבל לתפלה שצריכה נקיות יתר חוזר, ודחקו בכך מפני שקשה להם מה שכתבנו שהרי לפעמים יש שהות לק"ש שעה או שתים ועוד שאם כן לק"ש של ערבית יהא חוזר בתפלה וכן יש שאין גורסים אבל לתפלה חוזר אלא ק"ש ותפלה הכל אחד ובפרק ג' [כ"ב ע"א] אמרו רב חסדא לייט אמאן דמהדר אמיא בעדן צלותא שמשמעו אף לתפלה ואף מה שאמרו בפסחים פרק אלו עוברים [מ"ו ע"א] ובחולין פרק העור [קכ"ג ע"א] לגבל ולתפלה ולנטילת ידים עד ד' מילין, פירשו בה גדולי הרבנים להתפלל בבית הכנסת (ביחיד) [בי'], ולא פירשוה לענין נטילת ידים ומה שאמרו בה ולנטילת ידים פירושה לנטילה של סעודה ולגבל פירושה לעשות עיסתו בטהרה, ומכל מקום אנו מפרשים לנטילת ידים של תפלה ולתפלה תפלה של י', וכן פרשנוה בפרק העור והרוטב, ויש מפרשים לתפלה לנטילת ידים של תפלה ושל סעודה:

ולענין ברכה בנקוי זה של צרור פירשו קצת מפרשים שמברך על נקיות ידים וכן פרשו אחרוני הרבנים שכל עצמה של נטילת ידים לק"ש ולתפלה אין מברכים נטילת ידים אפי' נטל במים אלא על נקיות ידים הואיל ודי לו בנקיות צרור ואין ברכת נטילה אלא בשחרית ובשעת סעודה שאין די להם בשום נקוי אלא מים, ויש מפרשים שאין דין נטילת ידים ונקיות ידים אלא בק"ש ותפלה וסעודה אבל לברכת הפירות ושאר ברכות וברכת חללים שהוא צריך לאמרו אם בדק עצמו כמה פעמים אין צריך ליטול ידיו ואם נטל אינו מברך, **ואין הדברים נראין** אלא לכל נטילה של מצוה צריך ברכה, וכבר ביארנו בענין נטילה קונדרס מיוחד בפני עצמו בסוף המסכתא, מי שהתנקה בצרור ונטל ידי יראה לי שאינו צריך לברך שכבר יצא ידי חובתו בנקוי של צרור:

המשנה הרביעית הקורא את שמע, כונת המשנה לבאר תכונת הקריאה היאך היא ראויה ואמר על הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו אלא שהניע שפתיו בלחש עד שאף הוא בעצמו לא שמע מה שאומר הרי קריאה זו כעין הרהור ולכתחלה אין קורין כן ר' יהודה אומר יצא, ומה שאמרו צריך להשמיע לאזנו, לא צריך שאין לו תקנה אלא צריך לכתחלה הא בדיעבד יצא ור' יוסי אומר לא יצא דצריך ואין לא תקנה:

קרא ולא דקדק באותיותיה אלא שקראן בגמגום ובחטיפת תיבות ובהבלעת אותיות לכתחלה אין קורין כן ובדיעבד יצא דברי ר' יוסי ור' יהודה אומר לא יצא והלכה בשניהם כדברי המיקל, ובשעת הסכנה אף לכתחלה והוא שאמר בברייתא אמר ר' מאיר פעם אחת היינו יושבים לפני ר' עקיבא בבית המדרש וקרינו את שמע ולא השמענו לאזנינו מפני קסדור אחד שהיה עומד על הפתח:

הקורא למפרע לא יצא ולא שקרא הפרשיות למפרע ר"ל שהקדים שניה לראשונה או שלישית לשניה שהרי אין הסדר מעכב אלא שאף פרשה אחת הוא קורא למפרע ולא יצא בקריאה זו אף בדיעבד וכן הלכה:

קרא וטעה הן בחסרון פסוק הן בקריאת מפרע ונתברר לו מקום שטעה אע"פ שגמר וקרא חוזר וקורא ממקום שטעה וקורא על הסדר ואין מה שחוזר וקורא נקרא הפסק, **זהו ביאור המשנה** ודינים הבאים עליה בגמ' אלו הן, כשם שאמרנו בק"ש שלכתחלה צריך להשמיע לאזנו ולדקדק באותיותיה, ובדיעבד אף אם לא עשה כן יצא, כן הדין בשאר מצות כגון ברכת המזון ושאר ברכות של מצות הן מטבע ארוך הן מטבע קצר אבל בהרהור שלא על ידי שום קריאה אינו כלום דהרהור אינו כדבור, ומה שאמרו לא יברך אדם ברכת המזון בלבו ואם ברך לא יצא לא בלבו ממש אלא שלא בהשמעת לאזנו, וחרש המדבר ואינו שומע אע"פ שלעצמו אי אפשר שלא לקרות שהרי הוא כפקח לכל דבריו

דבר שתלוי בו הוצאת אחרים ידי חובתן לא יעשה על ידו לכתחלה לא יקרא המגילה לכתחלה להוציא את הרבים, וכן לכתחלה לא יתרום אע"פ שברכת התרומה מדברי סופרים, ואם עשה כן יצא ויצאו אחרים בברכתו ובקריאתו, ושוטה וקטן אין יוצאין בברכתן ובקריאתן אפי' בדיעבד ואפי' קטן שהגיע לחינוך וקצת בלבולים שיש בסוגיא זו נוחים הם להתישב, וכבר ביארנו בפירושנו ומה שאמרו הכל כשרין לקרות את המגלה חוץ מחרש שוטה וקטן על כל פנים אתה מפרשה במדבר ואינו שומע, ובתלמוד המערב שאמרו לית כאן חרש אשגרא לישן הוא הבינוה בחרש שדברו חכמים שאינו בר קריאה ואין סוגיא זו מוכחת כן כלל:

תלמוד טו:

תפלין ומזוזות כשאדם כותב בהם פרשיות של שמע צריך שיכתוב אותם בשלימות ואפילו בדברים שאין עיקר הדבר תלוי בהם אלא שהן צואות כגון וקשרתם וכתבתם צריך לכתוב ואע"פ שלענין פרשת סוטה אמרו שצריך לכתוב עקר הדברים לבד שהם האלות אבל צואות כגון והשביע הכהן וכתב הכהן אינו צריך לכתוב בהן, בתפלין ומזוזות מיהא צריך לכתוב הכל בשלימות:

הקורא את שמע צריך שיתן ריוח בין הדבקים כלומר להפריד בין שתי אותיות הדומות זו לזו שסמוכות אחת לחברתה מפני שהם מצויות להבליעם אחת בחברתה כגון על לבבך, בכל לבבך, על לבבכם, בכל לבבכם, עשב בשדך, ואבדתם מהרה, הכנף פתיל, אתכם מארץ, ואע"פ שבמלות עשב בשדך וכן הכנף פתיל אין אחת נקראת כמו האחרת ואין מצויה להבליע אחת בחברתה שמא יקראם בסגנון אחת או שמא בזמן התלמוד היו קורין אותה בסגנון תנועה אחת, ויש שאומר כן באותו וזכרתם תזכרו ועשיתם ואין הדברים נראים, וצריך להתיז ז' של תזכרו שלא תדמה לסמך, ובשם הגאונים ריאיתי שצריך להזהר שלא להבליע יו"ד שבוהיו שלא ידמה כאלו אומר והאו, ושיפסיק בין וחרה אף שלא ידמה כאומר וחרף ולהתיז עי"ן כאשר נשבע, ובתלמוד המערב אמרו שצריך לשהות בין היום לעל לבבך ובין היום לאהבה.

אע"פ שאמרו שלא להפסיק בק"ש תקנו להפסיק בה בברוך שם כבוד מלכותו מפני שאמרו יעקב אבינו על ענין זה כשקבץ בניו וזרזם כולם על ייחוד השם והשיבו כלם בלב אחד שמע ישראל וכו', וסמך עליהם ונה אחריהם ברוך שם כבוד מלכותו וכו' אלא שמתוך שלא קבעו משה רבינו אנו אומרים אותו בחשאי ודבר זה התבאר במס' פסחים:

תלמוד טז.

כבר ביארנו במשנה שהקורא וטעה אם נתברר לו מקום שטעה אפילו גמר חוזר למקום שטעה ר"ל לאותה תיבה שטעה בה, לא נתברר לו מקום שטעה אבל יודע הוא באי זו פרשה טעה חוזר לראש הפרשה, לא נתברר לו באי זו פרשה חוזר לפרשה ראשונה, נסתפק בתיבות הדומות זו לזו שבשני פרשיות כגון שהיה עומד במלת וכתבתם או ובשעריך ואינו יודע באיזה וכתבתם או באיזה ובשעריך הוא חזור מן הראשון, ואם התחיל למען ירבו ימיכם ולבו נוקפו אם קרא פרשה שניה או שמא מתוך ובשעריך של פרשה ראשונה יצא ללמען ירבו ימיכם הואיל ולא נתברר לו שטעה והתחיל בלמען ירבו אינו חוזר חזקה שהלך הפה דרך סלולה ועל המנהג הרגיל, ומכל מקום כל שנתברר לו חוזר למקום הברור לו וכן הדין והענין בברכות הן שלפניה הן שלאחריה:

ממה שכתבנו אתה למד במה שאמר ר' יוחנן לתנא לא אמרן אלא דלא אמר למען ירבו וכו' פירושו מה שאמרת דבין כתיבה לכתיבה והוא הדין בין ובשעריך ולבשעריך חוזר לראשון דוקא דלא אמר למען וכו' על הדרך שכתבנו, אבל גדולי הרבנים כתבו אבל אמר למען סירכיה נקט וכו', כלומר אין לטעות מכאן עד אמת ויציב שהפרשה שגורה בפיו נראה מדבריהם שאם מולמען ולמטה נסתפק במה שקודם ולמען שחוזר, **ואין נראה כן** דמה ענין שתהיה פרשה זו שגורה בפיו יותר מן האחרות אלא כל שטעה בה ואינו יודע היכן הוא חוזר לראש הפרשה וכל שנסתפק במה שקודם מאחר שאמר למען אינו חוזר חזקה סירכיה נקט ואתי, והוא שאמרו בתלמוד המערב קרא ומצא עצמו בלמען חזקה כיון וכו' ונתפלל מצא עצמו בשומע תפלה חזקה כיון וכו':

המשנה החמשית האומנין וכו', בא להשמיענו שאע"פ שהעומד במקומות אלו אין לבו סמוך עליו ואי אפשר לו לכוין כראוי תקנו לו שיקרא כמו שיוכל כדי שלא יתבטל ממלאכתו ואמרו על זה האומנים שהן קורין נשכרים אצל בעל הבית ויש הפסד לבעל הבית בביטולן קורין בראש האילן אם מלאכתם שם כדי לפסגו או לאיזה ענין או בראש הנדבך כלומר טורי האבנים שבכותל שהוא בונה ואע"פ שאין הכונה מצויה כל כך במקומות אלו מכל מקום אנו חוששים להפסדו של בעל הבית, ומכל מקום בטלים הם ממלאכתם כל פרק ראשון לדעת רוב פוסקים כמו שכתבנו למעלה אלא שאין משתהין בירידה מה שאין ראשים לעשות כן בתפלה שהתפלה צריך בה כונה יתירה וצריכים לירד מן האילן או מן הכותל **זהו ביאור המשנה** ומה שבא עליה בגמ' כך הוא, אע"פ שאמרנו שלענין תפלה צריך הוא לירד יש אילנות שאף לתפלה לא הטריחוהו לירד והן הזית והתאנה, וטעם לדבר פירשו בתלמוד המערב מפני שטרחת מרובה ר"ל שיש טורח

גדול בעלייתם וירידתם ויש בטול יותר מדאי, ויש מפרשים מפני שאדם טורח בהם הרבה שיש הפסד מרובה אם ירבה בעליה וירידה בשבור הענפים, ויש מפרשים מפני שענפיהן גסים וגדולים ואדם עומד בטוח בהן אף מעומד כמי שעומד בקרקע והכונה מצויה בהם, אע"פ שהקלו באומנים העושין אצל אחרים בעל הבית העושה לעצמו יורד אף מזית ותאנה שבעל הבית אינו רגיל בכך ואינו עומד בטוח בהן, ואפי' תאמר שמא בעל הבית הזה אומן הוא מכל מקום אם הקלו בנשכר לא הקלו בעושה לעצמו, יש מי שאומר שאף לק"ש לא הקלו בבעל הבית ויש אומר שלא חלקו בין בעל הבית לאומן אלא לתפלה שהיא צריכה כונה יתירה אבל לק"ש אף לבעל הבית הקלו **וכן עקר**:

פועלים שהיו עושים מלאכה אצל בעל הבית אם היום עושים בשכרן קורין ק"ש בברכותיה ומתפללין ג' ראשונות וגו' אחרונות וברכת הביננו באמצע שהיא כוללת כל האמצעיות ואוכלין ומברכים לפניה ברכת המוציא ואחר אכילה מברכין ברכת הזן וברכת הארץ ואינן אומרין ברכה שלישית אלא שכוללת ענין ירושלים בתוך ברכת הארץ ומ"מ פותחין וחותמין בברכת הארץ ואינו מצרף עם החתימה בונה ירושלים שאין חותמין בשתים ואינן אומרין ברכה רביעית כלל, ויש אומר שאין קורין בק"ש ברכות שלפניה ולאחריה ואין נראה כן ולא עוד אלא שאנו גורסים בהדיא ומברכים לפניה ולאחריה, וכן יש מי שאומר שאין מברכים המוציא הואיל ואינו אלא מדברי סופרים ואין זה כלום שהרי אין כאן בטול, ואף בקצת ספרים גורסים כן בהדיא ומברכים אחת לאחריהוכן היא בתוספתא, ואם היו נוטלים שכר אלא שהיו עושים בסעודן קורין ק"ש בברכותיה ומתפללים י"ח ואוכלין פתן ומברכים לפניה המוציא ואחריה ד' ברכות כתקנן, היה בעל הבית מסב עמהם בשעת אכילה אפילו עושין בשכרן מברכים ד' ברכות שבעל הבית הוא עקר המסבה אבל מכל מקום אין ישיבתו עמהם מועלת לתפלה להתפלל י"ח אלא לענין ברכת המזון אם הוא אוכל עמהם, וכן אין אחד מהם רשאי ליעשות שליח צבור באותו היום שנשכר בו אפילו במקומן אם היו שם י' להתפלל סדר תפלת הצבור וירידה לפני התיבה שהוזכרה לאו דוקא וכן אם היה כהן אינו נושא את כפיו, ובחבורי רבני צרפת ראיתי בשם תלמוד המערב היו מימיו על כתפיו קורא שמע ומתפלל שאין מלאכת המים מחוורה ר"ל לקרות מלאכה ומפני שאם הם נשפכים אינו חושש ומינה יין ושמן צריכים להורידו:

המשנה הששית חתן וכו' בא להשמיענו עכשיו אותם שהם פטורים מק"ש ומאיזה טעם נפטרו ואמרו על חתן פטור מק"ש מלילה הראשון עד מוצאי שבת ועד בכלל שהם ד' לילות אם לא עשה מעשה שמתוך טרדתו אי אפשר לו לכוין, אבל אם עשה מעשה

מאותה לילה שעשה מעשה ואילך חייב אע"פ שטרוד לעניני חופתו הואיל ואינו טרוד לעיקר מעשה וממוצאי שבת ואילך אם לא עשה מעשה גדולי המחברים כתבו שהוא חייב שנתקררה דעתו ודיה לטרדה בשעתה ויש אומר שכל זמן שלא עשה מעשה פטור אף לאחר כמה זמן ומה שהזכיר התנא מוצאי שבת להשמיענו שאף לילי פטור ולפי בא ללמד שמותר לבעול לכתחלה בשבת, ויש שמכריעים לומר שעד מוצאי שבת אפילו מן הסתם פטור ומשם ואילך אינו פטור אלא אם כן נותן לבו לעשות מעשה באותה הלילה, ויש מפרשים שאף עד מוצאי שבת אם פרסה נדה או שלא הותקנה לו עדיין לאיזו סבה חייב בק"ש, ומעשה בר"ג שקרא וכו' כלומר שמאחר ששיער בדעתו שהוא יכול לכוין לא רצה לפטור עצמו **זהו ביאור המשנה** ומה שבא עליה בגמ' כך הוא, חתן שאמרנו שהוא פטור הדבר פשוט שהוא נאמר אף בשכבר כנס שאם הוא הולך לכנוס או בא לכנוס עכשיו מה הוצרכה להביאה בפרט הרי כל העוסק במצוה פטור ואף באלמנה כן, אלא שכבר כנס ומתוך כך לא נאמר אלא בכונס את הבתולה ומשום טרדא דמצוה, וענין הטרדה גדולי המפרשים פירשוה שמא לא ימצא בתולים, ויש מפרשים שמא תעשנו כרות שפכה, ועיקר הדברים שעל טרדת הביאה לבד הוא אומר אבל כונס את האלמנה אין כאן טרדה וכן עוסק במצוה אין כאן שכבר כנס וכל שכן שאם היתה לו טרדה אחרת שאינה של מצוה כגון אבל אחר שנקבר מתו, וכן מי שטבעה ספינתו בים לא נפקע ממנו חיוב ק"ש בכך שאין פוטרין אותו משום טרדא אלא אם כן היתה טרדה של מצוה, וביאור הסוגיא מבולבל ביד מפרשים ומפני שהמקשה היה מתבלבל בהבנת דבריו של בעל הברייתא, ולדעתנו כך פירושה בשבתך בביתך פרט לעוסק במצוה כלומר בעוד שאתה יושב ובטל או עוסק בדבר הרשות פרט לעוסק במצוה שהוא פטור, בלכתך בדרך פרט לחתן וכונתו היתה לומר אע"פ שאינו עוסק במצות נשואין כגון שאינו הולך לכנוס ולא רוצה עכשיו לכנוס אלא שכבר כנס דליכא תו מצוה אלא טרדא דמצוה אי איכא מצוה מבשבתך בביתך נפקא כשאר עוסק במצוה, אלא שבעל הברייתא לא פי' את הדברים אלא שאמר סתם חתן פטור ומקרא דבלכתך בדרך וחתן אין דרכו ללילך ואחר כך פירש את דבריו דבתולה הוא דמפטר אבל באלמנה חייב והיינו דקא בעי מאי משמע דבבתולה ליפטר ובאלמנה ליחייב דהא כונס את האלמנה נמי חתן מיקרי ואין דרכו ללילך שהרי שקדו חכמים על תקנת בנות ישראל שיהא שמח עמה ג' ימים, ותירץ לא משום שאין ללילך קאמר אלא משום מצוה קאמר דמה דרך רשות וכו' וכונתו על טרדת מצוה לא על גוף מצוה אלא שוא מכינה על גוף מצוה וכהליכה לעשיית המצוה שאם בעשייה גופה מבשבתך נפקא, ומקשי ליה ובהליכה מיהא אמאי ומי לא עסקינן דאזיל

לדבר מצוה ואפי' הכי אמר רחמנא ליקרי דאכתי בשבתך משמע שיושב ובטל מעיקר עסק המצוה, ושני ליה דבלכתך משמע לכתך דידך ר"ל הליכה של רשות, והקשה לו אם כן אף כונס את האלמנה ובהולך לכנוס ליפטר, ושני ליה דאין הכי נמי אלא דאיהו לאו משום מצוה קאמר שכבר כנס אלא משום טרדא וכונתו על טרדת מצוה אלא שהמקשה הבינה על כל טירדא והיינו דאקשי ליה מטבעה ספינתו והודיעו שמטרדת מצוה אמרה ואע"פ שאין בה גוף מצוה ובלכתך אע"ג דכל חתן אין דרכו לילך מכל מקום אינו ממעט אלא כל שיש בטרדתו סרך מצוה דתרויהו נפקא מבלכתך דטרוד טרדה דרשות חייב וחתן אף שלא במקום מצוה, ומכל מקום דוקא במקום סרך מצוה פטור הא כל שיש שם מצוה אף באלמנה כן כך נראה לי, אע"פ שבפירושנו כתבנוה בדרך אחרת אלא שלענין פסק הכל עולה לענין אחד, וגאוני פרשוה בדרכים אחרות שיצא לך מהם שכונס את האלמנה אף בשעת מצוה כגון שבא לכנוס או הולך לכנוס כיון דמצוה שאין בה טירדא היא חייב **ואין הדברים נראין כלל**, ושמא תאמר כונס השתא משמע כלומר בעוד שהוא מקיים מצות נשואין ואם כן באלמנה אמאי מיחייב ובבתולה מה הוצרכה אין זה כלום הכונס שכנס משמע כמה שאת אמר הכונס צאן לדיר ונעל בפניה כראוי, המביא גט, השולח את הבערה, וכן הרבה:

מה שפטרנו חתן מק"ש יש אומרים שלא נאמר אלא בשל ערבית ואין צריך לומר שאף בברכותיה פטור אבל של שחרית חייב שאינו זמן טרדא לענין זה, ויש מפקפקים בדבר להקל בו אף בשל שחרית שהרי מכל מקום טרדת הלב יש כאן ודברים אלו כלן תפלה ותפלין כדין ק"ש הם, אבל חייב בשאר מצות שאין צריכות כונה כל כך, ולא כמי שסובר שפוטרים אותו מכל המצות, וגדולי הרבנים כתבוה כן במסכת סוכה ר"ל שהם כתבו שהמחייב חתן בשאר המצות אינו סובר שמועת העוסק במצוה, ומאחר שהלכה כדברי האומר שהעוסק במצוה פטור מן המצוה פטור הוא בכל המצות, ומכל מקום לדעתנו אין אנו אומרים כן אלא במה שאי אפשר לקיים את המצוה השניה אלא בקצת בטול של ראשונה ולא עוד אלא שיש מי שמחייבו בתפלין הואיל ואין זמנן אלא ביום אלא שעקר הדברים כדעת ראשון בשעה שהוא עוסק וכי תעלה על דעתך דמי שיש לו תפלין בראשו או ציצית בבגדו יהא פטור מכל המצות, אם היה אבדה שאפשר לו להניחה במקום שאין לו עוד בה טרדת שמירה ודאי חייב ומפני שרוב אבדות הם בבהמות שטורח שמירתן בלא הפסק הוא אומרה מן הסתם כאלו נאמרה בכל אבדה, ואף בשאר אבדות אי אתה צריך לכך שמכל מקום בשעה שהכניסה לביתו נפטר מליתן פת לעני ועל אותה הנאה נעשה שומר שכר עליה וכן ביארנוה במציעא בפרק האומנין:

תלמוד טז:

המשנה השביעית רחץ בלילה הראשון שתה אשתו וכו' משנה זו אינה מכלל כונת הפרק אלא שנגררה כאן על ידי גלגול מעשה של ר"ג, ופי' המשנה הוא שהדבר ידוע שהאבלות ז' הוא מדברי סופרים אלא לענין תספורת וכבוס שיש בהם אבלות ל' מן התורה כמו שיתבאר במקומו אבל דברים האסורים כל ז' כגון נעילת הסנדל ורחיצה וסיכה ודומיהם כלם אין אבלות נוהגת בהם ז' אלא מדברי סופרים אבל מן התורה אין אבלות אלא ביום ראשון והוא יום שמת ונקבר בו אבל אם תופס לילו מן התורה אם לאו נחלקו בו חכמי התלמוד מהם שאמרו אנינות לילה הסמוכה ליום מיתה וקבורה דאורייתא, ומהם שאמרו אנינות לילה דרבנן ור"ג היה סובר כדעת האומר אנינות לילה דרבנן ואחר שלא נאסרה רחיצה באותה שעה אלא מדברי סופרים ורחיצתו לא היהת דרך תענוג אלא להעברת זוהמא שהוא דבר מאוס וכל שכן לאסטניס הקל בעצמו ורחץ בחמין שאילו היתה שעה זו שעת אבלות של תורה אף ברחיצה כזו לא היה מקל, ואלו היתה רחיצה של תענוג אפילו בשעת אבלות סופרים לא היה מקל אלב מכיון שהיתה שעה שאין בה אבלות של תורה ורחיצתו היתה רחיצת צורך הקל בעצמו על כך, וכשתמהו עליו תלמידיו לא היה צריך להתנצל שאנינות לילה דרבנן שאף הם היו יודעים כן, אלא התנצל להם שלא היתה רחיצת ענוג אלא רחיצת צורך **וכן הלכה**, ומאחר שכן אף אבל שהיה מערבבו ערבוב חטטים שבראשו מותר לרחצו ולסוכו מיום ראשון ואילך, וכן היולדת מותרת לרחוץ בימי אבלה שאף היא אין רחיצתה לתענוג אלא לצורך, וכן כתבו חכמי צרפת בפי'.

ובתלמוד המערב שבפרק זה אמרו אבל אסור ברחיצה של תענוג כל ז' אבל ברחיצה שאינה של תענוג מותר כהדא שמואל "ר אבא עלו בו חטטין שאלו לר' אבא מהו דסחי אמר להו יסח מה נן קיימין אם בשל סכנה אף ביום הכפורים אלא בשאינה של סכנה והואיל ולצורך היא מותרת ואע"פ שיראה מכאן שביום הכפורים דוקא בסכנה, אינו כן ובמקומו יתבאר, ועוד אמרו בתלמוד המערב בא מן הדרך ורגליו כהות עליו מרחיצן, ולמדת לפי דרכך שאנינות לילה דרבנן וראיה לדבר שלא מצינו אומר מדאורייתא אלא ר' יהודה במסכת זבחים פרק טבול יום, אבל רק שמעון ור' נחמיה ור"ג דהכא כלהו סברי מדרבנן, וכן שסתם משנתנו במסכת זבחים כך היא אינו נוגע ואינו חולק לערב, ואמרו עליה בגמ' מפלג לא פליג הא כי מזמני ליה אכיל מאן תנא אנינות לילה דרבנן ר' שמעון היא, והרבה חלקו קצת מפרשים לומר שאנינות לילה מן התורה, ואחת מראיותיהם מה שאמרו במסכת מועד קטן [י"ד ע"ב] אבל אינו נוהג אבלות ברגל, דאי אבלות דמעיקרא

אתי עשה דרבים דהיינו שמחת י"ט ודחי עשה דיחיד דאבלות, ואי אבלות דהשתא לא אתי עשה דיחיד ודחי עשה דרבים אלמא דבאבולת דמעיקרא נמי נקרא עשה דיחיד ואם איתא אפי' עשה דיחיד ליכא, ומכל מקום גדולי הפוסקים תרצוה דלרוחא דמילתא קאמר הכי כלומר אף למי שסובר אנינות לילה דאורייתא אתי עשה דיחיד וכו', ויש שתירצה באבלות ל' שהוא מן התורה לענין תספורת כלומר אי אבלות דמעקרא הוא שעברו ז' ונכנס לתחום ל' רגל מפסיקו אבל לאבלות של ז' לא הוצרכה שאינן מן התורה אלא יום מיתה וקבורה, הא אם פגעו בתוך ז' אינו מפקיע אבלות של ז' דתרתי לא מפקע כמו שיתבאר במקומו, וכן הביאו ראיה במשנה שבפסח שני פרק מי שהיה טמא [צ"ח ע"א] והיא משנת המפריש פסחו ומת שהקן בגמ' אי דמית קודם חצות הא חיילא עליה אנינות וכו' אלמא דאורייתא הוא שאם לא כן היאך אנינותו מעכבתו ואינו כלום, והתם הכי פירושה נהי דאנינות לילה דרבנן ולא העמידו דבריהם במקום כרת להיות האנינות מעכב האכילה מכל מקום הא מעכבא שחיטתו וזריקתו שהיא ביום, וכבר פרשנוה שם בפרק טמא ובפרק האשה, ויש שמכריעים שכל שלא נקבר אנינותו מן התורה בלילה ואע"פ מת מבעוד יום, **ולדעתנו אין אנינות מן התורה אלא ביום מיתה וקבורהזהו ביאור המשנה** ופסק שלה ולא נתחדש עליה בגמ' דבר. (ז' וכשמת טבי עבדו וכו' כל זה מבואר):

המשנה השמינית וכשמת טבי עבדו וקבל עליו תנחומים וכו' גם זה אינה מכלל הפרק אלא ע"י גלגול ומה שאמרו שקבל עליו תנחומים לא שנהג בו אבלות אלא שנצטער עליו עד שהוצרכו לנחמו לא למדתנו וכו' אין מקבלין וכו' כלומר שאין מצטערים עליהם כל כך שיהיו אחרים צריכים לנחומו ואמר להם אינו כשאר עבדים כשר היה **זהו ביאור המשנה** ודברים שנכנסו תחתיה בגמ' אלו הן העבדים והשפחות אין עומדין עליהם בשורה ר"ל שורות שהיו עושים סביב האבל אחר קבורה כדי לנחמו, ואין אומרים עליהם ברכת אבלים ולא תנחומי אבלין שאין נוהגין באבדתן אלא כאבדת ממון וכשם שאומרים לו לאדם על שורו וחמורו שמתו המקום ימלא חסרונך כך אומרים על עבדו ושפחתו ואין מקום לתנחומים אחרים ואפילו היה אותו העבד תלמיד חכם והוא תלמידו שהוא נדון כבנו אינו נוהג בו שום אבלות וכזה פרשוה בתלמוד המערב שאם לא כן מה הוצרכה וכי מקבלים תנחומים על מי שאינו קרוב שמא היה עולה על דעתנו הואיל ואבדתו הוא שיהא דינו כאבדת נפשות שלו ושיהא בו דין קרוב, ואין מספידין עליהם ואין תורת המוסר מכרחת עליהם להזכירם דרך כבוד כגון אבא פלוני או אימא פלונית והוא כעין שאומר מר פלוני ומרת פלונית ומי שרוצה לעשות יעשה, יש אומר שאין לו

לאדם לעשות כן שמא יעלו מאותו הכבוד ליוחסין אלא אם כן ידוע עבדותן לכל העולם כעין עבדים של ר"ג:

אין קורין אבות אלא לשלשה אברהם יצחק ויעקב משם ואילך אין לו להזכיר את האחרים על שם כלל האומה כגון שיאמר ראובן אבינו חנוך אבינו שאין ליחס כל האומה אלא לאלו שנתפרסמו באבות ראשונים ונתפרסם חשיבותם לאבות אחריהם, וכן אין קורין אמהות אלא לד' שרה רבקה רחל ולאה:

אחר שקרא אדם את שמע והתפלל ראוי לו להפטר מתפילתו בדברי שבח אחר ברכות התפלה ושיסיים את תפלתו בדברים אחרים של תפלה שלא יפטר מברכותיו פתאום וילך לו מפני זה היו חכמי התלמוד מחדשים אחר תפלתם מטבע תפלה מעין תחנונים מהם שהיו אומרים אלקי נצור לשוני וכו' ובנסח זה נאמר בסופו יהיו לרצון אמרי פי ומשמע אחר התחנונים אומרים אותו ולא אחר י"ח מיד, ומכל מקום גדולי המפרשים כתבו שראוי לאמרו תכף לשמנה עשר עמו שדוד אמרו לאחר י"ח מזמורים וכן ממה שאמרו בפרק תפלת השחר [כ"ט ע"ב] טעה ולא הזכיר של ר"ח בעבודה חוזר לעבודה סיים חוזר לראש, ואמרו עלה הא דאמרת סיים חוזר לראש דוקא שאין רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו אבל רגיל וכו' חוזר לעבודה, ואם איתא תיפוק ליה דבעי למימר יהיו לרצון וכו' וכמו שמרו בתחלה אומר ה' שפתי ולבסוף אומר יהיו לרצון וכו' אלא ודאי אחר שמנה עשרה אומרים אותו, ומכל מקום אין בראיה זו הכרח שהרי אין מקום לומר יהיו לרצון עד סוף כל הדברים שבתפלה והתחנונים הם כאמצע התפלה לגבי יהיו לרצון ואם הוצרכו לומר הדין בשביל התחנונים כל שכן שהוצרכה לומרו בשביל יהי רצון ואעפ"כ הואיל והתחנונים אינם חובה, אחר שמונה עשרה מקירי ואף כעין תחנונים היא, וכן היו קצת חכמי התלמוד אומרים אלקי עד שלא נוצרתי וכו' וכן כל אחד כרצונו וכל שכן כשאדם יושב בתענית שראוי להרבות בתפלה ולחדש בדבריו אחר תפלה כפי יכלתו דברי רחמים ותחנונים:

תלמוד יז.

לעולם יהא אדם ערום ביראה, מענה רך ומשיב חימה מרבה שלום עם אחיו וקורביו כדי שיהא אהוב מלמעלה ונחמד למטה ומתקבל על הבריות ואף עם גוי בשוק ר"ל עם גוי שאינו מכיר בו אלא שפוגע בו בשוק וכל שכן כשמכירו, אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הקדימו אדם שלום בעולם אפילו גוי בשוק:

תלמוד יז:

המשנה התשיעית הכונה לבאר בה שאע"פ שחתן פטור אם יודע בעצמו שיכול לכוין ורוצה לקרות קורא והוא שאמרו חתן פטור אם רוצה לקרוא את שמע לילה הראשון קורא ואין כאן משום יוהרא שהדבר מסור לכל אדם לומר יכול אני לכוין דעתי, ואין מונעין אדם בכך מחשש יוהרא ואע"פ שלענין בטול מלאכה בט' באב אמרו שתלמידי חכמים בטלים בו אף במקום שנהגו לעשות ולא התירו לכל אדם לעשות עצמן כתלמידי חכמים, ההיא הואיל והוא בטל בין העושים נראה כיוהרא אבל זה הואיל ואף שאר בני אדם קורין אין כאן יהורא, ורשב"ג אומר לא כל הרוצה ליטול את השם יטול שהוא חושש ליוהרא ואע"פ שהוא בעצמו אמר לענין בטול מלאכה בט' באב שמארנו שתלמידי חכמים בטלים בו אף במקום שנהגו לעשות ואמר רשב"ג על זה כל אדם יעשה עצמו כתלמיד חכם ולא חשש ליוהרא מכל מקום הוא תולה הטעם שאין בבטול מלאכה יוהרא בשום מקום שאין אדם מבחין בחברו מפני מה הוא מתבטל וכמה בטלני איכא בשוקא וכן הלכה אבל בענין זה שיראה הדיוט עצמו כחסיד שבחסידים יש כאן יוהרא ועזות מצח, ומכל מקום הלכה כרבנן לענין ק"ש ואין מונעין בכך אבל מכל מקום אין למי שאינו חשוב בעיני הכל להתראות בדבר זה בפני רבים אלא אם יודע בעצמו שכן יקרא בינו לבין עצמו:

מי שמתו וכו' זה הפרק יסוד ענינו ביאור קצת דברים שבחלק הראשון ר"ל ענינים ודינים שבק"ש שלא נתבארו בפרקים הקודמים ולהתחיל בביאור החלק השני בעניני התפלות, ועל זה הצד יחלקו עניני הפרק לד' חלקים, הראשון לבאר שהם פטורים מק"ש ותפלה מצד הטרדה והשתדלות בדבר מצוה, והשני להודיע מי שהוא פטור מק"ש מצד עצמו, ר"ל שאינו מחוייב בדבר ואם הוא חייב בתפלה אם לאו, והשלישי בהודעת הפטור מטעם שאינו ראוי לקרות או להתפלל מצד טומאתו, והרביעי בהודעת המקום שאין יכול לקרות ולהתפלל בו מצד לכלוך המקום, זו היא כונת הפרק דרך כלל אלא שיתגלגלו בו דברים שלא מן הכונה בענין סוגית התלמוד על הדרך שקדם וכמו שיתבאר:

והמשנה הראשונה ממנו תבאר ענין החלק הראשון ר"ל מי שהוא פטור מצד טרדתו, ואמר על זה מי שמתו מוטל לפניו וכו' ופירשו בגמ' שלא על מוטל לפניו דוקא הוא מכוין לומר כן אלא על כל שמוטל עליו לקברו ר"ל שלא נקבר עדיין כלומר כל מי שיש לו מת שראוי להתאבל עליו ועדיין לא נקבר פטור מק"ש ומן התפלה ומן התפלין, ופירשו בתלמוד המערב שלא הוזכרו תפלין אלא אגב גררת ק"ש שהיא משתתפת עמה שהרי תפלין אבל אסור בהם כל יום ראשון, ונסח דבריהם אבל כל יום ראשון אינו נותן

תפליו דברי ר' אליעזר ר' יהושע אומר אף ביום השני, אם ביום השני אינו נותן צרכה מימר מתו מוטל לפניו אלא בגין דא תנא דא, ומכל מקום אפשר שהיה סבור שאין אסורן אלא משחל עליו אבלות דהיינו משנקבר, ולא הוזכר במשנה על שאר מצות אם פטור בהן או שמא לא נפטר אלא מאלו הג' מתוך שהם צריכות כונה ויש לו טרדת הלב על כל פנים, אלא שבגמ' הוזכר בברייתא שפטור הוא מכל המצות האמורות בתורה וטעם הדבר שלא יסיח דעתו מן המת ויתרשל בעניני קבורתו, ויש חולקים בזו ממה שבתלמוד המערב לא הזכירו בה אלא ק"ש ותפלין והביאוה ממה שנא' למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך, ימים שאתה עוסק בחיים ולא ימים שאתה עוסק במתים ויראה שלא הוזכרו אלו אלא מצד שהיה עולה על הדעת לחייב בהם הואיל ואין בהם עסק ויכול לעשותם בעוד שהמת לפניו, ובא להשמיענו שפטור אף בהם הואיל וצריכות כונת הלב וכל שכן בשאר מצות שיש להם עסק, ויש לומר בהם העוסק במצוה פטור מן המצוה וכן כתבוה גדולי המפרשים, זהו ביאור המשנה ופסק שלה על הדרך שכתבנו, ודברים שנכנסו תחתיה בגמ' אלו הם:

מי שמתו מוטל לפניו ר"ל שהוא מוטל עדיין לקברו אינו אוכל באותו הבית שהמת שם אלא נכנס לתוך בית אחר שבאותו חצר עצמו ואוכל ואם אין לו בית אחר מזומן לכך אוכל בבית חברו ואם אין לו בית חברו עושה מחיצה עשרה בינו ובין המת ואוכל, ואם אין לו דבר לעשות מחיצה מחזיק פניו מכנגד המת ואוכל, ואינו אוכל דרך הסבה ודרך קבע אלא דרך עראי, והוא שאמרו בתלמוד המערב לא אוכל כל צרכו ולא שותה כל צרכו, ואינו מברך המוציא ר"ל שאינו צריך לברך המוציא לעצמו, ויש מפרשים שאם מברכה לא יצאו אחרים אחר שהוא פטור ממנה, ומכל מקום נראה לי דבדיעבד מיהא יצאו, ואינו מזמן ר"ל שאין צריך לברך ברכת המזון, ואין מברכין עליו ר"ל שאין חארים מברכים לו כלומר שאין אחרים צריכים לאכול בשבילו כדי לברך לו המוציא או שאין המברך המוציא צריך לכוין להשמיעו אחר שהוא פטור ממנו, ומה שהוצרכנו לפרש כן הוא שאם האחרים אין אוכלים פשיטא שהרי ברכת הנהנים היא ואם אוכלים למה לא יברכו עליו אלא שהדבר כמו שפירשנו, ואינו אוכל בשר, ואינו שותה יין, ואין מזמנין עליו, ר"ל שאינו מצטרף לזמון הואיל ואינו חייב בברכה ואין דנין אותו אפילו בקטן מצד שאין מטרידין אותו בכלום, ובתלמוד המערב פרשו במה שאמרו אין מברכין עליו שאין עונים אמן על ברכותיו ואין צריך לומר שאסור בתשמיש המטה ופטור מכל המצות מצד טרדתו או מצד כבוד המת אע"פ שאינו עוסק בקבורה עדיין, ואם מת לו מת בשבת מותר בכל אלו חוץ מתשמיש המטה, ואע"פ שבמסכת כתובות (דף ד.) התירו להכנס לחדר

אע"פ שמתו מוטל לפניו, טעם הדבר שם מפני שאין בה זלזול דחובת חתונה וביאת מצוה מפקעת את הזלזול אבל בשאר בני אדם אסור:

וחייב בכל מצות האמורות בתורה שמא תאמר אף ביום טוב נאמר כן אל תפקפק בדבר זה שאם יום טוב שני הוא הרי הוא כחול גמור לגבי מת, ואם יום טוב הראשון הרי הוא צריך להשתדל בקבורת עממין וכן מוטל עליו להוציאו ולטלטלו ולגנזו בתוך הקבר שכל אלו נעשות על ידי ישראל לשיטתנו כמו שיתבאר בראשון של יום טוב, הילכך בי"ט פטור מכל המצות עד שיקבר, ונמצא שאם מת לו בראש השנה פטור מתקיעת שופר, ובחג מן הלולב ומשמחת יום טוב, ואסור בכל אלו ואפילו גמר בדעתו שלא לקברו בי"ט עד הלילה אין מחשבתו כלום, ואם רצה להחמיר על עצמו פרשו בתלמוד המערב שאינו רשאי, ונחלקו שם בטעם זה, חד אמר משום כבודו של מת וחד אמר מפני שאין לו מי שישא משאו, מה נפיק מביניהון שהיה לו מי שישא משאו אין תימר משום כבודו אסור אין תימר שאין לו מי שישא משאו הרי יש לו, ובאבל רבתי פרשוה בהדיא מכבוד המת ונסח דבריהם אבל כל זמן שמתו מוטל לפניו פטור מק"ש ומתפלה ותפלין ומכל מצות האמורות בתורה ואם רצה להחמיר על עצמו לא יחמיר מפני כבוד המת, ושמא תאמר אם מפני כבוד לבד אף בשבת יהא אסור הואיל ואין כאן שום טירדא על עסקיו של מת אין כאן כבוד, אבל ביום טוב יש כאן טרדא ואף ביום ראשון כמו שכתבנו, ואף בתלמוד המערב אמרו והא תני פטור מנטילת לולב, תפתר בחול ר"ל בחול המועד והא תני פטור מתקיעת שופר אלא מכיון שהוא זקוק להביא ארון ותכריכים הרי הוא כמי שנוא משאוי על כתפו וכן הענין להוציאו ולגנזו אלא דקמא קמא נקט, ואם תאמר אף בשבת הרי מחשיכין על התחום להביא ארון ותכריכין וחלילין ודאי מאותה שעה אסור לו שמאחר שנשקעה חמה שבת גמור הוא, שהרי משקיעת החמה הוא יכול להחשיך וודאי מה שהביאוה בתלמוד המערב של יום טוב כמו שאמרו שם מכאן שהוא זקוק להביא לו ארון ותכריכין חלילין ומקוננות כמו שהוא נושא משאו הוא, אין הדברים כפשוטן כי מה ענין שבת לי"ט והרי שבת לא נאסר בכלום, אלא כך פירושה הואיל ובשבת מותר להחשיך בי"ט עצמו מותר להתעסק בכל שבות וכיון שקוברים אותו והוא נושא משאו פטור הילכך אף בי"ט ראשון פטור כבחול:

חכמים גדולים הורו בצרפת שאין הדברים אמורים אלא באותו שהקבורה מוטלת עליו והוא מי שיורש נכסיו מן הדין, אבל אם מת אחד ויש לו בן ויש לו אחים הואיל והאחים אין ראויין לירש במקום בן אין הקבורה מוטלת עליהם וחייבים בכל אלו ומותרים בבשר ויין וכן מי שמתה אחותו נשואה, ונתפשטו חכמים אחרים לומר על סעד סברא זו שאם

מת בלילה וגמרו בדעתם שלא לקברו עד למחר, כמו שהלינוהו לכבודו אין אוסרים אותו בכל אלו, ומקצת אחרונים הפליגו בהוראה זו לומר שאחר שאין מנהגנו שיהא האבל עכשיו מתעסק בצרכי קבורה שאין הדין לאסרו בכל אלו, והביאו ראיה מתלמוד המערב שאמרו שם נמסר לרבים או לכתפים אוכל בשר ושותה יין כד דמך ר' יהודא קביל ר' חייא בר אבא אבלויי ואיכלון בשרא ואשקיתון חמר והם מפרשים אבלים שעליהם היתה קבורת המת מוטלת וכן נמסר לרבים לקברו, ומכל מקום אפשר לפרש לדעתי נמסר לרבים והחזירו פניהם והתחילו למנות מאותה שעה על הדרך שיתבאר במקומו וכן מה שאמרו שלא נאמר אלא בראוי לירש אין הדברין נראים לנו שהרי כל הדברים מפני כבוד המת אמורים, וכל שראוי להתאבל ראוי להתעסק בעניני קבורתו ולא הופקעה קורבתו מפני בטול ירושה ולא נאמר שהראוי לירש מוטל עליו לקברו אלא לעניני ממון אבל המצוה על כולם הוטלה, ומכל מקום אם אין בידו לקברו כגון שמת בתפיסה ואין השלטון מניח לקברו ואין יכולים להשתדל על זה לכבוד המת הופקעו מדינין אלו מכל וכל שהרי אין המת בידם, וכן השיבוה אחרוני הרבים על מעשה, ולענין אבלות השיבו שאין דינם כדין נתיאשו מלקוברו שהרי על כל פנים משתדלים הם בכך אבל לענין פטור המצות אינה אלא מטרדת קבורה, היה קרובו של מת בבית האסורים הורו מקצת החכמים שאע"פ שאין בידו להתעסק בו אין לו להקל שהרי מכל מקום חיוב עניני קבורה עליו:

תלמוד יח.

המשמר את המת אע"פ שאינו מן הראוים להתאבל עליו פטור מק"ש ומן התפלה ומן התפלין ומכל מצות האמורות בתורה כאלו מתו מוטל עליו לקברו אחר שהוא משמרו:
היו שנים משמר אחד וקורא אחד וכשהשלים זה הקורא הולך ומשמר והאחר קורא ואע"פ שאמרו העוסק במצוה פטור מן המצוה הרי אפשר לו לקיים את שתיהן ואע"פ שבהולכים לדבר מצוה אמרו פטורים מן הסוכה בין ביום בין בלילה דוקא כל שיש לחוש שיארע להם בשחרית קצת איחור בואתה מצוה מצדי ישיבת הסוכה וכמו שהוזכר שם דרב חסדא ורבה דכי הוו עיילי לשבתא ברגלא הוו גנו אריקתא דסורא כדי שיהא מעברא מזומן להם בבקר:
היה בספינה עם המת לא יאמר אין בספינה חשש גנבים או כלבים או חיות אניחהו בזוית זה ואתפלל בזוית אחר שהרי מכל מקום יש לחוש לעכברים:

לא יהלך אדם בבית הקברות ותפלין בראשו וספר תורה בזרועו וכן לא יקרא על פה או יתפלל וכל שכן לפני המת עצמו, ואם עשה כן נאמר עליו לועג לרש חרף עושהו בד"א בתוך ד' אמות של קבר או של מת אבל חוץ לד' אמות מותר:

המוליך עצמות ממקום למקום אסור לו ליתנם בדיסקיא להניחם על החמור לרכוב עליהם שמנהג בזיון הוא, אבל אם היה עושה כן מפני אימת לסטים או גוים מותר, והוא הדין לספר תורה וכשחשש לבזיון עצמות וספר תורה לא אמרו אלא כשרוכב עליהם אבל אם מפשילן לאחוריו אע"פ שמחזיר פניו מהם מותר שאי אפשר להיבאם ממקום למקום בדרך אחרת אלא אם כן בדוחק גדול, וגדולי המחברים כתבו בספר תורה כל שלא במקום סכנה נותנה לפניו כנגד לבו ואף במקום סכנה יש מפרשים בספר תורה שלא הותר לרכוב עליו ממש אלא כנגדה ובתלמוד המערב אמרו דיסקיא שהיתה מלאה ספרים או עצמות המת הרי זה מפשילן לאחוריו ורוכב:

כל הרואה את המת ואני ומלווהו עובר משום לועג לרש שעושה כמי שחושב עליו גם אהבתו גם שנאתו כבד אבל ואם לאו שכרו מרובה וכלל ידוע בדבר די לואי יילווניה דיספד יספדוניה:

טלית שכורכין בו את המת ומביאים אותו בו וגונזים אותו בו, הרבה מפרשים נתחבטו בענינו אם מטילים ציצית אם לאו מפני שממה שמצינו בסוגיא זו נראה שאין בו ציצית ממה שאמרו ר' חייא בר יונתן הוו אזלי בבית הקברות הוה שדי תכלתא דר' יונתן על קברי ואמר ליה ר' חייא דלייה ר"ל הגבה ציציותיך שלא יאמר למחר הם באים אצלנו ועכשיו הם מחרפים אותנו כלומר ואיכא לועג לרש, ואע"ג דבתפלין בראשו לא סאגי בהצנעה ההיא לא מלבוש הוא אבל אין ראוי לומר שיהא פושט את לבושו ועד שמא כל מלבושיו מציוצין היו, ומכל מקום כשהם נגררין על הקבר ראוי להגביהם שלא יהא לועד לרש לגמרי, ואע"פ שבבגד שאבד בו כלאים אמרו שעושה תכריכין למת מצוה, פרשוהו מפני שמכיון שאינו נראה ליכא לועג לרש, וגדולי הרבנים מתרצים שזו ראוי להתיר שהרי אף לחי דומיא דמת מותר כל שאינו נהנה ולא מתכוין ליהנות כמו שאמרו (משנה, כלאים ט, ה) מוכרי כסות מוכרים כדרכן ובלבד שלא יתכוין בחמה מפני החמה וכו' ומתים נהנים ולא מתכונים ליהנות, ומכל מקום למדנו מכאן לטלית של מתים שאין בו ציצית וכן יראה ממה שאמרו באבל רבתי באבא שאול שצוה לבניו קברוני תחת מרגלותיו שלא אבא והתירו תכלת מאפיליוני א"ל שיתירו הציצית מטליתו, ובמסכת מנחות (דף מא.) בשמועת כלי קופסא נראה בהפך שאמרו שם אמר שמואל כלי קופסא חייבים בציצית ומודה שמואל בזקן שעשאן לכבודו ר"ל לצורך תכריכין הואיל ולא נעשו

לשם חי אשר תכסה בה והאי לאו לאיכסויי עבדיא בההיא שעתא ר"ל כשיהו כורכים אותו בן רמי לי משום לועג לרש אלמא מטילין בו ציצית, וכן בשאלתות כתבו יום טוב שני לגבי מת וכו' אפילו למיגד ביה גלימא ולמרמא ביה תכלתא, ואף בדרש אמרו למה נסמכה פרשת ציצית ופרשת מקושש לומר שהמתים חייבים בציצית, ומתוך בלבול הדברים כתבו קצת גאונים דרך פשרה בין השמועות שמוציאין אותו בטלית מצויין משום לועג לרש וכשגוזנים אותו מסירים את הציצית מטליתו על שם במתי חפשי, ומה שאמר אבא שאול (מסכת שמחות, יב) התירו תכלת מאפיליוני פירושו בשעת גניזה אבל בשעת הולכה מוליכין אותו בטלית מצויצת כדי שלא יהיו נושאי המטה מצוייצין והוא אינו מצויץ, ובשעת גניזה מסירים אותו מדין במתים חפשי, ומה שאמר בבתרא פרק הספינה (דף עד.) במתי מדבר אנא חזינא להו ורמי תכלתא בלבושייהו, ההיא הם היו קוברין עצמם ואין יודעים איזה הוא חי ואי זה ימות שם ומתוך כך היו כולם מטילים מספק, וכן מה שאמרו במדרש שהמתים חייבים בציצית פירשו שאנו חייבים להטיל בהולכתו לשם משום לועג ומכל מקום אין אנו נוהגים בזה כלל.

וראיתי בשם אחרוני הרבנים שלא נאמר כן אלא באותם הזמנים שלא היו הולכים בלא ציצית בכל בגדיהם ואף בהליכה לעקיהם אבל עכשיו שאף הזריזים במצוה זו אין נוהגין בה אלא בלבוש אחד על כל בגדיהם, וכן שאין נוהגים בה אלא בשעת תפלה אין בה משום לועג לרש, אבל רבותי היו נוהגים כשהיה מזדמן להם לויה למת בשעת יציאה מבית הכנסת שהיו נכנסים בבתיהם ופושטים טליתם והולכים ומלוין את המת, ומכל מקום בבריתא של מסכת ציצית שהיא אחת משבע מסכתות קטנות אמרו אין מתירין ציצית על המת אבא שאול מתיר אמר אבא שאול אמר לי אבא התיר לי ציצית ר"ל צוני להתירו לפי שיש בה משום קדושה וחכמים אומר אין בה משום קדושה אלא עושה אותה תכריכין למת מצוה, ומרדעת לחמור אלמא שזו שציוה אבא שאול לבניו להתיר ציציותיו משום קדושה היה, ואנו כבר פסקנו תשמישי מצוה נזרקים, ואף אבא שאול מודה שבכלי קופסא ההיא שעתא רמינן ביה שהרי באותו מקום שמטלין באותה שעה אין בו קדושה אלא שנעשית משום לועג לרש, ומכל מקום הלכה כחכמים ואף בישן מותר, וזו שאמרו בסוגיא זו דלייה וכו' לא מפני שאינן נקברים בציצית אלא מפני שהם עסוקים במצוה והם פטורים אע"פ שנקברו בציצית וזו שבכלאים שלא חששו ללועג לרש כבר ביארנו הטעם.

ואחרוני הרבים פרשו שבציצית הוא שאמרוה מפני ששקולה כנגד כל המצות כדכתיב וזכרתם את כל מצות ה', ומאחר שהלכה כחכמים למדנו שקוברים את המת בטלית

מצוייצת ועושים אותו אף מרדעת למור ואע"פ שיש בה נויי מצוה והרי אמרו (שבת כב, א) אין מתירין מבגד לבגד, ההיא מפני שעדיין הוא בא לנהוג בו תורת מצוה אבל כל שבא לבטלו מתורת מצוה איו חוששין לבזוי כסוכה ולולב אחר מצותן שנזרקין וכן בכל תשמישי מצוה, ומטעם זה קבלנו על הרב בעת התוספות שציוה לתלמידיו שיטילו ציצית בסדינו ויחפו אותו בתוך כנפי כסותו, והרבה רבנים ראינו שמצוים לקברם בטלית מצוייצת שלהם בלא שום פקפוק, ואך לגדולי קדמונינו אשר בנרבונאה שמענוה כן:

תלמוד יט.

כל המספר אחר מטתן של תלמידי חכמים נופל בגיהנם והדבר מכוער יותר ממה שמספר אחריו בחייו, וגדולי עולם פירשו המספר אחר מטתן של תלמידי חכמים וכל שכן בחייהם שמצטערים בכך:

תלמיד חכם אין ראוי לחשבו בדבר מן הדברים אפילו ראוהו שעבר עבירה בלילה אין ראוי להרהר עליו ביום אלא שראוי לאדם להעלות על לב שעשה תשובה ביום ובמה דברים אמורים שחטא בעבירות שבין אדם למקום, אבל אם חטא בעבירות שבין אדם לחברו מהרהרים אחריו עד שיתפרסם הדבר שחברו מפוייס ממנו:

בכ"ד מקומות מצינו במשנה שמנדין על כבוד הרב כלומר על מי שמזלזל בתלמיד חכם או שיקל בהוראתו וכלן מפוזרות בתלמוד ולא הוזכרו הנה אלא ג' מהן, אחת המספר אחר מטתו של תלמיד חכם והוא שאמרו בעקביא בן מהללאל שהיה אומר שאין משקין את הגיורת ולא את המשוחררת, וחכמים חלקו עליו לומר שמשקין והביאו ראיה משמעיה ואבטליון שהשקו שפחה משוחררת והשיבם דוגמא השקוה כלומר על שהיו גרים כמותה, ונדוהו על שספר בקלונם, ואע"פ שאמרו אחר כן חס ושלום שעקביא נתנדה שאין עזרה ננעלת על שום אדם מישראל בחכמה ויראת חטא כעקביא מכל מקום אלמלא רוב מעלתו ראוי היה לנדוי, והשני המזלזל בנטילת ידים, והשלישי המגיס דעתו כלפי שמים ר"ל שמתפלל לפניו בדרך שעשוע כבן המתחטא לפני אביו שלא באימה יתירה מצד שהוא מחזיק עצמו בחסיד גמור ומבטיח עצמו שלא לשוב ריקם מלפניו, ושאר מקומות לא נתבררו לנו ואע"פ שמגדולי המחברים מנאום בחבוריהם תדע שאלו מנינו כל המקומות שמצינו בתלמוד שמנדין עליהם יצאו לנו יותר מכ"ד שבמנינם ואחת מהן בסוף מועד קטן שמנדין על עושה מלאכה בשעה שהמת בעיר אם אין לו כל צרכו, וכן שהם מנו המנדה מי שאינו חייב נדוי, ואם באת להוציא את זה ולהשלימו באחר שכתבנו הרי יש לך אחר ביבמות חכם שהורה להתיר אשת איש שטבע במים שאין להם

סוף לינשא, וכן נודר שעבר על נדרו תמיד שכל חכם שנזקק לו לשאלה בר נדוי, ועוד שהרי בכאן לא נאמרו הדברים אל בנדויי הנזכרים במשנה, ומכל מקום כלל הדברים שכל המזלזל בתלמיד חכם או בהוראתו דרך נצוח וקטרוג ראוי לנדותו וכל שכן יחיד החולק עם המרובין, וכל שמת בנדויו ב"ד סוקלין את ארונו, ואם היה ת"ח מניחין אבן על ארונו לרמוז שהן סוקלין אותו מפני שהוא מובדל מן הצבור, הגיורת והמשוחררת וכן אשת הגר ואשת המשוחרר הרי הוא כדין האמור בסוטה לקנוי וסתירה והשקאה כשאר כל הנשים:

כבר ידעת שמקום שנהגו לאכול צלי בלילי פסלים בזמן הזה אוכלים ומקום שנהגו שלא לאכול אין אוכלים ומכל מקום בשום מקום אין אוכלים גדי מקולס ר"ל ראשו על כרעיו ועל קרבו שלא יהא כאוכל קדשים בחוץ, חסר ממנו אבר או שלק ממנו אבר אין זה מקולס כמו שיתבאר במקומו:

תנור שחתכו חוליות ונתן חול בין חוליא לחוליא הרי זה מקבל טומאה, וענין זה הוא שתנור שלהם לא היה מחובר לקרקע אלא כלי חרס המיטלטל ולפיכך מקבל טומאה והיו עושים אותו לפעמים חוליות בשורות של לבנים סמוכה אצל זו ומדביקים אותם בטיט מבחוץ ומבפנים, וכשנטמא התנור צריך נתיצה ואם נטמא תנור זה ולא נתצו לגמרי אלא הפריד אותן השורות והוא נקרא חתוך חליות ונטהר בכך ואחר כך חזר ודבקן ולא בטיט אלא בחול וכיוצא בו מדברים שאין מדביקין כל כך שנתן בין החוליות אמרו עליו שהוא מקבל טומאה שאף החול קרוי דבוק והוא הדין אם עשאו תחלה שמקבל טומאה, ויש אומר לשטה זו שלא אמורה אלא בתנור ישן שמאחר שהוקבע אף החול מעמידו ומכל מקום כל זמן שלא קבל טומאה חדשה טהור, ויש מחמירים עוד לומר שחזר לטומאתו ישנה **ואין זה כלום** שלא נאמר כן אלא בכלי מתכות, ויש מפרשים שכשנשלם רומו של תנור טחין אותו בטיט מבחוץ וכולו מתחבר והחול נתון בין החוליות, אלא כשירצו לטלטלו ממקום למקום יחלקו את הטיחה העליונה ויהיה כלו [בדפוס נכתב כלא] מתפרק בנקל חלק חלק ולא תהא טיחה בין הלבנים שתעכבהו, והיה ר' אליעזר סובר שאע"פ שהטיח החיצון מדבקו, דינו כשבור הואיל והחול מבדיל בין חוליא לחוליא תטהור לעולם ר"ל שאינו מקבל טומאה, ולדעת חכמים הואיל וטיח הטיט מדבקו מבחוץ בכל החוליות הרי הוא נקרא שלם ומקבל טומאה **וכן הלכה**, וזהו עקר הדברים וכל שאין שם טיחת טיט המחברתו מבחוץ אף לדעת חכמים טהור לגמרי שאין החול מחבר, וחתכו חוליות לפי' זה פירושו שעשאו מתחלה בחתוך חוליות והוא הדין אם עשאו תחלה בדבוק טיט שבנתים ונטמא ונתנו חול בנתים וטחו

מבחוץ בטיט שמקבל טומאה, וכל שביארנו בתנור שמקבל טומאה פירושו לכשתגמר מלאכתו והוא משיסיקנו לאפות בו אפילו סופגנין כמו שיתבאר במקומו, ויש מפרשים חתכו חוליות שחתכו לרחבו שאלו חלקו לארכו ודאי טהור מטומאתו אבל כשחתכו לרחבו נחלקו ואלו לא נתן חול בין שתי החתיכות היה טא שכבדו מעמידו, אבל כשנותן חול החול מפסיק, ויש מפרשים בהפך שהחול מעמידו וחול אין מקבל טומאה שהרי הוא כאבן וכיון שעקר המעמיד אינו מקבל טומאה, טהור, וחכמים הולכים אחר רוב תנור ומטמאים:

המשנה השניה והכונה בה לבאר מה שהתחיל לבאר בראשונה ואמרו נושאי המטה וחלופיהן וחלופי חלופיהן, פי' דרכם היה שכשהמטה יוצאה מן הבית אוחזין אותה הראויין להתאבל או הקרובים ביותר, וצבור הולכים לפני המטה ואחר כך פוסקים אלו ונשארים אחר המטה ונושאים אחרים תחתיהם וכשהפורקים מצטרפים עם הקרובים לאחר המטה וכן מתחלפים תמיד, ואותם שנתחלפו תחלה נקראין חלופיהן, ואת שנתחלפו אחריהם נקראין חלופי חלופיהן ולעולם הפורקים נשארים אחר המטה ואותן שלא נשאו הולכים לפני המטה עד שנמצאו כשהמטה נכנסת לבית הקברות שנשאו כל הצבור ונמצאת המטה ראשונה וכל הצבור אחריה עם האבלים, ובא להשמיענו שכל נושאי המטה וחלופיהן הן שלפני המטה והם אותם שלא נשאו הן שלאחר המטה והם אותם שנשאו את שלמטה צורך בהם והם אותם שלא נשאו או שנשאו ודעתם עדיין לישא פטורים, את שאין למטה צורך בהם והם אותם שנשאו ואין דעתם לחזור או שלא נשאו ואין דעתם לישא כגון זקנים ותשושי כח חייבין, וכלן פטורים מן התפלה שהרי אי אפשר להתפלל בהלוך ואם יעמוד נמצאת מצות לויה נפקעת אבל ק"ש עומד בפסוק ראשון ודיו, **זהו ביאור המשנה** וכן הלכה, אע"פ שיש שפירשו בה ענין אחר, ודינים הבאים עליהם בגמ' אלו הן, אין מוציאין את המת סמוך לשקיעת החמה עד שיתפללו תפלת המנחה מזמנה הראוי לה ואם התחיל להוציאו אין מפסיקים מפני תפלת המנחה, ואם אדם חשוב הוא מפקיעין לכבודו תפלת המנחה בזמנה ומוציאין אותו, ותפלת שחרית מיהא הואיל וזמנה עד חצות אין חוששין לכך ואפי' אחר חצות שהרי אך לאחר חצות נהי שכר תפלה בזמנה אין כאן אבל שכר תפלה מכל מקום יש כאן אף יש ספרים שכתוב בהן סמוך לק"ש ופי' הדבר אין מוציאין את המת סמוך לק"ש הן בערבית הן בשחרית ואם התחילו אין מפסיקין ואדם חשוב מוציאין, ואף בתלמוד המערב שנויה כן ונוסח דבריהם את תני אין מוציאין את המת סמוך לק"ש אלא אם כן הקדימו שעה אחת או אחרו שעה אחת כדי שיקראו ויתפללו והא תני קברו את המת וחזרו אם יכולים לגמור

וכו' אלמא שלא נמנעו מלהוציאו אע"פ שהיה סמוך לק"ש תפתר כהילין דהויין סברים דאית בה עונה ולית בה עונה:

העם העסוקים בהספד בזמן שהמת מוטל לפניהם נשמטים אחד אחד למקום אחר שאין המת לשם וקורים כענין מה שמארנו במשמרים שזה משמר וזה קורא, אין המת מוטל לפניהם אלא שמספידים אותו בבית אחר, הם יושבים וקורים והאבל יושב ודומם שהרי פטור הוא מן הכל אחר שלא נקבר, וכן הם עומדים ומתפללים והוא עומד עמהם ואינו מתפלל אלא מצדיק עליו את הדין וכך הוא אומר רבונו של עולם הרבה חטאתי לפניך וראוי אני למה שאירע לי יהי רצון מלפניך שתגדור את פרצותי ופרצת עמך בית ישראל לחיים:

המשנה השלישית הכונה לבאר בה מה שכוון לבאר בשלפניה, קברו את המת וחזרו פי' והיו חוזרים ועדיין לא הגיעו למקום שהאבל עומד לשם והוא הנקרא מעמד לעושת לו שורות סביב כדי לנחמו עליה, ובדעתם עכשיו לקרוא את שמע אם יכולים להתחיל ולגמור עד שלא יגיעו לשורה יתחילו, ופרשו בגמ' אפ יכולים להתחיל ולגמור אפילו פרק אחד או אפילו פסוק ראשון יתחילו ואם לאו לא יתחילו שמצות השורה מוטלת עליהם לנחמם וגמר מצות קבורה היא והרי לא נתברר להם מי יזדמן לו בשורה פנימית שצריך לנחמו, אבל כל שיכולים להתחיל ולגמור אפילו פרק אחד או פסוק אחד יתחילו וכשיגיעו לשורה יפסיקו שהרי אף באמצע הפרק משיבים, ואבל הואיל ומתעכב שואל הוא, ואם לאו לא יתחילו אלא מנחמין ואחר כך מתחילים, ומדברי גדולי הרבנים נראה יתחילו ויגמורו שהרי עוסקים במצות ק"ש הם ואין מפסיקין להספד ולתנחומים ואם אין יכולים לא יתחילו שכבר הם עסוקים בצרכי המת אע"פ ששעדיין לא הגיעו לשורה, ומגאוני הראשונים כתבו דוקא שאין זמן ק"ש עובר בכך אבל אם היה זמנה עובר אין חולקין כבוד למת במקום חלול השם, ויש חולקים שמכל מקום עוסק במצוה קרינא ביה, ושמא תאמר והרי אין כל השורות המקיפות אותו מנחמות, מכל מקום לא נתברר להם מי יזדמן לישב בשרה שלפני האבל שיהא צריך לנחמו, ומכל מקום אבל עצמו אע"פ שיכול להתחיל ולגמור אין מתחיל כלל שאין ראוי להפוך פניו ממתו ולקרוא מיד ושיקבל תנחומים קודם שינחמוהו אחרים:

תלמוד יט:

הגיעו לשורה וישבו לפניו שורות שורות ונתברר הדבר איזה מהן יושב בשורה הפנימית לפני האבל ואיזה בשורות החיצונות שאינו במקום מוכן לו לנחם, הפנימיים ר"ל שורות

הסמוכות לאבל פטורים הם, הם הצריכים לנחם והיא היא הקרויה רואה את הפנים ר"ל שסמוכה לשורה הפנימית, ויש גורסים בגמ' ראוה את הפנים בקמ"ץ הפ"א ר"ל פני האבל, וכן כל שורה המנחמת ושדבריה נשמעין לאבל והחיצונית חייבין, ומכל מקום חיצונות שאין דבריהם נשמעים לאבל חייבים שאין הדבר תלוי אלא לפטור הראוי להתעסק בתנחומים, ואפילו היו כל הצבור בשורה אחת סמוכה לאבל פטורים, ומה שאמרו בתלמוד המערב היו כלם בשורה אחת הבאים משום כבוד חייבים ר"ל שבאים ללוות ולא לנחם, משום אבל ר"ל לנחמו פטורים ר' יהודה היא שאף בשורה פנימית אומר כן, אבל לרבנן הואיל והם ראוים לנחם ר"ל שדבריהם נשמעים לאבל פטורים וכל אלו דוקא ביום ראשון אבל משם ואילך אפילו היו עסוקים בהספד ובתנחומים לא, והוא ששנינו בתלמוד המערב העוסקים בהספד מפסיקין לק"ש ואין מפסיקין לתפלה מעשה היה והפסיקו רבותינו לק"ש ולתפלה והא תנינן אם יכולים להתחיל ולגמור וכו' מתני' ביום ראשון והא דתני הכא ביום שני, **זהו ביאור המשנה** וכן הלכה, והתבאר במס' מגלה (דף כב.) על שורות אלו שאין בפחות מעשרה:

ודינים שבאו עליה בגמ' אלו הן, כבוד הבריות חביב עד מאד אין לך מדה חביבה ממנה כלל גדול אמרו גדול כבוד הבריות שדוחה כל לא תעשה שהוא מדברי סופרים לעבור עליה בקום עשה מכבוד הבריות, לפיכך קברו את המת וחזרו והיה האבל כהן והיו שם שני דרכים אחת ארוכה וטהורה ואחת קצרה וטמאה אלא שאין בה טומאה מן התורה אלא מדברי סופרים כגון בית הפרס והוא שדה שהיה שם קבר ונחרש ונתדקדקו העצמות עד שלא נשאר שם המטמא באהל וחכמים אסרו לעבור בו מחשש שמא נשאר שם עצם כשעורה המטמא במגע ויגע בו כמו שיתבאר במקומו, והיה הצבור חוזר דרך אותה שביל אף האבל בא עמהם מפני כבוד הצבור שלא להטריחם, וגרסת הספרים לשטה זו באים בטמאה בא עמהם, ומכל מקום יש גורסים בא בטמאה באין עמו כלומר שאף אם האבל בא לו בטמאה ויש בתוך הצבור כהנים שהצבור באים עמו משום כבודו, **ואין הדברים נראים** שאין כבוד רבים נדחה מפני יחיד או יחידים, ובאבל רבתי שנו לה בהדיא כדעת ראשון, ואף בתלמוד המערב אמרו היו שם שתי דרכים מתאימות אחת רחוקה וטהורה, ואחת קרובה וטמאה היו רבים הולכים ברחוקה הולך עמהם ואם לאו הולך בקרובה מפני כבוד הרבים, ונראה לומר שאפילו היו הכהנים מועטים אין להם לילך בטמאה אלא אם כן התחילו הצבור בכך ושיהיו נמשכים אחריהם לכבודם:

מי שהיה צריך לעשות פסחו בירושלים ואין לו דרך לשם אלא אם כן עובר במקום שיש לו טומאת סופרים כגון בית הפרס זה שהזכרנו מתוך שהפסח מניעתו בכרת, הקלו על

זה לבדוק לשם ולעבור על ידי בדיקה, וכיצד הוא בודקו מנפח את העפר לפניו במפוח ומעיין בה אם אין בה עצם כשעורה הולך, ואם מוצא עצם כשעורה פוש ומנפח במקום אחר, ויש מי שאומר שאם נידש ברגל אחר חרישה טהור הוא לעושה פסח, ולענין תרומה מכל מקום הואיל ואין עונש שלה בכרת אלא במיתה העמידו חכמים בה את דבריהם והוא שאמרו במסכת חגיגה (דף כה:) בודקים לעושי פסח ואין בודקים לעושי תרומה, ובית הפרס שנידש טהור שהדיקה מדקת מה שהשאירה המחרישה:

ארון שהמת בתוכו ואינו גנוז בתוך הקבר אם יש חלל טפח בין גב המת לגב הארון יש מקום לטומאה להיות הולכת ובאה במקומה ואין המתאהל על אותו ארון טמא ושאין שם חלל טפח אין מקום לטומאה להיות הולכת ובאה במקומה והרי היא טומאה רצוצה ובוקעת ועולה והמתאהל על הקבר טמא, וענין זה הלכה למשה מסיני ורוב ארונות מן הסתם יש בהן חלל טפח ומכל מקום חכמים גזרו על כל ארונות שהמת בתוכן שלא להתאהל עליהן מחשש שמא יתאהל על אותו ארון שלא יהא בו חלל טפח ומאחר שאין טומאה זו אלא מדברי סופרים התירו לדלג על ארונות אלו לכבוד הבריות כגון לראות פני מלכים וכיוצא בזה ולא יצטרך לעקם את הדרך.

יש מפרשים שמועה זו בשיש שם פותח טפח שלא כנגד הטומאה שאם אין שם פותח טפח אף בשיש שם חלל טפח טומאה בוקעת ועולה כנגד כל חלל הארון אף שלא כנגד הטומאה כגון שהיה הארון גדול מן המת אבל בשיש שם חלל טפח ופותח טפח אינה בוקעת אלא דרך הפותח, ואם אין שם חלל טפח טומאה בוקעת כנגד המת בין יש שם פותח בין אין שם פותח וכן מוכיח במשניות, שמא תאמר והלא נוגע בכסוי הארון שהוא הגולל כשהוא עובר עליו שכך אנו מפרשים גולל הנסר שהארון נסתם בו ודופק נסר שבצד הראש וכן פרשוה גדולי הרבנים ואם תפרשה בקופץ מכל מקום הרי הוא מתאהל על הגולל ומטמא באהל מן התורה, אפשר שטומאת גולל אע"פ שסמוכה מן המקרא כמו שאמרו על פני השדה לרבות גולל ודופק מדברי סופרים היא, וקרא אסמכתא בעלמא היא או שמא אין הכסוי נקרא גולל אלא בקבר של קרקע אבל ארון המוטל על גבי קרקע אין כסויין מטמא באהל, וכן כתבו גדולי המחברים וכדומה לזה תירצו קצת רבנים שארונות אלו לא היו עשויין לקברן בהם אלא להביאם לארץ ישראל וכשהגיעו לשם לא היו קוברים אותם בהם ומתוך כך אין להם דין גולל ודופק, ויש שפרשוה כארונות של אבנים שאין כסויין מטמא משום גולל, ואחרוני הרבנים בביאור גולל ודופק לומר שהגולל הוא מלשון אבל גלל והוא דבר הכבד שמתוך כבדותו אי אפשר להניחה אלא דרך גלילה מלשון וגללו את האבן והיא האבן שמשימין בשני קצות הקבר והגולל נשען

עליהם כדי שלא תכביד האבן על המת אבל ארון עצמו אין בו דבר הנקרא גולל ואינו מטמא אף במגע אלא אם כן יש בו טומאה רצוצה והביאו ראיה לדבריהם ממה שאמרו במס' סוכה (דף כג.) כל שיש בו רוח חיים אין עושים ממנו דופן לסוכה ולא גולל לקבר ואין הדבר מצוי לעשות כסוי לארון מבהמה, אלא שפעמים אחר שסתמו את הקבר ומסתתין את האבן קושרין את הבהמה שנשאה אותה אבן על הקבר לסימן שיבינו את הקבר עד שיניחו המצבה לשם, ועוד שהרי הגולל נתרבה מעל פני השדה והיאך יתרבה מעל פני השדה מה שהוא טמון בעפר, ועוד שהרי במשנת אהלות אמרו אי זהו דופק זה שהגולל נשען עליו הוא דופק דפקיה טהור ודופק דפקיה לשטה זו הוא שלפעמים משימים באותן הקצוות שהזכרנו שתי אבנים זו סמוכה לזו לסבול יותר כח האבן, ואתה שנייה נקראת דופק דפקיה הא לענין פי' ראשון מהו דופק דפקיה, אלא שמכל מקום קושיות אלו יש לתרץ בראשונה שאע"פ שאין מצוי כן הודיע הדין אם יארע כן לפעמים לפי שעה שהרי אף האחרת אינה מצויה, ובשניה אפשר שרגילים היו לגלות הארוניות והרי הוא על פני השדה דופק דפקיה פירושו נסרים שבצדדים.

ואף הקושיא הראשונה שהקשינו למעלה היאך היו מדלגים על הארונות והרי הדף עצמו שמדלגים עליו מטמאה באהל אע"פ שכבר תירצנוה כתבו בו גדולי המפרשים דרך תירוץ שמכל מקום הואיל והיא מן הטמאות שאין הנזיר מגלח עליה ואין לוקין עליה כמו שיתבאר במס' נזיר אע"פ שמטמאים בה באהל לכבוד הותרה בטומאת סופרים, ולענין הפירושים מיהא מה ששיערו זמן אבלות משעת סתימת הגולל מוכיח כפי' גדולי הרבנים שאין ראוי לומר שלא יתחיל זמן אבילות עד שיניחו האבן או לכשיניחוה תכף לקבורה, שהאבלות ודאי עם סוף קבורה הוא חל והיינו סתימת הגולל, וכן קשה לנו לדברי המפרשים אותה במגע תיפוק ליה אף משום כלים במת וכלים באדם שמטמאים טומאת ז' אלא שבזו תירצו דארון אין מטמא משום כלים במת הואיל ואינו עשוי לטלטל: **אע"פ שכבוד** הבריות חביב, כבוד תורה אינו נדחה מפניו ואין דוחין לא תעשה של תורה לעבור עליו בקום עשה בשביל כבוד הבריות לפיכך היה בשוק ומצא בבגדו כלאים האסורים מן התורה כמו שיתבאר ענינם במס' יו"ט פושטו לאלתר אע"פ שהדבר מזולזל אצלו להיות פושט בגדיו בשוק, כלל גדול אמרו כל מקום שיש בו חלול השם אין חולקין כבוד לרב אבל אם היו כלאים אלו כלאים האסורים מדברי סופרים אינו פושטם עד שיגיע לביתו:

יש דברים שהתורה הרחיבה לנו את הדרך לדחות מצות הכתובות בתורה מפני כבוד הבריות וכגון שהעברתם בשב ואל תעשה והוא שבהשבת אבדה אמרו והתעלמת ואמר

בו גם כן לא תוכל להתעלם הא כיצד פעמים שאתה מתעלם ופעמים שאין אתה מתעלם כיצד היה הוא כהן והאבדה בבית הקברות זו אינה צריכה קרא שאין עשה של השבה דוחה עשה דקדושים יהיו ולא דלא יטמא ואע"פ שבהשבה כתיב לא תוכל להתעלם מוטב שיעבור ממילא ואל ידחה בידים, וכן אם היה בטולו בהשבה גדול מן האבדה אינו צריך קרא דכתיב אפס כי לא יהיה בך אביון שלך קודם לכל אדם הא לא אצטריך קרא אלא לזקן ואינה לפי כבודו, כגון שהיתה האבדה חמור והוא זקן וצריך לחמר אחריו בזו וכיוצא בה אנו דוחין לא תעשה גמור האמור בלא תוכל להתעלם שלא אמרה תורה כבד אחרים בקלון עצמך, ומה שתירצו כאן איסורא ממונא לא ילפינן יכול היה לתרץ שב ואל תעשה שאני, אלא דעדיפא מינה משני שאם חסה על כבודנו שלא לזלזל עצמנו לממון אחרים, אין ללמוד הימנה לאיסורין:

מת מצוה והוא מת שאין לו קוברין ראשי הכהן אף בקום עשה לדחות לא תעשה האמור בתורה בטומאה כדי ליטמא לו ולקברו מדין כבוד הבריות אפילו היה כהן הדיוט ונזיר ושהגיעה שעת הפסח והיה הולך לשחיטת פסחו ולמול את בנו שהרי מילת זכריו מעכבתו הכל נדחה מפני מת מצוה, שמא תאמר מה נשתנית מצות טומאה התורה [אולי צריך להוסיף שהותרה, המעתיק] בקום עשה ואי אפשר להעמידה בטומאה דרבנן שהרי טלטול המת דאורייתא הוא, אינה שאלה, דהא מכל מקום משום קרא הוא דכתיב ולאחותו, ואם תאמר אף התורה היאך התירה, יש מפרשים מפני שהוא לאו שאינו שוה בכל ולא עוד אלא שיש גורסים כן בהדיא, וגדולי הרבנים כתבו הטעם שכמו שאין לאו של טומאה לכהן הדיוט לקרובים כך אין לאו של טומאה נאמר כלל אף לכהן גדול במקום מת מצוה, וראיה אצלי לדבר זה שלא הקשה מן הטומאה אלא מביטול שחיטת הפסח, והוא שתירץ שב ואל תעשה שאני, אבל לא הקשה מן הטומאה שאילו כן לא היה מתרץ כן והדברים ברורים, ושמא תאמר היאך אתה מוצא כהן גדול ונזיר והלא זה אסור בגידול פרע, ואם תאמר בנודר נזירות לפחות מל' יום אין זה כלום שאפילו נדר נזירות ליום אחד הרי הוא נזיר ל' כמו שיתבאר במקומו שמא יום ל' עולה לכאן ולכאן, או שמא מנה נזירות ואין לו להשלים בהם ל' ונתמנה כהן גדול, שאר מקומות אין מצות התורה נדחות בקום עשה ממני כבוד הבריות ומכל מקום כל שהוא מדברי סופרים נדחה מפניו כמו שביארנו, ומכאן למדו רוב פוסקים למי שמת בי"ט ראשון שאע"פ שחפירת קברו על ידי עממין הוצאתו וטלטולו לרחיצה והבאה ולגניזתו בקבר הכל על ידי ישראל, ויש מתירים אף בהחזרת עפר לקבר, **ובזו ודאי לא יראה כן** כמו שיתבאר במקומו בראשון של י"ט, ולפי דרכך למדת שכבוד הבריות לא סוף דבר לכבוד

החיים כמו שחשבו שקצת מפרשים אלא אך לכבוד המת כמו שכתבנו במס' שבת פרק כירה ובפרק המצניע:

זה שפירשנו שמועת היה הולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ופרשוה גדולי המפרשים על כל אדם ומחצות היום ולמעלה דמחצות ולמטה מיטמא אף לקרוביו ונדחה לפסח שני כמו שאמרו מעשה ביוסף הכהן שמתה אשתו בערב הפסח וטמאוהו על כרחו הואיל וקודם חצות חלה בו אנינות, אבל זו אמרה אחר חצות יכול יטמא הואיל ומוטל עליו לקברו פטור הוא משאר מצות אמרת לא יטמא הואיל ואחר חצות הוא מצות פסח קדמה ופוטרתו מטומאת קרובים יכול אף מת מצוה כן תלמוד לומר ולאחותו והביאוה ממה שאמרו בזבחים פרק טבול יום (דף ק.) מעשה ביוסף הכהן וכו' הקשה לו משמועה זו ר"ל היה הולך לשחוט את פסחו ואוקמה בקודם חצות ואם בכהן גדול ונזיר מיירי היאך הקשו ממנה שלא ליטמא לכהן הדיוט אלא אף בישראל נאמרה לגבי כהן הכי נמי פסח לישראל ואע"ג דעשה דטומאה גבי ישראל ליכא מיהא איכא עשה דקבורה שאי אפשר לו בלא טומאה:

תלמוד כ.

ידות האוכלים מביאות טומאה לאוכלים ר"ל שאם נטמאת היד נטמא האוכל באותה טומאה עצמה כאלו נגעה באוכל, ואם נכבש בחומץ או נשלק במים היד עם האוכל הואיל ואינה ראויה לאחוז בה עוד בטלה לה מתורת יד ולא נטמא האוכל בטומאתה אלא מתורת מגע הראשון לשני וכן כלם על הסדר, והירק בית יד שלו הקלח, והזיתים בית יד שלהם העלים, ואם כן כל שהאשה כובשת ירק בקדרה או זיתים שכבשן בטרפיהן ונגעה טומאה בקלח של ירק או בעלה של זית לא נטמא האוכל בטומאת היד, ויש מפרשים שכבשן בטרפיהן שאין העלים נותנים טומאה כלל לזיתים אף מראשון לשני מפני שאינו לא יד ולא אוכל והוא שאמרו במסכת עוקצין (משנה, עוקצין ב, א) שאין העלים נקראים יד כלל, וכן גדולי המחברים נראה שפירשו זו של כובשת ירק בדרך זה שאם היתה הקדרה מלאה כבשין ויצא עלה חוץ לקדרה ונגע ראשון בעלה שחות לקדרה במקום הנגוב, אע"פ שיש בעלה כביצה הוא טמא והכל טהוא חזר לקדרה טמא את המשקין שבה ונטמאה הקדרה וכל הכבשים, ואם נגע בעלה שחוץ לקדרה והיה בו משקה אם יש בעלה כביצה הכל טמא שהעלה מטמא משקים שעליו והמשקה מטמא כל משקים שבקדרה והקדרה:

המשנה הרביעית נשים ועבדים וקטנים וכו' כונת המשנה לבאר החלק השני ר"ל הפטורים מצד עצמן ר"ל מצד שאינם מחוייבים בדבר ואמרו על זה נשים ועבדים וקטנים פטורים מק"ש ומן התפלין וטעם הדבר שהרי ק"ש מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות והוצרך ללמדה בק"ש מפני שמצד שיש בה מלכות שמים ר"ל ייחוד השם הייתי סבור לחייבה וכן בעבדים כנענים שמלו וטבלו לשם עבדות שהם על מדרגה אחת עם הנשים וכן הדין בתפלין יש להם זמן קבוע שלילה ושבת אינו זמן תפלין, וכן הדין בכל מצות עשה שהזמן גרמא אלא דאגב ק"ש נקטניהו לתפלין דשייכי בהדה, וכן שהייתי סבור לחייבן מהירש תפלין למזוזה וכן בחיוב דנקט תפלה ומזוזה מהאי טעמא הוא שהמזוזה נזכרת בפרשת שמע עם התפילין ותפלה נמי בהדי ק"ש שייכא וברכת המזון דנקט משום דבפרשה שניה כתיב ואכלת ושבעת. וקטנים יש שפירשו בו אפילו הגיע לחנוך ונראה לי לפרש שהן פטורין מן הדין אבל מכל מקום מתורת חנוך אדם חייב לחנכן בכלה ובברכותיה ושלא הגיע לחנוך כל שיודע לדבר מחנכו בפסוק ראשון כמו שביארנו בסוף לולב הגזול.

ומה שאמרו וחייבים במזוזה ותפלה וברכת המזון לא על הקטנים הוא חוזר לומר כן אלא על נשים ועבדים וטעם הדבר שהרי מזוזה וברכת המזון אין להם זמן ידוע וכל מצות עשה שלא הזמן גרמא נשים חייבות והוא הדין בעבדים.

ותפלה יש שפרשו הטעם מפני שהתפלה מצות עשה מן התורה וקביעות זמנים שלה מדברי סופרים אבל מן התורה אין לה זמן קבוע והלכך נשים חייבות ויש שפרשו שאף התפלה עצמה אינה מן התורה אלא מדברי סופרים ואחר שגוף המצוה מדברי סופרים והם הם שנתנו לה זמן קבוע היה לנו לפטור את הנשים אלא טעם הדבר פרשוהו בירושלמי כדי שיהא כל אחד ואחד מבקש רחמים על עצמו, יש שפרשו משנה זו קטנים האמורים בה בענין אחר וזה נראה לי יותר, ומפני זה נראה לי שכתבו גדולי המחברים דרך פסק שמלמדים את הקטנים לקרותה בעונתה ולברך לפניה ולאחריה כדי לחנכן במצות:

ויש מפרשים במה שאמרו וחייבים בתפלה אף על הקטנים וטעם החלוק שבינה ובין ק"ש הוא שק"ש אין זמנה ארוך ואין הבן מצוי אצל אביו בשעתה אבל תפלה זמנה ארוך ותפלין שהוא פטור מפני שאינו יודע לשמור תפליו בנקיות שלא לישן בהם ושלא ליכנס בהם לבית הכנסת אע"פ שהגיע לחנוך לקצת דברים, שהחנוך חלוק להרבה מינים כל אחד לפי ענינו כמו שביארנו בראשון של חגיגה, ובברכת המזון שהוא חייב מתורת חנוך אף היא מפני שבשעת אכילה מצוי הוא אצל אביו, הא מזוזה מיהא לאו אקטנים

קאי, ואחרוני הרבנים פירשו קטנים שבמשנתנו בשלא הגיעו לחנוך וחייבין לא לקטנים קאי ועיקר הדברים דקטנים דמתני' ושגר לישן הוא שאף בהגיע לחנוך חייבים הרי אין החיוב אלא על אביהם אלא אגב נשים ועבדים נקט קטנים, **זהו ביאור המשנה** וכן הלכה, ודברים שנכנסו תחתיה בגמ' אלו הן:

תלמוד כ:

מחלוקת גדולה בין גאוני עולם בתפלה אם חייבים בה מן התורה אם לאו, יש שפוסקים שהתפלה מן התורה אלא שמטבע שבה וזמנים שלה מדברי סופרים ומצות עשה שבה ועבדתם את ה' אלקיכם בכל לבבכם מפי השמועה למדו אי זו היא עבודה שבלב זו תפלה, וכן אמרו אלה די אנת פלח ליה בתדירא וכי יש פולחן בבבל אלא זו תפלה, והם גורסים כאן תפלה פשיטא מהו דתימא הואיל וכתיב בה ערב ובקר וצהרים זמן גרמא הוא קמ"ל, ויש שפרשו שהתפלה מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא ולא נצטוינו בתורה אלא ליחדו ולקבל מלכותו בכל יום והוא מצות עשה של ק"ש אבל שאלת צרכינו לא נצטוינו מן התורה אלא מדברי סופרים, והם גורסים תפלה מאי טעמא רחמי נינהו:

מצות שהנשים חייבות בהם או שפטורות מהם אין כאן עקר מקום ביאורן ולא דברו כאן במזוזה ותפלין אלא מתוך שהם כתובות בפרשת ק"ש כמו שכתבנו וכן ברכת המזון מתוך שבפרשה שניה כתיב ואכלת ושבעת שמסכתא זו באה לבאר עניני ברכות שאדם חייב לברך ועיקר הדברים בענין זה יתבאר במס' קדושין:

נתגלגל הדבר וביאר בכאן שהנשים חייבות בקדוש היום מן התורה אע"פ שהיא מצות עשה שהזמן גרמא וטעם הדבר דכתיב זכור ושמור כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה ונשים הואיל וחייבות בשמירה חייבות בזכירה, הבדלה אף היא בכלל קדוש וגדולי המחברים מנאוה מצות עשה עם הקדוש ובכלל זכירה ולדעת זה הבדלה מן התורה כקדוש ונשים חייבות בה כקדוש, ויש מפרשים שאין חיוב הבדלה אלא מדברי סופרים אף לאנשים ומכל מקום נשים חייבות בה מדברי סופרים כאנשים שתקנת חכמים בהבדלה כמצות התורה בקדוש ואע"פ שהזכירה מן התורה זכירה על היין או על הפת אינה מדברי תורה אלא מדברי סופרים:

מה שביארנו במשנה שהנשים חייבות בברכת המזון לא נתבררו הדברים אם חייבות מדברי תורה אם מדברי סופרים שאע"פ שהיא מצות עשה שלא הזמן גרמא מכל מקום תלה הכתוב בנחלת הארץ כדכתיב ואכלת ושבעת וברכת וכו' על הארץ וכו' ונשים אין להם חלק בארץ מכל מקום נראין הדברים שמן התורה הן חייבות כדין כל מצות עשה

שלא הזמן גרמא ואחר שכן אף הן מוציאות את האנשים שכל המחוייב מן התורה מוציא את המחויב מן התורה, וכן ראיה לדבר ממה שאמרו בפרק שלשה שאכלו בשם רב לא אמר לא ברית ולא תורה ולא מלכות יצא, ברית שאינה בנשים תורה ומלכות שאינה לא בנשים ולא בעבדים ואם אין חייבים מן התורה מאי איכפת ליה, ואע"פ שיש מערערים בה מצד שלא הוברר כאן ואין דבר המסתפק במקומו מתברר שלא במקומו אף זו מקומה היא, ולא עוד אלא שמצינו הרבה בתלמוד מסופקות במקומן ומתבררות שלא במקומן ואחת מהן בפרק השולח אין פודין את השובים ביתר מכדי דמיהן ולא נתברר שם אי משום דוחקא דצבורא ושנרשה את הקרובים לפדותו בכמה שירצו אי משום דלא ליגרי בהו ולייתו טפי ואף אם באו קרובים לפדותו אין מרשין אותן בכך, ונתבררה במסכת כתובות בענין נשבית והיו מבקשים ממנה עד עשרה בדמיה שאינו חייב.

ומכל מקום יש מי שאומר הואיל ולא הוכרעו הדברים לא תוציא אלא אותן המחוייבין מדברי סופרים והוא שתוציא את חברותיה או אנשים שלא אכלו שיעור המחייבם בברכה מן התורה וכמו שאמרו אני אמרתי ואכלת ושבעת והם דקדקו עד כזית וכביצה, וכן יש לנו לומר לשטה זו שהאיש שאכל כזית או כביצה ולא אכל כדי שביעה שאינו מוציא את מי שאכל כדי שביעה שאין המחוייב מדברי סופרים מוציא את המחוייב מדברי תורה, אלא שיש חולקים בזו לומר הואיל ואילו אכל כדי שביעה היה חייב מן התורה אף הוא מוציא את הרבים אף כשלא אכל אלא כשיעור של חכמים, וכן הדין נותן שהרי מן הדין אף בלא שום אכילה היה ראוי להוציאו שהרי ברכת חובה אע"פ שיצא מוציא, אלא שהוציאוה מכלל זה מטעם שאמרו בתלמוד המערב שניא היא דכתיב ואכלת ושבעת וברכת מי שאכל יברך וכן בפרק זימון במעשה דשמעון בן שטח אמרו שלא שתה עמהם אלא כוס של יין וברך להם ואמרו על זה לגרמיה הוא דעבד וממה שאמרו אינו מברך עד שיאכל כזית דגן שפיר עבד אע"פ שבודאי ינאי וסייעתו כדי שביעה אכלו, ולא עוד אלא שהרבה מפרשים מסכימים שכזית מן התורה והאי דאני אמרתי ואכלת ושבעת לאו הלכה היא אלא כמו שאמרו ואכלת זו אכילה ושבעת זו שתיה ואכילה בכזית, וכן בפרק כיצד אמרו דר' יוחנן אכל כזית מליח וברך תחלה וסוף, וכן בפרק זימון נחלקו ר' מאיר ור' יהודה דלר' יהודה אכילה שיש בה שביעה זו היא כביצה, ולר' מאיר שתיה זו היא שביעה ואכילה בכזית, ומה שנכתב בסוכה (דף כו:) בר' צדוק שאכל פחות מכביצה חוץ לסוכה ולא ברך אחריו משום דסבירא ליה כר' יהודה דדוקא כביצה ולא בירך אחריו פירושו ברכה דאורייתא ודבר זה מבולבל ביד במפרשים,

ועבדים מיהא פשוט הוא שחייבים מן התורה אע"פ שלא נטלו חלק בארץ הואיל ודרך כלל שם אנשים נטלו חלק בארץ:

מקצת חכמים הצרפתים כתבו שהגרים אין מחייבים אותם לברך שאין יכול לומר שהנחלת לאבותינו וכמו שאמרו לענין בכורים שאינו קורא וכמו שאמרו בתלמוד המערב כשהוא מתפלל ביו לבין עצמו אומר אלקי אבות ישראל וכשהוא בבית הכנסת אומר אלקי אבותיכם ואם היתה אמו מישראל אומר אלקי אבותינו ומכל מקום אף לענין בכורים אנו פוסקים שמביא וקורא ויכול הוא לומר לאבותינו על שם אברהם שהיה אב לכל וכן אמרו בתלמוד המערב בפי', ואע"פ שיש שפרשוה דוקא על בני קיני שנטלו חלק בארץ וכמו שדרשו והיה הטוב וכו' והיטבנו לך שנתנו לו דשנה של יריחו, עיקר הדברים שעל כל הגרים הוא אומר כן אלא שלענין בכורים מיהא קשה לפרש היאך אומר ארמי אובד אבי וכן וירעו אותנו ויוציאנו וכו' ואומר אני שמאחר שהתרנו הרצועה להיותו מתיחס לאברהם אף הוא נעשה כאחד מן הבנים הגמורים ומכל מקום יש חולקים בה, ולא עוד אלא שחולקים אף באמו מישראל ומכל מקום לענין ברכת המזון יש מכריעים שלא להוציא את הרבים ולעצמן שיברכו ויאמרו אלקי אבות ישראל, ואין הדברים נראין אלא שמברכים להדיא כישראל הגמור אלא שלהוציא אחרים **נראה הדבר למעשה** כדבריהם:

בסוגיא זו אמרו בן מברך לאביו ועבד מברך לרבו ואשה לבעלה ומאחר ששנה בן אצל עבד ואשה פירושו בקטן ואע"פ שאינו מחויב מן התורה מברך לאביו, ופרשו בתלמוד המערב על מנת שיענה אמן על כל ברכותיו והביאו עוד שם כדתנינן מי שהיה עבד או קטן מקרין אותו עונה אחריו מה שהוא אומר אלמא עניית אמן ועניית מה שהוא אומר הכל אחד, ונראה משם אפילו היה האב מחויב מן התורה אלא שבסוגיא זו פירשוה כשלא אכל האב אלא שיעור חכמים, ושמא שלא בעניית אמן נאמרה אבל בעניית אמן אך במחויב מן התורה כן, ומכל מקום מזולזל הוא אדם שהוא צריך שיברכו לו אחרים שאין רואין להוציא אמרו חכמים תבא מארה לאדם שאשתו ובניו מברכים לו תבא מארה לבן עשרים שצריך לבן עשר:

בתוספתא ראיתי דברים ארוכים בענינים אלו והוא שאמרו הכל חייבין בברכת המזון כהנים לויים וישראלים גרים ועבדים משוחררים חללים נתינים ממזרים סריס אדם סריס חמה פצוע דכא וכרות שפכה כלם חייבין ואין מוציאין את הרבים ידי חובתן טומטום ואנדרוגינוס מוציא את מינו ולא את שאינו מינו נשים ועבדים וקטנים חייבים ואין

מוציאים את הרבים, באמת אמרו אשה מברכת לבעלה בן לאבין ועבד לרבו וכו', וודאי יש בה דברים שאי אפשר ליישבן ונראה שאין לסמוך עליה ברוב ענינים שבה:

מגדולי המפרשים פרשו כזית וכביצה שמן התורה צריך לברך בהן אע"פ שנאמר בתורה ושבעת הוא על דרך שדרשו רבותינו ואכלת זו אכילה ושבעת זו שתייה, אבל אככילה אף בכזית חייב לברך מן התורה, ומכאן למדו רבים שצריך לשתות קודם ברכה ואם לא שתה אינו מחויב מן התורה ואינו מוציא את המחויבים מן התורה, והדברים נראים שלא נאמר כן אלא מן הסתם ומכל מקום מי שאכל אע"פ שלא שתה מחוייב הוא מן התורה:

המשנה החמישית בעל קרי מהרהר בלבו וכו', הכונה לבאר בזה הפטורים מחמת טומאתן ועל אי זה צד הם פטורים, וענין הדברים הוא שעזרא הסופר תקן להם לישראל הרבה תקנות כמו שהוזכרו בבבא קמא פרק מרובה (דף פב.) ואחת מהן שתקן שכל מי שרואה קרי הן שראהו על ידי ששמש מטתו והוא הנקרא בסוגיא מרגיל, הן שאירע לו קרי אפילו בחלום והוא הנקרא בגמ' לאנסו, לא יקרא את שמע ולא יתפלל ולא יעסוק בתורה עד שיטבול טבילה גמורה בארבעים סאה ולא תקן דבר זה בשאר טמאים שעיקר כונתו היתה בזו מפני שטומאה זו באה על ידי הרהור ומחשבה מזולזלת וקלות ראש, וכדי שלא יהיו תלמידי חכמים מצויין אצל נשותיהן כתרנגולים והודיעו במשנה זו שאם הוא בעל קרי והגיע זמן ק"ש ולא טבל ומתירא שיעבור הזמן קודם שיטבול מהרהר בלבו ק"ש בכונת הלב הואיל וק"ש מן התורה, ולצורך טבילה זו אינו מן התורה אין ראוי להפקיעה מזמן הראוי לה מכל וכל, אבל אינו מברך לפניה ולאחריה אפילו על ידי הרהור שהברכות אינן אלא מדברי סופרים ודחו אותם לגמרי מפני טומאת דבריהם, ואע"פ שיש בברכה אחרונה הזכרת יציאת מצרים שהיא מן התורה כדכתיב למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך מכל מקום כבר הזכירה על ידי הרהור בפרשת ציצית, וכן על המזון מברך לאחריו שהוא ברכה מן התורה כדכתיב ואכלת וברכת על ידי הרהור, אבל לא לפניו אפילו בהרהור שאין חובת ברכה לפני המזון אלא מדברי סופרים מפני שאסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה, ותפלה מיהא אינו מהרהר ביה כלל כמו שיתבאר בגמ' ופירשו הטעם בסוגיא מפני שהוא דרבנן ולדעת הפוסקים בה שהיא דאורייתא נפרש בה שהמטבע והזמן מכל מקום דרבנן ומתוך שאין זמנה מן התורה אינו צריך להרהר בזמן הקבוע לה וכל שכן שאין בה קבלת עול מלכות וייחודה:

ובתלמוד המערב יש דברים נראים כחולקים עם משנתנו שאמרו שם מהו מהרהר ברכות כלומר אבל בק"ש דוקא בהוצאת שפה בלא השמעת אזן והוא שאמר שם בר' מאיר דתני בעל קרי שאין לו מים קורא את שמע ואינו משמיע לאזנו ואינו מברך לא לפניה ולא

לאחריה ר"ל בהוצאת שפה בלא הרהור, ומכל מקום ירושלמי במקום בבלי אינה משנה ואם כן הרהור שבמשנתנו אגופה דק"ש איתמ, אבל ברכות אף בהרהור לא ויש מפרשים הרהור על אזכרות שבה אבל כל הפרשה קורא בלא השמעת אזן ואף הם מפרשים כן הירושלמי והאזכרות הוא קורא ברכות, ואין אלו אלא דברי נביאות:

ור' יהודה אומר לפניהם ולאחריהם פרשו בגמ' לדעת ר' יהודה על מה שאומר שמברך לפניו ולאחריו שלא בהרהור אלא בדבור גמור וכן הדין בק"ש, ופירשו בגמ' טעמו מפני שמותר הוא ברגילות ר"ל בדברים הרגילים אצלו דשאינו צריך בהם להאריך כהצעות טעמי הדבר וכן בדברים קלים שאין צריכים לכך כהלכות דרך ארץ ודומיהם ואף אלו כיוצא בהן,**זהו ביאור המשנה** והלכה כתנא קמא, אלא שבזמן הזה אין לנו בה דין ודברים שטבילה זו כבר בטלוה כמו שיתבאר, ודינים אלו שבאו על משנה זו בגמ' אלו הן:

אע"פ שביארנו במשנה שבעל קרי מהרהר בלבו לא יצא בהרהור זה וצריך לחזור ולקרות בשפתיו אחר טבילה שההרהור אינו כדבור כלל ושמא תאמר אם כן למה מהרהר, הצריכוהו בהרהור זה שלא יהו כל העולם עסוקין במצות קבלת עול מלכות שמים והוא יושב ובטל ממנה בפניהם הא אם לא היה בצבור פטור מהרהור וכן כתבוה גדולי המפרשים וקצת גאוני ספרד, ומכל מקום לי נראה שאף בינו לבין עצמו חייב הואיל והיא שעת קבלת ייחודו לכל וכשמהרהר ביחוד השם עומד לו ברתת וביראה עד שיראה כמתעסק ביחודו של מקום, ומכל מקום אין שום אדם יוצא ידי חובתו בהרהור עד שיקרא, אבל אם קרא אע"פ שלא השמיע לאזנו יצא:

תלמוד כא.

דברים שאין אדם חייב אלא מדברי סופרים יש מי שאומר שאדם יוצא בהן בהרהור ואין צריך להוציא בשפתיו, ואין הדברים נראין שאין להרהור עקר לכלל העולם והוא שאמרו במלאכת דבור אסור הרהור מותר, ומה שאמרו אסור להרהר בבית המרחץ ובבית המרחץ ובבית הכסא שמא משום שנא' והיה מחניך קדוש, ואף בזו תלאוה בתלמוד המערב במחלוקת והוא שאמרו שם מהו להרהר בבית המרחץ ובבית הכסא חזקיה אמר מותר ור' יוסה אמר אסור אמר ר' זעירא כל סבר קשי דהוה לי תמן סבריתיה אמר ר' אלעזר בר שמעון כל ההוא סבר קשי דטבול יום תמן סבריתיה, ומה שאמרו לא יברך אדם ברכת המזון בלבו ואם בירך יצא כבר פרשנוה בהוצאה בשפתים, ואף מה שאמר ר' מאיר אחר כונת הלב הן הן הדברים יש מפרשים אותה בהנעה בשפתים או שמא לר' מאיר שטה אחרת:

חייב אדם לברך ברכת התורה קודם קריאה שנא' כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלקינו אבל לאחריה אין חייב לברך בה מן התורה אלא מדברי סופרים, והפך הדברים במזון שברכה לאחריה מן התורה ושלפניה מדברי סופרים:

יש שואלים ק"ש תורה היא והיאך אמרו במשנתנו שאינו מברך לפניה אף בהרהור והרי ברכה לפניה מן התורה, מכל מקום הואיל ואין הדבר ניכר להיותם ברכות מיוחדות לק"ש שהרי ענינים בפני עצמן הם ולא ברכות מיוחדות כגון אשר קדשנו וכו' לקרוא את שמע או אשר בחר בנו וכו' מקפידים בהם להקל עליהם במקום טומאה:

מי שנסתפק לו אם קרא את שמע אם לאו חוזר וקוראה הואיל וק"ש מן התורה וקוראה בברכותיה שכל שהוא מספק בדבר שמן התורה יש לו עליו לברך ואין בו חשש ברכה לבטלה הואיל והוא דבר שבודאי היה בו חיוב, אבל דבר שלא היה בו חיוב בודאי מעולם כגון ערלה כבושה אע"פ שחיוב מילה מן התורה אין בו ברכה לדעת קצת, ויש שמברכים אף בזו להטיף דם ברית כמו שיתבאר במקומו:

ספק אמר אמת ויציב ספק לא אמר חוזר ואומר שהרי יש בו הזכרת יציאת מצרים מן התורה כדכתיב למען תזכור וכו' כל ימי חייך ומכל מקום אם אמר פרשת ציצית אינו חוזר באמת ויציב מספק שהרי יצא ידי חובת הזכרת יציאת מצרים ואם מפני שהיא ברכת ק"ש ברכות אינו חוזר בספקן שהברכות מדברי סופרים הם ויש אומר אף בודאי שלא בירך הואיל וכבר נעשית המצוה, ואינו כן שברכות אלו ענין בפני עצמו הן כאשר ביארנו:

נסתפק בשניהם ר"ל בפרשת ויאמר ובאמת ויציב יש מי שאומר שחוזר בשניהם ויש מי שאומר שאינו חוזר אלא לפרשת ויאמר, ושאר מצות שנסתפק אם עשאן אם לאו יש אומר שחוזר לעשותם בלא ברכה ויש אומר אך בברכה, יש מי שאומר מאחר שאמת ויציב מן התורה ותפלה מדרבנן ראוי להפסיק באמן בין גאל ישראל לתפלה שסוף ברכותיו הוא כשם שמפסיק בברכת המזון בין בונה ירושלים להטוב והמטיב שג' ברכות מן התורה והטוב והמטיב דרבנן, ומכל מקום אנו אין נוהגין כן, ויראה סעד למנהגנו שמאחר שאנו אומרים פרשת ציצית הרי חזרו שתיהן מדרבנן כמו שכתבנו או שמא תפלה דאורייתא כמו שביארנו, ומכל מקום יש לומר שאף כשיהיו בשתיהן שתיהן דאורייתא או שתיהן דרבנן אומר אמן שלא הוצרכנו בברכת המזון לבא בה מטעם שהג' מן התורה והרביעי אינה מן התורה אלא מפני שארבעתן מכלל ברכת המזון אבל בזו הרי גאל ישראל סוף לברכת ק"ש וק"ש ותפלה ענינים חלוקים הם ומשום הפסק לסמיכת

גאולה אין כאן שאין אמן הפסק כמו שביארנו בקונדרס מיוחד בפני עצמו בענין אל מלך נאמן:

מי שהתפלל אינו חוזר ומתפלל חובה אלא בתורת נדבה אבל ק"ש וברכותיה אינו קוראן בתורת נדבה אחר שקרא, ספק התפלל ספק לא התפלל חוזר ומתפלל על דעת שאם לא התפלל תהא תפלה זו עולה לחובה ואם התפלל נדבה, תפלה זו שהוא מתפלל נדבה גדולי המחברים כתבו שצריך לחדש בה דבר בכל ברכה מן האמצעיות ואם חדש בברכה אחת דיו, וגדולי המגיהים כתבו עליהם שאף בלא חדוש הוא מתפלל נדבה ואנו מכריעים שבספק התפלל ודאי אין צריך לחדש בה כלום אבל בהתפלל ודאי צריך לחדש, הורו גדולי הפוסקים שאין דברים אלו אמורים אלא ביחיד אבל בצבור אין מתפללים נדבה ואין הצבור מביאים קרבן נדבה, ומגדולי תלמידיהם חולקים עליהם ממה שאמרו בספרי תקריבו את קרבנכם מלמד שהיא באה נדבת צבור ומכל מקום אנו משיבים עליה שלא נאמרה אלא ממותר הלשכה הא מכל מקום אין צבור מביאין נדבה מתחלה, אלא שהדברים נראים לי ממה שאמרו ברביעי של פסחים (דף נד:) שט' באב אינו כתענית צבור לענין תפלת נעילה והקשו והא אמר ר' יוחנן ולואי שיתפלל אדם כל היום כלו ותרצו התם חובה הכא רשות, כלומר בשאר תענית צבור חובה מתקנת חכמים ובט' באב רשות ומתורת נדבה וודאי על הצבור הוא אומר כן, ולדבריהם אפשר לפרשה ביחיד אלא שהדברים רחוקים, וכן יש מי שאומר מכאן לדעת גדולי הפוסקים על צבור שנסתפקו אם התפללו אם לאו שאין חוזרים ומתפללים, וכן הורו גדולי המחברים שאסור להתפלל בנדבה בשבתות ובימים טובים שהרי אין מקריבים בהם קרבן נדבה וכן הורו שתפלת מוסף אין מתפללים אותה נדבה הואיל וקרבן מוסף אינו בא בתורת נדבה, וגדולי המפרשים באים באיסור נדבת שבת ויו"ט מצד אחר והוא ששבת וי"ט אין בהם אלא ברכות של הודאה וכל שהודה וחוזר ומודה באותם הנדבות בעצמן ברכה לבטלה הן, וכן ברכות יוצר וברכות ערבית וברכת המצות וברכת הפירות והודמה להם מברכת הודאה.

זה שאנו נוהגים להיות מי שכבר התפלל עובר לפני והרי אין צבור מתפללים נדבה יש לפרש שזה אינו תפלת נדבה אלא להוציא את שאינו בקי ואת שאינו יכול לכוין תפלתו או בראש השנה ויום הכפורים אף הבקי ומכל מקום בתפלת ערבית הואיל ועיקרה רשות יש חולקים לומר שאם התפלל בינו לבין עצמו אינו עובר עליה לפני התיבה ויש מדמין אותה לשאר התפלות הואיל ועכשיו קבועה חובה, ולדעת זה אף הם רוצים לומר שמתפלל אותה בקול רם שאם בלחש היאך הוא מוציא בה שום אדם ומתוך כך נראה

בתפלת ערבית שאם התפלל יאמר ק"ש בברכותיה כמנהגו עד ועל כל מעשיו ושותק עד שיתפללו הצבור שמנה עשרה ואומר קדיש, וכן ראינו לקצת חזנים בקיאין שהיו עושים כן:

היה עומד בתפלה ונזכר שכבר התפלל פוסק ואפילו באמצע הברכה ואינו יכול לסיים אף על דעת נדבה הואיל והתחיל בה בתורת חובה, ויש מפרשים שפוסק מתורת חובה ומסיים בתורת נדבה, ומביאים ראיה ממה שאמרו בתלמוד המערב היה עומד ומתפלל ונזכר שהתפלל רב אמר חותך ושמואל אמר אינו חותך שמעון בר בר בשם ר' יוחנן הלואי שיתפלל אדם כל היום כלו, ומכל מקום אין הדברים נראין לי שאילו חלק ר' יהודה עם ר' יוחנן היה לו לומר ופליגא וכו', ובתלמוד המערב נראה לי שחזרו בהם והוא שאמר אחריו ר' זעירא בעי לי מילתיה דר' יוחנן אמירא ספק התפלל ספק לא התפלל ר' אבהו בשם ר' יוחנן אל יתפלל ר' חנינא לא אמרה כן אלא הלואי מתפללים כלומר לא אמר שלא יתפלל אלא שיתפלל ומכל מקום בספק התפלל אמרה ולא על נזכר שהתפלל, וגדולי המפרשים מתמיהין תפלה שהוא רחמים למה נאסור בה כלל בנדבה, ובמחילה מהם אין כאן תימה שכל ברכות של חיוב אחד, אחר שבירכן למה חוזר בהם ואם ירצה להרבות בתפלה ירבה בבקשות ובתחנונים אבל חזרת ברכות לבטלה למה וכן מוכיח ממה שאמרו בסמוך אם אין יכול לחדש בה דבר אל יתפלל משמע דעכובא קאמר ותפלת ערבית מיהא כתבו גדולי המחברים הואיל וכל עצמה אינה אלא נדבה פוסק:

מי שהתפלל ונכנס לבית הכנסת ומצא צבור שמתפללין אם יכול לחדש בה דבר כגון שצריך להתפלל על איזה דבר שהוא מעין הברכות יתפלל בתורת נדבה ואם לאו אל יתפלל אף בנדבה, ואף לדעת האומרים שאין תפלת נדבה צריכה חדוש כגון זה שהתפלל ביחיד ועכשיו מתפלל בצבור אין מה שהתפלל ביחיד נחשב כל כך וחזרה נדבתו מעין חובה ומפני זה צריך שיחדש בה לדבר לקבוע בעצמו שנדבה היא:

מי שהיה עומד בשבת ומתפלל והתחיל בברכת חול ונזכר שהוא שבת גומר אותה ברכה שהתחיל וחוזר לו לברכה אמצעית של שבת, ורוב מפרשים מסכימין שלא נאמרה גומר את הברכה אלא בתפלות שאדם מתפלל בהם שמנה עשרה בחול כגון שחרית ומנחה וערבית אבל מוסף הואיל ואף בחול אין מתפללין בו שמנה עשרה אף זה פוסק לאלתר באמצע ברכה, ואף גדולי המחברים כתבוה כן אלא שגדולי המפרשים חולקים לומר שאך במוסף גומר, ואף הם מביאין ראיה ממה שאמרו בתלמוד המערב בפרק תפלת השחר כמה ישהא בין תפלה לתפלה ר"ל בין שחרית למוסף כדי הלוך ד' אמות רב אמר צריך לחדש בה דבר ר' זעירא בעי קמוי דר' יוסי מהו צריך לחדש בה אמר ליה

אפילו אמר ונעשה לפניך את קרבנות חובותינו בתמיד יום ובקרבן מוסף, נראה שהם מפרשים אותו בהתפלל תפלת חול במוסף וחדש בה לשון מוסף שיצא כלומר אע"פ שבירך י"ח של חול אלמא שאם התחיל במוסף בשל חול גומר את הברכה, ומכל מקום אין כאן ראיה גמורה שאפשר שאינו אלא פי' לצריך לחדש בה דבר בברכה רביעית כלומר שיהא של מוסף אבל כל שהתחיל בשל חול פוסק אף באמצע ברכה, ומכל מקום לדעתי בברכת חונן הדעת ראוי לגמור מפני שיש לה סרך מקום אף בשבת והוא שאמרו בתלמוד המערב היה מתפלל והתחיל בברכת חול אתפלגין חד אמר פוסק וחד אמר גומר הכל מודים בחונן הדעת שגומר ואתיא כרבי דאמר רבי תמהני מפני מה בטלו חונן הדעת בתפלה בשבת אם אין דעה תפלה מנין:

היה עומד בשבת והתפלל תפלתו בנסח של חול ולא הזכיר בתפלתו שבת, כלל גדולי הדורות שלפנינו כתבו שמחזירין אותו כדין כל טועה בימים שיש בהם קרבן מוסף שמחזירין אותו כמו שיתבאר, וגדולי המחברים נראה שפסקו שאין מחזירין אותו, ויראה לי שאין טענה על דבריהם משמועת ימים שיש בהם קרבן מוסף שמאחר שהשבת תדיר הוא אין הזכרתו מעכבת בו, אלא שאני מפקפק בה שהרי לענין ברכת המזון כל שפתח בהטוב והמטיב חוזר כמו שיתבאר אלא שאפשר שחדש בה דבר לענין שבת:

תלמוד כא:

מי שנכנס לבית הכנסת ומצא צבור שמתפללים אם יכול להתחיל בתפלתו ולגמור עד שלא יגיע שליח ציבור לקדושה, יתפלל עד שיגיע שליח צבור לקדושה ויאמר קדושה עם הצבור מפני שהיחיד אינו אומר קדוש בתפלת עצמו וצריך לו להשתדל לאמרו עם הצבור, שמא תאמר יתפלל ויפסיק לקדוש אינו ראשי שאין מפסיקין בתפלה לא לקדושה ולא לקדיש ולא לברכו ולא למודים ולא לשום דבר ומכל מקום גאונים הראשונים כתבו שאם מתחיל בתפלתו עם שליח צצבור וקורא עמו מלה במלה עד שמגיע לקדושה עונה ואין זה נקרא הפסקה, וגדולי המפרשים מוסיפים בדבריהם שאף נסח הקדושה ר"ל כתר יתנו וכו' או אי זה נסח שיאמר הוא צריך לאומרו מלה מלה שיראה לגמרי כעושה עצמו טפל לתפלת החזן, ויש מי שאומר שאינו צריך אלא שיתחיל וימתין אחר מחיה המתים עד שיגיע ש"צ לשם ויענה עמו, ומכל מקום היה עומד בשאר מקומות של תפלה כשהגיע ש"צ לקדוש אינו מפסיק אלא שותק ויוצא ידי שתיהן שהרי שומע כעונה, ויש חולקים לומר שלא לשתוק **ואין הדברים נראין**, וברכת ק"ש כבר ביארנו שמפסיקים בהם לקדושה וקדיש על הצדדים שהזכרנו בפרק היה קורא:

יש מי שאומר שדין מודים ודין קדוש שוים בענין זה ומי שנכנס לבית הכנסת ומצא צבור שמתפללים אם יכול להתחיל ולגמור עד שיגיע ש"צ למודים ויכרע עם הצבור יתחיל ואם לאו לא יתחיל ואע"פ שהיחיד אומר מודים מכל מקום כל שהכל כורעין והוא אינו כורע זילא מילתא, **ואין הדברים נראין** ואין לחוש אלא לקדושה אבל לא למודים ולא לקדיש ולא לברכו:

מה שאמרנו שאין היחיד אומר קדוש, בקדושת שמנה עשרה הדברים אמורים אבל קדושת יוצר אור ושל סדר קדושה ספור דברים הוא ויחיד אומרן בתפלתו, ויש חולקים בכך אלא שהדברים נראים כמו שכתבנו וכן כתבוה גדולי המחברים בתשובת שאלה אע"פ שבקצת חבוריהם כתבוה בהפך ואותה שבסדר קדושה מיהא ר"ל ובא לציון אין ספק שהיחיד אומרה:

מי שמצא שליח צבור שמתחיל תפלת המנחה בקול רם וזה מתחיל תפלת ערבית וקורא עמו מלה מלה יש אומר שאין זה מפסיק לקדוש שלא התירו אלא בתפלה ששליח צבור אומר בה קדוש, אפילו היה ש"צ מתחיל בתפלת יוצר וזה בתפלת מוסף יש שמפקפקים בזה הואיל ואין זו אותה תפלה בעצמה שש"צ מתפלל ויש חולקים לומר שמפסיק ואומר קדושה רבה עם ש"צ אע"פ שתפלת היוצר אין בו קדושה רבה ואין בידינו להכריע:

כבר ידעת שד' מיתות נמסרו לב"ד סקילה שריפה הרג וחנק מכשפה ושוכב עם בהמה ובעל אוב וידעוני הרי הן בכלל הנסקלים והרבה מלבד אלו וכלן עם מחוייבי שאר מיתות יתבאר ענינים במס' סנהדרין:

אע"פ שביאה דרך אישות אוסרת אותה לקרוביו מכל מקום ביאה שלא מדרך אישות אינה אוסרת, מכאן אמרו נושא אדם אנוסת אביו אנוסת בנו ומפותת בנו ועיקר דבר זה יתבאר במס' יבמות:

כל המלמד את בנו תורה כאלו קבלה מהר סיני שנא' והודעתם לבניך וסמיך ליה יום אשר עמדת לפני ה' אלקיך בחורב:

תלמוד כב.

טבילה זו שתקן עזרא לבעלי קריין ראו הבאים אחריו שלא פשטה תקנתו בכל ישראל ושלא היו רוב הצבור יכולין לעמוד בה ובטלוה ואע"פ שאין ב"ד רשאי לבטל דברי ב"ד חברו אלא אם כן גדול ממנו בחכמה ובמנין הואיל ולא פשטה גזרתו בכל ישראל ושאין רוב צבור יכולין לעמוד בה רשאין הם לבטל כמו שאמרו אי איכא גוי כלו אין וכו' ולפיכך בטלוה, יש מפרשים הטעם שחא נאמר אין ב"ד יכול לבטל וכו' אלא במה שנתקן מחמת

גדר אבל מה שתקן מקראות והם רואים לפרשם בדרך אחרת רשאים, והם מפרשים ענין לבעל קרי שאסור בדברי תורה כלומר מהיכן יצאה לעזרא תקנה זו ואע"פ שאמרו עזרא תיקן כדאמרינן בעלמא דריש והתקין או זו דרש והתקין, והוא דרשה מדכתיב והודעתם לבניך וסמיך ליה יום אשר עמדת מה להלן בעלי קריין אסורים וכו' והם באו לדרשם על המלמד את בנו תורה שהוא כאלו קבלה מהר סיני, וכיוצא בזה רשאין לבטל שלא מסרן הכתוב אלא לחכמים שבכל דור ודור, וכבר כתבנו כיוצא בה במס' ע"ז במה שראו לתקן מחמת איסור ונמצא שאינו ולפיכך בטלוה, ומכל מקום כדי שלא תעקר מכל וכל העמידוה על נתינת ט' קבין על גופו שכך שיערו שכל הגוף עולה בהם דרך נתינה ואחר כך בטלו גם כן נתינה זו, כלל גדול אמרו אין דברי תורה מקבלים טומאה מכל מקום טבילה זו קדושה גדולה היא וכל המחמיר בה תבא עליו ברכה ומפני זה נהגו לטבול ערב ר"ה ויום הכפורים שהם ימי סליחה ותפלה יתרה ולא עוד אלא שכמה פעמים אדם ניצל מעבירה בסיבתה, בסוגיא זו אמרו מעשה באחד שתבע את האשה לדבר עבירה אמרה לו ריקה יש לך מ' סאה שאתה טובל בהן מיד פירש, ובתלמוד המערב אמרו עד שהיו מחזירין היכן הן טובלים עברו עוברים ושבים ובטלה העבירה, ויש פוסקים שנתינת ט' קבין לא נתבטלה לתפלה ואין הדברים נראין ואע"ג דבטלוה לנתינה והם הזכירו עיקר התקנה והרי בכלל אמרו אין דברי תורה מקבלים טומאה וכך אמרו מעשה באחד שהיה מגמגם וקורא ר"ל שהיה בעל קרי ולא רצה לקרות בביאור ובחתוך לשון ואמרו פתח פיך וכו שאין דברי תורה מקבלים טומאה והרי לא היתה שם לא טבילה ולא נתינת ט' קבין:

ראה קרי בליל יום הכפורים הואיל וטבילת בעל קרי בזמן הזה אינה בכלל תקנה אינה נקראת טבילת מצוה ואסור לו לטבול, ומה שאמרו בתלמוד המערב מעשה בר' יוסה שראו אותו טובל בצנעה ביום הכפורים בזמן התקנה היה, ויש חכמים שמתירים בכך שמכל מקום סרך מצוה יש בדבר, ומקצת חכמים ראינו שלחשוה לתלמידיהם בצנעה גדולה, מכל מקום טבילות אינן אלא מנהג ואין מברכין עליהם ומה שנתגלגל כאן בזב שראה קרי ונדה שפלטה שכבת זרע ומשמשת וראתה יתבאר במשנה אחרונה, וכן מה שהביאו כמאן דמהדר אמיא בענין ק"ש ביארנו בפרק שני:

ראשית הגז אינו נוהג בחוצה לארץ והוא הדין למתנות כהונה ר"ל זרוע לחיים וקיבה שאין נוהגות בזמן הזה, וגדולי עולם הורו על מתנות כהונה שנוהגות שלא נאמר בראשית הגז אלא מפני שהוקש למעשר בפסוק אחד ראשית דגנך וכו' וראשית הגז צאנך תתן

לו אבל מתנות כהונה נוהגות, וכן נראה דעת גדולי הפוסקים וגדולי המחברים ודבר זה מתבאר במס' חולין:

מי שזורע חטה ושעורה בתוך הכרם הנטוע או שזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד חייב משום כלאי זרעים (ואין כלאי זרעים נוהגים אלא בארץ, זרע חטה ושעורה וחרצן או שעורה וחרצן גדולי הדורות שלפנינו כתבו שאין לייב כלום אלא שראיתי לגדולי המפרשים שחייב משום כלאי זרעים) ומשום כלאי הכרם ואם היה בארץ לוקה שתים זרע חטה ושעורה לבד חייב משום כלאי זרעים ומכל מקום דין כלאי הכרם אין בו אלא בשני מינים וכרם דכתיב כרמך לא תזרע כלאים, כרמך וכלאים:

מה שאמרנו שאם זרע חטה וחרצן או מין אחד בכרם יראה מלשון גדולי המחברים שלא נאמר אלא לענין מלקוטת כלומר שאינו לוקה בכך אבל באכילה מכל מקום אסור, ולא עוד אלא שאף בהנאה אסור לדעת קצת והוא שאמרו המעביר עציץ נקוב בכרם קידש, וכן מחיצת הכרם שנפרצה ונתיאש הימנה ולא גדרה קידש, וכן המקיים קוצים בכרם וכן המסכך גפנים על תבואתו של חברו קדש שלמדת מכלם שבמין אחד וכרם הוא נאסר, וכן אמרו במסכת שבת (דף קלט.) כשותא בכרמא עירובא, ויש מתירים בכל אלו בהנאה אלא שאוסרים בכלם באכילה, וקשה לי לדעתם אם כן למה נהגו כר' יאשיה אלא שגדולי הדורות הכריעו שכל שזרע שני מינים בכרם או חטה ושעורה וחרצן שלא במפולת יד אלא בזה אחר זה אסור בהנאה אלא שאינו לוקה על הזריעה, הא מין אחד בכרם או חטה וחרצן מותר אפילו באכילה ובזו אמר שנהגו כר' יאשיה, ושמועת עציץ נקוב יש לפרשה כשיש שם שני מינים ר"ל חטה ושעורה ושאר השמועות כל שאתה יכול לפרשם בשני מינים וכרם מוטב וכל שאין אתה יכול לפרשו כן אתה דוחהו מכח שמועה זו:

מה שאמרנו בחטה ושעורה הוא הדין לכל שני מינים שמחמשת המינים אבל כל שלא מחמשת המינים אין בו אלא בנבוס ולוף מפני שהם דומים לתבואת הכרם שאינן עושות אלא אחת לג' שנים וכן היא במשניות בשני של כלאים ומכל מקום אסור מדבריהם, ודברים אלו קצרנו בהם כאן מפני שכבר הכרענו בהם בכדי הצורך בראשון של קדושין בע"ה:

תלמוד כב:

המשנה הששית והיא מענין משנה שלפניה והכונה לבאר בה אותן הפטורים מחמת טומאתם ששכחו והתחילו לקרות או להתפלל היאך יעשו וכן אם היה המקום מלוכלך

היאך הוא צריך להרחיק ואמר על זה היה עומד בתפלה ונזכר שהוא בעל קרי וכו' לא יפסיק מכל וכל אלא יקצר ולא יאמר אלא פתיחה וחתימה כגון ברך ה' אלקינו את השנה הזאת בא"י מברך השנים, וכן בכל הברכות וכן בדברי תורה פירשו בגמ' שהוא מגמגם וקורא הא אם לא התחיל לא יתחיל אף בהרהור כמו שהתבאר בסוגיא למעלה בשמועת הרהור כדבור ופירשו הטעם בהדיא מפני שתפלה דרבנן, וזו קשה לגדולי המחברים שפסקוה מן התורה, אלא שאפשר לפרשה על הנסח ועל הזמן כמו שפירשנו במשנה שלפניה:

ירד לטבול קודם שיקרא אם יכול לעלות מן המים ולהתכסות בבגדיו ולקרות עד שלא יהא הנץ החמה יעלה ויתכסה ויקרא ואם לאו ומתירא שלא יקרא בעונתה יתכסה במים מפני שהוא ערום ויקרא כדי שיתפלל תיכף שיצא מן המים עם דמדומי חמה ומשנה זו אין לה מקום בזמן הזה שהרי בטלה טבילה זו ומכל מקום למדנו שהעומד בתוך המים ערום יכול להתכסות במים ולקרוא, ומפרש בגמ' שצריך הוא למברך לעוכרן ברגליו כדי שלא יהא לבו רואה את הערוה:

ולא יתכסה לא במים הרעים ר"ל מים סרוחים ולא במי משרה ר"ל ששורין בה פשתן מפני שריחן רע עד שיטיל לתוכן מים ובגמ' תמהו על זה כמה מיא רמי ואזיל כלומר מה יעשה זה לנהר נובע שיוכל להעביר את הריח ומפרש לה [בדפוס לא] שעל מי רגלים הוא שנויה כלומר לא יתכסה לא במים הרעים ולא במי משרה ולא יקרא במקום שיש בו מי רגלים עד שיתן לתוכן מים ומפרש בגמ' רביעית:

וכמה ירחיק מהם מכל אלו הנזכרים ומן הצואה ד' אמות ומפרש בגמ' דדוקא כשמניח הצואה לאחריו אבל לפניו כמלוא עיניו, **זהו ביאור המשנה** וכלה הלכה היא ואע"פ שאין לה מקום בזמן הזה אצל בעל קרי כמו שפירשנו מכל מקום למדנו ממנה שהקורא לא יתכסה במים הרעים ובמי המשרה ושלא יקרא במקום שיש שם מי רגלים עד שיתן לתוכן מים, כמו שמפורש במשנה, ודינים שבאו בגמ' אלו הן:

מי שהיה מתפלל וראה צואה כנגדו יפסיק תפלתו וילך לו לפניו עד שתהא הצואה לאחריו ד' אמות ואם אי אפשר לו לילך לפניו כגון שהיה נהר מפסיק או כיוצא בזה וכן אי אפשר לו להפוך פניו לשם שמא צד מזרח הוא ילך לו לצדדין עד שתהא הצואה לצד אחר ולא לפניו אבל כל זמן שהיא לפניו לא יתפלל ואפילו העלים עיניו ממנה ואפילו היה בלילה שאינו רואה לה הואיל ויודע לשם כיון שאלו היה ביום היתה נראית לו, וכן פרשוה בתלמוד המערב ונוסח דבריהם ר' אילא וחבריה הוו יתבין ברמשא אמר מהו

מימר כאן מילי דאוריתא אמר ליה מכיון דאלו הוה ביממא הוינן חמון מה דקמינן אף כדין אסור, ויש אומרים בסומא אחר שהוא יודע לשם:

התפלל ומצא צואה באותו מקום שהתפלל בו הואיל ופשע אין תפלתו תפלה וצריך לחזור ולהתפלל במקום אחר אבל כל שלא במקומו אע"פ שמצאה בקרוב ד' אמות נראה שאין צריך לחזור, ויש אומרים של הצריכוהו לחזור אלא במקום שהיה לו לחוש לצואה כגון מקום המוחזק בכך כגון הולך בדרכים וכיוצא בהן אבל במקום שלא היה לו לחוש בכך אינו פושע ואינו צריך לחזור, **ואין נראה לי, שכל שמצא במקומו פושע הוא**:

היה עומד בתפלה ויצאו לו מי רגליו ושתתו לו על ברכיו מצד שאינו יכול לעמוד, פוסק וממתין עד שיכלו המים וכשיכלה העמוד אע"פ שבשרו טופח בהן ומי רגלים בקרקע או אף על בגדיו חוזר ומתפלל הואיל וגופו או בגד עליון שלו מכסתן, ויש אומרים שחוזר ומתפלל בהרחקת ד' אמות או בנתינת מים על מקום מי רגלים הן על קרקע הן על בגדיו, והיכן הוא חוזר למקום פסק שמה שהתפלל מכל מקום על נכון התפלל דגברא חזיא הוא כלומר ראוי היה להתפלל, ומכל מקום גדולי המפרשים פסקו דגברא דחזיא [אולי צ"ל דלא חזיא, המעתיק] הוא וסופו הוכיח ואף בלא שהה חוזר לראש כדין הוצרך לנקביו ואינו יכול לעמוד, ולדעת האומר דגברא חזיא הוא מכל מקום אם שהה כדי לגמור את כלה מתחלה ועד סוף חוזר לראש, ובדבר הזה נשתנה דין תפלה מדין ק"ש ומגילה והלל ושופר שבכלם אפילו שהה כדי לגמור את כולה חוזר למקום שפסק וכן דעת גדולי הפוסקים, וראיה להם שר' יוחנן אמרה כן באחרון של ר"ה (דף לד:) שמע ט' תקיעות בט' שעות ביום יצא והקשו שם והא אמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק בהלל ובמגילה אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש, ותירץ הא דידיה הא דרביה, וחזרו והקשו ודידיה לא והא ר' אבהו הוה אזיל בתריה דר' יוחנן והוא קרי שמע מטא למבואות המטונפות ופסק אמר ליה מהו לגמרה אמר לי אם שהית כדי לגמור את כלה זיל הדר, ותירץ הכי קאמר ליה לדידי לא סבירא לי כלומר שיהא צריך לפסוק למבואות המטונפות אלא לדידך שפסקתה להחמיר החמר אף בזו אבל לר' יוחנן אפילו שהה כדי לגמור את כולה אינו חוזר אלא למקום שפסק, וכן יש מביאים ראיה ממשנת היה קורא בתורה שהרי בתורה יש בין פרשה לפרשה יותר מכדי שהיית כלה, אלא שזו אין בה הכרח שמא נזדמנה לו קריאת פרשה אחת והפסיק מעט וחזר ונזדמנה לו קריאה האחרת, וכן מביאין ראיה ממה שאמרו [לעיל י"ג ע"ב] על ר' שמע ישראל וכו' זו היא ק"ש של ר' יהודה הנשיא כלומר שהיה שונה לתלמידיו וכשהגיע זמן ק"ש קורא פסוק ראשון וחוזר ושונה ושאלו בה חוזר וגומרה או אינו חוזר וגומרה בר קפרא אמר אינו

חוזר וגומרה ור' שמעון ברבי אמר חוזר וגומרה, ואמר לי בר קפרא בשלמא לדידי היינו דמהדר אשמעתא דיציאת מצרים אלא לדידך אמאי מהדר, ואמר ליה כדי להזכיר יציאת מצרים בזמנה, וודאי שר' שמעון ברבי היה בקי בעניניו של ר' יותר מבר קפרא וכן שלא ראינוה אינה ראיה ואף הוא לא היה אומר כן אלא ממה שהיה רואהו מחזר אחר שמועה של יציאת מצרים והרי שהה בנתים הרבה.

ולדעת זה אין חילוק בין שהה מצד שאינו ראוי לקרות הן מצד עצמו כגון מים שותתין לו על ברכיו הן מצד המקום כגון מבוי המטונף ובין שהה לאי זו סיבה בכלן אינו חוזר לראש חוץ מן התפלה, ומכל מקום בתלמוד המערב שבפרק שני התבאר שר' יוחנן מודה בק"ש שכל ששה כדי לגמור את כלה חוזר לראש אף שלא במקום דיחוי וכל שכן במקום דיחוי וכן פסקו רבי' אלא שהוא חולק עם תלמוד שלנו, וכן פרשו שם בשהיה זו שבקורא משערין אותה כלומר על הדרך שהוא רגיל לקרות, וגדולי המפרשים נוטים לומר שבשהה אין חלוק ביניהם שאף בק"ש ומגילה והלל ושופר אם פסק מצד דיחוי כזה ושהה כדי לגמור את כלה חוזר לראש ואם מחמת דבר אחר פסק אף בתפלה חוזר למקום שפסק אפילו בשהה כדי לגמור, ומכל מקום דברי גדולי הפוסקים בתפלה עיקר שלעולם בשהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש הואיל ואין יכול לדבר בה מפני הכבוד ולא מפני היראה ואף בשהייה זו משערים על הדרך שהוא רגיל להתפלל אם במתון אם במהירות:

ואע"פ שכשהוצרך לנקביו ואינו יכול לעמוד אמרו תפלתו תועבה כמו שיתבאר מי רגלים אדם סבור לפעמים לעמוד בהם והרי הוא כאנוס, ואע"פ שאמרו במי רגלים צריך שיתנגבו או שירחיק ד' אמות או שישלים עליהם מים קודם שיתפלל בכאן הקילו הואיל והתחיל להתפלל והעמידוה על דברי תורה שלא אסרה אלא כנגד עמוד ראשון כדי שלא יפסק תפלתו, ומכל מקום כבר כתבתי שאין הכל שוים בשטה זו יש אומרים שאף זה הואיל וסופו הוכיח שלא יכול לעמוד אין תפלתו תפלה ואע"פ שלא שהה חוזר לראש וכן כתבתי כי יש אומר שמה שאמרו עד שיכלו המים פירושו עד שיתנגבו בכדי שלא יהא בהן להטפיח ואם לא נתנגבו אלא שכלה העמוד צריך הרחקת ד' אמות או השלכת המים בבגדיו ולא נתנגבו צריך שיתן עליהם מים:

במס' מגילה (דף כז:) התבאר שהמטיל מים ירחיק ד' אמות וישהה עוד כדי הלוך ד' אמות כדי שיכלו ניצוצות ואחר כך יתפלל ויש מפרשים בה או ישהה ד' אמות ושמא תאמר והרי בהלוך ד' אמות שהה כדי הלוך ד' אמות פרשוה שאם הטיל מים בכלי והסירוה משם לאלתר צריך שישהה כדי הלוך ד' אמות ומי שהתפלל והוצרך להטיל

מים מיד ישהה כדי הלוך ד' אמות וישתין שכל ד' אמות דמדומי תפלה בפיו, במסכת עירובין יתבאר שאם נפרצה חצר גדולה לקטנה אם היתה צואה בקטנה מותר להתפלל ולקרות את שמע בגדולה אלא אם כן היה שם ריח רע מפני שהיא מופלגת ממנה ואם היתה בגדולה אין מתפללים אף בקטנה שאין הקטנה אלא כקרן זוית לגדולה:

תלמוד כג.

מי שהוצרך לנקביו אל יתפלל ואם התפלל אם היה יכול לעמוד על עצמו משעה שהתחיל בתפלתו עד שיעור פרסה תפלתו תפלה ואם לאו אין תפלתו תפלה וחוזר ומתפלל ובמי שהוצרך למי רגלים כבר כתבנו למעלה לדעתנו שאין הדין כן, זה שהוצרך לנקביו ולא יכול לעמוד שפסק ונתנקה כבר ביארנו שאין תפלתו תפלה ואחר שכן אפילו לא שהה חוזר לראש, לא היה צריך לנקביו בשעה שהתחיל להתפלל ובתוך תפלתו נאנס יש אומרים שאינו חוזר לראש שאין לומר בו תפלתו תועבה, אע"פ שאמרנו ביכול לעמוד על עצמו שתפלתו תפלה צריך להזהר שלא יטמא אדם עצמו בשהיית נקביוף אמרו חכמים כל המשהה נקביו עובר משום בל תשקץ את נפשותיכם ולתפלה צריך להשתדל ולטהר עצמו שלא יב לידי טומאה בתפלתו שנא' הכון לקראת אלקיך ישראל וכשנכס לסעודה ראוי לו להשתדל לטהר עצמו קודם אכילה שלא יטרידוהו נקביו בשעת אכילה, ומה שנתנגלגל כאן בקצת ספרים לגבל ולתפלה ולנטילת ידים עד ד' מילין כבר ביארנו בפרק שני:

כבר ביארנו שקדושת תפלין יתירה לפיכך צריך אדם שיזהר שלא יקל בהם, מכאן אמרו אסור לאדם להכנס עמהם להשתין מים בבית הכסא קבוע והוא כל בית הכסא שהוכן לבית הכסא ושכבר הותחל להפנות בו, ולא סוף דבר שאסור ליכנס בו כדי להפנות שהרי בכל מקום אסור להפנות בהם ואפילו להפיח בהם שעיקר האסור כל הוצאת ריע רע וקדושה עליו, אלא אפילו להשתין מים אסור ליכנס בבית הכסא קבוע אבל בית הכסא עאי והוא מקום שהוכן לבית הכסא ולא הותחל עדיין להפנות בו מותר להכנס בו ולהשתין ותפליו בראשו ובזרועו וכל שכן במקום שאינו מוכן לבית הכסא כלל, וגדולי המפרשים אוסרים אף בשל עראי ואין גורסין בשאלה זו מהו ליכנס לבית הכסא קבוע שהרי צריך לחלוץ ד' אמות קודם לו, אלא בעראי שאלוה ואסרו, ומכל עיקר הדברים כגרסת הספרים ולא הצריכו לד' אמות אלא כשבר ליפנות שם כמו שיתבאר:

בית הכסא קבוע עצמו מותר לעבור בו לפי דרכו ותפליו בראשו לא אסרו ליכנס בו להשתין מים אלא מגזרה שמא יפנה בהם:

הרוצה להכנס לבית הכסא קבוע יחלוץ תפלין ברחוק ד' אמות ואוחזן בידו וגוללן כמין ספר ואוחזן בימינו כנגד לבו כרוכים בבגדו וזה שאמרו שאוחזן בימינו אע"פ שהנחת תפלין בשמאל טעם הדבר מפני שהוא צריך לקנח בשמאל כמו שאמרו אין מקנחין אלא בשמאל ולפיכך אוחזן בימינו כנגד לבו, ויזהר שלא יהא ראש הרצועה יוצאת מתחת ידו טפח ואין צריך לומר בקציצת התפלין ובקשריו ואין מניחם לא בחורים הסמוכים לבית הכסא ולא בחורים הסמוכים לרשות הרבים ולא באילנות שמא יאבדו, וכן כשהוא יוצא מרחיק ד' אמות ומניחן, ואם היה בית הכסא עראי חולצן ונפנה לאלתר וכשהוא יוצא מרחיק ד' אמות ומניחן מפני שעשאו קבוע, ולהשתין מים אע"פ שיכול לעשות כן בעודן בראשו ובזרועו כמו שכתבנו לא יעשה כן ותפליו בידו משום ניצוצות אלא אם כן כרכן בבגדו:

מה שפירשנו שאוחזן בבגדו ובידו ודיו, אין הדברים אמורים אלא ביום ויש שהות ביום כדי ללבשן אחר כן, ואין מטריחים אותו בהצנעה יתרה כל כך אחר שדעתו להחזיר וללבשן אבל בלילה אף ביום אם אין שהות ביום כדי ללבשן מטריחים אותו בהצנעה יתרה ומניחן בכיס שיש בחללו טפח שהוא מיוחד להצנעתן והוא שנקרא כאן כלי שהוא כליין אבל אם כיס זה אין בחללו טפח אין זה כסוי ובטל הוא אגב תפלין הואיל והוא מיוחד להצנעתן אבל אם הצניעו בכלי אחר שאינו מיוחד להם אפילו בפחות מחלל טפח דיו:

כלי חרס המוקף צמיד פתיל שידעת עליו שהוא מציל מה שבתוכו באהל המת תדע שאפילו היה הכלי פחות מטפח מציל ואין אומרים בו טומאה בוקעת ונכנסת:

דברים הללו נאמרו בתפלין מפני שהפלגת קדושתן אינו אלא במקומן ר"ל בראש ובזרוע אבל שאר ספרים שקדושתן בעצמן לא ראש ולא זרוע לא יפנה עמהם כלל אלא צריך להניחן מכל וכל ואפילו ספרי הגדה ומדרש:

תלמוד כג:

לא יאחז אדם תפלין בידו וספר תורה בזרועו ויתפלל מפני שהוא טרוד בשמירת תפלין וספר שבידו ותפלתו נפקעת, ולא ישתין בהם מים אע"פ שמותר להשתין בעוד השתפלין בראשו כמו שכתבנו, ולא יישן בהם אפילו שינת עראי שמא יפלו מידו, ויש מפרשים שמא יפיח בהם שהרי כל שמונחים בראשו יכול לישן בהם שינת עראי כמו שיתבאר במס' סוכה [כ"ו ע"א] אלא שבכאן ענינה כשהתפלין בידו ומחשש שמא יפלו מידו, ולפי מה שיתבאר בשני של סוכה אם היו מונחין בראשו יכול לישן בהן שינת עראי ובלבד

שיניח ראשו בין ברכיו שלא ירדם או שימסור שנתו לאחרים, ויש שמתירים שינת עראי אע"פ שלא הניח ראשו בין ברכיו ולא מסר שנתו לאחרים ואין חוששין שמא ירדם, ויש אוסרים כל שינה שבעולם ממה שאמרו פרק במה טומנין [מ"ט ע"א] שצריכים גוף נקי כאלישע וכו' ופירשוה שלא יישן בהם ולא חלקו בין קבע לעראי ואף גדולי הפוסקים הביאוה אלא שנראה שעל אותה של מסכת סוכה הם סומכים וכשמונחות בידו לא עראי ולא קבע, מנחן אארעא ר"ל בצדו ונתכסו בסודר מותר לישן בהם אפילו שינת קבע וכן אם היו תפלין כרוכין בידו על דרך שאין יכולים ליפול מותר לישן בהם אפילו שינת קבע ועיקר דברים אלו מתבארים בשני של סוכה ושם ביארנו בשינת עראי שהוא שיעור הלוך ק' אמה:

בתלמוד בבא מציעא התבאר שאין נושאים שום דבר על ראש שיש בו תפלין אפילו מטפחת שלהן אין מניחים בו, ומה שאנו נוהגים להביא עליהם כובע של פשתן ובית ראש של גלימא נראה לי שכל שהוא דרך מלבוש מותר, ומגדולי המחברים כתבו שמותר לצנוף עליהם מצנפת, ויתבאר למטה בסוגיא זו שאסור לתלות התפלין ביתד ואע"פ שהקציצה מונחת ביתד והרצועה תלויה אלא מניחן בתוך מקום כהנחת ספר תורה ואם הניחן בכיס ותלה את הכיס ביתד ותפלין בתוכה הרשות בידו:

זה שאמרנו שלא יתפלל אדם ותפלין בידו וספר תורה בזרועו הוא הדין לכל דבר שהוא טרוד בשמירתו מחשש נפילתו, מכאן אמרו סכין וקערה וככר ומעות כיוצא בהן ר"ל שכל אלו הוא טרוד בשמירתן, סכין שמתירא שמא יפול ויזקינו, וקערה שמא ישפך מה שבתוכה, ככר שמא יפול ויבא לידי מאוס, מעות שמא יפלו ויאבדו אבל דבר שאין בנפילתו חשש טירדא מותר ליטול בידו ולהתפלל ואע"פ שבקושי התירו במס' סוכה להתפלל ולולב בידו עד שפירשו שחבוב המצוה הוא שהביאנו להתיר כן טעם הדבר מפני שאף שם יש לחוש שמא יפול ויותר האגד ונפקעת מצות זה אלי ואנוהו:

בתשיעי של מציעא התבאר שהנושא משאוי על ראשו והגיע זמן תפלה פחות מד' קבין מפשילו לאחוריו ומתפלל, של ד' קבין מניחו על גבי קרקע ויתפלל, ובתוספתא אמרו לענין ק"ש הכתף אע"פ שמשאוי על כתפו הרי זה קורא ובשעה שפורק וטוען לא יקרא ובין כך ובין כך לא יתפלל עד שיפרוק:

לעולם יהא אדם צנוע בבית הכסא ולא יגלה את בגדיו עד שישב ואף כשישב לא יגלה בין מלפניו בין לאחריו אלא כשיעור הצריך לו בצמצום והוא שאמרו כאן שבאיש מגלה לאחריו טפח ולפניו טפחים ולאשה שאינה צריכה גלוי לפניה, לאחריה טפח ולפניה ולא כלום, ובתלמוד המערב נראה בהפך והוא שאמרו מפני שהאיש מפשיל לאחוריו

כלומר מפניה ערותו לאחריו ואינו צריך גלוי לפניו אבל אשה צריכה גלוי לפניה מחמת ניצוצות וכן צריך בשעה שנכנס להפנות שיתרחק מכל אדם כמו שיתבאר:

הנכנס לסעודת קבע חולץ תפליו שמא ישתכר ויתגנה בתפליו והדור הדבר שיניחם על שלחנו כדי שיהיו מזומנים לו להניחם אחר אכילה, והיכן הוא חוזר ומניחם בשעת ברכה והוא שאמרו עד זמן ברכה וממה שאמרו עד זמן ברכה ולא אמרו לאחר ברכה, דקדקו גאוני ספרד שקודם שיברך יסלק את השולחן ונוטל ידיו ומניחן ומברך ברכת המזון, ואע"פ שאמרו תכף לנטילת ידים ברכה חיבת המצוה מכשרת, ואין זה הפסק הא כל שהם מונחים בראשו אפילו אכילת עראי אסורה לו וכן כתבוה גדולי המחברים. אחר שביארנו על התפלין שהם צריכים שמירה מכל דבר חול ראוי לחלוק מכבודם על הנטפלים להם וצריך להזהר בקדושת הסודר שאדם צר את התפלין בתוכו מכאן אמרו סודר שהוכן לצור התפלין וכבר הותחל לצור את התפלין אסור לצור בו מעות או להשתמש בו לדברי חול, אבל הזמינו לצור בו תפלין ולא צר בו מותר הזמנה לאו מילתא היא וכן אם צר בו התפלין במקרה שלא הוזמן הסודר לכך מותר לצור בו מעות אפילו בעשה שהתפלין בו ובלבד שלא יגעו המעות בתפלין, ומה שאמרו צורר אדם תפליו עם מעותיו הואיל ולא הוזמן לכך לא עם מעותיו ממש אלא שני קשרים בסודר זה אצל זה:

אסור לאדם שיניח תפליו תחת מרגלותיו שזה דרך בזוי הוא אבל מניחן תחת מראשותיו בין כר לכסת ויזהר שלא יניחם כנגד ראשו שלא יניח ראשו עליהם ודי להם שיהיו מונחים בכלי אחד ותחת מראשותיו, ואם היה הכלי ארוך והניח ראשו על ראש הכלי ותפלין בראשו האחר מותר, וזהו שאמרו והא תני ר' חייא מניחן בכובע תחת מראשותיו כלומר ולא חלק בין תחת ראשו ושלא מתחת ראשו ותירץ דמפיק ליה למורשא דכובע מלבר כלומר אותו הראש שהתפלין שם מוציא חוץ מראשו, ואם היתה שם אשתו עמו במטה אף זו מניחן תחת מראשותיו אלא שבזו צריך שיניחם כלי בתוך כלי שאינו מיוחד להם:

בית שיש בו תפלין אסור לשמש מטתו אלא אם כן מניחן בתוך כלי המיוחד להם ואחר כך בתוך כלי שאינו מיוחד להם, ויש אומרים שהנחה בין כר לכסת עולה לו לאותו כלי שאינו מיוחד להם ודי לו בכלי אחד בהנחה בין כר לכסת, ומקצת חכמים היו נוהגים להניחן בתוך כלי שלהם על התיבה או על הכסא ומכסין אותן בבגד והיה אותו הבגד עולה להם בכלי שאינו מיוחד לכך, ומה שאמרו כאן באשתו עמו שאם היה מקום גבוה או עמוק שלשה מותר, **נראה שאינה הלכה** ואף גדולי הפוסקים והמחברים לא הביאוה:

תלמוד כד.

איש ואשתו שהיו ישנים במטה אחת אם היו פניהם איש אל אחיו אסורים לקרוא ק"ש בתוך מטתם ואם היה זה מחזיר פניו לכאן וזה מחזיר פניו לכאן אע"פ שמגבותיהן נוגעות זו בזו מותרים מתוך שלבו של אדם גס באשתו כל שאין פניו כנגד פניה אינו בא לידי הרהור, כלל אמרו בדבר זה אשתו כגופו אבל אם היו שנים אחרים ישנים אפילו שניהם אנשים או אפילו הם בניו ובנותיו אע"פ שהחזירו פניהם זה לכאן וזה לכאן אין קורין אלא אם כן היתה טלית מפסקת ביניהם או שהם לבושים, ואם היו בניו בני ביתו קטנים עד י"א לנקבה ועד י"ב לזכר מותר בלא מחיצת טלית ואין הפרש בין בניו ובנותיו ואחרים, ויש חוככין בזו, ומכל מקום משום ואילך אסור אם הגיעו לכלל שדים נכונו ושערך צמח אבל אם לא הגיעו לכך מותר אף בגדולים:

מה שהתרנו באיש ואשתו וכן בבניו ובני ביתו עמו דוקא שיצאו ראשיהם חוץ לטלית שמתכסים בהם שבהוצאת ראשיהם נראין כלבושין ואם לא הוציאו ראשיהן צריך שיהיו חוצצין לעצמן על לבן שלא יהא לבן רואה את הערוה שכל שלבו רואה את הערוה אסור לקרוא אפילו היה הוא לבדו ישן בטליתו ואין יכול להוציא ראשו חוץ לטלית שמתכסה בו צריך שיכסה את לבו שלא יהא רואה את הערוה, אבל אם הוציא ראשו חוץ לטלית אין צריך לחוץ כנגד לבו הרי היא כמי שלבוש טלית רחבה ואינו חוזר אזור, שאע"פ שלבו רואה את הערוה מותר, וגדולי עולם הורו שאף זה צריך לחוץ על לבו וכן הלובש טלית רחבה צריך לחגור אזור להדקו שלא יהא לבו רואה את הערוה, **ואין הדברים נראין** וסמך לדברינו מה שאמרו [סוכה י' ע"ב] הישן בכילה ערום יוציא ראשו חוץ לכילה ויקרא את שמע, ואף זו דוקא בשאין גבוה י' אבל גבוה י' לא יקרא שכל שהוא קבוע קביעותו עושהו כגבוה כמו שביארנו בראשון של סוכה:

הערום אסור לברך ואפילו נתכסין ערותו יש לחוש לגלוי העגבות הא כל שנתכסו אף העגבות מותר וכן האשה יושבת על הקרקע וקוצה לה חלתה ערומה מפני שיכולה לכסות פניה שלמטה בקרקע ר"ל שתשוה רגליה ושוקיה וירכותיה זו לזו ומקום ערותה מתכסה ואף העגבות, אע"פ שהן מגלות ובראייתן מיהא דין ערוה, פירושה כשהיא יושבת בקרקע והן טוחות בקרקע וכגון שהיה תיחוח קצת:

צריך לאדם שיזהר כשיקרא את שמע או יתפלל שלא יפנה עיניו לשום דבר המביא לידי הרהור, אפילו באשתו אמרו חכמים ראיית טפח באשתו בכל מקום שאין דרכו להגלות אסור בק"ש אע"פ שאינה אוסרת לדברי תורה שהראייה גורמת הרהור וכן שוק באשה ושער באשה הראוי להתכסות וקול של זמר באשה ערוה לענין ק"ש, ובלבד במה שאין

רגיל בה אבל פניה וידיה ורגליה וקול דבורה שאינה לזמר ושער היוצא חוץ לצמתה אין חושש להם וכן באיש יצא שער ערותו דרך בגדו אינו חושש, וכן כתבו אחרוני הרבנים ששער הבתולות אע"פ שכלו מגולה מותר, אין הכונה אלא למסתכל, ובאשה אחרת אפילו באצבע קטנה כל שהוא מכוין לראות או לשמוע אסור בכל שעה להסתכל בה ולשמוע קולה אפילו קול שאינו של זמר, וכמו שאמרו ברב נחמן שאמר לרב יהודה לישדר מר שלמא לילתא ואמר ליה לא סבר לה מר קול באשה ערוה ומכל מקום אפשר לומר ששאלת שלום והשבתו כעין זמר הוא, ומה שהוזכר כאן בעניין תליית התפלין ביתד, כבר ביארנוה למעלה:

תלמוד כד:

המתפלל אין ראוי שישמיע קולו אם יכול לכוין לבו בלחש, שהענין דומה כמי שסבור שבכך הוא נשמע יותר, אבל אם אין יכול לכוין את לבו בלחש מותר, ובצבור בין כך ובין כך אסור לכל יחיד ויחיד חוץ משליח צבור כדי שלא יטריד את הצבור ומכל מקום לא יתפלל בהגבהת קול שזהו דרכן של נביאי השקר שנא' עליהם ויקראו בקול גדול, ובתלמוד המערב שבפרק תפלת השחר אמרו ר' יונה כד הוה מצלי בכנישתא הוה מצלי בליחושא, כד הוה מצלי בביתא הוה מצלי בקלא כי היכי דלילפון בני ביתיה צלותא מיניה ואמר ר' מונא ביתיה דאבא ילפין צלוהא מאבא אלמא כל שבכונה מעלה מותר: **המפהק** או המגהק בתפלתו הרי זה גסות הרוח ועניין הגיהוק הוא הוצאת רוח היוצא מן האצטומכא דרך הפה ואדם מוציאה לפעמים לרצונו, ויש אומר הגבהת הזרועות והגוף בזמן שאיבריו כבדים עליו וקורים לו אשטינילאר, והפיהוק הוא שאיפת הרוח היוצא מן הלב דרך הפה בהרחבת החיך וקזרין לו באדאלייאר וגם זו אדם מביא אוהו לרצונו לפעמים וכל שעושה כן לרצונו אסור, ואם עשה כן לאנסו אין בכך כלום, והעטוש מלמוה סימן רע לו והדבר מזולזל ביותר ומכל מקום אם אירע לו כן לאנסו פוסק עד שיכלה הרוח, ויש אומרים עד שיכלה הריח, וכן אם בקש להתעטש ומכיר בעצמו שאינו יכול להעמיד עצמו פוסק ומהלך ד' אמות לאחריו ומתעטש וממתין עד שיכלה הרוח או הריח וכשיכלה אומר רבון העולמים אתה יצרתנו נקבים נקבים חלולים חלולים גלוי וידוע לפניך חרפתנו וכלימתנו, חרפה וכלימה אנו בחיינו רמה ותולעה באחריתנו ואחר כך חוזר לתפלתו במקום שפסק, ויתבאר למטה שאף לעטוש חברו פוסק כל זמן שהריח מגיע אצלו אבל אם שתתו מים על ברכיו לא תקנו לו חכמים שיאמר כן כמו שכתבנו למעלה, נתעטש מלמעלה דרך החוטם אין בכך כלום ולא עוד אלא נוח לו שיתנקה מוחו

אמרו חכמים המתעטש מלמעלה סימן יפה לו, הרק בתפלתו אס רק לרצונו כמו שאדם רוקק תמיד דרך טיול ושלא לצורך הדבר מכוער ביותר, והוא שאמרו בתלמוד המערב כל עמא מודיי בההין דרקק אצטלין דהיא אסור, ופירושו דרך טיול וגאוה ושלא לצורך, ויש גורסים אצטליון ופירושו בלשון יוני שמים ואמר שאם הוא רוקק כנגד מעלה ומכוין להטילה ברחוק מקום אסור שזהו דרך גאוה, אבל אם הוא צריך לכך כגון שנזדמן לו רוק מותר ונוח לו שינקה עצמו:

בתלמוד המערב אמרו רוקק אדם בתפלתו כדי שיהא כוסו נקי וכשהוא רוקק אינו משליך לארץ שלא יראה רוקו והוא מתפלל, אלא מבליעו בטליתו ואם היתה טלית נאה וחס עליה שלא ללכלכה מבליעו באפרקסותו, ואם יש לו אסטניסות בכך זורקו לאחוריו אבל לא לפניו, לא היה לו מקום לאחוריו זורקו לשמאלו אבל ל א לימינו כך פירשו בתלמוד המערב, ונראה לומר שמפני שתנועותיו של אדם מזומנות לצד ימינו ויש אומר בהפך, ומקצת גאונים פירשו שאם היה בקרקע גמי או דבר שהרוק נבלע בו מותר לזרקה אפי' בפניו ועל זה נהגו ליתן גמי בקרקע בית הכנסת ואם אין שם גמי וצריך לרוק על כל פנים דורסה ברגלו והיא שאמרו בתלמול המערב ר' יונה רקיק ושאיף כלומר שמעביר רגלו על הרוק, בתלמוד המערב אסרו לרוק בבית הכנסת אלא אם כן על הצדדים שביארנו וכן פירשו שאם התפלל לא ירוק עד שיהא כשיעור הלוך ד' אמות ויש אומרים שאם רק סמוך לתפלה צריך שישהא כדי הלוך ד' אמות קודם שיתפלל:

מי שהיה מתפלל ונפלה לו טליתו לגמרי אסור לו להתעטף בה בתוך הפלתו אבל אם התחילה טליתו להשמט ממשמש בה ומתקנה בתוך תפלתי שלא תפול, העידו בתלמוד על גדול הדור שהיה ממשמש בבגדו אבל לא היה מתעטף, ויש מפרשים בענין ממשמש בבגדו פירוש אחר שלמדנו ממנו שמי שצריך לחוף בעצמו מתוך חרוכו במקום שער השחי והערוה אין ראוי שיכניס ידו תחת בגדיו ויחריך בידו שהרי נמצא משיר את השער בידים ויש בו משום עדי אשה, אלא שימשמש בגדיו על בשרו ויחוף עצמו עם בגדיו ואם נשרו נשרו, וכן התבאר בהדיא במסכת גזיר פרק שני נזירים, וכן יש שפרשו במה שאמרו שלא היה מתעטף פירוש אחר שלמדנו ממנו שאין לאדם להגביה שולי הטלית ולהניחם על כתפו בשעת תפלה כעין ששליח צבור עושה בשעת קריאה בתורה, וכן אסור לו לאדם לעמוד בתפלתו דרך גאוה ומתוך כך אסרו שלא יניח ידו בשעת תפלה על סנטרו ר"ל על זקנו כמי שמחשב בעסקיו ויש אוסרים אף שלא בשעת תפלה ומפני שזו היא דרך גאוה, ויש מפרשים בה הנחת ידו על מתניו שגם זו דרך גאוה ויוהרא, ולדעת זו אנו גורסין על רבינו הקדוש בסוגיא ולא היה מניח ידו על סנטרו כלומר אע"פ

שמנהג החשובים בכך, ומכל מקים יש גורסים וכשהיה מפהק היה מניח ידו על סנטרו ר"ל זקנו כדי להניח ידו לפני הפה דרך מוסר, ואף לשטה זו יש גורסים לא היה, כלומר אע"פ שדרך מוסר הוא כדי שלא תראה פתיחת הפה, לא היה רוצה בכך שלא להטריד עצמו בתוך התפלה בכלום:

היה מהלך במבואות המטונפות אינו רשאי לקרות את שמע אע"פ שיניח ידו על פיו וכל שכן אם היה עומד שם שאסור לו לקרות, ואם היה קורא ובא ופגע באותן המבואות פוסק ער שיעבור לו מהם ולא כדברי ר' יוחנן שאמר מניח ידו על פיו וקורא, אלא פוסק עד שיעבור מהם וחוזר למקום שפסק, אע"פ ששהה כדי לגמור את כלה, ואם הוא עוסק בתפלה ושהה כרי לגמור את כולה חוזר לראש, ותלמיד חכם אסור לעמוד במבואות המטונפות שלא לצורך, מפני שהרהורי תורה מצויירים [אולי צ"ל מצויין, המעתיק] בו, וכל אדם אסור להרהר בדברי תורה בבית המרחץ ובבית הכסא משום שנא' והיה מחנך קדוש, ובתלמוד המערב נחלקו בה כמו שכתבנו למעלה, כבר ביארנו במי שהיה ישן בטליתו ואין יכול להוציא ראשו חוץ לטלית שצריך לחוץ בטלית על לבו שלא יהא לבו רואה את הערוה, אבל אם הוציא ראשו אינו צריך, וקורא את שמע בהוצאת ראשו, מכל מקום לענין תפלה אף בהוצאת ראשו כל שלבו רואה את הערוה אסור, וכן מי שהיתה טלית חגורה לו על מתניו הן של בגד הן של עור ומשולשלת לו למטה ומכסה לו ערותו ולבו ערום, קורא את שמע אבל אינו מתפלל עד שיכסה לבו, ואחר שכן מי שאינו חגור באזור לא יכניס ראשו בחלל בית הצואר של מלבושו ויקרא את שמע אבל אם תגור באזור מותר:

תלמוד כה.

מי ששכח ונכנס לבית הכסא והתחיל לבדוק עצמו ונזכר שתפליו בראשו מניח ידיו עליהם עד שיגמור שהתחיל לצאת ופוסק לו מיד ויוצא, היתה צואה על בשרו תחת בגדיו ואינה נראית ואין ריחה מורגש לו או שהיו ידיו מטונפות מבית הכסא כגון שקנח עצמו בהן על ידי דבר אחר ואין צואה דבוקה בהם או שהיו ידיו מונחות על גב בית הכסא הסתום שאין ריחו עובר מוהר לקרות את שמע, ואע"פ שרב חסדא חלק עליה לאיסור ראוי לפסוק כרב הונא חדא מפני שהיה רבו, ועוד שבמסכת יומא [ל' ע"א] בשמועת צואה הקשו מדרב הונא אלמא הלכה היא, ואע"פ שבדבוקה בסנדלו אסרו ההיא מתגלית היא על כל פניה בשטח הרמת הרגל ולהכי קיימא, וכן אינה דומה לריח רע שיש לה עיקר דהתם איכא ריחא וכן לא למבואות המטונפות דהתם חזי לה לצואה,

וגאונים הראשונים פוסקים כרב חסדא מדמיונות אלא [נראה שצ"ל אלה, המעתיק] **ולא יראה כן** ואף גדולי הפוסקים כתבוה כדברינו:

במסכת יומא התבאר שאם היתה לו צואה במקומה ר"ל בפי טבעת אסור לו לקרות את שמע ודוקא כשיש שם כל כך שתהא נראית בישיבתו אע"פ שמכוסות עכשיו בשעת עמידתו ושאין ריחה יוצא שכל שהיא במקומה לא פסקה זוהמתה, אבל אם אינה נראית אפי' בשעת ישיבה מותר לא נתנה הורה למלאכי השרת, נמצא כלל הדברים שכל שנראית אסור לקרות כנגדו, וכן כל שעשויה ליגלות על כל פנים כגון דבוקה בסנדלו, אינה נראית ולא עשויה להתגלות מותר, אינה נראית אלא שהיא במקום שדרכה ליגלות לפעמים במקומה אסור שלא במקומה מותר:

מצא במקום שהיה מתפלל בו ריח רע שיש לו עיקר כגון צואה או נבלה וכיוצא בה נחלקו בה בסוגיא זו רב הונא ורב חסדא שלדעת רב הונא מרחיק עד מקום שכלה הריח, ומשמע אף לסוף אמה או שתים, וקשה לפרש שהרי אין זה מחנה קדוש דכל ד' אמותיו מחנה שלו, מתוך כך אנו גורסים ד' אמות עד מקום שכלה הריח כלומר ד' אמות מרחיק על כל פנים ואם לא כלה שם מרחיק עוד אמה או אמתים או חצי אמה עד שתכלה הריח, ולדעת ר' חסדא ד' אמות ממקום שתכלה שכל שהריח מתפשט חשיב כמקום הצואה, ופסקו בה גדולי המחברים כרב הונא ומכל מקום אנו פוסקים כדרב חסדא ומדתניא כותיה, ואע"פ שאמרו עליה לית הלכתא כי הא מתניתא לא אמרוה אלא על צואת כלבים וחזירים שלא בנתינת עורות ואין אומרים בטלה מקצתה בטלה כלה, והלכך מרחיק עד מקום שיכלה הריח ומרחיק עוד מאותו מקום ד' אמות וקורא את שמע ומכל מקום דוקא כשהצואה לאחריו או לצדדיו, אבל לפניו מרחיק כמלא עיניו:

לא יקרא אדם את שמע כנגד צואת אדם ולא יקרא כנגד צואת כלבים וחזירים בזמן שיש בתוכן עורות אבל אם אין בתוכן עורות מותר שאין ריחן רע, ובתלמוד המערב אסרו אף כנגד צואת התרנגולים אלא שפירשו בה ובלבד באדומים, ומקצת גאונים מפרשים שכל צואה לחה אפילו של כלב וחזיר בלא עורות וכן של כל בהמה וחיה אסור לקרות כנגדה, לא הפרישו בין צואה לצואה אלא ביבשה, וכלל הדברים שכל שריחו רע צריך להרחיק ממנו כשיעור שהזכרנו, וכן אינו מתפלל כנגד אשפה שריחה רע ר"ל אשפה שכל השופכים ננערים לשם אע"פ שאין שם בית הכסא אסוד אף בשאין ריחו יוצא, היה שם מקום גבוה י' טפחים או נמוך י' טפחים הרי הוא רשות בפני עצמו ומותר לו אפילו סמוך לה כל שלא יגיע לו ריח, לא היה שם מקום גבוה או נמוך מרחיק כמלא עיניו, או יעמידנה לאחריו או לצדדיו:

הריח רע שאין לו עיקר כגון מי שנתעטש מלמטה אם לא יצא הריח ממנו אלא מחברו ומגיע לו הריח מותר בדברי תורה ואסור בק"ש ותפלה, ואם יצאה ממנו אף בדברי תורה אסור עד שיכלה הריח, וצואה מכוסה גדולי המפרשים כתבו שדינה כדין ריח רע שאין לו עיקר:

היתה צואה עוברת לפניו כגון שהיה מפנה אותה ומעבירה לפניו אסור לקרות תוך ד' אמות שלה אע"פ שאינה עומדת, ופי חזיר אפי' היה החזיר עולה מן הנהר ונתרחץ פיו במים כצואה עוברת דמי, ובתלמוד המערב אמרו אהן חזירא בית הכסא דמטלטל הוא:

אע"פ שאמרו שמצורע מיטמא באהל אין טימאת אהל שלו שוה לטומאת אהל של מת, שהמת מטמא כל המתאהל עליו אע"פ שלא היה המת עימו אלא שהיו מעבירים אותו אבל מצורע אינו מטמא באהל אלא אם כן הוא עומד, כיצד היה המצורע עומד תחת האילן וטהור עומד תחתיו או עובר, הואיל והמצורע עומד נטמא זה הטהור שהתאהל עמו תחת האילן, אבל אס היה הטהור עומד תחת האילן והמצורע עובר לא נטמא הטהור וכן הדין בנושא אבן המנוגעת, יש אומרים שאין המצורע מטמא באהל אלא כשהוא בבית אחד או באהל אחד עם הטהור אבל אם היה בבית אחר, אע"פ שהיה אותו הבית פתוח לבית שהטהור בתוכו אין הטהור טמא והוא ששנו באהלות נכנס לבית הכנסת עושים לו מחיצה י' נכנס ראשון ויוצא אחרון, ואע"פ שביארנו שאינו מטמא בהעברה חוששים שמא יגע באחד מהם או שמא יתעכב, ויש מפרשים שלא הצריכו עמידה אלא בתחת האילן שהוא פרוץ מכל סביביו אבל בבית גם בהעברה מטמא, וכבר ביארנו הפסד סברא זו בשלישי של עדיות במשנת ארבעה ספיקות:

מי שהיה רוצה לקרות את שמע והיה בבית ספק צואה כגון שהריח ריח רע ולא הוחזקה לו ציאה לשם או שראה שם צואה ולא ידע אם הוציאוה אם לאו מותר לקרוא, אבל ספק כזה באשפה אע"פ שאין שם בית הכסא אסור, ספק מי רגלים אפילו באשפה מותר שאע"פ שכל לכלוך נאסר בענין זה ממה שנאמר והיה מחנך קדוש לא נאסר משם אלא כנגד עמוד בשעה שיוצאין, אבל משנפלו לארץ אין בהן סרך איסור של תורה אלא מגזרת חכמים, וכשגזרו בהם חכמים לא גזרו אלא בודאן אבל בספקן לא. הא ידאי מי רגלים אף בבית אסור לקרוא כנגדן כל זמן שמטפיחים, ויש אומרים כל זמן שרשומן ניכר אע"פ שאין היד טופחת בהן, ואף גדולי המחברים כתבוה כן, **ואין נראה לי** ממה שאמרו כאן דכולי עלמא רשומן ניכר שרי ואעפ"י שיש כיוצא בה כמו שכתבנו בקדושין בענין אותיות נקגות במסירה מכל מקום כל שאין צורך בכך אין ראוי לפסוק בדרך אחרת:

צואה שנתייבשה כל זמן שאינה נפרכת בגלילה אע"פ שאם זורקה נפרכת אינה נקראת יבשה ואסור לקרות כנגדה אבל אם נפרכת בגלילה עפרא בעלמא הוא ומותר, ויש אומרים כן אף כשנפרכת בזריקה **ואין נראה לי כן** שהרי הלכה כאיכא דאמרי:

תלמוד כה:

כבר ביארנו שכל שלבו רואה את הערוה אסור לקרות ולהתפלל, ומה שאמרו יתכסה במים ויקרא פירושו בעוכרן ברגליו אם אינם עכורים אבל צלולים אסור, ואין המים נדונים כטלית אבל שאר איברים הרואים את הערוה מותר, מכאן אמרו היה עקבו רואה את הערוה מותר, אבל נוגע אסור והוא הדין לכל אבר הנוגע ובלבד באבר שדרכו להתכסות שמתגלה עכשיו:

צואה כל שהוא מבטלה ברוק עבה שרוקק עליה וקורא, ובלבד שיקרא תיכף לרקיקה שהרוק נימוק והולך ושוב אינו מבטל את הצואה כך פרשו בתלמדו המערב, ר' זעירי ור' יעקב חמן צואה קם ר' יעקב ורק עליה אמר ליה ר' זעירי כמן ימא לטיגני, וכן כתבו גדולי המפרשים על צואה שכסוה בכלי או בעפר ובטל ריחה שמתפללים כנגדה דוקא בעוד שהעפר מתפשט יפה עליה ואינו נבלע בתוכה:

היתה צואה בעששית של זכוכית ונמצא שהזכוכית מחיצה מפסקת בינו ובינה אע"פ שהיא נראית מכל מקום מותר לקרות כנגדה ואם היה רואה בדרך זה ערוה מאחורי מחיצה זכה אסור:

היתה צואה בגומא מעמיד רגלו המנועל על הגומא וקורא אבל אם היתה הגומא נמוכה עד שנמצאת הצואה דבוקה בסנדלו בשעה שמעמיד רגלו עליה אסור, ויש אומרים שבדיעבד יצא הואיל ובסוגיא נשארה בספק:

לא סוף דבר שהערוה אוסרת בישראל לבד אלא אף אם היה אחד מעובדי האלילים עומד לנגדו אסור לקרוא ק"ש שהרי אף בבני נח כתיב וערות אביהם לא ראו אבל ערות בהמה אינה אוסרת, ערות הקטן מגדולי המחברים פירשו שהיא מותרת ולמדנו מדבריהם על המוהל שצריך לכסות הערוה בשעה שמברך על המילה או שמא בקטנים כל כך לא נאמר כן והרבה מהמפרשים הקלו בכך, הא מילת גדול בודאי צריך לכסות או להחזיר פניו, ויש נוהגים אף בקטן להחזיר פניהם מעט לצד אחר:

אשה שישבה לה בעפר תיחוח עד שנתכסו בה עגבותיה ופניה של מטה, קוצה חלתה ערומה ואין בכך כלום כמו שביארנו למעלה:

אע"פ שאמרנו שמי רגלים אסור לקרות כנגדן אם שפך עליהם מים מותר, אפילו היו מי רגלים כנוסים לתוך כלי נותן לתוכן רביעית מים וקורא, הן ששפך לשם את הרביעית קודם שיהיו מי רגלים לתוך הכלי הן ששפכו אחר שהיו שם מי רגלים ומגדולי המחברים כתבו שצריך רביעית לכל מי רגלים של פעם אחת:

מה שאמרנו שהמים מבטלים לא נאמר אלא כשהן בכלי שאין מיוחד בכך אבל גרף ועביט אע"פ שאין שם רעי ומי רגלים אסור לקרות כנגדן אפילו אין בהם ריע רע מפני שהם בית הכסא ואין בטול מים מועיל בהם, וכן כל מה שהתרנו בבטול מים דוקא שאין ריח רע מגיע לו מהם, ויש אומרים בגרף ובעביט שאם רחצו יפה במים מותר כל שאין ריח רע יוצא ממנו, וכן אם נתן את הגרף או את העביט לתוך כלי אחר אע"פ שהוא מיוחד לכך כדרך שמשימין העביט של זכוכית בתיק שלו מותר, וכן יש אומרים דוקא בעביט של חרס אבל בשל מתכת אינו מאוס כל כך ומותר:

מי רגלים שהם בעביט או שהם בכלי אחר ולא בטלן במים לא יקרא על שיוציאם או ירחיק ד' אמות ממקום שכלה ריחן ושיתנם לאחריו או לצדדיו בין שיהיו לפני המטה בין לאחר המטה שאין המטה מפסקת הא משהפסיק ד' אמות ממקום שכלה ריחם קורא, ואין הלכה כדברי האומר שכל הבית נידון כד' אמות, ואע"פ שלענין עירובין הלכה כן כמו שאמרו כל היקף שתשמישו לדירה כגון דיר וסהר ומוקצה אפילו בית חמשת כורין מותר לטלטל בתוכו ואע"פ שכל שהוציאוהו גוים אין לו אלא ד' אמות כוליה ביתא כד' אמות היא לדעתנו כמו שיתבאר ברביעי של עירובין [מ"ב ע"ב] מכל מקום אין מדמין מזו לזו, ולענין ביאור ג' מחלוקות בשמועה זו תנא קמא סבר מרחיק או נותן מים אף לאחר המטה וכל שכן אם הם לפני המטה, ורשב"ג סבר לפני המטה מרחיק או נותן רביעית לאחר המטה אינו צריך כלום ור' שמעון בן אלעזר מצריך הוצאה מכל הבית דכולי ביתא כד' אמות הוא, **ואנו פסקנו כתנא קמא**:

היו תחת המטה אם אין מטה גבוהה ג' הרי היא כלבוד והרי היא מכוסת, וכל שאינה נראית לו וכן שאין ריחה מגיע לו מותר אף בתוך ד' אמות:

היתה גבוהה י' רשות בפני עצמו היא ואין מה שתחתיו נדון כמכוסה, משלשה ועד עשרה לא יקרא לכתחלה ואם קרא אינו חוזר, ויש שפוסקים ששאלה זו לא נשאלה אלא לדעת רשב"ג אבל להלכה אף בפחות מג' לא ואין הכל תלוי אלא בהרחקה, ואף גדולי הפוסקים לא הביאוה וכן יש מפרשים שלדעת ר' שמעון בן אלעזר נתקנה שאמר עד שיניחם תחת המטה אבל לדעת תנא קמא אין מטה כלום, ואע"פ שר' שמעון בן אלעזר מחמיר יותר מכלם ואעפ"כ בנתינה תחת המטה (מודה בזה, נראה מיותר, המעתיק)

הוא מיקל והאחרים מחמירים ומכל מקום נראה כדעת ראשון ואם היה הוא על המטה ועביט או גרף תחתיה נראה שרשות בעצמו הוא וכל שאין ריח רע מגיעו מותר לקרות: **בית שיש בו תפלין** אסור לשמש מטתו באותו חדר שהם בו עד שיוציאם או יניחם כלי בתוך כלי שאינו מיוחד לכך, אע"פ שהיו על גבי מקום גבוה ג' או נמוך ג' הא בתוך כלי המיוחד להם אפילו י' כאחד הם:

תלמוד כו.

היה ספר תורה לשם עושה מחיצה בינו לבינה שאין הנחתה בכלי מצויה ומכל מקום אם יש לו חדר אחד בתוך ביתו שיניחה לשם עושה, ותפלין אם עושה מחיצה עשרה אין צריך להוציאם אע"פ שיש לו בית אחר, ספרים שלנו צריכים כסוי בשני כלים וספרים שמכוסים בעורות התפורין בהם, אותו כסוי עולה לו לאחד ואם נתן בגד עליהם דיו, ועל זה אמרו גלימא עלוי קומטרא שפיר דמי, לא היו מכוסין בעורות צריך ליתן עליהם בגד על בגד שהדבר צריך לכלי בתוך כלי, ויש שאין מחמירים כל כך בספרים שלנו הואיל ואין עשויין כתקון ספר תורה, ובתלמוד המערב פירשו שאם היה ספר תורה כרוך במפה מותר, **ונראה שאין הלכה כן** שהרי כליין הוא, אלא כמי שאמר שם עושה לו וילון וכן פירשו שם שלא ישב אדם על גבי ספספל וספר תורה מונח עליו ואם היה נתון על גבי דבר אחר גבוה טפח מותר, ויש אומרים אפילו כל שהוא שכל שהוא במקום אחד מותר, וספרים שלנו יש שמקילים בהם ויש שמחמירים, ובשעת בית המדרש אין מדקדקים כל כך אלא שנותנן במקום שלבו חפץ יותר אבל שלא בשעת בית המדרש ראוי לדקדק ולהחמיר, וכן פירשו בתלמוד המערב שתיבה מלאה ספרים נותנה מראשות מטה אפילו תחת המטה, והוא שתהא המטה גבוהה י' ושלא יהיו חבלי המטה נוגעים בה ומכל מקום לא יתננה במרגלות המטה תחת המטה:

כבבר ביארנו שבית הכסא אע"פ שאין בו צואה אסור לקרות כנגדו ומכל מקום הוזמן המקום לבית הכסא ולא נעשה עדיין בית הכסא מתפללים כנגדו אבל להתפלל בתוכו לא הוברר הדבר ביד מפרשים שמא בזו אחר שרוצה בקיומו הזמנה מילתא היא ולכתחלה לא יקרא ולא יתפלל:

בתי כסאות הסתומין ושפי קתדרא שלהם סתומה מותר להתפלל כנגדם:

במסכת שבת [י' ע"א] התבאר שמרחץ חדש שעדיין לא רחץ בו אדם מותר להתפלל בתוכו אבל מרחץ ישן אע"פ שאין בו אדם עכשיו אסור, ומקום שבני אדם עומדים בו לבושים קורא בו ומתפלל ומניח התפלין, ומקום שמקצת בני אדם עומדים בו ערומים

ומקתם לבושים אינו קורא ולא מתפלל ולא מניח בו תפלין מתחלה אבל אם הניחן כבר אין צריך לחלצן לשם ויש שם שאלת שלום, מקום שכולם עומדים ערומים שם חולץ תפליו ושאלת שלום אסורה בו מפני ששמו של הקב"ה שלום שנא' ויקרא לו ה' שלום, אבל שלא בהזכרת מלת שלום מותר, דברים הללו לא נאמרו אלא במרחץ של מים חמים שהזוהמא מצויה בו, אבל מקואות ומעינות ושאר מקומות שאדם טובל בהם במים צוננים מותר לברך בהן כל זמן שאין שם ערוה, וכן כתבו הגאונים וכן כתבו שכל שאסרנו בערוה ובצואה לענין ק"ש ותפלה הוא הדין לכל הברכות שהרי יש בכלן הזכרת השם הורי בשמועה אסרו אף במלת שלום כמו שכתבנו ואם ברך שם יש אומרים שלא יצא וחוזר ומברך במקום אחר, ואע"פ שבתפלה הזכירו תפלתו תועבה ולא הזכירו כן בק"ש הוא הדין וכל שכן הוא שהרי ק"ש מן התורה הן קריאתה הן מטבע שלה, ואע"פ שבדברי תורה אמרו הני תני והני גרסי משום בטול בית המדרש הקלו בה, אבל ק"ש ותפלה וברכות שוות הן לענין זה, אלא שקצת רבנים עושים עצמם כמסופקים בה אף לק"ש, וכשכור מיהא שאמרו תפלתו תועבה וצריך לחזור ולהתפלל יש אומרים שלא החמירו אלא בתפלה מפני שאנו צריכים בה לכונה יתרה, ויש חולקים בפרק ראשון של שמע או בפסוק ראשון, ולדעתי אם שכור חוזר בכלן שמאחר שאין לו שום כונה אין דבריו כלום, אבל השתוי אע"פ שלענין תפלה אמרו לא יתפלל לכתחלה בשאר ברכות ובק"ש קורא ומברך לכתחלה, ושתוי הוא ששתה רביעית ושכור הוא שאינו יכול לדבר בפני המלך, ויש אומר שאף שזה אינו מברך לכתחלה אלא ברכת המזון הואיל ועל עסקי אכילה ושתיה היא באה, ועיקר הדברים נראה לי כדעת ראשון וכן כתבנוה בעירובין פרק הדר.

ויש לפקפק במה שכתבנו בשכור ממה שאמרו בתלמוד המערב בראשון של תרומה חמשה לא יתרומו ואם תרמו תרומתן תרומה האלם והשכור והערום והסומא ובעל קרי, ואמרו עליה בגמ' אלם וערום ובעל קרי מפני ברכה, סומא ושכור שאינן יכולים לתרום מן המובחר ואף שם פירשו בשכור שאינו יכול לדבר בפני המלך ואפילו הכל משום ברכה לא, אלמא יכולים לברך אלא שאחר כן שאלו שם שכור מהו לברך והשיבו ואכלת ושבעת וברכת ואפילו מדומדם לא צריכא דלא, מהו לקרות ק"ש חד חסיד שאל לאליהו ואמר ליה ולא יראה בך ערות דבר ערות דבור כלומר ואינו קורא, תני חזקיה בין לקרות בין לברך כלומר שאף אינו מברך, אלמא שאחרם שאמר בתפלה שלא מפני הברכה היה חזר וחקר היאך הוא ראוי לברך עד שהעלה שאינו ראוי לא לקרות ולא לברך הואיל ואין יכול לדבר בפני המלך, ומה שאמרו תחלה שלא מפני ברכה נאמרה שמא לא על

שכור גמור נאמרה, ומה שאמרו אפילו מדומדם לא צריכא דלא נראה לי אפילו נתאדמו פניו מחמת היין שכל שהוא כן יצא מכלל שתוי ונכנס לכלל שכור, ויש גורסים בשאלת חסיד לאליהו ערום מהו לקרות ושבוש הוא חדא דאשיכור קא בעי לה ומה תשובה ערום לשכור, ועוד היאך נסתפק בזו בערום אלא על שכור נשאלה והוא השיבו ערות דבר ערות דבור והן הן הדברים, ויש מפרשים מדומדם מלשון שתיקה ולשטתנו אנו מפרשים שאף זה אנו מפרשים שעומד לו משותק מרוב היין אע"פ שם יטריח עצמו לדבר אפשר שיהיה מדבר כתקנו במקצת:

המשנה השביעית והכונה בה לבאר מה שלפניה זב שראה קרי ונדה שפלטה שכבת זרע והמשמשת וראתה נדה צריכים טבילה ור' יהודה פוטר, פירוש כבר ביארנו שעזרא תקן טבילה לבעלי קריין ולא תקנה לשאר טמאים ובא להודיענו שאף אם זה שאירע לו קרי כבר הוא טמא בשעת קרויו בטומאה אחרת כגון זב שראה קרי או נדה שפלטה שכבת זרע בתוך ג' לשמושה שדבר זה נדון כקרי כגון ששמשה היום והיא טהורה וטבלה לקרויה שמחמת תשמיש כדי לעסוק בתפלה ובברכת המזון שהיא חייבת בהם וראתה למחר ופלטה למחרתו או למחר אחר ראייתה, ולא רצה להמשיך את הלשון ולומר זבה שפלטה שאין פליטה בתוך ג' נמצאת בזבה אלא אם כן בביאה של איסור שאין זיבה של איסור אלא לאחר נדות, וכן המשמשת וראתה נדה קודם שתטבול לקרויה שעכשיו קדמה טומאת קרי, כל אלו צריכים טבילה לקרויין לדעת חכמים ואע"פ שיש להם טומאה שאינה עולה בטבילה זו ור' יהודה פוטר בכל אלו ואפילו במשמשת וראתה נדה שקדמה טומאת קרי ובשעת הקרי נתחייבה מכל מקום בטבילה טומאה שבאה אחר כן מפקיעתה מידי טבילה זו וכן הדין לבעל קרי שראה זיבה, **זהו ביאור המשנה**, ויש מפרשים לדעת חכמים שלא נאמר כן אלא בזב שראה קרי וחבריו הנזכרים במשנה שהטומאה האחרת יוצאה גם כן מגופה אבל טמאי מת ודומיהם שראו קרי אין חייבים טבילה לקרויין אף לדעת חכמים, ויש חולקים בדבר ורואים אנו דברי החולקים, ומכל מקום לענין פסק אין לנו במשנה זו דין ודברים שהרי בטלה תקנה זו כמו שביארנו:

תפלת השחר וכו' זה הפרק יסוד הענין בו לבאר עניני התפלה ורובו יסוב על ג' ענינים, **הראשון** לבאר זמן התפלות עד היכן הוא נמשך בכל אחת מהם, **השני** לבאר בו נסח התפלות שבכל יום ואיך הוא רשאי לקצר בהם לסבות שהוא מזכיר הנה, **השלישי** לבאר תכונת עמידתו בעת התפלה למי שהוא בעיר או בדרך או בספינה או במדבר או רוכב. זהו כלל כונת הפרק אלא שיבאו בו דברים על ידי גלגול בענין סוגיית התלמוד על הדרך הקודם וכמו שיתבאר:

והמשנה הראשונה ממנו תכוין לבאר זמן התפלות עד היכן הוא מגיע. ואמר על זה, תפלת השחר עד חצות וכו' רצה לבאר הנה זמן התפלות עד היכן הוא נמשך והתחלת זמני התפלות לא הוזכרו בכאן ואע"פ שלא הוזכרו הדין נותן להזכירם בסדר הלמוד והדבר ידוע שאין תפלת השחר קודם היום ולא תפלת המנחה עד שיתחיל השמש לנטות לצד המערב, ולא ערבית קודם חשכה, ואם כן אנו צריכים להודיע שזמן תפלת השחר מתחיל עם הנץ החמה לכל אדם שהוא יום גמור ולמשכים משיעלה עמוד השחר, ותפלת המנחה זמן התחלתה מו' שעות ומחצה ולמעלה שמכיון שנטה השמש חצי שעה כבר ניכרת נטייתו שחצי שעה ראשונה עדיין צל כל דבר עומד תחתיו אבל מחצי שעה ולמעלה נטייתו ניכרת וזו היא מנחה גדולה, ומנחה קטנה מט' שעות ומחצה ולמעלה כמו שנבאר בסמוך, וערבית משחשכה, ומוספים משיתפלל תפלת השחר, אבל מכל מקום לא דברו במשנה זו אלא להמשך זמן התפלות עד היכן הוא נמשך בכל אחת מהן בעונתה, ועיקר המחלוקת מפני שהתפלות אבות תקנום אברהם תקן תפלת שחרית ואע"פ שבמס' יומא (דף כח:) אמרו צלותיה דאברהם מכי משחרי כותלי, ר"ל מכי ינטו צללי ערב -- מכל מקום לא פרשוה לאחרים אלא של שחרית, יצחק תקן תפלת המנחה, יעקב תקן תפלת ערבית ובאו אנשי כנסת הגדולה וסמכום על קרבנות התמידים, תפלת השחר כנגד תמיד של שחר ותפלת המנחה כנגד תמיד של בין הערבים ותפלת ערבית לא מצאו קרבן כנגדה אלא איברי עולה ופדרים שלא נתאכלו מבעוד יום שהולכים וקרבים כל הלילה. ואחר שכן קבעו גם כן תפלת מוסף ביום שיש בו קרבן מוסף, ומי שאומר תפלת השחר עד חצות הוא מפני שסובר שתמיד של שחר קרב עד חצות, שעד כאן נקרא בוקר, וכמו שאמרו בתלמוד המערב "שנים ליום - חלוק את היום", כלומר חציו לבקר חציו לערב, עד חצות לשחר ועד הערב למנחה. ואע"פ שלהתחלת זמן המנחה -- אין מתחילים בה מתחלת ששית בזו מפני שלהיכר נטיית חמה אנו צריכים:

ור' יהודה אומר עד ד' שעות, שלדעתו אף תמיד של שחר אינו קרב אלא עד ד' שעות. דבקר כתיב ועד כאן נקרא בקר, טפי לא. והלכה כר' יהודה כמו שיתבאר בגמ' אלא שמודה הוא שאם לא התפלל מתפלל עד חצות אלא שאין לו שכר תפלה בעונתה, מחצות ואילך אינה אלא תפלת תשלומין. וכן תפלת המנחה לרבנן עד הערב, כלומר עד שתשקע החמה שהם סוברים על תמיד של ערב שאע"פ שזמנו מתחיל בשש ומחצה אם לא קרבו - מקריב והולך עד חשיכה, וזמן התחלתה כשאתה מעבירו לענין התמידין משש ומחצה ולמעלה למנחה גדולה מפני שבערבי פסחים שחל בערב שבת היו שוחטים אותו בשש ומחצה שהוא התחלת זמן ראשון למנחה. שהתמיד היו לו ג' זמנים, והוא שבכל יום

היו מאחרים אותו לשחוט בשמנה ומחצה ולהקריבו בט' ומחצה לסבה הנזכרת בסמוך, ובערבי פסחים -- כל שלא חל ערב הפסח בערב שבת, הן שחל בשאר ימות החול הן שחל בשבת, היו מקדימים אותו שעה א' לשחוט בז' ומחצה ולהקריב בח' ומחצה כדי שיהא להם שהות יותר לעשיית הפסחים הבאים אחר התמיד, אבל כשחל ערב הפסח בע"ש והיו צריכים לצלות הפסחים מבעוד יום, כמו שידעת שאין צלייתו דוחה שבת, היו צריכים לשהות גדולה לשחוט בו' ומחצה, והוא זמן מנחה גדולה, ולהקריב בז' ומחצה. ולמדת מכל מקום שבכל יום לא היו שוחטים אותו עד ח' ומחצה ומקריבים בט' ומחצה, וזהו זמן התחלתה לדין מנחה קטנה. ואע"פ שמן הדין מצותו מתחלת מו' שעות ומחצה ולמעלה -- שנטיית החמה לצד המערב נכרת, סבת איחורם בכל יום מפני נדרים ונדבות שהיו מקריבים קודם תמיד של שחר. ולא מתאחר אחר תמיד של בין הערבים אלא קרבנות הפסחים בלבד. והיו סומכים לזמן ט' שעות ומחצה מפני שאותן ו' שעות אחרונות היו מניחין חצי שעה ראשונה של שביעית להיכר נטייה ומאחרים עוד ב' שעות לנדרים ונדבות, והרי ח' ומחצה, והיו שוחטים אותו ומניחים שעה אחת לנתוחו והולכת אבריו לכבש - והרי ט' ומחצה, והיו מקריבים אותו. וכל שנתאחרו לאיזו סבה -- מקריבים והולכים עד שחשיכה, ואע"פ שלהתחלת מנחה קטנה אנו מונים מט' שעות ומחצה ולמעלה שהוא זמן הקרבתו והיה לנו לדון להתחלת מנחה גדולה משעת הקרבה גם כן והוא ז' ומחצה הדין נותן לומר כן כלומר שהמתחיל להקדים בזמנה אינו מקדים יתר על שחיטה שבערב הפסח והמאחר לא ישער התחלת זמן יותר משעת הקרבה שבכל יום:

ור' **יהודה אומר** עד פלג המנחה והוא עד י"א פחות רביע מפני שהוא סובר בין הערבים - תרי זמני, חלוק את הערב שני פעמים להרחיב זמנה עד תחום שבין החלוקות השניות, הא כיצד? חצי היום -- ו' שעות גמורות, נשארו ו' שעות לערב. הוצא שעה אחת מאמצעותן לנתוחו ולהולכת איבריו לכבש -- נשארו ה' שעות, ומחצה מכאן לזמן שחיטתו ומחצה מכאן לזמן הקרבתו, ושעה שבנתים לנתוחו והולכת איבריו לכבש. נמצאת שעת שחיטתו בב' ומחצה אחר חצות, ושהו שיעור ח' ומחצה וקרב בט' שעות ומחצה וזו היא שעת מנחה קטנה, ר"ל לסוף ט' ומחצה שנשארו ב' ומחצה ליום. ואף חכמים מודים בכך אלא שר' יהודה חולק לחלוק אלו הב' שעות ומחצה פעם אחרת. נמצא שעה ורביע לכאן, ושעה ורביע לכאן. הטל שעה ורביע הראשון והוא הנקרא פלג המנחה על ט' ומחצה -- נמצאו י"א שעות פחות רביע. נמצא זמן המנחה עד י"א פחות רביע. ולשון פלג המנחה מפני שהב' ומחצה הנשארות הוא המנחה השניה ושעה ורביע

הנחלק ממנה הוא פלג המנחה. ואם לא התפלל לזמן זה אין כאן עוד תפלה בעונתה אלא שמתפלל עד שתשקע החמה, הא משם ואילך אינה אלא תשלומין:

של מוספין כל היום פי' אחר תפלת השחר ומשום דכתיב וביום. ור' יהודה אומר עד ז' שעות שאף קרבן מוסף אינו קרב כמצותו אלא עד ז' שעות שמא תדחק הקרבת התמיד. ומכל מקום אף הוא מודה שבדיעבד כל היום אחר תפלת השחר. ואע"פ שאמרו "עליה השלם" -- אפשר שאם שכח או נאנס מקריבו אף לאחר התמיד, וכמו שביארנו במס' יום טוב בענין נתקלקלו הלוים בשיר ר"ל שקרבו תמיד הערב בשיר של חול ולא דברו מקרבן המוסף שנדחה מפני שיכולים היו להקריבו אחר התמיד:

תפלת הערב אין לה קבע, פרשו בגמ' כלומר אין לה זמן קבוע אלא כל הלילה, והטעם שהרי כנגד איברים ופדרים הותקנה ואיברים ופדרים קרבים כל הלילה ותפלש(?) לשון אין לה קבע פירשו בגמ' להודיע שאין לה קבע כלומר שאינה חובה. וטעם הדבר גם כן שלא הותקנה אלא כנגד איברים ופדרים שאין מעכבים את הקרבן דהואיל ונזרק דמן אם נטמאו או אבדו כשר הקרבן.:

ומכל מקום אע"פ שאינה חובה ושאף רב פסקה כן בגמ', כתבו הגאונים שאם התפלל ערבית פעם אחת קבעו עליו חובה, וכן כתבו קצתם דהאידנא קבעוה כולי עלמא אנפשייהו חובה. וקצתם כתבו בלשון אחר שאע"פ שהוא רשות אינו רשות גמור אלא מצוה מיהא איכא אלא שאינה חובה שהרי מכל מקום יעקב תקנה ושנסמכה על איברים ופדרים. ואחר שכן, יפה אמרו טעה ולא התפלל ערבית מתפלל שחרית שתים וכן טעה ולא הזכיר של ר"ח בערבית אינו חוזר, לפי שאין מקדשים את החדש בלילה, הא לאו האי טעמא חזר ואי לאו הני טעמי חזרה ותשלומין למה. וכן שאמרו במס' שבת (דף ט:) הני חברין בבלאי למאן דאמר תפלת ערבית רשות כיון דשרא המיינא לא מטרחינן ליה, אלמא הא לא שרא המיינא מטרחינן ליה.:

ומכל מקום הקשו בתוספות מזו שאמרו באחרון של יומא אמר רב נעילה פוטרת של ערבית והקשו והא רב גופיה הוא דאמר תפלת ערבית רשות כלומר ומאי אצטריך לפטורא דנעילה. ותירצו לדברי האומר חובה קאמר, ואם איתא לישני ליה אף לדברי האומר רשות בדצלייה חדא זימנא דקבעה אנפשיה חובה. אי נמי דלא צלי דהא מ"מ מצוה מיהא איכא ונעילה פוטרתו מאותה חובה או מאותה מצוה, דהא טפי עדיף למימר דליפטר בנעילה אם הוא רשות משיהא חובה, וכמו שאמרו בתלמוד המערב שבפרק זה תפלת הערב ר"ג אומר חובה ר' יהושע אומר רשות אתייאן כאינון פלוגתא מאן דאמר חובה אין נעילה פוטרת של ערב, מאן דאמר רשות נעילה פוטרת, ואם כן טפי הוה ניחא

ליה לתרוצי דקבעה איהו חובה אי נמי משום מצוה. ומכל מקום הם תירצו דאין הכי נמי דהכי הוה עדיף לתרוצי אלא שרצה לתרצה לדעת המקשה שהיה סובר רשות גמור בלא שום קביעות חובה ובלא שום מצוה, ותירץ לו שאין מקום להצטרך לפטור מצד הנעילה אלא לדעת האומר חובה ושלא כדעת תלמוד המערב.:

זהו ביאור המשנה, ופסק שלה יתבאר בגמ'. ודינים ופסקים הבאים עליה בגמ' לענין זמנים שבתפלה אלו הן:

נחלקו בגמ' על קצת זמנים שבמשנה הלכה כמי, וכן נסתפקו בעד ד' שעת שאמר ר' יהודה אם עד בכלל אם לאו, וכלל הדברים בענינים אלו הוא שתפלת השחר מצותה לזריזים ולותיקים עם הנץ החמה, ובמשכים משיעלה עמוד השחר. והמשך זמנה עד ד' שעות ועד בכלל, כלומר זמנה עד סוף שעה רביעית, מכאן ואילך אין כאן תפלה בעונתה אלא שמכל מקום עד חצות אע"פ ששהה במזיד חייב הוא עליה, וכן אף מחצות ואילך חצי שעה, הא משש שעות ומחצה ואילך היא נקראת זמן תשלומי תפלה ואינו מתפלל אלא על דרך תשלומין, ובטעה או שכח על הדרך שיתבאר.:

תפלת המוסף תחלת זמנה אחר שיתפלל של שחרית מיד, והמשך זמנה כל ז' שעות. והמתפלל אחר ז' שעות, אע"פ שפשע -- יצא ידי תפלה בעונתה שזמנה כל היום. וכן אם התפלל תפלת המוסף קודם תפלת השחר יצא מדקאמר כל היום. וראיה ממה שאמרו בברייתא של מסכתא זו פרק ג' המתפלל תפלת מוסף עד שלא קרבו תמיד של שחר יצא, ומאחר שתפלות כנגד תמידים תקנום הוא הדין אם התפלל אותה קודם תפלת השחר. ומכאן נראה לי על ידי מעשה במי שהתפלל שחרית ושכח של יום טוב והתפלל מוסף כתקנו ונזכר שטעה בשל שחרית ולא הצרכתיו לחזור את המוסף כלל:

תפלת המנחה זמנה למנחה גדולה מו' שעות ומחצה ולמעלה, ולקטנה מט' ומחצה ולמעלה. והמשך זמנה עד שישלמו י"א שעות פחות רביע כר' יהודה. ואם לא התפלל לשעה זו יצא ידי תפלה בעונתה עד שתשקע החמה כרבנן. ויש אומרים כן אף לכתחלה וממה שאמרו עליה במסכ' תענית (תענית כו, ב) כיון דסמוך לשקיעת החמה פרסי לנעילה דמיא, וכן ממה שאמרו מצוה להתפלל עם דמדומי חמה, ופירושה בשחר בשעת זריחה ובערב בשעת שקיעה, וליכא למימר דדוקא אתמר בשחרית שהרי אמרו עליה במערבא לייטי אמאן דמצלי עם דמדומי חמה דילמא מטרפא ליה שעתא וטעם זה אינו אלא בערב כרבנן:

תפלת ערבית זמנה משתשקע החמה עד שיעלה עמוד השחר.:

תפלת נעילה אע"פ שאין זה מקומה זמנה שיתחיל אותה על צד שיהא משלים בה תיכף לשקיעת החמה. ויש מפרשים שיתחיל בה סמוך לשקיעת החמה ושאפשר לו לשהות בה עד סמוך לצאת הכוכבים וכבר כתבנוה באחרון של יומא.:

וכל שהתפלל אחת מן התפלות קודם זמן -- חוזר ומתפלל. חוץ מתפלת ערבית, שאם התפלל לה מי"א פחות רביע ולמעלה אינו חוזר. וכן אם התפלל של מוסף קודם שחרית לדעתנו. אבל אם לא התפלל תפלה בזמנה כגון ששכח, ונזכר לאחר זמן התפלה -- מתפלל כל זמן שלא הגיע זמן התפלה הסמוכה לה. הא כל שהגיע זמן התפלה הסמוכה לה אינו מתפלל זו ששכח אלא מתורת תשלומין.:

תשלומין אלו שאמרנו על דרך זה הם: מי ששכח ולא התפלל תפלת ערבית עד שהגיע זמן תפלת השחר מתפלל בשחרית תפלה של שחרית וחוזר ומתפלל י"ח לתשלומי תפלת ערבית ששכח, הא אם נזכר קודם שהגיע זמנה של שחרית מתפלל אותה ששכח. וכן בכלן. ויש אומרים שאין מתפלל תשלומין הואיל ועבר זמנה עד שיגיע זמן תפלה אחרת ויהא עסוק בתפלה:

טעה ולא התפלל שחרית מתפלל בשעת המנחה שתים; ראשונה לשם מנחה ושניה לתשלומים. וכן אם טעה ולא התפלל מנחה, אע"פ שנשלם היום ונעתק לו ליום אחר, מתפלל בערב תפלה של ערבית וחוזר ומתפלל י"ח לתשלומים תפלת המנחה ששכח. ואין אומרים עבר יומו בטל קרבנו שהרי אף איברים ופדרים שמתעכלים כל הלילה מקרבן היום שעבר הם. במה דברים אמורים בשטעה ושכח, אבל בטל במזיד, הואיל והגיע זמן תפלה אחרת אין לו תקנה לתפלת מצוה, אלא שכתבו גאוני הראשונים שמתפלל בבקשת רחמים דרך רשות:

היה טרוד בעסקיו ובטל את התפלה מצד טרדתו אע"פ שהיה זכור בה, יש אומרים שאף זה יש לו תשלומים הואיל ולא בטל בזדון אלא מצד טרדתו וכן כתבוה גדולי המחברים, וכן כתבו שאין תשלומים אלא לתפלה אחת על הדרך שביארנו ואם שכח ערבית ושחרית רצופים אין אומרים יתפלל מנחה ג' שאין תשלומים אלא לאותה תפלה הסמוכה למנחה זו וכן בכלם, וגדולי המפרשים חולקים לומר אף לג' אף לד', אלא שהוא צריך להתפלל אותה בתורת נדבה בא להשמיענו שאין צריך לחדש דבר בהם שהטעות פוטרו מן החדוש:

מוסף הואיל וזמנה כל היום יש אומר שאף לדעת האומר שאין תשלומין אלא לאחת אם שכח מוסף ומנחה יתפלל ערבית ג' הואיל וזמן המוסף והמנחה חיובם באחד שהרי זמן המוסף כל היום, ויש מפקפק לומר שמא אין יכול לשלם דבר במוסף הואיל ואינו

בא נדבה אינו בא לתשלומין, וכן יש מי שמספק אם יש לצבור תשלומים אם לאו ומכל מקום בראשונה מצאתי לקצת גאונים שאם עבר היום אין לה תשלומין שהמוסף עיקרו להזכרת קרבן ואין קרבן בלילה, וכן כתבו בכל תפלה הנוספת מחמת מאורע שביום שאם עבר היום אין לה תשלומין שאין תשלומין אלא לתפלות הראויות לכל יום, ומכל מקום קשה לי לדבריהם של שבת במוצאי שבת, אף תפלה אחת ששכחה יש אומר שאין לה תשלומין אלא בזמן תפלה הסמוכה לה כלומר שאם שכח שחרית ולא נזכר בטעותו עד שעבר זמן המנחה שוב אין טעותו משתלמת אע"פ שנזכר בזמן תפלת ערבית, ויש אומרים שאף לאחר כמה יש לו תשלומים וממה שאמרו כאן כל אימת דבעי מצלי, ואין הדברים נראים שלא אמרו כל אימת דבעי מצלי אלא לנדון שלפניהם ר"ל של מנחה בערבית, אבל לאחר שתים לא וכן אם שכח שתים רצופות אין תשלומים אלא לסמוכה לה וכן דעת גדולי המחברים:

כבר רמזנו למעלה שמי שיש לו עליו תפלה אחת מתורת תשלומים ואחרת שבזמנה, מקדים אותה שבזמנה ואחר כך מתפלל של תשלומים, לא עשה כן אלא שהקדים של תשלומים ואחר כך התפלל אותה שבזמנה לא יצא ידי אותה של תשלומים וצריך בה לחזור אחר אותה שבזמנה כדי להקדים של זמנה לשל תשלומין:

תלמוד כו:

שכח תפלת מנחה בערבי ימים שנוסח התפלה מתחלף, כגון ערב שבת כשהוא מתפלל ערבית פעם שניה לתשלומי מנחת חול ששכח אינו מתפלל כנוסח מה ששכח אלא כנוסח שהוא בו עכשיו, טעה ולא התפלל מנחה בערב שבת מתפלל ערבית שתים של שבת, טעה ולא התפלל מנחה בשבת מתפלל מנחה במוצאי שבת שתים של חול, אלא שאינו מבדיל בתפלה של תשלומין והילכך מבדיל בראשונה ואינו מבדיל בשניה, הבדיל בשניה ולא הבדיל בראשונה גלה בדעתו שאותה של תשלומים הקדים וחוזר ומתפלל של תשלומים בלא הבדלה, אבל אם הבדיל בשניהם אע"פ שלא היה לו להבדיל בראשונה אין צריך לחזור ולהתפלל שהרי כל עצמה של תפלת ערבית במוצאי שבת אם טעה ולא הזכיר בה הבדלה בחונן הדעת אין מחזירים אותו מפני שיכול לאמרה על הכוס, ומכל מקום כתבו בתוספות שאם שכח במנחה של שבת והתפלל בו י"ח ולא הזכיר של שבת שצריך לחזור ושכח ולא חזר שאינו מתפלל ערבית שתים שהרי מה שהוא חוזר עליו אינו יכול להזכירו וכן בראש חדש שטעה במנחה ולא הזכיר של ר"ח

הואיל ובלילה כבר עבר החדש ואין יכול להזכירו ויפה כתבו, ויש חולקים לומר שכל שצריך לחזור הרי הוא כמי שלא התפלל ומתפלל ערבית שתים, ואין דבריהם נראין:

טעה ולא הגיע עדיין זמן תפלה הסמוכה לה אע"פ שעבר זמן תפלה הראשונה כגון שכח של שחרית ועבר חצות ולא הגיע לחצי שעה שביעית מתפלל של תשלומין תחלה אחר שלא הגיע זמן האחרת כמו שכתבנו, וכן פירשו הגאונים בתפלת ערבית שנזכר בה קודם הנץ החמה:

כל מה שביארנו עליו תורת תשלומין לא נאמרה אלא לתפלה אבל ק"ש וברכותיה כבר כתבנו שאין להם תשלומים ומה שאמרו הקורא מכאן ואילך לא הפסיד הקורא אף בברכות כבר יעדנו בזה זמן עד ד' שעות ואם כן של ערבית בשחרית לא יקרא, ומכל מקום לדעת גדולי הרבנים שכתבו שאין בזה זמן יש אומר שקורא מתורת תשלומין, וממה שאמרו בסוגייא זו בטל ק"ש שחרית וערבית בטל תפלה שחרית וערבית הרי זה מעוות לא יוכל לתקום אלמא דוקא בטל הא שכח לא אף בק"ש, ולדעתי אין זה ראה אדרבה תשמע מקמא דאמר טעה ולא התפלל ולא אמר טעה ולא קרא ובזה לא הזכיר לשון בטול אלא משום תפלה, וכן שיש לדון אם נעתק משחרית לערבית ומערבית לשחרית היאך יברך יוצר אור בערב או מעריב בשחרית ואם תאמר שיברך ברכות דהשתא כדין של ערב שבת בשבת או של שבת במוצאי שבת בזו אין הטעם אלא שחיוב י"ח אף בשבת הוא אלא שכבוד שבת מפקיעו, וכן יש באים בהפקעתה בשל שחרית לערבית מפני שהמנחה הפסיקה, אלא שזו לדעתי אינה ראיה הואיל ולא הפסיק זמן ק"ש אחר בנתים, ואין אומר שיהא הפסק אלא לתפלה אבל מנוסח הברכות מיהא יש לדון ומתוך כך אני מפקפק לומר שמשהגיע זמן האחרת אינו קורא אלא שבפרק ראשון במשנה ראשונה כתבנו שקורא ונסח הברכות אפשר לסמוך מפני שהם כלליות למציאות יום ולילה כמו שאמרו להזכיר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום, ומכל מקום אף לדעת זה מכל מקום (מכל מקום שני נראה מיותר, המעתיק) קורא הוא מתורת רשות ולא מתורת תשלומים וכבר כתבנו בענינים אלו בפרק ראשון:

תפלת ערבית אע"פ שכללוה בתורת תשלומים לא מפני שעיקר הדין עליה שהיא חובה אלא רשות היא ומכל מקום עכשיו הוקבעה על כל העולם בחובה, ואחר שכן ישנה בדין תשלומין וכן בדין שאם טעה חוזר חוץ מיעלה ויבא של ר"ח כמו שיתבאר:

מה שכתבנו שמסוף י"א פחות רביע עד שקיעת החמה מי שהתפלל בו מנחה יצא ומי שהתפלל בו ערבית יצא, באמת כך יצא לנו ממה שאמרו דעבר כר' יהודה עבד דעבד כרבנן עבד כלומר דעבד כר' יהודה להתפלל בו תפלת הערב עבד, דעבד כרבנן להתפלל

בו תפלת המנחה עבד, ומכל מקום כתבו הגאונים שאין לאדם אחד להתפלל מנחה וערבית בזמן זה, מה נפשך אם יום אין לילה אם לילה אין יום, ויש אומרים ששעה ורביע זה משמש ליום ולילה לענין תפלה ובדיעבד ואם התפלל בו מנחה וערבית יצא **ונראה כדעת ראשון**, ומכל מקום הרי מוסיפים לומר שאם התפלל בו פעם אחת מנחה שוב לא יתפלל בה ערבית שכבר קבלו עליו ביום וכן בהפך, ולמדו מכאן שמאחר שאנו נוהגים להתפלל מנחה בערב אין לנו להתפלל ערבית בפלג המנחה, ואותם שהיו מתפללים של שבת בערב שבת לא היו מאחרים מנחה לעולם עד זמן זה ואינו נסכם לדעת זה כלל אלא ביום אחד אין ראוי לו להתפלל בו מנחה וערבית, אבל מיום ליום אין לחוש כלל ואין כאן משום תרתי דסתרן אהדדי דבדרבנן לא חיישינן והרי זה כשני שבילים אחד טמא ואחד טהור והלכו שני בני אדם זה באחת וזה באחרת שאם באו לישראל בבת אחת שניהם טמאים ובזה אחר זה שניהם טהורים ומכל מקום דוקא לתפלה אבל לק"ש לא יקרא בתחום חמה לעולם כמו שביארנו בפרק ראשון:

מאחר שביארנו שאדם יכול להתפלל ערבית בפלג המנחה אם התפלל בו בערב שבת מתפלל בו ערבית של שבת ומקדש על הכוס ואסור במלאכה וכן מתפלל של מוצאי שבת בשבת ומבדיל על הכוס, ויש אומרים שלא הותר לעשות כן בשבת אלא למי שרצה להחשיך על התחום לדבר מצוה או להציל מן הגייס וכיוצא בו שהרי על כל פנים הבדלה על הכוס סימן להיתר מלאכה וזו ודאי אסור הוא במלאכה עד הלילה ואף בשל סופרים לדעתי, ואף כאן תמהו רבים היאך נעשה קודש שבידינו חול ואם אמרו של שבת בערב שבת שהוא מתוספת חול על הקודש, של מוצאי שבת בשבת למה, ומכל מקום יש לסמוך שאף ההבדלה קדוש הוא לשבת ואחר שלא הגיע לו ממנה היתר מלאכה אין לנו, ומכל מקום קודם זמן זה אף בערב שבת אין ראוי לעשות כן מי"א שעות פחות רביע ולמעלה חמה מתחלת להשתקע ואינה נראית לרוב בני אדם אבל קודם לכן אין שם סרך לילה כלל:

התפלל של שבת בערב שבת קודם לכן אם בטעות היה כגון שהיה יום המעונן וחזרה חמה להראות ונמצא שהתפלל קודם זמן זה, יחיד חוזר ורשאי לחזור למלאכתו ויש לו לחזור ולהתפלל וצבור ראשין לחזור למלאכתן אבל אין חוזרין ומתפללים מפני הטורח, כך כתבוה גדולי המחברים וכן גדולי המפרשים בשם גאון, ומכל מקום יש חולקים לומר שמאחר שאין חוזרין להתפלל אסורין במלאכה ואם מדעת קבלוהו אסורין במלאכה בין יחיד בין צבור אבל מכל מקום יחיד חוזר ומתפלל מי"א שעות פחות רביע ולמעלה (נראה שצריך להוסיף "וציבור", המעתיק) אע"פ שבטעות קבלוהו אף יחיד אין חוזר

ומתפלל ומכל מקום יש מתירים לו לחזור ואין נראה כן, ויש מפרשים שכל סוגיא זו בפלג המנחה אבל קודם לכן חוזרים ומתפללים אף צבור:

כשם שאמרנו בתפלה כן הדין בכל הדברים שהם מראים קבלת שבת כגון הדלקת הנר לנשים שנקראת קבלה על דעת קצת, אלא שיש אומרים שאין הדלקת הנר קבלה כלל ממה שאמרו במסכת שבת הדליק המדליק ושוהה כדי לצלות בו דג קטן, ומכל מקום של מוצאי שבת בשבת אפילו הבדיל על הכוס אין מותר במלאכה עד הלילה:

לעולם אל יתפלל אדם אחורי רבו יש מפרשים הטעם שלא יראה כמשתחוה לרבו, ויש מפרשים שלא יראה כמדקדק בתפלת רבו ולפירושים אלו אפילו ברחוק כמה, ויש מפרשים שלא יטריח את רבו לעמוד אם סיים קודם לו ולפיכך זה אינו אסור אלא בשיעור ג' פסיעות של רבו ואם אירע לו כן הן עם רבו הן עם אחר יזהר הרב או האחר העומד לפניו שאם סיים קודם לשל אחריו לא יעשה ג' פסיעות עד שיסיים זה שאחריו כדי שלא יפסיקהו, וכן יזהר התלמיד שלא יתפלל כנגד רב ר"ל בצדו לגמרי שנראה כמשתחווה עמו אלא יתפלל רחוק ממנו ולא ישוה רבו עם שאר בני אדם בנתינת שלום ובהחזרת שלום אלא שיפליג בכבודו, ויש אומרים שאך להקדים לו שלום אף בלשון כבוד אסור אלא שיעמוד לפניו באימה עד שיתן הרב לו שלום והוא ישיבנו דרך כבוד, וראיה לדעתי בזו ממה שהביאוהו בתלמוד המערב מדכתיב ראוני נערים ונחבאו, ומה שאמרו בפרק שני פגע בו רבו וכו' בפרקים שואל אפשר בתלמיד חבר או שמא בזו אמרו שהרב נמנע שלא לקורא לו בשלום מצד שלא יפסיקהו ואמרו עליו שיפסיק הוא לכבודו לשאול, וכן יזהר התלמיד שלא יחלוק על ישיבתו ולא יאמר דבר בשמו שלא שמע מפיו, ומכל מקום בבית הכנסת יכול הוא להתפלל אחורי רבו וכנגדו, כל אימה בטלה במקום צבור שאימת הצבור גדולה מכלן וכן כתבו הגאונים ולעולם לא יעבור אדם לפני המתפלל בעמידה, ויש מתירים ברחוק ד' אמות מכח סוגיא זו:

תלמוד כז.

מי שהיו לפניו שתי תפלות ר"ל שהוא בזמן שתיהן ואתה מוצאה במי שלא התפלל תפלת מוסף והגיע זמן המנחה אפילו מנחה גדולה, יתבאר למטה שמתפלל של מנחה צחלה אע"פ שזמן המנחה ארוך לא מפני שתפלת תשלומין מאוחרת שהרי מוסף זמנו כל ז' או כל היום כלו ואין נקרא תשלומין, אלא מפני שהמנחה תדירה והמוסף אינו תדיר ותדיר ושאינו תדיר תדיר קודם, ויש אומרים שלא נאמר דבר זה אלא ביחיד, אבל בצבור מוסף קודם כדי שלא יטעו, והוא שאנו סומכים עכשיו להקדים מוסף ביום הכיפורים

אע"פ שהגיע שעת המנחה, ויש אומרים שאף ביחיד לא נאמר דבר זה אלא בשהגיעה שעת מנחה קטנה אבל מנחה גדולה הואיל ואין זמן זה תדיר ולא עוד אלא שזמן המנחה ארוך מאד מתפלל של מוסף תחלה, וכן יש מפרשים דוקא בשהיו שתיהן לפניו ר"ל שרוצה עכשיו להתפלל שתיהם אבל אם דעתו להתפלל מנחה עם דמדומי חמה מתפלל של מוסף עכשיו וממתין למנחה עד הערב:

יתבאר שאסור לאדם שיקדים תפלתו לתפלת הצבור בד"א בצבור אבל יחיד בביתו אם צריך להקדים כדי לילך לשמוע דבר תורה רשאי ואם אינו צריך לכך ראוי לו שישוה תפלתו עם הצבור כמו שביארנו בפרק ראשון, ומכל מקום עכשיו נהגו קצת חכמים להקדים תפלתם לתפלת הצבור בשבתות וימים טובים מפני שרוב ההמון מטרידם ואין יכולים לכוין ואחר כונת הלב הן הן הדברים:

כבר ביארנו בפרק ראשון שאין זמן ק"ש ערבית נכנסת בתחום חמה לעולם, יש חולקים בה מכח סוגיא ממה שאמרו על רב שהתפלל של ערב שבת בשבת וקדש, ומאחר שקדש ודאי אכל ואחר שאכל ודאי קרא שהרי אמרו לא יאמר ארם אוכל קמעא וכו' אלא נכנס לבית הכנסת וקורא את שמע וכו', ואין זה כלום חדא שהם לא העידו על רב שקדש אלא שאמרו בשם שמואל שאומר קדושה על הכוס אם ירצה אבל רב ודאי לא קדש על הכוס ולא אכל, ועוד שהרי מכל מקום כל שלא הגיע זמן התפלה מיהא יכול לאכול ומשהתחיל קודם זמן אינו מפסיק לתפלה ולא נחלקו במפסיקין לשבתות אלא לקידוש אבל לתפלה לא, ומה שאמרו בשבת של תפלת ערבית מפסיק, דוקא בהגיע זמן קודם שיתחיל ומשום דשכיח בה שכרות ואף זו יש מפרשים שלא התחיל באכילה אלא שהתחיל במכשירי האכילה כגון שהתיר חגורו לבני בבל או נטל ידיו לבני ארץ ישראל אבל התחיל בגוף האכילה לא כמו שביארנו שם:

ולענין מוסף ומנחה מיהא פסקו קצת גאונים שמותר לאכול אכילת עראי קודם תפלת המוסף וקודם תפלת המנחה ואע"פ שהגיע זמנן ממה שאמרו למטה שאין הלכה כרב הונא שאמר אסור לטעום קודם תפלת המוסף, ולא כר' יהושע אסור לטעום קודם תפלה המנחה משהגיע זמנה, אלא בשתיהן טועם אחלשי לבו אכילת עראי שיהא לבו נסעד בה, שהרי התנצל רב אויא כשלא הלך לפרקו של רב יוסף דחליש ליביה ואמר ליה הוה לך למטעם מידי ולמיתי, אבל אכילת קבע כל שהגיע זמן איזו תפלה אסור אפי' סמוך למנחה ואם התחיל קודם זמנה אינו מפסיק, וכן אפי' התחיל משהגיע זמנה כל שיש שהות ביום, ועל דבר זה העמדנו זו של ר' יהושע שאמר אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיתפלל מנחה ואע"פ שדחינוה כאן, לא נדחית אלא לענין שלדעתו מפסיק אף

בשיש שהות ביום או שמא לענין מה שאסור אף עראי, ויש אומרים שלמנחה גדולה מתחילין אף באכילת קבע, ומכל מקום בתלמוד המערב ראיתי ר' יהושע בן לוי מפקד לתלמידוי אין הוה לכון אריסטוון ומטא יומא לשית שעין עד דלא תסקון לאריסטוון תיהיון מצלאין, עד לא תיסקון לאריסטוון ואע"פ ששש שעות אינן זמנה עדיין זו מסכמת עם אותה שנאמרה בראשון של שבת [ט' ע"ב] לא יכנס אדם סמוך למנחה ופירשנוה שם אף במנחה גדולה, ומה שנתגלגל כאן באיסור רחיצה בחמי האור בשבת ושגזרו אף ליכנס בחדר העשוי להזיע בתוכו מגזרה שמא יבא ממנה לרחוץ ולהחם יתבאר בשלישי של שבת ובשאר מקומות שבאותה מסכתא:

כבר ידעת על מצות יבום שהיא מצות עשה מן התורה וכן יעדת על הקטנה שאינה בת קדושין אלא אם כן קבלם אביה, הא השיאוה אמה או אחיה או היא עצמה יכולה למאן כמו שיתבאר במקומו, מעתה שתי אחיות נשואות לשני אחים אחת גדולה ואחת קטנה שהשיאוה אמה ואחיה ומת בעל הגדולה ונמצאת זקוקה לבעלה של קטנה זו והוא רוצה ליבמה אלא שנשואי אחותה מעכבים עליו, מלמדים אותה שתמאן ונמצאת זרה למפרע וכל ביאותיה בזנות ומיבם לאחותה, שנושאין על האנוסה ועל המפותה ומשתדלים בכך כדי לקיים מצות יבום וכן כדי שלא תעמוד זו עגונה עד שתגיל זו ויודע אם תמאן אם לאו:

מי שהוחזקה אשת איש והלך בעלה למדינת הים ובא אחר והעיד לה שמת בעלה תנשא על פיו אפילו עבד ואפילו שפחה ואפילו עד מפי עד כמו שיתבאר במקומו:

מה שאמרה תורה על שור שהמית האדם שהוא נסקל לא סוף דבר שור אלא אף כל במה וחיה במשמע ואפילו עוף, מעשה היה ונסקל תרנגול בירושלים על שנקר במוחו של תינוק והרגו:

היין שהיו מביאים במקדש לנסכים לא היה ראשי להביא יין מגתו עד שיעברו עליו מ' יום לדריכתו ומכל מקום אם הביא כשר כמו שיתבאר במקומו:

תלמוד כז:

כל שאפשר לאדם להרחיק מן המחלוקת ראוי לו להרחיק וכל שכן הגדולים בוני המעלה וכל שכן הצבור ואף כשהכרח מביאם לחלוק ולהעביר הנכבד משררתו אין ראוי להם ליתנה לאותו שבשבילו אירע לו דבר זה אע"פ שהוא ראוי לכך מפני שבזו יש למועבר חלישות הדעת יתרה והוא שאמרו כאן מאן נוקים נוקמיה לר' יהושע הוה ליה בעל דבר וכן מצינו במחלוקת של קרח אמור אל אלעזר בן אהרן וירם את המחתות ולא רצה הקב"ה לומר כן לאהרן עצמו, כדי ללמד דרך ארץ בכך אלא בוררים להם אחר גדול

והגון בכל דבר וממנין אותו ומשמנוהו אין מורידים אותו בלא טענה אלא אם כן יסכימו להחזיר את הראשון ואף בזו מניחים לו מקום להיותו חולק עמו בכבודו ולהיותו אצלו כעין שותף וחבר:

בסוף שני של ראש השנה התבאר שאם באו שנים והעידו שראו את הירח בזמנו בליל ל' מקדשים על פיהם ואין ממתינים אם יראה בליל ל"א שאפילו לא נראה בליל ל"א הרי הוא מקודש, ואע"פ שר' דוסא חלק בה לומר עדי שקר הם שאי אפשר לנראה בזמנו שלא יראה בליל עבורו ושר' יהושע נסכם עמו ושר"ג צערו לר' יהושע על כך עד שכעסו חכמי ישראל עליו, מכל מקום הלכה כר"ג כמו שביארנו שם:

במסכת בכורות פרק כל פסולי המוקדשים התבאר שהכהנים אף הם חייבים להפריש בכור בהמה טהורה ומקריב דמו ואימוריו ואוכל הבשר בקדושת בכור וכל הכהנים חשודים על בכורות שלהם להטיל בהם מום כדי שיותרו לאכלן בחוץ או שיהא חולין בידם לכל דבר וכל שעשו מעשה שעל ידו אירע בו מום חושדים אותו שבכונה עשה ולא ישחוט ע"י אותו המום ולא חלקנו בזה בין חבר לעם הארץ שאף החבר דנין בו כן, מעשה בר' אליעזר בר' צדוק שהיה לו בכור ונתן שעורים בסל של ערבה קלופה במקום רחוק ואכל הבכור לשם ונקרעה שפתו והלך אצל ר' יהושע והורה לו שמחלקים אנו בזה בין חבר לעם הארץ כלומר שאין החבר חשוד בכך, ורבן גמליאל כעס עליו וצערו על כך ומכל מקום הלכה כר"ג:

תלמוד כח.

עמוני ומואבי שנתייגרו אע"פ שמן התורה אינן ראויין לבא בקהל בזמן הזה משעלה סנחריב ובלבל את האומות מותרים שאין שמן עליהן וכן הדין במצרי תוך ג' דורות לדעתנו כמו שביארנו ביבמות פרק הערל:

תלמוד כח:

המשנה השנית ר' נחוניא בן הקנה וכו', הורה בזה שאדם צריך לחדש תפלה על כל דבר שהוא רואה בעצמו שהוא צריך בו אל עזר אלקי, ואך יתמיד מחשבתו בעבודת השם באין פירוד ואמר על זה החכם שהיה מתפלל בכניסתו לבית המדרש שלא תארע תקלה על ידי הוראתי, וביציאתו היה נותן הודאה למי ששם חלקו בגורלן של תלמידי חכמים, **זהו ביאור המשנה** ומה שבאר עליה בגמ' כך הוא, כשאדם נכנס לבית המדרש אומר יהי רצון מלפניך ה' אלקי שלא תארע תקלה על ידי ולא אכשל בדבר הלכה וכו', וביציאתו

אומר מודה אני לפניך ששמת חלקי וכו' והודאות אלו אין בהם פתיחה וחתימה ולא הזכרה ומלכות:

צריך אדם להזהר בכבוד חביריו ולגדל את בניו לתלמוד תורה ולחנכם מילדותם שלא לפתור פסוק כצורתו בכל דבר שפשוטו מוכיח איזה צד של כפירה והוא שנא' כאן מנעו בניכם מן ההגיון ר"ל מפתרון הפסוק כמו שהוא נקרא וכן צריך להשתדל להושיבם תמיד בין ברכי תלמידי חכמים וכשיתפלל צריך להזהר ולהתכוון ולהתבונן לפני מי הוא עומד:

המשנה השלישית בא להשמעינו בה נסח התפלה שבכל יום ואמר על זה רבן גמליאל אומר בכל יום ויום מתפלל אדם י"לח ואינו רשאי לפטור עצמו בברכה מעין י"ח והיא הכוללת כל האמצעיות, ר' יהושע אומר שיכול הוא אם הוא טרוד לפטור עצמו בכל יום במעין י"ח ר"ל ג' ראשונות וג' אחרונות וברכה אמצעית שכוללת כל האמצעיות אע"פ שאנשי כנה"ג י"ח תקנו ושהוא יכול לכוין דעתו לכלם, מכל מקום הואיל ודרך כלל כלהו איתניהו בה והוא יש לו אי זו טרדא אע"פ שהוא יכול לכוין לכלם יכול לפטור עצמו בה, ר' עקיבא אומר אם שגורה תפלתו בפיו ר"ל שבקי בשמנה עשרה ויכול לכוין בהם יתפלל י"ח ואין טרדתו מעכבתו ואם לאו יתפלל מעין י"ח מוטב שיקצר ויכוין משיאריך ולא יכוין, **זהו ביאור המשנה** והלכה כר' עקיבא שכל הבקי מתפלל בכל יום י"ח ועוד אחרת עמהם שהוסיפו ביבנה והיא ברכת המינים, וצריך שיאמרם על הסדר שנסדרו ואם היה בדרך או שעת הטירדה עד שלא מצא דעתו מכוונת מתפלל ג' ראשונות וג' אחרונות וברכה מעין אמצעיות באמצע ונסח שלה הביננו ה'אלקינו לדעת את דרכיך ומול את לבבנו ליראתך לסלוח לנו להיות גאולים ורחקנו ממכאובינו ודשננו בנאות ארצך ונפוצותינו מארבע רוחות תקבץ והתועים לדעתך ישפוטו ועל הרשעים תניף ידיך וישמחו צדיקים בבנין עירך ובצמיחת קרן לדוד עבדך ועריכת נר לבין ישי משיחך טרם נקרא ואתה תענה בא"י שומע תפלה:

ודברים שנכנסו תחת משנה זו בגמ' יתר על מה שביארנו בשמנה אלו הן, לא הותר לקצר ולומר הביננו במוצאי שבת ויו"ט מפני שצריך לומר הבדלה בחונן הדעת ולא בימות הגשמים מפני שצריך לומר שאלה בברכת השנים, שמא תאמר יכלול בה גם כן הבדלה ושאלה, מתוך שאין אדם רגיל בה כל כך יבוא בה לידי טעות ומכל מקום אם בטוח בעצמו שלא לעשות והוא שעת הדחק מותר על דעת גדולי המפרשי ואין הכל מודים בה, וקצת גאוני ספרד פסקו שלא לאמרה בימות הגשמים אבל במוצאי שבת ויו"ט אומרה וכולל בה הבדלה שכל שהוא בתחלת ברכה אין בו לטעות וכרב ביבי

שאמרה כן בסוגיא זו, אלא שרוב פוסקים כתבוה כדברינו וכן פסקו רבים שאם אינו יודע נסח הביננו יכול לעשות כרב שאומר פתיחת הברכה וחתימתה, בחבורי קצת רבני צרפת ראיתי שכוללים בה שאלה בשם תלמוד המערב וברך שנותינו בגשמי ברכה:

המתפלל צריך שיכרע עד שיתפקקו מעט מחליותיו מרוב השפלתו, ויש פוסקים עד שיראה איסר כנגד לבו ואינו צריך לשיעור שיתפקקו החליות, ופי' דבר זה הוא שיכרע כל כך עד שאם היה איסור בארץ לרגליו שהוא כנגד לבו כשהוא בכריעה הוא רואהו בלא שחיית הראש כנגד לבו, ולפי' זה אנו קורים שיראה מהבנין הקל, ויש קורים אותו מבנין נפעל ומפרשים שתעשה גומא כנגד לבו עשויה כעין איסר ואף בזו אפשר לפרשה מבנין הקל, ואם הוא מצטער בנענוע הראש דיו, בנענוע הראש עד שיראה כמשתדל לכרוע.:

שליח צבור שטעה באחת הברכות וגמגם ולא התחיל בברכה הראויה אלא שדלגה אין מסלקין אותו אלא ממתינים לו עד שנראה אם יוכל לחזור עליה או מעצמו או כשנזכירהו, ומה שאמרו בפרק אין עומדים המתפלל וטעה יעבור אחר תחתיו ההיא בשאינו יודע לחזור וכל שכן שאם התחיל שאין מסלקין אותו אלא ממתינים לו אם יוכל לחזור ולגמור מעצמו או בהזכרה אבל אם אירע לו כן בברכת המינים כל שלא התחיל מפקפקים בו אף ביודע לחזור ומסלקין אותו ואפילו היה מוחזק אצלנו בצדיק גמור מתחלתו ועד סופו, אבל אם התחיל גומרה כמו שיוכל וממתינים לו עד שיגמור אפילו שעה או שתים ואם אינו יודע לגמור יעבור, וי"א אף בברכת המינים אין ממתינים לו אלא בכדי אומד הדעת שאינו יכול לחזור או כשיזכירוהו ומה שהמתינו לשמואל הקטן ב' וג' שעות מפני שהוא תקנה והיה הנסח מחודש ולא היו שאר בני אדם יודעים אותו ואעפ"כ אלו לא התחיל בה היה ראוי לסלקו מחשש מינות ואע"פ שהוא תקנה חוששים שמא חזרר בו אבל מכיון שהתחיל בו ולא היו השאר יודעים אותה המתינו כל כך, וכן יש לחלק בהעברות אלו שכל שבברכת המינים מעבירים אותו לעולם עד שתתברר תשובתו ובשאר הברכות אין ממנין שעה זו אחר תחתיו:

תלמוד כט.

מנין ברכות אלו סמכו אותם רבותינו שמנה עשרה שבכל יום כנגד שמנה עשרה אזכרות שבק"ש עם לשונות אלקות שבה וכנגד י"ח חוליות שבשדרה וברכת המינים חזרו וסמכוה כנגד אחד שבשמע וכנגד חוליא קטנה שבשדרה, וז' של שבת כנגד ז' קולות שאמר דוד על המים, וט' של ראש השנה כנגד ט' אזכרות שאמרה חנה בתפלתה וכ"ד של תענית צבור כנגד כ"ד רננות שאמר שלמה בשעה שהכניס הארון לבית קדשי

הקדשים וכלם נזכרו במקרא בין לשון רנה ובין לשון תחנה ובקשה, ממה שאמרו כאן הני ט' דראש השנה כנגד מי למדו חכמים שבגירונדאה שבכל תפלה של ר"ה אומרים ט', ומגדולי זקנינו משיבים עליהם שאף בשבת היה מן הדין לומר י"ח ביוצר, וכמו שאמרו בפרק מי שמתו גברא בר חיובא הוא ולא נאמרו ז' וט' אלא במוסף ומכל מקום משום כבוד שבת לא הטריחוהו ובר"ה מיהא דוקא במוסף, ומכל מקום בתלמוד המערב נראה שמתחלה היו אומרים ט' ותוקעין בשחרית והוא שאמרו כסבורים אויבים עלינו הם באים ותקנו שלא יתפללו ולא יהיו תוקעין אלא במוסף כיון דחמון דקרון באורייתא ומצלון והדר תקעין אמרין בנימוסיהון אינון עסקין:

מי שטעה ולא הזכיר גבורות גשמים ר"ל מוריד הגשם בברכת תחיית המתים אין לה עוד מקום בתפלה להזכירה וחוזר לראש בשעה שנזכר הן שסיים הן שלא סיים, בד"א בשלא הזכיר אבל אם הזכיר טל אפילו בימות הגשמים ולא הזכיר גשם אינו חוזר וכן היא בתלמוד המערב שבפרק אין עומדין כמו שיתבאר במסכת תענית, ויש בזה חולקים כמו שיתבאר שם ר"ל בראשון של תענית:

טעה ולא הזכיר שאלה ר"ל ותן טל ומטר בברכת השנים אם נזכר קודם שומע תפלה אינו חוזר אלא שואלה בשומע תפלה ואם כבר עבר שומע תפלה בשעה שנזכר אם סיים תפלתו ועקר את רגליו חוזר לראש ואם לא עקר את רגליו אע"פ שסיים כתבו גדולי המפרשים שהוא חוזר לברכת השנים מפני שאחר שטעה בשתיהם ר"ל שלא הזכירה במקומה ולא קודם עקירת רגליו חוזר למקום הראוי לה מתחלתה דוגמת מה שאמרו בהבדלה סומך על של כוס ואם טעה בשתיהן כגון התפלל ולא הבדיל אכל ושתה ולא הבדיל חוזר לשתיהן, וכך היא בתלמוד המערב ואף שם נראה שהדין כן בין בגבורות גשמים בין בשאלה, והוא שאמרו שם לא שאל בברכת הגשמים אומרה בשומע תפלה דכותה בגבורות גשמים אם שאלה שהיא מדוחק אומרה בשומע תפלה הזכרה שהיא מריוח לא כל שכן, היכן הוא חוזר ר"ל אם לא אמרן בשומע תפלה אם עקר רגליו חוזר לראש, ואם לאו חוזר לעבודה, ואף ראשוני הגאונים פסקו כן בשאלה אבל בגבורות גשמים מודים שחוזר לראש שאם לא כן היה לו לכללם יחד טעה ולא הזכיר שאלה בברכת השנים וגבורות גשמים בתחיית המתים אין מחזירין אותו מפני שיכול לאמרה בשומע תפלה, ומכל מקום בתוספת גורסים אותה כן אבל אנו גורסים טעה ולא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים מחזירין אותו שאלה בברכת השנים אין מחזירין אותו מפני וכו' ויש שאין גורסים גבורות גשמים כלל, **ואין הדברים נראין**::

היה יחיד זה בצבור אינו חוזר כלל אלא מתכוין לתפלת שליח צבור ואע"פ שאין שליח צבור מוציא את הבקי כמו שהתבאר בסוף ר"ה מכל מקום אחר שהתפלל הקלו בו וכמו שתירצו תחלה הא ביחיד הא בצבור ואע"פ שנדחה תירוץ זה בסוגיא לא נדחה מפני העניין אלא מצד הלשוון:

טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה על הכוס, ואפילו לא התחיל בברכה הסמוכה לה הואיל וגמר ברכה זו שהיה ראוי להזכירה אינו חוזר, וכן הדין בכל מקום שאמרנו שאם טעה אין מחזירין אותו אלא שיש אומרים שמאחר שלא התחיל באחרת מזכיר המאורע קודם שיתחיל בה כדרך שאמרו בפרק זימון בענין הזכרה בברכת המזון שלא אמרה בבונה ירושלים, ואין זה כלום שלא אמרוה שם אלא מפני שהיא סוף ברכות של תורה אבל תפלה שהוא ענין אחד כל שעבר על מקומו ולא הזכיר שוב אינו מזכיר, כלל ידוע בכל יום שיש בו קרבן מוסף שאם שכח ולא הזכיר כעין המאורע בכל תפלה שבו שהוא חוזר:

תלמוד כט:

טעה ולא הזכיר יעלה ויבא בראש חדש להיכן הוא חוזר אם לא נזכר עד שעקר את רגליו בג' פסיעות חוזר לראש אע"פ שרגיל לומר תחנונים ובלבו לאמרן אחר עקירת רגליו ואם לא עקר את רגליו אלא שסיים שים שלום אם רגיל לומר תחנונים קודם ג' פסיעות כעין מה שאנו אומרים אלקי נצור וכו' הרי הוא כמי שלא סיים וחוזר לעבודה ואם אינו רגיל לומר תחנונים קודם ג' פסיעות או שכבר סיימן בשעה שנזכר אע"פ שלא עקר רגליו חוזר לראש, ויש בזה פסוקים בדרך אחרת וזה נראה יותר, והגרסא הנכונה בזה אמר רב פפא הא דאמרת סיים חוזר לראש וכו' שאינו רגיל לומר תחנונים וכו' אבל רגיל חוזר לעבודה, וכו' ואמר רב נחמן רגיל נמי לא אמרן אלא שלא עקר וכו' אבל עקר אע"פ שרגיל חוזר לראש, ואיכא דאמרי אמר רב פפא הא דאמרת סיים חוזר לראש בעקר וכו' אבל לא עקר חוזר לעבודה ואמר רב נחמן עקר שחוקר לראש לא אמרן אלא שרגיל וכו' אבל אינו רגיל חוזר לראש מכלל דכי עקר אף ברגיל חוזר לעבודה אלא ברגיל ולא עקר על הדרך שהזכרנו:

כל שאמרנו בטעה ולא הזכיר המאורע ביום שיש בו קרבן מוסף פירשו בתלמוד המערב שבפרק אין עומדין שהדין כן בנסתפק ונסח דבריהם ספק הזכיר של ראש חדש ספק לא הזכיר מחזירין אותו ועוד אמרו שם הסח הדעת כעקר כלומר שאם הסיח דעתו מלומר עוד תחנונים הרי הוא כאינו רגיל, יש שואלים אחר שכל שאין בו קרבן מוסף

אינו חוזר הזכרת גשמים ושאלה היאך חוזר, ואינה שאלה שלא אמרו כן אלא בהזכרת מאורע שאינן תדירים להיות הזכרתם קבועה אחא שמכיון שהוא מתפלל תקנו להזכירו דרך הודאה ותפלה לא שיהא עיקר הקביעות מצד עצמן, אבל הזכרה ושאלה הם עיקר הקביעות בשאר התפלה וכן הבדלה במוצאי שבת עד שמתוך חשיבותה תקנוה על הכוס מה שאין כן בהזכרת מאורע של חנוכה ופורים שלא תקנו בהם אלא תפלה נוספת ולא כוס ומכל מקום ימים שיש בהם קרבן מוסף צריך להזכירם על כל פנים אחר שהתורה חדרשה בהם ושתקנו בהם תפלה נוספת:

המשנה הרביעית והכונה לבאר בה היאך צריך להתפלל בכונה שלימה ופי' המשנה ר' אליעזר אומר העושה תפלתו קבע אין תפילתו תחנונים ופירשו בגמ' איזהו קבע כל שתפלתו דומה עליו למשוי כלומר חק קבוע עלי להתפלל, אתפרק ממנו מהר או שאין אומר תפלתו בלשון תחנונים אלא שקוראה כקורא באיגרת דרך מצות אנשים מלומדה וכן הלכה:

ר' יהושע אומר המהלך במקום גדודי חיות ולסטים ומתירא להתעכב ולהתפלל מתפלל תפלה קצרה והיא הוא ה' את עמך את שארית ישראל ובפרשת העבור כלומר ובשעה שעוברים על דברי תורה יהיו צרכיהן לפניך ובלשון אחרת פירשו בגמ' אפי' בשעה שאתה מלא עליהם עברה כאשה עוברה יהיו צרכיהם לפניך ברוך שומע תפלה, וכשמגיע ליישוב חוזר ומתפלל וברכה זו אין בה פתיחה ולא הזכרת מלכות אבל הזכרת השם יש בה בחתימתה:

זהו ביאור המשנה ודברים שנכנסו תחתיה בגמ' אלו הן, נתפרשו עוד בגמ' בענין תפלתו קבע שני דברים אחד כל שאין יכול לחדש בה דבר כלומר שממהר תפלתו כפי רגילות לשונו עד שאם צריך לחדש בה דבר אינו יכול ונדחית ממה שאמר ר' זירא אנא יכילנא לחדושי ומסתפינא דלמא מיטרידנא, כלומר שאע"פ שני מוצא את עצמי יכול לחדש בה דבר איני רוצה בכך שמא אבוא מתוך החדוש לטרדא ולא אוכל לחזור, והאחר כל שאינו מתפלל עם דמדומי חמה ודבר זה יש מפרשים אותו בין לשחרית בין במנחה וממה שהביאוה מדכתיב ייראוך עם שמש וכו' זו תפלת שחרית ולפני ירח זו תפלת המנחה והענין בכלל שאינו מיחד לתפלתו עת רצון והם בשחרית בשעת זריחה ובמנחה סמוך לשקיעה, ולענין מנחה מיהא נדחית ממה שאמרו לייטי עלה במערבא שמא תטרף לו שעה ויתאחר הזמן ויש שאינו מפרשה אלא במנחה ממה שאמרו בתלמוד המערב לעת מצא לתמציתו של יום, ומכל מקום נדחיצ מכח הקללה שהזכרנו:

תפלה קצרה זו למי שהולך במקום גדודי חיה ולסטים מטבע אחר תקנו בה, והוא צרכי עמך ישראל מרובים ודעתן קצרה מלשאול יהי רצון מלפניך שתתן לכל אחד ואחד כדי פרנסתו ולכל גויה וגויה די מחסורה בא"י שומע תפלה:

ומתפלל אותה בכל צד שירצה הן רוכב הן מהלך ואין בה שום השתחואה וכן נאמרו בה בגמ' נסחאות אחרות ואין צריך לכתבם שהרי על זו שכתבנו עכשיו אמרו הלכה כאחרים ומכל מקום כל שאמר אחד משאר הנסחאות דיו:

ומה הפרש יש בין הביננו לתפלה קצרה הביננו צריך לומר בו ג' ראשונות וג' אחרונות וכשמגיע ליישוב אינו צריך לחזור ולהתפלל שאך ביישוב הוא פוטר בה את עצמו לפעמים כמו שביארנו, ומכאן אתה למד שחתימה יש בה שאם לא היה כן היה לו לומר הביננו יש בה חתימה וכו', וצריך להתפלל אותה בעמידה ושלא בהלוך כדין שמנה עשרה כל שאין דעתו מתערבבת בעכובו מחמת יראה, אבל תפלה קצרה אין בה ג' ראשונות וג' אחרונות וכשמגיע ליישוב חוזר ומתפלל וכשהוא אומרה יכול לאומרה אף בהלוך ומכל מקום הזכרת השם בחתימה אף בתפלה קצרה הוא כמו שביארנו:

כל היוצא לדרך צריך שיתפלל תפלת הדרך אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתוליכני לשלום ותעמידני לשלום ותסמכני לשלום ותחזירני בביתי לשלום ולחיים ותצילני מכך כל אויב ואורב בדרך ותנני לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי בא"י שומע תפלה, ואינו אומרה עד שיחזיק בדרך עד פרסה ופירושו למהלך יום ואם אינו הולך מהלך יום נראה לי שאומרה אחר שיצא מתחומי העיר ואם לא התפלל אותה אלא עד פרסה אומרה כל זמן שירצה, ולשיטה זו אנו גורסים אימת מצלי לה משהחזיק בדרך ועד כמה עד פרסה ומכל מקום יש גורסים אימת מצלי לה עד פרסה כלומר באיזה דרך הוא צריך לתפלה זו כל שדעתו לילך עד פרסה אבל פחות מזה אינו צריך, ויש מפרשים שאם לא בירך ביציאתו מברכה עד פרסה משם ואילך אין זה נמלך בקונו ואינה אומרה ותפלה זו רשאי לאומרה אפילו בהלוך ואם מתעכב בה יפה הוא עושה, ומגדולי החכמים עושים כן אחר שלא היה מקום סכנה:

ולעולם יכלול אדם את הצבור בכל תפלה חדשה שהוא מתפלל ואע"פ שאומרה בלשון יחיד ראוי לו שיאמר אני וכל עמך בית ישראל וברכה זו אע"פ שחותם בה אין בה פתיחה ולא הזכרת מלכות אבל הזכרת השם יש בה כמו שביארנו בתפלה קצרה שאדם אומר במקום גדודי חיות ולסטים כמו שביארנו למעלה, יש שואלים היאך מצריכים בתפלת הביננו מעומד וברכוב פסקנו למטה שיכול להתפלל אף בהלוכו ברכיבה ואינו צריך לעמוד כלל, אפילו יש לו מי שאוחז לו בהמתו וסתם נאמרה אף בג' ראשונות ואחרונות

ואף שלא במקום סכנה ויראת עכוב ואפילו בדרך קורבה וכמו שסמך לה השכים וכו' מביאין לו שופר אלמא מיירי בר"ה ואין הלוכו אלא חוץ התחום, ואף כשנתפרשה חוץ לתחום על ידי בורגנין מ"מ אין בורגנין לדרך רחוקה מצויין, ופי' בתוספות דההיא בתפלת י"ח שהיא ארוכה ודעתו מתערבבת בעוכובו אבל הביננו מתוך קצורה אין דעתו מתערבבת בעכובה בלא סבה, ובסבה בכלן מותר בהלוך או שיתפלל תפלה קצרה וימתין עד שיגיע ליישוב לפי מה שהוא הדרך, ואין תירוץ זה נראה שהרי במשכים לצאת לדרך לדעת ר' שמעון בן אלעזר קורא ק"ש ומתפלל בהלוך והרי בכלל זה הוזכר יום טוב שאין בו אלא ז', אלא שאפשר שמתוך שהנוסח ארוך עשאוה כי"ח וכל שכן למי שכתב שבכל תפלת היום היו אומרים מלכיות זכרונות ושופרות, אלא שלדעתי כל שלא מחמת יראה עומד, וזו של משכים אע"פ שפירשנוה שלא במקום יראה וסכנה שמא במקום מצוה הקלו בה ורכוב אע"פ שהוא כמהלך אינו הלוך גמור כמו שנבאר:

תלמוד ל.

המשנה החמישית הכונה לבאר בה שאין מדקדקים בכונה כל כך במקום אונס, ופי' המשנה היה רכוב על החמור ירד ואל יתפלל כשהוא רוכב ואף אינו יכול לירד כגון שאין לו מי שיאחוז בהמתו ואם היה הוא אוחז בה אין דעתו מתישב לתפלה אל ירד אלא יחזיר פניו לרוח מזרח ויעכב בהמתו ויתפלל ואם אינו יכול להחזיר פניו ולא לעכב את בהמתו כגון חמור שעסקיו רעים או שבני לויה אין רוצים להמתינו והוא מתירא מן הדרך יכוין לבו כנגד בית קדשי הקדשים ויתפלל אף בהלוך וכן אם היה יושב בספינה שאין יכול לעכבה או שאין יודע הרוחות וכן באסדא ר"ל ספינה קטנה או קורות המים יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים ויתפלל:

זהו ביאור המשנה ופסק שלה לפי הגמ' הוא שאין צריך לירד אפילו יש לו ביד מי יניח בהמתו, וכתבו גדולי הרבנים שאפילו לעכב כנגד בית קדשי הקדשים את בהמתו אינו צריך אע"פ שאמרו רכוב כמהלך מ"מ אינו כמהלך גמור, וכן כתבוה גדולי הדורות ומפני שדעתו הולכת למה שהוא מתעכב ונמצאת תקנתו קלקלתו, וגדולי המחברים כתבו שצריך לעמוד על בהמתו אלא אם כן מתירא מן הדרך וכן נראה שהרי ר' הוא המיקל בדבר זה והוא הוא שאמר ישב במקומו ויתפלל הא כל שבמקום חשש עכוב מתפלל בהלוך, ויש שמצריכים כן בג' ראשונות וג' אחרונות לבד, ויש חולקין אלא שמוחין שלא לנענע את רגליו להוליך את הבהמה, וממה שאמרו במציעא בשנים שמצאו ורצו לזכות בה אחד רכוב ואחד מהלך שלא קנה רכוב אלא אם כן מוליכה ברגליו, ושאר דברים

שנכנסו תחת משנה זו בגמ' אלו הן, סומא ומי שהוא במדבר ואין יכול לכוין את הרוחות יכוין את לבו כנגד אביו שבשמים שזה שאנו מצדדים לרוח מזרחי לא שעיקר תפלה למזרח אלא שאנו לצד מערב ירושלים עומדים ואנו מכוונים לכוין לבית המקדש ולכבד השם השרוי בתוכו, והוא הדין שהעומדים למזרח ירושלים מתפללים במערב שלהם והופכים לפניהם לנגד ירושלים וכן העומדים בצפונה מתפללים בדרום שלהם, וכמו שאמרו במס' ב"ב [כ"ה ע"ב] בפי' א"ל רב חנניה לרב אשי אתון דיתביתו לצפונא דארץ ישראל אדרימו, וכן העומדים בדרומה מתפללים בצפון שלהם, כללו של דבר העומד בחוצה לארץ ישראל והעומד בארץ ישראל יהפוך פניו לירושלים והעומד בירושלים יהפוך פניו לבית המקדש והעומד בבית המקדש יהפוך פניו לבית קדשי הקדשים ומ"מ אין המנהג להקפיד כל כך אלא שלא להפוך עורף לארץ ישראל ר"ל להתפלל במערב ובכולם ר"ל אם יתפלל בישיבה או בהלוך או אף למערב אם כיון לבו כנגד אביו שבשמים יצא, ומ"מ בתלמוד המערב ראיתי לכל רוח אין מחזירין חוץ מרוח המזרח מדכתיב אחוריהם אל היכל ה' וכו' אלמא למזרח מיהא מחזירים ושמא פירושו אין גומרין אותו להחזירו לרוח אחר, אלא לצד מזרח ר"ל שהיה מתפלל למערב אחורי המזרח הא מ"מ בדיעבד יצא:

מי שהיה צריך להשכים מעלות השחר ולצאת לדרך ויודע שאפשר לו להתעכב בדרך, יש פוסקים שראוי לו להתפלל בביתו קודם שיצא שמונה עשרה מעומד ושלא בהלוך ויוצא לדרכו וכשיגיע זמן ק"ש קורא שהרי אינו צריך לעמוד בה אלא בפסוק ראשון ואע"פ שאינו סומך גאולה לתפלה נוח לו שיעבר על סמיכת גאולה לתפלה ולא יתפלל י"ח בהלוך כדעת אבוה דשמואל ולוי, ויש פוסקים כר' שמעון בן אלעזר שיוצא מיד וכשיגיע זמן ק"ש קורא ומתפלל סמוך לה בהלוך נוח לו שיסמוך גאולה לתפלה ולא יקפיד על התפלה בהלוך, ועיקר הדברים כדעת ראשון אחר שעלה עמוד השחר וכמו שאמרו השכים לצאת לדרך מביאין לו שופר ותוקע לולב ומנענע מגילה וקורא בה, ועומד ומתפלל וכשיגיע זמן ק"ש קורא וכו', שר' שמעון יחיד הוא אצל אבוה דשמואל ולוי וכן כתבוה ראשוני הגאונים ואע"פ שאמר רב אשי לא חזינא לרבנן קשישי דעבדי הכי לא ראינוה אינה ראיה, או שמא בשבת של רגל אמרה ומפני שסומכים להתפלל מיושב בשעה שהתורגמן דורש, אבל במשכים מודה לדבריהם, ולדברי הכל בדברים אלו אם הוה דחוק או אנוס או שעבר ועשה, ר"ל שהתפלל בהלוך או שלא לנוכח המקדש אין עכוב בדבר זה, ולא עוד אלא שלדעת התוס' כל שהקדים לדרך ולא התפלל מתפלל לכתחלה בהלוך שלא חלקו אלא היאך ראוי לעשות אבל כל שהוא בדרך הולך

ומתפלל אף בג' ראשונות ואחרונות ואף שלא במקום סכנה, אלא אם כן בהביננו כמו שכתבנו דעתם למעלה, אלא שאין דעתי נוטה לדבריהם אלא או במקום סכנה או במקום מצוה כמו שכתבנו למעלה אף במקום שהיה אפשר לקיים את שתיהן כהולך לשבת הרגל, ובהתפלל מיושב מיהא יש אומרים שצריך לחזור ממה שאמרו כאן ברב אשי דבשבתא דרגלא היה מתפלל מיושב בעוד שהיה תורגמן דורש משמו וכשהגיע לביתו חוזר ומתפלל אלא שרוב המפרשים מסכימים שמחמיר היה על עצמו וחוזר ומתפלל נדבה, **מ"מ כל שהתפלל אף מיושב בדיעבד יצא וכן עיקר**::

ולענין ביאור מה שאמרו במרימר ומר זוטרא דמכנפי עשרה ומצלי ונפקי לפרקא וברב אשי דהוה מצלי מיושב וכי הדר לביתיה מצלי מעומד, ביאור הענין שבשבת הרגל היו הם דורשים כל היום והיו משכימים לדרשא ולא היה נאה להם להפסיק לתפלה כשאר הצבור שהיו יכולים להשמט אחד אחד להתפלל אבל הם שעיני הכל נשואות עליהם לא היה נאה להפסיק ומתוך כך היו משכימים ומתפללים בביתם ואח"כ יוצאים לדרוש ורב אשי לא היה רוצה להתאחר וכן שהיה אצלו טורח בכנוף עשרה והיה משכים לדרוש וכשהיה מכיר שהגיע זמן היה מדבר שמועות לתורגמן להאריך בהם ומתפלל מיושב שלא ירגישו בו הצבור וכשהיה בביתו חוזר ומתפלל מעומד:

יש אומר שאם לא השכים כל כך אלא שהשכים לשעה שיכיר את חבירו ואע"פ שאין הנץ החמה עדיין מותר לקרוא את שמע ולהתפלל לא אמרו לק"ש כותיקין אלא למצוה אבל זמן ק"ש משיכיר הוא ומאחר שישכים להתפלל אף הוא קורא את שמע, ויש אומר בתפלה שאף קודם עמוד השחר הוא רשאי להקדימה במשכים לצאת, ואין הדברין נראין, וכבר ביארנו בפרק ראשון שזו במשכים שלא במקום סכנה הא במקום סכנה יכול לקרוא את שמע משעלה עמוד השחר:

ולענין השמיעה מיהא מה שאמרו שופר ותוקע היאך ישכים והרי הוא יו"ט אפשר בתוך התחום או דרך ים או ביבשה ע"י עירוב או שיוצא להציל את הגייס:

המשנה הששית והכונה לבאר בה ענין חיוב תפלת המוסף ופי' המשנה ר' אליעזר אומר אין תפלת המוסף אלא בחבר עיר ר"ל בצבור ששאר תפלות שהיו מתקנת אבות ראוי לחייב בהן את היחידים שהם כל עצמן תקנת יחידים הם ואין צריך לומר שהרבים חייבים בהם שהרי אנשי כנסת הגדולה חזרו וסמכום על התמידים אבל תפלת המוסף שלא היתה תקנת יחיד כלל שהרי לא מתקנת אבות היתה אין חיובה הבא מצד רבים ר"ל כנסת הגדולה אלא לרבים ר"ל צבור ובשליח צבור או שמא מתוך שאין אדם רגיל בה אין היחיד בקי בה והוא הפוטרת, וחכמים מחייבים ליחיד והוא אמרם שדין תפלת המוסף

בחבר עיר ושלא בחבר עיר ומפני שהם סוברים אנשי כנה"ג תקנום כנגד הקרבנות ולא אבות כלל ותקנום אף ליחיד כשאר התפלות וכן שהכל בקיאים בה כאשר התפלות, ור' יהודה אומר כל מקום שיש שם חבר עיר ר"ל צבור יחיד פטור, והיוצא ממנה הוא שאם אין שם חבר עיר יחיד חייב ובזו הוא חלוק עם תנא קמא, והענין הוא שכל שיש שם צבור נפטר היחיד בתפלת הצבור אפילו היה ביתו ומ"מ כל שאין שם תפלת צבור כגון שהוא בכפר שאין בו עשרה או שהוא בעיר שיש שם צבור אלא שאירע שלא התפללו בצבור חייב וכמו שהזכירו בסוגיא זו בעובדא דפולמוסא, ונחלקו הפוסקים בפסק הלכה זו יש אומרים שהלכה כר"י שכל מקום שיש שם חבר עיר ונאנסו ולא התפללו יחיד חייב וי"א שאין הלכה אלא כדברי חכמים, וכן נראה דעת גדולי הפוסקים ויחיד חייב בין בחבר עיר בין שלא בחבר עיר, וכן הדברים נראים ממה שאמרו בר' ינאי צלי והדר צלי ודאי שחרית ומוסף היה ובמקום תפלת צבור, וכן שגער בנזיפה על ר' חנינא קרא שאמר הלכה כר' יהודה ואמר לו פוק קרי קרי קרייך לברא וכן שהביאו כאן דר' אמי ור' אסי הוו מצלי ביני עמודי כלומר במקום גרסתם והרי שהיו מתפללים ביחיד ובמקום צבור ולא היו פוטרים עצמם, וללמד דבר זה באה שמועת ר' אמי ור' אסי דאם לא כן מה מקום לה בכאן, ואנו גורסים בה הוו מצלי ביני עמודי, וביאור מלת חבר עיר איך היא נופלת על הצבור הענין מפני שביאורה חכם המיוחד בעיר ומנהיגה וכל הצבור מתקבצים תמיד לפניו ומפני זה קורא כל הצבור על שמו, ויש מפרשים חבר עיר כמו חבורת עיר אלא שאותו הנזכר במגילה פרק בני העיר מפורש עכ"פ כפי' הראשון:

זהו ביאור המשנה ומה שנכנס תחתיה בגמ' כך הוא, תפלה צריך אדם בה כונה יתרה ולעולם ישתדל אדם בעצמו כשירצה להתפלל שימצא דעתו מתישבת להתכוין ואם מכיר בעצמו שאין יכול לכוין אל יתפלל, התפלל ולא כיון דעתו בכל התפלה לא יצא וצריך לחזור ולהתפלל וכמו שאמרו בר' חייא בר אבא דצלי והדר צלי ונתברר להם שמצד הכונה היה ויש חולקים בזה אלא בברכה ראשונה כמו שיתבאר בפרק אין עומדין בסופו:

תלמוד ל:

אע"פ שאמרנו שכל שטעה ולא הזכיר יעלה ויבא בר"ח שהוא חוזר לא נאמרו הדברים אלא ביחיד בין בביתו בין בצבור אבל שליח צבור אם שכח זה בתפלה שמתפלל בלחש אינו חוזר אלא סומך על שמזכירה בתפלת המוסף טעה ולא הזכירה בתפלת המוסף סומך על תפלת המנחה ואין גורסים טעה ולא הזכיר בערבית שסומך על שחרית דהתם

טעמא אחרינא איכא שאין מקדשין את החודש בלילה כמו שנבאר, טעה ולא הזכירה במנחה ואין כאן יום שני לסמוך עליו או שטעה במנחה של יום שני חוזר וכן הדין בשליח צבור אף בכל שהוא טועה בתפלה בלחש, וי"א שאף יחיד בצבור אינו חוזר וסומך על תפלת שליח צבור והוא שיכוין דעתו לתפלת ש"צ, וי"א כן אף בשאלה של ברכת השנים, וכן אע"פ שאמרנו שכל שטעה ולא הזכיר יעלה ויבא חוזר דוקא בשחרית ומוסף ומנחה אבל ערבית אינו חוזר בין צבור בין יחיד מפני שאף הם לא היה מקדישים את החדש לעולם בלילה, אבל ערבית של שאר הימים שיש בהן קרבן מוסף חוזר הואיל ותפלת ערבית קבועה עכשיו כחובה:

כל שאמרו מחזיר אותו אם טעה בג' ראשונות חוזר לראש, באחרונות חוזר לעבודה אם לא סיים באמצעיות חוזר למקום שטעה ושאר הימים שמזכירים בהם מענין המאורע ואין בהם קרבן מוסף אינו חוזר ומ"מ אם נזכר קודם שיאמר תחנונים כוללן בתחנונים ודיו:

כל שהוא טעון לשתי תפלות אחת סמוכה לחברתה כגון יוצר ומוסף או כגון מי שלא כיון בראשונה או שטעה וצריך לחזור לראש ישהא מעט בין תפלה לתפלה כדי שתתישב דעתו עליו ושיערו בתלמוד המערב כדי הלוך ד' אמות, ולשון שתתחונן דעתו עליו פירושו שיהא נותן דעתו להתחנן, ושתתחולל פירושו שתצא תפלתו מחלל לבו ואם אינו שוהה צריך שיקרא מעט לפני התפלה השניה כגון אשרי וכיוצא בו וכן הדבר הדור לו:

מה שכתבנו שאם אין אדם מוצא עצמו בדעת מכוונת שלא יתפלל, גדולי עולם הורו שלא נאמר כן אלא בדורות הראשונים שהחסידות צפון בלבם והכונה מצויה להם אבל בדורות הללו שאין הכוונה מצויה כל כך ישתדל אדם להתפלל בכוונה כמה דאפשר ויחוש לעצמו מעונש הדין, ומ"מ אל יפטור עצמו בטענה רעועה לומר שאינו יכול לכוין אלא יתפלל ויכוין במה שאפשר לו, ולעולם ישים אדם יראת שמים לנגדו ואם עשה כן לא במהרה הוא חוטא:

אין עומדין וכו' זה הפרק יכלול ג"כ ענינים וישלים מה שהתחיל לבאר בעניני תפלה בפרק שלפניו ורובו יסוב על ג' ענינים הראשון לבאר בו איך צריך שישתדל האדם להיות לו כונה יתירה בעת התפלה, והשני לבאר בו הפרטים המתחדשים בתפלה איך יתחדשו ובאיזה זמן ובאיזה מקום שבתפלה, ואם טועה בהם איך יתקן שגיאתו ובאיזה זמן ובאיזה מקום שבתפלה, והשלישי לבאר בו ענין שליח צבור איך צריך שיזהר שלא יכשל בדברי פיו או בשאר הכונות זו היא כוונת הפרק דרך כלל אלא שיתגלגלו בו דברים כמו שיתבאר:

המשנה הראשונה ממנו תבאר לנו איך האדם צריך לכוין בתפלתו ושלא יפנה לזולת התפלה ושיתבונן בעצמו לפני מי הוא עומד, ואמר על זה אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש, כלומר מתוך הכנעת הלב ושחיית הקומה לא בקומה זקופה ובעזות מצח.
חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת בבית הכנסת קודם שיתפללו כדי שתזדכך מחשבתם ממה שעסקו בו כל היום ותתיחד לעבודת בוראה והוא ענין כדי שיכונו לבם למקום.
אפילו המלך שאול בשלומו לא ישיבנו לא באמצע ברכה ולא בין ברכה לחברתה, אע"פ שבק"ש התרנו כיוצא בזה אינו דומה כונה הצריכה בק"ש לכונה הצריכה בתפלה כמו שביארנו שחיי האדם ובקשת צרכיו תלוים בה, והן הן הדברים המעכבים בלבבנו דעת אמתי ועיון הכרחי על כל מה שיגיענו שהכל מאתו והוא לבדו אדון הכל להטיב לנו בהטיבנו ולגמלינו כפי מעשינו להרע או להטיב, ופירשנו בגמ' שלא נאמר כן אלא במלכי ישראל אבל במלכי אומות העולם הואיל ויש סכנה בכך פוסק.
אפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק, ופירשו בגמ' דוקא נחש אבל עקרב פוסק כלומר מפני שיש סכנה בנשיכתו והה"ד לנחש במקמות שנשיכתם סכנה, כלל הדברים כל שאין שם סכנה לא יפסיק לשום דבר:
זהו ביאור המשנה ודברים שנכנסו תחתיה בגמ' אלו הם, מגדולי החכמים היו מעטרים עצמם בבגדים נאים שלהם בשעת התפלה כמו שהתבאר בראשון של שבת, ואע"פ שאין זו מסורה לכל מ"מ ראוי לו לאדם שלא לעמוד דרך הדיוטות וראוי לו להדר עצמו במה שמצוי לו.
שמחה שבני אדם שמחים לאיזו דבר שמחה שבאה לידם ראוי להם שלא להשתקע בה ושלא להרבות בה יותר מדאי ואם הרבו בכך ראוי ליחידים שבהם להוכיחם והותר להם לעשות איזה דבר שלא בראוי כדי למנוע רוב שמחתם שלא להשתקע בה יותר מדאי כגון שבירת כלים נאים וכיוצא בהם מדברים המעציבים, כלל גדול אמרו במקום גילה שם תהא רעדה שמא מתוך רוב השמחה הוא בא לידי קלות ראש, ואם היה שמח לקיום מצוה שבאה לידו אין בכך כלום ולא עוד אלא שיפה הוא עושה והוא שאמרו כאן תפילים קא מנחנא, ויש מפרשים תפילין קא מנחנה כלומר ואיני מתירא להתשקע בשום דבר מגונה, ויש מפרשים בה שנתרפא מחולי מעים שהיה פטור מן התפלין וכשחזר לקיום המצוה היה שמח, ומ"מ אחר חורבן צריך שלא להרבות בשמחה אף לדבר מצוה, והוא שאמרו אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה ר"ל עד שיבא זמן המשיח רמז לדבר אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי:

במסכת סוטה [מ"ח ע"א] התבאר שכל אוזן ששומעת מיני זמר תעקר ופירשו הגאונים בנגינות של אהבה ושל חשק אפילו שבין אדם לחבירו אבל דברי שירות ותשבחות של הקב"ה מותר לאמרן אף בבית חתנים ובבית משתאות וכבר הארכנו בה בראשון של גיטין ובאחרון של סוטה:

תלמוד לא.

אין עומדין להתפלל לא מתוך שיחה ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך עצלות ר"ל יאוש ובלתי כונה ולא מתוך עצבות עד שיתישב דעתו, והוא שאמרו בעירובין [ס"ה ע"א] הבא מן הדרך אל יתפלל אלא שבאלו צריכים הם להתישב ולהתפלל וכן לא יעמוד להתפלל מתוך דברים בטלים ולא מתוך דבר הלכה עמומה שאפשר שיטריד מחשבתו בבלבולה בשעת תפלתו אלא מתוך מחשבה פנויה ומיוחדת ואם נפטר מתוך הלכה פסוקה שאין בה מחלוקת ולא משא ומתן אע"פ שהם דברים מחדשים עומד ממנה לתפלה ואין בכך כלום, ובתלמוד המערב אמרו מתוך סוף דין הלכה כלומר פסק הלכה וגמר דין שלה עד שלא יהא לבו עוד טרוד בה:

בנות ישראל הן החמירו על עצמן בספירת ימי נדתן שאפילו רואות בהתחלת הראיה ושלא במנין ז' הנקיים אפילו דם טפה כחרדל שהדברים מוכיחים בה שתחלת נדה הוא וממעין סתום הוא יוצא ואין בו חשש זיבה אעפ"כ החמירו על עצמן לישב עליו ז' נקיים, ודבר זה אע"פ שאין זה מקומו אחר שהיא נזכרת תמיד בכמה מקומות בתלמוד ושאין רוב תלמידים בקיאים בה, רואה אני להודיע בקצרה עקרי הדברים כדי לידע בבירור מהו חומרתן של בנות ישראל ומה ראו על ככה ומה הגי אליהן, והענין הוא שענין נדה חלוק לג' ענינים הראשון נדה של תורה, השני נדה של חכמים, השלישי נדה של בנות ישראל ר"ל שבאו חכמים והחמירו על של חכמים, וכיצד הוא דבר זה תדע שבדין תורה היה הענין צריך למנות בדין נדה ובדין זבה קטנה ובדין זבה גדולה ודרכים שבהם היו מונים כך הם, כשהיתה האשה מתחלת לראות דם טפה כחרדל או פחות או יותר הואיל והיתה רואה את הדם ממקור דמיה שאין הדין כך אלא ברואה הא במצאה כתם אין מחמירים בה אלא בכגריס ואף הן לא החמירו בהן על עצמם ולא נאמרה שמועה זו אלא על ראייה הבאה מן המקור ואל תחוש כלל למה שפרשוה רבים בכתם, שהדברים משובשים הם וטעות מפורסמת וכן רבים פרשו בדמיון החרדל שלא נאמר לענין כמותו אלא לענין צבעו שהיא ירוק ודעתם שהחמירו על עצמם אף בדם ירוק, ואף זה אינו

שאע"פ שאין אנו בקיאים במראות הדמים הירוק והלבן מיהא טהורים לגמרי אף בזמן הזה כמו שבררנו במקומו:

ונשוב לדברינו והוא שכיון שהתחילה לראות טפת דם הרי היא נדה ועל זה נאמר שבעת ימים תהיה בנדתה ואין בזה הפרש בין שלא ראתה עוד כל ז' בין שראתה בכל יום מן הז' שאפילו ראתה כל ז' רצופין מכיון שפסקה בשביעי טובלת בלילה של שביעי שמחרתה שמיני וטהורה לביתה, המשל בזה הרי שראתה יום א' מונה עד יום שבת שהוא ז' והן שראתה כל השבעה אלא שפסקה בז' עצמו הן שלא ראתה אלא פעם ראשונה טובלת ליל מוצאי שבת וטהורה לביתה וצריכה היתה להזהר שלא לטבול מבעוד יום, ולא משום טבילה סמוך לחפיפה אני נוגע כאן, שאיני מכוין עכשיו אלא לבאר דרך משל ימי הספירה, אלא שמתוך שאמרה תורה שבעת ימים תהיה בנדתה למדו מפי השמועה שכל ז' תהיה בנדתה כלומר שלא תטבול לנדתה כל ז' ואם טבלה בשביעי מבעוד יום ואע"פ שלא כוונה להזקק לביתה עד הערב אין טבילתה טבילה כלל, והוא שאמרו [פסחים צ' ע"ב] כל חייבי טבילות טובלים ביום חוץ מנדה ויולדת שטובלות בלילה כלומר ככל חייבי טבילות רשאים לטבול ביום אחרון של טומאתן וטהורים מיהא לערב כענין מה שאמרו [יבמות ע"ד ע"ב] טבל ועלה אוכל במעשר העריב שמשו אוכל בתרומה, אבל נדה ויולדות הוזהרו שלא לטבול עד שיכלו לגמרי כל ימי טומאתן והוא שיעברו ז' ותכנס לליל ח' ולא משום פסול טבילת יום נגעו בה אלא משום פסול טבילה בתוך זמן טומאה, ונמצא מעיקר הדין שאם התרשלה ולא טבלה בליל שמחרתו ח' שרשאה לטבול ביום ח' אפילו ביום שהרי מכל מקום כלו ימי טומאה אלא שחכמים החמירו בדבר שלא לטבול ביום כלל אע"פ שכלו ימי טומאה, יתלו הטעם משום סרך בתה כלומר שאפשר שהבת הגדילה עם אמה ולומדת ממעשיה תראה שהיא טובלת ביום ושמא היא סבורה שיום ז' הוא ומרגלת עצמה לטבול לנדתה בשביעי:

ונשוב לדברינו והוא שטבילה בזמנה הוא בליל שעבר שביעי אלא שאם שהתה מלטבול טובלת לכשתרצה כל זמן שלא ראתה לאחר כן ועומדת באיסור נדה עד שתטבול ואע"פ שלא מצינו בתורה טבילה לנדה בהדיא תהיה בנדתה כתיב, ופי' בתורת כהנים תהא בנדתה עד שתטבול ואף בכל הטמאים כתיב ורחצו במים זה בנה אב לכל יומא שהוא בטומאתו עד שיטבול, וכן כתבוה גדולי המחברים וראשוני הגאונים הביאוה בקל וחומר ממגעה דכתיב הנוגע במשכבה ירחץ במים, ואחרוני הרבנים הביאוה מדכתיב בכלי מדין אך במי נדה יתחטא ופרשו גדולי הרבנים בסוף מסכת ע"ז מים שהנדה טובלת בהן

אלמא נדה צריכה טבילה, ומה שכתבו גדולי הרבנים שטבילת נדה אינה מדברי תורה אלא דברי סופרים הואיל ולא מצינו טבילה בתורה לנדה אלא לזבה אין הדברים נראין:
ונשוב לדברינו והוא שאחר שעברו ז' ימי נדה נכנסים עליה ימי זיבה ר"ל שאם תראה אחר שביעי אין זו הראיה עושה נדה אלא זבה, והענין הוא שבז' הראשונים דמיה של אשה מרובים וראויה להיות שופעת יום אחר יום הן שיארע כן הן שלא יארע כך שהרי מכל מקום כלל הענין כך הוא בראוי ומפני זה החמירה בה תורה להיות טמאה כל ז' אף בראיה אחת אבל מכיון שעברו עליה ז' כבר נסתלקו דמיה ומפני זה הקלו בה מן התורה שאם תראה יום אחד באותן ימי זיבה ותפסוק יום אחר טובלת וטהורה לביתה, וכן בכל ימי זיבה שהם י"א יום והיא הנקראת שומרת יום כנגד יום או זבה קטנה עד שתראה בהם ג' רצופים אבל אם ראתה ג' רצופים מכיון ששקעה כל כך בזמן שהיו דמיה ראוים להסתלק החמירה בה תורה הרבה וקראתה זבה גדולה, ולא הפקיעתה מן הטומאה עד שתמנה ז' נקיים לאחר היום שפסקה ראיתה ותטבול ולא עוד אלא שהטעינה קרבן אחר טבילתה, וימי זיבה הללו שהדין בהם כך הם מתחילים אחר ז' של נדה והלכה למשה מסיני שהם נמשכים י"א יום שכל אותם י"א יום הדין בהם כך הן שראתה אותם הג' ימים בתחלתן הן באמצעיתם הן בסופן מכיון שכלו י"א, כלו ימי זיבה וחזרו לה דיניה הראשונים שבנדה מפני שכבר חזרו דמיה לאיתנן וכל ראיה שתראה בי"ב וממנו ואילך עושה נדה וסופרת ז' ימי נדה:
ונשוב לבאר דין י"א יום אלו והוא שאם ראתה יום א' מהם שהוא ח' לנדתה הן שראתה בתחלת הלילה תיכף שעבר ז' הן שראתה בסוף היום כיון שפסקה משמרת כל הלילה ואם לא ראתה כלום משמרת למחר וטובלת לאחר הנץ החמה שהזבה רשאה לטבול ביום אחרון של טומאתה ואע"פ שעדיין היא בתוך זמן טומאה ובלבד שלא תזקק לביתה עד הלילה וזו שטבלה משמרת אחר טבילה כל היום ואם לא ראתה טהורה לביתה בלילה וכן בכל יום שמי"א יום הללו שתראה בהם שומרת על דרך זה יום של מחרתו וכל שתמצא יום טהור כנגד יום טמא טובלת בבוקר וטהורה בערב על הדרך שביארנו, וזמן זה היא נקראת שומרת יום כנגד יום או זבה קטנה וכן אם אירע שלא הגיע ליום טהור כנגד ב' ימים טמאים ר"ל שראתה ב' ימים רצופים ושמרה הלילה שמחרתו ג' וטבלה ושמרה עד הלילה אף זו טהורה לביתה, לא הגיעה לכך אלא שראתה ג' ימים רצופים בתוך י"א אלו, הן בתחלתן הן באמצען הן בסופן הרי היא זבה גדולה ואינה חוזרת עוד לימי נדה עד שתספור ז' נקיים ספרה ז' נקיים טובלת בשביעי שהזבה טובלת ביום אחרון של טומאה כשאר חייבי טבילות אבל לא תשמש בו ביום שמא תראה ותסתור

כל מנינה ונמצאת ביאתה בקרבן.
זהו דין נדה של תורה ובזמנים אלו שהזכרנו היו חכמי ישראל על כנם יודעים בטוב טהרה וטומאה והיה מתברר להם מתוך חכמתם איזהו מראה של דם טמא שממנו יהוא ראוי להתחיל במנין ז' ימי נדה ואיזה מראה של דם טהור שלא יהא מעלה או מוריד בה, אחר כן נתמעט לבן של חכמים מפני כובד הגליות ותכיפת הצרות וחששו שמא יטעו בדבר זה שזדונו כרת ושגגתו חטאת שהרי אפשר שתראה האשה ז' ימים וכל ששה הראשונים מהם דם טוהר ואינם מעלים ולא מורידים ונמצא שביעי שלה שהוא ראשון וסברוה לטבול בלילה והיא צריכה לישב עוד ו' ימים ואפילו תאמר שמא נמצא חכם בקי במראות שאפשר לברר הדבר על ידו אפשר שתטעה מצד אחר במנין הנדות והזיבה, הגע עצמך שיצאה מז' של נדה ונכנסה לימי זיבה של י"א יום וכלתה מקצתם בלא ראייה ואחר כך ראתה ג' רצופין בסוף י"א והם ט' וי' וי"א ומכיון שכבר עמדה רוב ימי זיבה בטהרה סבורה היא שתחלת נדה היא ולא תמנה ז' נקיים.
לפיכך עמד רבינו הקדוש והתקין שכל שראתה יום א' תשב ו' נקיים אחריהם וזה מחשש ראשון שהזכרנו ואם ראתה ג' אף בימי נדה תשב ז' נקיים אחריהם וזה מחשש שני שהזכרנו, ונמצא נדה של חכמים כל שראתה יום א' או ב' תשב ו' נקיים כל שראתה ג' רצופין תשב ז' אחריהם, ובדבר זה לא היתה צריכה להראות דם לחכם ולא למנות ימי נדות וזיבה כלל.
בנות ישראל החמירו עוד אחר כן וחששו שמא ברואה אחת שתקנו חכמים ו' נקיים אפשר לענין שיגיע לידי טעות הגע עצמך שהיתה זבה וסופרת ז' נקיים ושמא מתוך שכבר עמדה לה ו' ימים בטהרה היא סבורה שהיא תחלת נדה ולא תמנה אלא ו' נקיים ואע"פ שחששא זו רחוקה היא שהרי ספירת ז' דבר הניכר הוא מכל מקום יש לחוש בקצת נשים שאינן בקיאות וכן שהדבר נוח להם להיות המנין שוה בכלן ולא תהיה זו מונה ו' וזו ז' דנו בעצמן בנות זריזות מה לנו בעיכוב יום אחד ואין בין ו' לז' אלא יום אחד בלבד לפיכך תקנו בעצמן שכל ראייה שתראה אך שלא במנין הנקיות יהו חוששות עליו לזיבה גמורה ואפילו דם טפה כחרדל שהדברים מוכיחים בה שהיא יוצאת ממעין סתום ולא ממעין פתוח והרי עכשיו הוא מתחיל לצאת ואין לחוש שכבר נפתח ושתהא ראייה של יום ג' כדי למנות עליו ז' נקיים.
ולענין שפירשנו הוא אומר אפילו דם טפה כחרדל ולא שיהא בזה רבותא למיעוט הראייה שאף מן הדין האשה מיטמאה בכחרדל ופחות מיכן וכן לא נאמרה לענין כתמים שבכתמים לא החמירו כלל, נמצא עכשיו שכל ראייה בעולם שתראה בודקת עצמה

בכל יום בבגד לבן וביום שתפסוק משמרת עד לערב שיכלו לגמרי ימי ראייה או יום ראייה לובשת בגדי לבן ר"ל חלוק לבן קודם שתכנס בתחום ז' נקיים ומונה ז' נקיים וא לא לבשה החלוק הלבן עד הבקר מנהג בנות ישראל שיום לבישת החלוק בכלל ימי הטומאה ואינה מתחלת למנות ז' נקיים עד הלילה שיום לבישת החלוק הוא נדון אצל הנשים בימי הפסק לכללו בימי הטומאה למנות ז' נקיים מיום מחרתו ומתוך כך יש מהן שלובשת אותו ביום ההפסק כדי למנות ז' נקיים תכף שנשלמו ימי הטומאה ולא הצטרכו להוסיף יום אחד מדעתן, ומעיקר הדין שתהא רשאה לטבול בשביעי אחר הנץ החמה שהרי אם נדות הן כבר כלו ימי טומאה ואם זבות הן הרי זבה טובלת ביום אחרון של טומאה אלא גזרו חכמים שלא יהו עושות כן שמא תשמש ביומא ותראה ותסתור אלא טובלת בלילה שהיא תחילת ח' ואף ביום ח' אסור מכח תקנה ישנה של סרך ביתה שהרי יש לה מקום אף בזמן הזה שמא תטבול בז' ותבא לידי ספק כרת אם שמא חס ושלום תרבות שלה רעה אלא במקום אונס כגון חשש צינה או אימת גנבים ולסטים התירו לה הואיל ועבר ז', ואף בלא שום חשש אם עברה וטבלה ב' אינה צריכה לחזור ולטבול אלא תזהר ותהא רשאה ושלטאה בעצמה שלא תבואה רגל גאון ויד נמהר אל תנידה שמא תראה ותסתור ונמצאת בספק כרת, ויש מי שהורה שאין טבילתה טבילה, ואל תחוש לדבריו ואע"פ שגודלי המפרשים נסכמים בה, וכן יש מי שמשתבש להחמיר בזמן הזה לרואה דם למנות ז' ימי נדה ואחריהן ז' נקיים וכל זה שבוש גמור מבואר ההפסד לכל מי שבקי במקומות שהוראות אלו יוצאות משם אלא שבמקומן יתבארו פרטי הדברים יותר, אלא שכוונתי לכתוב בה כלל קצר לידע ענין חומרתן מצד שזהו המנהג שנהגו בה היום בכל מקומות ישראל מפני שחומרא זו אע"פ שבנות ישראל הן הן שהחמירו וחששות רחוקות הביאום לכך קבלוה חכמים מהם וקיימו את דבריהם ועשאוה כהלכה פסוקה שאין עליה תשובה והוא הענין שקראוה בכאן הלכה פסוקה:

אין התבואה חייבת מן התורה במעשר עד שתעשה דגן ר" שיתמרח ושיכנס בבית דרך פני פתח הבית וכלם למדנו מן המקראות שיתמרח שנאמר דגנך ואין דגן אלא אחר מירוח, ושיכנס בבית שנאמר בערתי הקודש מן הבית ודרך פתח הבית שנאמר ואכלו בשעריך, מרחו והכניסו לו דרך גגות או שהכניסו דרך פתח ולא נמרח אינו חייב מן התורה במעשר ומותר מן התורה אף לאדם ואך באכילת קבע אלא שחכמים גזרו שלא לאכול ממנו אדם אכילת קבע אלא אכילת עראי ואסור להערים בכך ר"ל שיעשה כן בכונה שיאכל ממנה עראי בלא מעשר, אבל לענין אכילת בהמה שכל אכילתה חשובה עראי הואיל ואין דין מעשר מן התורה אפילו בתבואה שנזרעה או נקחה לאדם אלא שכל

שתהא נקבעת למעשר אסורה אף לבהמה מפני גזל השבט או מדין אסור אכילת עראי לאדם אף הוא רשאי להערים, מכאן אמרו מערים אדם על תבואה ואינו ממרחה אחר דישה אלא שמכניסה במוץ שלה שלא תתחייב במעשר להפקיע ממנה אכילת עראי ומאכיל את בהמתו וכל שכן אם הכניסה בשיבלין על דעת שיעשה ממנה עיסה, הא הכניס שבלים על דעת לעשות מלילות הוקבעו בכניסתו, אבל במוץ אין ראויות למלילות ומכל מקום אם חזר ומירח בפנים הוקבע למעשר שהמירוח קובע אף בראש גגו הואיל ונתחבר עמו ראיית פני הבית אלא שהוא זורה מעט מעט ואוכל, וכן מאכיל לבהמה הא אכילת קבע ולאדם ודאי אסור מדרבנן.

ויש מקשים לשטה זו ממה שאמרו בשני של נדה [ט"ו ע"ב] ובשלישי של ע"ז [מ"א ע"ב] בענין אין ספק מוציא מידי ודאי שהקשו בה ממה שאמרו [פסחים ט' ע"א] חבר שמת והניח מגורה מלאה פירות אפילו הם בני יומן הרי הם בחזקת מתוקנים והא הכא דודאי טבל ספק מעושר וכו' וקאתי ספק וכו' ותירץ ספק וספק הוא דילמא עביד כר' אושעיא ובזו ודאי בחזקת מתוקנים לאכילת קבע הוא אומרה אלמא זו של ר' אושעיא אף לאדם ואף לאכילת קבע היא עד שמתוך כך כתבו גדולי המפרשים שאף זו של חבר דוקא לאכילת עראי או לאכילת בהמה ומכל מקום נראה לי לפרשה דילמא עביד כר' אושעיא ואין כאן אלא איסור חכמים ובמקום ספק וחזקת חבר לא גזרו, ואם תאמר והרי בדיקת חמץ דרבנן וספק בדוק ספק אינו בדוק צריך לבדוק, ההיא לכתחלה ומשום חומר חמץ ומכל מקום הם מפרשים מתוך קושיא זו שזו של ר' אושעיא הוא הדין לאדם ואף בקבע ואע"פ שבמרחו בשדה אסור לאדם בקבע אף קודם שיכנס לבית בזו מפני שאפשר לבו לכלל חיוב בראיית פני הבית אבל זו שאי אפשר לבא לידי חיוב מותר אף לאדם ובקבע, ושמא תאמר אף זו ימרחנה ותבוא לכלל חיוב כמו שכתבנו, הם פרשוה בשנקהו מן המוץ שלא על ידי מירוח שזו אינה באה לכלל חיוב לעולם ולפיכך אוכל מהם קבע, והאי דנקט בהמתו משום דלאדם אין דרך להערים בכך והלא גנאי הוא לו ומכל מקום אין צורך בכך כמו שכתבנו אלא שהם חוזרים ומביאים ראיה ממה שאמרו במנחות פרק ר' ישמעאל [ס"ז ע"ב] גלגול העכו"ם פוטר מירוח העכו"ם אינו פוטר ופרשו הטעם משום בעלי כיסין ר"ל עשירים שמוכים תבואתם לעכו"ם קודם מירוח וחוזרים לקנותה מהם לאחר מירוח, והקשה להם אם כן חלה נמי ותירץ עביד לה פחות משיעור והקשה תרומה נמי אפשר דעביד לה כר' אושעיא אלמא שאף לאדם מותרות בכך שאם לבהמה מה הועלנו מ"מ ימכרנה לעכו"ם ויחזור ויקננה ליפטר אף לאדם, ומכל מקום יש מפרשים בה מירוח עכו"ם בתבואה שאינה ראויה אלא לבהמה מה הועלנו והרי פוטרו

מצד אחר כדר' אושעיא, או שמא מכל מקום יש לו בהמות מרובות וירויח אך בפטור לבהמה הרבה, או שמא יש לפרש הואיל ובחשודים לכך אנו עוסקים אף הוא מיקל בשל סופרים ועביד לה כר' אושעיא, וכל שכן במקום שמן הדין כך הוא אלא שמצד גזירה באין עליהם, ומה שאמרו במסכת ביצה (י"ג ע"א] הכניס שבלים לעשות מהן עיסה אוכל מהן עראי דאלמא הא קבע לא מסייעת לשיטתנו, אלא שהם דוחים אותה שמאחר שראויות לעשות מהם מלילות הוא שאמרו כן אלא שעיקר הדברים כדברנו וכסתם לשון השמועה שאמרו ומאכיל לבמהתו, יש מפרשים שמכיון שנכנסה לבית בלא חיוב כגון שהכניסה דרך גגות אם הוציאן אחר כן והכניסן דרך הפתח אינו חוזר לחיובו שמכיון שנפטרה נפטרה ואין הדברים נראין:

המקיז דם לבהמת קדשים אסור אותו הדם בהנאה ואם נהנה ממנה מביא קרבן מעילה כמי שמעל בגופה של בהמה אבל דם בהמת קדשים שנשחטה הואיל ועומד לזריקה ולכפרה אין בו מעילה והוא שתאמרו לכפרה נתתיו ולא למעילה, והקזה גופה יש אוסרין אותה לכתחלה משום הטלת מום ופרשו שמועה זו בדיעבד ומכל מקום נראה שאף לכתחלה מותר הואיל וכונתו לרפואה כגון שאחזה דם:

דברים אלו יראה שלא נאמרו אלא בתלמידים כדי שלא יעמדו לתפלה מתוך דבר הלכה עמומה ודעתייהו עילוה אבל מי שאינו שונה הלכה כל כך למה אלא יישב דעתו ויתפלל ובתלמוד המערב אמרו העוסק בצרכי צבור כעוסק בתורה כלומר וצריך לישב דעתו באיזה דבר ואנו נוהגין מתוך כך לומר אשרי קודם תפלה:

לעולם אל יפטר אדם מחברו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרו ויתגלגלו זו עם זה מענין לענין עד שיזדמן איזה דבר של הלכה ביניהם כדרך שהביאו ברב כהנא דאלוייא לרב אשי ושאלו מה שהיו רגילים לומר בציניאתא דבבל דמאדם הראשון איתנהו מה הכונה בענין זה והשיבו שהענין מדכתיב ולא ישב אדם שם ופירושו אדם הראשון כלומר שלא גזר עליה לישוב וכל שגזר עליה לישוב נתישבה והענין נאמר דרך משל כלומר לרוב חשיבותה שמעולם הוכנה בטבעה להיות כך, וכן הענין באותן ציניאתא שמעולם היה אותו מקום ראוי ומוכן לכך, ומכל מקום כל שלא נזדמן להם אינו צריך להביא להם שמועה שלא על אופן אלא שיפטר ממנו בדברי שבח ומוסר, וזהו לדעתי שאמרו כי הא כלומר שנזדמן להם כן על אופן וכן משאח"כ רב מרדכי אלוייה לרב דימי וכו' ולא הזכיר בה כלום ומה בא ללמדנו אם מצות לוייה גופה תינוקות של בית רבן יודעין, אלא שלא נפטר ממנו מתוך דבר הלכה ולמד שכל שלא נזדמן להם כך אין קפידא בדבר ולא מצות חכמים אלא שאם אפשר לגלגל כן הדבר נאה והיה לו לפרש אלוייה ולא נפרד ממנו

בדברי תורה אלא מתוך שאין הדבר נאה לומר עליהם שתהא תורה זזה מפיהם שעה אחת שבקה, ומכל מקום צריך שיפטר דברי שבח ורצוי ומוסר, ומה שאמר בכך מצינו בנביאים הראשונים שהיו מסיימים דבריהם בדברי שבח כתבו עליה בתלמוד המערב אמר ר' אליעזר חוץ מירמיהו, אמר ר' יוחנן אף הוא בנחמות חתם ככה תשקע בבל ולא תקום וכתוב עד הנה דברי ירמיהו במפולת של מחריבו חתם ולא בחורבן המקדש והא כתיב והיו דראון לכל בשר ההוא בעכו"ם הוה עסוק, והא כתיב כי אם מאוס מאסתנו וכו' השיבנו במקום אם מאוס, ואף אליהו לא נפטר מאלישע אלא מתוך דבר תורה דכתיב המה הלכו הלוך ודבר במה היו עוסקים ר' יהודה אומר בק"ש כד"א ודברת בם, ר' זעירא אמר בבריאת העולם כד"א בדבר ה' שמים נעשו רבנן אמרין במרכבה דכתיב רכב אש וכו':

ומגדולי החכמים כשהיו מתפללים עם הצבור היו מקצרים ועולים וכשהיו מתפללים בינם לבין עצמם אדם מניחם בזוית זו ומוצאת בזוית אחרת מפני כריעות והשתחואות שהיו עושים בתחנונים ובקשות שאחר תפלת י"ח ואין לפרשה בי"ח כמו שפירשו קצת מפרשים חדא שאין יכול לשוח בכלם אלא באבות והודאה ועוד שאין רשאי לזוז ממקומו:

התבאר במסכת יבמות שהמתפלל צריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה וכן שיראה את עצמו כאלו שכינה שרויה כנגדו שנא' שויתי ה' לנגדי תמיד וכאן אמרו שמכל מקום צריך שיכוין לבו לשמים והוא ענין לבו למעלה ופי' עיניו למטה כדי שיראה נכנע לפניו ית', בתלמוד המערב אמרו שהמתפלל בתוך ביתו בייחוד וכונה יתירה כאלו מקיף את עצמו מחיצות ברזל כלומר שהוא יכול לעמוד בטוח בתפלתו שהיא מקובלת ושאלו בה והא תני שצריך אדם להתפלל במקום המיוחד לתפלה ותירץ כאן ביחיד כאן בצבור:

כבר התבאר שג' תפלות אדם צריך להתפלל ביום וכבר נרמז כל על ידי דניאל וזמנין תלתא ביומא הוה בריך על ברכוהי וכו' וכן התבאר זמן מיוחד לכל אחת מהן וכבר נרמז כן על ידי דוד שנא' ערב ובקרא וצהרים אשיחה ואהמה, וצריך להתפלל לכתחלה לרוח שכנגד ירושלים כמו שנרמז בדניאל נגד ירושלים, ואין המנהג להקפיד אלא על רוח המערב שהופך עורף לבית המקדש:

המתפלל ראוי לו להתפלל בלחש כבר אמור על ידי חנה וקולה לא נשמע כלומר שאינו נשמע לאחרים הא מכל מקום צריך הוא להשמיע לאזנו, ומכל מקום יש אומרים שלא נאמר כן אלא בק"ש אבל בתפלה אין צריך שישמיע לאזנו והביאוה מברייתא שאמרו בה בפרק ג' יכול יהא משמיע קולו לאזנו ת"ל וקולה לא נשמע, ומכל מקום בברייתות

שלנו אנו גורסים בה לאזנו, וכן נראה ודאי שלכתחלה צריך להשמיע אזן, ואף בתלמוד המערב שבפרק קורא אמרו תני התפלל ולא השמיע לאזנו יצא למי נצרכה לר' יוסה כלומר דקאמר בשמע לא יצא אלמא דלכתחלה מיהא צריך להשמיע לאזנו:

ולעולם יתן שבח לבורא ואחר כך ישאל אדם צרכיו וכבר מפורש על ידי שלמה לשמוע על הרנה ואל התפלה רנה זו תפלה תפלה זו תחנה או בקשה, ובתפלה הקבועה לא ישאל אדם צרכיו לא בג' ראשונות ולא בג' אחרונות אלא באמצעיות ופירשו הגאונים דוקא בצרכי יחיד אבל צרכי רבים שואלים ולזו התירו בזכרנו לחיים וכו' וכתוב לחיים וכו' ובתלמוד ע"ז התבאר שאם בא לשאול דבר שאינו קבוע בתפלה שואלו בשומע תפלה ואם בא לשאול בסוף כל ברכה וברכה מעין הברכה אומר:

אין אומרים דברים אחר אמת ויציב כדי שיסמוך גאולה לתפלה ואם בא לומר אחר תפלתו אפילו כסדר ודוי יום הכיפורים אע"פ שלא עקר את רגליו אומר ויפה לו לעשות כן:

בתלמוד המערב אמרו והיה כי הרבתה להתפלל מכאן שהמרבה בתפלה נענה, ומכל מקום לדעת גדולי המפרשים אחר שאמר יהיו לרצון וכו' אבל יהיו לרצון ראוי לאמרו אחר שמנה עשרה מיד שכן דוד אמרו לאחר י"ח פרשיות, וכן מוכיח מה שאמרו בפרק תפלת השחר, אבל רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו אינו חוזר לראש ואם איתא דיניו לרצון נאמר בסוף תיפוק לי דהא בעי מימר יהיו לרצון דעדיף מתחנונים אלא ודאי אחר י"ח אמרוהו מיד, ויש אומר שראוי לומר כן בתחנונים דאתי מעלמא אבל אלהי נצור שהוא קבוע בתפלה הרי מצינו בפרק קורא דמר בריה דרבינא אמר אלהי נצור וכו' עד יהיו לרצון וכו' ואע"פ שדוד אמרו לאחר י"ח פרשיות אף זה סוף י"ח הוא קרוי:

המתפלל צריך שיחתוך מלות התפלות בשפתיו שיהא דבורו ברור לו ועל ידי כן כונתו מצויה ביותר:

כל הרואה דבר בחברו שאינו הגון ראוי להוכיחו ולהודיעו שאינו ראוי לעשות כן וכבר התבאר במקום אחר עד היכן הוא תוכחה, ומי שחשדו אחר דבר שאין בו ראוי לו להודיע לזה שהוא חושדו שאין בו אותו דבר שעליו הוא חושדו, והחושדו צריך לו לפייסו על שחשדו וראוי לו שיברכהו:

תלמוד לא:

שכור אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תועבה ואם היה מכיר בשכרותו והתפלל הרי הוא כעובד ע"ז, ובתלמוד עירובין [ס"ד ע"א] התבאר שהשתוי אל יתפלל ואם התפלל

תפלתו תפלה ואיזהו שכור ואיזהו שתוי, שתוי שיכול לדבר בפני המלך, ובברכת המזון אפילו שכור יכול לברך וכך היא שנויה בתלמוד המערב שבסדר זרעים כלל גדול בתורה ואכלת וברכת ולא חלקו בין ברכת מזון לתפלה אלא בזו הא לשאר דינים כגון מניעת לכלכך המקום ואזהרת נקיותו כל שבתפלה אסור אף בברכת המזון כן, וכן לענין שכור או שתוי שאר ברכות ותפלה הכל שוה וכבר הארכנו בה למעלה בפרק מי שמתו:

בתלמוד ר"ה התבאר שהמתפלל צריך שיסדיר תפלתו בינו לבין עצמו ואחר כך יתפלל בד"א בתפלות של ר"ה ויום הכפורים ושל פרקים אבל של שאר ימות השנה אינו צריך וכמה הוא פרקים כל תפלה הבאה מל' יום לל' יום:

בתלמוד שבת [קי"ח ע"ב] התבאר על אחד מגדולי החכמים שהיה אומר יהא חלקי עם גומרי הלל בכל יום, ואע"פ שאמרו הקורא הלל בכל יום הרי זה מחרף ומגדף לא נאמר אלא בהלל של יו"ט ור"ח שהוא קוראו בברכות אבל הלל האמור כאן הוא מה שהיו מקצתם נוהגים לומר קודם ברכות ק"ש קצת מזמורים של תהלים מתהלה לדוד עד סוף הספר ותקנו הגאונים לברך בהם לפניהם ולאחריהם, מעתה אסור לשוח בתוכם ויש מי שמוחה אף להפסיק בין ברכה אחרונה שלהם רצוני לומר ישתבח ובין ברכה ראשונה של ק"ש ר"ל יוצר אור אלא אם כן באמן, ואין זה נראה:

אסור לאדם לישב תוך ד' אמות לחברו המתפלל מעומד, ויש מי שאומר שלא נאמר אלא ליושב ובטל אבל אם היה זה מתפלל מעומד וזה מיושב אין צריך להרחיק ממנו וכן הדברים נראים אלא שהמנהג להרחיק אף ליושב ומתפלל ודוקא סמוך לו מצדדיו אבל לאחריו אין נוהגין להקפיד שאין הכונה אלא שלא יתן לב עליו ותתבלבל תפלתו ונותנים סימן לדבר עמכה בזה זה בגימטריא י"ב ד' לפניו וח' משני צדדיו ובשם תלמוד המערב ראיתי בקצת תוספות ד' אמות של תפלה לכל רוח ורוח בין מלפניו בין מלאחריו ולשטה זו פירשו הטעם שמא יתפלל על צרכיו וחברו שומע ומתבייש:

כל היושב בתענית בשבת תשובתו מתקבלת אפילו חטא כל ימיו שזו ודאי היראת תשובה גדולה ויוצאה מן המקור ולא התירו בכך אלא למי שמתעורר לה מתוך חלום רע שאלו אסרנוהו שלא להתענות היתה אכילתו צער לו מתוך שהוא מקובל שהתענית לחלום כאש בנעורת ובו ביום, אבל לשאר דברים אין מתירים את הרצועה להתענות בשבת כמו שיתבאר אלא אם כן על דעת קצת מצד התשובה כמו שיתבאר בשני של יום טוב, ואף בזה יש למדת הדין עליו בטול תביעת עונג שבת באכילה ושתיה והוא צריך להתפשר עמה להתענות למחרתו, ויש אומר שלא נאמר להתענות יום אחד בתענית חלום הואיל וברשות התענה ושאם כן היה לו לומר דבר זה ר"ל ליתיב תעניתא

על תעניתא בראשון של שבת סמוך לאותה שאמרו שם [י"א ע"א] ומפרשים שמועה זו בתענית שהיה אפשר לו לדחותו עד למחר, וגדולי הפוסקים כתבוה בראשון של שבת כשיטתנו, ובתפלת עננו של שבת כתב בהלכות גדולות שאומרו בתחנונים שאחר תפלתו, ובתלמוד המערב שבפרק שחר אמרו ר"ח שחל להיות בתענית פי' כגון שקבלו עליהם תעניות ופגע בהם ר"ח שאין מפסיקים כמו שיתבאר במקומו.
היכן הוא מזכיר של תענית פי' במוסף שאין בו י"ח ר' זעירא אומר בהודאה ר' בא אומר בעבודה ר' אבינא אומר אומרה ברכה רביעית ר"ל קודם ראשי חדשים נפק עובדא כר' בא והילכך אומרו בעבודה, ומכל מקום בתלמוד המערב שלנו אין גורסים בו היכן מזכיר של תענית אלא היכן הוא מזכיר של ר"ח, אלא שקצת גאונים כתבו שטעות סופר הוא של הזכרת ר"ח מה מקום לשאול היכן מזכירה והלא מזכירה במקומה כבשאר הימים, ומכל מקום לדעתי נראה לי שעל תפלת מוסף אמרה וכשליח צבור שקובעה לשל תענית ברכה בפני עמה ושאל בה אם מקדימה לראשי חדשים או מקדים לה ראשי חדשים והוא משיב מה מצינו לר"ח בכל מקום אמורה ברכה רביעית אף כאן כלומר ומקדים ראשי חדשים לשל תענית, ומכל מקום הם מפרשים אותה בתפלת תענית וקשה לי לדבריהם היאך מצינו כל שתהא אמורה ברכה רביעית כר' עקבא כמו שיתבאר במשנה הבאה, ופירושו מה מצינו בכל מקום שיארע בו ברכה מחודשת שהוא אמורה ברכה רביעית במקום שאין שם י"ח אף זו וכו', ויש מפרשים ברכה רביעית והיא אחר רביעית של אמצעיות והוא ששליח צבור אומרה אחר ברכת גאולה שהיא רביעית לאמצעיות, אף זו אחר רביעית ר"ל אחר ראשי חדשים, ומכל מקום קצת סעד נראה לי להלכות גדולות לאמרו אחר יהיו לרצון וכו' שאף דוד אמר אחר פסוק זה יענך ה' ביום צרה וכבר הוזכר בתלמוד המערב שלטעם זה הוקבע מקומו לשליח צבור אחר ברכת גאולה:

תלמוד לב.

לעולם כשאדם מתפלל לפני הקב"ה יסדיר שבחו ואחר כך מה שהוא רוצה לבקש כדרך שנתקן בתפלת י"ח וכן הדבר נרמז על ידי משה שאמר ואתחנן וגו' אשר מי אל בשמים ובארץ וכו' וכתיב אחריו אעברה נא ואראה וכו':

תלמוד לב:

גדולה תפלה יותר מן הקרבנות ויותר מן המעשים טובים וגדולה תענית יותר מן הצדקה, ואע"פ ששערי תפלה ננעלו שערי דמעה לא ננעלו וכל המאריך בתפלתו אינה חוזרת

ריקם, ואם אדם רואה שהתפלל ולא נענה יחזור ויתפלל, ויזהר שלא יעיין בתפלתו כלומר שלא יתלה תפלתו בכך שאם יעיין ויראה אם נענה בתפלתו מוטב ואם לאו שיתרשל מן התפלה או שיראה במדת הבורא כלומר כבר התפללי יפה יפה עכשיו נראה אם תתקבל תפלתי אם לאו:

כהן שהרג את הנפש אסור לישא את כפיו שנא' ידיכם דמים מלאו ובפרישכם כפיכם וכו':

המתפלל כשם שהוא צריך לשהות מעט קודם תפלה כך הוא צריך לשהות מעט אחר תפלה שלא יהא כפורק משאוי מעליו והולך לו והוא שאמרו קודם תפלה מנין דכתיב אשרי יושבי ביתך ואחר כך יהללוך סלה, לאחר תפלה דכתיב אך צדיקים יודו לשמך ואחר כך ישבו ישרים את פניך ומכאן תקנו לומר פסוק של אשרי קודם תהלה לדוד ללמדנו שמאותו פסוק יצא לנו לשהות מעט קודם תפלה, וכן לטעם שאחר תפלה תקנו קריאת שיר מזמור או עלינו לשבח:

כבר ביארנו במשנה שכל המתפלל אינו מפסיק אפילו המלך שואל בשלומו ופירשנו שלא נאמר כן אלא במלכי ישראל אבל במלכי עכו"ם פוסק, ואין הדברים אמורים אלא בשאין יכול להשלים תפלה זו אף על ידי קצור קודם שיגיע המלך אצלו אבל אם יכול להשלימה קודם לכן על ידי קצור מקצר ואינו מפסיק ומכל מקום כל שיש לו סכנה הן מלך הן נחש הן עקרב אפילו שור תם במקום שמתיראין מהם מפסיק, והוא שאמרו תלמוד המערב אבל עקרב פוסק למה דהוא מחי והדר מחי:

תלמוד לג.

נחש כרוך לא שנו אלא כרוך הא מרתיע ובא כנגדו הרי זה מסרט מלפניו ר"ל מצדד ובלבד שלא יפסיק את תפלתו ר"ל שלא יסיח, היה מתפלל באסרטיא ופלטיא הרי זה מעביר מפני החמור ומפני הקרון ובלבד שלא יפסיק את תפלתו ר"ל שלא ישיח, וכל שפסק ושהה כדי לגמור את כלה, להיכן הוא חוזר כבר ביארנו את דינה בפרק ג' שלדעת גדולי הפוסקים חוזר לראש ולדעת גדולי המפרשים הואיל וגברא חזיא הוא חוזר למקום שפסק אף באמצע ברכה, ובתוספות כתבו לראש הברכה בכלם ומכל מקום לק"ש כשפוסק באמצע אינו חוזר לראש פרשה אבל בזו עשאוה כשליח צבור שטעה ומנו אחר תחתיו שמתחיל בראש הברכה שטעה בה האחר:

זה שאמרו כאן בעדות אשה להשיאה שאם נפל לגוב אריות אין מעידים עליו לחפירת נחשים ועקרבים מעידים עליו, כבר פירשנו באחרון של יבמות [קכ"א ע"א] של שהמקים

רחב להם בזו ובזו אין מעידים עליו וכל שהמקום צר להם עד שהוא נופל עליהם בזו ובזו מעידים עליו, אלא שמן הסתם אריות עומדים במקום רחב ולפיכך החליטו לומר אין מעידים עליו ונחשים ועקרבים עומדים במקום צר ולפיכך החליטו לומר בהן מעידים עליו:

המשנה השנית מזכירים גבורות גשמים וכו', בא להודיע עכשיו היאך ראוי להזכיר בתפלה כל ענין וענין במקומו הראוי לו ואמר שהזכרת גשמים ר"ל מוריד הגשם הותקנה להזכיר בברכת תחיית המתים ר"ל אתה גבור מפני שהגשמים מחיים את הזרעים ואת הצמחים שכבר מתו ויבשו והיבש נקרא בלשון תלמוד מת כמו שאמרו בתלמוד המערב לולב היבש פסול על שם לא המתים יהללו יה.

ושאלה ר"ל ותן טל ומטר לא הותקנה אלא בברכת השנים הואיל וצורך פרנסה הם.

והבדלה בחונן הדעת הואיל ולהבדיל בין שבת לחול היא באה מקומה בברכה של חול, ור' עקיבא אומר אומרה ברכה רביעית בפני עצמה ואינה כוללה באתה חונן שהיה ר' עקיבא סבור שאין להבדלה שום שייכות עם ברכת הדעת שיהיו כוללים אותה עמה, ולרבנן הואיל והיא ברכת חכמה ר"ל שכחמתו של אדם היא שמביאתו להפריש להבחין ביניהם קבועה בברכת חכמה, ר' אליעזר אומר בהודאה במקום הודאת הנסים שאנו צריכים להודות על שנתן לנו את השבת **והלכה כתנא קמא**, ואם טעה ולא הזכירם כבר ביארנו את דינם בפרק תפלת השחר:

זהו ביאור המשנה ודברים שבאו עליה בגמ' אלו הן אנשי כנסת הגדולה והם עזרא ובית דינו תקנו להם לישראל ברכות ותפלות קדושות והבדלות ר"ל מטבע הברכות וסדורן מתוך שנתדלדלו ונטלטלו נשתנו במנהגיהם ונשתבשו בקצת הדברים בענין סדורם והוא שנחלקו אחר כן חכמי ישראל בכך, והבדלה קבעוה תחלה בתפלה וכשהעשירו קבעוה על הכוס וחזרו והענו קבעוה בתפלה ותקנו כל שיש לו כוס יבדיל בתפלה ובכוס, כלל הדברים מעתה מבדילים בכל מוצאי שבת בתפלה וכוללה בברכת אתה חונן אם הוא מוצאי שבת לחול ואם הוא מוצאי שבת לי"ט כולל הבדלה באתה בחרתנו בנוסח ותודיענו ואע"פ שהבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס קודם שיתפלל מבדיל בתפלה על הדרך שמקדשים בשבת בתפלה ובכוס, ומה שאמרו אמרינן המבדיל בין קודש לחול ואפכינן סלתי דמשמע שאינה טעונה כוס לא נאמרה אלא לענין מלאכה הא לאכילה ושתיה טעונה כוס:

התפלל וטעה ולא הזכיר בה הבדלה אינו חוזר אלא סומך על של כוס אלא שאם חזר והתפלל אף בתורת חובה אין כאן ברכה לבטלה הואיל וכך נתקנה ואם אין לו כוס חוזר ומתפלל:

הבדיל בתפלה וטעה בשל כוס ר"ל ששתה ולא הבדיל חוזר ומבדיל על הכוס שאע"פ שטעם מבדיל:

טעה בזו ובזו ר"ל שהתפלל ולא הבדיל ואכל ושתה ולא הבדיל חוזר לשתיהם ר"ל שחוזר ומתפלל ומבדיל בה וחוזר ומבדיל על הכוס ואע"פ שאם לא הבדיל בתפלה היה יוצא בשל כוס עכשיו שטעה בשתיהן חוזר לשתיהן, וגדולי המפרשים נותנים סימן לדבר אם בא לנפות מנפה את כלו, ומכל מקום יש מפרשים שבזו אינו חוזר אלא לשל כוס שהרי טעם מבדיל, וטעה בזו ובזו הכל נאמר על התפלה והם סוברים שאם טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת ונזכר בתוך התפלה זוכרה בהודאה שכדיאי הוא ר' אליעזר לסמוך עליו בשעת שכחה ואם שכחה בשתיהם הואיל ולא סיים או שלא עקר את רגליו אינו סומך על של כוס אלא חוזר לראש, ויש מפרשים לאתה חונן ואף בזו יש חולקים לומר שאף בזו סומך על הכוס וחוזר ומבדיל על הוכס ואע"פ שטעם, ומפרשים טעה בזו ובזו שהתפלל ושכח ונזכר וסמך על של כוס ונמצא שאין לו כוס, וענין השאלה מי אמרינן הואיל ואין לו כוס חוזר ומתפלל או דלמא הואיל ואידחי על סמך הכוס ונמצא שאין לו אדחי, ומסיק ליה דחוזר לראש ר"ל שחוזר ומתפלל, ומכל מקום יש מי שכתב שכל שלא הזכירה בחונן הדעת אינו מזכירה עוד כלל אלא שסומך על הכוס אלא שאם אין לו כוס נראה שאומרה בעבודה ואינו צריך להפסיק ולחזורף

לא הבדיל בלילה התבאר באחרון של פסחים [ק"ו ע"א] שמבדיל והולך עד יום ד' אבל אינו מברך על האור וכן אין המנהג לברך על הבשמים, וכן נראה לי כמי שאין לו כוס וטעה בתפלתו עד יום ד', ובתלמוד המערב פירשו בהבדלה שאחד מברך וכלן יוצאין כשאר ברכות אלא שכל העונים אמן צריכין ליתן עיניהם בכוס ובנר:

תלמוד לג:

המשנה השלישית האומר יברכוך טובים וכו' [הגהת המ"ל וכן היא גירסת הרי"ף והרא"ש אבל בגמ' שלנו הגירסא האומר על קן צפור יגיעו רחמיך וכו' וכ"ה הגי' במס' מגילה כ"ה ע"ב] כוונת המשנה לבאר שצריך האדם לדקדק בדברי פיו ולהשמר מחטוא בלשונו ואמר על האומר יברכוך טובים ר"ל השלוים והשקטים נקיים מכל צער כאמרו

ונשבע לחם ונהיה טובים ונראה מדבריו שכל השרוים בצער ושכל עניניהם בצער אין להם במה לברך זהו דרך המינות ובגמ' של מגילה במשנה ח' פרשנו בזה ענינים אחרים: **האומר** על קן צפור יגיעו רחמיך לשלח את האם מעל הבנים כך יהיו רחמיך על עמך ישראל משתיקים אותו, ונראה לי מפני שהוא מיחד השגחה פרטית בבעלי חיים וכבר אמר כמתרעם ותעשה אדם כדגי הים הורה שאין ההשגחה בבעלי חיים רק השגחה מינית לבד, וזהו לדעתי מה שאמר בגמ' מפני שמטיל קנאה במעשה בראשית והקנאה תסור בהיות כל דבר מושגח כפי הראוי ומ"מ נאמר בה שם טעם אחר והוא מפני שהוא עושה מדותיו רחמים ואינם אלא גזירות וזה נראה כנמשך לדעת האומר שפעולותיו נמשכות אחר הרצון, ומכל מקום אפשר לפרשו שאין הכונה לרחם על קן הצפור שאם כן לא היה לו להתיר את השחיטה אלא שהיא גזירה מוטלת על האדם להקנותו מדה טובה כדרך אמרם מה אכפת לו להקב"ה בין שוחט מן הצואר לשוחט מן העורף אלא לצרף בהם את הבריות ר"ל להקנות לעושיהם שלימות המחויב בהם, ובתלמוד המערב הזכירו עוד טעם אחר מפני שהוא נראה כקורא תגר על מדותיו על קן צפור הגיעו רחמיו ועליו לא הגיעו, ר' יוסה אומר כנותן קצבה למדותיו כלומר עד קן צפור הגיעו רחמיך, ואמרו עוד שם הלין המתרגמים בית ישראל כמה דאנא רחמן בשמיא כך תהון רחמין בארעא ותורתא או רחלה יתה וית ברה לא תכסון ביוחא חד, לא עבדין טיבות שהן עושין מדותיו של הקב"ה רחמין, וכן אם אמר על טוב יזכר שמך כלומר שעל הרעה אין כאן ברכה משתקים אותו שחייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה, וכן אם אמר מודים מודים משתקים אותו דהואיל וכפל הדבר במקום שאין לומר בו שמתוך היאוש הוא עושה שהרי כל אדם מוחזק לכוין כשהוא מגיע למודים יש לפקפק בו שהוא נמשך אחר שתי רשויות משתקין אותו ובגמ' אמרו שהאומר שמע שמע משתקים אותו אם אמר פסוק שלם וכפל אותו לאלתר אבל אם הוא כופל מלה ומלה אין משתקים אותו אלא שהדבר מגונה, ויש מפרשים בהפך, ובתלמוד המערב פירשו דוקא בצבור אבל יחיד תחנונים הם ואם לא כיון חוזר וכופלו, ומכאן סמכו לומר שאף בתוארים כן כמו שנבאר בסמוך:

זהו פי' המשנה ודברים שבאו עליה בגמ' אלו הן, משה רבינו אמר בתורה האל הגדול הגבור והנורא ובאו אנשי כנסת הגדולה התקינו תיבות אלו בתפלה ואין אדם רשאי להוסיף דבר מעתה, ומי שהרבה לתארו בתארים כמו שיאמר האדיר החזק והאמיץ וכו' וכיוצא בהם אינו אלא טועה ואינו מוסיף אלא גורע, וזהו אצלי מה שאמרו נורא תהלות כלומר שאף להללו אנו יראים כמו שבארנו בפתיחת החבור, והוא שאמרו בההוא דנחית

קמיה דר' חנינא אמר האל הגדול הגבור והנורא האדיר החזק והאמיץ וגער בו ואמר סיימתינהו לשבחי דמרך עד שהמשילו הענין למלך שהיו לו אלף אלפי דינרי זהב והיו מקלסין אותו בשל כסף, והפלגת המשל ותוכן ענינו מבואר בספרי חכמינו הגדולים נ"ע, וראשוני הגאונים כתבו דוקא בתפלה אבל בבקשות ותחנונים כל שאינו טועה ירבה בשבחיו כמה שירצה וכן המנהג:

תלמוד לד.

המשנה הרביעית העובר לפני התיבה וטעה כלומר ואינו יכול לחזור לא מעצמו ולא על ידי הזכרה יעבור אחר תחתיו ולא יהא אותו השני מסרב לעבור באותה שעה מפני שהשעה צריכה לכך, ומהיכן הוא מתחיל מתחלת ברכה שטעה זה ולא באמצע ברכה שאין ברכה אחת נחלקת לשנים, ומכל מקום בתלמוד המערב אמרו שקדושה שבברכת יוצר אור עושה את הברכה כשנים לענין זה ואם טעה אחריה קודם שיסיים יוצר אור זה שהוא עובר תחתיו מתחיל לאל ברוך וכו', ונסח דבריהם הוא יתיב בחדא כנישא וכו' אתא חזנא אשתתק באופניא ר"ל בברכת אופנים אמר לן ר' בון זה שהוא עובר תחתיו יתחיל ממקום שפסק והא תני מתחלת ברכה שטעה זה אמר לו מכיון דעניתון קדושה כתחלת הברכה הוא:

זהו פי' המשנה ודברים שנכנסו תחתיה בגמ' אלו הן, אע"פ שאמרנו שלא יהא סרבן באותה שעה אחרת מיהא ראוי לכל מי שיבקשו ממנו לעבור לפני התיבה שלא ימציא לאלתר כמי שמראה עצמו רעבתן בכך וכן שלא יסרב יותר מדאי שזו היא מדת יוהרא, ובתלמוד המערב אמרו שלשה רובן ומעוטן קשה ובינוניותן יפה השאור והמלח והסירוב כיצד הוא עושה בראשונה מסרב בשניה מעמעם בשלישית רץ ובא ויורד לפני התיבה: **מי שטעה** בתפלה כגון שדלג ברכה או חתם בברכה אחת בחתימה ברכה אחרת או שלא הזכיר בקצת ברכות מה שראוי להזכיר בהם אם טעה בג' ראשונות חוזר לראש ואם באחרונות חוזר לעבודה ואם באמצעיות חוזר לתחלת הברכה שטעה ואומר משם ואילך על הסדר, ויש מקילים לומר שאותה ברכה שטעה חוזר ואומרה במקום שמזכיר את טעותו אע"פ שכבר אמר קודם שיזכיר טעותו ג' ברכות אומר ד' ואינו צריך לחזור משם ואילך על הסדר, ומחלקתם תלויה בביאור השמועה והוא שרב הונא אמר טעה בג' ראשונות חוזר לראש באחרונות לעבודה באמצעיות לאתה חונן, ורב אסי אמר אמצעיות אין להם סדא והקשה לרב הונא ממה שאמרו במשנתינו מתחלת ברכה שטעה זה, ואע"פ שמשנתנו סתם נאמרה אף בראשונות ואחרונות ואם כן אף לרב אסי קשיא, מכל מקום

רב אסי יכול לפרשה באמצעיות אבל לרב הונא קשיא שאף באמצעיות חוזר לאתה חונן לדעתנו, ותירץ דכלהו כחדא ברכה נינהו והוא הוא מתחלת הברכה, ונמצא שהברכות שמו שלשה ראשים ראש התפלה לראשונות ואתה חונן לאמצעיות ועבודה לאחרונות וכלן כעין ג' ברכות להתחיל מתחלתן, ומכל מקום הלכה כרב אסי אלא שבעלי שיטה ראשונה פירשו אין להם סדר לחזור לאתה חונן כראשונות לראש וכאחרונות לעבודה אלא כל שנזכר בטעות שבהן חוזר לתחלת הברכה שטעה ומשם ואילך על הסדר ואם דלג דרך הצעה ברכת רפאנו ואמר ד' ברכות או ה' אחריה ונזכר חוזר לרפאנו וחוזר אחריה אותן ד' או ה' שכבר אמרן, אבל האחרים מפרשים אין להם סדר אלא בכל מקום שנזכר חוזר אותה ברכה שדלג או שטעה בה ואחר כך חוזר למקום שנזכר בטעותו ואף דברי גדולי הרבנים מוכיחים כך.

ולדבריהם כתבו בתוספות בשליח צבור שדלג ברכת עננו כל שנזכר קודם סיום האמצעיות אומרה במקום שנזכר שמקומה אתל כל ברכה ואע"פ שאין מחזירין אותו אין זו חזרה שכל שבאמצעיות מקומה הוא.

וראשון עקר שהרי שמעון הפקולי הסדירן וכן שטעם סדורן מפורש במסכת מגילה ואף לשון משנתנו מוכיח כן שאמר מהיכן הוא מתחיל ולשון התחלה מורה שמשם ואילך הוא אומרן על הסדא וכן שבתוספתא אמרו הקורא למפרע לא יצא וכן בהלל וכן במגילה וכן בתפלה וזו ודאי קריאת מפרע הוא ואע"פ שהם נדחקים לפרשה בהקדם אמצעיות לראשונות או אחרונות לאמצעיות או ברכה אחת קודם חברתה בראשונות ובאחרונות הא מפרע סתם אמרו בברייתא, אלא ודאי כדעת ראשון עיקר, ושליח צבור בעננו מכיון שעבר מקומו אין מחזירין אותו אבל אם טעה באחרות דינו כיחיד ויש חולקין בזו מדין טורח צבור, וכן ממה שהקילו בו בשל ראש חדש ובקצת דברים אינו כלום שאם כן כשהקשו לרב הונא ממשנתנו יפרשוה בראשונות ובאחרונות ומשום טורח צבור שהרי משנתנו בצבור היא אלא שאין חלוק בזו בין יחיד לצבור, וכן אתה למד שכל שטעה בראשונות ואחרונות שחוזר לראש ולעבודה ולא סוף דבר שאינו יודע באיזה מקום טעה דאי הכי מאי למימרא אלא אף בבירור לו היכן טעה שאם לא כן היה לו לרב הונא לתרץ מתניתין ביודע היכן טעה וכן כתבוה גדולי המפרשים, ויראה לי שאם טעה אף באחרונות וראשונות ונזכר קודם שיגמור את הברכה שאינו חוזר אלא לראש הברכה, יש מי שאומר שאם טעה שליח צבור בתפלה שניה שלו באתה קדוש ודלגה או שחתמה כחתימה אחרת אינו חוזר לראש שלא יהא צבור צריכין לענות קדושה פעם אחרת אלא חוזר לאתה קדוש, ויש סעד לדעתי לדבר זה ממה שהזכרנו במשנה בשם תלמוד המערב:

יחיד המתפלל ומאריך בתפלתו או מקצר, רשאי ואין לנו באריכותו או בקצורו כלל אחר שמתפלל תפלה הקבועה אם האריך הרבה הרי במשה רבינו נאמר ואתפלל לפני ה' ארבעים יום ואם הוא מקצר הרי במשה רבינו נאמר בתפלה על מרים אל נא רפא נא לה, אלא שמכל מקום ראוי לו למצע את הדרכים עד שלא ירננו את הבריות עליו לומר כמה ארכן הוא זה או כמה מקצרן, וכשהוא מתפלל ביחיד על חברו אינו צריך להזכיר את שמו וסומך על מה שבלבו רחמנא לבא בעי וכדכתיב אל נא רפא נא לה ולא הזכיר את שמה, וכל שהוא בינו לבין עצמו ומרבה בתפלות ובתחנונים אף בקידה וכריעה והשתחואה הרי זה משובח וקידה הוא על אפים וכריעה על ברכים והשתחואה בפשוט ידים ורגלים:

לעולם אל ישאל אדם צרכיו לא בג' ראשונות ולא בג' אחרונות, וראשוני הגאונים כתבו שלא נאמר כן אלא ביחיד אבל בצבור מותר מיהא בג' אחרונות שהרי ברכת עבודה ושים שלום תביעת צורך רבים היא, אבל ראשונות מיהא אינם אלא שבח ואין ראוי לשאול בהם אף לצרכי רבים ומכן היו מוחין אף בזכרנו לחיים ואף באחרונות אין לומר בעל הנסים כשם שעשית להם נס וכו' שזו הודאה וזו תפלה, ובמחילה מהם אין הדברים נראים שהרי זכרנו לחיים במסכת סופרים היא שנויה שהיא מסכתא קבועה וכן נסח כשם שעשית וכו' הואיל ועקרה הודאה כל שמסיים מעט בתפלה לא הפסיד, אלא עיקר הדברים שכל שהוא תפלה לצרה המתרגשת בצבור או איזה ענין שאירע אין כוללין אותו לא בראשונות ולא באחרונות, אבל תוספות שהן לכלל האומה הן מענין גאולה כגון יעלה ויבא שבעבודה וזכרנו לחיים שהוא על כלל הדין וכיוצא בדברים אלו אין בהם חשש, ואף בקצת תוספות כתבו בזכרנו לחיים שאם שכח מחזירים אותו הואיל ובמסכת סופרים הוזכר ודאי תפלה קבועה היא, ואין נראה כן שלא אמרוה אלא בהזכרת מאורע:

המשנה החמשית [הג"ה המ"ל בכל הגמרות שלנו אין זה משנה רק ברייתא וגם שנויה בתוספתא פ"א וצ"ע] אלו ברכות וכו' בא להודיע שצריך אדם לעורר עצמו בכונה יתרה במקומות, והוא שאמרו שצריך לו לשחות בברכה ראשונה תחלה וסוף ובברכת הודאה תחלה וסוף ואם היה בא לשחות בכל הברכות מלמדים אותו שלא לעשות כן כמי שמתחסד ביותר, ובגמ' פרשו על כהן גדול שהוא שוחה בכל הברכות תחלה וסוף וכמלך כיון ששחה אינו זוקף עד שיסיים תפלתו שכל שמעלתו גדולה משאר בני אדם מדת הדין מתוחה כנגדו ומפשפשת במעשיו יותר לפיכך צריך להשפיל עצמו יותר משאר בני אדם:

בר"ה ויום הכיפורים נהגו כל העם לעשות עצמן מלכים ושוחין בתחלת התפלה ואין זוקפים עד שיסיימו כל תפלתן מתוך שהם ימי הדין וזמן היראה הכל צריכים להשפיל עצמן ולכוין ביותר:

בתלמוד המערב שבפרק א' פירשו שהכל שוחין עם שליח צבור במודים ואומרים מודים דרבנן האמור במסכת סוטה [ל"ט ע"ב] ואם היה מכוין שישלים הוא מודים דרבנן בשעה שישלים שליח צבור ברכת מודים שבתפלה כורע עמו אף בסוף, והוא שאמרו שם הכל שוחין עם הצבור בהודאה, זעירא הוה סמוך לקרובא כדי שיהא כורע עמו תחלה וסוף, וקרובא פי' חזן כלומר שהיא סומך דבריו עמו ומתכוין שישלים הוא מודים דרבנן עם אותה מלה שהוא משלים בה ברכת הודאה וכורע עמו אף בסוף, ומכל מקום הזהירו שם שלא לשוח יותר מדאי לא בשחייא זו ולא בשאר השחיות, והוא שאמרו שם ובלבד שלא ישוח יותר מדאי אלא כל עצמותי תאמרנה מי כמוך ר' שמואל בר נתן בשם ר' חמא מעשה באחד ששחה יותר מדאי והעבירו ר' אמר ר' אמי ר' יוחנן הוה מעבר אמר ליה ר' חייא בר בר לא הוה אלא גמר, ולענין זה ר"ל שהוא כורע תחלה וסוף במודים דרבנן נראה מה שכתבו בתלמוד המערב בפרק א' שחותם בא"י אל ההודאות ואע"פ שאין בה פתיחה נגררת היא אחר ההודאה של שליח צבור שסמוכה לברכת עבודה, ומכל מקום בתלמוד שלנו במסכת סוטה לא הוזכרה בה חתימה:

ולענין ביאור זה שאמרו רבא כרע תחלה וסוף פירושו במודים דרבנן שאם במודים של תפלה היאך הקשו עליו בכך והרי משנתינו היא וכן כתבוה גדולי המפרשים:

תלמוד לד:

הכורע בהודאה של הלל ובהודאה של ברכת המזון ר"ל על הכל אנו מודים לך וכו' הרי זה מגונה והודאה של הלל יש מפרשים ונודה לך שיר חדש שבברת גאולה או כי לך טוב להודות של ברכה אחרונה, ויש מפרשים הודו לה' וטעם הדברים שכל הודאה של הלל או של ברכה הוא לשון הודאה [ביני שיטה כתוב מיד סופר אחר: וכל שכן הודאה דברכת השחר אריכתא נשמת כל חי וכל שכן הודאה דויברך דוד דכתיב בה מודים אנחנו לך ומהללים וכו' ואם כן כלם לשון תהלה] אבל מודים שבתפלה הוא לשון השתחואה מענין השתחוותי האמור בציבא כשנתן לו דוד את השדה שתרגמו יונתן מודיא וכו':

במסכת יומא [נ"ג ע"ב] התבאר שהמתפלל צריך שיפסיע ג' פסיעות לאחריו ואחר כך יתן שלום ומפסיע לשמאלו תחלה שהוא כנגד ימין הכבוד שהוא שם לנגדו בשעת תפלה

על דרך שויתי ה' לנגדי תמיד ואחר כך לימינו וג' פסיעות אלו מפסיע בכריעה אחת, ובדברי הגאונים מצינו שצריך לו לעמוד במקום שכלו פסיעותיו עד שיפתח שליח צבור ויש אומר עד שיגיע שליח צבור לקדושה, ובתלמוד המערב רמזוה כן והביאו רמז לדבר מאמרו וינוע אמות הספים מקול הקורא, מכל מקום ש"צ אינו צריך לפסוע ג' פסיעות אלא בסיום כל תפלותינו שפסיעות אלו לא באמצע תפלה נתקנו אלא בסוף תפלתו ליחיד ובסוף כל התפלות לש"צ, ומכל מקום אפ פסע בסוף תפלה אף הוא אין ראוי לחזור מיד אלא ישהא מיד ויחזור ויפתח הא מכל מקום אין ראוי להמתין עד שיגיע הוא עצמו לקדושה שהרי אין ראוי להפסיק תפלתו בהלוך, ודברים אלו דברי גאונים הם וכך ראוי להניהיג אלא שכבר ראינו מקצתן נוהגין בדרך אחרת, ובחבורי צרפת ראיתי שנוהגין להגביה עקבם כשאומרים קדושה כדי שידדו כל גופם על שם מלאכי צבאות ידודון ידודון:

המשנה הששית והכונה לבאר בה על שליח ציבור שצריך להשתדל שלא יפסיד כונתו ופי' המשנה העובר לפני התיבה לא יענה אחר הכהנים אמן, כלומר אחר הפסוקים של ברכת כהנים מפני הטרוף כלומר שלא תטרף דעתו ליו בהסדרת התיבות שהרי שליח צבור מסדיר לכהנים תיבה תיבה ואם אין שם כהן אלא ש"צ לא ישא את כפיו שמא לא יוכל לחזור לתפלתו:

זהו פי' המשנה ולא נתחדש עליה בגמרא דבר, והכונה לבאר מה שביאר בכל הפרק להשתדל בתפלתו שלא יטריד כונתו עד שתביאהו מחשבתו לטעות בדבריו, ופי' המשנה המתתפלל וטעה סימן רע לו פירשוה בגמ' בברכה ראשונה ואם הוא שליח צבור סימן רע לשולחיו ששלוחו של אדם כמותו אמרו עליו על ר' חנינא בן דוסא וכו' אם שגורה תפלתי שלא אטעה ושלא אגמגם בה יודע אני שמקובל, ואם לאו יודע אני שענין תפלתי מטורף כלומר שאינו מקובל מלשון טורפין תפלתו בפניו ובגמ' אמרו שהמתפלל צריך לכוין את לבו בכל התפלה ואם לא כיון אלא בברכה ראשונה יצא ומקצת הגאונים פוסקים כן, ויש מי שאומר שבתפלה לא יצא עד שיכוין בכולה:

זהו ביאור המשנה ומה שבא עליה בגמ' כך הוא, לעולם יתפלל אדם בבית שיש בו חלונות ר"ל שישא עיניו למרום וכו' הוא שנא' בדניאל וכוין פתיחין ליה בעליתיה נגד ירושלם, וכלל הדברים שישתדל להיות תפלתו בכונה יתירה הוא שאמרו אפ כונת לבך בתפלה תהא מבושר שנשמעה תפלתך ואין לו לאדם להתפלל במקום המפורסים לעיני הכל וכן אין לו לאדם לפרסם חטאיו בשעת וידויו, כלל גדול אמרו רחמנא לבא בעי ומכל מקום בעבירות שבין אדם לחברו צריך לפרסמן לו ולפייסו באחיזת רעים עד שיתפייס:

תלמוד לה.

והמשנה הראשונה תכוין לבאר לנו הענין בהראשון, ר"ל מטבע הברכות ונוסח שלהן וכמו שאמר כיצד מברכים וכו'. ויש שואלים היכא קאי דקתני כיצד, כלומר שהיה לו להודיע תחלה חיובה ואחר כך כיצד מברכין אותה. ותירצו בה שהדברים חוזרים למה שאמרו בפ"א [לעיל י"א ע"א] מקום שאמרו לקצר אינו רשאי להאריך, ופרשנוה כגון ברכת הפירות וברכת המצות והצניעו הדברים עד שהתבארו דיני ק"ש ותפלה שהם שני חלקים שבמסכת זו ומתחיל עכשיו בביאור חלק ג' שאדם חייב לברך על כל דבר שנהנה ממנו, וכן יש מפרשים שהדברים חוזרים למה שאמרו בפרק ג' [לעיל כ' ע"ב] בבעל קרי שמברך על המזון לאחריו אבל לא לפניו אלמא שאדם אחר צריך לברך בה לפניו ושואל בה כיצד וכו'.

ואמר שעל כל פירות האילן בין מז' המינים כגון תאנים ורמונים ודומיהם בין שלא מז' המינים כגון אגוזים ותפוחים ודומיהם ועל היוצא מהם מברך ב"פ העץ חוץ מן היין שאע"פ שהגפן קרוי עץ דכתיב (יחזקאל ט"ו:ב') מה יהיה עץ הגפן, מתוך חשיבותו קבעו לו ברכה בפני עצמה להזכיר עליו שם הגפן בפרט ואע"פ שאין עושין כן בשמן ושאר המשקים היוצאים מפרי העץ, ומכל מקום אם היה אוכל באשכולות הוא מברך ב"פ כשאר הפירות, על פירות הארץ כגון קשואים ואבטיחים ודלועים ותותים מדבריות ומיני קטניות ותבואה ועל כיוצא בהן אומר ב"פ האדמה וכלשון המקרא דכתיב מראשית כל פרי האדמה ולא אמר פרי הארץ, חוץ מן הלחם שמתוך חשיבותו קבעו לו ברכה לעצמו והוא המוציא וכלשון המקרא להוציא לחץ מן הארץ, על הירקות כגון כרוב וסלקא וכרתי ותותי שהפירות עצמן נבלעין בארץ מברך עליהן לתנא קמא ב"פ האדמה ולר' יהודה בורא מיני דשאים שר' יהודה מחייב ברכה מיוחדת לכל מין ומין ואחר פרי האדמה כולל גם כן פירות הארץ הוא מחייב ברכה אחרת בירקות **ומכל מקום הלכה כחכמים**.

בירך בדיעבד על פירות האילן בפה"א יצא שהרי מכל מקום מן האדמה הם יוצאים ואע"פ שהאילן סבה אמצעיות, ומכל מקום היו לפניו של עץ ושל אדמה אין של אדמה פוטרת של עץ לא נאמר בשל עץ שנפטרה בשל אדמה אלא בשבירך פרי האדמה על אותו פרי עצמו, בירך על פירות האדמה ובירקות ב"פ העץ לא יצא שאין כאן עץ כלל וכל כלן הן פירות הארץ הן פירות האילן הן ירקות הן על היוצא מהם אפילו פת ויין אם ברך שהכל יצא ובלבד שיברכנו על אותו דבר בעצמו הא אם היו לפניו דבר הראוי לשהכל ושאר דברים הראויים לשאר ברכות וברך שהכל על הראוי לו לא נפטרו האחרות אלא אם כן היה דעתו על כך, שמכל מקום לא הותקן לכתחלה מטבע ברכת שהכל אלא לדבר

שלא הוברר לנו דבר ליחס בו מציאותו ממנו כגון דבר שאין גדולו מן הארץ, וכן על דברים שאין להם חשיבות והוא שאמר על דבר שאין גדולו מן הארץ כגון חלב ביצים בשר וגבינה ודגים אומר שהכל, וכן על החומץ ועל הנובלות רצוני לומר תמיר שנפלו מן העץ קודם בישולם והוא הדין לשאר פירות שהם על דרך זה ועל הגובאי והוא הארבה, ור' יהודה חולק על החומץ ועל הגובאי, שמאחר שהם מין קללה אין מברכים עליהם כלל, והרי החומץ הפסיד בעצמו של יין והגובאי מפסיד את הצמחים ומכל מקום הלכה כחכמים, אלא שקצת מפרשים כתבו שאינו מברך על החומץ אלא בשחושש בגרונו אבל בשתיה ממש לא שהרי מזיק הוא לו, וכן ראיתי לקצת חכמי הדור שכתבו שבדיעבד לחם נפטר בברכת מיני מזונות כל שברכו על הפת בפרט על הדרך שכתבנו ואין נראה לי:

זהו ביאור המשנה ודברים שבאו עליה בגמ' אלו הן, כל מה שפירשנו במשנה אינו אלא לברכה שלפניו וחיובה מדברי סופרים שתקנו ברכה בכל דבר שבעולם שיגיע ממנו הנאה לאדם, דרך כלל אמרו אסור לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה ופירשו מפני זה במשנתינו חיוב ברכה לפניו בכל דבר שיש בו הנאת אכילה אבל ברכה לאחריה חיובה מן התורה בז' המינים ובשאר כל המינים מדרבנן:

לענין ביאור סוגיא זו מבולבלת ביד מפרשים ואני צריך להעירך בפירושה דרך קצרה והוא שכבר ביארנו שבמשנתנו לא עסקו אלא בברכה שלפניה וכבר ביארנו בה שאינה אלא מדברי סופרים מכל מקום הוא סבור עכשיו שמן התורה היא ושואל בה מנא הני מילי כלומר שיהא צריך לברך לפניו בכל שהוא נהנה ממנו מן התורה והדבר ידוע שלא מצינו בתורה חיוב ברכה להדיא אלא לז' המינים ולאחריה וכדכתיב בפרשת והיה עקב כי ה' אלקיך מביאך אל ארץ טובה וכו' ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש וכו' ואכלת ושבעת וברכת הא ברכה לפניה אף לז' המינים וברכה לאחריה לשאר מינין חוץ מן הז' לא מצינו ואם כן ברכה לפניה שהוזכרה במשנתנו מהיכא, ולא חקר עכשיו כלל על ברכה לאחריה של שאר מינים שהרי לא הוזכרה במשנתנו ואע"פ שבמקרא זו שהביאו בברייתא ר"ל הלולים אמרו מלמד שטעון ברכה לפניו ולאחריו אגב אורחיה נקטה, ומתוך לשון הלולים שמורה על רבוי, ואין לפרש דמשום ברכה לאחריה דז' מינים נאמרה שהיא מפורשת בתורה שהרי בערלה נאמר שהיא על כל המינים, והלכך לפי דרכו למד ממנו אף לאחריה בכל המינים, אלא שמכל מקום השאלה אינה אלא על ברכה לפניה שהוזכרה במשנתינו ולפי דרכו למדנו לשתים אחת דבר אלקים שתים זו שמענו, והקשה והרי מקרא זה צריך לנו לדבר אחר ואף כשתאמר שמכח רבוי אתה בא לדרוש ואף כשתוציאנו לדבר אחר רבויו מכל מקום מלמדנו ברכה לפניו

שעליה אנו חוקרים אך הוא צריך לנו ללמוד על שני ענינים אחד לעיקר החלול שאע"פ שלא נאסרה ערלה אלא לג' שנים למד שאף הרביעי לא יאכל אלא בחלול קדושתו דרך פדיון ואע"פ שלענין הפודהו לעצמו מוסיף חומש למדנוה בשני של קדושין בגזרה שוה קדש קדש ממעשר כתיב הכא קדש הלולים וכתיב התם כל מעשר הארץ וכו' הוא קדש והרי יש לומר אם אין עקר הפדיון חומש מנין, מכל מקום אלמלא מקרא זה היינו למדין אותו קדש קדש מתרומה ואף בפדיון לא, ואע"פ שמצינו אשר נטע כרם ולא חללו אינו אלא ספור דברים על מה שנצטוה וכן לא אמר על פדיונו שיהא קדש או שיאסר בזולתו וכן שלא פי' בו זמן, או שמא אין בכלל ולא חללו אלא שלא נהג בו מנהג חולין לאכול ממנו ונמצא מכל מקום שהוא צריך לנו לעיקר החלול, וכן צריך עוד לנו ללמד שדבר הטעון שירה טעון חלול כלומר ללמד שאין דין רבעי אלא בכרם ולא בשאר נטעים שאין הלולים אלא לשון שירה ואין אומרים שירה ר"ל הלוים אלא על היין, ר"ל על נסוך היין אע"פ שאומרים הלל על הדוכן בתקיעות תרועות בשחיטת פסחים כמו שהתבאר בראשון של פסח שני, וכן במלחמה כמו שנכתב בד"ה ביהושפט כשבאו עליו בני מואב ובני עמון המון רב ונתירא והתפלל והבטיחו הנביא כמו שנכתב שם אל תיראו ואת תחתו מפני ההמון הרב ונאמר שם ויקומו הלוים להלל לה' בקול גדול וכו' ויועץ אל העם ויעמד משוררים לה' ומהללים להדרת קדש, מכל מקום פי' הענין שאין הלוים בשעת הקרבן אומרים שירה על הדוכן עד שעת נסוך היין לא בשעת הקטרה או זריקה או נסוך המים בסוכות [הג"ה והגם דנסוך המים והיין היו בב"א כמבואר במשנה פ"ד דסוכה וברמב"ם פ"י מה' תו"מ ובמאירי בסוכה שם מ"מ נפ"מ בדיעבד אם הקדים של יין למים או להיפוך, דאפילו אם הקדימו לזבח יצא כמבואר שם ברמב"ם ובמל"מ כ"ש אם הקדימו לנסוך היין דיצא].

ואכתי למאן דתני נטע רבעי ר"ל רבעי נוהג בכל נטע ולא בכרם בלבד ובכ"מ שיה דין רבעי נזכר בו הוא שונה נטע רבעי ואיפקעה לה דרשא דטעון שירה טעון חלול שהרי אף מה שאין טעון שירה טעון חלול ואייתר ליה חד הלול לברכה לפניו ניחא, אלא למאן דתני כרם רבעי ברכה לפניו מהיכא.

ואף למי ששונה כרם רבעי אם שמא אינו למד כן ממלת הלולים אלא מגזרה שוה שבפרשת רבעי נאמר תבואתו כדכתיב ובשנה החמשית תאכלו את פריו להוסיף לכן תבואתו ובכלאים כתיב ותבואת הכרם הרי מכל מקום אייתר ליה חד הלול לברכה אלא אם אינו למד כן מגזרה שוה ולא למדה מרבו אלא שמביאה ממלת הלולים ברכה לפניו מהיכא, ואף כשתביאה מגזרה שוה ואייתר ליה חד הלול מהאי חזית דמוקמת

ליה לברכה לפניה בכל המינים דלמא אברכה לאחריה בשאר מינים דלא כתיבא דהכי עדיף טפי מדאשכחן ברכה לאחריה בז' המינים והיינו דקאמר תניח לאחריה וכו' הא לפניו מהיכא, וקושיא זו אף לבעל הנטע קשיא אלא דהכי קאמר ועוד הן לבעלי הנטע הן לבעל הכרם דאייתר להו חד הלול לפניו מהיכא.

ותירץ לו בזה שכל שהוא למד כרם רבע מגזרה שוה ואייתר ליה חד הלול לברכה מוקמינן ליה לשל אחריה כדקאמרת ברכה לפניה מקו וחומר דהשתא כשהוא שבע מברך כשהוא רעב לא כל שכן והוא הדין לבעל הנטע הואיל ומכל מקום אייתר ליה חד הלול, ונמצא עכשיו חד הלול לעיקר פדיון ואידך לברכה לאחריה לשאר מינים שלא מן הז' וברכה לפניה לכל המינים מקל וחומר ולא שיתכוין לומר דברכה לפניה בכל המינים וברכה לאחריה לשאר מינים דאורייתא אלא דרבנן ואסמכוה חדא אחד הלול וחדא אקל וחומר.

וחזר והקשה לבעל הכרם אשכחן כרם כלומר דמדקא אמרת דהלולים אכרם לחוד קאי ומגזרה שוה אם כן הלול דאייתר לך אכרם הוא ואיל לך ברכהל אחריו אכרם ולפניו אכרם מקל וחומר אבל שאר מינים מנלן, ואם תאמר וכרם הרי מז' המינים היא דכתיב בהו ברכה לאחריה ולפניה מקל וחומר ואם כן אם אינו ענין לכרם תנהו ענין לשאר מינים, אין זה כלום שמא גפן הנזכר בז' המינים איין קאי וכן בזית על השמן וכדכתיב ביה זית שמן אבל על הענבים עצמן מהלול נפקא, אי נמי אפכא ואם כן אשכחן כרם, וכי תימא ילפינן לשאר מינין מינה במה מצינו לכרם שהוא נהנה וטעין ברכה לאחריו אף כל וכו' ומדילפינן לה לאחריו אתיא לה לפניו מקל וחומר, מה לכרם שכן מצינו בה צד חומר מצד אחד שחייב בעוללות קמה תוכיח שאינה חייבת בעוללות ויש בה ברכה לאחריה אף כל וכו', ומדילפינן לה לאחריו אתיא לה לפניו מקל וחומר, וילפינן שאר מינים מינה במה מצינו, איכא למפרך שכן חייבת בחלה ואי מייתית ליה מתרוייהו בחזר הדין מה להצד השוה שבהן שכן יש בהן צד מזבח כרן לנסכים וקמה למנחות ואתיא נמי זית דאע"ג דמז' מינים היא דלמא קרא אשמן לחודיה דנפקא זית גופיה במה מצינו אי נמי איפכא דקרא אזית גופיה ושמן במה מצינו, ואע"ג דזית גופיה כרם אקרי ואינו צריך להביאה ממקום אחר בהא דאשכחן כרם אינו כלום, דכרם זית היא דאקרי הא כרם סתמא לא אקרי ואם כן מה להצד השוה שכן יש בהן צד מזבח ר"ל בלילת מנחות שאר מינין מיהא לברכה לאחריו דנילף לפניו מקל וחומר מנלן, ואי דילפת להו מז' המינים במה מצינו מה לז' המינים שכן חייבים בבכורים, וכן היה יכול להקשות אי הכי לילף מינה לברכה אחריהם מעין ג' אלא דחדא מיניהו נקט, ואף למאן דתני נטע

רבעי דכלהו הני לא קשיין ליה אכתי מידי דלאו בר נטיעה כגון בשר וגבינה והדומים לאלו ברכה לפניו מהיכא, ואם תאמר נילף משאר מינים הרי אין ברכותיהן שוות והיאך נלמוד מנסח אחד לנסח שבדרך אחרת, אלא סברא היא ר"ל ברכה לפניו הן בז' המינים הן בשאר המינים הן לבעל הכרם הן לבעל הנטע סברא היא דאסור להנות מן העולם בלא ברכה ואין חיוב ברכה בתורה אלא לז' המינים ולאחריהן, הא לפניו בכלן ולאחריה לשאר מינים מדרבנן:

וכל הנהנה מן העולם בלא ברכה מעל והוא שדרשו לה' הארץ ומלואה וכתיב והארץ נתן לבני אדם כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה, ובתלמוד המערב אמרו אמרת לה' ה' אתה טובתי בל עליך אם אכלת וברכת כביכול כאלו משלך אכלת, ומכל מקום בתוספות כתבו שאחר שסמכוה מן המקרא וכן שעשאוהו כמועל בהקדש מדכתיב לה' הארץ אם שכח ולא ברך או אפילו ספק ברך ספק לא ברך ועדיין הוא אוכל [הג"ה אינו מובן אם עדיין הוא אוכל פשיטא דמברך על מה שיאכל באם שכח ולא ברך ואם אינו אוכל עוד אפילו אי הוי מה"ת א"צ לברך בשכח ולא ברך מעיקרא כדמסקינן לקמן סוף פ"ז] חוזר ומברך ואין צריך לומר ברכה לאחריה של ז' המינים שהוא תורה:

זהו ביאורה של שמועה דרך קצרה אע"פ שבפירושנו נטינו בה לדרך אחרת, ופסקים הראוים להוציא מתוכה אלו הן, ארבע מתנות יש לעניים בכרם פרט ועוללות שכחה ופאה ובתבואה אינן אלא ג' לקט שכחה ופאה, אלא שכשהגיע זמנה חייבת בחלה ליתנה לכהן וכל שבעת המינים חייבים בבכורים כמו שיתבאר במקומו, נטע רבעי צריך הבאה לירושלים או פדיון כמעשר שני, ויראה לגדולי המחברים שאינו נוהג בחוצה לארץ כלל אף בכרם ואף בפני הבית שכל שהוא טעון הבאת מקום אין מביאים מחוצה לארץ אלא אוכל פירות שנה רביעית אף בכרם בלא שום פדיון אבל בארץ ישראל נוהג אף לאחר חורבן ר"ל בזמן הזה וכשפודה בזמן הזה מברך אשר קדשנו וכו' וצונו על פדיון נטע רבעי ופודה בפרוטה ואומר הרי הן מחוללי על פרוטה זו על פירות אלו ומשליך הפרוטה לים או שורף הפירות, וכל שערלה נוהגת בו רבעי נוהג בו שהלכה כדברי האומר נטע רבעי וכסתמן של כמה שמועות, אח מהן אתרוג שוה לאילן בג' דרכים וכו' ואחת מהן לרבעי וכן כמה שמועות, ויש שפוסקים שדין רבעי נוהג בחוצה לארץ, ומעתה אף בזמן הזה כן, ומכל מקום אף לדבריהם דוקא בכרם אבל לא בשאר נטיעות הואיל ואף בארץ נחלקו בשאר נטיעות אם נוהג בהם רבעי אם לאו כבר אמרו כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוצה לארץ, וכרם רבעי שאמרנו דוקא כרם והוא על הפחות בה' גפנים ב' כנגד ב' ואחת יוצאה זנב ושלא יהו מרוחקות ט"ז אמה כמו שיתבאר בפרק הספינה, אבל

גפן יחידית אינה בתורת רבעי אבל דין ערלה נוהג על כל נטע ואף בגפן יחידית אע"פ שבקצת ספרים נמצא לגדולי הרבנים במסכת סוטה הפך הדברים, חס ושלום על פה קדוש לאמרה [בגליון הש"ס מרעק"א כאן תמה ג"כ ע"ד רש"י אלו] ולא כונו בה אלא לענין רבעי:

תלמוד לה:

ראוי לו לאדם לעשות מלאכתו עראי ותורתו קבע, ומכל מקום אין לו להתרשל שלא לעסוק במלאכתו כלל אלא שיעשנה עראי ויעשה תורתו קבע והוא שנא' לא ימוש ספר התורה וכו' יכול דברים ככתבן ת"ל ואספת דגנך אלא התנהג בהם מנהג דרך ארץ כלומר שתשתדל כפי מה שיחייב ההכרח ולא שתשקיע כל השתדלותך באלו הענינים, ולעולם אם יוכל יקבע זמן להכין צרכי ביתו כדי שלא יטרוד בהם כל השנה הוא שאמרו בכאן על אחד מחכמיהם שהיה אומר לתלמידיו במטותא מינייכו ביומי ניסן ויומי תשרי לא תיתו לבי רב דלא תיטרדו כולה שתא, וכל שתורתו קבע ומלאכתו עראי יהא בטוח שזו וזו תתקיים בידו:

כבר אמרנו שאין הטבל נקבע למעשר אע"פ שנמרח עד שיכנס לבית דרך הפתח מכל מקום צריך שתדע שכמו שהבית קובע כך החצר קובעת שמשנכנס לחצר דרך השער והוא הנקרא דרך טרסקמון הוקבע למעשר אע"פ שלא נכנס לבית אלא שאין כל החצרות שוות בדבר זה כמו שיתבאר במקומו וכן צריך שתדע שאסור להערים ולהכניסו דרך גגות וקרפיפות כדי להפטר מן המעשר על הדרך שביארנו בהכנסה במוץ שלה, אלא שמכל מקום אם עשה כן לא נתחייב עדיין במעשר כמו שביארנו, ויש מפרשים שכל שנמרח הוקבע בלא ראיית פני הבית שהמרוח והוא גמר עשיית הכרי אחר זרייה שהוא בהחלקת הכרי ברחת קובע אף בלא הכנסה דרך הפתח והוא טבל הגמור והוא נקרא גרנו למעשר, ואם לא מירח ראיית פני הבית קובעת אלא אם כן מכניסה במוץ ואם מרחה אחר כן הוקבע, הא אם הכניסה דרך הפתח ונקרה מן המוץ שאי אפשר עוד במירוח פטורה לעולם וזו ודאי אף לשטתנו כך היא אלא שהראשונה ר"ל להיות המירוח קובע מן התורה בלא ראיית הבית לא שמענו אלא שאם הכניסה ומירח אחר כן הוקבע אבל אין מירוח לבדו קובע אלא למי שאין כונתו להכניסן בביתו אלא למכרן בגורן:

כבר ביארנו על היין שמתוך חשיבותו קבע לו ברכה בפני עצמו וחשיבותו הוא שהוא זן וסועד את הלב כפת עצמו, ומכל מקום אין מברכין לאחריו ג' ברכות הואיל ואין אדם קובע סעודתו עליו, וכן הדין בתמרים שאמרנו עליהם שהם זנים וסועדים הואיל ואין

דרך לקבוע סעודה בהם, ואפילו רצה זה לקבוע סעודתו ביין או בתמרים בטלה דעתו אצל כל אדם, ומכל מקום בדיעבד יצא על היין ועל התמרים בג' ברכות אבל תאנים וענבים ושאר מינים אע"פ שזנין ר"ל שממעטים הרעב הואיל ואין סועדים את הלב שיהא שבע וחזק בכך אפילו בדיעבד לא יצא אלא בברכה אחת מעין ג' אבל לא בג' ברכות:

אע"פ שאמרנו ביין ותמרים שזנין וסועדין ושאר הדברים אינן סועדים מכל מקום כל הדברים זנין הם, ומי שאמר כל הזן קונם עלי אסור בכל הדברים חוץ מן המים ומן המלח אבל אם אמר הזן והסועד לא נאסר בפירות אלא ביין ותמרים אינם מזון ואינו אסור אלא במה שמברכין עליו בורא מיני מזונות כגון חמשת המינים ואורז ודוחן על דעת קצת כמו שיתבאר:

השותה שמן זית לבדו הן לרפואה כגון חושש בגרונו הן שלא לרפואה אינו מברך כלל שאין כאן שום הנאה ואדרבה לענין הזנה מיהא מזיק הוא לגופו, ויש מפרשים אזוקי מזיק ליה האדם לשמן ר"ל שהוא מפסידו אחר שאינו נהנה ממנו וכן פרשוהו גדולי המפרשים, ואם הוא אוכלו בפת או בתבשיל אינו מברך עליו כלל שהרי הפת או התבשיל עיקר ועליו הוא מברך, ואם שותהו שלא ברפואה על ידי אנגרון והוא מיץ של סלקא שהיו משימין בו שמן הרבה, ויש מפרשים בו המים שנתבשלה הסלקא בהם אלא שלדעתנו אין מברכין בזה ב"פ האדמה כמו שנבאר, אלא שעיקר הפי' על מיץ הסלקא הרי אנגרון עיקר ומברך על מיץ הסלקא ב"פ האדמה ולא על השמן ואם הוסיף בשמן עד שהיה השמן עיקר ואם הוסיף בשמן עד שהיה השמן עיקר אינו מברך כלל שאף האנגרון בטל אצלו, ויש חולקים לומר שאף זה אנגרון עיקר ומברך עליו ואם שותהו לרפואה על ידי אנגרון זה, ומפני הרפואה הוא מוסיף בו בשמן עד שהשמן עיקר ושיש בן הנאת טעם מעט מברך על השמן וברכה שלו ב"פ העץ, זו היא שיטתנו בשמועה זו ויש חולקין בה בקצת דברים, ואף גאוני הראשונים חלקו בשמן על ידי אנגרון הג"ה [כן הוא ברשב"א בשם רב האי גאון ז"ל ושם מבואר טעמו ונימוקו] בין חול לשבת שבשבת מברך עליו בורא פרי העץ ובחול אינו מברך עליו, ואין אלו דברים של טעם אלא שעיקר הדברים כשיטתנו, וכל מה שאמרנו שאינו מברך כלל דוקא ברכת השמן אבל שהכל מברך וכן כתבוה גדולי המחברים, ויש אומר שאף שהכל אינו מברך וכן כל מה שנעשה לרפואה אם יש בו הנאת טעם קצת כגון מרקחות העושים לחולה מברך על העיקר שבו, והרפואות המרות שאין שום הנאה באכילתן אינו מברך כלל, ובמים יש אומר הואיל ואין הנאתן מרובה כל שלרפואה אינו מברך, ולי נראה שכל שהחולה שותה לצמאו מברך עליו ואפילו במים:

זר שאכל תרומה בשוגג משלם קרן וחומש ומביא אשם הן באכילה בדבר הראוי לאכילה בין בשתיה בדבר הראוי לשתיה בין בסיכה בדבר הראוי לסיכה:

שתה שמן של תרומה הואיל ושתיית השמן אינה מצויה ולא עוד אלא שהוא מזיק לו משלם את הקרן אבל לא את החומש ואף הקרן יש אומר שמן התורה פטור אפילו בא ליד כהן, אלא שחכמים חייבוהו בקרן אחר שבא ליד הכהן, הג"ה [דבריו תמוהין מ"ט יפטור בתרומה שבא ליד כהן, כיון דתרומה נכסי כהן כמבואר בפ"ב דבכורים א"כ הוי כמזיק את ההדיוט וכן מבואר בתוס' ב"ק ד' ז' ד"ה שור ע"ש] וכן הדין בכל שהוא מזיק את ההקדש אבל פטור הוא מן החומש, הא אם סך אפילו ביין ושמן כאחד משלם קרן וחומש:

תלמוד לו.

החושש בגרונו בשבת לא יגרגר את גרונו בשמן שזו רפואה היא וגזרו עליו לשחיקת סמנין, אבל נותן שמן הרבה לתוך אנגרון ובולע ומכל מקום לא יגרגר:

פירות האילן או פירות הארץ שנכתשו או נטחנו אין כתישתן מפקעת ברכתן מהם אף על משקה היוצא מהן, אבל חיטים ושעורים שאין דרך לאכול קמחן כמות שהוא חי, וכן שאין דרך לכססן כשהן חיין וכן הדלעת שאין דרך לאוכלה חיה, מברך על קמח של חיטים ושל שעורים שאינן אפויות ולא מעורבות במים שהכל שמאחר שאין דרך לאכלן הופקעה ברכתן מהן וחזרו לשהכל, וכן על כסיסת חיטים וכן על הדלעת חיה, אבל כסיסת שעורים אינו מברך כלום שכסיסת השעורים אינו אלא מזיק בעלמא מה שאין כן בכסיסת חיטים שיש בו הנאה קצת ואינו מזיק לעצמו שהרי בענין תרומה אמרו באחרון של יומא [פ"א ע"א] שהוכסס את החיטים משלם קרן וחומש והכוסס את השעורים פטור מן החומש מפני שהזיק לעצמו:

ממה שכתבנו למדת שהשמועה מתפרשת בקמח חי ושהלכה כרב נחמן, ולגדולי המפרשים שטה אחרת בזו והוא שהם מפרשים שמועה זו בקמח חרוך ופוסקים כרב יהודה ופסק הדברים לדבריהם הוא שהקמח של חיטים חרוכים ב"פ האדמה ושאינן חרוכים קמחן בשהכל קמח של שעורים חרוכים בשהכל ושאינן חרוכים קמחן בלא כלום, וכן חיטים עצמן שהוא כוססן אם חרוכים ב"פ האדמה ושאינן חרוכים בשהכל, ושעורים עצמן חרוכים בשהכל שאין חרוכים בלא כלום, ונראין הדברים דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי:

ולענין ברכה אחרונה מיהא אף בקמח חרוך ואף לדעת האומר בו שמברך ב"פ האדמה כתבו בתוספות שאין מברכין בו מעין ג' ואע"פ שאם לשה ואפאה מברך ג' בזו אינו מברך מעין ג' שכל חמשת המינים אין חשיבותן אלא משום מזון ודוקא כשהן נאכלין בדרך מזון כגון דייסא והדומה לה שמברכים עליו בתחלה בורא מיני מזונות, אבל אלו שתחלתן אינה אלא בבורא פרי האדמה אף סופן אינה אלא בבורא נפשות שאין ברכה מעין ג' אלא על ה' המינים הנאכלים בדרך מזון כגון תבשיל ועל ז' המינים, אבל כל שברכתו בורא פרי האדמה אין ברכתו אלא בבורא נפשות, ומה שאמרו למטה [ל"ז ע"א] כל שהוא מין דגן ולא אפאו מעין ג', פירושה בבישול עד שר"ג חלק בה לומר ג' הא כסיסה לא, וכן אמרו הכוסס את החטה מברך ב"פ האדמה טחנה ואפאה ובשלה בזמן שהפרוסות קיימות בתחלה מברך המוציא ולבסוף ג' ברכות, אין הפרוסות קיימות בתחלה בורא מיני מזונות ולבסוף מעין ג' ואלו בכוסס לא, וקצת רבני צרפת מצריכים בה מעין ג' ואין דבריהם נראים, ומה שנתגלגל כאן במלח וזמית יתבאר למטה:

חריות הנעשות סביב הדקל סמוך לארץ ומתחדשים בה בכל שנה ובני אדם אוכלים אותם תוך שנתם ולזמן שנה הם מתקשין ואינן ראויין לאכילה הואיל וסופן להקשות ושאין אדם נותן לב בשעת נטיעת הדקל שיהא דעתו לאותן חריות כלל וכן שאינו גוף הפרי אין מברכין עליהן אלא שהכל, וכן הדין לדעתי בלולבי גפנים הנקראים בורו"ץ, ומכל מקום אם אכלן אחר שנתקשו אינו מברך כלום, וכן הדין בעלין על דרך זה שאם דרך לאכלן ברכותן מברך עליהם שהכל, ובנתקשו לא כלום, אבל דבר שסופו להקשות אלא שאדם נוטעו על מנת לאכלו רך כגון צנון וכגון עלין ותמרות ר"ל קפרס או צלף מברך עליו ב"פ האדמה, וכן קצת אילנות שחריות שלהם או עלין שלהם ראויות לאכילה ברכותן ושהאדם נותן לב בשעת נטיעת האילן באכילתן או מצד חשיבות דברים אלו אצל בני אדם אם מצד גריעות האילן שאינו חשוב כל כך שיתיאשו מכל הדברים שבו מפני פריו, מברך עליהם ב"פ האדמה, אבל לא ב"פ העץ שאין מברכים ב"פ העץ אלא על מה שהוא בכלל פרי גמור, ומכל מקום קליפות הראויות לאכילה כשהן רכות כגון קליפות שקדים רכים וכיוצא בהן הנאכלין כשהן רכין כלן בכלל פרי הם, ומברכים עליהן ב"פ העץ ואע"פ שסוף הקליפות להתקשות, וכן גרעינים דאפרסקין וכיוצא בהן הנאכלים כשהן רכין כלן בכלל פרי הן ומברך ב"פ העץ, ויש חולקים בזו מטעם אחר והוא מפני שאין אכילתן חשובה כלום ופסקוה בשהכל וכן בבסר, ומכל מקום שקדים המרים שאינן ראויות אלא בקטנן מברך עליהן בקטנן ב"פ העץ ובגדולתן לא כלום, ובבוסר מיהא אין דבריהם נראים אלא כדעת התוספות שכתבו שעד שאינו כפול הלבן

מברכים עליו ב"פ האדמה דומיא דקפריסין ומשהוא כפול הלבן ב"פ העץ, ושאר כל האילנות משעה שיוציאו אע"פ שהם קטנים מאד, אלא שבג' אילנות שנתנו בהם שיעור בפרט שיעורם לברכה גם כן כאותו שיעור, והם החרובין משישרשרו והגפנים משיגרעו והזתים משינצו.

אילן א' יש ששמו צלף או נצפ"א ובלע"ז קפרי"ס ויש בו ד' דברים וכלן ראויין לאכילה בעודו רך והן עלין וכעין תמרות דקות העשויות על העלין ושניהם נקראים שותא והפרי עצמו והוא נקרא אביונה וכן הוא נקרא פרחא ובטניתא וקליפה שעל הפרי והוא הנקרא קפריס והיאך הוא דינן, עלין ותמרות אין בהם משום ערלה ומברך עליהן ב"פ האדמה, קפריס אין בהם משום ערלה ואע"פ שעלרה נוהגת בשומר לפרי כפרי עצמו אין זה שומר לפרי שלא נקרא שומר לפרי אלא כל קליפה שאם אתה מסירה מעל הפרי אין הפרי מתקיים כראוי אבל קפריס אין האביונה לוקה כלל בהסרת הקפריס והלכך אין בו משום ערלה, ומאחר שאין בו משום ערלה אין בכלל פרי ואין מברכים עליו ב"פ העץ אלא ב"פ האדמה, וגדולי המפרשים חולקים לומר שמברכים עליו ב"פ העץ מכל מקום ואף הקפריס ש לערלה לא הותר אצלם אלא בחוצה לארץ מפני שהיא ספק, אבל בארץ ישראל אסורים, וכן השקדים הרכים שקליפתן נאכלת והפרי שבתוכם אינו נגמר נראה שמברך ב"פ העץ, אביונה עצמה יש בה משום ערלה ומברכים עליה ב"פ העץ, וכן לענין מעשר אין הקפרסין חייבים במעשר וכל שכן עלין ותמרות ואינו מתעשר אלא אביונות בלבד, ושמא תאמר עליהן מיהא יתעשרו מדין ירק אינו כלום שמעשר ירק אינו אלא מדברי סופרים ולא גזרו אלא בירק הגדל על הארץ אבל שבאילנות לא גזרו, מעשר פירות זה אינו אלא מדרבנן אפילו בארץ שלא נתחייב במעשר מן התורה אלא דגן תירוש ויצהר ואע"פ שרמזוה מהמקראות כמו שאמרו בספרי כל תבואת זרעך על לרבות שאר פירות, קראי אסמכתא בעלמא כמו שכתבנו ברביעי של ע"ז, אע"פ שגדולי המחברים כתבוה בשטה אחרת ואף בחוצה לארץ נוהגים מעשר פירות מדרבנן ואע"פ שהתבאר במקומות שאין דין מעשר פירות בחוצה לארץ כלל כמו שאמרוה במסכת ע"ז בבצרה ובראשון של חולין בבית שאן פרשוה חכמי צרפת דוקא בדמאי אבל טבל ודאי נוהג, וגדולי המחברים מפרשים שבסביבות לארץ ישראל כגון שנער ומצרים וארם צובה ועמון ומואב נוהג, אבל שאר המקומות שהם רחוקים אינו נוהג:

תלמוד לו:

קליפי רמון והנץ שלו שהוא הפרח שעל הפטמא שבתוך השפופרת וכן קליפי אגוז והגרעינים וכן קלפין של תמרים הדקים בקטנותם ואותן הקליפין הם שנקראות מתחלי והתמרי הדקים שהן עליהן נקראין כופרי, כל אלו הקליפין ודומים להם שהפרי לוקה בהסרתן נעשו שומר לפרי וערלה נוהגת בהן אף בחוצה לארץ ואסורים בהנאה ואין בהם ברכה שאין ראויות לאכילה, ספק ערלה וספק כלאים בארץ אסור ובסוריא מותר וכל שכן בחוצה לארץ הן הספק בעצמו של פרי אם נוהג בו ערלה אם לאו הן שהיה הספק אם פירות אלו מכרם זה שהוא של ערלה אם לאו, מעתה כרם של ערלה וענבים נמכרות חוצה לה ואינו יודע אם הם מאותו כרם אם לאו בארץ אסור ובסוריא מותר ובחוצה לארץ אפילו ראה הענבים יוצאים מן הכרם של ערלה מותר ובלבד שלא יראהו לוקט:

הפטימא של רמון מצטרפת לכביצה לטומאת אוכלים אבל הנץ שלה אינו מצטרף ופטמא זו היא כעין שפוי כובע שיש בתוך אותו עגול שעל הרמון העשוי כשפופרת ושפתו עשוי לתלפיות ונץ שלו הוא הפרח שבתוך אותו השפופרת של אותה פטמא, והסמדר מותר בערלה מפני שאינו פרי עדיין:

מותר לקוץ אילנות בשביעית לעצים קודם שיהא בהם פרי אבל משיתחיל לעשות פרי אסור שהרי מפסיד האוכל וכבר אמרו לאכלה ולא להפסד עד שיגיעו פירותיו לעונת המעשרות שכבר הוציא פירותיו ובטל ממנו דין שביעית ומאימתי נאסר לקוץ החרובין משישרשרו והוא שבתחלת בריאתם עושין כעין שרשרת, הגפנים משיגרעו ר"ל משיעשו בוסר שהבוסר והגירוע הכל אחד, ויש מפרשים משיגרעו שיוציאו לחות מדכתיב כי יגרע נטפי מים והוא כששעורו כפול הלבן, והזיתים משינצו ר"ל משיגדל הנץ סביב, ושאר האילנות משיוציאו ר"ל שיתחילו להוציא הפרי, ובשאר ימות השנה מיהא מותר אע"פ שאין בו דין בל תשחית ודוקא כגון שהוא מועלה בעציו יותר מפירותיו או שאין קוצץ אלא ענפיו, הואיל וביארנו בצלף שמין אילן הוא מותר לנטעו בכרם ואין בו משום כלאים בכרם שאלו היה מין ירק היה אוסר את הכרם כדין ירק:

האוכל פלפלים או זנגביל בעין, בזמן שהם רטובים מברך עליהם ב"פ האדמה ואם הם יבשים אין מברך עליהם כלל לא לפניהם ולא לאחריהם, מפני שאינו אוכל אלא תבלין וכן הדין בכל הסמים וכן אינן מטמאים טומאת אוכלים ביבשים כמו שביארנו במסכת נדה פרק בא סימן, וכן הדין ביום הכפורים שאם אכלן רטובים חייב ואם יבשים פטור:

ומה שהוזכרה בגמ' לשון כסיסה כלומר כס פלפלי ביומא דכפורי פירושו אכילה גמורה אלא כל שאין דרכו באכילה נקראת אכילתם כסיסה ומאחר שאכילתן ביום הכפורים

אינה מחייבת אך הוא אינו מברך כלום, ואע"פ שהשותה חומץ פטור ואעפ"כ מברכים עליו שהכל בין חי בין מזוג, לדעתנו בזה מה שהוא פטור הוא מפני שאינו משיב את הנפש אבל פלפלים וזנגביל אינו אלא מפני שאינם קרויים מאכל, ואע"פ שבלחות מיהא היה לנו לברך בפלפלים ב"פ העץ הואיל והם חייבים בערלה מכל מקום כיון שאין דרכו לאכלו בעין דיו בפרי האדמה וכן כתבוה גדולי הפוסקים, וגדולי המפרשים כתבו שהפלפלים הרטובים מברכים עליהן ב"פ העץ שהרי אילן הוא וערלה נוהגת בו מה שאין כן בזנגביל שהוא גדל בארץ, ותמרות של פלפלי והוא כעין שקים שהפלפלים עומדים לתוכן אף לדעת גדולי המפרשים אינן אלא ב"פ האדמה, ואף הם מפרשים שעיקר השמועה לא נאמרה אלא באותם התמרות והוא שבאו עליה מטעם עצו ופריו שוים, אבל בפרי עצמו הלח ודאי ב"פ העץ מברך ולא נכנס הפלפל עם הזנגביל בחדא מחתא אלא באותם התמרות:

מרקחת הזנגביל ונקראת בלשונם הילמתא דאתיא מבי הנדואה ר"ל מארץ הודו אם היא של עכו"ם מותרת ואין בה משום בשולי עכו"ם אם מצד שאינה נעשה באור אם מצד שהדברים שבו נאכלים כמות שהם חיים, ולא משום גיעולי עכו"ם שנותן טעם לפגם הוא ומברכים עליו ב"פ האדמה אם נעשה בזנגביל רטוב שהזנגביל עיקר, וכן הדין בכל מרקחת שיש הנאה באכילתו שהולכים אחר עקרו ומברך עליו ברכה ההגונה לעיקר שלו, ויש מי שאומר בהימלתא שהדבש עיקר ומברכין עליו שהכל ושמא תאמר לענין גיעולי עכו"ם מיהא ניחוש שמא תפסק בסכין של עכו"ם והשמנינות מעביר חורפתו וממתקו כמו שאמרו בקורט של חלתית, אין זה כלום שהקורט יש בו מרירות ושמנינות מעבירו קצת אבל המרקחות חוזק תורפתם הוא שבח אצלם ונמצא מתוקו פוגם, ובהלכות גדולות כתבו שהסוקר"י והקנה שלו מברכין ב"פ האדמה ואע"פ שהקנה עץ הוא הואיל ואינו פרי גמור מברכין עליו אלא ב"פ האדמה דומיא דשותא האמורה בצלף:

תלמוד לז.

כל תבשיל שהוא מחמשת מינים אם תבשיל זה הוא ששלק חטים או אחד מחמשת המינים ולא נתבקעו מברך ב"פ האדמה ולבסוף בורא נפשות וכן בחרוכים, ומה שאמרו הכוסס את החטה מברך ב"פ האדמה ולבסוף בורא נפשות פירושה בחרוכין או שבישלן מעט ולא נתבקעו אבל נתבקעו מברך בורא מיני מזונות וברכה מעין ג' וכן אם חלקן בעוד שהן חיין הן אחת לשתין והוא הנקרא חילקא הן אחת לשלש והוא הנקרא טרגיס הן אחת לארבע והוא הנקרא זריד הן אחת לחמש והוא הנקרא טרסן מברך בורא מיני

מזונות ומעין ג' בבשולן וכן בכל תבשיל הנעשה מקמחן מברך בורא מיני מזונות וברכה מעין ג', ולחם האפוי מהן מברך המוציא וג' ברכות, בשלו אחר שנאפה ועשה מפרוסותיו תבשיל אם הפרוסות קיימות ר"ל שיש בהן כזית הואיל ויש כאן תורת לחם שהם פרוסות קיימות אפילו נתבשלו בכלי ראשון מברך בו המוציא וג' ברכות, ואם אין פרוסות קיימות ואין בהן צורת לחם כגון שבללן יפה ובקדרה וכיוצא בה ר"ל כלי ראשון מברך מיני מזונות ומעין ג', ואם יש להם צורת לחם כגון שלא נתבשלו כל כך או שבישלן בקערה וכיוצא בה ר"ל כלי שני במים רותחים ששפך עליהם שאינו מבשל אף בפירורים פחות מכזית מברך המוציא וג' ברכות שמאחר שאין כלי שני מבשל לא נפקעה ממנו תורת לחם, ולדעת גדולי הרבנים כל שאין בהם כזית והם מתבשלים בקדרה אע"פ שיש בהם תורת לחם כגון שלא נתבשלו כל כך אין בהם אלא מיני מזונות, ואם כסס חטים או שעורים חיים או קליות כבר ביארנו דינם למעלה:

כל תבשיל מאלו הנזכרים שהם בדין בורא מיני מזונות אם עירב בו דברים אחרים כגון דבש ושמן ותבלין אע"פ שהכניס בו מהן הרבה הואיל ויש בו מחמשת המינים ושעיקר התבשיל קרוי על שם אותו מין מחמשת המינים אע"פ שרובו מדברים אחרים הולכים אחר אותו המין והוא שאמרו סמידא עיקר ר"ל הקמח וזהו שקראו בכאן חביץ קדרה, שהוא מאכל של קמח בדבש ושמן ותבלין, ודייסא היא של חטים ומתבשלים עד שמתפקעים ומתעבים הן מחטה שאינה חלוקה הן שהיא חלוקה או כתושה והיא הקרויה כאן דייסא כעין חביץ קדרה ר"ל שנתעבית ושיש בה דבש ושמן ותבלין, ולשון חביץ הוא מלשון חבצין את החלב שהוא מתעבה אחר שנתחבץ, אבל אם עיקר התבשיל מדברים אחרים ומכניס בו קמח הרבה למתק את הטעם או לעבות התבשיל כדרך שעושים בתבשיל של גריסין אין הקמח עיקר ואין הוליכן אחריו והוא שאמרו בפרק זה בתבשילא דליפתא דאפשא לה קמחא ואמרו עליה מברך ב"פ האדמה, וריהטא דמחוזא הנזכר בסוף סוגיא זו הוא חביץ קדרה אלא שבמחוזא היו מכניסים בה דבש הרבה והיו סבורים מתוך כך לברך עליה שהכל, ובחקלאה ר"ל העשויה בכפרים בוא מיני מזונות כדרך שכתבנו וכן הדין בקמח של חמשת המינים שנתערב בהם קמח משאר מינים ועשאן פת מברך המוציא וג' ברכות וכן כתבוה גאוני הראשונים:

אורז והוא הנקרא רי"ש, ודוחן והוא הנקרא מי"ל וגדולי הרבנים פירשו שניהם אותו הנקרא מי"ל אלא שפירשו באורז שהוא הנקרא מי"ל פנים והוא גס מן האחר ומכל מקום כל אלו אינן בכלל חמשת המינים והיאך הוא דינם, אם כססן חיים מברך שהכל בישלן ולא נתבקעו אורז שדרכו בכך מברך ב"פ האדמה ועל זו אמרו הכוסס את האורז מברך

ב"פ האדמה ומתוך שלא נתבקעו הוא קורא בהם לשון כסיסה ודוחן שאין דרכו בכך מברך שהכל, בשלן ונתבקעו מברך עליהם בורא מיני מזונות ולבסוף בורא נפשות וכן בפת גמורה שלהם שאין באורז ודוחן ברכה לאחריו אלא בורא נפשות, ואם הם על ידי תערובת מברך שהכל ואם יש בהם תערובת מחמשת המינים מברך מיני מזונות ומעין ג' ושאר מיני קטניות כל ענינים בשהכל בלבד ובבורא נפשות, וגדולי הפוסקים והמחברים פוסקים בדוחן לומר שאף בפת שלו אינו מברך אלא שהכל ואיני רואה חלוק ביניהם לפי שיטת הסוגיא, אלא שיש מביאים קצת ראיה לדבריהם ממה שאמרו בברייתא הכוסס את האורז לבד ולא הזכיר בה דוחן, ואינה ראיה שלענין כסיסה אורז ראוי לכך דוחן לא, אבל בפת שלהם הכל שוה, אורז אינו מין דגן ואין אדם יוצא בה ידי חובתו בפסח כמו שיתבאר במקומו, ומה שנתגלגל כאן בברכת ז' המינים שלאחריה יתבאר למטה בסוגיית המשנה הששית, ויש בקצת גמרות בסוגיא זו פסק למר רב יהודאי כתוב בתוך הסוגיא וכלו כמו שכתבנו חוץ משני דברים אחד שכתב בו אכל ארוזא מברך בורא פרי האדמה ולדעתנו בשהכל, וכן שכתב בה אכל חטים דשלקינהו בעיניהו ב"פ [האדמה] ולא חלק ביניהם בין נתבקעו ללא נתבקעו ולדעתנו כל שנתבקעו בבורא מיני מזונות, ומה שהוזכר באותם הדברים אבדושך הוא שם המאכל, וכן מה שכתוב שם בקצת נסחאות דהלכתא כר' יוחנן בן נורי דאורז מין דגן אינו כן ואף לדבריו לענין פסח מיהא אינו מין דגן כמו שכתבנו:

ולענין ביאור מה שאמרו כאן נתן ר"ג רשות לר' עקיבא לברך יש מקשים והלא בפרק כל בשר [ק"ו ע"א] אמרו אין זימון לפירות כלומר שאין שלשה שאכלו מזמנים עד שיהא אחד מברך לכלן, אפשר שמאחר שר"ג סובר על ז' המינים שטעונים ג' ברכות אף הוא סובר שיש זימון ור' עקיבא אינו סובר כן ולא בירך אלא על דעת עצמו, ויש מפרשים אין זימון לפירות לומר נברך שאכלנו אבל [יתכן שחסר מלת לא, המעתיק] שלא יהא אחד מברך לכלן והאחרים אינן רשאין וכבר כתבנוה למטה בסוגית המשנה הרביעית, וכן הקשו והרי ר' עקיבא סובר אפילו אכל שלק והוא מזונו מברך אחריו ג' ברכות, אפשר שלא רצה לעשות כדברי עצמו במקום שחולק עם חכמים או שמא פירושה בשאכל ממנו כדי שבעו כמו שאמר והוא מזונו, ומכל מקום אין הלכה לא כר"ג ולא כר' עקיבא כמו שיתבאר במשנה ששית:

כל הטעון לפניו המוציא דינו לאחריו ג' ברכות וכל שטעון לפניו בורא מיני מזונות דינו לאחריו מעין ג' חוץ מן האורז והדוחן, וכל שלפניו בשהכל דינו לאחריו בבורא נפשות, ואע"פ שהדין כן יש דברים שיוצאין מן הכלל הזה כמו שיתבאר לך בפרטו של פסק:

תלמוד לז:

ישראל שהביא מנחה להקריב ולא הקריב אחרת מקרוב, ונראה לי בה כל תוך ל' מברך שהחיינו שהרי על נדבה היא באה ולא על חטא, וכשכהן נוטל שיריה לאכול מברך המוציא ואע"פ שיש בהם מעשה מרחשת ומחבת ואע"פ שהם נפרכות לפתיתין הן של כזית הן של פחות מכזית שהם אע"פ שדינן כפתיתין שבכזית אם הגדיל או הקטין כשרה כמו שיתבאר במקומו, והזהר מלפרשה במנחת כהן שנתחנך כמו שפרשוה רבים מצד ברכת שהחיינו שהרי זו כולה כליל היא, ויש מפרשים אותה בישראל שלא קרב מימיו ומכל מקום קשה לפרש לשון היה עומד ומקריב, ומתוך כך פרשוה בכהנים ומפני שעבודתם באה מזמן לזמן שכל משמר אינו משמש אלא שתי שבתות בכל שנה וכל בית אב שני ימים בשנה:

לענין ביאור זה שאמרו לקט מכולן כזית ואכל בפסח אם חמץ ענוש כרת ואם מצה יוצא בה בפסח, יש מפרשים אותה בפתיתי מנחות ואע"פ שבפסח מצה הראויה לשבעה בעינן ומנחה אינה נאכלת אלא ליום ולילה, פירושה דבשל חולין כזו יצא שאם לא כן אף חמץ בפירורי מנחה מהיכא והלא מצה היא נאפת ואם בלחמי תודה הרי אין בהם פתיתין אלא בחולין כי האי גונא, ומכל מקום גדולי המפרשים פירשו בה עיקר הדברים דאעלמא קאי כלומר מחמשת המינים או מה' מנחות וקאמר אם מצה וכו', דאלמא לחם הוא ותירצה בשעירסן ר"ל שחזר וגבלן ודבקן בעיסה המדבקת, ואף לדברי המפרשה בפסח אין להקשות ממה שאמרו אין יוצאין במבושל שנימוח שזה אינו נמוח, וכן אין להקשות שפירורים שבחביצא אינן מדבקין והקשה מכל מקום ממה שמצריך להיות אכילתם כשיעור אכילת פרס שזו היא אכילה אחת ואם עירסן עד שנעשה אחד אכלו מבעי ליה אלא ודאי בפרורים פחות מכזית ושאינם מדובקים קא מיירי וקאמר דלחם הוא, והעמידוה בבא מלחם גדול כלומר שהוא מברך על פת גדולה ובוצע ממנו פירורים פחות מכזית כך פרשוה גדולי המפרשים אבל גדולי הרבנים פרשוה שעדיין נשאר מן הלחם שלא נתפרר וחשיבי פירורים אגב אמיהו וזו ודאי לאו אמפרכן עד שמגיע לסלתן קאי דלכלהו צורת לחם בעינן, וסוף הדברים שאלו בה מאי הוה עלה והעלו בה שהכל תלוי בצורת לחם בין בפחות מכזית הואיל ויש בין כלם כזית על הדרכים שביארנו מר כדאית ליה ומר כדאית ליה:

דברים אלו כלן פירושן שטעונות המוציא ומכל מקום ראוי לברך על חתיכה הראויה וכל שכן שאם יש שם שלימה עמו מברך על השלימה:

מי שנתן קמח לתוך מים ובללן בלולה רכה ביותר כעין מים עכורין ונקרא בלשונם טרוקנין ואפאה על גבי קרקע שהסיק בו וגרפו, יש פוסקים שאפייה זו שהיא כעין תנור ובלא שום משקה עושה אותה לחם לענין מצה בפסח ולענין חלה אע"פ שאין שם גלגול, אבל לענין המוציא אינו מברך עליו אלא מיני מזונות ומעין ג' ואם קבע סעודתו עליו מברך המוציא וג' ברכות אחר שנאפית בדבש, ויש שאמרוה כן אף בלא קביעות סעודה ולא אמרו לדעתם מר זוטרא קבע סעודתיה עלויה אלא להשביח את הטעם כלומר שדרך בני אדם בכך, ומכל מקום אף לדעת המצריכים בזו קביעות סעודה מודים הם שאם היתה בלילתו רכה אלא שהוא עבה בקמח הואיל ונאפה ביבש כגון תנור וכיוצא בו כגון טגון באלפס בשמן מועט מברך המוציא וג' ברכות אפילו לא קבע, שכל שתחלתו בלולה וסופו נאפה כעין תנור או כל שבלילתו עבה אע"פ שסופה נאפית דרך בשול חיים בחלה ומברך עליה המוציא שהרי אמרו במנחות שמברכין עליהן המוציא ומנחת מרחשת היתה בלילתו עבה וסופה נאפית דרך בשול, ומה שאמרו שאין לחם אלא האפוי בתנור פירושו אפילו אפוי בתנור או ראוי לאפות בתנור, ואם בלילתו רכה ואפוהו ביבש, הרי זה נקרא מאפה תנור, ואם בלילתו עבה אפילו לא נאפה ביבש מכל מקום ראוי לאפות בתנור היה הואיל ובלילתו עבה, אבל אם היתה בלילתו רכה ואפייתו בלח אין זה לחם לא לחלה ולא להמוציא ודינו במיני מזונות ומעין ג', ואפ"ה בלמה דינה כאפיה דרך בישול, ויש אומרים שכל שיש באפייתו שמן אפילו מעט דרך בשול הוא, ולא יראה כן אלא שמכל מקום אותן הניבלאש אע"פ שאין שם אלא שמן מועט מודה אני שאינם בכלל זה לחייבם בהמוציא מפני שנפסדה מהם צורת לחם לגמרי, ויש חולק אף לשטה זו שכתבנו ותולין בה את הענין לקביעות סעודה כמו שביארנו בטרוקנין שבלילתן רכה ביותר, ויש מי שחולק לומר בכל מיני בישול אפילו בבלילה עבה שאין בה המוציא שלא לדעתם המוציא במבושל אלא באפוי שבשלו, כמו שאמרו למעלה בטחנו ואפאו ובשלו, ומה שאמרנו במנחת מרחשת אינו בשול גמור שלא היה שם לדעתם שמן כל כך, לענין חלה מודים באלו שהם חייבים שהרי נתחייבו בגלגול ויש מפרשים שאף לענין חלה אינו לחם ואע"פ שגלגול מחייב העיסה לחלה דוקא בגלגול הנעשה על דעת שיאפה ביבש ואפילו אפהו אחר כן בדרך בשול, אבל בבלילה רכה מיהא מודים לחייבה כל זמן שנאפה ביבש שמכל מאפה תנור חייב בחלה:

נתן קמח לתוך מים רותחים ומתבשלת שם והיא הנקראת טריתא אין בהם ספק שאין שם לא דין המוציא ולא דין חלה ויש גורסים בה חייבת ומפרשים בה שאחר שהכניס

את הקמח לתוך המים לוקח ממנו בכלי שני ונותן בכירה או באלפס בלא טגון שמן, וכן פרשוה גדולי הרבנים ובמסכת פסח ראשון נרחיב את הדרכים בענינים אלו בע"ה:

לחם העשוי לקשוטי נשים והוא הנקרא כאן לדעת קצת מפרשים נהמא דהונדקי אע"פ שבלילתו עבה ונאפה כעין תנור פטור מן החלה הואיל ואינו עשוי לאכילה ועל הדרך שאמרו בזמן שהרועים אוכלים ממנה וכו' ואם נמלך לאכלו מברך המוציא וג' ברכות:

ולחם העשוי לכותח הואיל ואינו עשוי לאכילת עיקר אלא על ידי טפילת הכותח אינו בדין חלה, ואם נמלך לאכלו מברך המוציא וג' ברכות ומכל מקום לא נפטר מן החלה אלא אם כן נעשה בהיכר כגון שעשאו כלמודים ר"ל כעין עמודים ארוכים ודקים אבל עשאן כעכין ר"ל עגולים ועשויים בלא שנוי חייב שצורתם מוכחת שלשם לחם נעשה, ויש מפרשים בלחם העשוי לכותח שהוא אפוי בחמה ומה שאמר אחר כך שאם עשאו כעכין חייבת מפני שהוא נמלך עליהם בכך לאכילה ואופה אותה בחיוב ואפילו יאפה אותה בחמה מכל מקום כבר גלגלה על דעת פת וכל שגלגלה על דעת לאפותה בחיוב אע"פ שאפאו במקום פטור כגון בחמה וכיוצא בה חייבת, אלו שגורסים בשמועה זו חייבת פירשו בנהמא דהונדקי עיסה שנתנה בשפוד ואפאה באויר התנור כעין צלי והתמיד בה סיכת שמן ובשמים ואמרו עליה שהוא לחם גמור ומברכים עליו המוציא וחייב בחלה, וכבר הארכנו בדינים אלו כפי הצורך ובדקדוק הראוי בשני של פסח הראשון בשמועת הסופגנים והדובשנין:

תלמוד לח.

דבש התמרים שזב מאליו והוא הדין לכל מי פירות שאין עיקרן למשקה כגון תפוחים ורמונים מברך עליו שהכל ולבסוף בורא נפשות אבל אם כתשן והוציא מהן משקה הרי הן כעיקר הפרי ומברך ברכה הראויה לפרי עצמו שהרי מי סחיטת הסלקא המבושלת מברך עליה ב"פ האדמה כסלקא עצמה, ויש מי שאומר שאף היוצא על ידי כתישה אינו אלא בשהכל וממה שאמר רב אשי למטה בשכר של תמרים שאין מברך אלא שהכל וכן ממה שאמרו כאן לענין חומש ר' יהושע פוטר וההיא ודאי אף בכתשן והוציא משקה נאמרה ודאי אף לענין ברכה כן, וכן בכלם חוץ מיין ושמן ומי סחיטת הסלקא הואיל ורוב אכילתן בכך הרי הן כזיתים וענבים:

תמרה המרוסקת ונשאר משקה שלה עמה והוא הנקרא בלשון תלמוד טרימא או חשילתא וכן הדין בכל פרי מברכין עליה ברכה שהיתה ראויה לה בעוד שהיתה קיימת וכן אם חתך את הפרי לחתיכות דקות, ריסק את הפרי והוציא ממנו משקה ורצה

לאכול את הפסולת הנשאר אין מברך עליה אלא שהכל, וכבר בארנו שקנים המתוקים שסוחטים אום ומבשלים מימיהם עד שנקפא והוא הסוקרי פרשו הגאונים שמברכים עליהם ב"פ האדמה ומקצתם אמרו ב"פ העץ ומגדולי המחברים כתבו שאין מברכים עליו אלא שהכל לא יהא דבש אלו הקנים גדול מדבש של תמרים שדינו בשהכל:

ולענין זה שאמרו שומשמי קאמרת פירושו שכתש את השומשמין והוציא את השמן ורוצה לאכול הפסולת והשיבו דההיא ודאי בשהכל קאמינא ר"ל פרי המרוסק ולחותו נשאר עמו, קורטמין פירושו שהיה מנהגם לכתוש גרעיני הכרכום ומערבים בו דברים אחרים ומוצאים משם משקה ואוכלים אחר כן הפסולת על ידי אותו התערובת וכן פורצני שמוציא מהן היין ואוכלין מיד עד שלא יתיבשו אם הוא שואלו בתמרים כעין אלו שהוציא מהן הדבש ובא לאכול את הפסולת והשיבו שלא שאלו אלא בשרסקן ובא לאכלן בלחותם ביחד:

תרומה אין משנין אוכלין שבה למשקה אלא זיתים וענבים בלבד, מעתה תמרים של תרומה אין עושים מהן שכ וכן אין עושין מהם דבש ולא מתפוחים שכר ולא מענבים סתוניות חומץ, וענבים סתומיות הם ענבים שמתשהין באביהם עד הסתו שאין בטבעם להתבשל עד הסתו ואינן ראויין ליין אלא לחומץ וכן כל שאר הפירות אין משרין אותן מאוכל למשקה שאין אלו חשובין אלא כזיעה בעלמא לענין חשיבות תרומה חוץ מזיתים וענבים כמו שביארנו, ובדיעבד הרי זה שותהו בטהרת תרומה וזה ששותהו בשגגה פטור אף מן הקרן ואין צריך לומר בחומש וכבר כתבנוהבמסכת חולין, ומכל מקום מרסק הוא פרי של תרומה או חותכו מסכין לחתיכות קטנות ואינו חושש:

שתיתא והוא שבלים רכים של שעורים שעשאן קליות וטחנן וערב קמחן במים, אם היא עבה לאכילה עשאוה ומברך עליה בורא מיני מזונות, ואם היא רכה סתמה לרפואה ולהקר ומברך עליה שהכל ולא מפני שהיא ראויה לשתיה לבד, שהרי אנגרין משקה הוא ודינו בב"פ האדמה וכמו שביארנו בסמוך במשקה היוצא מן הפרי, אלא מפני שאינו אוכל ולא משקה אלא רפואה, וגדולי המחברים כתבו בקמח של חמשת המינים שקלו אותו וערבוהו במים או בשאר משקין אם הוא עבה עד שראוי לאכילה מברך מיני מזונות ואם רך עד שהוא ראוי לשתיה מברך שהכל, ואפשר שלדעתם לומר שכל שהוא רך עד שהוא ראוי לשתיה לרפואה הוא עשוי:

עירב קמח זה במים מערב שבת, בוחשין אותו בשבת שלא ישאר קמח בשולים ומותר לשתותה בשבת שכל דבר שאין הבריא נמנע מאכילתו או משתייתו מותר לאכלו או לשתותו בשבת דרך רפואה, וכן הדין ששותים זיתום המצרי אע"פ שאינו משקה הרגיל

הואיל ובריאים שותים אותו לפעמים וכל שלרפואה מברך עליו שהכל אחר שיש באכילתו קצת הנאה, וכן הדין בכל המרקחות שאין הבריאים רגילין לאכלו, אם אכלן זה לרפואה מברך עליהן שהכל ואפילו היה בהם מפירות האילן, אבל מה שהוא רגיל לבריאים כגון מרקחת הזנגביל וכיוצא בו כגון שמן שעל ידי אנגרין מברך ברכה הראויה על העקר שבו:

מה שביארנו שעל הפת מברך המוציא לחם וכו' אם בירך מוציא לחם מן הארץ יצא, שהרי משמעו גם כן לשעבר כגון אל מוציאו ממצרים ומכל מקום ראוי לו לכתחלה לברך המוציא הואיל ונחלקו בהמוציא אם משמעו להבא או לשעבר ועלה בידינו שאף המוציא משמעו לשעבר ראוי לברך כן שמתוך ברכותיו של אדם ניכר אם תלמיד חכם הוא אם לאו, ולא עוד אלא שלא להבליע ולערב מ"ם שבסוף העולם למ"ם שבראש המוציא, וכן כתבוה בתלמוד המערב, ואם תאמר בלחם מן הארץ בזו לשון מקרא הוא שנא' להוציא לחם מן הארץ וכן שאי אפשר לתקן בו כלום, שאין לומר מן הארץ לחם [א"י למה לא יברך המוציא מן הארץ לחם ועי' ברשב"א ביאר הטעם שאין לומר מן הארץ לחם להזכיר הדבר שמברכין עליו בסוף ע"ש] ובשאר ברכות מיהא כגון בין גומל להגומל מעביר להמעביר מבדיל להמבדיל בורא להבורא אין מדקדקין בהם, לא נחלקו במוציא להמוציא ובלבער ועל ביעור, אבל שאר הברכות אין מדקדקין בהם אלא כמו שהותקנו, ואע"פ שאמרו בתלמוד המערב על דעתון דרבנן אומר הבורא פרי הגפן, אין הדברים מדוקדקים ויש מי שטורח בכלם ואין עולה בידו:

תלמוד לח:

ירקות שאמרנו עליהם במשנה שמברך עליהם ב"פ האדמה אין הדבר שוה להיות דין בכלם אלא בשאוכלן בדרך שראוין לאכלן, כיצד, ירקות שדרכן לאכלן חיים ואם נתבשלו נפסדו כגון קשואין ואבטיחים ודומיהם מברך כשהן חיים ב"פ האדמה וכשהן מבושלים שהכל, וירקות שדרכן לאכלן כשהן מבושלים ואין דרכן לאכלן כשהן חיים כגון קרא וסילקא ודומיהן כשהן מבושלים מברך ב"פ האדמה ונראה דוקא בשצורת הירק קיימת בהם וכשהן חיין שהכל, ואם דרכן לאכלן חיין ומבושלים כגון שומים וכרתי ודומיהם מברך עליהם ב"פ האדמה בין חיין בין מבושלין ויין מבושל גם כן כתבו הגאונים שמברכים עליו ב"פ הגפן וכן הדין בתורמוס שאינו ראוי אלא לאחר שליקות הרבה שאחר שליקתו מברך ב"פ האדמה, ומה שאמרו עליו שבקנוח סעודה אכלוהו ואעפ"כ הוא צריך ברכה יתבאר למטה בשמועת דברים הבאים לאחר הסעודה וכן בפירות

ערמונים בין חיין בין שלוקין ב"פ האדמה וכן בחבושים הואיל ודרכן בשניהם, ושקדים הנאכלים בדבש הנקרא נוגאט כתבו בתוספות שהפרי עיקר ועליו מברכים, ויש אומר שהדבש עיקר ועליו מברכין ואין נראה כן:

לענין מצה בפסח יוצאין ברקיק השרוי ובלבד שלא נימוח אבל אין יוצאין ברקיק המבושל ואפילו לא נימוח מפני שאין בה טעם מצה ובמרור אין יוצאין לא בשלוקים ולא בכבושים ולא במבושלים כמו שיתבאר במקומו, ואע"פ שאמרו בלע מצה יצא בלע מרור לא יצא בזו ראוי לטעם מצה הוא וכל שראוי לבילה אין בילה מעכבת בו:

הזית אע"פ שנטלה גרענותה לא יצאה מתורת בריה ואעפ"כ אם לא נשאר בה כזית בינוני אין מברכין לאחריה כמו שכתבנו למעלה:

תלמוד לט.

מי שהביאו לפניו הרבה דברים ורוצה לאכול מכלן על איזה מהן מברך תחלה יתבאר למטה במשנה השנית ובסוגיא הבאה עליה, ומכל מקום הוזכר כאן בשני תלמידים שהיו יושבים לפני בר קפרא והביאו לפניהם כרוב ודורמסקנין והם פירות הנקראים פורונא"ש, ויש מפרשים ירקות הנקראות ארמולש וכן הביאו עמהם בשר ולא היה שם לחם או שבאו שלא מחמת הסעודה וברך האחד על הבשר וכעסו עליו מפני שהבשר ברכתו בשהכל וראוי לברך על החשובה והיא ב"פ העץ אם הדורמסקנין פירות או פרי האדמה אם הם ירקות ואחר כך יברך על האחרות שאין האחרת נפטרת בחברתה אחר שאין ברכותיה שוות, ומה שאמרו שנתן בר קפרא רשות לאחד לברך והרי אמרו אין זמון לפירות ואין אחד מברך לכלן לא נאמרה אלא לברכה לאחריה אבל לפניה כל שקובעין באחד, אחד מברך לכלן:

לפתות שחתכן ודקדקן ואכלן חיים, רוב מפרשים סוברים שמברך ב"פ האדמה וכל שכן בשלמים, וגדולי הרבנים כתבו שאף שלמים בשהכל ושמועה זו בשבשלן בין שלמים בין חתוכים ב"פ האדמה ואם עשה מהן תבשיל ועירב בו קמח אין הקמח עיקר ומברכין עליו ב"פ האדמה וכן כל כיוצא בזה:

מים שנתבשלו בהם הירקות וקבלו טעם הירקות יש מפרשים שהוא מברך עליהם ב"פ האדמה שהרי טעם הירקות באותן המים וכל שכן מיץ שלהם, ואם כן זו קשה למה שפרשתי למעלה דדוקא בשצורת הירק קיימת אלא שנראה לי שעל המיץ לבד נאמר אבל מים שנתבשלו בהם בשהכל, או שמא לא אמרו מיא דכלהו שלקי כשלקי אלא

להודיע שהמים טפלין והתבשיל עיקר ואין צריך לברך עליהם כלל, אבל אם שותה מהם בלא תבשיל נראה לי שמברך עליהם שהכל:

ומים שנותנים בתוכן שבת והוא עשב שנותנים במרק למתק את התבשיל ונקרא בלשון לעז אניז, הרי השבת עיקר ולדעת ראשון מברך על המים שלהם בורא פרי האדמה ולדעתי פירושו שהמרק נפטר בברכת השבת:

השבת של תרומה שנתנוהו בקדרת תבשיל של תרומה והוציאוהו, אם לא נתן טעם בקדרה יש בה משום תרומה שעדיין לחותו עמו ומשנתנה טעם בקדרה אין בה משום תרומה שאינו אלא עץ בעלמא, וכן לענין טומאת אוכלין משנתן טעם והוציאוהו אינו מטמא טומאת אוכלים ואע"פ שכל שהוא עומד ליתן טעם במאכלות ולא לאכילת עצמו, אינו מטמא טומאת אוכלים מכל מקום השבת סתמו לאכילת עצמו כשאר ירקות שבשדה עד שיחשב עליו לקדרה, וכל זה הוא אומר שאם נמלך עליו והוציאו משנתן טעם אינו מטמא עוד טומאת אוכלין:

פת הצנומה והיא היבשה עד מאד שפררה והניחה בקערה לשרותה ואין בפירוריה כזית הואיל ויש בהם תורת לחם מברכים עליה המוציא כמו שכתבנו למעלה, ויש מפרשים אותה אף בשאין בהם תורת לחם הואיל ולא שראוה אלא בכלי שני, ומכל מקום אע"פ שרב חייא אמרה אף בשיש שם שלימה וכדעת רב הונא שאמרה כן בפתיתין ושלמין אין הלכה כמותו, אלא כל שהיתה שם שלימה מברך על של שלימה ואם אין שם שלימה כל שהיתה שם פרוסת פת הראויה שיהא ראשי לבצוע ממנה אע"פ שאינה שלימה בוצע ממנה ומברך שדין המוציא הוא להיות הוא מברך ואחר כך בוצע ופירורין אלו בצועין ועומדין הן, ואין בהן בציעה אחר ברכה אלא שכל שאין לו בכדי לבצוע מברך על הבצוע ואין מטריחין אותו להביא פרוסה לבצוע ממנה, וכן אם באו לפניו פת פרוסה שיכול לבצוע ממנה ופת שלימה עמה מצוה לבצוע על השלימה, ואע"פ שחלק בה רב הונא לומר מברך על הפתיתין ופוטר את השלימה הלכה כר' יוחנן שאמר שלימה מן המובחר, אלא שיש אומרים שכל שאין שם שלימה אלא שיש שם חצי ככר ויש שם פרוסות שרשאי לבצוע אף מהן, שמברך על איזה שירצה הואיל והפרוסות מיקרא הניתייהו טפי, ואף לקצת רבותינו ראיתי שנוהגין כן, בד"א כשהשלימה של שעורים והפרוסה של חטים, אבל אם היתה הפרוסה של חטים והשלימה של שעורים מברך על הפרוסה, ואם היתה הפרוסה של פת נאה והשלימה של הפת הדראה אלא שהיא של חטים אומר על איזה שירצה, ואם היו לפניו פת שעורים ופת כוסמין אמרו בתלמוד המערב שמברך על השעורין והלא של כוסמין יפה הימנה אלא שזו מז' המינים וזו אינה:

תלמוד לט:

פת טמאה ופת טהורה, פת נקיה טמאה ופת קיבר טהורה אומר על איזה שירצה וכן יראה בפת נקיה של עכו"ם ופת קיבר של ישראל שהוא אומר על איזה שירצה וכן בשל חטים יבשה ושל שעורים בת יומה וכל כיוצא באלו אין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות וירא שמים יוצא ידי שתיהן בפרוסה של חטים ושלימה של שעורים שמניח שלימה בתוך פרוסה ובוצע על הפרוסה וכדרך שעושין בפסח שמניח פרוסה על השלימה ומברך המוציא ואכילת מצה על הפרוסה משום לחם עוני, ויש אומר שעל השלימה המוציא ועל הפרוסה אכילת מצה ויש אומר בהפך, ומה שנהגו בג' מצות ב' שלימות ואחת פרוסה הוא מפני שבת הבאה בפסח שצריך לבצוע על שתי ככרות שלימות ותקנוה אף בבאים בחול משום אותם הבאים בשבת, ויש מפרשים שאף בחול הדין כן שמכל מקום לחם משנה בעינן אלא שמאחר שהוא צריך לבצוע בפרוסה בזולת השתים, ויש מפרשים שלא נאמר בפסח לבצוע בפריסה אלא מתורת רשות הא מדרך חיוב לא, ואע"פ שאמרו לחם עוני כתיב ביה הרי אף בכובא דארעא אמרוה כן למעלה ואין החיוב לחזור אחריה: **זהו שביארנו** שמברך ואחר כך בוצע יש חולקים מכח תלמוד המערב לפסוק שצריך שתכלה ברכת המוציא על בציעת הפת, ואין זה כלום שהרי נפסקה בהדיא בכאן, אלא שיש לנו ללמוד משם דברים אחרים ומתוך אותם הדברים אנו רואין לכתבו בכאן, ולשון תלמוד המערב בזה אין מברכים על הפת אלא בשעה שהוא פרוס אהן דנסיב עגולא בידיה ומברך עלוי ולא אתא לידוי ר"ל שלא פרסו בשעת גמר ברכה צריך למברך עלה תנינות אמר ר' תנחום וצריך לומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, שלא להזכיר שם שמים לבטלה, וזהו שכתבנו עליו שאינו שנוי כהלכה אלא שיבצע לאחר הברכה, ומכל מקום יש למדין הימנה שאם היו לפניו שני מיני לחם והניח את שראוי לברך עליו וברך על שאינו ראוי שצריך לחזור ולברך על הראוי, ואמרו עוד שם שאם ברך על פת זה ונפל מידו ואי אפשר ליטלו צריך לחזור לברך על האחר, ולשונם בזה אהן דנסיב תרמוסא ובריך עלוי ונפל מידוי צריך למברכא זמן תנינותף ומה בינה לאמת המים ר"ל שהמים נרדפים והולכים וכשמברך עליהן כבר הלכו את שהיו לפניו בשעת הברכה ותירץ תמן לכן נתכוין תחלה, ומכאן אתה למד לכל שבירך על דבר ולא נזדמן לקיים את ברכתו על אותו דבר שכיון לברך עליו שחוזר ומברך על האחר ואומר על מה שבירך ברוך שם כבוד מלכותו וכו':

לעולם אין תורמין אלא מן היפה ואם אין שם כהן עכשיו ליטול את התרומה תורם מן המתקיים יותר אע"פ שיש יפה הימנו ותורמים בצל שלם אע"פ שהוא קטן אבל לא חצי בצל אע"פ שהוא גדול ואפילו במקום שיש כהן:

חייב אדם לבצוע בשבת על שתי ככרות שלימות אף בסעודה השלישית ויקח בידו השתים ויבצע האחת זכר ללחם משנה וכן הדין בימים טובים:

מגדולי החכמים כשהיה פת של עירובי תבשילים בביתם היו מכינין אותו לברך בו המוציא בשבת הואיל ונעשית בו מצות עירוב, ואל תטעה לפרש דבר זה בפת של עירובי תחומין שהרי פת של עירובי תחומין צריך לכתחלה שיהא שלם כל השבת וכל שכן שאין לפרשה בעירובי חצרות אלא אם כן נפרש בה שהיה בוצע בה למחר שאם בשבת עצמו הרי נאסר אחר כן לטלטל בחצר, א"י למה דתנן נאכל עירובו וכו' עירובו עירוב הגם דגם רש"י פי' אתמול וגם דברי רש"י צ"ע וגם בעירובי חצירות לא מצינו שיאסור לטלטל בחצר כשנאכל העירוב ובפרט למאי דקי"ל שבת הואיל והותרה הותרה:

ממה שכתבנו למדו בקצת תוספות באגד ההדס שבלולב שמיחדים אותה לברך על הבשמים במוצאי שבתות וכן שירי פתילות של שבת מדליקים אותן במוצאי שבת לברך בהן על האור:

נהגו העם להניח יד שמאלית על הפת ולבצוע ביד הימנית כדי שיונחו עשר אצבעותיו עליו דרך לבוב מצוה, ורמז לעשר מלאכות שנעשות בפת קודם אכילה וזכר לדבר עשרה תיבות בברכת המוציא:

ולעולם לא יפרוס אדם את הפת כלו שלא יראה כרעבתן אלא יפרוס פרוסה בתוך שלימה:

תלמוד מ.

כיון שבירך אדם המוציא אסור לו לדבר עד שיתן הפרוסה לתוך פיו ואם סח בינתים צריך לחזור ולברך, ואע"פ שאמרו שמע ט' תקיעות בט' שעות ביום יצא ודאי אף הוא סח בינתים שלא נתנה תורה למלאכי השרת, בזו כבר התחיל במצוה ונסרכה הברכה בתחלת המצוה אבל זה לא התחיל כלל ולפיכך חוזר ומברך, ומכל מקום אם סח בדבר שהוא צורך אכילה אין צריך לברך פעם אחרת כגון שאמר לבני ביתו טלו פרוסת המוציא או הביאו מלח הביאו לפתן, אפילו צוה להם ליתן מאכל לפני בהמתו הואיל ומניתיבותיה של תורה ליתן מאכל לבהמתו קודם שיאכל דכתיב ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת ושבעת והוא הדין לכל כיוצא בזה בין כל ברכה לכל מצוה, שכל

שהוא צורך הדבר אינו הפסק כגון אם ברך על השחיטה ונפל הסכין מידו ואמר תנו לי הסכין וכל כיוצא בזה וכל דכן מה שאדם נוהג לברך ברכת המוציא ואחריה לישב בסוכה שאין ברכת סוכה הפסק אחר שהוא צריך לברכה זו קודם אכילה, ויש נוהגין מתוך כך לברך לישב בסוכה קודם המוציא והדבר נאה אלא שמעולם לא שמענו אבותינו ורבותינו שיהיו נוהגים כך:

אין הבוצע רשאי לבצוע עד שיביאו מלח או לפתן בפני כל או"א כדי שיאכלו הפת מוטעמת, ואם הפת יפה אינה צריכה ליפתן, והוא שאמרו לית דין צריך בשש ר"ל שום איחור, ויש מפרשים מלח היאכל תפל מבלי מלח תרגומו מדלית בשש:

לעולם יהא אדם זהיר לחנך את בנו בלמוד בילדותו שלמודה שבזמן הילדות היא העומדת לדורות כמאמר החכם שאמר למוד החכמה בימי הנעורים כפתוח על האבן והוא שאמר גירסא דינקותא מעלי, והוא שאמרו אין הקב"ה נותן חכמה אלא לחכמים שנא' יהב חכמתא לחכימין ובכאן אמרו בא וראה של כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, שמדת בשר ודם כלי ריקן מחזיק מלא אינו מחזיק, אבל הקב"ה מלא מחזיק ריקן אינו מחזיק שנאמר והיה אם שמע תשמע כלומר אם שמע תשמע ואם אין שומע אל תשמע, דבר אחר אם תשמע בישן תשמע בחדש ואם יפנה לבבך לא תשמע:

כבר ביארנו במשנה שאם ברך על פירות האילן ב"פ האדמה יצא ודוגמת זה אמרו בענין בכורים שאם לקט פירותיו לבכורים וקודם שהביאם יבש המעיין שממנו היו משקין את האילן ואי אפשר עוד לאילן לחיות, או נקצץ האילן מביא וקורא שהרי מכל מקום בכורים מן האדמה יוצאים ועדיין יכול לומר מן האדמה אשר נתת לי וכו', וגדולי המחברים פסקו שאינו קורא, ואין הדברים נראין מסוגיא זו, וכן מה שביארנו שאם ברך על פירות האדמה ב"פ העץ לא יצא אפילו בחטים נאמר כן, ואפילו מי שאומר חטה מין אילן היא ושהאילן שאכל אדם הראשון חטה היתה, מכל מקום לענין ברכה לא נקרא אילן אלא כל שאתה לוקט פירותיו וחוזר אותו אילן עצמו ומוציאה פירות לשנה האחרת, מה שאין כן בחטים וכיוצא בה, שמא תאמר אם כן לענין מה נקרא אילן, פירשו גדולי המפרשים לענין נודר ר"ל שאם אמר הריני נזיר מין אילן שהוא נזיר וכן כל כיוצא בזה הא מכל מקום אם אמר קונם עלי פירות האילן מותר בחטה כל שבנדרים הלך אחר לשון בני אדם:

תלמוד מ:

כבר ביארנו במשנה שעל כלן אם אמר שהכל יצא אפילו בפת ויין בד"א בשברך שהכל שהוא נוסח המתוקן על ידי חכמים ואפילו אמרו בלשון חול שברכת המזון ושאר הברכות נאמרות הם בכל לשון כמו שביארנו בק"ש ותפלה, ומ"מ אם עשה זה נוסח בפני עצמו בין בלשון הקדש בין בלשון חול בין בברכה לפניו בין בברכה לאחריו לא יצא כגון מי שאומר כמה נאה פת זו ברוך המקום שבראה או שיאמר בריך רחמנא מריה דהאי פתא וכיוצא בדברים אלו, ויש אומר שיצא בלשון זה ידי המוציא או ייד ברכה ראשונה מג' ברכות שלאחריו שהרי בפ' הרואה [נ"ד ע"ב] התבאר על אחד מן החכמים שאמר לחברו שנתרפא בריך רחמנא דיהבך ניהלן ולא יהבך לעפרא ונפטר בהם מלברך ברכת הגומל כמו שיתבאר שם, ולשיטתנו לא יצא אלא בהזכרת מלכות ובחתימה כמו שביארנו בפרק א', ומה שאמר כאן בריך רחמנא מריה דהאי פתא ולא אמר בריך רחמנא מלכא מפני שלדעת רב נאמרה שאינו מצריך מלכות, וכבר ידעת רב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן:

פרשת סוטה ווידוי מעשר וק"ש ותפלה וברכת המזון ושבועת העדות כלן נאמרין בכל לשון כמו שיתבאר במס' סוטה:

כל ברכה שאין בה הזכרת השם ומלכות אינה ברכה ורמז לדבר אמרו בתלמוד המערב ממה שכתוב ארוממך אלקי המלך ואברכה שמך ודוקא במטבע קצר אבל מטבע ארוך בברכה הסמוכה לחברתה אין פותח בה בברוך ואין חותם בה במלכות, ובשאינה סמוכה אע"פ שפותח בה בברוך אינו חותם במלכות ושמא תאמר ברכה ראשונה של שמנה עשרה היאך אין בה מלכות, פרשו חכמי הראשונים הטעם הואיל ולזכירת אבות הותקנה וקודם זמנם לא היתה מלכותו מפורסמת בפי הבריות לא הזכירו בה מלכות, ומכל מקום השלימוהו בסוף הברכה כאמרו מלך עוזר וכו', ולי נראה טעם הדבר שלא נאמרה הזכרת מלכות אלא בברכה הנעשית על בריאת העולם או על המצות כלומר שהוא גוזר ועושה כרצונו וזהו כעין מלכות הא כל שהוא תפלה ובקשת רחמים אין צריך מלכותף

הפת שעפשה והיין שהקרים ותבשיל שעברה צורתו ובשר ודגים וחלב וגבינה וביצים וכמהין ופטריות גדולי קרקע הם מכל מקום אין עיקר יניקתם אלא מן האויר שהרי בעפר מועט הם גדלים על העצים ועל האבנים:

הנודר מן הפירות אסור בפירות הארץ ומותר בכמהין ופטריות ואם אמר כל גדולי קרקע עלי אסור בכמהין ופטריות:

כבר ידעת שחכמים גזרו לעשר פירות הנלקחות מעם הארץ מפני שעמי הארץ חשודין על המעשרות ומכל מקום יש דברים שהקלו שלא לעשרן מתוך פחיתותן לא נחשדו עמי הארץ עליהן, והם השיתין והם מין של תאנים פחותות והרימין והם מין של רימונים והן מתרוקנים בתוכן, והעוזרדין ובנות שוח ובנות שקמה ונובלות תמרה והם תמרים שמתחילים להתבשל בקטנותם ואינן מגיעים לכך עד שהם נפסדים וענבים סיתוניות ופרי של צלף, ובשם תלמוד המערב שמענו שכל אלו אף בודאי שאין מעשרין כן מפני שסתמן הפקר וסוגיא זו מעידה הפך הדברים שהרי אמרו בה של ספק הוא דלא מעשרינן הא ודאי מעשרינן:

פירות שהשירן הרוח לרשות הרבים הואיל ונעשו הפקר אע"פ שלקטון ועשאן גורן מן הדין פטור מן המעשר שהרי המפקיר כרמו ולמחר השכים ובצרו פטור מן המעשר אלא חכמים גזרו והחמירו למעשר מפני החשד אפילו לקט שכחה ופאה שעשאן בגרן הוקבעו למעשר מפני החשד והוא שאמרו במסכת סוטה [מ"ג ע"ב] דדוקא בשדה אבל בעיר קלא אית להו ויש חולקים בזה:

תלמוד מא.

המשנה השנית היטו לפניו מינים הרבה וכו' אחר שביאר לנו ברכת כל מין ומין הוא רוצה לבאר במי שיש לפניו מינים הרבה ורוצה לאכול מכולן באיזה מין מהם יברך תחלה ושיפטור שאר מינים באותה ברכה, ואילו היו כל אות המינים וברכותיהן שוות כגון זית ותאנה ורמון או שהיו כלן משאר המינים שלא מז' המינים וברכותיהן שוות כגון אתרוג ותפוח לא נחלקו שמברך על החביב לו ואם חביבותו שוה בכלן מברך על איזה מהם שיזדמן כשאר מינים, ובז' המינים מקדים את המוקדם במקרא, ויש מפקפקים לומר שכל שבז' המינים מוקדם במקרא קודם אף במקום חביב ממה שאמרו בגמ' ברב חסדא ורב המנונא דאייתי לקמייהו תמרי ורמוני ובריך אתמרי ואמר ליה לא סבר לה מר כל המוקדם וכו' ואם כדברינו מה זו שאלה שמא תמרים חביבים לו, אלא שלדעתי אינה קושיא שמכל מקום אלו כי היה שואל לרב חסדא איזה מהן חביב לו שחביבותו של רב חסדא היה שקול בעיניו יותר משלו, אבל ענין מחלוקתם הוא שיש כאן מינים שבז' המינים ושל שאר המינים וברכותיהן שוות כגון אתרוג ורמון ששתיהן בפרי העץ, ואמר ר' יהודה שעל ז' המינים ראוי לו לברך ואפילו מין אחר חביב עליו ופוטר בו את האחר הואיל וברכותיהן שוות ושדעתו לאכול משניהם אע"פ שאינו מתכוין בפרט ליפטר בשתיהן בברכה זו שמן הסתם נגררת היא אחר חברתה ובדין הוא שאותן שהתורה

החשיבתן יהו פוטרות אותן של שאר מינין וחכמים אומרים מברך על איזה שירצה שהוא החביב שהוא כעין עיקר והאחר כעין טפילה הא כל שאין שם חביב מקדים של המוקדם במקרא, ומ"מ אף לר' יהודה בדיעבד פטור, ומ"מ יש אומר דדוקא בשנתכוין לפטור את שתיהן שאין הגרוע פוטר את החשוב אלא בכונה, וגדולי המפרשים פסקו כר' יהודה, וראיה לדבריהם ממה שאמרו בתוספתא פת שעורים ופת כוסמים מברך על של שעורים, והלא הכוסמים יפים אלא שהשעורים ממין ז', וכן בתלמוד המערב אמרו אם יש בהם ממין ז' עליו הוא מברך וכן במעשה תלמידו של בר קפרא מר סבר בשר עדיף דחביב ומר סבר כרוב עדיף דזיין, ואן כרבנן הרי חביב עדיף אף במקום לחם שהרי חטה ושעורה האמורים במקרא הלחם הוא דזיין טפי, ומה שאמרו בסדא הסיבה הביאו להם יין כל אחד מברך לעצמו ואע"פ שיש שם לחם שהוא מוקדם במקרא, שמא לא בא הפת עדיין שכך המנהג לסדר את היין תחלה או שמא כך המנהג לשתות קודם סעודה כדי לגרור את הלב וצורך הפת הוא, וכן אמרו בירך על הפרפרת לא פטר את הפת שמשמע שאוכלים היו הפרפרת להרבות בתאבון של פת, ויש שפוסקים כחכמים:

זהו פי' המשנה ומה שבא עליה בגמרא כך הוא, כבר ביארנו במשנה שאם היו לפניו פירות של ז' המינים ופירות של שאר מינים וברכותיהם שוות מברך על של מין ז' ויש שפסקו על החביב ומ"מ אם אין שם של ז' המינים אלא של שאר מינים וברכותיהן שוות מקדים איזה שירצה ואם כלם של ז' המינים מקדים את החביב ואם אין שם חביב מקדים את המוקדם בתורה, ואם היו לפניו מיני פירות הרבה ואין ברכותיהן שוות שאין האחת נפטרת בחברתה הן שיהיו כלם מז' המינים כגון חטה ותמרה, הן שיהיו כלן משאר המינים כגון צנון ואגוז מברך על החביב כדרך שביארנו, ואם היו מקצתן מז' המינים ומקצתם משאר המינים כגון צנון וזית לדעת ראשון מברך על של ז' המנים ולדעת שני אין מברך אלא על החביב, ומ"מ הואיל ואין ברכותיהן שוות לא נפטר האחד בברכת האחר וכל מה שנא' בה לא אמרו אלא להקדים, ויש מפרשים שאף לדעת ר' יהודה מברך על החביב שמאחר שלא נפטרה זו בזו אין קפידא בהקדמתה, והוא שאמר עולא אבל בשאין ברכותיהן שוות דברי הכל מברך על זה וחוזר ומברך על זה כלומר ודאי מודה בהו ר' יהודה לרבנן, שאם תפרש דברי הכל מין ז' עדיף לא היה לו לסתום, אלא שכוונתו שהכל תלוי ברצונו והוא חביבותו ואם רצה לברך על של ז' רשאי, וראיה לזה ממה שאמרו כאן חסורי מחסרא וכו' היו לפניו צנון וזית מברך על הצנון ופוטר את הזית בד"א שהיה הצנון עיקר מברך על זה וחוזר ומברך על זה כלומר אפילו על הצנון אם ירצה שאם דוקא על הזית היה לו לפרש ולומר, והרי יין ושמן אין ברכותיהן שוות

ואין האחת נפטרת בחברתה ואעפ"כ קפדין בהקדמתן והוא שנחלקו למטה ב"ש וב"ה בהביאו לפניהם יין ושמן שלדעת ב"ש מברך על השמן תחלה ולב"ה על היי, ן בזו טעם אחר הוא, והוא שלדעת ב"ה כיון דיין לשתיה ושמן להריח ברכת השתיה עדיפא ולב"ש הואיל והנאת הריח קרובה מהנאת השתיה עליו ראוי לברך תחלה, וכיוצא בזו יש מי שאומר שכל שהיו לפניו מינים הרבה שאין ברכותיהן שוות לא נפטר האחד בברכת חברו, מקדים הראוי לב"פ העץ לאותו שראוי לב"פ האדמה, ואין צריך לומר שאם היו לפניו פירות ובשר שמקדים ברכה הראויה לפרי הן פרי העץ הן פרי האדמה לאותה שראוייה לשהכל וכענין האמור למעלה בתלמידי בר קפרא, ויש מפרשים שזה לא היה אלא כעס בעלמא ומ"מ אין קפדין באלו על חשיבות ברכה, ויש מכריעים שקפדין בין ברכת שהכל לשאר ברכות אבל בין פרי האדמה לפרי העץ לא וכן פוסקים שר' יהודה חולק אף באין ברכותיהן שוות להקדים של ז' המינים:

היו לפניו תאנים או זיתים ורמונים ואין שם חביב מקדים את התמרים או את הזיתים אע"פ שהו מאחורין במקרא שהן מוקדמין לסמיכות מלת ארץ יותר מן הרמונים שהתמר שני לארץ והרימון חמישי לארץ כדכתיב ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש:

אע"פ שדרשנו בפירות שבמקרא זה קדימת המוקדם לברכה יש בו רמז לשיעורין, חטה לבית המנוגע והוא שבבית המנוגע נאמרו מקראות חלוקים, אחד והבא אל הבית יטמא עד הערב ואין בו כבוס בגדים והשני והשוכב בבית יכבס בגדיו ושאלו בתורת כהנים אין לי אלא אוכל בלא שוכב או שוכב בלא אוכל או (מילת או נראית מיותרת, המעתיק) נכנס בלא אוכל ושוכב מנין שטעון כבוס ת"ל יכבס יכבס ריבה, אם סופנו לרבות את הכל מה ת"ל אוכל ושוכב ליתן שיעור לנכנס ולשוכב שישהה בכדי שיעור אכילה, והוא שאמרו שהנכנס לבית המנוגע וכליו על כתפו אין אלו נקראין בגדיו והרי הן בכלל הבא אל הבית מצד עצמן והוא וכליו טמאים מיד, אבל אם נכנס ובגדיו לבושים ומנעליו ברגליו וטבעותיו באצבעותיו הרי אלו נקראים בגדיו והוא טמא מיד אבל בגדיו אין טמאין אלא כשישהה שם כשיעור אכילת פרס בפת חטים ומיסב ואוכל בלפתן שכל אלו ר"ל חטים והסבה ולפתן ממהרים את האכילה.**שעורה** לעצם כשעורה שמטמא במגע ומשא אבל לא באהל שאין עצמות מטמאין באהל אלא ברוב מנין או ברוב בנין או שדרה או גלגלת כמו שיתבאר במקומו, **גפן** לכדי רביעית יין לנזיר, ולא ללמד להלקותו אם שתה כדי רביעית יין שזו מיהא אין מלת גפן מורה דבר זה והרי האחרים כלן השיעור בהן עצמן, ואף החטה פירושה ששיעור הסעודה יהא בחטה אלא רביעית יין לנזיר

הלכה למשה מסיני, וגפן בא לענין שאר אסורי נזיר כגון חרצנים וזגין ששיעורן רביעית שלהן משומר בגפן ר"ל ביין כלומר בכדי שאם יניחום בכלי מלא יין ישפך ממנו רביעית מחמתם שהוא חייב, ולמדנו מגפן ששיעור זה דוקא ביין דסמיך ר"ל שהוא עב ואינו נשפך במהירות ופחז כמים וכן אמרו בתוספתא מביא כלי מלא יין ומביא זית אגורי ונותנו לתוכו ואם שתה בשיעור זה חייב והזהר מלפרשה באכילת גפן כשיעור רביעית שהלולבים של גפנים אף הרכים שבהם מותרים לנזיר כמו שיתבאר במקומו אלא כמו שפירשנו, ויש מפרשים ללמד שאם שתה פחות מרביעית יין והשלימם בחרצן וזג שהוא חייב וכן פרשוה גדולי הרבנים בראשון של סוכה, **ואין הלכה כן**, ואע"פ שחרצנים וזגין דינן בכזית הואיל ונאמרה בהם אכילה שיעור אחד הוא שרביעית יין כשהוא קרוש עומד על כזית כמו שיתבאר במסכת שבת פרק המוציא, ואף לזו אנו צריכים למלת גפן להודיע שרביעית של יין דוקא כשהוא קרוש עומד על כזית אבל של מים רביעית קרוש אין בו כזית משום דקלישי, וכן אמרוה במנחות בדם, והוא שאמרו שם רביעית דם שיכול לקרוש ולעמוד על כזית, **כגרוגרת** לשיעור הוצאת אוכלים בשבת, **רמון** לענין טהרת כלי למה שאמרו שכל כלי בעלי בתים ר"ל שאין עשויים למכרם אם ניקבו בשעור מוציא רימון טהרו מטומאתן הא של אומן בנקב כל שהוא טהור, ומה שאמרו במסכת שבת שאף של בעלי בתים בכונס משקה פרשוה בשל חרס שאין לו תקנה וזו שבכאן בשל עץ, ויש שפרשוה בפנים אחרים ואין בידי להכריע, **זית** לרוב שיעורים שבתורה, **דבש** לשיעור כותבת הגסה לאכילת יום הכיפורים שלא נאמר בו לשון אכילה כדי לדונו בכזית אלא אשר לא תעונה ואין ענוי נפקע אלא בכותבת כמו שיתבאר כל אחד מאלו במקומו בע"ה:

מה שאמרנו שיש צדדים שהוא מברך על החביב אם היה שם גדול ממנו ראוי לו שישאל לו איזה חביב אצלו ויברך על מה שחביב לגדול ולא שילך אחר דעת עצמו, מעשה היה וכעס על זה אחד מגדוליהם על תלמידו ואמר אם חכמה אין כאן זקנה אין כאן:

היו לפניו שני מינים שאין ברכותיהן שוות ובא אחד שלא לכונת עצמו אלא בשביל האחר למתק את הטעם שבו כגון צנון שהביאו תמר עמו למתק את חורפתו מברך על העקר ופוטר את הטפל זה הכלל כל שהוא עקר ועמו טפלה מברך על העקר ופוטר את הטפלה:

תלמוד מא:

כל מה שביארנו הוא במי שאוכל פירות או תבשילים שלא בתוך הסעודה וצריך לברך על כל מין ומין ברכה הראויה לו הואיל ואין ברכותיהן שוות שאין מין אחד פוטר את האחר, אבל אם בירך על הפת פת פוטרת כל מיני מאכל ואין צריך לברך על שום דבר שיהא בא לו בתוך הסעודה ובלבד שיהא בא מחמת הסעודה, אבל אם אין הדבר בא מחמת הסעודה יש בה דינים חלוקים וכיצד הוא הדין דברים הבאים בתוך הסעודה כגון באמצע תבשיל או בין תבשיל לתבשיל שכל שהוא מרבה בתבשילים אפילו כל היום כלו סעודה אחת היא ובאו לו דברים אלו מחמת הסעודה כגון שבאו לו ללפת את הפת או להפליג בסעודה לאכול על השבע כדברים המשביעים או להרבות בה בשאר דברים או לחדד תאות המאכל אע"פ שלא היה דעתו עליו בשעת המוציא אינו טעון ברכה לא לפניו ולא לאחריו שהכל נכלל בברכת הפת, שמא תאמר והלא מצד אחר אתה יכול לפטור ברכה מהם והוא שהרי כל שבאו לכיוצא בזה טפל הוא אצת הפת וכל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפלה, השמע לאזנך מה שאתה מוציא מפיך הוא שאמרת ועמו טפלה כלומר שלא נאמרו הדברים אלא כשהטפלה באה עם העיקר הא כל שלא היה דעתו עליו מתחלת אכילה והוא באה אחר כן אינו בכלל זה ואתה צריך לפטרו מצד אחר והוא זה שהזכרנו:

ודברים הבאים בתוך הסעודה שלא מחמת הסעודה כגון שהביאו פירות בשלחן לקנוח סעודה וקפצו ואכלום בתוך הסעודה שלא עלה על הדעת להיות נכללות בברכת הפת, ומכל מקום אין טעונות ברכה לאחריהם מכיון שנטמעו נטמעו ולכתחלה מיהא ראוי לו לאדם שלא לקפוץ עליהם ויניחם במקומם כדי שיתחייבו ברכה לפניהם ולאחריהם אלא אם כן הוא עושה כן מתוך שמאכלו ערב לו מצד אכילתם והוא שאמרו בתלמוד המערב חנינא בר סיסי כד הוי משלחין ליה מביה נשיאה נקלוסין הוה שביק לון עד לאחר המזון ומברך עליהון תחלה וסוף, ואמרו עוד שם רב הונא אכיל תמרין עם פסתיה פי' שהיו באים לו מחוץ אמר ליה רב חייא פליג את בהדי רבך ר"ל עד שאתה קופץ עליהם כדי שתפטור מברכה ארחנוה שלהם אמר ליה אינון עיקר נגוסתי ר"ל סעודתי, ומ"מ דברים הבאים בתוך הסעודה שפרשנו שמברך לפניו דוקא פירות אבל מיני מזונות ומעשה קדירה צורך מזון הם על כל פנים ואין צריכין ברכה ובכלל זה בשר ודגים וביצים וכל כיוצא באלו:

דברים הבאים לאחר סעודה כגון שגמר סעודתו והביאו לו פירות להנאתו או דרך כבוד שלא להשביע רעבונו ושלא להרבות בסעודה טעונות ברכה בין לפניהם בין לאחריהם,

ומ"מ רוב מפרשים מסכימים שאם התחיל לאכול מהם מתוך הסעודה ונמשך בהם עד לאחר הסעודה אין מברכין שלאחריהם הכל הולך אחר התחלתן ואפילו פסק מהן וחזר, וכן נראה מתלמוד המערב שאמרו שם בשם ר' חייא רבא פה הבאה בכסנין לאחר המזון טעונה ברכה לפניה ולאחריה, אמר ר' אמי ר' יוחנן פליג א"ר מונא לר"ח במאי פליג בשאכל מאותו המין באותה סעודה, אמר לי אפילו לא אכל, אלמא באכל מיהא פשוט הוא שחלק ר' יוחנן למה שאינו טעון ברכה, ואע"פ שנדחית לומר אע"פ שלא אכל מ"מ לענין מה שהיה עולה על דעת ר' מונא לא נדחה, ומ"מ פת הבאה בכיסנין אין טעונה ברכה לאחריה הואיל ומ"מ פת היא ג' ברכות פוטרים אותה הא לפניה צריך לברך הואיל והלכה לה קביעות הפת, יראה לי שאין דברים אלו אמורים למי שקבע דעתו על כך מתחילת אכילה וכן מן הסתם לכל בני חבורה דעתם מתחלת אכילה על כל מה שבעלי בתים מניחים לפניהם ואין הדברים אמורים אלא בבעל הבית שבאו לו מתוך היאוש או שלא קבע דעתו עליהם מתחלה ונתחלף רצונו ובקש מהם:

ובתוספות כתבו שדין לאחר סעודה הנזכר כאן אינו כענין סעודות שלנו ולא נאמר אלא בהם שהיה להם סדר בסעודה ולא היו מערבים פת עם פירות כלל, אבל אנו אין מסלקין דעתנו מן הפת עד שיתסלק השלחן ואף עם הפירות הבאות לאחר סעודה אנו אוכלין פת לפנמים והכל נקרא בתוך הסעודה, יש מפרשים שאם באו פירות קודם סעודה וברך עליהן ואחר כך ברך על הפת וגמר סעודתו שאין ברכת הסעודה פוטרת אותה של אותן הפירות וממה שאמרו בתלמוד העמרב ר' בא בעי אהן דאכל סלת ובדעתיה למיכל פתא מהו מיברכא על סולתא בסיפא רבנין דקשרין פשטון צריך לברך בסוף:

היו דברים אלו שבאו לאחר סעודה מינים הרבה ויש בהם מז' המינים ושל שאר מינים שאין ברכה אחרונה שלהם ברכה מעין ג' מברך לבסוף ברכה מעין ג' ונפטר כלן ולמטה יתבאר זה יותר:

מה שביארנו שפת פוטרת כל מה שבא בתוך הסעודה דוקא במיני מאכל אבל אינו פוטר את היין שהיין גורם ברכה לעצמו ופירשו בה רבים מתוך חשיבותו או מצד שהוא בא לפעמים בלא סעודה כגון קדוש והבדלה עד שיצא להם לומר שאם שתה מים ושאר משקים פת פוטרתן שאף המשקה צורך אכילה הוא כדי לשרות המאכל שבמעיו, ולדעת זה מה שאמרו יין פוטר כל מיני משקים לא במשקים הבאים בסעודה נאמר שהרי אותן המשקין בפת נפטרו אלא בקובע עצמו לשתות שאם שתה יין תחלה נפטרו כל המשקין שמאותה הסיבה בברכתו, ויש שאין מפרשין לה מתוך חשיבות היין אלא שאין משקה נפטר בברכת מאכל אע"פ שבמקום אחר אמרו שתיה בכלל אכילה לא נאמר לענין ברכה

ולדבריהם אין שום משקה נכלל בברכת הפת ומכל מקום קצת חכמי אלאמנייאה הגידו לי לשטה זו שהשכר העשוי משעורים או מחטים או שאר מיני תבואה פטור בברכת הפת שמכל מקום מין תבואה עיקר בו, ויש שמוסיף בשטה זו לומר שהמים צריך לברך על כל כוס וכוס שמן הסתם אדם נמלך בהם על כל פעם ופעם ואין זה נראה, ומ"מ לדברי כלם יין שבסעודה פוטר כל מיני משקים של אותה סעודה, וכן לדברי כלם צריך ברכה לפניו ואינו נפטר בברכת הפצ אלא שלענין ברכה אחרונה כל יין שבתוך המזון נפטר בברכת המזון כדרך שהיא פוטרת כל שבא בתוך הסעודה שלא מחמת הסעודה וכל שכן שהיין מיזן זיין כמו שכתבנו בסוף פרק ראשון, וכבר הביאו בתוספות ראיה לזה ממה שאמרו בפסחים בפ' אחרון בתלמידי דרב בריך אכסא דברכתא משום דברכת המזון הויא הפסק דמשתא וברוכי כי הדיי לא אפשר הא משום ראשונים מיהא לא הוצרך לברך לבסוף שאילו הוצרך ברכה לבסוף מאי איריא משום הפסק תיפוק ליה דמאחר שנותן לבו לברך הוה ליה גמר שתייה, ומ"מ יש אומרים שאינה ראיה גמורה שהרי דעתו לשתות כוס של ברכה והיאך יברך אם לא מטעם ההפסק, אלא שלדעתי אין נתינת לב על ברכת המזון אלא אחרי גמר אכילה ושתייה וראיה גמורה היא ומ"מ יין שלאחר המזון כגון שגמר לאכול ושתה אחר גמר אכילה אלא שהפסיק בשיחה וחזר ושתה מגדולי הגאונים ראיתי שמצריכים בה ברכה ואין ברכת ג' פוטרתו וממה שאמרו בראש הפרק חמרא סעיד וכו' ושאלו אי הכי ליברך עליה ג' ברכות ותירץ לא קבע איניש סעודתיה וכו' אלא מגדולי הדור מדקדקים ממנה בהפך כלומר הא אי הויא קביעותא מברכים עלייהוג' ברכות ובזו כיון שבתוך סעודה של קבע שותהו מתוך שהוא קבע לאכילה הויא קבע לשתייה, וכמו שאמרו למטה בהסבה מגו דמהניא הסבה לפת הויה הסבה ליין ואנו כתבנו בראש הפרק שלכתחלה צריך ברכה הא דיעבד יצא:

תלמוד מב.

פת הבאה בכיסנין והיא עיסה שנילושה ביין ושמן ודבש ומי פירות מרוקחים בבשמים ועושין ממנה פת ומביאים מצד אחד כסנין ר"ל קליות של חטים רכים מטובלין בדבש ומרוקחין בתבלין ואוכלים אותם עם אותו הפת, ויש מפרשים שהיו עושין עיסה כמין כיס קטן וממלאים אותה קליות מבושמים והיו רגילין בזה לאחר סעודה לכבוד המסובין ויש אומרים לעכל את המאכל ואם אכלה שלא בסעודה אלא בפני עצמה וקבע סעודתו עליה מברך המוציא וג' ברכות ואם לא קבע אלא שאכל בכדי שאחרים קובעים עליו בכך אף בזו לדעתנו מברך המוציא וג' ברכות ואפילו לא היה דעתו לקבוע וברך מיני

מזונות ונמלך ואכל הרבה מברך ג' ברכות, וגאוני ספרד כתבו שכל שאינו קובע אע"פ שאחרים קובעים בכך אינו מברך אלא מיני מזונות ומעין ג' ואם אכלה בסעודה לאחר סעודה טעון ברכה לפניו ולא לאחריו ואם באמצע סעודה אין טעון ברכה לא לפניו ולא לאחריו, וגדולי הרבנים חולקים בדרכים אלו לומר שפת בכיסנין אפילו בפני עצמה אין מברך לאחריה אלא בורא נפשות מפני שהם פירשו אין לך שטעון וכו' אלא פת בכסנין מפני שעשאוה כפת דוחן שאין מברך לאחריו כלום ר"ל אלא בורא נפשות הואיל ומאכלה מועט, וכן כתבו רבים לשטתם שאם באו לאחר הסעודה אין טעונים ברכה אף לפניו, ומתני' דבירך על הפרפרת שלפני המזון פטר את שלאחר המזון דמשמע הא פת לא פטר ליה, הם מפרשים אותה בשאין שם פת וכן חולקין בקצת דברים שכתבנו מצד בלבולים שיש להם בביאור הסוגיא אלא ששטת הדברים מוכחת בדברינו כמו שביארנו בפירושנו, וכן הדין בלחמניות והן מין פת הבאה בכסנין שאם קבע סעודתו עליהם מברך המוציא ומערבין בה ערובי חצרות שאנו צריכים להם לפת, ויש מי שאומר שכל שאדם מביא יין לשתות עמו או לשתות בו כגון ניבלאש ואובלייאש שמביאין יין מבושם ושרויים אותן בו והם ממין פת הבאה בכסנין קביעות סעודה הוא, ואין הדברין נראין לי שכל אכילה שאינה אלא מדרך שמחה ולא מצד רעב ובקשת שובע אינה קבע:

מי שגמר סעודתו מכל וכל ובאו לו פירות או דברים אחרים רשאי הוא לאכלן בברכה על הדרך שביארנו אפילו אומר לבני ביתו להזמין כוס לברכה רשאי לאכול או לשתות על הצדדים שביארנו ר"ל בברכה אבל אם נטל ידיו לברך מכיון שעשה מעשה אסור לו לאכול ולשתות אפילו בברכה עד שיברך ברכת המזון, ויש מי שאומר שאם צוה להזמין כוס של ברכה הרי הוא כמי שנטל ידיו ואין לו לאכול ולשתות אף בברכה עד שיברך על המזון ואין נראה כן, ומה שאמרו הבו נברך אף בלא נטילה אתסר למשתי פירושו בלא ב"פ הגפן הא בב"פ הגפן שותה ואינו נמנע אף קודם ברכת המזון ומי שאין רגיל ליטול ידיו קודם ברכה הולך אחר מה שהוא אצלו סלוק הדעת שלא לאכול, ומ"מ ראוי לו לאדם ליטול קודם ברכה ולברך לאלתר, אמרו חכמים תיכף למים ראשונים סעודה, תיכף למים אחרונים ברכה, תיכף לתלמידי חכמים ברכה שנא' ויברכני ה' בגללך, היה זה נגרר אחר סעודת גדול הימנו כגון בן אצל אביו שהדבר מצוי להיות מנות משתלחות לו משם תמיד וכן עבד אצל רבו וכיוצא באלו אע"פ שסלק אם באה לו ארוחה משם רשאי לאכלה בברכה על הצד שביארנו קודם ברכת המזון שאך מתוך שלחנו הוא סמוך על אותו שלחן, ואין סלוקו נקרא סלוק לעניין זה ויש חולקין בזו מיהא בנטל ידיו:

אע"פ שכתבנו בשמועה זו כל הצריך לנו בה לענין פסק צריכים אנו להעירך דרך קצרה בביאורה לדעתנו והוא שתדע שזו שנחלקו בה רב הונא ורב ששת ור' חייא הוא בהביאו לפניהם תאנים וענבים בתוך הסעודה שלא לצורך לפתן אלא שבאים במקצת מחמת הסעודה כגון לחדד תאות המאכל ושאר ענינים שכתבנו במחמת הסעודה וזהו שלא הוזכר בדבר מחמת הסעודה או שלא מחמת הסעודה ולרב הונא טעונים ברכה לפניהם אחר שלא באו ממש לצורך לפתן שאין הפת עיקר להם עד שיהו פטורים מצד טפלה, וכן שאין באין עם הפת כמו שכתבנו אלא להנאת עצמן או לחדד התיאבון אבל אין טעונים ברכה לאחריהם כיון שנטמעט נטמעו וחזרו להם כלפתן הגמור, ולרב ששת טעונים אף ברכה לאחריהם שאין ברכת המזון פוטרת אלא מה שבא ממש מחמת המזון או שהוא עצמו מזון כפת הבאה בכסנין וכמו שאמרו אין לך דבר שטעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחריו אלא פת הבאה בכסנין הבאה לאחר סעדוה שאם בתוך הסעודה אף לפניה אינה טעונה ברכה וכדתנן בירך על הפת פטר את הפרפרת ופרשו בתלמוד המערב שפרפרת היא פת הבאה בעסנין ובאה לפעמים בתוך הסעודה וזו שבאה תוך הסעודה אינה טעונה ברכה אף לפניה, אלא שלאחר הסעודה נאמרה ואע"ג דאנן בתוך הסעודה עסקינן כך פירושה אין לך וכו' אלא פת הבאה בכסנין הבאה לאחר הסעודה אבל פירות לא, אף בכאן בתוך הסעודה שאין דומות לפת ולא נכללות בו אחר שאינן באות ללפתן, ולר'

חייא כל שנאכל בתוך הסעודה אפילו בא שלא מחמת הסעודה כלל לשום דבר אין צריך ברכה כלל שהפת פוטרת כל מיני מאכל, ומה שאמרו ברך על הפת פטר את הפרפרת דמשמע הא פירי לא, אינו כן אלא משום דפרפרת לעולם אינה באה ללפת הוא מזכירה והוא הדין לשאר פירות:

זהו דרך מחלקותם ואין הלכה כאחד מהם והוא שרב פפא הכריע דברים הבאים בתוך הסעודה אע"פ שלא באו ללפתן ממש אלא לאי זה צורך שבסעודה על הדרך שכתבנו בפסק אין טעונים ברכה כלל, ואין צריך לומר אם באו ללפתן באור וכן הדין בכל מיני מזונות אף לאחר הסעודה שכל רבוי תבשילים ומיני בשר מגוף הסעודה הם ואלו הג' שהזכרנו הם חלוקה אחת, והשנית דברים הבאים בתוך הסעודה שלא מחמת סעודה על שביארנו וטעונים ברכה לפניהם ולא לאחריהם ומן הטעם שביארנו הואיל ואינו מין מזון, והשלישית דברים הבאים לאחר סעודה שלא מחמת סעודה טעונים ברכה לפניהם ולאחריהם חוץ מפת הבאה בכסנין, ויש מפרשים כן בכל מידי דזיין כגון תמרים שאף הם נכללים בברכת המזון, וכבר הארכנו בזה בסוף פרק א', ומה ששאלו את בן זומא

מפני מה אמרו דברים הבאים בתוך הסעודה אין טעונים וכו' פירושו מחמת הסעודה, ומה שאמרו רב הונא אכל הפתי' וכו' פירושה מפת הבאה בכסנין ושלא בתוך סעודה אלא בפני עצמו, והא דקאמר לא בריך פירושו המוציא וגו' ברכות אלא בורא מיני מזונות ומעין ג' ולא דלא בריך כלל דלא גרע מפירות ז' המינים שצריכות מעין ג', ואמר ליה רב נחמן עדי כפנא כלומר וכי אכילות אלו אכילות של רעב הן שלא יהא קרוי קביעות סעודה, ויש גורסים כפנא הוא דין והכל אחד אבל מי שגורס את שניהם ר"ל עדי כפנא הוא דין שבוש הוא, והעלה רב נחמן שכל שאחרים קובעים סעודה בכך אע"פ שזה מרבה לאכול קביעות סעודה וצריך המוציא וג' ברכות שלא אמרו בו מיני מזונות ומעין ג' אלא באכילת עראי, אבל כל שאכל הרבה קביעות סועדה היא, וכל הגאונים מסכימים שאפילו מתחלה לא היה דעתו לאכול אלא מעט וברך מיני מזונות ונמלך לאכול הרבה מברך ג' ברכות כמו שכתבנו:

ולחמניות יש מפרשים ניבלאש ואינו נראה אלא שהוא מין פת הבאה בכסנין ומערבים בה עירובי חצרות שצריך בהם פת ומברכים עליהם המוציא בקביעות סעודה, ודקאמר רב פפא אקלע וכו' בתר דגמור סעודתיהו שדא להו מידי קמייהו ורב פפא אכל ואמרו ליה גמר אסור לאכול, אמר להו סלק אתמר לא לענין צורך ברכה נאמרה דודאי כי אכל בברכה אכל אחר שאחר סעודה היה אלא שפירושו גמר אסור לאכול עד שיברך ברכת המזון ואמר ליה דדוקא בסלק אתמר כלומר שסלקו את השלחן אע"פ שלא ברכו ברכת המזון, ואף בזו אמרו אחר כן דרבא ור' זירא איקלעו לבי ריש גלותא ואחר שסלקו את השלחן שלחו להם דסתנא ר"ל מנחה ואכלו בברכה ר"ל אע"פ שלא ברכו עדיין ברכת המזון, ויהבי טעמא אנן אתכא דבי ריש גלותא סמכינן ואין סלוק שלהם כלום, הואיל ולא ברכנו שמנהגם היה לסלק את השלחן קודם ברכת המזון כמו שיתבאר בפסח שני, וכן אמרו כיון דאמריתו הבו נברך אתסר לכו לשמתי ור"ל אפילו בברכה אפילו כרב פפא דבגמר לחוד אתסר להו, או שמא פירושו אתסר לכו למשתי בלא ב"פ הגפן וכן פרשוה גדולי הפוסקים:

ולית הלכתא ככל הני שמעתא כלומר דלאו גמר לחוד הויא ליה גמר סעודה ולא אף בסלוק אלא הכל תלוי בנטילת ידים שאם נטל אסור אך בברכה עד שיברך ברכת המזון, ומה שאמרו ברגיל בשמן שמן מעכבו פירושו שרגילים היו למשוח ידיהם בשמן חשוב אחר אכילה קודם נטילה הא משחא הוה ליה כנטילה, ואף זו בכלל הוי שמעתתא שאמרו עליהם שאין הלכה כאחת מהן, ומה שלא הזכירו בתכיפות אלו תכף לנטילת ידים סעודה מפני שאין הלכה כן שאם שימר את ידיו אינו צריך, וכעין מה שאמרו נוטל

אדם את ידיו שחרית ומתנה עליהם כל היום כולו או שמא שתיהן נכללות בה תכף לנטילה ראשונה ברכת המוציא ותכף לנטילה אחרונה ברכת המזון:

המשנה השלישית ברך על היין וכו' גם זו באה לבאר בענין שלפניה והוא שהיה מנהגם כשהיו עושים סעודת כבוד כגון שבתות וימים טובים והדומים להם שהיו מביאים קודם סעודה יין כפרפרת ר"ל פת הבאה בכסנין והדומה לו קודם ברכת המוציא ואחר כך מביאים סעודתן ומברכים המוציא ואחר גמר סעודה חוזרים ליין ופרפראות הנזכרות קודם ברכת המזון ואם בירך על יין זה שלפני המזון פטר היין שלאחר המזון, ושמא תאמר והרי הפסיקה סעודה בנתים ואי אפשר לאכילה ושתיה לבא כאחד, וכן אי אפשר שלא לאכול שהרי אף בשבת ויו"ט אנו עסוקים וכבר ביארנו בפרק ערבי פסחים שכל שחובה עליו לעשותו עם דבר אחד ביחד שאותו דבר נקרא הפסק, תירצוה חכמים הראשונים שלא נאמר כן אלא בשיש לו להפסיק על כרחו מאותו דבר שעושה עכשיו כעין אותה שמועה האמורה שם שאי אפשר לו לגמור סעודתו ולקדש ועכשיו חל עליו החיוב אבל בזו אם רצה לגמור כל שתייתו ושלא ישתה לאחר הסעודה רשאי ולפיכך בא שלפני המזון ופוטר את שלאחר המזון והוא הדין שפוטר את שבתוך הזמון ואע"פ שהיין שלפני המזון ושלאחר המזון כולן באין להנאת שתיה ושבתוך המזון הוא ממין אחר והוא בא לשרות אכילה שבמעיו מ"מ הבא להנאת שתיה עדיף ופוטר את שבתוך המזון שהוא קל ממנו:

ברך על הפרפרת וכו' ר"ל פת הבאה בכסנין והדומה לו כמו שפרשנו, וכן פרשוה בתלמוד המערב, ואי אתה יכול לפרשה בלפתן שהרי אמרו עליה שפוטרת מעשה קדרה כמו שיתבאר בסמוך והיאך אפשר ללפתן שברכתו בשהכל לפטור מה שברכתו במיני מזונות אלא פת הבאה בכסנין היא שדינה במיני מזונות הואיל ואין קובע סעודתו עליה ואמר שם ברך על הפרפרת שלפני המזון פטר את הפרפרת שלאחר המזון שהפרפרת שלאחר המזון אינה נפטרת לפניה בברכת הפת הואיל ואחר המזון באה והלכה לה קביעות הפת כמו שביארנו למעלה, ומ"מ נפטרת היא בברכת חברתה הבאה לפני המזון הואיל והסבה ראשונה היא, ויש מי שאומר שאף זו ברכת הפת פוטרתה אלא שמשנה זו בשלא היה שם פת כמו שכתבנו למעלה:

ברך על הפת פטר את הפרפרת פי' לא היה שם פרפרת בתחלת הסעודה וברך על הפת פטר את הפרפרת הבאה בתוך הסעודה אבל שלאחר סעודה כבר ביארנו שאין הפת פוטרתה, ולדעת שניה אף בבאה לאחר סעודה נאמר כן, ברך על הפרפרת לא פטר את הפת שאין טפלה פוטרת את העיקר, ומ"מ מעשה קדרה פוטר והוא תבשיל של חמשת

המינים שהרי ברכותיהן שוות, וב"ש אומרים אף לא מעשה קדרה, ושאלו בגמ' אי אריישא פליג דקתני ברך על הפת פטר את הפרפרת וכל שכן מעשה קדרה אמרי להו ב"ש לא מיבעיא פרפרת דלא פטר ליה דאף מעשה קדרה לא פטר, אי אסיפא פליג דקתני ברך על הפרפרת לא פטר את הפת ופת היא דלא פטר הא מעשה קדרה פטר ואתו ב"ש למימר דאפילו מעשה קדרה לא פטר, ואנן לאו למידע סברא דב"ש בעינן לה אלא למידע סברא דרבנן דייקינן ממלתיהו דמעשה קדרה מיפטר בפרפרת ולא הוברה השאלה והוה ליה ספקא דרבנן לקולא ואמרינן דאסיפא פליג דלרבנן פרפרת פוטרת מעשה קדרה, ושמא תאמר ומה הוצרכה והלא ברכותיהן שוות ואחר שברכה אחת לשתיהן היאך לא נפטר בה ואף ב"ש היאך נחלקו, תדע שאלו נתכוון הוא לפטור את שתיהן ודאי פשוט הוא שעלתה לשתיהן אף לב"ש אלא שזו במברך על הפרפרת ואין דעתו על מעשה קדרה ובא לו מעשה קדרה שלב"ש דברכת פרפרת חשיבא הואיל ופרפרתפת ומעשה קדרה אינו פת לא מיפטרא, ולתנא קמא דומיא דפת שפוטר את הפרפרת אף בשאינו עמו בשעת הברכה והלכה כת"ק וכן פוטר בשר ודגים וכל מיני מזון אע"פ שאין ברכותיהן שוות הא מעשה קדרה לדברי הכל לא פטר פרפרת, ואף בזו גדולי הדור כתבו שאם נתכון לשתיהן פוטר והדברים פשוטים, ולא דברו כאן אלא בסתם ומ"מ אם דעתו על הפרפרת לבד ולא על מעשה קדרה הואיל ומסיתה מלבו בפרט אפשר שאינו פוטר, ויש מביאים ראיה לזה ממה שאמרו בתלמוד המערב אהן דגביל גרוזמין וסלת בריך על גרוזמיתא לא פטר סלתא, ומפרשים אותן בשנתכוין על הגרוזמיתא לבד, וגרוזמיתא היא פת הבאה בכסנין, וכן שבמדרש ויקרא רבה אמרו כהדין גרוזמיתא דלא אתיא אלא בסוף וכן במדרש איכה אכל חד גרוזמיתא ופשט עלוהי מאה פרקים, וכן צריך שתדע במחלוקת ב"ש וב"ה שאינו אלא בברכה שלפניה אבל בברכה אחרונה מיהא אינם חולקים הואיל וברכה אחת היא שנתחייב בלא שום חלוף, אבל בשלפניה נחלקו שהיו ב"ש סוברים שאע"פ שברכותיהן שוות לא פטר האחד את של חבירו בשלפניו ומ"מ הלכה כחכמים:

זהו פי' המשנה ודברים שבאו עליה בגמ' כך הם, מה שביארנו בתחלת המשנה שהיין שלפני המזון פוטר את שלאחר המזון דוקא בסעודה שאדם קובעה על היין שדעתו נמשכת בשעת סעודה כגון סעודת שבת וי"ט או שאדם יוצא מבית המרחץ או שעת הקזה וכיוצא באלו אבל בשאר ימות השנה הואיל ואין אדם קובע סעודתו על היין אין היין שלפני המזון פוטר את שלאחר המזון ולא את שבתוך המזון, ומ"מ בתוך המזון מברך על כוס ראשון ודיו, ואם היה דעתו שלא לחזור ולשתות ונמלך לחזור ולשתות מברך על כוס שני וכן בכל כוס, ומגדולי המפרשים פירשו שלא נאמר כן אלא במקומות

שאין היין מצוי בהם אבל במקומות הללו שהיין מצוי ושכל סעודה סתם קביעותה על היין דין כל סעודות שוה, וכן כתבו רבין שאם הבדיל במוצאי שבת על שלחנו קודם סעודה אין צריך לברך על שבתוך המזון ואין צריך לומר בקדוש שהוא על כל פנים במקום סעודה, ואף בתוספות מביאים ראיה על זה ממה שאמרו בפרק ערבי פסחים [ק' ע"ב] ואותן בני אדם שקדשו בבית הכנסת רב אמר ידי קדוש יצאו וידי יין לא יצאו, ור' יוחנן אמר אף ידי יין לא יצאו ומפני שהוא סובר שינוי מקום אין צריך לברך, ור' יוחנן אית ליה קדוש אף שלא במקום סעודה כדאיתא התם ואעפ"כ יצא ידי יין בקדוש ואע"פ שהוקשה בענין שנוי מקום כל שבמקום סעודה קדש אע"פ שלדעתו לא היה צריך לקדש במקום סעודה הואיל ומ"מ עכשיו קדש במקום סעודה נפטר ביין שבסעודה או בשל קדוש, ואם כן למדנו להבדלה שכך הוא הואיל ועכשיו הבדיל על שלחנו:

לא בא להם יין לפני המזון אלא בתוך המזון ואחר כך בא להם יין לאחר המזון קודם ברכת המזון אין פוטר את שלאחר המזון אף בשבתות וימים טובים שאין ענינם שוה שזה ר"ל שבתוך המזון בא לשרות וזה לשתות וודאי זה שבא לשתיה חשוב יותר וין החשוב נפטר בברכת הגרוע, וכתבו גדולי המפרשים שלא נאמר כן אלא במי שהפסיק אכילתו וסח וחזר לשתות קודם ברכת המזון אבל אם שתה אחר אכילתו מיד אף זה לשרות אכילה הוא בו ויין שבתוך המזון פוטרו, וכן נראה לי ממה שאמרו בפרק ערבי פסחים [ק"ג ע"ב] כיון דאמריתו הב וניברך אתסר להו למשתי, הא אי לו אמרי הכי מותר והרי סתם נאמרה אף בשלא בא להם יין לפני המזון:

מה שביארנו שהיין שלפני המזון פוטר את שלאחר המזון דוקא הכא קודם ברכת המזון אבל אם רצה לשתות אחר ברכת המזון אין יין שלפני המזון פוטרו, ומה שנתגלגל כאן בענין בא להם יין בתוך המזון כל אחד ואחד מברך לעצמו יתבאר במשנה הסמוכה לזו:

המשנה הרביעית היו יושבים כל אחד מברך לעצמו וכו' כונת המשנה לבאר על אי זה צד מוציא אחד מן הסבה את כל המסבה והדבר תלוי בהכנת מקום לאכילת כולם מתחלה, והוא שאמרו היו יושבים כלומר שישבו להם במקרה לא שהיתה כונתם להזמין מקום לאכילת כולם ביחד אלא שזה נטל פתו וישב לו לאכול וראה חברו ועשה כמוהו וכן האחרים כל אחד צריך לו לברך המוציא כמה שיהיו ואע"פ שברכת הנהנין כל שלא יצא מוציא אע"פ שאינו אוכל [הגה, לא ידעתי פירושו מאחר שאינו אוכל ואינו מחויב לברך האיך מוציא את חבירו בברכת הנהנין כיון דלא שייך ביה ערבות משום דלא ליתנהי ולא ליבריך דמהאי טעמא יצא אינו מוציא] בזו שניהם מתכונים לשל זה כל אחד מברך לעצמו, ואפילו היו אוכלים מככר אחד, והזהר מלפרש היו יושבים שהיו

יושבים מתחלה לדברים אחרים ונמלכו אחר כן לאכול שאם כן יש במשמע שאם היתה תחלת ישיבתם לאכילה תהא קרויה קבע, ואינו שדרכן היה לאכול בהסבה על מטות וזהו קביעותם לסעודה כדרך שקביעות שלנו בשלחן ומפה ואין קביעות אלא באותה הסבה אבל ישיבה אפילו לאכילה לא מהניא אלא אם כן אמרו בה ניזיל וניכול בדוך פלן כמו שנבאר, שאם כן היה לו לומר הסבו או ישבו לאכול אחד מברך לכלן, אלא שאין הישיבה אף על דעת אכילה כלום אלא לדידהו בהסבה ולדידן במפה ושלחן, והוא שאמרו הסבו אחד מברך לכלן אלא שאחר כן פירשו בישיבה לאכילה וכשיאמרו ניזיל ניכול בדוך פלן הויא ליה כהסבה שכל שהכינו כלם מקום לסעודתן עד שאמרו נלך ונאכל ריפתא במקום פלוני או נלך ונאכל כל דבר שהם רוצים לאכול יחד אע"פ שאין מסובין אחד מברך המוציא לכלם אע"פ שכל אחד ואחד אוכל מככרו ואפילו לא היו אלא ב', שלא אמרו מצוה ליחלק אלא בברכת המזון, ומ"מ לקצת גדולי הדור ראיתי דוקא שהסכימו כלם מתחלתם לכך אבל כל שבא אחר כן אינו מצטרף עמהם אלא אם כן יש שם הסבה למנהג שלהם או מפה ושלחן למנהג שלנו הא בדרך זה מצטרף כל שהוא עד שלא סיימו האחרים, ונראה שהם סוברים לומר שאף בברכת המזון הואיל ולא קבעו להם מקום אלא שנתיחדו דרך אקראי כיחידים הם ואין בהם זימון כשם ברכה שלפניו כך נאמרה לענין ברכת המזון וכן נראה דעת גדולי המפרשים, אלא שיש אומר שלענין ברכת המזון אפילו שבו להם במקרה אחד מברך לכלם אם יש בהם כדי להצטרף לזימון, ואין נראה כן שהרי תלמידי דרב קא מיבעיא להו וכו', אמר רב אדא נח נפשיה דרב ואכתי ברכת מזוני לא גמירנא, ואם תפרש ברכת מזוני המוציא מה להם לחקור כל כך יברך כל אחד לעצמו אלא שלענין זימון שאלוה:

תלמוד מב:

בא להם יין בתוך המזון כלומר שלא בירכו ברכת היין קודם אכילה ובא להם יין בתוך המזון כל אחד מברך לעצמו אפילו הסבו מפני שאין בית הבליעה פנוי כדי לענות השומעין אמן למברך ויש כאן סכנת קדימת קנה לושט, והוא שאמרו בתלמוד המערב אין עונים אמן באמצע סעודה שאין מסיחין בסעודה, ועוד אמרו שם על זה הדה אמרה הדין דעטיש גו מיכלא אסיר למימר ליה אסותא בגין סכנתא דנפשיה ואע"פ שאם שמע ולא ענה אמן יצא מ"מ דרך הוא לענות, וגדולי הרבנים פרשו שאין בית הבליעה פנוי ואין לב המסובים על המברך אלא טרודים הם לבלוע ומ"מ אפילו נתנו לב לשמוע אינו כלום הואיל ותקנו תקנו, וקצת חכמי הדור פירשו אין בית הבליעה פנוי ואין כולם

ראויין לשתות אחר שהמזון בפיהם ואחר שאינן ראויין לצאת באותה ברכה ואע"פ שאין אנו צריכים שישתו כלם מ"מ לראוי אנו צריכים, והוא שאמרו בתלמוד המערב מה בין מוגמר ליין ר"ל דמוגמר אחד מברך לכלן ולא ביין ותירץ יין כל חד וחד שתי לנפשיה ברם הכא כלהון נהנין כחדא, אבל אם בא היין אחר המזון שכבר היה בית הבליעה פנוי אחד מברך לכלם ובלבד אם הסבו:

והוא אומר על המוגמר כלומר אותו שבירך המוציא או ב"פ הגפן על ידי כלם שמברך להם על ריח המוגמר שהיה דרכם להביא מוגמר לאחר המזון קודם ברכה להעביר זוהמת הידים להכשירן לברכה:

ואע"פ שאין מביאין את המוגמר אלא עד אחר סועדה והיה לנו לומר שכבר הלך קביעות אותה מסבה אעפ"כ הואיל ואותה הסבה בעצמה היא אינו מברך אלא הוא הואיל והתחיל בברכות יגמור, וגדולי הרבנים מפרשים אע"פ שלא הביא את המוגמר עד לאחר ברכת המזון שאינו עוד מצרכי סעודה הואיל ומכל מקום באותה הסבה היא, ואין זה שאם לאחר ברכת הזמזון היא מה ענין זה אצל זה, ויש מפרשים דמוגמר זה בא בתוך הסעודה ואמר שאע"פ שאין דרך להביאו עד לאחר הסעודה הואיל ועכשיו בא בתוך הסעודה הוא מברך שטעון הוא ברכה הואיל ובתוך הסעודה בא, הא לאחר הסעודה אינו בא אלא לגמור את הידים להעביר את הזוהמא וכל שאינו עשוי להריח אין בו ברכה כל שבתוך הסעודה להריח הוא בא ואותו שמתחיל הברכות הוא אומרה, וזהו שאמרו בתלמוד המערב מה בין מוגמר ליין כלומר שמוגמר אחד מברך לכלן וביין כל אחד מברך לעצמו וכו' כמו שכתבנו למעלה ועיקר הדברים כדעת הראשון, **זהו ביאור המשנה** ודינין שבאו עליה בגמ' אלו הן, כמו שביארנו ביין הבא לאחר המזון רצוני לומר קודם ברכה כך הדין דיין הבא שלא בסעודה ובמקום שלא היתה שם מסבה של סעודה שאם הסבו אחד מברך לכלם שאף ביין צריך הסבה והסבה מועלת לו, ואם לא הסבו כל אחד מברך לעצמו וברכה אחרונה כל אחד מברך לעצמו שאין זימון לפירות ושאר אוכלים ומשקים אין צריכין הסבה ובין הסבו בין לא הסבו אחד מברך לכלן ברכה ראשונה, וכן כתבוה גדולי המחברים, ונראה שהם פסקו כלשון ראשון דקאמר ר' יוחנן אבל יין בעי הסבה כלומר אבל שאר דברים לא, ומ"מ לליישנא בתרא קאמר ר' יוחנן אפילו יין מהני ליה הסבה הא שאר דברים לא מהניא להו, ומ"מ זו אינה שהרי במעשה בר קפרא הביאו לפניו דורמסקנין ושלקות ופרגיות ונתן רשות לאחד מברך אלמא הסבה מהניא ליה דאפשר למידק ביה אפילו יין מהניא ביה הסבה והוא הדין לשאר דברים, אלא כדנקטה רב ביין נקטה איהו ביין ומ"מ הסבה בעו, אלא שעקר הדברים דלא בעו

הסבי ואחד מברך לכלן ואין להחמיר בשאר פירות כפת ויין וכן פירשו גדולי המחברים לשטה זו שלא נחלקו בגמ' בטעם אלא בלשון אבל ברכה אחרונה כל אחד מברך לעצמו שאין זמון לפירות:

זה שאנו אומרים שאין זמון לפירות ר"ל שאין אחד מברך בהן לכלן יש מקשים בה ממה שאמרו למעלה בפרק זה ברבן גמליאל וזקנים שהביאו לפניהם כותבות ונתן ר"ג רשות לאחד מהן לברך וקפץ ר' עקיבא וברך ברכה אחת מעין ג' עד שפישרש שלא נאמר אין זמון לפירות אלא לומר שאין חובת זמון עליהם שיהא המברך חייב לומר נברך שאכלנו ושיעני אחריו ברוך הוא וכו', וכן שיהא האחד צריך להמתין את חברו, ואחרים פירשו שלא נאמר אין זמון לפירות אלא בשלא היו מסובים מתחלה לכונת סעודה הא כל שהיו מסובים מתחלה לכונת סעודה אף על הפירות אחד מברך לכלן אע"פ שאין כאן נחס נצרך שאכלנו וכו', ודברים אלו כלן אין נראין כן, ועיקר הדברים בקושיא ו שבאותה מסבה היו הולכים אחר דעתו של ר"ג שהיה אומר שז' המינים דינן כפת ומאחר שדינן כפת לענין ברכה דינן כפת לענין זמון, ואע"פ שר' עקיבא לא היה סובר כמותו כמו שנא' שם שהוא קפץ ובירך מעין ג', אפשר שכך היתה כונתו לקפוץ ולברך ברכה זו כדי להודיע שאין אחד מברך לכלן שאין ברכה גמורה של ג' ברכות אלא במעין ג' ובזו אין אחד מברך לכלן וכן עקר וכבר כתבנוה למעלה:

כל מה שאנו מצריכים להסבה לאסוף דיבר בבני אדם שהם זרים זה לזה אלא [אולי צ"ל ולא, המעתיק] בבני הבית כן, ואין אומר להיות כלן נגררין אחר בעל הבית, והוא שאמרו בתלמוד המערב ר' יושע בן לוי בשבוע הבן היא מתניתא כלומר ובדומה לה שהם זרים ונכרים זה לזה הא בעל הבית בביתו לא, אלא שגדולי המפרשים פוסקים כר' יהושע כמו שכתבנו במשת שלשה שאכלו:

תלמוד מג.

בעל הבית שהלך לזמן את קרואיו ואותן שבאו ממתינים את האחרים ודרך כבוד מוזגים להן את הכוס שלא לעמוד בטלין ראוי להם ליטול יד אחת ר"ל אותה שנוטלים בה את הכוס, ואע"פ ששמועת הנוטל ידיו לפירות הרי זה מגסי הרוח לא ביד אחת נאמרה דוקא בידים נקיות אבל ידיו מאוסות לא, וכמו שאמרו יצא להשתין נוטל ידו אחת וכו' ואין מדרכי המוסר לשאול להם בכך ומתוך כך ראוי להזמין להם מים ליטול כל אחד מהם ידו אחת, ויש מפרשים הטעם מפני שהמשקים עלולים לקבל טומאה ומ"מ דיו

בדיו אחת שאין צורך בשתיה ליגע אלא ביד אחת וכל אחד ואחד מברך לעצמו שאין כאן קביעות מקום:

באו כלן והתחילו להסב מביאים להם מים לנטילה של סעודה שכל לאכילה צריך נטילת שתי ידיו, ומ"מ אם שימר היד האחת שכבר נטל ידיו בנטלה האחרת שהנוטל ידיו בזה אחר זה ידיו טהורות, וזה שכתבנו שכל לאכילה צריך נטילת שתי ידיו נראה לקצת מפרשים שבפת הבאה בכסנין דיו בידו אחת כיין, והוא שאמרו שם בסדר הסבה כל אחד נוטל ידו אחת הביאו להם פרפרות מברך כל אחד לעצמו ר"ל באותה נטילה שלא תקנו חכמים נטילת שתי ידיו אלא בפת הא שאר דברים מתוך מיעוט אכילתן אין צורך בניגעת שתי ידיו לדבר הנאכל, ויש אומר שפת הבאה בכסנין הרי היא כפירות ואין צריכות נטילה כלל אלא משום יין נקיט להה ומטעם שני שכתבנו שהמשקים עלולים לקבל טומאה, ויש מפרשים כיון שכל שקובע לעצמו לשתות צריך נטילת שתי ידיו, וזו שאמרו בג' של יומא [ל' ע"א] הפליג לדבר עם חברו נוטל שתי ידיו משום הסח הדעת, והעמדנוה שם לצורך שתיה אף בלא קבע ההיא בסעודה נאמרה ומחשש שמא יטול פרוסה ויתן לתוך פיו הא שלא בסעודה דיו באחת, ואם בא להם יין בתוך המזון צריכים כלם לברך ולא נפטרו אף אותן שברכו לעצמן ואפילו לא היה שם שנוי מקום שאין דעתם לברך על של סעודה כלל, ומה שאמרו ברך על היין שלפני המזון פטר את שלאחר המזון וכל שכן זה שהוא לפני המזון [הג"ה כוונתו כמ"ש הרשב"א בחי' דכיון שעלו והסבו הוי כשינוי מקום] דהא שני שהוא כשנוי מקום או שנעתקו להסב ולא היה דעתם מתחלה לשל סעודה כלל ומ"מ אחד מברך לכלן שהרי הסבה קובעתן:

מה שביארנו במשנה שהמתחיל לברך הוא הוא שזוכה בכל הברכות, אף במקום שיש גדול הימנו נאמר כן שאם הוא הגדול חשיבותו גורמת לו לכלן אלא שיש גדול הימנו ונותן לו רשות ומשהורשה לראשונות הורשה לכלן ובדומה לו אמרו שהנוטל ידיו במים אחרונים תחלה זריזותו זוכה לו והוא מזומן לברכת המזון וכגון שאמרנו, דגדול סתם יהא אחד מהם נוטל לברכה:

ומוגמר זה שביארנו במשנה שצריך לברך על ריחו הוא עשון של בשמים, ומאימתי מברכין על ריחו משיעלה תמרתו אע"פ שעדיין לא הריח שכל שהוא לפניו ואינו תלוי בדעת אחרים אין חוששין שמא יסתלק מלפניו וכל המוגמרות כלן מברך עליהן בורא עצי בשמים אע"פ שאין עצים שלהם בעין או עשבי בשמים אם היה זה הנשרף עשב חוץ ממוגמר שנעשה מן המור שהרי מין חיה הוא ואין מברכים עליו אלא מיני בשמים,

ויש מי שפוסק שאין מברכין עשבי בשמים או עצי בשמים אלא כשהעשבים או העצים בעין **ואין דבריהם נראין**:

הדס שבכל מקום עץ בשמים הוא ומברכים עליו עצי בשמים וכן השומר וכל העצים הנותנים ריח טוב, מקצת גאונים נהגו שלא לברך עצי בשמים אלא על ההדס ומפני שהם גורסים בקושיא הבאה על זעירי שכל המוגמרות מברכים עליהם בורא עצי בשמים ממה דתני אין מברכים עצי בשמים אלא על אפרסמון של בית ר' ושל בית קיסר כלומר שהם חשובים ועל ההדס שבכל מקום, והם גורסים תיובתא, הא כן אנו אין לנו לברך אלא על ההדס שהרי מלשון לה נתמעטו כל העצים אע"פ שהם בעין, ותמה על עצמך היאך אפשר לומר כן והלא אמרו בסמוך בסמלק ונרגיס דבינונייתא ודדברא שמברכים עליהן בורא עצי בשמים, אלא אף לגרסא זו אנו מפרשים כך כל המוגמרות כלן מברך עליהן עצי בשמים אע"פ שאין עצים שלהם בעין והקשה ממה שאמרו אין מברכין אלא על אפרסמון של בית ר' וכו' שעצים שלהם בעין בתוך השמן ועל ההדס ר"ל שהוא גוף העת והוא הדין בכל שהוא גוף העץ, ואף ברוב נסחאות אין בהן תיובתא אלא שמתרץ הדס וכל דדמי ליה, ומ"מ אע"פ שהדין כך אינה גרסא נכונה שהרי הוא לא הקשה אלא מן המוגמרות, אלא שהם מפרשים הדס וכל דדמי לי שיהא עשוי להריח, ולהוציא עצי אתרוגים ותפוחים שאין עיקרן להריח, אפילו לא היה העצים בעין מברכין עליהן עצי בשמים:

שמן אפרסמון הוא שלוקחים עץ אפרסמון ומטילין אותו לתוך זכוכית מלאה שמן וקולט השמן את הריח הואיל ואין שום ממש של עץ בשמן אין מברכין עליו בורא עצי בשמים אלא בורא שמן ערב אבל שמן שנתבשלו בשמים בתוכו והוא הנקרא כשרתא כלומר שהוכשר בבשול הבשמים או ששרו בשמים כתושים לתוכו והוא הנקרא משחא כבישא או שנטחנו בשמים בתוכו והוא הנקרא משחא טחינא מברך עצי בשמים, וגדולי הרבנים פירשו כשרתא קושט, ויש מפרשים דוקא בשבא להריח אבל אם לא בא אלא להעביר את הזוהמא אין מברך עליו עצי בשמים אלא בורא שמן ערב ויש אומר ולא כלום:

אע"פ שמברכים על שמן זה שנתבשם מ"מ בגדים וכיוצא בהן שקלטו ריח מוגמר או בושם אין מברכין על אותו ריח כלל וכן הדין אם נטלן בידו והלכו להם בלא ברכה ויצאה לו ריח מתוך ידו, ויש אומר על צבע הנקרא גראנא שמברכים על הבגדים הצבועים הימנה הואיל ומיני הצבע נבלעים שם **ולא יראה כן**::

תלמוד מג:

ריח טוב של עשבים מברך בורא עשבי בשמים ריח של פירות עצמן מברך עליו ברוך שנתן ריח טוב בפירות, הוורד יש מי שאומר עליו שהוא פרי ואם אכלו מברך עליו ב"פ האדמה ויש אומר ב"פ העץ שהרי כל שאם תטול הפרי נשאר האילן וחוזר ומוציא פירות אילן הוא:

ולענין ערלה מכל מקום גדולי הדור מסכימים שאין בה משום ערלה מפני שאותן הפרחים אינן פרי והפרי הוא זרע שנעשה כעגול תחת הוורד ואינו נראה אף כשנטלו העלין ונשאר העגול אין הזרע נמנע בכך, ומתוך כל אין בהם משום ערלה וכן הביאוה משמם של גדולי המפרשים והרבה חולקים בה ואף להם ראיתי שלענין אכילה דנין אותם כפרי ואף בעלים, ואף אנו כתבנוה בחיוב ערלה בראשון של נדה:

ולענין ריח שלה אם הריח בו מברך על ריחו שנתן ריח טוב בפרות ויש מי שאומר שמברך עליו בורא עצי בשמים וכן במי הוורדים, וכן במשקה הנעשה מהם, ואע"פ שבדובשא דתמרי פרשנו שברכתו בשהכל שאין המשקה היוצא מן הפרי כפרי דוקא לענין אכילה הא לענין ריח אינו כן כמו שביארנו במשחא כבישא, ובכלן אם ברך מיני בשמים יצא לפיכך מי שנתספק לו באיזה ריח אם הוא של עץ אם של עשב מברך בורא מיני בשמים ודיו, וכן כל ריח שאינו לא של עץ ולא של עשב ולא של פרי, ובתוספתא אמרו לענין זה כל שמוציא עליו מעיקרו עשב הוא וכל שמוציאן מעצי אילן הוא, ומ"מ יש מפרשים שאפילו עשב כל שהוא מתקשה כעץ מברכים עליו עצי בשמים ומייתו לה מפשתי העץ וכדקאמר מאי קראה דכל מידי דעולה בקנה אקרי עץ וכו', ויש מפרשים חלפי דימא שהוא עץ שעליו דומין לגבעולי פשתן והשרש של גלנגאר שפירושו אשפיק, גדולי המחברים כתבו שבכרכום של גנה מברך עצי בשמים ושל מדבר עשבי בשמים ובנסחאות שלנו לא נאמר כן אלא בנרקוס, ויש גורסים נרגים ומפרשים בו לירי ויש מפרשים אלחאויגאף

פירשו בתוספת שבשמנים של מרחץ אין מברכים עליהם, ופי' בשמים שהנשים מתקשטות בהם בבית המרחץ והוא שנרמז עליהם בדברי הנביאים ונאפופיה מבין שדיה ובדומה לו רמזו בסוגיא זו בתלמיד חכם שלא יצא מבושם לשוק במקום שחשודים על משכב זכור כלומר שהיה דרך הפריצים לבשם עצמם, והוא שרמזו גדולי המחברים בשמים של ערוה מן העריות ר"ל הן של איש או של אשה כל שכונתם לדבר עבירה, וכן יתבאר במסכתא זו שכל ריח שאינו עשוי להריח כגון של ע"ז אין מברכין עליהם, וכן יתבאר שכל ריח שאינו עשוי להריח בריח עצמו אלא לגמר את הבגדים להקליטם

ריח טוב אין מברכין עליו ואין צריך לומר על ריח הבגדים עצמם שאין בריח ממש כמו שביארנו, נמצאו לפי מה שכתבנו ג' מיני ריח שאינן בכלל ברכה והם ריח שאסור להריח בו כגון של ע"ז ושל עריות והדומה לה, וריח העשוי להעביר ריח רע כגון של מתים ושל בית הכסא ובכלל זה העשוי להעביר את הזוהמא, וריח שאינו עשוי להריח עצמו של ריח כגון העשוי לגמר, וריח שאין לו עיקר הרבה שממנו יוצא הריח נעשה לריח כגון תארוג ודומה לו אע"פ שאין מברכים עליו עצי בשמים אינו דומה לאלו שבזו אם הוא פרי מברכים עליו שנתן ריח טוב בפירות ואם אינו פרי מברך מיני בשמים:

ולא שמברכים במוצאי שבת על הלחם בורא עצי בשמים מפני שהחטה נקראת אילן כמו שביארנו, נראה שאינו כלום שהרי לא נאמרה אלא לענין ברכה ולא עוד אלא שבגמ' לא העלוה אלא לדעת האומר אילן שאכל אדם הראשון חטה היתה, ואף כשנאמר כן אינו מעצי בשמים ומ"מ הרבה נהגו לברך בו מיני בשמים מפני שיש בו ריח טוב וערב וכל שכן כשהוא חם וכל שכן לרעבים ומ"מ יש מפקפקים בו:

מי שיצא בימי ניסן וראה אילנות שהוציא פרח אומר ברוך שלא חסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות ליהנות בהם בני אדם:

לעולם יזהר אדם שלא ילבין פני חברו ברבים, דרך צחות אמרו נוח לו לאדם שיפול עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים מנלן מתמר:

מי שהיו לפניו שני דברים שהיתה ברכת ריחן שוה והיתה האחרת ראויה לאותה ברכה יותר מן האחרת מברך על אותה שהברכה ראויה לה יותר כגון מי שהיה לפניו הדס או עץ אחר של בשמים ושמן שנתבשלו בו בשמים ששני אלו דינם בברכת בורא עצי בשמים אלא שההדס ראוי להזכיר בו עצי בשמים יותר מן השמן מברך על ההדס ופוטר את השמן, זו היא שטתינו ומפני שהלכה כב"ה וכן ממעשה דרב פפא הנזכר בסוגיא זו, ויש פוסקים כב"ש שמברך על השמן וממה שאמר ר"ג אני אכריע שמן זכינו לריחו ולסיכתו הדס לריחו זכינו לסיכתו לא זכינו ור"ל אנ אכריע טעמו של ב"ש, ואין זה כלום שאין זו הכרעה לפסוק בהכרעתם שהרי אין כאן הכרעה, ומה שאמר הלכה כדברי המכריע לא על שזה כלל הרגיל נאמרה אלא כאלו אמר הלכה כר"ג ומ"מ הלכה כב"ה, וכבר למדת ששמועה זו בדברים שברכותיהן שוות אבל דברים שאין ברכת ריחן שוה בשתיהן אין האחת נפטרת בשל חברתה:

מי שהיו לפניו שמן ויין אע"פ שהשמן הנאתו קרובה יותר מן היין שהרי הוא מריח ברחוק מקום אעפ"כ מברך על היין תחלה שהנאתו מרובה ואחר כך מברך על השמן ואם רצה לברך על שניהם כאחד אוחז את היין בימינו ואת השמן בשמאלו ומברך על

היין ואחר כך על השמן ואין צריך להחליף את השמן ביד ימין בשעת ברכת השמן, ומכאן נראה לי בשעת הבדלה שאדם נוטל את היין בימינו כשמברך על הבשמים אין צריך להחליף את הכוס ביד שמאל כדי ליטול ההדס בימין, וכשמברך זה על השמן וטבל בו ידיו ורצה לצאת לחוץ ואין ראוי לו לצאת בידים מבושמות מנגב ידיו בראש השמש ואם היה השמש ת"ח שגנאי לו כשהוא מבושם טחו בכותל:

ששה דברים גנאי לתלמיד חכם אל יצא יחידי בלילה אלא אם כן היה שעת בית המדרש עד שיכירו רואיו שלבית המדרש הוא הולך ואל יצא במנעלים המטולאים במקום שהטלאי נראה, ואל יספר עם אשה בשוק אפילו היא אשתו או אחותו שאין הכל בקיאין בקרובותיו, ואל יסב בהסבת עם הארץ, ואל יכנס באחרונה לבית המדרש ואל יצא כשהוא מבושם לשוק, שלאי יפסיע פסיעה גסה, ואל ילך בקומה זקופה:

תלמוד מד.

המשנה החמשית הביאו לו מלח וכו' כוונת המשנה לבאר שיש דברים שהפת טפלה להם ונפטר הפת בברכתן והיא מענין חלק השני, והוא שאמר הביאו לו מליח פי' במליח שדרך האדם לאכלו בלא פת כגון זיתים מלוחות וכדומיהן ומתוך שחכו חד למליחותם יותר מדאי הביאו פת עמהם להעביר אותו טעם המליחות, מברך על המליח ואינו מברך על הפת כשם שהפת פוטרת כל מיני מאכל מפני שכלם טפלים לו כך כשהפת טפלה לאיזה דבר אותו דבר פוטר את הפת הן שבא הפת אחריו הן שבא עמו לכונה זו וגדולי המפרשים כתבו שאין הדברים אמורים אלא בשהביאו המליח תחלה אבל כל שהפת בא עמו ביחד אפילו פת באה לתשמיש דבר אחר הפת עיקר ועליו מברכים וכן כל דבר שאין דרכו ליאכל אלא בפת אע"פ שאינו אוכל לכונת הפת מברך עליו, והוא שאמרו בראש הפרק דהא אכיל ליה על ידי פת, וכן כתבו בתשובת שאלה על מי ששרה פתו ביין שאינו מברך אלא על הפת אפילו היה אוכל להשקיט צמאו שמתיירא משתיית היין, ואף בתוספתא אמרו הביאו לפניו אורז ויין שהיה דרכם למתק פת האורז ביין מברך על האורז ופוטר את היין, כלומר אע"פ שברכת היין חשובה יותר הואיל ופת האורז עיקר, צנון ונובלות מברך על הצנון ופוטר את הנובלות זה הכלל כל שהוא עיקר וכו' ואפילו היה הפת טפל מברך על האחר, ובגמ' פרשוה גם כן באוכלי פירות גנוסר ופרשו בו גדולי הרבנים מפני שהם חשובים יותר מן הפת ונעשין עיקר סעודה, וגדולי המחברים פירשו בה שהם אוכלים הפירות בתכלית מתיקותם ועושים מאכל מלוח על דרך הרפואה לחתך הליחות הנקבצות באצטומכא ומתוך שאי אפשר לאכול

המליח לבדו אוכלין אותו בלחם ואין כונתם לאכל הלחם ונמצא הפת טפלה והפי' נאה ומקובל, ומ"מ כלל הדברים לענין פסק שכל זמן שהפת טפלה הן במליח כמו שנזכר בכאן הן במתוק אין מברכין על הפת, ומכאן הורו רבים באלו המצות שעושין לשים עליהן הנוג"ט שאין מברכין על הפת, ומ"מ מנהג אבותינו ורבותינו לברך על המצה, ונראה לי הטעם שאף היא חשיבותו גדול בערך אותו הנוגא"ט ואע"פ שהוא בא בשבילו כדי להניחו עליו לאכילתו שיהא אף הוא עיקר ולא נאמרו הדברים בשהוא טפל לו מצד אכילתו כלומר שהוא צריך לו מצד האכילה אבל מצד ההנחה אינו כלום ומצה זו אינה טפלה לו אלא מצד ההנחה שאין המצה צריכה לאכילת אותו הנוגא"ט וכן שכן שאינו חשוב כל כך במינו שאינו מז' המינים וכן נהגו לברך על לחם אותם הטפלות הנקראות פאנאדאש אע"פ שעשויות למה שבתוכם ומ"מ אני מזהיר בהם שלא לברך עליהם המוציא במקום שיש שם לחם אחר לפטור בה שאר הלחם הואיל ו"מ יש לדונן כטפל אצל מה שבתוכן לדעת הראשונים שלא להכניס אדם עצמו בספקות וכ"ש בעסות אלו הנקראות פרטולא"ש והדומים להם, **זהו פי' המשנה** ואין עליה בגמ' שום דבר של פסק:

המשנה הששית והכונה לבאר בה ברכה אחרונה לקצת דברים, אכל תאנים וענבים ורמונים פי' והוא הדין לכל דבר שהוא מהז' מינים מברך אחריהם ג' ברכות פי' אותן ג' ברכות שאדם מברך אחר הפת דברי ר"ג וטעם שלו שהרי אלו בכלל ז' המינים הם שחטה ושעורה בכללם ועל כלם נאמר ואכלת ושבעת ואם כן ברכתם וברכת החטה שוה, וחכמים אומרים ברכה אחת מעין ג' והוא על העץ ועל פרי העץ וכו' שהרי אחר שהוזכרו בתורה ז' המינים קודם שיאמר ואכלת ושבעת וברכת הפסיק ביניהם בפסוק ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם ואם כן ואכלת וברכת אלחם קא ואע"פ שהשיבם ר"ג דההיא לאפוקי חטה גופה אם כססה מברכת ג' מ"מ לרבנן הא לא צריכא קרא, ר' עקיבא אומר אפילו אכל שלק פי' ירקות שלוקות וקבע מזונו עליהם מברך ג' ברכות ואין הלכה לא כר"ג ולא כר' עקיבא אלא כחכמים.

זהו פי' המשנה וכלל הבא בגמ' על משנה זו כך היא ז' המינים שהוזכרו בתורה ב' מהם מן האדמה והשאר מן האילן ואחר שכן על כל פנים יש שנוי ביניהם וכן אתה צריך לומר שכל מיני התבואה דינם כחטה ושעורה, ומעתה כל שהוא מז' המינים הנזכרים בתורה והוא מין אילן כגון תאנים וענבים ורמונים וזיתים ותמרים בתחלה מברך עליו ב"פ העץ ולבסוף מעין ג' ברכות וכל שהוא מה' המינים של תבואה כגון חטים ושעורים וכוסמין ושבולת שועל ושיפון בתחלה מברך עליו בורא מיני מזונות אם עשה תבשיל

מהם או מקמחם ולבסוף ברכה אחת מעין ג', ואם אפאן או בשלן אחר אפייתם ויש בהם צורת לחם מברך המוציא או ג' ברכות ואם אכלן כשהן חיים מברך בתחלה ב"פ האדמה ולבסוף בורא נפשות ושאר המינים ברכה שלפניהם כמו שביארנו במשנתנו ואחריהן בורא נפשות רבות וכו', ואי זו היא ברכה אחת מעין ג' אם של מיני מזונות מברך על המחיה ועל הכלכלה ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה ורחבה שהנחלת את אבותינו רחם ה' אלהינו על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ותבנה אותה מהרה והעלנו לתוכה ונאכל מפריה ונשבע מטובה ונברכך עליה בקדושה ובטהרה בא"י על הארת ועל המחיה, ויש שמוסיפים בה כי אל טוב אתה כנגד הטוב והמטיב ואם היא של פירות ז' המינים פותח בה על העץ ועל פרי העץ ועל ארץ חמדה וכו', וחותם בארץ ישראל על הארץ ועל פירותיה ובחוצה לארץ על הארץ ועל הפירות, ומ"מ אם באו פירות שבארץ בחוצה לארץ יש אומר שמברך על פירותיה הואיל ופירותיה הם שהרי לא מיחו בנסח על פירותיה בחוצה לארץ אלא מטעמא דאינהו אכלי ואנן מברכין כלומר ומה לנו לברך על פירותיה אחר שאין אנו אוכלים אותם, ובזו הואיל ופירותיה הם ראוי לברך כך, וכן כתבוה גאוני הראשונים והדברים נראים, ויין נחלקו בה הפוסקים יש שמברכים אחריו בין בתחלה בין בסוף נחס זה האמור בפירות אחר שהוא פרי ואין גורסים בגמ' על הגפן ועל פרי הגפן שצריך הוא להזכיר הארץ בחתימה:

פירשו הגאונים שאם אכל מיני מזונות של חמשת המינים ופירות של ז' המינים מברך אחריהן ברכה אחת מעין ג' וכלל הכל בתוכה פותח על המחיה ועל הכלכלה ועל העץ ועל פרי העץ וחותם על הארץ ועל המחיה ועל הפירות, ואין לחוש לחתימה בשתים שפי' הדברים על הארץ המוציאה מחיה ופירות, והוא ששאלו בגמ' מחתם מאי חתים כלומר אם יחתום בארץ שהוא סמוך לחתימה ועל אותו דבר שהוא אוכל אם יש כאן משום חתימה בשתים, וקאמר בר"ח אמר רב שחותם מקדש ישראל וראשי חדשים ולא חשש לחתימה בשתים שכך פירושו מקדש ישראל שהם מקדשים את החדשים הא מאי, והעלו בו גם כן שאין בו משום חתימה בשתים וכן כתבו שאם שתה עמהם ייו כוללו עמהם ואומר על המחיה ועל הכלכלה ועל העץ ועל פרי העץ ועל פרי הגפן וכל בחתימה לדעת המפרשין לענין ברכה זו בין יין לשאר פירות אבל אם אכל בשר ושתה יין מברך בסוף על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו, אכל פירות של ז' המינים ושל שאר מינים כגון תאנים ותפוחים מברך מעין ג' על התאנים ואין צריך לברך על התפוחים אחריהם בפני עצמם, ובתלמוד המערב שבשבת ויו"ט וברי"ח מזכיר בברכה זו מעין המאורע ר"ל כשאומר והעלנו לתוכה אם שבת הוא יאמר ונחמנו בשבת קדשך ואם יו"ט הוא

ושמחנו במועדי קדשך ואם ר"ח אומר והעלה זכרוננו לפניך בראשי חדשנו, ומ"מ גדולי המפרשים אמרו שלא נאמר דין זה אלא במי שקובע סעודתו עליהן אבל אם קבע על הלחם הואיל וברך ברכת המזון והזכיר שוב אינו צריך:

תלמוד מד:

אע"פ שביארנו במיני מאכלות שצריכים ברכה לפניהם ולאחריהם המצות אינן בדין זה אלא יש קצת מצות שאינן צריכות ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם ויש מהם שצריכות ברכה לפניהם אבל לא לאחריהם לעולם ומ"מ בארץ ישראל היו נוהגים לומר אחר שחלצו תפליהן ברוך אקב"ו לשמור חקיו, ויש נוהגין כן בזמן הזה, ומכל מקום שאר מצות אינן בדין זה שאף בתפילין לא היו נוהגים כן אלא ממה שיש מצוה בסלוקן שנא' בהם ושמרת את החקה הזאת מימים ימימה ימים ולא לילות, וכן בביאור התלמוד המערב וכן הדין בכל שיש מצוה בסלוקן כגון ציצית בלילה, ומ"מ אנו אין נוהגים כן מפני שבתלמוד המערב שבפרק היה קורא אמרו כשהוא חולץ מברך אקב"ו לשמור חקיו אתא כמ"ד בחקת תפלין הכתוב מדבר ברם כמאן דאמר בחקת הפסח הכתוב מדבר לא, ואנו סוברים כדעת האומר בחקת הפסח הכתוב מדבר, וממה שאמרו במסכת מנחות [קל"ו ע"ב] שתפלין בלילה הלכה ואין מורין כן, ומ"מ גדולי המחברים פרשו זו של מנחות בהניחן קודם שתשקע החמה שאין מורין לו שאינו צריך לחלוץ אלא יעשה, אבל אם הניחן משתשקע החמה עובר בלאו ופירושו בלאו הבא מכלל עשה ומ"מ אף לדבריהם יש בחליצתם סרך מצוה, ומיני ריח צריכים ברכה לפניהם ולא לאחריהם:

מי שנתספק בברכה אחרונה אם עשאה אם לאו פירשו הגאונים שאם היא ג' ברכות או מעין ג' חוזר ומברך מפני שהן מן התורה שאע"פ שלא נאמרו ג' אלא על הלחם מ"מ מעין ג' יצא לנו הואיל ונכללו כלן עם הלחם בפסוק אחד אבל בורא נפשות הואיל ואינה אלא מדברי סופרים אינו חוזר ומברך:

המשנה השביעית השותה מים לצמאו מברך שהכל ר' טרפון אומר בורא נפשות וכו' יש מפרשים שדעת ר' טרפון לומר כן בברכה ראשונה ואין הלכה כדבריו, ויש מפרשים שדעת ת"ק היה לברך לפניהם ולא לאחריהם כלל ובא ר' טרפון והוסיף עליהם בברכה לאחריהם וכן הלכה, ומפרש בגמ' שאם לא שתאן לצמאו אלא שנדחק האוכל בתוך הגרון ונתכוון לשתותן כדי להוריד המאכל לאצטומכא אין כאן ברכה כלל לא לפניהן ולא לאחריהן אלא שלא נאמר כן אלא במים אבל שאר משקים שיש הנאה בשתיתן אע"פ שאינו צמא מברך עליהן הואיל ויש הנאה בשתייתן אע"פ שלא בשעת הצמא, כשם

שברכת המים בשהכל כך ברכת השכר בשהכל אחד שכר תמרים ואחד שכר שעורים וכן שמרי יין אלא שאם היה בשמרים אלו מראה יין וטעם יין מברכין עליהן ב"פ הגפן:

תלמוד מה.

שלשה שאכלו וכו' זה הפרק יסוד הכוונה בו לבאר לנו דרך פרט ענין ברכת המזון וענין הזמון ותכונתו, ורובו יסוב על ה' ענינים, **הראשון** לבאר כמה בני אדם חייבין בזימון ובאיזה צד מצטרפין ובאיזה צד אין מצטרפין **השני** לבאר על איזה מאכל ראוי לזמן, **השלישי** לבאר על מי מזמנים, **הרביעי** לבאר תכונת הזימון האיך היא, **החמישי** לבאר בדברים הצריכים בכוס של ברכה ובתכונת הברכה, זו היא כונת הפרק דרך כלל אלא שנתגלגלו בו דברים כמו שיתבאר וכמו שהקדמנו:

והמשנה הראשונה תכוין לבאר לנו עד כמה חייבין בזימון שפחות מכן לא תהא חובת זמון חלה עליהם, ואמר על זה שלשה שאכלו כאחד חייבין לזמן, ויש מי שפי' דוקא בשהכינו להם מקום לסעודה או הסבו על השלחן כאחד וכוונו לאכול כאחד או שאמרו ניזיל וניכול נהמא בדוך פלן, והוא הדין לדעת גדולי המפרשים בבעל הבית עם בני ביתו שאין צריכים להכרזת ניזיל וניכול ולא להסבה למקום אחד, אלא שבתלמוד המערב נראה שאף זה צריך הזמנה כמו שביארנו למעלה בסוגיית משנה ד' אלא שגדולי המפרשים פוסקים כלשון ראשון האמור שם, אבל אם באו ג' זה אחר זה במקרה ואכלו במקום אחד אין כאן זימון, ולדעתנו לא נאמר דין הסבו אלא לברכת המוציא אבל ברכת המזון אפילו בזה אחר זה ואפילו על דרך אקראי כמו שביארנו למעלה, ומה שאמרו למטה בשמואל ורב דהוו יתבי בסעודתא ואתא רב שימי ואצטרף בהדינו אע"פ שלא התחיל עמהם בהסבה כל שיש קביעות ביניהם ר"ל שבא בתוך סעודתם ומסב עמהם מצטרף עמהם על ידי מפה או שלחן וכן השמש מצטרף אע"פ שאינו מסב שמאחר שהוא עומד ומשמש עליהם בטל הוא אצלם והרי הוא כהסבה וענין הזמון הוא דרך אזהרה והתראה להתעורר בברכה מתוך כונה ומתוך כך לא הוזכרה בו כונה ולא מלכות הואיל ולא הותקנה אלא לאזהרה אלא שבעשרה הותקנה הזכרת השם כמו שיתבאר הואיל ומנינם דבר שבקדושה, ואע"פ שברכת המזון מן התורה אין הזימון מן התורה, ומ"מ דרשוהו דרך סמך ממה שנא' גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדו שנמצא אחד מתרה את השנים להוועד עמו לרומם את האל, זהו ביאור המשנה ודינים שבאו עליה בגמ' כך הם:

השומע את הברכה מפי המברך כשעונה אמן אין לו להגביה קולו יותר מן המברך שנא' גדלו לה' אתי, וכן המתרגם אין לו להגביה קולו יותר מן הקורא, וכן הדין שלא יגביה הקורא קולו יותר מן המתרגם והוא שאמרו שאם אין המתרגם יכול להגביה קולו ימעך הקורא קולו ויקרא:

שנים שאכלו כאחד אפילו רצו לזמן אין מזמנין אלא חובה עליהם ליחלק ולברך כל אחד לעצמו ברכת המזון ויתבאר למטה שאם היו ג' אין רשאין ליחלק וכן ד' וכן ה' שהרי חובת זמון נפקעת מהם בכך ובשנים מיהא אם ברך האחד ושמע השני יצא בדיעבד שהשומע כעונה הואיל ונתכוון לכך, ואם היה האחד סופר והאחד בור סופר מברך ובור שומע ואפילו לכתחלה ואפילו היה יודע לברך שמכל מקום כוונתו שברכת החבר רצויה יותר, ובברייתא אמרוה אפילו שניהם תלמידים ואחד גדול מחברו שגדול מברך וקטן שומע, אלא שגדולי הפוסקים לא הביאוה, ומ"מ כל שאחד מברך ואחד שומע צריך שיברך בקול רם בכדי שישמע הלה ויצא בברכתו וכן הדין בבעל הבית שאשתו ובניו יוצאים בברכתו ושאר מצות של ברכה כגון קדוש והבדלה והמוציא ודומיהם אחד מברך לכלן הן ברכות של תורה הן ברכתו שחיובן מדברי סופרים:

זהו שביארנו בברכת המוציא שאחד מברך לכלן דוקא בהסבה כמו שביארנו למעלה לא שישבו להם במקרה, הא קידוש והבדלה אינן צריכים הסבה שהרי ברכות חובה הם, וכל המצות אין ספק שאחד מוציא את הרבים:

גדולי הרבנים פירשו כנגד שיטתנו לומר שבשנים מצוה ליחלק אף בהמוציא ולברכו כל אחד לעצמו, ובמחילה מהם אינו כן שבהמוציא אין הענין תלוי בשנים או שלשה שלא בהסבה וכל שיש שם הסבה אחד מברך לכלן כמה שהם, וזה שבכאן לא נאמרה אלא בברכת המזון וכדקאמר שנים שאכלו וכן בפרק כל בשר [ק"ו ע"א] ר' אמי ור' אסי אייתו לקיימהו כלכלה דפירי ואכלו כי לא משו ידיהו ולא יהבו ליה לרבה בר בר חנא דקאים לקמייהו ובריך כל חד לנפשיה, ואמרו שם ש"מ תלת, ש"מ אין נטילת ידים לפירות וש"מ אין זימון לפירות, וש"מ שנים שאכלו מצוה ליחלק, אלמא שבברכה אחרונה נאמרה, וכן גדולי הדורות תלו הטעם בדאורייתא שכל ברכה שהיא מן התורה אין האחד מוציא את חברו ומצוה ליחלק וכל שהיא מדרבנן אחד מברך לכלן, וקשה לי לדבריהם שהרי קדוש דאורייתא הוא וכן כלכלה דפירי דרבנן, אלא שהם פירשו זו של כלכלה בז המינים שברכתם מן התורה, וכן פרשו בקדוש שמאחר שהוא במקום סעודה הסבה איכא, ואף בהבדלה הואיל ואמרו [שבת קי"ט ע"א] לעולם יסדיר אדם שלחנו במוצאי שבת אע"פ שאינו צריך אלא לכזית מן הסתם על שלחנו הוא מבדיל או עם בני ביתו ואיכא הסבה,

ולדעתי אין אנו צריכים לכך שקדוש והבדלה ברכת מצוה הן ואין ספק שבמצוה אחד מוציא את האחרים ואין אנו עסוקים אלא בברכת הנאה, ומה שאמרו בפרק אלו דברים [נ"ג ע"א] הביאו לפניהם אור בבית המדרש ב"ש אומרים כל אחד מברך לעצמו ואף ב"ה [הג"ה המו"ל ע' בספר דקדוקי סופרים שהביא הג' בש"א אחד מברך לכולם משום שנא' ברוב עם הדרת מלך ובה"א כל אחד ואחד מברך לעצמו מפני בטול בהמ"ד] לא נחלקו אלא משום בטול, אע"פ שהיא מדברי סופרים פירושו משום בטול מצוה להיות אחד מברך הא לאו הכי אם רצו כל אחד וכו' ועיקר הדברים כמו שכתבנו שכל ברכת חובה או מצוה הן מן התורה הן מדרבנן אחד מברך לכלן כמו שכתבנו:

השמש שעומד על שנים אוכל בלא רשות שהרי מתחדשת להם מצוה באכילתו והרי הוא מן הסתם כמורשה מהם בכך, היה עומד על ג' אין ראוי לו לאכול אלא אם כן נתנו לו רשות, ענין הזמון בנשים ועבדים וקטנים אע"פ שנתגלגל בכאן יתבאר דינו למטה בהמשנה השלישית, ומ"מ לענין ביאור מה שהקשו מנשים מזמנות לעצמן וכו' והא נשים מאה כתרי ודאי אין חובה עליהם אלא רשות ואם כן הוא הדין לשנים, ותירץ שאני התם דאיכא דעות וחובה קאמר הואיל ומתקיימת בהם התראה מאחד לשנים, והקשה נשים ועבדים אמאי לא ואין גורסים אי הכי דהא בלאו הכי קשיא אלא שיש גורסים כן ומפרשים בשלמא ברישא דרשות הואיל ורשות הוא ואין הדבר נאה לצרף נשים ועבדים ניחא, אלא אי חובה הויא אמאי לא, ותירץ משום פריצותה דאלימא טעמא דפריצותה להפקעו אף במקום חיוב [הג"ה חסר כאן, ונראה דקאי על מה דפרכינן מדתנן שלשה שאכלו כו' ליחלק, ומפרש קו' הש"ס דלא כפי' רש"י מרישא אלא מסיפא כפי' התוס' ד"ה שלשה ע"ש] וכן פריך שהרי מ"מ אף משום היחיד אסור אלא מסיפא שמא יש כאן שנים מצד אחד:

תלמוד מה:

שלשה שאכלו ויצא אחד מהם לשוק קודם שיברך קורין לו ומזמנים עליו ובלבד שיענה לזמון ממקומו ויאמר ברוך הוא שאכלנו וכו', והוא שאמרו דקרו ליה ועני ופי' בו גדולי הרבנים שיענה להם ברוך שאכלנו וכו' ויוצא אף הוא עמהם ידי זימון וברכה אע"פ שצריך לברך במקום שאכל חובת הזמון מביאה כחו לכאן הואיל ושומע קול המברך וכלם נמשכים ממקומם אחר המברך, ויש אומר שאינו יוצא אלא מן הזימון אבל צריך הוא לחזור ולברך במקום שאכל וכן כל כיוצא בברכת חברו צריך לישב בשלחן במקום שאכל, ואין נראה לי כן אלא שהזמון מצרף כח כלם אצל המברך, ויש אומר שאף לזימון

צריך לחזור למקומו ולא הקלו בכך אלא לומר שאע"פ שיצא לשוק והסיח דעתו הואיל ולא נתרחק אלא מעט עד שאם יקראוהו הוא שומע ויכול לענות מזמנים עליו אבל אם נתרחק ביתר מזה אין מצטרף עוד עמהם אפילו חזר עמהם, ואין שיטת הסוגיא מוכחת כן, וכן יש מי שמפרש שאין צריך לחזור למקומו ולא לענות ממקום שהוא ברוך הוא שאכלנו וכו' שכל שמזמנים עליו אם יענה יענה ואם לא יענה אנו אין לנו אלא שקורין לו ומזמנין עליו, ומה שאמרו דקרו ליה ועני פירושו שיודיעוהו ויקראוהו ליתן לב לזמון ויענה לנו שכבר הוא נותן לב על כך, וכן כתבוה גדולי המפרשים שהרי הגע עצמך שהוא עם הארץ ואינו יודע לענות ודאי מזמנין עליו הכא נמי לא שנא, ומ"מ לכל הפירושים אין מקילין אלא בג' שאין בזימון שלהם הזכרת השם, אבל בעשרה אין מקילין בכך הואיל ויש שם הזכרת השם אלא יחזור למקומו, ואע"פ שלענין סניפין של קטן ועבד ומי שלא אכל דגן מקילין בי' יותר מבג' בזו מ"מ צריך שיהיו כלם לשם מדכתיב במקהלות ברכו אלהים, ויש מי שאומר שאף בג' דוקא בשרואין זה את זה אבל אם אין רואין זה את זה אין מצטרפין, ויש מי שאומר הואיל ומחבורתם היה האין צריכין להיות רואין זה את זה ואין הדבר דומה לשתי חבורות שאין מצטרפות אלא אם כן רואין זה את זה ששתי חבורות מעולם לא נתחברו בסעודה זו:

כבר ביארנו באחד סופר ואחד בור שסופר מברך ובור יוצא מכאן למדו בתוספות שהנשים יוצאות בברכה שלנו ומ"מ אין כאן ראיה שהבור מבין קצת אלא שאינו בקי בנסח ומ"מ ראיה ברורה לזה מה שאמרו במגילה [י"ז ע"א] הלועז ששמע אשורית יצא:

שלשה שהסבו כאחד וגמרו השנים אכילתם ורוצים לצאת והשלישי לא גמר אכילתו מפסיק האחד לשנים ומזמנים עליו ועונה עמהם אם ירצה ומברך אחד על עצמו ועל חבירו שגמר סעודתו וזה השלישי שהפסיק להם לזימון חוזר ואוכל אחר שהשלימו הזימון על הדרך שיתבאר למטה אע"פ שלא השלימו ברכת המזון, וכשהוא חוזר לאכול אינו צריך לא ליטול ידיו ולא לברך המוציא ויש אומר שאם ענה עמהם צריך לחזור ולברך המוציא על מה שרוצה לאכול שהזימון הפסק שהרי מיכל וברוכי בהדי הדיי לא אפשר ויש מצריכין זה אף בלא ענה ומ"מ אין צריך להפסיק להם לברכת המזון שאינו צריך לשמוע ברכת המזון על מה שאכל, וגדולי המפרשים אמרו שצריך להפסיק עד שתגמר כל הברכה, ואין נראה לי כן וכן אין נראה שיהא הפסק אחר שדעתו לאכול ושעל כרחו הוא מפסיק ואינו דומה לחבירו שיצאו לקראת חתן שבזו כבר הפסיקו לגמרי, וכן לא להבו נבריך שבזו כבר הסיחו דעתם לגמרי אלא שהעיקר להפסיק עד כדי ברכת זמון אם עד סוף נברך אם עד סוף ברכת הזן על הדרך שיתבאר למטה, ואם גמר האחד

סעודתו והשנים לא גמרו סעודתן אין השנים צריכים להפסיק לאחד אלא עומד השלישי עמהם עד שיאכלו ואם עבר וברך לעצמו פקעה תורת זימון משם ואם רצו למחול על כבודם ולהפסיק לו רשאין:

זה שביארנו בשלישי זה שמפסיק לשנים אם לא רצה להפסיק להם פירשו גדולי הרבנים שאין מזמנין עליו, ומ"מ גדולי המפרשים כתבו שאפילו לא היה לשלישי מפסיק מזמנים עליו על כרחו יפסיק או לא יפסיק יענה או לא יענה, זה שאמרו [לקמן נ'] בהני תלתא כרוך ריפתא ואשתלי חד מניהו ובריך לנפשיה אינהו נפקי בזמון דידיה כלומר שחוזרים ומזמנים עליו אע"פ שברך ואיהו לא נפיק בזימון דידהו שכבר בירך ואין זמון למפרע ואפילו זמן הוא עליהם בשעה שברך לא עשה ולא כלום אחר שלא הפסיק לו ולא יצא ידי זמון, ולשטה זו לא אמרו כאן להפסיק אלא לצאת הוא עמהם ידי זמון, לא סוף דבר בשלשה שאכלו שחייבים לזמן בשיש שם אחד שגדול מחבירו שהתראת הזימון מוטלת עליו אלא אף אם היו שלשתם שוים אחד מברך ומזמן עליהם ואם ברכו כל אחד לעצמו ידי ברכה יצאו ידי זמון לא יצאו ואם רצו לחזור ולזמן אחר הברכה אינו כלום שהזמון התראה לברכה הוא ואין התראה למפרע:

מי שבא אל השלחן ומצא אחד מבני השלחן שמברך, אם מצאם בעת שהמברך מתרה ואומר נברך שאכלנו וכו' אף הוא כולל עצמו בכלל המותרים ואומר ברוך הוא ומבורך ומ"מ אינו אומר ברוך הוא שאכלנו אחר שלא אכל ואם בא בעת שהעונים אומרים ברוך הוא שאכלנו וכו', עונה אמן ודיו, ואם היו עשרה שמזכירים את השן ואומרים נברך אלקינו כמו שיתבאר, כתבו בהלכות גדולות שאף זה עונה ברוך הוא אלקינו ומבורך לעולם ולעולמי עולמים, וגדולי המפרשים נראה מדבריהם שאם באלו בעת שהמברך אומר נברך וכו' אינו כולל עצמו בכלל המותרים ואינו אומר כלום אבל כשישמע האחרים עונין ברוך הוא וכו' הוא אומר ברוך ומבורך ואם בסוף הברכות עונה אמן עמהם, והן גורסיהן בכאן אשכחינהו דקאמרי ברוך אומר ברוף ומבורך אשכחינהו דענו אמן עונה אמן עמהם, ועיקר הדברים כדעת ראשון:

כשאדם מברך ברכות הרבה ראוי לו לענות אמן אחר ברכת עצמו בסוף ברכה אחרונה כגון בסוף בונה ירושלים של ברכת המזון שהיא סוף ברכה של תורה שברכת הטוב והמטיב אינה מעיקר הברכה, וכן בסוף ברכת שלום רב בשמנה עשרה, וכן בסוף ישתבח של פסוקי דזמרה ובסוף יהללוך של הלל אבל אחרי כל ברכה וברכה הרי זה מגונה, ומגדולי המחברים כתבוה כן אחר ברכות אחרונות של ק"ש ערבית אבל בשל שחרית מתוך שסומכים גאולה לתפלה אינו עונה אמן, וגדולי הצרפתים מזקיקים לאמרו אף

לאחר ברכות אחרונות של שחרית שאין אמן הפסק בין גאולה לתפלה אבל אחר ברכות ראשונות יש בדבר מחלוקת, שלדעת קצת רבנים אומרו ולדעת גדולי המחברים אינו אומר מפני שהוא לדעתם הפסק בין הברכה והמצוה, וכן אחר ברכות של חנוכה וברכות ראשונות של מגילה, ויש מכריעים לאמרו כשיהא משנה את המטבע אלא אל מלך נאמן שהוא נוטריקון של אמן, וכן אנו נוהגים ונסעדים בה ממה שאמרו במדרש שמור רמ"ח שלי ואני אשמור רמ"ל שלך ואין רמ"ח תיבות בק"ש אלא בתוספת זה, ואף בזו ערערו עלינו הרבה קצת רבנים, וכבר השבנו עליהם בארוכה בקונטרס מיוחד בפני עצמו, הא מכל מקום ברכה אחת אין עונה אחריה הוא עצמו אמן, כגון ברכת הפירות אפילו האחרונה וכגון ברכה אחרונה של מגילה והדומים לאלו, ויש חולקים שאף בברכה אחרונה עונה אמן אחר עצמו הא בראשונה לא, לא במצוה ולא באכילה מפני שהוא לדעתם הפסק בין הברכה והדבר שמברך עליו, ויש אומר כן אף בראשונה שלא נאמר שלא לענות אמן אחר כל ברכה אלא במקום שיש שם הרבה ברכות ואם משום הפסק בין הברכה והדבר שברך עליו אין זה הפסק, ויש מכריעים לומר שבמצוה הוי הפסק אבל בברכת הפירות לא הואיל ובהמוציא אשתרי למימר טוב ברוך וכו', ומ"מ בברייתא אמרו על המברך על הפירות ועל המצות ועונה אחר עצמו אמן הרי זה דרך בורות, ומ"מ לא אמרו שהוא הפסק אלא שהוא בורות לענות אמן אחר ברכה אחת, אבל אחר ברכות ארוכות אין כאן לא הפסק ולא בורות וכבר הארכנו בענין זה בקונטרס מיוחד על עניין אל מלך נאמן:

תלמוד מו.

שלחן שיש שם בעל הבית ואורח עמו בעל הבית בוצע כדי שיבצע בעין יפה ואורח מברך כדי שיזכיר בברכת המזון ברכה לבעל הבית, ומה ברכה מברכו יהי רצון שלא יבוש בעל הבית זה בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא, ויצליח בכל נכסיו, ויהיו נכסיו מצליחים וקרובים לעיר ואל ישלוט שטן במעשה ידיו ואל יזדקר לפניו שום הרהור עבירה מעתה ועד עולם, ואם רצה בעל הבית לברך מפני שאינו יודע להריח באורח אם הגון הוא אם לאו הרשות בידו ויפה הוא עושה:

ברכת הזימון הוא נברך שאכלנו וכו' ועד שיסיימו העונים ובטובו חיינו ונקרא ברכת זימון ואם הפסיק אחד לשנים מפסיק עד שיסיימו העונים והמברך שהתחיל חוזר ואוכל וכשגומר אכילתו מברך לעצמו ומתחיל בהזן, ולא שאלו עד היכן ברכת זימון כלומר שלא יברכוה אלא בג' שאם כן לא היה אומר רב ששת עד הזן ר"ל והזן בכלל שהרי

שטה מוכחת בכל התלמוד ג' ברכות, ובאמת שגדולי הרבנים פרשוה כן כלומר עד היכן ברכת זימון שתהא צריכה ג' ואמר רב ששת עד סוף הזן, ונמצא לדבריהם שאין שנים אומרים ברכת הזן והסוגיא מפורשת לדעתם דמאן דאמר שתים ושלש ר"ל שתי ברכות בשאין שם זימון וג' בזימון ונברך והזן כחדא חשיב להו, ומאן דאמר ג' וד' כמאן דאמר עד נברך ונמצאו ג' בלא זימון וד' בזמון דנברך גמר ברכה היא וכמו שהקשו ממנה בתלמוד המערב היאך פתחו בברכת הזן בברוך אחר שהיא סמוכה לנברך אלא שמתוך שאינה קבועה לא התקינו בה הזכרה ומלכות, ותירץ דרב נחמן מתרץ לטעמיה דמאן דאמר ב' וג' מוקים לה בברכת פועלים שכוללים ברכת הארץ ובונה ירושלים בברכה אחת ורב ששת מתרץ לטעמיה ומוקים להההיא בג' וד' סבירא ליה הטוב והמטיב דאורייתא, זה היא שיטת פירושם והם דברים שאי אפשר ליישבם והיאך יכולים לומר שאין יחיד מברך הזן והרי שטה ברורה בכל התלמוד ג' ברכות שמן התורה והטוב והמטיב ודאי לאו דאורייתא, ועוד שהרי בפרט נאמר בברכת הזן שמשה רבינו תקנה ודאי ליחיד נאמרה שהרי זמון מדברי סופרים הוא, ועוד היאך הזן פותח בברוך והרי אינה אלא במקום נברך ונמצאת סמוכה לחברתה, ועוד היאך נודה אין פותח בברוך שהרי לפעמים היא אמורה שלא בסמיכות ברכת הזן, ועוד שהרי כזה נראה לדעת קצת שהלכה כרב ששת מדשקיל וטרי אליביה בשמועת להיכן הוא חוזר כמו שיתבאר וזה אי אפשר בשום פנים.

אלא שיש מפרשים אותה כמו שכתבנו שהשאלה חוזרת לענין מה שאמרו למעלה אחד מפסיק לשנים ואינו צריך להפסיק לכל הברכה אלא לברכת זמון, ושואל בה עד היכן הוא צריך להפסיק להם שעד כאן לא יחזור לסעודתו הן שנפרשה להיות המפסיק יוצא עמהם ולדעת המפרש שאחרים מזמנים עליו אך בלא הפסק שלו, ומ"מ לדעת גדולי המפרשים שפי' בזו שצריך להפסיק לכל הברכות נפרש בזו שהיא חוזרת על שמועת שלשה שאכלו ויצא אחד מהם לשוק שקורין לו ומזמנים עליו ושואל בה עד היכן הוא צריך לעמוד עמהם וה"ה אם נצרך היחיד לצאת עד היכן צריך להתעכב, ומה שאמרו לפירושים אלו גורסים שנים ושלשה וכן ג' וד' ולאו אברכות קיימא אלא אהנצרכים (?) וכן פרשוה גדולי הפוסקים בהלכותיהם והביאוה ממה שאמרו בתלמוד המערב ג' שאכלו כאחד ובקש אחד מהם לצאת דבי רב אמרי מברך ברכה ראשונה והולך לו איזו היא ברכה ראשונה דבי רב אמרי זו ברכת זימון, זעירא אמר זה הזן את הכל התיב רב ששת דהא מתניתא פליגא שנים ושלשה שאכלו חייבים לברך ברכת המזון, הא ד' לא ואין תימר זה ברכה ראשונה ליתני ד' אשכח תנא תני ואין תימר הזן קשיא, ואין תימר הטוב והמטיב שניא היא דמשנתנו הרוגי ביתר לקבורה נתקנו, ופרשוה כן ב' וג'

שאכלו ואין אחד מהם יודע כל הברכות אלא אם הם ב' אחד יודע את הראשונה והשני יודע שניה ושלישית, ואם הם ג' אחד יודע הראשונה והשני השניה והשלישי השלישית חייבים בברכת המזון שהרי כלה עולה בין שניהם או בין שלשתם והדבר ידוע שברכה אחת אינה נחלקת לשנים וכמו שאמרו [לעיל ל"ד ע"א] מיכן הוא מתחיל מתחלת ברכה שטעה זה ולא מאמצע ברכה, ולמדנו שברכת המזון עם הזמון אינה נחלקת אלא לג' בני אדם והיינו דקתני ב' וג' ולא תני ד' ואם כן מאן דתני ב' וג' הוא רב ששת שאינו עושה לענין זה שנברך והזן, אלא אחת ואין מחלקים אותה לב' והילכך אי אפשר לחלקה יותר מג' בני אדם, ואשכח תנא דתני ד' קרי נזמן שהאחד יוכל לומר נברך והשני הזן ואי משום הטוב והמטיב לאו דאורייתא היא ואינה מן המנין ואע"ג דנברך נמי דרבנן היא מ"מ הטוב והמטיב הוא בסוך ומאחר שהג' הם ברכות התורה שוב אינה נמנית עמהן:

ולמטה שאלו להיכן הוא חוזר לראש ורבנן אמרין למקום שפסק ורוב הגאונים מפרשים שהוא שואלה על המזמן כשהתחיל ואמר נברך שאכלנו משלו וענו האומרים אחריו ברוך הוא וכו' עד ובטובו חיינו אם הוא חוזר לראש ר"ל נברך וכו' ושיאמר הוא הכל נברך וברוך הוא, או חוזר למקום שפסק ר"ל ברוך הוא, ופסקנו בה למקום שפסק ומתחיל ברוך הוא וכו' קודם שיתחיל בברכת הזן וכן אנו נוהגים:

ואע"פ שלענין פסק הענין כך הוא, לענין ביאור מיהא קשה לפרש היאך עלה על דעת רב זביד שיהא כופל נברך וכו', ומתוך כך כתבו גדולי המפרשים שהיא על דעת רב ששת ויצא לשוק שצריך לשמוע עד סוף הזן ושואל בה כשהוא חוזר לברך לעצמו להיכן הוא חוזר ולדעת רב זביד חוזר לראש ר"ל לברכת הזן אף בלא שהה, ולרבנן לברכה שניה ואפילו שהה שכבר יצא ידי ראשונה, ומכאן למדו שהלכה כרב ששת, ומ"צ לפירוש ראשון פסקו גדולי הפוסקים כרב נחמן ואחרוני הרבנים כפירוש הראשון אלא שהמפרשים חוזר לראש לברוך הוא ולמקום שפסק לברכת הזן, וכן ראיתי שנוהגים קצת רבנים גדולי הרבנים לאחד שמפסיק לשנים כשיעור הזמון להיכן הוא חוזר כשיברך לעצמו, ואף לדעתם אליבא דרב ששת נשאלה ולפיכך פסקו כמותו ולמקום שפסק היינו ברכת הארץ, ואני תמה שהרי הם פרשו שאין היחיד אומר הזן, ושמא בזו שאני הואיל וחלה עליו חובת זמון אלא שעקר הדברים כפירוש הראשון ושהלכה כרב נחמן ואין זמון לשום ענין אלא עד סוף נברך:

פועלים שאכלו אין ראוי להם להאריך בברכה ולהתבטל ממלאכתן אלא מברכים ברכה ראשונה כתקנה ופותחים בשניה בברכת הארץ וכוללים בנין ירושלים באמצע, ואין אומר ברכה רביעית כלל רצוני לומר הטוב והמטיב אחר שאינה מן התורה:

נוסח הברכות חלוק על ג' דרכים יש מהן שפותחין בברוך ואין חותמין והוא מטבע קצר כגון ברכת הפירות וברכת המצות והדומים להם הן שסמוכות לברכה אחרת כגון נר ובשמים הואיל וכלן קצרות, הן שאינן סמוכות, ויש מהן שחותמין בברוך ואין פותחין והוא כל מטבע ארוך הסמוך לברכה אחרת הן שסמוכה למטבע קצר הן שסמוכה למטבע ארוך ובסמוכה לה חתם בברוך, ויש מהן שפותחין בברוך וחותמין בברוך והוא כל מטבע ארוך שאינה סמוכה לחברתה, היתה ברכה זו סמוכה לחברתה ולפעמים היא אמורה בלא סמיכות חברתה פותחים בה גם כן בברוך, ומטעם זה פותחים בקדוש בברוך אע"פ שסמוכה לבורא פרי הגפן שאם היה יושב ואוכל וקדש עליו היום פרשו בתלמוד המערב שאינו אומר ב"פ הגפן, וכן ברכת המבדיל בין קדש לחול הואיל וקצת חכמים היו מפזרים ברכות הבדלה ולא היו מברכים אותה ביחד, וכן הענין בברכת אשר ברא הואיל ולפעמים היא אמורה בלא שאר ברכות ואע"פ שמ"מ ב"פ הגפן לפניה:

יש אומרים שאם בעוד שהיו אוכלים ושותים ובאו פנים חדשות מדין התלמוד מברכה לבדה בלא כוס או שמעקרן לא נתקנו על הכוס, ויש מי שאומר שלא נקראת ברכה הסמוכה לחברתה ושלא לפתוח בה בברוך אלא בשסמוכה למטבע ארוך ומביאים ראיה מקדוש היום שפותח בה בברוך אע"פ שסמוכה לב"פ הגפן ומברכת אשר יצר של חתנים שפותחים בהן בברוך אע"פ שסמוכות לשהכל וליוצר האדם, ומ"מ קשה להם ברכת הערב נא לדעת האומר שהיא ברכה בפני עצמה שסמוכה למטבע קצר ואינו פותח בה בברוך, וכן קשה להם שאמר בירושלמי כל הברכות כלן פותחין בהן בברוך חוץ מן הסמוכה לחברתה והקשו והרי אבדלתא שסמוכה לחברתה ופותחין בהן בברוך, ותירצו בה הואיל ור' מפזרן וכן בקדוש היום כמו שכתבנו, וכן בגאולה אמרו בה שהיא סמוכה לברכת הלל כמו שיתבאר בסמוך, ומתוך כך נראה עיקר הדברים שכל מטבע ארוך הסמוך לחברו אפילו סמוך למטבע קצר אין פותחין בה בברוך כמו שכתבנו, וקדוש היום כבר כתבנו הטעם שאפשר לאמרו בלא ב"פ הגפן וברכת אשר יצר של חתנים טעם הדבר מפני שהראשונות לא נתקנו לשם הזווג אלא שהכל לאסיפת העם, ויוצר האדם ראשון להזכיר בריאת ראשון שבמין ושאר ברכות הן שנתקנו על הזווג, וברכת אשר בחר בנו שהיא סמוכה לברכת הערב מפני שהיא מיוחדת לקריאת התורה שבספר תורה בלא האחרות.

ברך ברכה הן במטבע קצר הן במטבע ארוך והספי בדברים שהברכות באות עליהן והתחיל בברכה אחרת במטבע ארוך אף זו אין פותחין בה בברוך שאין אותם הדברים שבנתים מפקיעים סמיכות של זו לזו ומפני זה ברכה אחרונה של ק"ש ר"ל אמת ויציב

אין פותחין בה בברוך שסמוכה היא לאהבת עולם אע"פ שהפסיק בק"ש בנתים וכן ברכת יהללוך, ומתוך כך שאלו בתלמוד המערב על ברכת אשר גאלנו שבלילי הפסח היאך מתחיל בה בברוך שהרי היא סמוכה לחברתה והיא ברכת לקרוא את ההלל, כשמתחיל הללויה וכמו שאמרו בתוספתא של סוכה פרק ג' וכן במסכת סופרים ח' ימים שחייבים בהלל לילי הפסח, אלא שנראה שאינו מברך לגמור הואיל ואינו קורא את כלו קודם אכילה, ותרצוה שם הואיל ואם שמעה בבית הכנסת יצא ר"ל ששמע ההלל בבית הכנסת והוא שהיה מנהגם לקרוא את ההלל בבית הכנסת מבעוד יום זכר להלל שבעזרה שהיו נכנסים לשחיטת הפסחים ג' כתות זו אחר זו וקורים את ההלל ונמצא ברכת אשר גאלנו שאינה כל כך מיוחדת להלל, ר"ל שאף אם הפקיע עצמו מן ההלל הוא מברכה, וכן שאלו שאם על ברכת יהללוך שאינה סמוכה לחברתה, ויראה לי בפירושה שעל יהללוך של לילי הפסח הוא שואלה הואיל ואין ברכה ראשונה להלל שאחר אכילה והיה לנו לפתוח בה בברוך, ותרצוה שתים הן אחת להבא ואחת לשעבר, ויראה לי בפרושו שברכת יהללוך סמוכה לברכה ראשונה שקודם אכילה ואע"פ שהיה לנו לומר שכבר הלך כח ברכה ראשונה אחר שהותקנה ברכה אחרונה על גבה והיא ברכת אשר גאלנו אע"פ כן שתי ברכות אחרונות נתקנו לברכה ראשונה אחת להבא והיא בסוף ההלל ואחת לשעבר ר"ל בסוף בצאת ישראל ממצרים קודם אכילה וכיון שעל דבר אחד נתקנו שתיהן ונקראות סמוכה לחברתה אגב ברכה ראשונה, ובאחרון של פסח נתחדשה לבנו בו סברא אחרת שאנו סומכים עליה יותר והוא שהתשובה היתה שיש ברכה להלל שאחר סעודה, כלומר שתי ברכות נתקנו להלל של לילי הפסח אחת להבא ר"ל באותו שאחר סעודה ואחת לשעבר באותו שקודם סעודה וגאולה חתימה לראשונה ויהללוך חתימה לאחרונה אלא שנראה לברך בראשונה לקרוא ובשניה לגמור, ומ"מ צריך לעיין אם המצוה שהברכות באות עליה אינן הפסק, ברכה ראשונה שאחר הפטרה ושאחר התורה ושאחר המילה ושאחר המגלה היאך פותחין בה בברוך, תרצו בה שלא אמרו שאין הדבר הפסק אלא כשהברכה מעין הדבר כגון גאולה ויהללוך שהם שבח והלול בעצמו של הלל וכן ישתבח אבל ברכת הפטרה הרי היא ספור הנבואה והברכה שבח, וכן בתורה ובמגלה וכ"ש במילה שהוא מעשה גמור וכל מעשה מפסיק שהרי אף ברכת הזן סמוכה להמוציא ופותחים בה בברוך ואע"פ שביהללוך האכילה מפסקת אם אין הברכה נעשית על האכילה אבל מילה וברכת המזון הראשונה נעשית על המילה ועל האכילה, ויש מתרצים גם כן בברכת התורה שבאותו זמן היה ראשון מברך לפניה והאחרון לאחריה והיה בדין שיהו העולם מפסיקין, אלא שקשה לי ברכת

שמע שהשמע ספור וקריאה והברכה שבח, ונראה לי שהכל ענין אחד שהשמע עקרה על עקרי הדת שבכללה גמול ועונש והשגחה שאף הברכות האחרונות עיקרן לכך, ואם תאמר אם השמע אינו הפסק ומדין סמיכות אתה אומר שאינה מוכחת, היאך אמרו בתוספתא והביאוה בפרק זה כל הברכות פותח וחותם חוץ מברכת המצוה והפירות וברכה הסמוכה לחברתה וברכה אחרונה שבק"ש דאלמא סמוכה לחברתה לחוד וברכת שמע לחוד אין זה אלא ללמדנו כך ר"ל שאין הדבר הפסק כלומר חוץ מברכה הסמוכה בלא הפסק וחוץ מברכת שמע אע"פ שהיא בהספק הואיל והברכה מעין הדבר.

ובתלמוד המערב שבפרק א' אמרו כל הברכות פותחין בהן בברוך ואם היתה סמוכה לחברתה כגון של שמע ושל תפלה אין פותחין בהם וסתמא קאמר על כל הברכות השניות לראשונות והאחרונות, ומ"מ יש מפרשים מפני זה שברכה אחרונה של שמע לא נקראת סמוכה אלא שמעקרן נתקנו כך שאלו מדין סמיכות הרי שמע מפסיק, ובתלמוד המערב לא על ברכה האחרונה נאמר אלא על אהבת עולם, ויש אומר שאף זה לא מדין סמיכות שהרי אנשי משמר קורין אחת וכן שאף לכל אדם אין בהם סדר אלא שמעקרה נתקנה, ובתלמוד המערב על ידי גלגול של תפלה הוזכרה ואשגרא לישן הוא, ואין זה כלום שאנשי משמר ראויין היו לקרותה אלא שהעבודה מעכבת וכל אדם לכתחלה מיהא צריך לאמרן על הסדר, וצריך שתדע שיש ברכות שאין סמיכות והן מטבע ארוך ואינן פותחות בברוך כגון תפלה קצרה ותפלת הדרך וברכת גשמים אלא שאותן הברכות אינן ברכות קבועות אלא שנתקנו להרגיל את האדם לשבח הבורא ולא דקדקו בהם וכן אלקי נשמה שהראשונות לה נאמרות על הנטילה:

נסח דברים אלו שהזכרנו בשם תלמוד המערב כך הוא בפרק א', כל הברכות פותחים בהם בברוך ואם היתה ברכה הסמוכה לחברתה כגון ק"ש ותפלה אין פותחין, התיב ר' ירמיה הרי גאולה של הלל כגון שסמוכה לחברתה ופותחת בברוך, ותירץ שניא היא דמר ר' יוחנן הלל אם שמעה בבית הכנסת יצא וכמו שפרשנו, התיב ר' אלעזר והא סופא ר"ל יהללוך ר"ל שאינה סמוכה ופותחת, ותירץ שתים הן אחת להבא ואחת לשעבר וכבר פרשנוה לדעתנו, ויש מפרשים שברכת גאולה עצמה חלוקה לשתים אחת לשעבר ר"ל הודאה והיא אשר גאלנו עד והגיענו וכו' לאכול בו מצה ומרור ואחת להבא כן יגיענו וכו' עד סוף והאחרונה סמוכה לראשונה והקושיא והא סופא כלומר חתימת הברכה שהיה סבור שהפותחת אינה חותמת והקשה אחר שהיא פותחת לטעם שאמרת היאך חותמת ותירץ שתים הם כמו שכתבנו פירושם בסמוך, ולזה הסכימו חכמי קאטאלונייאה ודברים זרים הם ומהיכן לנו מטבע ארוך בלא חתימה:

ונשוב לענין הירושלמי שהקשה הרי הבדלה ר"ל ברכת המבדיל שהיא סמוכה ופותחת, ותירץ שניא היא דר' מפזרן כלומר ואינה קרויה סמיכה אע"פ שאמרו שם שחוזר היה וכוללן על הכוס, התיבון הרי נברך ר"ל ברכת הזן שסמוך לברוך שאכלנו והיה לו לומר הרי הזן אלא שהזן נאמר לפעמים בלא סמיכות במקום שאין זמון לפיכך הזכיר נברך כלומר במקום נברך דברכת הזן סמוכה ופותחת, ותירץ שניא היא שאם היו ב' אין אומרים נברך וכו' ואינה סמוכה ונמצא בירושלמי הרי הזן את הכל קשיא, ומ"מ יש בקצת ספרים שאם היו שנים אין אומרים נברך אלא אומרים הזן את הכל, ומ"מ מי שגורס הזן את הכל מפרשו כדרך מה שפרשנו לדעת חכמי קאטאלונייאה בהא סופא דגאולה שהיה סבור שלא יהא בברכה אחת פותחת וחותמת ואם כן אף בהבדלה היה יכול להקשות כן, והם מפרשים שעמדה להם בקושיא שהרי לא היה יכול לתרץ שתים הם ולא היה יודע שטופס מטבע ארוך כך הוא ר"ל לפתוח ולחתום, ומ"מ יש מפרשים הרי נברך ר"ל ברוך שאכלנו שסמוכה להמוציא ולא היה יודע שאכילה מפסקת, ותירץ שאינה נאמרת שלא במקום זימון והקשה הרי הזן שכשאין זימון מיהא סמוכה להמוציא ונשאר בקושיא, והקשה הרי הטוב והמטיב שהיא סמוכה ופותחת ואע"פ שכל הקצרות פותחות וכבר הוזכרה בברייתא בראשון של מסכתא זו בכלל הקצרות מ"מ הואיל ויש בה קצת אריכות הוא דנה עכשיו במטבע ארוך, ותירץ משנתנו הרוגי ביתר לקבורה נקבעה, כלומר אינה מעיקר ברכות אלא שקבועה כאן באקראי והרי הוא כאינה סמוכה, והקשה הרי קדושא כלומר שסמוך לב"פ הגפן ופותח, ותירץ שאם היה יושב ואוכל מבעוד יום וקדש עליו היום אינו מברך ב"פ הגפן, ויש בקצת ספרים עוד קושיא והא סופא והוא בקושיא דגאולה והזן לדעת חכמים שהזכרנו שהיו סוברים שכל שפותח אינו חותם והקשה לו מן החתימה, ותירץ ק' מונה טופס ברכות כך הוא כלומר שמטבע ארוך בלא סמיכות פותח וחותם והלכך קושיית הזן שנשארה בקושיא עכשיו נתרצה, וכן סופא דגאולה אין צריך לתרצה דדעתם דשתים הם, וכן נראה שתירצה דקושית הטוב והמטיב שקצרה היא ופותחת אף בסמיכות והוא שנא' שם אמר ר' יודן מטבע קצר פותח ואינו חותם ארוך פותח וחותם, ומ"מ אנו אין אנו גורסים בקדוש והא סופא ובקצת ספרים לא מצאנוה, וסופא דגאולה פרשנו על יהללוך כמו שכתבנו, ואף למי שגורס והא סופא בקדוש הא כדאיתא והא כדאיתא:

ולמדת מ"מ מתלמוד המערב שהלל של ליל הפסח מברכים עליו אם אחת אם שתים על הדרך שכתבנו, ומ"מ הרבה גאונים מפרשים שלא לברך עליו הואיל וחולקים אותו לשנים, ואע"פ שאמרו במסכת נדה [נ"א ע"ב] כל הטעון ברכה לפניה טעון ברכה

לאחריה [הג"ה המ"ל לפנינו במשנה שם איתא בזה"ל כל הטעון ברכה לאחריו טעון ברכה לפניו ויש שטעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחריו, וכן הובא המשנה הזאת כצורתו במכילתין לעיל (מ"ד ע"ב) עי"ש] אין למדין מן הכללות, ואף הם כתבו שיוצר אור ואהבת עולם אינם ברכות של ק"ש אלא ברכות בפני עצמם ואין לק"ש ברכה לפניה ואעפ"כ מברכים לאחריה, והדברים זרים שהרי במשנתנו אמרו בפרק א' בשחר מברך שתים לפניה וכו' וכן הדברים זרים לפרש בהא סופא על חתימת הברכה ואע"פ שזו של הזן ושל קדוש מוכח כן, כבר פרשנו בהזן דרך אחרת עד שלא נצטרך לומר שלא ידע הוא שיהא פתיחה וחתימה בברכה אחת שהרי כל ברכה ראשונה של מטבע ארוך כך הוא, ועוד שאם כן היה לו להקשות כן בהבדלה, וכן בקדוש היום יש לנו לפרש בה כך כלומר שבקדוש של י"ט הוא נאמר, ואמר והא סופא על ברכת שהחיינו, ותירץ בה טופס ברכות כך הוא, כלומר שכל מטבע קצר יהא פותח בברוך אף בסמיכות ואף בהרי הזן יש מפרשים בה הרי יברך כלומר הזן שסמוכה לברוך וכו', ותירץ שניא יהא שאם היו ב' וכו', וחזר והקשה הרי הזן כלומר מאחר שאתה אומר שאם היו ב' וכו' הרי אף בהזן עצמו לפעמים שאינו אומרו ונמצאת ברכת הארץ שאינה סמוכה והיה ראוי לפתוח בה והוא ג' שהיו אוכלים ויצא א' מהם לשוק שצריך שיהא עמהם כל כדי שיעור הזמון דהיינו עד הזן וכשיחזור חוזר למקום שפסק ועד הדרך שפרשוה גדולי המפרשים, וא"כ היה לו לפתוח בברכת הארץ בברוך ונשארה בקשיא אלא שיש לומר דמילתא דלא שכיחא לא עבדי בה תקנתא:

הטוב והמטיב פותחים בה בברוך שאחר שאינה מן התורה לא עשאוה סמוכה לחברתה ואין חותמין בה בברוך מפני שעשאוה כמטבע קצר שאילו היתה נקראת מטבע ארוך אי אפשר שלא לחתום בברוך ואע"פ שאנו מאריכים בה וכמו שאמרו בפרק זה שצריכה שתי מלכיות לבד מדידה, וכן במדרש אמרו ג' גמולות ג' הטבות ג' מלכיות הואיל וכל אריכות שבה אינו אלא הזכרת שמותיו של הקב"ה כמטבע קצר הוא, ומפני זה אין ראוי לומר בה תתברך לעד וכו' אלא בא"י אמ"ה אדירנו וכו' וגדולי המפרשים כתבו הטעם כדי שיהא בה היכר לפועלים כמו שכתבנו בפרק א':

זה שביארנו בהטוב והמטיב שהוא מטבע קצר יש שהביאוה מתלמוד המערב שבפרק א', ומן התוספתא והביאוה בתלמוד המערב מספר ברכות שמקצרים בהן המברך על הפירות ועל המצות וברכת הזמון וברכה אחרונה של ברכת המזון, ומ"מ אפשר שלא נאמר בה אלא לענין שלא יאריך בה אבל לא להיותה מטבע קצר ומתוך כך הם חוזרים ושואלים בה מפני מה אינה חותמת בברוך שהרי מטבע ארוך היא שהרי צריך לומר

בה ג' טובות ג' גמולות ג' מלכיות כמו שכתבנו, ומתרצין בה כמו שכתבנו, וכן תירצו חכמי הדורות שראוי היה לחתום בה ולא לפתוח והם פתחו בה כדי להכיר שאינה מן התורה ולא רצו לעלותה על של תורה ומאחר שפתחו בה שלא כדין חלקו חתימתה, ובתוספות כתבו שהם תקנוה קצרה לגמרי אלא שהאחרונים הוסיפו בה, ואין הדברים נראים אלא שאף בימיהם היו קצת חכמים נוהגים להאריך בה ולחתום, והוא שאמרו בתלמוד המערב שבפרק ראשון ר' יוסי הגלילי היה מאריך בברכה אחרונה של ברכת המזון:

תלמוד מו:

ברכה אחרונה של מזון ר"ל הטוב והמטיב שמברכים אותה בבית האבל מוסיפים בה דברים והוא שאומר המלך החי הטוב והמטיב דיין האמת שופט בצדק ולוקח במשפט שליט בעולמו לעשות כרצונו ובכל אנחנו חייבים להודות לו ולברכו הוא ברחמיו יגדור פרצותינו ופרצות עמו בית ישראל ואעפ"כ אין חותמין בה ובתלמוד המערב אמרו אין אומר המלך החי אלא בבית האבל:

אע"פ שאמרו תכף לנטילת ידים ברכה יראה מסוגיא זו שלא בתכיפה גמורה אלא כל שאין ביניהם שיעור אלא בכדי נטילת ארבעה תכיפה היא, ולעיקר השמועה אע"פ שלענין פסק אין לנו בה דין ודברים, לענין ביאור מיהא כך הוא פירושה:

אמר ליה ריש גלותא לרב זביד [הג"ה בגמ' איתא א"ל ר"ג לרב ששת] אע"ג דרבנן קשישי אתון כלומר ויודעים בטיב מנהג, בצרכי סעודה מיהא פרסאי בקיאי מינייכו כלומר ואני נוהג כמותם, בזמן שהם שתי מטות וכו' פי' דרכם היה להסב באכילתם במטה שעל הקרקע לפני כל אחד ואחד ובהסבת שמאל ובזמן שהם שנים גדול מיסב בראש ושני לו למטה הימנו ראש השני סמוכים לרגליו של ראשון, ובזמן שהם ג' מיסב גדול באמצע ושני לו בראש למעלה הימנו ופושט את רגליו כנגד הארץ שלא לפשטם כנגד ראשו של גדול, ושלישי יושב למטה הימנו ראשו לרגלי הגדול ונמצא גדול באמצע והשנים נוח להם לשמשו ביחד, ועל זו שאלו רב זביד היאך היה הוא נוהג כן שהרי דרכו של גדול לדבר עם השני לו והרי אין נוח לו לדבר עמו אלא אם כן זוקף ראשו כנגדו והוא שאמר אי בעי לאשתעויי מיתריץ ויתיב כלומר מתקן עצמו להיות דבורו עמו נוח לו, ותירץ לו דבמחוג משתעי, ר"ל ברמיזת אצבעות, וחזר לו הנשיא לסדרו ואמר מים ראשונים מתחילים מן הגדול, ואף על זו שאלו והרי ודאי אינו מיסב עד שיטלו כלם והאיך ראוי להיות גדול יושב וצריך לשמור ידיו עד שיטלו כלם, ותירץ דלאלתר מנחי פתורא קמיה

ומכיון שהסב אין ידיו צריכות שמירה, ואע"פ שאינו אוכל שמ"מ כל שהוא בשלחן לבו לאכילה, ומ"מ ראוי לעיין היאך הקשה לו בזו והרי בבריתא שלנו נאמרה כן כמו שיתבאר בסמוך, פירשו בה דלדידן משום דגדול בוצע והנטילה אות לבציעה וראוי שיטול תחילה להיות לאות לו על הבציעה אבל פרסיים שאין להם בציעה למה ואע"פ שרב זביד לא על הפרסיים היה מקשה אלא על שהיה הוא נוהג כמותם כך פירושו אם לשבח המנהג אתה נוהג כמותם אין כאן שבח, ואם מתורת בציעה אם כן לא מסדר מנהגם את עושה כן, ותירץ לו שמתורת מנהגם היה עושה ואע"פ שלא היה הוא בוצע אלא שמניח מקומו לאחר ומשום דלאלתר יהבי תכא קמיה, וחזר לסידרו לומר מים אחרונים מתחילים מן הקטן, ואף בזו שאלו וודאי אין מים אחרונים אלא עד שיסלקו את השלחן וישב גדול וידיו מזוהמות עד שנוטלים כלם את ידיהם, ותירץ לו דלא מסלקי תכא עד דמשו ידיהו ואין מפסיק באכילה אלא מי שנטל, ואמר ליה רב זביד שהברייתא שלנו מסדרת לנו סדר אחר והוא שאף בג' שני לו למטה הימנו ושלישי למטה מן השני ונמצאו שניהם למטה ויכול לדבר עם שניהם בלא טורח, ויש גורסים שני לו למטה והשלישי למעלה כדי שידבר עם השני לו להדיא והשלישי שלמעלה ישמש:

מים ראשונים מתחילים מן הגדול ומותרת בציעה כמו שכתבנו, אחרונים בזמן שהם ה' מתחילים מן הגדול ולא גדול ממש אלא כל שנתנו לו מקום לברך אלא שמאחר שהברכה ראויה לגדול אלא אם כן נתן רשות לברך הוא סותמה בגדול ומ"מ עיקר הענין לכבוד הברכה שיהא נותן בה לב בעוד שהאחרים נוטלים ושערו בנתינת לב עליה שיעור נטילת ד' ולפיכך אם היו יותר מד' עד כמה מתחילים מן הקטן עד שיגיעו לה' וחוזרים ומתחילים מן הגדול ר"ל שמנוהו לברכה, והוא שאמרו למקום שמים אחרונים חוזרים שם ברכה כלומר שחוזרים ליטול ראשון לחמשה, והוא שאמרו הנוטל ידיו באחרונה הוא מזומן לברכה ור"ל תחלה לאותם ה', ומ"מ אתה למד ממנה דרך סלסול וכבוד הגדולים בסעודה הן לסדר היטב הן להקדמת הנטילה ושאר מיני כבוד לפי מנהג העם ולפי מנהג המקום, ושמא תאמר למה שאמרו בזמן שהם ק' מתחילין מן הקטן הרי הוא יושב וידיו מזוהמות עד שיטלו כלן, אין זו קושיא דלדידן משום ברכה הוא וכדי שתהא נטילתו קרובה לברכה עד שיגיע לחמשה כדי ליתן מתוך נטילתם לב לברכה ושהיא קרויה בכך תיכף לנטילה סעודה, אבל לפרסיים שאין להם ברכה למה וזה מנהג הנשיא משום ברכה לא היה לו לבא בה מתורת פרסיים מנהג כדרך שביארנו במים ראשונים:

אע"פ שראוי לאדם לכבד הבריות יש מקומות שאין חיוב לכבדם בהם ואין בכבוד שבהם שום סלסול ולא שום מוסר, והוא שאמרו שאין מכבדים בדרכים ועיקר פירושה אף

בתוך העיר מפני שאין לדבר סוף ויהא יומו קצר למלאכה, וכן שמעכב בני רשות הרבים למלאכתם, וגדולי הרבנים פרשוה בהולכי דרכים בעיר מכבדין, ואין נראה כן מדקאמר דוקא בפתח הראוי למזוזה אלא בין בעיר בין בדרך, ומה שאמר במסכת שבת פרק במה בהמה [נ"א ע"ב] חמור שעסקיו רעים כגון זה מהו לצאת בפרומביא דמשמע שצריך הוא לפייסו, מ"מ כל שאפשר לפייס מפייס, ולא בגשרים מפני הסכנה, ולא בידים מזוהמות שמא מתוך שמפציר בכבודו שוכח הוא את זוהמתו ואוחז בכנף מעילו, ויש מפרשים דבר זה בנטילת מים אחרונים אלא שיהו נוטלים בערבוביא אחר שנטל המברך מפני סכנת מלח סדומית, וכן פרשוה גדולי המפרשים שאינו משמש את הגדול בידים מזוהמות וכן אין מכבדין בפתח בית המרחץ ובית הכסא אלא בפתח הראוי למזוזה:

תלמוד מז.

מי שברך המוציא הוא ראוי לטעום תחלה קודם האחרים ואם רצה לחלוק כבוד לרבו או למי שגדול ממנו הרשות בידו ובוצע עצמו אין רשאי לטעון עד שיענו רובם אמן, אבל אם ענו רובם אמן אע"פ שהיה שם מי שלא גמר אמן עדיין טועם שכל העונה אמן יותר מדאי אינו אלא טועה, בד"א בשהיו כלם זקוקים לככר אחד אבל אם היה ככר ביד כל אחד ואחד אין צריכים להמתין שיטעום המברך תחלה אלא משנגמרה הברכה טועם מי שירצה הואיל וככרו בידו, ומה שאמר בעל הבית בוצע כדי שיבצע בעין יפה וכן טול ברוך דמשמע שהמסובים אוכלים משל בוצע דוקא בזקוקים לככר אחד, וכן התבאר בתלמוד המערב, וכן בכוס של קדוש אם היה כוס בידו של כל אחד ואחד וכמו שאמרו בערבי פסחים [ק"י ע"א] גחין ההוא סבא וכו', ואם היו כולם זקוקים לכוס חד שותה המברך תחלה אלא אם כן היה חולק כבוד לרבו או למי שגדול ממנו, ונמצאו אכילה ושתיה שוות בדין זה, ולשון תלמוד המערב ר' בא בשם רב מסובין אסורים לטעום עד שיטעום המברך ר' יהושע בן לוי אומר שותין ואע"פ שלא שתה המברך, מה פליג ביניהון מה דמר רב שבזקוקים לככר אחד מה דמר ר' יהושע בשכל אחד כוסו בידו או כל שזקוקים לככר אחד או לכוס אחד אע"פ שהושיט מככרו לכל אחד קודם שיטעום וכן ששפך מכוסו לכוס של כל אחד אין יכולין לטעום או לשתות עד שיטעום או שישתה המברך, וכן למדת שאין צריך לשפוך כוס של ברכה לשאר הכוסות שהרי אם היה כוס בפני כל אחד שותה קודם למברך וכבר למדנוה גם כן מההוא סבא דגחין וכו', אלא שבתוספות כתבו שאם היו הכוסות שלפני האחרים פגומים צריך לשפוך מכוס המברך לתוכם הואיל ואינן ראויין לברכה, וכן בככר אם היה של בוצע יפה וראוי יותר מאותו

שלפניהם כולם צריכים לאכול משל בוצע, ויש חולקים לומר שמאחר שאם רצו אין צריכין לשתות אין חוששים לפגום אלא בשל מברך, והתבאר בתלמוד סנהדרין שהבוצע אינו בוצע אלא ממקום שנגמרה בו אפיית הלחם יפה יפה:

מדרכי המוסר שאם היו שנים אוכלים בקערה אחת והיה האחד שוהה השני ממתין לו אבל אם היו ג' אוכלין אין השנים ממתינין לאחד:

העונה אמן צריך שיכוין בענייתו כמברך ברכה עצמה, לא יענה אמן חטופה כלומר שיענה קודם שישלים המברך ולא אמן קטופה ר"ל בחצי מלה כגון שמבליע אות ולא אמן יתוה ר"ל שיענה אמן בלא שמיעת חתימת הברכה הא כל ששמע חתימת הברכה אע"פ שלא שמע גוף הברכה עונה והמברך לא יברך דרך הדיוטות ר"ל שיזרוק הברכה מפיו במהירות כמי שנושא משוי ורוצה לפרקו אלא במתון ובכונה שלמה ויש מפרשים שהמכוין לענות אמן לא יאמר עם המברך טופס הברכה שהרי נמצא עונה אמן אחר עצמו אלא ישמע את הברכה ויענה אמן:

זה שביארנו באמן יתומה שענה בלא שמיעת חתימת הברכה, יש מפרשים גם כן בלא שמיעת גוף הברכה אע"פ ששמע החתימה עד שישמע את הכל, ומביא ראיה ממה שאמרו בפרק אלו דברים במה שאמרו שם עונים אמן אחר ישראל המברך ומקשי לא שמע היכי נפיק וודאי כבר שמע החתימה ואעפ"כ שאל בה היכי נפיקף ויש לשאול על שתיהן ממה שאמרו במסכת סוכה [נ"א ע"ב] הלה מניף בסודרין ועונים אמן ואע"פ שלא שמעו את המברך מאחר שנותנים לב על כך ויודעין על מה עונין, אע"פ שלא שמעו, וכן באחרון של סוכה החזן מניף בסודרין בשעת גמר ברכה כדי שיענו אמן מפני שלא היו שמועין קולו של ש"צ, ואין זו קושיא אצלי במקום שאי אפשר דיו בכוונת הלב, ולשטה ראשונה מיהא יש להקשות בה ממה שכתוב בפרק אלו דברים כמו שכתבנו, ותירצו שכל שהברכה אינה יוצאה מפי שליח צבור או הממונה להוציא אינו יוצא עד שישמע את הכל, וזו שבפרק אלו דברים בכלל זה הא כל שהברכה יוצאה מפי הממונה להוציא עונה ובלבד שישמע החתימה, ויש מפרשים אמן יתומה שלא ענה תכף לברכה אלא אחר זמן, ובאמן חטופה שהזכיר הה"א כאלו נקודה בחט"ף פת"ח, ובקטופה שהפסוק בחצי המלה כאלו הן שתי תיבות:

שנים שהיו אוכלים וגמרו אכילתן בכדי שבעם ובא אחד אליהם ורוצה לאכול כדי להצטרף עמהם לג' ולהביא עליהם חבות זמון הואיל וכבר גמרו השנים סעודתם אין מצטרף עמהם לזמון אפילו הסב עמהם, ואם לא אכלו השנים אכילה גסה אלא אכילה בינונית עד שאלו היו באים לפניהם דברים החביבים עליהם עדיין אוכלים מהם אע"פ

שאין אוכלים פת ואפילו מיני פירות אין זה גמר סעודה ומצטרף זה עמהם אם הוא אוכל פת ומזמנים כל זמן שלא הכינו לברכה ובלבד שיסב עמהם אבל משהכינו עצמן לברכה כגון שאמרו הזמינו כוס לברכה או כיוצא בזה אין אחד מצטרף עמהם, ויש מפרשים שצריך שהראשונים לא יהו שבעים כל כך שלא יאכלו פת עם אותן הדברים החביבים, והוא שלקחו בלשון ארדי וגוזלי שדרך בני אדם לאכול עמהם פת:

בני אדם שהיו אוכלים ובא אחר אליהם ומצאן אוכלים והצטרף עמהם, אם זה האחרון שבא על ידי גלגול הוא גדול מן האחרים ראוי להם לחלוק לו כבוד שיברך להם אע"פ שעל ידי גלגול הוא בא ואינו מעיקר סעודה וכבר ביארנו למעלה שהנוטל מים אחרונים תחלה זריזותו זכתה לו לברך, ומ"מ כל שהן נוטלים על פי העומדים לשם בין במים ראשונים בין באחרונים מתחילים מן הגדול ואם נתיחד אחד לברך הוא נוטל תחלה ואחריו הגדול ושאר הסועדים נוטלים כמה שהם יכולים, ואין מכבדין בדבר זה שהרי אין מכבדין בידים מזוהמות כמו שביארנו:

בתלמוד המערב התבאר שאם היה שם כהן ת"ח מצוה להקדימו אפילו היה שם גדול הימנו אבל מסיבה שיש שם ת"ח אין מניחין לברך לפניו עם הארץ אפילו היה כהן גדול:

המשנה השנית אכל דמאי וכו', כונת המשנה לבאר שמי שקבע עיקר סעודתו בעבירה ר"ל שעיקר הדבר שעליו ברכת המזון באה היתה באסור אין שם זמון שאין לאוכל אסור ישיבה הראויה להיות ישיבה קבע, והסבה ראויה שתהא קרויה הסבה, ואפילו היתה אכילתם בשוגג מכל מקום לא אכלו דבר הראוי לקבוע עליו ואף הסבה אין מועלת בה, ויראה לי שאפילו הסכימו שלשתם בעבירה ופרשו קבע שלהם על אותו אסור אין הדבר מועיל כלל, ומ"מ ברכת המזון לדעת גדולי המפרשים אינה נפקעת מהם אלא מברך כל אחד לעצמו הואיל ונהנה שלא אמרוה בזמון אלא שאינו בא אלא בקביעות ואין ראוי להתחבר ולקבוע עם אוכלים אסור, אבל ברכה ודאי מברכים לעצמם, ויש אומר שאף הם אין מברכים לעצמם ואם ברכו אין עונים אחריהם אמן, וכן כתבוה גדולי המחברים באכילת טבל, וכן נראה שבודאי כל שכן הוא ופי' משנתנו דסד"א יזהר הוא מלברך אבל אנו מ"מ נזמן עליו קמ"ל, ואע"פ שגדולי המפרשים מגיהים עליהם יש לדעתי ראיה לדבריהם ממה שאמרו בשבת פרק הדלקה [כ"ג ע"א] הדמאי מערבים ומשתתפים בו ומברכים עליו, משמע שהטבל אין מברכין עליו והרי זה כאוכל חזיר ונבלה ואפילו אם היה אוכלם בהיתר כגון עוברה שהריחה וחולה שיש בו סכנה אינו מברך, ומ"מ אוכלים המותרים אלא שנתבשלו בשבת בהיתר אם על ידי עכו"ם בשאין בו סכנה, אם על ידי ישראל בשיש בו סכנה וכן אם הותר לאכול ביום הכפורים מצד חולי ודאי מברך, ויש

חולקים בזו ואין דבריהם נראים ובסוף פרק ב' של דמאי אמרו היה נדור מן הככר ואמר לו תן לי ואוכלנו, יין ונתגלה ואמר לי תן לי ואשתנו, לא יתן לו שאין מאכילין לאדם דבר האסור לו, וכן לא יושיט אבר מן החי לבני נח וכוס של יין לנזיר וכו' וכולן אין מברכין עליהם ואין מזמנים עליהם ואין עונים אחריהם אמן:

ונשוב לדברינו והוא שעכשיו מפרש במשנה זו אי זה פת נקרא פת של אסור שלא יהא ראוי לזמן עליו, ואיזו מזמנים עליו אע"פ שיש בו נדנוד עבירה, ואמר על זה אכל דמאי והיא תבואה של עמי הארץ שחשודים על המעשרות מזמנין עליו שהרי מכל מקום רוב עמי הארץ מעשרים הם ואע"פ שאין אכילתו ראויה לו מ"מ פירשו בגמ' מיגו דאי בעי מפקר נכסיה והוה ליה עני וחזי ליה, ושמא תאמר מה צריך להפקיר כל נכסיו יפרשה בשהפקיר אותה תבואה לבד שהרי משהפקירה פטורה מן המעשר מ"מ תירצו בה שלא אמרו בהפקר שפטור מן המעשר אלא בדבר שלא נכנס עדיין לכלל חיוב אבל בנכנס לכלל חיוב אין הפקר מפקיעו, ובדומה לזה אמרו בספרי לענין הקדש וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל בא הכתוב ללמד על מקדיש תרומתו עד שלא מריח שהוא פטור מן המעשרות או אף משימריח כן ת"ל ראשית דגנך, וכן מי שאכל מעשר ראשון הניתן ללוי שנטלה תרומת מעשר שבו הנתנת לכהן והוא שקרוי בתורה מעשר מן המעשר שמאחר שנטלה תרומתו מותר הוא לזרים ואפילו הקדימו מעשר ראשון זה לתרומה גדולה הראויה לינטל תחילה אחת מחמישים וליתן לכהן והפריש זה תחלה מעשר ראשון ולא הפריש תרומה גדולה אלא ממ"ה הנשארות ונמצא חלק קטן של תרומה גדולה מעורבת עם מעשר זה וכגון שהקדימו בשיבלין קודם שנעשה דגן כגון שנתן לו ה' עמרים מנ' שלא חלה עליהם בשעת מעשר חיוב תרומה גדולה עד שיעשה דגן ואע"פ שאין ראוי לעשות כן לכתחילה מזמנין עליו בדיעבד, אבל אם הקדימו בכרי טבל גמור הוא ואין מזמנין עליו, וכן אם אכל מעשר שני אחר שנפדה חוץ לירושלים וכן הקדש שנתחלל הואיל ונפדו ונתחללה קדושתם על איזה דבר ואע"פ שלא הוסיף חומש שאין חומש מעכב:

והשמש שאכל כזית אע"פ שהיה לנו לומר שאין לו קבע עמהם מ"מ הואיל ובא עמהם מצטרף עמהם לזמון, וכן הכותי קודם שעשאום עכו"ם גמורים, ואף בזו פירשו בגמ' בכותי חבר שאם אינו חבר תיפוק ליה דהוה ליה עם הארץ ועם הארץ אין מזמנין עליו כמו שיתבאר בגמ' וסתם כותיים מעשרים הם, ומה שאמרו [עירובין ל"ו ע"ב ובכ"מ] הלוקח יין מבין הכותים וכו' לאחרים אין מעשרין אבל לעצמן מעשרין ומ"מ עכשיו עשאום כעכו"ם גמורים ואין אנו צריכים לה, אבל אם אכל טבל והוא שאין מעושר כלל

אפילו בטבל שאינו טבול אלא מדרבנן כגון שצמח מן העציץ שאינו נקוב או שהוא טבול לחלה אף בזמן הזה, וכן כתבו גדולי המפרשים אלא אם כן נשתייר מאותו פת עד שנאמר עליו אוכל והולך ואחר כך מפריש וכן של פירות, וכן מעשר ראשון שלא נטלה תרומתו וה"ה שנטלה אלא שלא נטלה כהלכתה כגון שהקדימו בכרי, וכן מעשר שני והקדש שלא נפדו וה"ה שנפדו אלא שלא נפדו כהלכתן כגון מעשר שני שחללו כל כסף שאין בו צורהוהקדש שחללו על גבי קרקע בכל אלו אין מזמנים כלל על אוכליהן, והשמש שאכל פחות מכזית וזו לא הוצרכה אלא דאגב גררא דאידך נקטיה והנכרי אפילו התחיל להתגייר כגון שמל ולא טבל אין מזמנין עליו:

תלמוד מז:

כסף שאין בו צורה שהזכרנו הוא הקרוי בלשון הסוגיא אסימון וכבר אמרו מאי אסימון פולתא ואע"פ שאמרו במסכת שבת בפרק במה אשה [ס"ה ע"א] בענין סלע שעל גבי הצנית אי משום צורתא לעביד ליה פולתא דאלמא פולתא יש לה צורה, פי' בתוספות שיש בה צורה אלא שנפחתה, ולי נראה שהזכירה אחר שאינה בצורת מטבע ונקראת פולתא הן שיהא בה צורה הן שלא יהא בה צורה אלא שסתמא אין בה צורה, יש מי שאומר שאם אכל עם המודר הנאה ממנו אע"פ שהוא אינו יכול לאכול ממה שאוכל חברו הואיל וחברו יכול לאכול ממה שהוא אוכל מצטרף עמו לזמון הואיל ויש כאן צירוף הראוי מצד אחד, וכיוצא בזה התבאר בראשון של ערכין שאם אכלו ב' חולים וכהן עמהם שאוכל תרומה מצטרף עמהן הואיל וכהן יכול לאכול עמהם במה שהם אוכלים, אבל אם היו שלשתן מודרים הנאה זה מזה אין מצטרפין ואע"פ שהיה לנו להתיר מיגו דאי בעי מפקר נכסיה, התם משום דסמכינן נמי על טעם רוב עמי הארץ מעשרים הם, אבל אסור תורה במה שאסרו עליו בעשת הקבע לא, והוא הדין אם אכל דבר שאסורו עליו בנדר, ומ"מ כתבו בתוספות שאם אחד מהם נזהר מפת של עכו"ם ואחרים אינן נזהרין מזמנין הואיל ואין כאן אסור ברור אע"ם שהוא מחמיר על עצמו וכן בכל מה שאין איסורו ברור:

ויראה לי בביאור משנתנו בכל מה שאמרו בה שאין מזמנין עליו דוקא בשהאיסור הוא בעיקר הדבר שעליו הוא קובע סעודתו ושברכת המזון באה עליו כגון פת, אבל אם אכל פת של היתר ואכל לפתן של אסור עמו בשוגג או שאכל במקרה ובשוגג איזה דבר של אסור בתוך סעודתו נראה לי שמזמנין עליו שאין הכונה אלא במה שברכת המזון באה עליו והוא הענין שכל הפרטים הוזכרו במיני הפת.

זהו ביאור המשנה, ובגמ' באו עליה קצת דינים אלא שרובם פרשנו במשנה ומה שנשתייר מהם לפרש כך הוא, אע"פ שהדמאי אסור מדרבנן הקלו בו על נותני צדקה להאכילו לעניים, ועל מכניסי אורחים להאכילו לאורחים הנכנסים בבתיהם אפילו הם ישראלים וכן היא בתלמוד המערב, והטעם שכל שהוא חוץ מביתו כעני הוא, הכותיים כבר עשאום כעכו"ם גמורים ואפילו כותי ת"ח אין מזמנין עליו:

עציץ זה שחלקנו בו בין נקוב לשאינו נקוב יש מפרשים בשל עץ שאם בשל חרס אף שאינו נקוב כנקוב וראייתם ממה שאמרו במנחות פרק כל קרבנות הצבור, תני חדא שבעציץ ושבספינה מביא וקורא ותניא אידך מביא ואינו קורא ותירץ עציץ אעציץ לא קשיא כאן בספינה של עץ כאן בספינה של חרס אלמא בספינה שאינה נקובה בשום פנים אחר שהיא של חרס חייב במעשר ואם כן מה שלא תירץ כן בעציץ מפני שסתם עציץ של עץ הוא, ומ"מ בתוספתא שביעית אמרו טומנו בעציץ שלא יצמח אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר ונתתם בכלי חרש למען יעמדו ימים רבים, וכן אמרו במסכת גיטין [כ"א ע"ב] כתבו על חרס של עציץ נקוב אלמא סתם עציץ של חרס הוא, ושאף בשל חרס יש לחלק בין נקוב לשאינו נקוב, ויראה שאין חילוק בין של עץ לשל חרס, ומ"מ לענין בכורים הלכה שמעציץ נקוב ומספינה אינו מביא כלל, וכבר כתבנו עיקר הדברים בענין זה בראשון של גיטין:

עם הארץ גמור מדין הלכה אין מזמנין עליו אלא שהדברים נאמרו באותם הימים שהיו נזהרים מלישב במעמד עמי הארץ אבל מימות התלמוד ואילך לא ראינו מי שהקפיד על כך ואפילו עם הארץ שאינו יודע לענות מזמנים עליו שאין לנו ולענייתו דין ודברים אנו מזמנים עליו ואם יענה יענה, ואפילו מי שרוצה לנהוג כדין האמור בהם נראה שעמי הארץ מזמנין לעצמן אם היו שלשה כדין נשים ועבדים, יש מי שאומר שאף בימיהם לא היו נמנעין מזמון על עם הארץ אלא בעם הארץ שאינו מעשר פירותיו ועכשיו שאין מעשר מזמנין עליהם מן הדין, כל מקום שנא' בו עם הארץ לא מפני שאינו בן תורה לבד אלא מפני שאינו מתנהג כראוי ולא בדרך שיהא ראוי לת"ח להתחבר עמו ולישב בקבע בסעודה שלו שהרי נכרי שמל ולא טבל ונשים ועבדים לא נתמעטו מצד שאינן בני תורה אלא מצדדים אחרים כמו שיתבאר:

המשנה השלישית נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהם וכו', בא לבאר מי הם אותם שאין ראוי לזמן עליהם ובאיזו אכילה מזמנין, ואמר שהנשים והעבדים והקטנים אין מזמנין עליהם והטעם בנשים ועבדים מפני שאינן בברית ותורה ואין להם חלק בארץ וכן הקטנים מפני שאינן בני דעה ואפילו למי שאומר שהנשים חייבות בברכת המזון

אין מזמנין עליהם שאין ישיבתם חשובה קבע אצל זכרים וכן שמא יבא הדבר לידי פריצות אבל הם מזמנים לעצמם, אלא שהנשים אין מזמנות אף עם העבדים משום פריצות, ויש מפרשים שנשים עם בני חורין לא משום פריצות הוא אלא שאין להם קבע מהם, ויש שמוסיף בה שכל שיש ג' בזולתן אף הם מצטרפות ומזמנות ואם אין שם ג' יוצאה בברכת בעלה או בנה או בברכת איזה שיברך שהרי במקום הדחק אשה מברכת לבעלה, ומה שביארנו שהן מזמנות לעצמן יש אומר דוקא בזמון ג' שאין בו הזכרת השם אבל אם היו עשר אע"פ מכל מקום אין מזמנות בשם שהזכרת השם דבר שבקדושה הוא ואין דבר שבקדושה מסור לנשים, ויש שחולקים בכך ויראה כדעת ראשון ממה ששאלנו הזכרת השם בברכה בעשרה מדכתיב במקהלות ברכו אלקים, ונשים ועבדים לא איקרו קהל, ומ"מ לענין צירוף אין מצטרפות אפילו סניפים לעשרה ואע"פ שקטנים מצטרפים לפעמים שאני התם דאתו לכלל חיוב, ואע"פ שבמקרא מגילה מצטרפות לעשרה ומוציאות את הרבים בזה חיובם שוה, אע"ג דבקריאת התורה לא אמעוט אלא מפני כבוד צבור מ"מ אינה עולה למנין של מעמד ותפלה, יש אומר שאף אין עולה למנין הזו' או שמא לא נתמעטו אלא מזימון ומשום דשכיח פריצותא במזון, וכן יש מי שאומר שאף זימון ג' אינו חובה להם אלא אם רצו מזמנות אם לאו לאו, וגדולי המחברים כתבו שחייבות לזמן לעצמם, וכן נראה מסוגיא ראשונה של ערכין שאמרו שם הכל חייבין בזמון לאתויי נשים ועבדים וקטנים, וכן יש מי שאומר שהקטנים שהגיעו לחנוך מזמנים לעצמם, ואע"פ שאמרו נשים ועבדים מזמנים לעצמן ולא הוזכר בזה קטנים מפני שבנשים ועבדים הוצרכה ללמדה.

ועד כמה מזמנים לעצמם כלומר עד כמה יאכל זה המצטרף עמהם עד שיהו רשאים לזמן עליו עד כזית ופרשוה בגמ' מדכתיב ואכלת ושבעת ואכלת זו אכילה ושבעת זו שתיה ואכילה בכזית, ור' יהודה אומר עד כביצה שהוא סובר ואכלת ושבעת כלומר אכילה כדי שביעה והוא כביצה ואף לדעת ת"ק לאו דוקא שאם לא שתה לא יהא טעון ברכה צן התורה אלא שאף בשתיה טעון ברכה לאחריו ויש מי שכתב כן ואין דבריו נראין, ולעיקר המחלוקת הלכה בכזית, ויש מפרשים עד כמה מזמנין כלומר עד כמה מברכים אלא אורחא במלתא נקט שמן הסתם מחזירים הן אחר הזמון, **זה פי' המשנה** ודינים הבאים עליה בגמ' כך הם, מה שהתבאר במשנה שהקטנים אין מזמנים עליהם דרכים חלוקים יש בו ואף לגדולי הראשונים מחלוקת ישנה בענין זה והשטה הנכונה בזה הוא שהקטן היודע מבינתו למי מברכים הגון, סתם קטנים כבן ט' ובן י' אע"פ שלא הביא שתי שערות מזמנין עליו לזמון ג' ובנודעים בחריפות ופקחות אף בפחות מכן, וראיה

לדבר מעשה של אביי ורבא דהוו יתבי קמיה דרבה בסעודתא ואמר להו למי מברכים אמרו ליה לרחמנא ורחמנא היכא יתיב אביי אחוי כלפי טללא ורבא נפיק לברא אחוי כלפי שמיא, וודאי קטנים היו שאלו היו גדולים לא היו שואלים, וכן יראה לענין זמון ג' היה שהוצרך לאחד מהם וכדקאמר בסעודתא, וסתם סעודה אינה בעשרה ומעתה כ"ש לזמון עשרה, פחות מכן אין מזמנין עליו לא לג' ולא לי', וכן בתפלה נעשה סניף לי' אם יודע למי מתפללים פחות מכן אין נעשה סניף ונמצא לשטה זו שזמון ג' וזמון י' ותפלה שוים בדין זה, ומ"מ לא הקלו אלא בקטן אחד אבל בב' וג' לא הקלו לא לזמון ולא לתפלה וכן לא הקלו בהן בעבד וכ"ש שלא הקלו בשנים לזמון ג', וכן הדברים נראין:

זהו כלל הנראה לי בדין זה לפי שטת שמועה זו ואנו מפרשים בה לית הלכתא ככל הני שמעתתא לא כראשונה שאמרה בה בקטן המוטל בעריסה מזמנים עליו, ולא כשניה שאמרה שעושים אותו סניף לי' ולא כשלישית שאמרה ט' ועבד מצטרפים, ולא כרביעית שאמרה ט' ונראין כי' מצטרפין ר"ל שהיו מתכנסים כאחד או מפוזרים ביותר, ולא כחמישית שאמרה ט' וארון מצטרפים, ולא כששית שאמרה שנים ושבת מצטרפים, ולא כשביעית שאמרה שני תלמידי חכמים המחדדים זה את זה בהלכה מצטרפין כלומר אע"פ שאין קובעין כאחת שהלכה מנענעתן ומצרפתן כל שיש שלישי ביניהם, ולא כשמינית שמצרכת להבאת שערות אע"פ שאינה מצרכת לכל שני גדלות והוא ענין קטן פורח, אלא כי הא דקטן היודע למי מברכין וכו' מזמנין עליו לג' וכ"ש שמצטרף לי' לזמון בשם ולתפלה, ויש מקילים בתפלה אף במוטל בעריסה וכן מקילים בב' וג' לזמון י' ולתפלה הואיל ורוב הניכר בגדולים, ממה שאמרו ט' ועבד ולא אמרו ט' וקטן אלמא בקטן אפילו ביתר מאחד, ויש מכריעים בזו דוקא בפורח ויש מקילים אף בברכה בד' הואיל ורובן גדולים ולא החמירו להצריך רוב הניכר, והם מפרשים לית הלכתא ככל הני שמעתתא על כל אותם שנאמרו בזמון ג' אבל כל שנא' בהם לי' לא נאמר בהם כלום אלא יש מהן שאינן הלכה כגון ט' ונראין כי' וט' וארון ויש מהן הלכה כגון קטן המוטל בעריסה וט' ועבד, ויש אומר דהא דקטן פורח הלכתא היא אלא דבעינן נמי בה יודע למי מברכים, ואין נראה לי דפורח ודאי יודע למי מברכים הוא, וגדולי המפרשים חולקים לומר שזמון ג' אין שום קטן מצטרף לו ואפילו קטן פורח ר"ל שהביא שתי שערות קודם זמנו, ויש מפרשים כי אף בהגיע לכלל י"ג אלא שסימניו פורחים עדיין ולא הגיעו לשיעור שיכוף ראשן לעקרן אבל היה קטן היודע למי מברכים מצטרף וזו של אביי ורבא בזמון י' היה, פירשו לית הלכתא ככל הני שמעתתא על כל מה שנא' בי' אבל לג' גדול ממש בעינן והביאוה מתלמוד המערב שאמרו שם אמר ר' יוסה כמה זמנין אכלית עם ר' תחליפא

אבא ועם ר' עניני בר סיסאי חביבי ולא זמנון עלוי עד שהבאתי שערות ר"ל שנעשיתי גדול מכל וכל, וזהו לזמון ג' ולזמון י' אמרו קטן עושים אותו סניף לי', ושאלו אם תמן שמזכיר את השם עושהו סניף תמן שאינו מזכיר את השם ר"ל בג' אינו דין שנעשה סניף והשיבו והיינו לא כל שכן תמן על ידי שמזכיר את השם עושהו סניף כלומר דוחקיו את עצמן כדי להזכיר את השם ולשבחו, וכן הדין בתפלה, ויש חולקים לומר שאין שום קטן נעשה סניף לתפלה ואע"פ שתפלה דרבנן וברכת המזון דאורייתא מ"מ תפלה צריכים לכונה אבל בברכת המזון נעשה סניף, וכן היא שנויה בב"ר בפר' וירא יעקב כי יש שבר:

תלמוד מח.

תשעה שאכלו דגן וא' מצטרף עמהם ומשלימם לעשרה אלא שלא אכל פת אלא ירק או פירות או טבל עמהם בציר או שתה כוס של יין מצטרף עמהם לזמן בהזכרת השם אפילו ז' שאכלו דגן וג' שאכלו ירק בדין זה הואיל ורוב הניכר אכלו דגן, אבל ששה שאכלו דגן וארבעה ירק אין מצטרפין הואיל ואין רוב הניכר באכילת דגן, ובזימון ג' אין מצטרף עמהם עד שיאכלו שלשתם דגן, ובתוספות מקילים בכך אלא שבתלמוד המערב אמרוה כדברינו והוא שאמרו שם לעולם אין מזמנין עד שיאכל כזית דגן והא תני שנים שאכלו דגן ואחד ירק מצטרפין מתניתא רשב"ג היא דאמר אפילו לא טבל עמהם אלא בציר וכו' כלומר ואינה הלכה ושמא תאמר והרי היא הקשו בסוגיא זו מדרשב"ג לר' חייא אלמא הלכתא היא תדע שזו היא שהביא חכמי התוספות לומר כן, או שנראה שסוברים היו כגמ' שלנו שאף חכמים היו אמורים כן וכמו שהיו טועים בה גם כן שהיא אמורה אף להוציא ומ"מ חכמים חולקים בה לענין ג', **והלכה כדבריהם**, ואף לעשרה אע"פ שאמרנו שמצטרף מ"מ אין מברך אלא אחד מאותן שאכלו דגן שאין מוציא את הרבים אלא אותו שאכל מה שאכילתו מביאתו לידי חיוב תורה, והוא שאכל כזית דגן, אבל כזית דגן מוציא את הרבים לדעתנו, אע"פ שלא אכל כדי שביעה כמו שביארנו בפרק ג' וכן מה שאמרו בקטן שהוא נעשה סניף מ"מ אין מברך אלא גדול, ומה שאמרו כאן בשמעון בן שטח שבכוס של יין ששתה הוציא כל אוכלי שלחנו של ינאי המלך ידי ברכה כבר אמרו בה שלא כהלכה עשה, ואף יש לתמוה היאך מצטרף עמהם כלל הרי כבר אכלו ואמרו מאן יהיב לן גברא דמברך לן, ומסתמא אכלו כל שבען עד שלא הניחו מקום לארדי וגוזלי וכל שכן שהכינו עצמן לברכה ובאמת אף זו נראה שלא יפה עשה כחברתה, ובתוספות דחקו בה שבאמצע הסעודה אמרו מאן יהיב לן וכו' ואין הדברים מתישבים, וכן יש מתמיהים במעשה זה האיך בירך להם ברכת המזון והוא לא אכל ואף

למה שהקשו לר' חייא משמועת אפילו לא טבל להם אלא בציר היאך עלה על הדעת שאף להוציא נאמרה והיאך יברך מי שלא אכל כלל, וזו אינה קושיא שמ"מ ברכת חובה היא והיה יכול להוציא אף אם אינו מחוייב מצד עצמו אלמלא טעם הנזכר בתלמוד המערב, דכתיב ואכלת ושבעת וההיא ודאי מדרבנן והילכך כל שהוא מחויב בברכה מדאורייתא כלל מוציא, אף מדרבנן, ואע"פ שמ"מ הוצרך לומר נברך שאכלנו, שתיה בכלל אכילה היא אלא שאף הוא חזר ובירך לעצמו שאין ג' פוטרות מעין ג' אלא שיש אומר כן ביין הואיל ומיזן זיין כמו שהתבאר:

תלמוד מח:

משה רבינו תקן להן לישראל ברכת הזן בשעה שירד להם מן, יהושע תקן להם ברכת הארץ בשעה שנכנסו לארץ, דוד ושלמה תקנו להם בונה ירושלים דוד תקן בה על ישראל עמך ועל ירושלים עירך, ושלמה תקן בה על הבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו ואע"פ שבסמוך למדוה מהמקראות ושכך גזור לומר שהם מן התורה, מ"מ הם תקנו להם מטבע אע"פ שאחר חורבן הוצרכו חכמי הדורות לשנות המטבע בקצת דברים בהשבת מלכות בית דוד למקומה וכיוצא בזה:

הטוב והמטיב ביבנה תקנוה על הרוגי ביתר שנתנו לקבורה הטוב שלא הסריחו והמטיב שנתנו לקבורה וזה שתקנוה בברכה והיה ראוי יותר לתקנה בתפלה, פרשו בהגדה שתקנוה על היין מפני שז' שנים זבלו כרמיהם בדמם וכן פירשו בה טעם אחר להזכיר רעדה במקום גילה:

נמצא סדר ברכת המזון ראשונה ברכת הזן, שניה ברכת הארץ, שלישית בונה ירושלים רביעית הטוב והמטיב, ובשבת כולל קדושת היום באמצע ברכת נחמה, ר"ל בונה ירושלים ואינו חותם ולא פותח בשבת אלא שכוללו באמצע ופותח בנחמה ומסיים בנחמה כדרכו בחול הן שיתחיל רחם הזהן שיתחיל בנחמנו הן שיסיים בונה ירושלים הן שיסיים מנחם עמו ישראל בבנין ירושלים שכל אלו ענין נחמה הם, ומה שאמרו פותח בנחמה כל הברכה קרויה נחמה שלא בא אלא לומר שאינו חותם בשל שבת אלא בברכת נחמה וכלל של שבת באמצע, ואע"פ שגדולי הפוסקים סוברים פתיחה וחתימה בלשון נחמה דוקא, אין הדברים נראין לי, אין צריך לדקדק להתחיל בשבת נחמנו ולסיים מנחם עמו ישראל וכו', הא כל שהזכיר של שבת בשאר ברכות ולא בברכת נחמה לא יצא:

בתלמוד המערב בראשון של שבת התבאר שאע"פ שאמרו לא ישראל אדם צרכיו בשבת, רשאי הוא לומר בברכת נחמה זוננו פרנסנו וכו' ומכאן אנו סומכים להאריך בתחנונים שאחר ברכה כגון הרחמן וכו' כדרכנו בחול וכן בתפלה באלקי נצור:

כבר ביארנו בשלישי במשנה ה' שברכת המזון לפניה אינה אלא מדברי סופרים וכן ביארנו בפרק זה בזמון א"כ זה שהביאו את שתיהן כאן מן המקראות אמסכתא בעלמא היא:

כל מי שלא אמר ארץ חמדה טובה ורחבה בברכת הארץ לא יצא ידי חובתו הואיל והזכיר את הארץ ראוי לו להזכיר בשבחה, ושבח ראשון שיצא מפי הב"ה על הארץ היה בנסח זה שנא' וארד להצילו וגו' על ארץ טובה ורחבה וכו', וכן צריך שיזכיר בה ברית להודיע שבזכות הברית נתנה להם כאמרו ונתתי לך ולזרעך את ארץ מגוריך ואתה את בריתי תשמור, ובמדרשות אמרו וזה הדבר אשר מל יהושע אמר להם יהושע וכי מה אתם סבורים ליכנס לארץ ערלים כך אמר לו הב"ה לאברהם ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך על מנת ואתה את בריתי תשמור, וצריך להזכיר בה תורה להודיע שבזכות התורה מתקיימת בידם כאמרו ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו ותורתיו ינצורו, ונשים יש אומרים שאין מזכירות ברית ותורה הואיל ואין להם אצלם דין ודברים, ולדעתנו אף הנשים אומרות כן מידי דהוה אברכת הארץ אע"פ שאין להם חלק בארת שהרי בכלל ישראל הם ועל ישראל הן אומרות כך, ובעבדים אמרו לענין בכורים שמביאין וקורין אע"ג דכתיב אשר נשבעת לאבותינו, וצריך שיקדים ברית לתורה שלא הוזכרו בתורה אלא ג' בריתות ובברית הוזכרו י"ג בריתות:

תלמוד מט.

וצריך שיזכיר לשון הודאה בתחלתה ובסופה וכמו שאנו אומרים בתחלתה נודה לך וכו' ובסופה על הכל אנו מודים לך וכו', והפוחת לא יפחות מאחת ואם פחת ולא הזכיר הודאה כלל הרי זה מגונה אלא שבזו אין מחזירים אותו, ושאר דברים שהצרכנו בה יש אומרים שאם לא אמר מחזירים אותו ויש חולקים בכך, וממה שלא נתקנו בברכה מעין ג' וממה שאמרו למטה זקפיה רב ששת לחוטמיה כי חויא משום דלא אמר ברית ותורה הא מ"מ לא הצריכו לחזור מ"מ נראה כדעת ראשון ממה שאמרו בתלמוד המערב שבפרק א' כל שלא אמר תורה בארץ מחזירים אותו מה טעם ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו ותורתיו וגו':

לא הזכיר ברית בארץ או מלכות בית דוד בבונה ירושלים מחזירים אותוף וברכה זו ר"ל ברכת הארץ חותם בה על הארץ ועל המזון ואין כאן משום חתימה בשתים שפירושו על הארץ המוציאה המזון:

וכל מי שלא הזכיר בית דוד בברכת נחמה לא יצא ידי חובתו שאין נחמה שלימה אלא במלכות בית דוד וחותם בה בונה ירושלם או מנחם עמו ישראל בבנים ירושלם אבל לא יחתום מושיע ישראל ובונה ירושלם שאין חותמין בשתים מפני שאין עושים מצות חבילות חבילות, וכבר ביארנו בעל הארץ והמזון שאין בו סרך חתימה בשתים וכן מקדש ישראל וראשי חדשים ואפילו מקדש השבת וישראל והזמנים, השבת מקודשת היא מאליה, ור"ח וזמנים ישראל קובעים אותם ומה שחותמים במגילה הנפרע לעמו ישראל מכל צריהם והאל המושיע אחד הוא כלומר שנפרע לנו מהם והושיענו מידם:

לא חתם בה בבונה ירושלם לא יצא, אבל בפתיחתה אע"פ שראוי להזכיר בה ירושלם ולומר רחם ה' אלקינו על ישראל עמך ומלכות בית דוד וכו' הואיל וחתם בבונה ירושלם יצא:

הטוב והמטיב צריך לפתוח בה בברוך וצריך להזכיר בפתיחתה מלכות ומלבד אותו מלכות של עצמה צריך להזכיר בה שתי מלכיות אחת להשלים מלכות בברכת נחמה שהזכיר בה מלכות בית דוד ולא הוזכר בה מלכות שמים, והאחר להשלים מלכות שחסר בברכת הארץ ואע"פ שאין מלכות צריך בהם שהרי ברכות הסמוכות לחברתן הן, הואיל והושלם בברכת נחמה לסבה שהזכרנו השלמנוהו בברכת הארץ, ובמדרש פרשו שצריך להזכיר ג' מלכיות ג' הטבות וג' גמולות, ונסח הברכה לענין זה בא"י אמ"ה מלכנו אדירנו בוראנו גואלנו קדושנו המלך הטוב והמטיב שבכל יום הוא מטיב לנו והוא ייטיב לנו הוא גמלנו הוא יגמלנו לעד חן וחסד ורחמים וכל טוב:

גדולי המפרשים למדו מכאן שאין לומר בברכת נחמה הקם מלכותך ומלכות בית דוד אלא הקם מלכות בית דוד שהרי כאן אמרו שבמלכות שבברכת הטוב והמטיב משלימתה ומ"מ יש אומר שלא נאמר אלא במלכות של פתיחה ואע"פ שסמוכות הן ואין צריך למלכות בפתיחתן הואיל וכולו תוספת השלימו בה כל מלכות שבפתיחה אע"פ שאינו צריך, ויש מפרשים בה הואיל ולא נתקנו ביחד שהרי משה תקן ברכת הזן וכו', ולפי דרכנו יש שואלים ברכה ראשונה של י"ח היאך לא תקנו בה מלכות, ותרצו בה הואיל ואינן באות אלא לרחמים ואין מלכות אלא על ברכה הנעשית על בריאת העולם או על המצות:

כשם שאדם חייב לברך על המזון על הדרכים שביארנו כך חייב לברך על התורה וכבר ביארנו הצורך בענינים שבה בפרקים הקודמים, וכשם שאדם חייב לברך על הטובה כך הוא חייב לברך על הרעה כמו שיתבאר:

מי שטעה ולא הזכיר של שבת בברכת נחמה וכבר השלימה אלא שלא פתח בהטוב והמטיב אומר ברוך שנתן שבת לעמו ישראל לאות ולברית בא"י מקדש השבת, וכן בי"ט על דרך זה אומר ברוך שנתן ימים טובים לעמו ישראל לששון ולשמחה בא"י מקדש ישראל והזמנים וכתבו בה גדולי המפרשים שמזכיר בה את יום חג המצות הזה וכו', ובר"ח בדרך זה אומר ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון ואינו חותם בה כלל, וגדולי הראשונים שבנירונאה כתבו שאינו חוזר וכסתם שמועה האמורה למטה בשם שמואל טעה ולא הזכיר של ר"ח בברכת המזון אין מחזירים אותו וסתמא קאמר אף בלא פתח הטוב והמטיב, וחולקת עם זו והלכה כשמואל, אלא שלדעתנו אין ביניהן מחלוקת אלא שזו בשלא פתח הטוב והמטיב וזו של שמואל בשפתח, וברכות אלו אין בהם מלכות כלל ולא הזכרת השם אלא בחתימתן הואיל ואינן ברכות קבועות כמו שביארנו במשנת פרק הרואה, ויש מפרשים את כלן בהזכרת השם וכן היא בתלמוד המערב בפרק הרואה בברכות הנזכרות שם:

תלמוד מט:

ואם לא נזכר עד שפתח בברת הטוב והמטב בשבת יו"ט חוזר לראש ר"ל לראש ברכת המזון וכן היא שיטת גדולי הרבנים והמחברים, אבל גדולי המפרשים כתבו שחוזר לראש ברכת נחמה שאף הם אומרים שאותם נסחאות של הרחמן הם תחנונים שאחר תפלה והרי אמרו בכיותא בזה לשומע תפלה כל שרגיל בתחנונים, והדברים נראים כדעת ראשון ובר"ח אף לשטתנו אם פתח בהטוב והמטיב הואיל ואי בעי לא אכיל אין צריך להחזיר כלל ולא להזכירו אף בקצור דברים, וחולו של מועד אף הוא נדון כר"ח לענין זה, ואם נסתפק אם הזכיר אם לא הזכיר יש אומר שאינו חוזר כלל ואפילו בקצור דברים אינו צריך להזכיר, ואע"פ שבתפלה חוזר אף בר"ח הדין נותן כן שהתפלה אינו רשאי לפטור עצמו ממנה אבל ברכת המזון בר"ח רשאי הוא לפטור עצמו ממנה שאם אינו רוצה אינו אוכל מה שאין כן בשבת וי"ט ואע"פ שר"ח אסור בתענית וכמו שאמרו עליו בשני של תענית ר"ח דאורייתא אפשר בפירות:

מה שביארנו שי"ט אי אפשר בלא אכילת פת, שמא תשיב והלא בסוכה ומצה אמרו שאין חיוב אלא לילה ראשונה ואם כדבריך הרי אי אפשר לאכילת פת בלא סוכה, אין

זה כלום שהרי אפשר באכילה עראי לדין סוכה ובבצקות של עכו"ם ומצה עשירה לדין מצה, או שמא כך פירושו איני חייב אלא לילה ראשונה מתורת סוכה ומצה אלא מתורת י"ט, יש מפרשים בזו ששבת וי"ט דיו בפירות ואע"פ שאין בהם ברכת המזון אפשר בפירות של ז' המינים שהן במעין ג', ולדעת תלמוד המערב שמטעין להזכיר בה מעין המאורע ובר"ח אינו צריך אף לפירות שלא נאסר בו אלא תענית הבא מצד אבל וצער, ובשבת מיהא לדברי הכל טעון פת דעונג כתיב ביה ואין עונג בלא פת, ואף בזו פרשו אחרוני הרבנים שסעודה שלישית אין צריכה פת אלא כל שהוא במעין ג' אלא שבמקומה נראה שהיא צריכה פת, ומכאן כתבו שבשבת שחל ר"ח בתורה מחיזירים אותו אף בשל ר"ח הואיל וחוזר חוזר לכל, ויש בזו דרכים אחרים לחלוק בהם את התעניות אי זה מותר ואי זה אסור ובמסכת תענית וי"ט יתרחבו בהם הדברים בע"ה:

מי שהיה בידו בשר קדשים קלים ושכח ויצא עמה חוץ לירושלם אם עבר צופים הואיל ועבר תחום הקודש שורפו במקומו ואם לאו אם אין בו כזית אינו טעון כלום, ואם יש לו כזית חוזר ושורפו בירושלם בביתו ואם אין לו בית שורפו בבית הבירה והוא בית הגדול שבהר הבית ששם שורפים פסולי המוקדשים ושורפו מעצי המערכה, וצופים זה פרשו גדולי הרבנים שמקום היה חוץ לירושלם ובתוספות הקשו א"כ היה לו לומר וכמדתה לכל רוח, ופי' מקום שרואין את ירושלים הא משעבר מקום ראייתה אין מטריחים אותו ואפשר שמקומות היו בהרים ההם סביב לה שהיו צופים עומדים שם לראות מהם בכל רוח:

איסור בשר קדש כבר ידעת שהוא בכזית אבל שיעורו לטומאה אוכלין בכביצה בד"א לטמא אחרים אבל לקבל טומאת אוכלין אפילו בכל שהוא, ויש חולקים לומר שאף בקבלת טומאה דוקא בכביצה, ויש מפרשים שבפחות מכביצה ואף בכל שהוא מקבל טומאה אבל אינו מקבל הכשר לטומאה אלא בכביצה וכבר ביארנו במסכת חולין בפרק אותו ואת בנו:

לענין ביאור זה שאמרו וכן מי שיצא מירושלם וכו' חוזר לראש השמועה שאמרה היה הולך לשחוט את פסחו ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו אם יכול לחזור ולבער ולחזור למצותו יחזור ואם לאו יבטל בלבו ועליה אמר וכן מי שיצא מירושלם וכו':

המשנה הרביעית כיצד מזמנין וכו', כוונת המשנה לבאר תכונת הזמון הן בג' והן בי' הן ביתר מזה ואמר על זה שבג' אומר נברך שאכלנו וכו' ואם היה ג' והוא כלומר ג' חוץ מן המברך עד שאינו צריך להם לשיעור זמון אומר ברכו שאכלנו משלו וכן הדין בעשרה לנברך לאלהינו ובעשרה והוא אורם ברוך הוא אלהינו, אחד עשרה ואחד עשר

רבוא שאין תכונת זמון מקבלת שנוימי' ולמעלה, ופרשו בגמ' דרישא ר' עקיבא ומה שאמר אחר כן בק' אומר לה' אלהינו ובאלף אומר לה' אלהינו אלהי ישראל וברבוא מוסיף בה יושב הכרובים ר' יוסי הגלילי היא, והוא שאומר לפי רוב הקהל הן מברכים, כלומר שהתכונה מקבלת שנוי מי' לק' ומק' לאלף ומאלף לרבוא, והשיבו ר' עקיבא מה מצינו בבית הכנסת דאחד מרובים ואחד מועטים אומר בקריאת ספר תורה ברכו את ה' ואינו משתנה למאה ואלף ורבוא אף בזמון כן ומג' לי' מודה לו שמוסיף בו ואומר נברך לאלקינו וכן לעולם:

מדרך הדקדוק כתבו רבי' שאין לומר נברך לאלקינו ר"ל שאין לשון ברכה נקשרת באות הלמד אלא שיאמר נברך אלקינו כדכתיב אברך את ה' וגו', ונעתקו ממחלוקת זה למחלוקת קריאה בספר תורה שר' עקיבא אומר ברכו את ה' ור' ישמעאל אומר ברכו את ה' המבורך והלכה כר' עקיבא בזמון שאין לו להוציא עצמו מן הכלל, וכר' ישמעאל בקריאת ספר תורה, אלא שאף בזמון אין הלכה כר' עקיבא מכל וכל שאף בי' והוא אומר נברך ולא ברכו:

נמצא כלל הדברים שנענין זמון מג' עד י' אומר נברך שאכלנו משלו והם עונים ברוך אלקינו שאכלנו משלו ובטובו חיינו, והקורא בתורה אומר ברכו את ה' המבורך ושאלו בתלמוד המערב והרי עכשיו מוציא עצמו מן הכלל, והשיב מכיון שהוא אומר המבורך לא הוציא עצמו מן הכלל, **זהו פירוש המשנה**, ופסק שלה ומה שבא בגמ' על זה הוא שאם אמר ברכו בג' והוא אור בעשרה והוא אע"פ שלא כתקון חכמים עשה אין מחזירין אותו, והוא שאמרו והנקדין (ר"ל מדקדקים ביותר) תופסים אותו בכך ומ"מ אין מחזירין אותו:

תלמוד נ.

האומר ומטובו חיינו הרי זה בור שאין זה נראה אלא כאומר ממקצת טובו כלומר שלא בהשפע, ואע"פ שמצאנו ומברכתך יבורך בית עבדך לעולם אין השואל שואל בהרחבה כל כך אלא כשואל בצמצום מה שצריך לו לבד, וכן האומר למי שאכלנו הרי זה בור ואע"פ שמצינו למי שעשה לאבותינו ולנו, אין זו דומה לזו שהדבר ידעו שאין עשיית נס מיוחסת אלא למי שבדיו לעשותן וכן האומר על המזון שאכלנו הרי זה בור שמשמעו שאינו מברך לשם אלא למזון, ומ"מ במקום שיש בו הזכרת השם כגון בעשרה רשאי שהדבר ניכר וכן האומר ובטובו חיינו [הג"ה נראה ט"ס וצ"ל חיים כמסתיים בגמ' דהאומר חיים ה"ז בור]. הערת העורך שאין לברך אלא על שלהם:

שלחן שהיה בו רב עם ומהדרין שבהם מתיראין שמא לא שמעו ברכה כהוגן רשאין עשרה שבהם ליחד עצמן לברכה ולהיות אחד מהן מזמן עליהם לבד נברך לאלקינו וכו', ואחר שזמנו בשם רשאין מיד אותם עשרה בעצמן ליחלק ג' ג' וד' ולהיות אחד מן הג' מברך על ג' ושומעים לו ועונים אמן בכונה, וכן הג' האחרים וכן הד' כדי שישמעו לה בקול נמוך שלא להשמיע קולם לאחרים שנתיחדו מהם והוא הדין לדעתי אם רצו לברך כל אחד לעצמו אחר הזמון, ומה שאמרו אין רשאי ליחלק ר"ל שאין רשאין להפקיע זימון מעליהם, אבל אחר הזמון רשאין אלא שאין צריכים, ויש גורסים בדרך אחרת ומפרשים בה שאם היו י' ורצו שלא לזמן בשם אלא ליחלק לג' ג' וד' אע"פ שבמשנתנו אמרו שלא ליחלק ומפני שנפקע מהם הזכרת השם מ"מ במקום צורך כגון זו שהוזכרה כאן שהיה ריש גלותא קפיד עליהם אם ישמע בברכתם כמי שאינן רוצים לצאת בברכתו רשאים:

ג' שאכלו וקדם האחד וגמר אכילתו ורצה לצאת ובירך לעצמו שלא בזמון ועדיין לא יצא רשאים השנים לזמן עליו אע"פ שבירך הואיל ומיסב עמהם יענה או לא יענה, ומ"מ אפילו ענה עמהם לא יצא הוא ידי חובת זמון שאחר שבירך אין זמון שאין זמון למפרע, ופרשו גדולי המפרשים שאפילו קדם זה והתחיל לומר נברך שאכלנו וכו' הואיל ולא ענו אחריו אין זה כלום שאין הזמון נמסר לאחד אבל נמסר הוא לשנים לזמן על האחד על כרחו ואע"פ שאינו רוצה להפסיק אלא שמ"מ נראה לי שאם נתרצו בזמונו וענו אחריו כבר נפקע מהם תורת זמון מרצונם ושוב אין מזמנים עליו:

המשנה החמשית שלשה שאכלו כאחד אין רשאין ליחלק וכן ד' וה' שהרי חלוקתם מפקעת זמון מהם והואיל ונתחייבו בזמון אין רשאין להפקיעו מהם אבל ששה רשאים ליחלק ג' ג' שהרי יש זמון בכל כת מהם ואם היו י' אין נחלקין אף לכתות של ג' שהרי חלוקתם מפקעת הזכרת השם מהם אלא א"כ היו כ' שיחלקו לי' י' וכן הלכה, **זהו ביאור המשנה** וביארו עליה בגמ' שאף אם ג' אלו לא גמרו סעודתם אלא שהתחילו לאכול מכיון שאכל כל אחד מהם כזית אין רשאים ליחלק שהרי מ"מ הוקבעו לברכה ולא עוד אלא אף משישבו שלשתם לאכול על שלחן אחד אע"פ שלא התחילו לאכול וכן יראה מסוגיא זו אע"פ שבתלמוד המערב נחלקו בה, וכן הדין בג' שישבו לאכול אע"פ שכל אחד ואחד אוכל מככרו:

שלשה שאכל כל אחד מהם במקום אחר ונשמט לו משם לאיזו סבה או איזה צד אונס ובא לו לכאן ונמצאו שלשתם יוצאים ממקום קביעותם ומצאו עצמם בכאן אם באו ממקום שאין שם חיוב זמון אין זמון ביניהם הואיל ואין תחלת קביעותם בכאן וחוזר ומברך כל אחד ואחד במקום אכל, ואם באו ממקום חיוב כגון שבאו מג' חבורות של

ג' ג' בני אדם אע"פ שלא היו רשאים ליחלק חייבים לזמן ומזמנים כאן ומברכים בכאן שהזמון קובע להם מקום בכאן, ויראה לי אע"פ שלא היו רואים מתחילה זה את זה, ואם כבר זמנו בני חבורה על כל אחד מהם שכשראו שהיה יוצא זמנו עליו אע"פ שהוא לא רצה בכך פרח תורת זמון מהם, ויש אומר שאף אם זמנו משפרשו אלו מהם כגון שהיו אלו יותר מג' ונשארו ג' וזמנו אע"פ שלא יצא הנפרד ידי זמון פרח זמון ממנו הואיל ונפטרו חבריו שהיה חייב עמהם מן הזמון:

תלמוד נ:

כבר ידעת שכל כלי שנטמא ונשבר טהור מעתה מטה שנטמאת ונגנבה חציה או אבדה חציה ו שחלקוה אחים או שותפים הרי היא טהורה כדין כלי הנשבר, החזירה על כנה מקבלת טומאה מכאן להבא אבל לא למפרע הרי זה כמי שעשה כלי משברי כלי שנטמא, יש מי שאומר שאם היתה עשויה חליות ואפשר להחזירה בלא שום שינוי חוזרת לטומאתה וכן יראה מסוגיא זו והוא דמיון מה שנאמר בכאן בלשון התלמוד דלא אזמין עליהו בדוכתיהו:

המשנה הששית שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד כל אחת על שלחנה כל זמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי אלו מצטרפין לזמון אחד להיות אחד מברך לכלן או שמצטרפים לברך בשם אם הם י' בין כלם, ואם אין רואין אלו את אלו מזמנות כל אחת לעצמה, ופירשו בגמ' שאם היה שמש אחד לכלן אותו שמש מצרפן אע"פ שאין רואין זה את זה, ובתלמוד המערב פירשו שלא שהיו בבית אחד לבד אלא אף בב' בתים הואיל ורואין זה את זה ואין ספק שצריך שיהו שומעין זה את זה, ופירשו עוד שם שלא נאמרו הדברים אלא בשנכנסו משעה ראשונה על מנת כן, ומגדולי המפרשים כתבו שאפילו בבית אחד צריך שיהא דעתם לכך, **זהו פירוש המשנה** ובתלמוד המערב אמרו עשרה בני אדם שהיו מהלכין בדרך אע"פ שכלם אוכלים מככר אחד כל אחד מברך לעצמו ישבו לאכול אע"פ שכל אחד אוכל ככר בפני עצמו אחד מברך על ידי כלם:

המשנה השביעית אין מברכין על היין ב"פ הגפן עד שיתן לתוכו מים דברי ר' אליעזר וחכמים אומרים מברכים והלכה כחכמים, **גמ'** אחר שפסקנו כחכמים יין בין חי בין מזוג מברכים עליו ב"פ הגפן ואין נוטלין ממנו לידים שהרי מ"מ ראוי לברכה הוא דהא חזי לקורייטי והם אכילת דברים חריפים שהיין חי בא אחריהם ומאחר שברכו בכך אף בשאינו רוצה אותם חל עליו שם ראוי וכמו שאמרו שתאן חי ידי יין יצא שמאחר שאף החי קרוי יין אין מזלזלין בו ואע"פ שבמקום אחר הותר לעשות בו זלוף אין זו דומה

לזלוף שהזלוף דרך היין בכך ואין בו זלזול, ואם נטל בו ידיו יש אומר שיצא בדיעבד אף בסעודה המכשרת לאכילה לא נאמר אלא מפני זלזול אוכלים ואע"פ שלמים אנו צריכים הרי הוא מי פירות, ויש אומרים לא יצא בהם ידי נטילה במים ראשונים אף בדיעבד טעם הדבר מפני שמתוך חלקלקותו אין בהן נטילה יפה, וכן נראה דעת חכמי הצרפתים, וגדולי המפרשים כתבו שלעולם לא יצא ידי נטילה במים ראשונים אלא במים שנטילת ידים לחולין כטהרת מקוה לתרומה ואין מקוה אלא במים ומ"מ כל שאינה אלא לנקיות ידין כגון מים אחרונים ודומיהם יצא לדברי הכל ביין דבש ושמן כמו שיתבאר בסוף המסכתא ועל כיוצא באלו הוזכרה כאן נטילת ידים ויש מכשירים בה לתפלה:

כוס של ברכת המזון הכל מודים שאין מברכים עליו עד שיתן לתוכו מים שיהא ראוי לשתיה בהרוחה, הואיל וחשבו חכמים לזלזול אוכלים אין הלכה כדברי האומר עושה אדם כל צרכיו בפת אחר שכן אין מניחים בשר חי על הפת ואין מעבירים כוס מלא ואין סומכים את הקערה בפת שמא יפול מן התבשיל עליו וימאיסהו, ויש מתירים בו כל שבדעתו לאכלו אחר שימסר תבשיל הקערה מעט הא כל דבר שאין בו חשש מיאוס משתמשים בו כמו שכתבנו בשני של י"ט [כ"א ע"ב] בשמועת סופלי לחיותא דמטלטלינן להו אגב ריפתא כשמואל אלמא הלכתא היא, ובשבת פרק הטמנה [נ' ע"ב] אמרו לימא פליגא אדשמואל והעלו בה דלא פליגא, אלא ששם נראה שלא אמרה שמואל אלא במידי דלא ממאיס וכאן נראה שאמרה אף במידי דממאס כר' אליעזר, אלא שאף זה יש לפרש שלא כר' אלעזר דיקא לגמרי אלא מתוך שמדרבנן ליכא למוכח מידי דילמא משום בזוי לברכה אתינן עלה אמר כר' אליעזר מ"ו דוקא במידי דלא ממאיס, ויש מפרשים שהקערה שלפניו כשהוא על השלחן ורוצה לאכול אם נוטה לצד אחד סומכה בפת ואין כאן מיאוס ולא נאסר אלא שהיה דרכם להריק כל התבשיל בקערה גדולה קודם אכילה ואחר כך מביאים אותה על השלחן וכן עיקר, ואלו שנוהגים לאכול דייסא בפת יש מצריכים לאכלו אחר שאכל הדייסא ואם אין כונתו לאכול אסור, ובמסכת סופרים אמר אין נוהגין בזיון באוכלים ואין זורקים אוכלים ממקום למקום ולא ישב אדם על קופה מלאה תמרים או גרוגרות אבל יושב על קופה מלאה קטנית ועגולי דבלה, ואין סומכים באוכלים ואין מכסין בהן ואין אוכלים אוכלין באוכלין אלא אם כן ראויין לאכילה ומ"מ אין זורקין את הפת, וזריקה אף כל אוכלים נאסרו בה ומ"מ דוקא במה שהוא נמאס בזריקתו כגון פירות הלחים אבל פירות שאינם נמאסים בזריקתם כגון אגוזים ורמונים מותר לזרקן:

ומותר להמשיך יין בצנורות לפני חתן ולפני כלה אע"פ שיש כאן קצת זלזול הואיל ואינו הולך לאיבוד שהרי מקבלו על פי הצנור, ויש אומר אף בהולך לאבוד מפני שיש בזו שמחה יתירה, וזורקים לפניהם קליות ואגוזים בימות החמה אבל לא בימות הגשמים שהטיט מצוי ויש הפסד בדבר ולא גלוסקאות אף בימות החמה מפני שממאיסים, וחטים עצמן שלא הוכנו לאכול כגון שאינן קליות ושאר מיני תבואה יש שמתירים אף בימות הגשמים וכן אנו נוהגים עכשיו:

כבר ביארנו שאסור לאכול שום דבר ליהנות בלא ברכה ומי ששכח והכניס אוכלים לתוך פיהו ולא בירך ועדיין לא בלען, אם היו משקין בולעם ומברך אחר בליעתן ברכה לאחריה, ומה שכתבו בה גדולי המחברים בולען ומברך לבסוף לא כינו לברכה שלפניה כמו שחשבו רבים אלא על ברכה לאחריה, וגדולי המפרשים כתוב שלא נאמר כן אלא בשאין שם עוד מאותן משקים לפניו ומוטב שיבלעם ויברך ברכה אחרונה משיפלטם ויפסיד הנאתו וברכתו אבל אם יש לפניו שם משקים מלבד אותם שבלוגמיו פולטן ומשליכן ולוקח מן המשקין ומברך לפניו, ואם היו אוכלים שאין פליטתן ממאיסתן פולטן, ואוכלין שפליטתן ממאיסתן כגון מאכל לח מסלקו לצדדים שבחיך ומברך עליהן לכתחלה:

תלמוד נא.

התחיל לאכול ולא בירך המוציא ולא גמר סעודתו עדיין מברך המוציא בשעה שנזכר ואם גמר סעודתו ולא בירך אינו מברך המוציא, ויש אומר שאף אם גמר סעודתו הואיל ולא בירך מברך המוציא, ואין הדברים נראין כלל, ואע"פ שבטבל ועלה בעלייתו אומר אשר קדשנו וכו' על הטבילה לא בשוכח נאמרה אלא באדם דלא היה ראוי לברך תחלה כגון גר אבל כל שהיה אפשר לו לברך ולא ברך הואיל ונדחית ברכתו תדחה:

נדרים ושבועות כל שהותר מקצתן הותר כלן כיצד קונם יין שאני טועם שהיין קשה למעים אמרו לו והלא המיושן יפה להם הותר בישן ומאחר שהותר בישן הותר בכל כמו שיתבאר במקומו:

עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה, א' טעון הדחה בפנים, ב' טעון שטיפה מבחוץ, ג' חי פי שיהיה היין חי ושמא תאמר הרי ביארנו למעלה שאין מברכים בו בברכת המזון עד שיתן לתוכו מים, פירשו בזה גדולי הפוסקים שעד ברכת הארץ מברך כשהוא חי ומשם ואילך צריך ליתן לתוכו מים, ואם תאמר והרי למלא אנו צריכים והיאך יתן לתוכו אחר שהוא מלא, אפשר שאף המלא דוקא מברכים בארץ ואילך וי"מ חי להוציא את

המבושל, ואינו כן שלא נתמעט מבושל אלא לקדוש, וי"מ ללמדנו שלא יהא מזוג כל צרכו וכל זמן שאינו מזוג כל צרכו אדם קוראו חי כמו שאמרו בסנהדרין [ע' ע"א] בענין בן סורר ומורה חי מזוג ולא מזוג, וי"מ חי שיברך ביין שיצא מן החבית באותה סעודה ולא ביין שכבר הוציאוהו מן החבית מאמש, וי"מ שיתנהו חי לתוך הכוס וימזגהו לשם, וי"מ חי על הכלי ובודמה לחביריו שכלם מתפרשים על הכלי ולא על היין ופי' חי שיהא הכלי שלם ולא שבור על דרך מה שאמרו בכלים שבירתן זו היא מיתתן, ד' מלא ר"ל שיהא הכוס מלא, ה' עטור ר"ל שיעטרהו בתלמידים כלומר שיהו התלמידים יושבים סביב המברך או שיעטרהו בכוסות שיהו כל אותם שסביב המברך אוחזים כוס בידם, וי"מ בזה שצריך ליתן מכוס של ברכה לשאר הכוסות, ואין הדבר כן אלא שכל שניתן בכוס לשם ברכה, ברכה חלה עליו כמו שיתבאר בפרק ערבי פסחים ממה שאמרו שם גחין ההוא סבא למשתי וכמו שכתבנו למעלה, ו' עטוף ר"ל שיתעטף בטליתו או שיתן סודר על ראשו בשעה שמברך, ז' נוטלו בשתי ידיו מן השלחן ונותנו אח כן בימינו אין ראוי לו שתהא שמאל מסייעת לימין, ואע"פ שלענין עבודה אמרי קבל בימין וסייע בשמאל עבודתו כשרה דוקא בדיעבד, ח' מגביהו מעל השלחן טפח לקיים בו כוס ישועות אשא, ט' נותן עיניו בו כלומר שלא להתיאש ממנו, י' ומשגרו לאנשי ביתו ר"ל לאשתו שאע"פ שכל ברכה דיינו שיטעום המברך בברכת המזון ראוי שיטעמו כלם, וראוי לבעל הבית להשקות את אשתו בכוס שבירך עליו, ואם שתה כל מה שבתוכו נותן בו מן החבית ומשגרו והוא שאמרו כולא נבגא ברכתו היא ר"ל שהברכה חלה על הכל ולשון נבגא פירושו כלי גדול, ואע"פ שכל אלו מצוה מן המובחר אין בהם לעכוב אלא ד' סימן להם חמשה ר"ל חי מלא שטיפה והדחה, וי"מ שאף באלו בדיעבד יצא אלא שהאחרונים אין מקפידים עליהם כלל, ובאלו משתדלים בהם על כל פנים:

תלמוד נא:

המברך משנתנו לו כוס של ברכה אסור לו לדבר אלא בדברים שהם צורך ברכה ומשהתחיל בברכה אסור למסובין לדבר אלא יהו שומע ומשמיע מכוונים לבם למקום: **שתה** כוס אחד אין ראוי לברך על השני ברכת המזון וכן כל שהוא משלים לזוגות ויראה לי שלא נאמר דבר זה אלא בימיהם שהיו מקפידין על הזוגות אבל עכשיו אין אנו צריכין לחוש לכך:

המברך ברכת המזון ראוי לו לברך בישיבה ואפי' אכל כשהוא מהלך יושב לו במקום שפסק מלאכול ומברך ויש אומ' דוקא במי שהיה מהלך בבית אבל היה מהלך בדרך

ומתירא מלהתעכב מברך אף בהלוך יישוב הדעת עדיף ואם אכל כשהוא עומד יושב ומברך ואם אכל בהסבה מפסיק הסבה ויש לו ומברך דרך אימה ויראה ואם אכל כשהוא יושב מאריך בישיבה עד שיברך ולעולם מברך במקום שאכל מהלך מברך במקום שפסק:

ונשלם הפרק תהלה לאל:

אלו דברים וכו' כוונת הפרק לבאר ענינים שבסעודה וברכות שבה שנחלקו ב"ש וב"ה בסעודה בענינים אלו ובענין הבדלה ובהרבה ענינים שבסעודה, ורוב הפרק יסוב על ג' ענינים, **הראשון** לבאר בו ענין קדוש היום בקצרה וענין הבדלה בארוכה נסח שלה וסדור ברכותיה והאיך יחברוה בסעודה עם ברכת המזון וכן ענין הנר והבשמים שמברכים עליהם, **השני** שאר ענינים שבסדור סעודה איזה ענין מעניני סעודה ראוי להקדים ואיזה ראוי לאחר, **השלישי** בענין ברכת המזון באיזה מקום צריך לברך ועד מתי ברכתו עולה לו ועל איזה מברך ראוי לסמוך ולענות אחריו אמן, זו היא כונת הפרק דרך כלל אלא שיתגלגלו בו דברים שלא מן הכונה בענין סוגיית התלמוד על הדרך שקדם וכמו שיתבאר:

ובאמת שדברים שאינם מצריכים סעודה ושנויים כאן כענין ברכות הבדלה במאור ובשמים אע"פ שנתיחסו מחלוקתיהם שבכאן בעניני סעודה אלא שבאו על ידי גלגול דברים שבסעודה כענין מי שהבדיל ובירך ברכת המזון על כוס אחד, וכן שנויים במקום אחר שאר מחלוקות ביניהם בעניני סעודה ולא נשנו כאן בדרך האמור בפרק כיצד מברכין בירך על הפרפרת לא פטר את הפת וב"ש אומרים אף לא מעשה קדרה והסבה בזה גם כן שמאחר שדברו שם בבירך על הפרפרת שלפני המזון הוצרך לדבר עליו אם פטר את הפת, ומאחר שהוזכרה שם לא חששו לשנותה כאן, וכן כתבוה גדולי המפרשים, ומ"מ לי נראה שבזו לא נחלקו בה ב"ש עם ב"ה שהרי לא הוזכרו שם ב"ה כלל ובכאן לא נשנו אל דברים שחלקו בה בהדיא ב"ש וב"ה, אלא שעדיין יש להקשות מאותה ברייתא שנאמרה בסוף הפרק הביאו לפניהם יין ושמן ב"ש אומרים אוחז שמן בימינו וכו' כמו שכתבנו שם בסוף סוגית המשנה הרביעית, ושמא מפני שיין ושמן באין לפעמים שלא בסעודה או אחר הסעודה ומכל הבריתות לא מנאוה כאן עם אלו:

והמשנה הראשונה ממנו תבאר בקדוש היום שאנו מקדשים על הכוס אי זו ברכה קודמת אם ברכת ב"פ הגפן או קדוש היום ב"ש אומר מברך על היום ופי' הטעם בגמ' שהיום גורם עכשיו ליין שיבא ועוד טעם אחר שכבר קדש היום תחלה ועדיין יין לא בא עד שיסב, וב"ה אומרים מברך על היין שמא תאמר הרי אפשר לו לקדש על הפת הרי הוא

במקום יין ונאמר עליו שהפת גורם לקדוש ומקדימין אותו, מ"מ אין קדוש שלא בתפלה אלא על היין או על הפת, ועוד טעם אחר שברכת היין תדירה מברכת קדוש היום ותדיר ושאינו תדיר תדיר קודם, ואע"פ שהיא תדירה מברכת המזון שהרי היא בהתחלת אכילה ובסופה ואעפ"כ מאחרים אותה לברכת המזון אין זה כלום שכל עצמה אינה באה בסוף אלא מפני הפסק ברכה שמאחר שהברכה טעונה כוס והפסיק בברכה אין רשאי לשתות בלא ברכת היין ואע"פ שאף הבו ונבריך או נטילת ידים הם הפסק אין הטעם אלא משום ברכה כלומר שדנים אותו כבירך ובמקום ברכה הוא לענין הפסק והלכה כב"ה זה ביאור המשנה ופסק שלה ודברים שנכנסו תחתיה בגמ' אלו הן:

תלמוד נב.

כל שאדם צריך לברכת המזון והבדלה כגון מי שגמר סעודתו בשבת במנחה עם חשיכה יתבאר דינו למטה במשנה ה', ומ"מ צריכים אנו לבאר כאן שמועה אחת שבאה בסוגיא זו בענין מתוך קצת בלבולים שיש בה אצל רוב מפרשים והיא זו שאמרו הנכנס לביתו במוצאי שבת מברך זה על היין ועל המאור ועל הבשמים ומבדיל ואם אין לו אלא כוס אחד מניחו לאחר המזון ומשלשל את הכל, ותחלת הדברים יש לשאול מאחר שאמר הנכנס וכו' במוצאי שבת לא ביושב ואוכל וחשך היום אנו עסוקים וא"כ היאך יטעום קודם הבדלה והם אמרו אסור לאדם שיטעום קודם שיבדיל, וכן אמרו באמימר בת טות כדאיתא בערבי פסחים [ק"ז ע"א] עד שפירשו בתוספות שמתוך שברכה טעונה כוס ואם יבדיל לא יהא לו כוס לברכה התירו לו שיטעום עד שיברך ויבדיל על הכוס הואיל ואינה טעונה כוס, וגדולה ממנה כתבו גדולי המפרשים שלא נאסר אלא למי שבטוח שלמחרתו יהא לו יין וכן היה באמימר אבל מי שאינו בטוח בכך אך כשנאמר אינה טעונה כוס מתירים לו כדי שמ"מ יהא הדבר הדור לו לברך על הכוס, ואין הדברים נראים לי אך לדעת האומר טעונה כוס לדחות החיוב שכבר חל מפני אותו שלא חל, אלא שאנו מפרשים אותו ביושב ואוכל שאין מפסיקים להבדלה ופירושה הנכנס מבערב בכדי שלא גמר סעודתו עד מוצאי שבת, ושמא תאמר א"כ מאי ואם אין לו אלא כוס אחד ואף בכמה כוסות הוא יכול לשלשלן על כוס אחד, פירושה שכל שאין לו אלא כוס אחד הוא צריך לעשות כן מצד שברכה טעונה כוס, ולא בכוס של זמון לבד אלא אף ביחיד שהרי הנכנס ביחיד משמע.

ומתוך שנתברר להם בברייתא זו שב"ש אמרוה הקשו ממנה על מה שאמר ברכת היום עדיפא שהרי הבדלה ברכת היום היא ומאחרים אותה, ותירצו בה שאני עיולי יומא

וכו' כלומר שהדין נותן למהר בביאתו ולאחר ביציאתו ומ"מ למדת משמועה שברכה טעונה כוס לדעת ב"ש והוא שהקשו לו מדידיה ממה שאמרו במשנתנו בא להם יין וכו' ועיקר הגרסא בא להם יין בתוך המזון כלומר והוא צריך לשתות ואין לו אלא אותו הכוס מברך על היין ואחר כך מברך על המזון מאי לאו שמברך על היין ושותה ואחר כך מברך על המזון בלא כוס, ותירץ לא דמנח ליה, ודאי היה יכול להקשות א"כ למה מברך אלא דעדיפא מינה אקשי דכל על פנים מאחר שבירך צריך לטעום, ותירץ לו לשתיהן דטעים ליה כלומר שטועם לשתיתו ומניח הנשאר לברכה, והקשה והרי כל לברכת המזון טעמו פגמו כמו שיתבאר באחרון של פסחים, ותירץ שאחר שבירך שופך ממנו לידו או לכוס אחר ושותה ומברך שהיה סבור שלא היה באותו הכוס אלא שיעור מצומצם והוא רביעית, והקשה והא כוס של ברכה צריך שיעור ר"ל שלכל ברכה הן קדוש הן הבדלה הן ברכת המזון וא"כ בציר ליה שיעורו לברכת המזון, ותירץ לו שהיה שם יותר מכשיעור והוא הדין שיהא בו כשני שיעורים, והקשה והא אין שם אלא אותו הכוס קתני וא"כ הרי נמצאו שם שתים ויכול לברך על אחד לשתיתו ועל אחד לברכת המזון, ותירץ דלא הוי תרי אלא דנפיש מחד, ושמא תאמר א"כ היאך נחלקו בה ב"ה במשנתנו לומר משניחו לאחר המזון ומברך על המזון ואחריו על היין, פרשו גדולי המפרשים שמתוך שבא הכוס לפניו ושתה ממנו אף על ידי שפיכה הוה ליה כשיורי כוסות וכן שלא נשאר מלא וכל שאפשר מלא בעינן, וחזר והקשה לו ממשה ששנה ר' חייא בשם ב"ש מברך על היין ושותהו ואחר כך מברך על המזון ר"ל בלא כוס ותירץ תרי תנאי וכו', ואם תאמר לר' חייא היאך אמרו במשנתנו נר ומזון בשמים והבדלה ולמה ישלשל בו ברכת המזון, זו אינה שאלה שכל שיושב ואוכל וכוס לפניו נוח לו שיברך את כלן הכוס, ולא עוד אלא שאפשר שכונתו לומר שאם רוצה להבדיל ולברך כאחד עושים ואין כאן משום שתי קדושות על כוס אחד כמו שבארנו הטעם בפרק ערבי פסחים זהו ביאור המשנה, וגדולי הרבנים גורסים במשנתנו בא להם יין לאחר המזון, ואין הדברים מתישבים בה כמו שכתבנו בפירושנו:

ולענין פסק בברכת המזון אם טעונה כוס אם לאו בפרק ערבי פסחים במשנת מזגו לו כוס שלישי יראה שאינה טעונה כוס ממה ששאל שם רבינא לרבא שמעת מנה ברכה טעונה כוס וכו' ותירץ לו ארבע כסי תקינו רבנן כל חד וחד נעביד ביה מצוה, ואף גדולי הפוסקים הביאוה שם, ואע"פ שבאותו הפרק יראה שטעונה כוס ממה שהביאו שם שמועה זו שאם אין לו אלא כוס אחד משלשל את כלן לאחריו ואמרו בה שמעת מנה תמני וחדא מינייהו ברכה טעונה כוס, מ"מ יש לדחות שמאותה ברייתא יוצא לנו כן

ולא שתהא הלכה, והוא הענין שגדולי הפוסקים לא הביאוה, ואע"פ שלי מה שפירשנו במשנתינו בבא להם יין בתוך המזון נראה שב"ה סוברים טעונה כוס, אין כונת ב"ה לומר כן בדוקא אלא שאין צורך לברך על היין תחלה לקיים ואכלת ושבעת וכדעת האומר ושבעת זו שתיה שאף בלא שתיה טעון ברכה, וגם רצה מברך על המזון ואחר כך על היין שאם לא כן היה לו לדקדק ממנה שמעת מינה טעונה כוס, או שמא כל שיש לפניהם יין אף לדעת האומר אינה טעונה כוס הדבר נאה וזהו דעת חכמי התוספות, ואף גדולי המחברים כתבו להדיא שאינה טעונה כוס ורבו החולקים בה ממשנת בא להם יין וכו', וכל אחד מתרץ את השמועות לדעתו, ועיקר מה שאנו בוררים בה לפי הכרעת דעתנו הוא שאין הברכה טעונה כוס לעכוב כלומר שלא יצטרך לחזור אחר כוס של ברכה כדרך שמחזירים על השופר או על הלולב או על הכוס עצמו לקדוש ולהבדלה אבל למצוה מן המובחר טעונה כוס ואם יש לו יין בביתו טעון לברך על הכוס ואם לא עשה כן יצא אבל קדוש והבדלה לא יצא בהם ידי חובה אלא על הכוס, ואם אין לו כוס דיו במה שהבדיל בתפלה ומקדש על הפת כדרך שמקדשין על היין אבל הבדלה אינה על הפת ואם אין לו פת לקדוש אף הוא פוטר עצמו בקדוש של תפלה, ואין נראה לי אלא שמקדש בלא כוס שהרי מצינו קדוש בלא כוס למי שהיה יושב ואוכל וקדש עליו היום כמו שביארנו בפרק זמון:

כוס של ברכה צריך שיעור ושיעורה רביעית יין מזוג ואם טעמו נפגם לברכת המזון לפיכך מי שאין לו אלא כוס אחד ורוצה לשתות הימנו קודם ברכת המזון אם יש שם יותר מכשיעור יברך ב"פ הגפן ויתן ממנו על ידו או בכוס אחד שהרי המברך צריך שיטעום וישתה בכדי שישתייר כשיעור לברכת המזון ואם אין שם אלא כשיעור מניחו לאחר המזון כדי לצאת ידי ברכה טעונה כוס למצוה מן המובחר ואם אין לו אלא כוס אחד והוא פגום אין מברך עליו כמו שיתבאר במקומו, ומ"מ דוקא לברכת המזון והוא הדין לכל ברכת חובה, אבל ב"פ הגפן שהיא ברכת הנהנין גדולי הדורות כתבו שמברך, ולדעתנו אף בב"פ הגפן כן כמו שביארנו באחרון של פסחים:

המשנה השניה והכונה בה ג"כ לבאר סדור ענינים שבסעודה איזה מהם קודם ב"ש אומרים נוטלין לידים וכו' ומשנה זו מתפרשת בכוס הבא לפני סעודה כגון כוס של קדוש בערבי שבתות והוא הדין בשל חול למי שדרכו לשתות קודם המזון, ולא נחלקו על שתיית הכוס שיהא צריך נטילה שהרי כלל גדול אמרו הנוטל ידיו לפירות אינו אלא מגסי הרוח, ואין ספק בדבר שאם לא נגעו בן מטעם אחר מוזגין את הכוס תחלה ושותין אותו ואחר כך נוטלין לסעודה, אלא שמשנה זו לענין טומאה וטהרה נאמרה,

והוא שידוע מתקנת חכמים שהידים שניות ושהשני עושה שלישי לתרומה אבל לא בחולין ושכל הפוסל את התרומה מטמא משקין להיות תחלה ר"ל טומאת ראשון לעשות שני אף בחולין מטבול יום, ושהכלי מקבל טומאה ממשקה ראשון הואיל ויש משקה שהוא אב הטומאה והוא משקה זב וזבה ר"ל רוקו ומימי רגליו כדי שלא יפרישו בין משקה למשקה אע"פ שאין הכלי מקבל טומאה משאר טומאות אלא מאב הטומאה כמו שידוע שאין אדם וכלים מקבלים טומאה אלא מאב הטומאה, ושכל המטמא מגבו כגון כלי שטף אם נטמא מגבו מטומאת סופרים תוכו ומה שבתוכו טהור והקלו בכך לידע שטומאת סופרים היא ולא יהו שורפים עליה תרומה וקדשים והוא שאמרו כלי שנטמא מאחריו במשקה אחוריו טמאים תוכו ואגנו ואזנו וידיו טהורים נטמא תוכו נטמא כולו: **ואחוריו** פירושו שולי הכלי שראויים לתשמיש כמו שיתבאר במקומו, ועיקר מחלוקת שמאי והלל בכאן בכלי שנטמא מגבו ומטומאת סופרים שלדעת ב"ש אסור להשתמש אע"פ שתוכו טהור ולב"ה מותר:

מעתה לדעת ב"ש כוס זה שאנו עוסקים בו אין בו שום טומאה שהרי אלו היה בה אפילו מטומאת סופרים אסור היה להשתמש בו מפני זה נוטלים לידים כדי לטהרן מטומאה שניה שבהן, שאם אתה אומר מוזגים תחלה ואוחזים את הכוס בידים מסואבו שהרי אין הכוס מקבל טומאה מן הידים הואיל ואינן אב הטומאה שמא ניצוצות של משקין ישארו באחורי הכוס אם מצד ההדחה אם מצד ניצוצות הנתזות מתוכו לאחוריו ויקבלו טומאה מן הידים להיות תחלה וכוס מקבל טומאה ממשקה ראשון ונמצא משתמש בכלי טמא ולב"ה אין אנו קפדים בכך שהרי מותר להשתמש בכלי טמא ונוח לו שימזוג תחלה בידים נגובות מפני שיש תקלה אחרת למי שנוטל תחלה שמאחר שמותר להשתמש בכלי טמא מגבו שמא כלי זה טמא היה מגבו ואם יטול תחלה שמא לא ינגב יפה ויקבלו משקה שבידיו טומאה מן הכוס ויחזרו אותם משקים ויטמאו את הידים ואוכל כל סעודתו בטומאת ידים, לפיכך אוחזו בידים נגובות ונמצא מאכלו בטהרה ולכוסת הבאים תוך סעודה אין לחוש שמן הסתם אינו אוכל עד שינגב יפה יפה, ואם מפני שראשי אצבעותיו טבולים מחמת האוכל, פרשו גדולי הרבנים שאינו קרוי משקה לענין זה אלא אוכל, ועוד צרפו בו טעם אחר בגמ' שימזוג תחלה כדי שתהא נטילה תכופה לסעודה ולא תפסיק השתיה ומטעם זה פירשו רבים בענין נטל ידיו לא יקדש שלא יקדש על היין אלא על הפת כדי שתהא נטילת ידים תכופה לסעודה, וזה שאין אנו נזהרים בכך מפני שלא נאמרה אלא לדידהו שהיה דרכם לשתות קודם אכילה והיתה השתיה דבר חלוק לעצמו ולפעמים היו שוהין בין השתיה והאכילה, אבל אנו שהקדוש במקום

סועדה ממש אף הוא נקרא תכף וכמו שאמרו מים ראשונים מתחילים מן הגדול הואיל ולאלתר מעיילא תכא קמיה ופרשו בה אע"פ שאינו מתחיל בהמוציא ע שיסבו כלם, **זה פי' המשנה** והלכה כב"ה ולא נתחדש עליה בג' דבר שלא ביארנוהו:

תלמוד נב:

המשנה השלישית והיא כענין שלפניה ומתבארת ג"כ מתוך הקדמות שביארנו בשלפניה, ועיקר מחלוקתם בשלחן הטמא טומאה שנה שלב"ש אין משתמשים בו מחשש אוכלי תרומה ולב"ה מותר להשתמש בו שאוכלי תרומה זריזין הן ומפני זה אמרו ב"ש במי שנטל ידיו שמקנח ידיו במפה ומנית את המפה על השלחן לסדר עליה את האוכלים אע"פ שהמשקה טופח בה ואין לחוש שיקבלו משקים שבמפה טומאה מן השלחן שהרי מן הסתם שלחן טהור הוא שאלו היה טמא לא היו משתמשים בו, אבל אינה מניחה על הכסת שהוא מסב בה סמוך לשלחן כדי שיקנח תמיד את ידיו במפה, שמא הכסת הוא טמא טומאה שניה שאי אפשר שלא נפלו עליה משקין שלא נזהרו בהם מטומאת ידים ואותן משקין עשו הכסת שניה והרי היא מטמאה משקים שבמפה להיות ראשונים ויחזרו ויטמאו את הידים כשיחזור וינגב ידיו בה מזוהמת התבשיל, ולב"ה יש לחוש לשלחן הטמא טומאה שניה הואיל ומותר להשתמש בו ואם נותן את המפה על השלחן יקבלו משקין שבה טומאה מן השלחן ויחזרו ויטמאו אוכלים שעליה, אבל אינו חושש לטומאת ידים שמפה שבשלחן לא היה מנהגם לקנח בה ידיהם אלא לסדר עליה את האוכלים, ובמפה שבכסת היו מקנחים את ידיהם תמיד מזוהמת התבשיל, ושאלו בגמ' מאי זה טעם הוא מתיר להניחה על הכסת הרי יש לחוש בה לטומאת הידים ומאי שניא דחייש לטומאת שלחן ולטומאת אוכלים ולא חייש לטומאת הפת ולענין ידים, ופירשו בה שטומאת ידים אין לה עיקר מן התורה וטומאת אוכלין יש לה עיקר מן התורה, ואין לחוש ג"כ להיות הידים שנטמאו במפת הכסת חוזרים ומטמא את האוכלים שאין שני עושה שלישי לחולין, ואע"פ שבמשנה שלפניה חששו לטומאת ידים התם לא היה להם לחוש לטומאה אחרת אבל זו שבכאן יש לחוש לטומאה אחרת ואין דוחין טומאה אחרת מצדה, **זהו פי' המשנה** והלכה כב"ה ולא נתחדש עליה בגמ' דבר שלא ביארנוהו:

המשנה הרביעית והכונה בה ג"כ לבאר סדור ענינים שבסעודה, ואמרו ב"ש מכבדים את הבית פי' השלחן ומה שסמוך לשלחן מן הבית מן הפרורים הגדולים שבאו להצניעם והוא שיש בהם כזית ואחר כך נוטלים מים אחרונים שאם יטול תחלה ויברך ילך לו

בעל הבית ואין השמש חושש להצניע את הפירורים ונמצאת מפסיד אוכלים שסתם שמשים עמי הארץ הם, והיו ב"ש סוברים שמותר להתשמש בשמש עם הארץ, כך היא שיטתנו וכן פרשוה גדולי המפרשים, אבל גדולי הרבנים פרשו בה שאם יטול ידיו תחלה יהיו המים נופלים על הפירורים ומפסידות אותם ואע"פ שמים אחרונים ניטלים בכלי ולא על הקרקע מפני הסכה שמא חוששים הן לניצוצות, ומ"מ אין דבריהם מתישבים להעמידה בשמש עם הארץ אלא שעיקר הדברים כפי' הראשון, וב"ה סוברים שאסור להשתמש בעם הארץ אלא בשמש הבקי בדברים שבסעודה ואין לחוש לכך ונוטל תחלה לברכה ומברך ואחר כך מכבדים את הבית והלכה כב"ש, ופירורים שאין בהם כזית לדברי הכל מותר לאבדם ביד, וזה שביארנו שמותר להשתמש בשמש עם הארץ פירשו גדולי המפרשים כשהטבילו על דעת כך, שאם לא כן הרי בכמה מקומות אמרו שמגעם טמ ושאין מוסרין להם טהרות שבגדיהם מדרס והיאך ישתמש בו ויגע טהרותיו אלא שהטבילו על דרך מה שאמרו בשטהר חמריו ופועליו לכך, **זהו פירוש המשנה** ולא נתחדש עליה בגמ' דבר שלא ביארנוהו:

המשנה החמשית והכונה לבאר בה ברכות הבדלה היאך הן מסודרות ואם הגיע זמן הבדלה בסוף אכילתו על איזה סדור משלשל ברכות הבדלה עם ברכת המזון, ומשנה זו מתבארת במי שהיה אוכל בשבת במנחה וגמר סעודתו עם חשיכה ולא בירך ברכת המזון ואין לו אלא כוס אחד והוא צריך לברך ברכת המזון ולהבדיל על כוס זה, ונחלקו על סדרן של ברכות ופר' בגמ' שמשנה זו לדעת ר' מאיר אבל לדעת ר' יהודה לא נחלקו על ברכת המזון שהיא קודמת ועל הברכה שהיא בסוף, אבל מאור ובשמים שבאים בין ברכת המזון להבדלה נחלקו בהם, ב"ש אמרו שמברך על האור תחלה וב"ה אומרים שמברך על הבשמים תחלה ונמצא סדר ברכות לדעת ב"ה ד' שבברכת המזון וב"פ הגפן ובשמים ומאור והבדלה והלכה כב"ה, והא הדין שחולקים על ברכות הבדלה לבד שלב"ש מאור תחלה ולב"ה בשמים תחלה והלכה כב"ה, ואע"פ שפרשנו משנה זו בשאין לו אלא כוס אחד הוא הדין בשיש לו הרבה כוסות שרשאי לשלשל את כלן על כוס של ברכת המזון, ומה שאפשר לפקפק בה מצד עשיית מצות חבילות חבילות יתבאר באחרון של פסחים, אלא שאם אין לו אלא כוס אחד צריך לעשות כן על כל פנים ר"ל שלא להפסיק סעודתו להבדלה ולברך בלא כוס אלא להניח את הכוס אחר המזון ולברך בו ולהבדיל בו ש"מ מצוה מן המובחר לברך בכוס, ולפי דרכנו למדנו שאם היה אוכל בשבת מן המנחה ולמעלה וחשך עליו היום שאינו מפסיק להבדלה אלא אוכל עד שיגמור סעודתו ומברך ומבדיל, ומ"מ התבאר בפסחים שאם לא התחיל לאכול עד שחשך היום אסור לו

לאכול עד שיבדיל, ומגדולי המפרשים כתבו שמי שאין לו אלא כוס אחד ואין לבו סמוך להיות לו יין ממקום אחר שאוכל בתחלה בלא הבדלה וגומר סעודתו ומברך ומבדיל על אותו הכוס, ואינו מודה בכך שמאחר שעדיין לא חל עליו חיוב ברכת המזון איני רואה להפקיע חיוב שכבר חל עליו מפני דבר שלא בא לעולם.

זהו ביאור המשנה ולא נתחדש עליה בגמ' דבר שלא ביארנוהו אלא שמקצת הגאונים כתבו בה דברים זרים ואע"פ שהם דברים מתמיהים אנו צריכים שלא לטעות בפסק אחד שהן מוציאים ממנה, והוא שהם מפרשים מזון שבמשנתנו בברכת המוציא, ואע"פ שאין מבדילים על הפת הם מעמידים אותה במוצאי שבת לי"ט ומדמקדש על הפת מבדיל, וראיה להם מה שלא הוזכר במשנתנו יין, והורו מכאן שכל שיש קדוש והבדלה כאחד כגון מוצאי י"ט לשבת שהכל נעשה על הפת, וודאי דברים נפסדים הם שאם כן בשמים במשנתנו מאי עבידתייהו, ועוד שהרי בברייתא שלמעלה ר"ל הנכנס לביתו במוצאי שבת וכו', אמרו מניחו לאחר המזון וכו' והקשו עליו דילמא ב"ה היא אליבא דר' מאיר, אלא שאין לסמוך עליהם כלל ואפילו במקום קדוש אין הבדלה על הפת, ומוצאי שבת וי"ט ואין לו יין מקדש על הפת ואם יש שם שכר שהוא חמר מדינה מבדיל עליו שהכל ושאר כל הברכות חוץ מן הקדוש ואם אין שם שכר מקדש על הפת ומברך עמו זמן ואוכל ולמחר מחזיר על היין, ומבדיל אז על השכר ואם אינו מוצא דיו בהבדלה שבתפלה:

המשנה הששית והכונה בה לבאר נסח ברכת מאורי האש ונחלקו בה בשני דברים בברא ובבורא ובמאור ובמאורי, ב"ש אומרים שברא מאור האש וב"ה אומרים בורא מאורי האש, ופירשו בגמ' שאין עיקר מחלקותם בברא שכלם מודים שאף בורא לשעבר משמע על דרך יוצר הרים ובורא רוח ויוצא בכך אע"פ שכוונתנו בענין זה לברך על מה שעבר ר"ל על אור הנר הנברא משמת ימי בראשית מתוך מה שקבלנו במוצאי שבת נברא, וכמו שאמרו בהגדה בד' של פסחים [הג"ה המ"ל, עי' בפסחים (נ"ד ע"א) לא נמצא זה הלשון שם ועי' במהרש"א בח"א שם שמביא זאת בשם המדרש עיי"ש] שאדם הראשון נברא בששי ושמשה לו חמה כל ליל שבת וכשהגיע מוצאי שבת וחשך לו היה סבור שעולם חשך בעדו נתן לו הקב"ה בינה והביא שני רעפים והכם זה בזה והוציא מהן אור, ואע"פ יוצא בבורא מאורי האש שאע"פ שמלת בורא עיקר משמעה להבא עד שמפני זה מברכים ב"פ הגפן וב"פ העץ והדומים להם הואיל ומתחדשים בכל שנה כמו שהוזכרו בתלמוד המערב מ"מ אף הוא משמע לשעבר כמו שבארנו, ועיקר מחלוקתם תלוי במאור ומאורי, ב"ש סוברים שאין לנר אלא אור אחד והוא השלהבת, וב"ה סוברים הרבה מאורות יש לאור כלומר הרבה מאורות חלוקות זו מזו ושכלם מאירים

לבנה אדומה ירקרקת שראש השלהבת מאיר בלובן ושיפוליו בצבע תכל וגחלתו באודם והלכה כב"ה, וי"מ בה הרבה תשמישים להאיר ולהחם גופו ולהחם חמין וכן כתבוה גדולי המפרשים ונמשכים לדעתם שעל כל אור מברכים חוץ מן הנעשה לכבוד כמו שיתבאר ואין הדברים נראין, **זהו ביאור המשנה** ולא נתחדש עליה דבר שלא ביארנוהו, אלא שמ"מ אתה למד שלא מטעם ברכת הנהנין אנו מברכים בורא מאורי האש כמו שחשבו רבים אלא ברכת השבח ומטעם עיקר בריאתה שהיתה במוצאי שבת ולא עוד אלא שאם היה מתורת הנאה היינו מברכים אף בשאר לילות, ולקצת חכמי הדורות ראיתי בענינים אלו דברים המתקבלים, והוא שכתבו שכל הנאה שאינה נכנסת לגוף כגון רחיצה במים קרים או חמים או נשבה הרוח ונהנה וכ"ש בראיית אורה ביום או אור לבנה או אבוקה בלילה ונהנה אין מברכין עליהן שאין אנו מברכים על הנאה אלא א"כ נכנסת בגוף כגון אכילה ושתיה וריח וכל אותם שהזכרנו. וקול ומראה אע"פ שנהנה אין כאן ברכה מצד הנאה ואם תשיבנו יוצר המאורות לא מצד הנאה אלא מצד ספור מעשה בראשית, וכדרך מה שתקנו בה המחדש טובו בכל יום אבל אור האש אינו מספור מעשה בראשית ואף כשנאמר שהיא ברכת השבח כיוצר המאורות והיה לנו לברך בה בכל לילה הם אומרים שאינו כן שהרי תשמישו אף ביום בלא הפסק והוה ליה כיושב בחנותו של בשם שאין מברך אלא פעם אחת ביום הואיל ולא יצא, אבל אורה של יום כבר פסקה בלילה, ובמוצאי שבת ויום הכיפורים שפסק תשמישם חוזרים ומברכים אע"פ שמתשמשים באור הדלוק מבעוד יום מ" עיקר תשמישו פסק לו והוה ליה כחנותו של בשם בנכנס יוצא, וזהו שאמרו שאין מחזרין על ברכת השבח כברוך עושה בראשית:

המשנה השביעית והכונה בה לבאר ענין בשמים ומאורי האש על אי זו מהן מברכין ועל אי זו אין מברכין ואמר שאין מברכין על הנר ובשמים של עכו"ם ופירשו הטעם בגמ' נר של עכו"ם מפני שלא שבת מעבירה כלומר שהרי הודלק בשבת או נעשה בו או לאורו מלאכת איסור בשבת, ובשמים של עכו"ם פרשו בו בבשמים הבאים בהסבה שלהם וטעם אסורם שסתם הסבת עכו"ם לע"ז, ומה שאמרו בסופה של משנה ולא על הנר ולא על הבשמים של ע"ז אינו אלא באור למה שנא' בראש המשנה הא בשמים שלהם אף שלא במסיבה אין מברכים עלוי מפני שלא שבת מעבירה, ואם היא במסיבה נתוסף עליו איסור ע"ז ואסור ליהנות מתשמישי ע"ז ואף הנר הדולק לפניה אסור להשתמש לאורה, ולא על הנר ולא על הבשמים של מתים, נר שלהם מפני שלא נעשה לאורה אלא לכבוד בעלמא ואנו לנר העשוי לאורה אנו צריכים לברך ובשמים שלהם מפני שאין באין לשם אלא להעביר ריח רע ואנו צריכים לברך על בשמים שכונת הבאתם להביא ריח טוב כמו

שביארנו בפ' כיצד מברכין, **זהו ביאור המשנה** ודינין שבאו עליה בגמ' כך הם המוציא שלהבת בשבת אם נתלית בדבר שיש בו ממש כגון שמשח חתיכת חרס דקה שאין חיוב בהוצאתה ותלה בה שלהבת והוציאה חייב כמו שיתבאר במקומו במס' שבת ובאחרון של י"ט:

תלמוד נג.

נר שהודלק בשבת אלא שהודלק להיתר כגון לחיה ולחולה או שנעשה בה מלאכה אא שהיתה מלאכת היתר כגון שהכינו לאורו מאכל לחולה ולחיה כל אלו אע"פ שלא שבת ממלאכה מ"מ כבר שבת מעבירה ומברכים עליו אבל אם הודלק בשבת באיסור או שנעשה בו או לאורו מלאכת איסור בשבת אין מברכים עליו כמו שביארנו במשנה:
עששית שהיתה דולקת והולכת כל היום כלו הואיל ולא נעשה בה או לאורה מלאכת איסור מברך עליה אע"פ שלא נבראת ביומה ואינה כעין אור הנר שבירך עליו אדם הראשון, וגדולי הרבנים סוברים שאפילו נעשה בה מלאכת איסור הואיל ולא הודלקה באיסור מברכים עליה, ואין שיטת הסוגיא מוכחת כן:
עכו"ם שהדליק נרו במוצאי שבת מנרו של ישראל מברכים אף על של עכו"ם שהרי במוצאי שבת הודלק ומנר שלא הודלק בשבת באיסור ושלא נעשה בו או לאורו מלאכת איסור, ואם הדליק ישראל מעכו"ם במוצאי שבת מברך על של ישראל ואע"פ שנרו של עכו"ם לא שבת מעברה מ"מ נר המודלק ממנו אין בו עברה ואע"פ ששלהבת של ראשונה בשניה מ"מ אחר הדלקתה מתוספת זו השניה בעצמה ועל התוספת הוא מברך, ולא על עמוד ראשון, אבל עכו"ם מעכו"ם אין מברכין אף על של עכו"ם שני שהודלק בחול גזרה שמא יברך על של ראשון, שמא תאמר אף על של ראשון יברך מיהא על התוספת גזרה משום עמוד ראשון כגון שהדליק סמוך לבין השמשות וזה ברך לו בעמוד ראשון ר"ל קודם שנעשה ראש הפתילה חשוך:
היה מהלך חוץ למדינה וראה אור ואינו יודע אם של ישראל אם של עכו"ם, אם רוב עכו"ם אינו מברך ואם רוב ישראל מברך וכן במחצה על מחצה מברך, וכתבו גדולי המפרשים הטעם משום דתרתי ספקי נינהו שמא ישראל הוא ואם עכו"ם שמא שבת מעברה, ואף כשתאמר כלך לדרך זה שמא עכו"ם הוא ואם ישראל שמא לכבוד הודלקה מ"מ ספקא דרבנן לקולא וכ"ש שהדלקת כבוד לא שכיחא, וכן אם אה תינוק סמוך לשקיעת החמה מאחר שקיעתה שהוא בין השמשות בודק אחריו אם תינוק עכו"ם הוא

לא יברך ואם תינוק ישראל שאינו נזהר בבין השמשות יברך עליו ואם אינו יכול לידע נראה לי שאין מברך עליו שהדלקה בין השמשות אף בתינוק לא שכיחא:

אור של כבשן ששורפין בו אבנים לסיד בהתחלת הדלקתו אין מברכים עליו שאינו נעשה להאיר אלא לשריפת האבנים אלא לאחר שריפתם מדליקין עצים בפי כבשן להאיר למלאכתם ומכיון שנעשה להאיר מברך עליו זהו שאמרו כאן לכתחלה כאן לבסוף, וי"מ שבתחלת הדלקתה אין בו אורה מפני שהוא מלא עשן ובסופו כשכלה העשן יש בו אורה ומברך עליו, וכן י"מ בהפך ר"ל שבתחלה מברכים עליו ופירושה אם מכיר שזו היא התחלת הדלקתה מברך שהרי במוצאי שבת הודלק ואם בסוף אף הוא הודלק בשבת ואין מברך עליו, ומה שאמרו בראשונה היה מהלך חוץ למדינה וראה אור עבה כפי כבשן מברכים עליו פירושו שהוא של עכו"ם אלא שמכיר שהוא לכבשן שמברכין עליו על הצדדים שביארנו:

אור של בית המדרש כל זמן שיש שם צד שאנו יכולים לדון שלהאיר הודלקה מברכים עליו כגון אם יש שם אדם חשוב שיש לומר להאיר לו הודלקה אע"פ שהיתה שם אורה מצד הירח או מצד אחר או שלא היתה שם אורה מצד אחר שיש לומר לאור כלם הודלקה אע"פ שאין לומדין עכשיו או אם יש שם שמש שעושה דירתו לשם שיש לומר שלאורו הודלקה ועל דרכים אלו אתה דן בנר של בית הכנסת ולא עוד אלא שיש גורסים בה אור של בית הכנסת הא כל שאין שם אחת מאלו לא הודלקה אלא לכבוד ואין מברכין עליה:

היו יושבים בבית המדרש והביאו לפניהם אחר מברך לכלם וכלם מתכוונין לשמוע ועונין אמן ואין כלם מברכיך לעצמם מפני בטול בית המדרש על הדרך שאמרו של בית ר"ג לא היו אומרים מרפא בבית המדרש מפני בטול בית המדרש, ומ"מ אין אנו נוהגים לברך אלא כלן ביחד על הכוס וכמו שאמרו בפסחים סודרן על הכוס ומ"מ מי שאין לו יין להבדיל כשרואה את האור מברך עליו מיד:

גחלים לוחשות והוא כל שאילו מכניס קיסם ביניהם דולק מאליו מברך עליהם, שמא תאמר הרי לא לאורה הודלקו אלא לחמם או לבשל, אף אנו מפרשים שהודלקו עצים לאורה ונעשו גחלים או שמא גם עכשיו לאורה מועטת הן עומדות להכיר בין מטבע למטבע, אבל גחלים עוממות אין מברכין עליהן, וי"מ שאף גחלים העשויות לחמם או לבשל הואיל ואינן עשויות לכבוד בעלמא אלא להנאת בני אדם מברכים עליהם ולא נתמעט מלברך אלא אותה הנעשית לכבוד ואף גדולי המפרשים סוברים כן, ואין הדברים נראים:

נר שהדליקו למת במוצאי שבת ואין אתה יודע אם להאיר הודלקה ולברך אם לכבוד בעלמא ושלא לברך, אם מת זה מפורסם עד שאפילו אם מת ביום היו מדליקים לפניו נרות אף בלילה אתה דם אותם שלא להאיר הודלקו ואם לא היו מדליקין לפניו ביום אתה דן אותם עכשיו שלהאיר הודלקו ומברך, ויש גורסים כל שמוציאין לפניו אין מברכין וכל שאין מוציאין לפניו מברכים ופירושה לענין בשמים כלומר כל שמוציאים לפני המת ר"ל סמוך לו ודאי לכבוד המת הן עשויות או להעברת הריח וכל שאין מוצירין בסמוך לו אלא רחוק ממנו במקום שאין הריח שולט בו לכבוד חיים הן עשויות ומברכים, והוא שאמר בתלמוד המערב הדה דתימר בנותנים למעלה ממטתו של מת אבל למטה אני אומר לכבוד חיים הן עשויות:

בשמים של בית הכסא שאדם אסטניס מביא לשם להעביר הריח הואיל ואין עיקר הכונה להנאת הריח אין מברכין עליהן וכן שמן העשוי לסוך ממנו ידים המזוהמות להעביר הזוהמא אע"פ שמ"מ מגיע לו ריח אין מברכין עליו, ויש מי שאומר שלא אמרו אין מברכין עליו אלא עצי בשמים אבל בורא שמן ערב מברכין עליו אם הוא של אפרסמון כמו שביארנו בפרק ו', ומשחא כבישא שאמרו שם שמברכים עליו בורא עצי בשמים פירשוה גדולי הרבנים בבא להריח ולא בבא בתוך הסעודה:

הנכנס לחנותו של בשם והריח ריח אפילו ישב שם כל היום כלו והריח ריח אחר ריח אין מברך אלא פעם אחת, נכנס ויוצא מברך על כל פעם ופעם, ואע"פ שהבשם לסחורה הוא מוציאם מ"מ ממשמש הוא בהם בשעת הוצאתם ומכוין להגיע ריחם לבני אדם כדי שירבו עליהם קופצים ונמצא שלהריח הם יוצאות אע"פ שעיקר הכוונה לסחורה, ויש למדין משמועה זו במי שהניח טליתו לכשהוא חוזר ונטלו שיחזור ויברך כדין נכנס ויוצא, ואינה ראיה שהטלית דעתו עליו לחזור וליטלו ואינו קרוי סלוק אבל לענין הנאה כל שנסתלק ממנה סלוק גמור הוא ואע"פ שבסוכה כל שנכנס בה מברך מ"מ אין דעתו עליה אלא בשעת אכילה ובשעת שינה:

מי שהיה מהלך חוץ לכרך והריח ריח אם רוב עכו"ם אין מברכין עליו, אם רוב ישראל מברכים עליו מחצה על מחצה אינו מברך, וי"א מברך וכן נראה על הדרך שביארנוה למעלה באור:

היה מהלך בשוק של טבריא בערבי שבתות והריח ריח אינו מברך שחזקתן לגמר את הכלים ולא לריח עצמן של בשמים שרגילים הם בכך כל ערבי שבתות, ובצפורי אף כל השנה כן שבכל הימים הם רגילים בכך, ומהם אנו למדים לכל הדומה להם וכל שאמרנו אינו מברך אם ברך עובר על לא תשא, ואם היה מהלך בשוק של ע"ז והריח ריח של ע"ז

ונתרצה בו ר"ל שהכין עצמו אגב הלכו לקלטו הרי זה חוטא כנהנה באסור ע"ז אע"פ שאין בריח ממש מ"מ אסור הנאה יש בו:

תלמוד נג:

המשנה השמינית והכונה בה לבאר בה ענין הנר ולומר שאין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו כלומר עד שיכין עצמו כל כך להתקרב לו שיוכל להשתמש לאורו ממקומו ולהכיר בין מטבע למטבע אע"פ שלא נשתמש וזהו הקרוי בגמ' יאותו ממש ומה שביארנו ברואה אור חוץ למדינה שהוא ברחוק מקום מפרשים אותה באורה גדולה שאף הוא יכול להשתמש בה ממקומו, ורב יהודה אמר בגמ' לא יאותו ממש אלא כל שרואה אותו אע"פ שאין יכול ממקומו להשתמש לאורה הואיל ואלו מתקרב לו היה ראוי להשתמש לאורו, ואין הלכה כן אלא יאותו ממש, וכן מי שמפרש יאותו ממש שישתמש בה ומביא ראיה ממה שאמרו בב"ר מנין שאין מברכין על האור עד שיאותו לאורו שנא' וירא ויבדל, כתבו גדולי המפרשים שהוא שבוש שהקב"ה לא נשתמש לאורה אלא שנראית עמו כדכתיב ונהורא עמיה שרי, וכן בזו הואיל וממקומו יכול להשתמש בה אע"פ שלא נשתמש, ואין לפסוק דלאו יאותו ממש מדרב יהודה הוא מבדרך דנורא דבי אדא דיילא אע"פ שהיה רחוק ממנה וכן רבה אדבי גוריא בר חמא ואביי אדבי בר חבו [הג"ה בגמ' איתא בר אבוה] דההיא רב יהודה לטעמיה דאמר לא יאותו ממש ורבה ואביי סוברים כמותו, ומ"מ הלכה כרבא דיאותו ממש, ועכשיו נהגו להשתמש לאורה מקודם ולהסתכל בצפרנים, ויראה הטעם מתוך ששיעור יאותו לאורו הוא הבחנה בין שני דברים נתפשט המנהג להסתכל בהם כדי להבחין בין צפורן לבשר, ולאלו שכופפים אצבעותיהם להבחין בין צל של אצבעות לצל שאר מקומות שביד, ובתשובת קדמונים מצינו הטעם מפני שהם דברים שהגדול מצוי בהם ולסימן טוב עושין כן, ובשם מדרשות שמענו שמקודם שחטא אדם הראשון היה כל עורו דומה לצפורן וכשחטא הפשיטו ממנו ולא השאיר לו ממנו אלא בראשי אצבעותיו וכשנברא האור במוצאי שבת ונסתכל בו וראה שנשאר לו ממנו ושמח ומתוך כל נהגו להסתכל בצפורן ויש בזה הערה למבינים:

זהו ביאור המשנה ופסק שלה ודברים שנכנסו תחתיה בגמ' אלו הן מי שהיה לו נר טמון בחיקו או שהיה מביאה בפנס שהאור שולט בחוץ ואינו נראה אין מברכין עליו, ומה שביארנו למעלה בעששית מפרשים אותו בשעצמו של אור נראה לו וכן מי שראה שלהבת ולא נשתמש לאורו ופרשוה בגמ' כגון נר שהיה מיטפטף להכבות הואיל וחשוך כל כך עד שאילו יתקרב לו אין אורה שלו שולטת להשתמש בו אין מברכין עליו, וכן

נשתמש לאורה ולא ראה שלהבת ופרשוה בגמ' כגון שהשלהבת עומדת בקרן זוית אין משתמש לאורה:

ולענין ביאור מיהא יש שואלים מה הוצרך להעמיד נשתמש לאורה ולא ראה שלהבת בשעומדת בקרן זוית והלא אף בשל פנס כן, עד שפרשו שהפנס אין אור הנר שבתוכו שולט מבחוץ והרי הוא כנר טמון בחיקו, ושלשה דינים הוזכרו בשמועה זו, אחד שאינו רואה שלהבת ואינו משתמש לאורה, והוא טמון בחיקו או פנס, והשני רואה שלהבת ואין משתמש לאורה כגון ברחוק מקום או בשהיה סמוכה לכבוי, והשלישי נשתמש לאורה ואינו רואה כגון דקיימא בקרן זוית והוא הדין לעששית גבוהה שאין השלהבת נראית מלמעלה, ומ"מ גדולי הדור כתבו שכל שהשלהבת נראית לו אף מאחורי מחיצות העששית ומשתמש לאורה מברכים עליה שאף זו ראיה היא כמו שאמרו צואה בעששית מותר לקרות שמע כנגדה ערוה בעששית אסור מאי טעמא צואה בכסוי תליא מילתא והא מיכסיא, ערוה בראיה תליא מלתא דכתיב ולא יראה בך ערות דבר והא מתחזיא:

ברכה זו שהותקנה לנר במוצאי שבת לא שיהא אדם צריך לחזור על הנר כדי לברך עליו כשם שאדם צריך לחזור על השופר או על הלולב אלא שאם נזדמן לו שראה נר חייב לברך עליו, ומגדולי המפרשים פרשו כן אף בבשמים, ולא עוד אלא שעושים אותה ק"ו שאם על האור שמברכים עליו מצד שנברא במוצאי שבת והוא זכר למעשה בראשית אינו צריך לחזור אחריו, בשמים שאינן אלא להנאת עצמו לא כ"ש, ומ"מ נראה שעל הבשמים מחזרים שלכבוד שבת הותקנו להודעת נשמה יתרה, ואף הם כתבו שבמוצאי יום הכיפורים מחזירין עליו שאין טעם ברכת האור באותו הפרק מטעם בריאתו אלא שלטעם שהיינו אסורים בו כל היום ועכשיו מותרים והויא לה כעין הבדלה שתבדיל בין יום זה לשאר ימים טובים ולדעתי אין הדברים נראים שא"כ היה לו לומר אין מחזירים על האור במוצאי שבת ולא שיאמר סתם אין מחזרין על האור ואם מפני שנאסר לנו והותר עכשיו הרי נכלל בכלל הבדלה, ומ"מ כבר נהגו כל העם לחזור אחריהן ולברך:

פירשו בתלמוד פסחים שמברכים על האור במוצאי יום הכפרים כשם שמברכים עליו במוצאי שבת וכשם שאין מברכים במוצאי שבת אלא על אור ששבת מעבירה כך מוצאי יום הכפריים ומה שהופרש ביניהם הוא שבמוצאי שבת מברכים אף על האור שנברא עכשיו כאור היוצא מן העצים ומן האבנים ובמוצאי יום הכפרים אין מברכין אלא על אור שדלק כל היום או שהודלק היום בהיתר או שהודלק עכשיו מאור שדלק כל היום או מאור שהודלק בהיתר, וטעם הדברים לדעתי שטעם ברכת האור אינה שוה לשניהם שברכת האור במוצאי שבת הוא על שם שהאור נברא במוצאי שבת וכ"ש זה שתחלת

ברייתו במוצאי שבת שראוי לברך עליו אבל ברכת האור במוצאי יום הכפרים אינה מטעם זה שאם לא כן היינו מברכים לה במוצאי יום הכפורים שחל להיות באמצע שבת אלא טעם שלה מפני שתשמישו של אש נאסר ביום הכפורים יתר על שאר ימים טובים שהותר לנו תשמישו בכל אוכל נפש שרובו על ידי האור ואנו מברכים למי שברא מאור זה שנאסר לנו היום, וקצת מפרשים מפריזין על מדותיהם לומר שאין מברכין אלא על אור שהיה דולק כל היום או שהודלק בהיתר מבעוד שהוא בעצמו נאסר אבל כל שהודלק מבין השמשות ואילך אין מברכין עליו, ואין נראה לי שמאחר שמאותו שהודלק ממנו היה ראוי לברך עליו הוא ואפילו עמוד שני מ"מ כחו של ראשון בשני, ובשם גאונים ראיתי שישראל שהדליק מעכו"ם אע"פ שבמוצאי שבת מברכים עליו אין מברכין עליו במוצאי יום הכפורים שהרי עיקרו נאסר ר"ל עמוד ראשון, ואם תמצא לומר על תוספת הוא מברך הרי עכשיו נברא והוא שנהגנו להדליק מנר של בית הכנסת לפי שאין אור של ישראל מצוי בבתים אבל נר עצמו של בית הכנסת אינו צריך ואדרבה, שמא לכבוד הם עשויים כנ"ל, אלא שאפשר שאף הם עשויות לקרוא לאורן בסדרים ומ"מ במוצאי יום הכפורים שחל להיות בשבת אין אנו צריכים לכך כלל שהרי מכח שבת אנו מברכים עליו:

המשנה הט' מי שאכל וכו', כונת המשנה לבאר שראוי לאדם שלא לזוז ממקום שסועד בו עד שיברך ונחלקו עכשיו במי שאכל ושכח ולא בירך והלך לו ונזכר על שכחתו ב"ש אומרים יחזור למקומו ויברך וב"ה אומרים יברך במקום שנזכר ואע"פ שפת ויין טעונים ברככה לאחריהם במקומם ומסבה שאני, ופרשו בגמ' שאם עשה כן במזיד אף ב"ה מודים שצריך לחזור למקומו ולברך, לא נחלקו אלא בשוכח והלכה כב"ה בשוכח וכן נראה דעת גדולי הפוסקים, אלא שגדולי תלמידיהם פוסקים כב"ש הואיל ופת ומיני דגן טעונים ברכה לאחריהן במקומם ומ"מ בפירות אפילו על אותן שמברכים עליהם ברכה מעין ג' ואפילו במזיד דיו לברך במקום שנזכר:

ועד אימתי יכול לברך עד כדי שיתעכל המזון שבמעיו, ושיעור זה כל זמן שכח אכילה זו מעמידתו בלא רעהב ושיעור זה באכילה מועטת, אבל באכילה מרובה עד ד' מילין, ויש שואלים היאך לא מנאוה במס' פסחים (מ"ו ע"א) בהדי גבול ועיבוד ותפלה ונטילה ששיעורן ד' מילין, ואינה שאלה חדא דהנהו ד' מילין דוקא וזו כדי שיעור זה, ועוד דהנהו צריך לחזור אחריהם וזו צריך ליזהר שלא להתעכב כל כך, **זהו ביאור המשנה** ולא נתחדש עליה דבר שלא ביארנוהו:

המשנה העשירית בא להם יין בתוך המזון ואין להם יין אלא הוא ואין שם אלא כוס אחד מברך על היין ושותהו ואחר כך מברך ברכת המזון בלא כוס שאין ברכה טעונה כוס וב"ה אומרים מניחו עד לאחר המזון ומברך ברכת המזון על הכוס וסומך לה ברכת היין ושותהו, והלכה כב"ה למצוה כמו שביארנו למעלה, **זהו ביאור המשנה** ולא נתחדש עליה דבר:

המשנה הי"א עונים אמן אחר ישראל המברך אע"פ שלא שמע כל הברכה אלא שמע מפיו ב"פ הגפן לבד או המוציא לחם מן הארץ והדומה לזה שהדברים ברורים שאינו מברך אלא לשם ואמן יתומה אין כאן הואיל ושמע חתימת הברכה, אבל אין עונין אמן אחר כותי המברך עד שישמע כל הברכה שמא לשם ע"ז בירך ופרשוה בגמ' במי שלא אכל אבל מי שאכל אף לאחר ישראל אין עניית אמן מועילה לו אלא א"כ שמע כל הברכה ולפי דרכך למדת שחייב לענות אמן אע"פ שאינו חייב בברכה:

העונה אמן הרי הוא כמי שבירך ובלבד שיכוין דעתו למה שהוא שומע ועונה אחריו אמן וזהו שאמרו אחד המברך ואחד העונה אמן במשמע ואכלת וברכת אלא שממהרין שכרו למברך:

תינוקות של רבן שהם מתלמדים ואומרים איזו ברכה דרך התלמוד אין עונים אחריהם אמן אבל אם אומרים אותה דרך מצוה אע"פ שאינן חייבין כגון תינוק שאכל ומברך לעצמו ברכת המזון דרך יציאת ידי מצוה עונין אחריהן אמן, וזהו שאמרו בעדן מפטרינהו עונים כלומר בשעה שנפטרים מסעודתם ובאין לברך, ויש גורסים בעדן אפטורינהו ור"ל בשעה שמפטירים ההפטרה וזהו עיקר קריאה בבית הכנסת ומברים ברכות ההפטרה הואיל ותקנו בו שיכול להפטיר והוא הדין לקריאתו בתורה אלא שאינו קורא אלא מפטיר:

מי שאכל תבשיל והידים מזוהמות ממנו לא יברך עד שיטול ידיו כשם שכהן מזוהם פסול לעבודה כך ידים מזוהמות פסולות לברכה, ויש מי שאומר שמברך על נטילה זו אבל דבר שאין הידים מזוהמות ממנו מברך בלא נטילה, ויש אומר שאף אינו צריך ליטול עד לאחר ברכה ואם רוצה ליטול מים אחרונים מטעם מלח סדומית אינו צריך ברכה, ודברים אלו כלם לא נאמרו אלא במברך אבל האחרים אין צריכים ליטול קודם ברכה, ושמן מבושם הבא לסוך את הידים קודם ברכה אף הוא מעכב את הברכה, אלא בדורותיהם שהיו רגילים בכך אבל לנו אין אנו רגילים בשמן ואין שמן מעכב, ולפי מה שכתבנו למדנו שכל מאכל לח אנו קורים מזוהם וידים שאכלו בהם ידים מזוהמות, ומ"מ בשאלתות כתבו שלא נקרא מאכל מזוהם אלא כל דבר שאינו קרב לגבי מזבח,

אבל כל שהוא קרב לגבי מזבח פסקה זוהמתן, ועניני נטילת ידים נבאר אותם בסוף המסכתא בדרך חבור זה בלשון קצרה על הדרך שבארנו אותם בארוכה אחר מסכת ברכות בפירושי התלמוד שלנו בעזר הצור:

תלמוד נד.

הרואה מקום וכו' כונת הפרק לבאר בו החלק הרביעי מן הספר ורובו יסוב על ג' ענינים, **הראשון** לבאר שצריך לברך את השם ולהודות בראותו המקומות שגמל השם טובותיו לנו ולאבותינו ולהודות בפרט על נסים שלו על כל מה שיגיעהו הן טוב הן מוטב ולהכיר שהכל בא לו מאת השם לפי מעשיו, **והשני** לבאר שצריך לברכו יתברך על ראיית כל דבר מחודש או על ראיית כל דבר מופלג ואע"פ שאינו מחודש, **והשלישי** לבאר היאך הוא צריך שלא להקל ראשו במקומות ידועים בקדושה כמו שיתבאר, זו היא כונת הפרק דרך כלל אלא שיתגלגלו בו דברים אחרים על הדרך שהקדמנו:

ובמשנה הראשונה ממנו ביאור על זה שהרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל כגון ים סוף וירדן יריחו וכיוצא בהם שאומר ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה, והביאה בגמ' מדכתיב ויאמר יתרו ברוך ה' וכו' ואע"ג שיתרו לא ראה הנסים ומקומותיהם הואיל וראה משה שעל ידו נעשה וישראל שנעשו להם חביב היה בעיניו כאילו ראה המקומות, ופירשו חכמי הצרפתים שמזכיר בה את השם ואומר בה מלכות וגדולי המפרשים חולקים בדבר לומר שכל הברכות השנויות בפרק זה אין בהם הזכרה ומלכות הואיל ואינן ברכת קבועות כדין ברכת הזמון שאין בה הזכרה, וכן ממה שאמרו למטה ברב חנא שברך על רב יהודה כשנתרפא בריך רחמנא דיהבך לן ולא יהבך לעפרא ושאף הוא פטר עצמו מברכת הגומל בעניית אמן, ומ"מ יש דוחים שהזמון מתוך שיש שם ג' ברכות קבועות כהזכרה ומלכות הקלו בה וזו של רב חנא אפשר שהזכרה ומלכות היה שם אלא שהתלמוד קצר בה, ואף בתלמוד המערב אמרו תכף למשנה זו כל ברכה וברכה שאין בה מלכות אינה ברכה, ואף גדולי המחברים כתבו שכלם בהזכרה ומלכות, ולדעתי יש מהן צריכות הזכרה ומלכות ויש מהן שאינן צריכות, והוא שברכת הגומל הואיל והיא בבית הכנסת ובמעמד עשרה צריכה מלכות ושאר ברכות שאינן קבועות אין צריכות ובגמ' נרחיב בה בזכירת קצת פרטים שרשיים.

זהו ביאור המשנה ודינים הרבה באו עליה בגמ' ואלו הן, כשם שאדם צריך לברך על נסים שנעשו לישראל כך מברכים על נס שנעשה ליחיד אלא שיש הפרש בדבר שעל נס העשוי לרבים הכל חייבים לברך עליו אבל נס הנעשה ליחיד הוא עצמו צריך לברך עליו

אבל לא שאר בני אדם והוא שאמרו אניסא דרבים כולי עלמא צריכים לברוכי וניסא דיחיד הוא עצמו צריך לברוכי אינוש אחריני לא, ומ"מ יש גורסים אניסא דיחיד הוא ובריה ובר בריה צריכיה לברוכי איניש אחרינא לא וכן היא בשאלתות, ולדעת זה יש לפרש שבנו ובן בנו לאו דוקא אלא כל יוצאי ירכו שכלם שותפים באותו הנס, ולי נראה דוקא בנו ובן בנו מפני שהם כעין דורו, ובתלמוד המערב נסתפקו בה והוא ששאלו שם מהו שיברך אדם על נס אביו ועל נס רבו ולא הוברר, ולגרסא זו בתלמוד שלנו הובררה אף בבן בנו, וכן מה שנתספק שם בנס של רבו הובררה כאן שמברך שהרי רב חנא ברך על רב יהודה בריך רחמנא דיהבך לן וכו', וי"מ שלא נאמר כאן לברך על אביו ורבו וכ"ש על נס של אבי אביו אלא בחיי המקבל, ובתלמוד המערב שאלו אחר מיתת אביו ורבו ולא הוברר, וכן נסתפקו שם בתלמוד המערב בנס של יחיד שהיה אדם מצויין כגון יואב בן צרויה וחביריו, או שנתקדש בו שם שמים כגון חנניה מישאל ועזריה הכל חייבים לברך ולא הוברר, אלא שבקצת ספרי תלמוד המערב מצאתי בה כדאי הוא לברך על מקום שנתקדש בו שם שמים ואף בגמ' שלנו אמרו ראה כבשן האש וגוב אריות מברך, וכן נסתפקו עוד שם אם אירע נס לשבט אחד אם מברכים אחרים על נסם וכלו הענין שאם כל שבט ושבט נקרא קהל מברכים ואם לאו אין מברכין ומעתה אין צריך לומר אם אירע נס שבעיר אחת שאין האחרים מברכים עליו:

כל שמברך על ראית מקום הנס אם לא ראה מקום שנעשה בו הנס אבל ראה אותו שנעשה לו הנס יש אומר שמברך בין בנס של רבים בין בנס של יחיד אם הוא בנו או רבו, וכן כתבו גדולי המפרשים, וראיה להם מה ששאלו בגמ' מנא הני מילי כלומר דהרואה מקום וכו' ומביאה מדכתיב ביתרו ברוך ה' וכו' והרי יתרו לא ראה מקום הנס אלא שראה אותם הנצולים ומ"מ יש גורסים מנלן דמברכינן אניסא, וכן ממה שאמרו בגמ' ברוך שעשה לי נס בגמל ובערבות למדו רבים שכל שאירעו לו נסים זה אחר זה כשמגיע לאחד מאותן המקומות מברך על כלם, ומזכיר אותו מקום שהוא בו תחלה כלומר ברוך שעשה לי נס במקום הזה ובמקום פלוני ופלוני, ואין נראה לי כן שלא היתה הזכרת שאר מקומות חובה אלא רשות:

זהו שביארנו בנס של יחיד שאין מברכין עליה תמהו בה גדולי המפרשים שהרי ברואהו אחר ל' מברך שהחיינו ואחר י"ב חדש מחיה המתים והיאך אפשר שלא לברך על נסו, עד שפירשו שזו של ראיית חברו דוקא רשות וכן בנסו אם רצה לברך מברך הא חובה לא, ולדעתי כל הברכות שהוזכרו חובה הם וראיית חברו החביב לו ושדעתו עליו ודאי

חייב לברך ומ"מ אינו דומה ראיית פני חברו החביב לו ושיש לו הנאה בראייתו לראיית מקום הנס שאירע לו ואין חובה אלא לאביו ורבו שנפשו קשורה בהם אף שלא בפניהם:

ברכה זו הותקנה על ראיית מקום הנס אם רואה אותם בכל יום אינו מברך אלא כשרואה אותו לפרקים ונראה לי מל' לל' ואף בתלמוד המערב במשנת על הזיקים ברואה את הים הגדול אמרו שמברך בזמן שרואהו לפרקים ל' יום, שמעון קומטריא שאל לר' חייא כגון דאנא חמר ואנא סליק לירושלם בכל שעה מהו שאקרע בכל שעה אמר לו אם בתוך ל' יום אין אתה צריך לקרוע אם לאחר ל' יום צריך אתה לקרוע, ויש אומר שאם רצה לברך בתוך ל' מתורת רשות רשאי שאין בברכה על נסו ברכה לבטלה וגדולי המפרשים סוברים שלא נאמר לברך במקום ראיית נס של אחרים חובה אלא פעם ראשונה הא משם ואילך רשות ומביא סעד לדבריו שאם לא כן היאך תהא ראיית מקום הנס חמור מהודאת הנס עצמו שאינו מברך אלא פעם אחת כמו שיתבאר בארבעה צריכים להודות, ואין נראה לי כן שהודאה ברבים אניסא מילתא היא בפעם אחת אבל ראיית מקום גם הראוי לברך עליו ודאי בכל ראייה של פרקים חייב כראיית מקום נסי של עצמו שנא' עליו בגמ' כל אימת דמטי להו בריך וכו', אלא שיש חולקים אף בשל עצמו וגורסים כי מטית להתם, ואין הדברים נראים:

נסים אלו שמברכים עליהם יש אומר דוקא בנס גדול היוצא מגדרו של עולם אבל נס קטן כגון שבאו לו גנבים או גדודי חיה ולסטים אין מברך עליו, ודלעתי כל נס העשוי ליחיד מברך עליו שכל נס אצל יחיד גדול הוא אבל נס של רבים אין מברכים עליו אלא כשהוא נס גדול, ומ"מ כל שנתקרבו למקרה גדול ונצול הימנו אע"פ שאין בו מופת מברכים עליו:

הרואה מעברות הים שעברו ישראל בים סוף, ומעברות הירדן שבימי יהושע, ומעברות נחל ארנון שעברו ישראל במדבר והיו אמוריים אורבים להם במערות בהרים מכאן ומכאן ונעשה נס לישראל ומתו האמוריים במארב שלהם ונלכדו בשחיתותם, וכן הרואה אבני אלגביש שבימי יהושע או שראה מעלת בית חורין ששם נפלו האבנים על האויבים, ואבן שהרים עוג מלך הבשן לזרקה על מחנה ישראל ומת בה ואבן שישב עליה משה בשעה שנלחם יהושע בעמלק, וחומת יריחו שנפלה לקול תרועת ישראל בימי יהושע, בכל אלו וכיוצא בהן צריך שיתן שבח והודאה לפני המקום ושיברך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה:

תלמוד נד:

ראה הככר שנהפכו בו ערי סדום ושניצל משם לוט ושנעשית בו אשתו נציב מלח, מברך ב' על לוט מברך ברוך זוכר הצדיקים ועל אשתו מברך ברוך דיין האמת:

ארבעה צריכים להודות במעמד עשרה ושיהיו ב' מהם תלמידי חכמים או קרובים לכך ולברך בא"י הגומל לחייבים טובות ואלו הן הולכי מדברות ויורדי הים ומי שהיה חולה ונתרפא ומי שיצא מבית האסורים אלא שאם אין שם תלמידי חכמים מברך במקום שיש בו עשרה ודיו הא כל שלא בעשרה אינו מברך:

יש מי שאומר שאין הדברים הללו אמורים אלא בהולכי מדברות שתעו ויורדי הים שעמד עליהם נחשול שבים וחולה שיש בו סכנה שבאלו יש בהם נס והרי הן כעין היוצא מבית האסורים אבל אם לא אירע להם כן אין צריך לברך, וכן הולכי דרכים שלא במדברות אין צריכים לברך, ואע"פ שפשוטי המקראות מוכיחים כך, אין אני מודה בכך אלא כל שעלה למטה וירד מברך, כבר אמרו עלה למטה הרי הוא כמי שעלה לגרדום וכן כל הולכי דרכים במשמע:

בתלמוד המערב אמרו בפ' תפלת השחר כל הדרך בחזקת סכנה וכל החולי בחזקת סכנה והוא הדין לכל הליכת ים, ולא עוד אלא שנראה לי שלא נאמרו אלו בפרט אלא שאע"פ שלא אירע להם סכנה צריכים להודות הואיל והדבר מצוי להסתכן אבל כל שאירע לו סכנה הן סכנת נפשות וניצל ממנה בכל דבר צריך להודות, ויש בזה חולקים מתורת חובה הא מתורת רשות ודאי מברך:

כבר ביארנו במשנה שברכה זו עם שאר ברכות הנזכרות בפ' זה לא נתברר לנו אם יש בהן הזכרה ומלכות אם לאו, ומ"מ נראה לי בברכה זו הואיל וצריכה מעמד עשרה שצריך בה הזכרה ומלכות אבל שאר ברכות שאדם מברך ביחידי ושאינן ברכות קבועות אלא לפרקים דיינו בהם בפתיחת ברוך לבד בלא הזכרה ומלכות כגון ברוך שעשה לי נס וכו' ברוך עושה בראשית והדומים להם אלא שדברים אלו אין בהם כלל אמתי שהרי יש מברכות אלו שאינן קבועות שאין בהם אף פתיחת ברוך כגון תפלת הדרך, ותפלה קצרה ואלקי נשמה למי שלא בירך נטילת ידים ואשר יצר כגון שלא הוצרך לכך או שאמרה בשעתה ר"ל בשעה שנעזר ואין לנו צד בקולא זו אלא מתוך שאינן קבועות שתפלת הדרך אין כל דרך ראוי לתפלה אלא עד פרסה וכן תפלה קצרה אלא במקום סכנה, וכן ברכת השינה אלא א"כ בשינת קבע וכן שאפשר בקצתן של אלו ליפטר בנסח אחר שלא בברכה כמו שמצינו בר"ג שבירך על אשת טורנוסרופוס מה רבו מעשיך ה' והיא ברכת הרואה בריות טובות אלא שפטר עצמו בכך מצד שאינן ברכות קבועות כל

כך, ויש בברכת השינה טעם אחר אצל גדולי המפרשים מפני שבירכה קודם השינה ונמצאת אותה שבתוך השינה סמוכה לחברתה שאין שינה מפסקת על הדרך שביארנו בברכה אחרונה שבהלל וק"ש:

אחד מאלו הצריכים להודות שבא אחד מחביריו אצלו במעמד עשרה ובירך את השם על מה שגמלו הן בנסח הנתקן לכן הן בנסח אחר כגון שיאמר ברוך שהחזירך לנו בשלום או בריך רחמנא דיהבך לן ולא יהבך לעפרא או כיוצא בזה והלה עונה אמן נפטר הוא בכך ואין צריך עוד להודות והוא מברך בשביל עצמו ועונה זה אחריו אמן לכונת עצמו נראה לי שאינו נפטר בכך, ויש שפוטרים אף בזו ואין נראה לי:

תלמוד נה.

ראוי לו לאדם להאריך בתפלה ובלבד שלא יהא מעיין בה ר"ל שלא יהא משתבח בעצמו שהוא ראוי להיות נענה עליה, דרך הערה אמרו שלשה דברים מזכירים עונותיו של אדם קיר נטוי ועיון תפלה ומוסר דין על חברו, וכן ראוי לו להאריך על שלחנו כדי לשהות בה שמא מתוך כך יבאו עניים ויתפרנסו מתוך שלחנו הוא שאמרו בזמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר, עכשיו שלחנו של אדם מכפר:

מי שמזמנים לו ספר תורה לקרות ואינו קורא מתוך גאוה שבו, או שנותנים לו כוס של ברכה לברך ואינו מברך, וכן בדרך כלל כל המנהיג עצמו ברבנות אי אפשר להתקיים בכך לפיכך ראוי לו לאדם להשפיל עצמו נגד השם ונגד עמו ומ"מ מלך או נשיא שבדור ראוי להטיל אימתו על הבריות שלא יקלו בו ובהנהגתו והכל לשם שמים, וכן יזהר יחיד או יחידים שלא למנות פרנס על הצבור אלא א"כ הצבור נמלכים בו, דרך צחות אמרו ראו קרא ה' בשם בצלאל וכו' אמר לו הב"ה למשה לך אמור להם לישראל הגון עליכם וכו', וכן לעולם אל יתגאה בטובה שרואה בעצמו שהכל ביד השם להמיר ולהחליף אלא יעמוד ביראה ובאימה לפניו ויהיו כל מעשיו לשם וכשתארע לו איזו צרה יפשפש במעשיו אפילו קלה שבצרות ויתעורר מתוכה לתשובה, ואפילו לא אירע אצלו אלא הבהלת חלום רע יפשפש וידאג עליו עד שיתעורר מתוכו לתשובה ואם היתה נפשו עגומה עליו ביותר ילך בפני ג' מאוהביו ויאמר להם חלמא טבא חזאי והם עונים אחריו טבא הוא טבא להוי רחמנא לישוויה לטב, ויש בג'מ בנסח לחש זה ז' זמנין לגזרו עליה מן שמיא דטבא, ופי' הדבר שהוא מנסח הלחש כלומר שבקיום מתמיד יהא נגזר עליו שיהא טוב, וי"מ שהם צריכים לחזור ז' פעמים טבא טבא ליהוי ואין הדברים נראין, ואחר כך יזכיר להם החלום ואם יכולים לפתרו פותרים אותו לטוב כמו שיוכלו ויאמרו

לו עליו ג' פסוקים של הפיכה והם הפכת מספדי וכו' עד ותאזרני שמחה ואחריו אז תשמח בתולה וכו' והפכתי אבלם וכו' עד ושמחתים מיחונם ואחריו ולא אבה וכו' יהפוך ה' וכו' עד כי אהבך ה' אלקיך וג' של פדיה והם פדה בשלום ועד עמדי, ואחריו ופדויי ה' וכו' עד ואנחה ואחריו ויאמר העם אל שאול וכו' ויפדו העם וכו' עד ולא מת, וג' של שלום והם בורא ניב וכו' שלום וכו' עד ורפאתיו, ואחריו ורוח לבשה וכו' שלום לך וכו' עד בראשי הגדוד, ואחריו ואמרתם כה לחי ואתה שלום וכו', עד וכל אשר לך שלום:

תלמוד נה:

ואם ראה חלום ואינו יורד לסוף ענינו אם טוב ואם רע ונפשו נבוכה עליו יכוין את השעה שהצבור מכונין בה ביותר והוא בשעת תפלה וכ"ש בשעה שהכהנים נושאים כפיהם ועונין הציבור אחריהם אמן בכונה יתירה ויתפלל על עצמו ויאמר רבון העולמים אני שלך וחלומותי שלך בין חלום שחלמתי אני לעצמי בן חלום שחלמו לי חברי אם טוב הוא חזקהו ואמצהו כחלומו של יוסף ואם צריך רפואה רפאהו כמי מרה על ידי משה וכמי יריחו על ידי אלישע וכשם שהפכת קללת בלעם לברכה כן הפכהו עלי לברכה:

תלמוד נז:

המשנה השנית הרואה מקום שנעקרה ממנו ע"ז וכו' ובתלמוד המערב פרשוה בשנעקרה מכל תחום ארץ ישראל אבל אם לא נעקרה אלא מאותו מקום אומר ברוך שעקר ע"ז ממקום זה, ואין נראה כן מתלמוד שלנו שהרי אומר מברך ברוך שעקר ע"ז מארצנו וכשם שנעקרה מכאן כך יעקרנה מכל מקומות ישראל וישיב לב עובדיהם לעבדו וזו בארץ ישראל שהרי אמר אחר כן ובחוצה לארץ, ושמא הם גורסים בה ממקום זה וכדברי תלמוד המערב, ומ"מ יראה שאף בחוצה לארץ אומר והשב לב עובדיהם וכו' (על שכך) כדכתיב אהפוך אל עמים וכו', כר' שמעון בן אלעזר וכן כתבוה גדולים ואע"פ שרבים חולקים עליו טעמא דמסתבר הוא, **זהו ביאור המשנה** ודברים שנכנסו תחתיה בגמ' ממה שלא בארנוהו במשנה אלו הן, הרואה מרקוליס אומר ברוך שנתן ארך אפים לעוברי רצונו והוא הדין לשאר מיני ע"ז, ובתלמוד המערב אמרו נעקרה ממקום אחר ונתנוה במקום אחר על מקום שנעקרה אומר ברוך שעקר ועל מקום שנתנוה אומר ברוך שנתן ארך אפים וכו', ובתוספות כתבוה דוקא במרקוליס ומפני שהיא ע"ז המתחדשת בכל יום על ידי זריקת אבנים וכן בכל ע"ז הנעשית מחדש אבל בשאר ע"ז לא, ואין הדברים

נראים אלא על כל ע"ז כן כמו שביארנו, וברכה זו ג"כ דוקא מל' לל' הא בכל יום מתורת חיוב לא:

הרואה מקום בבל הרשעה מברך ה' ברכות כיצד כיון שראה מקום העיר מברך ברוך שהחריב בבל הרשעה, ראה מקום של נבוכדנצר אומר ברוך שהחריב ביתו של נבוכדנצר הרשע, ראה מקום מרקוליס שבה אומר ברוך שהאריך אפיו לעוברי רצונו, ראה מקום גוב אריות וכבשן האש אומר ברוך שעשה נס לצדיקים במקום הזה, ראה מקום שנוטלים ממנו עפר אומר ברוך אומר ועושה שנא' וטאטאתיה וכו':

תלמוד נח.

הרואה אכלוסי ישראל מברך ברוך חכם הרזים ופירשו למטה שאין אכלוסא פחותה מס' רבוא ואם היתה אכלוסא נכבדה חשובים בעיני הכל כששים רבוא או אפילו ב' תלמידי חכמים שלמים יש מי שאומר שמברך עליהם חכם הרזים, וממה שאמרו למטה חשיבותו עלאי כס' רבוא, והוא שהכונה אצלם בחכם הרזים שכל הסודות והחכמות מדעות בין כלם ומצד שיש דברים נמנעים מהשגת השכל האנושי אמר ברוך חכם הרזים, ומפרשים שבהמצא חכם שלם בכל החכמות ובכל הסודות שיהא ראוי לברך עליו כן ובלבד שיהא אותו המברך מכיר בשלמות אותו החכם, ומ"מ נראה שאין הלכה כן שהרי דרך כלל אמרו הרואה חכמי ישראל אומר ברוך שחלק מחכמתו ליראיו ואפילו יונתן בן עוזיאל במשמע, ואף בבריתא פרשו טעם לברכת חכם הרזים לפי שאין פרצופותיהן דומות זו לזו ולא דעתם שוה זה לזה:

ראה אכלוסי אומות העולם ר"ל כתות של עובדי האלילים אומר בושה אמכם חפרה יולדתכם אחרית גוים מדבר ציה וערבה:

אורח טוב ראוי לו לשבח אכסניא שלו ולספר בכבוד שעשה לו אף בית ממה שלא כבדוהו, ומ"מ דוקא בצנעה ובמקום שאין מצד דבורו גרמא להרבות לו באכסניא ולגרום לו הוצאה, ואם עשה כן עליו הכתוב אומר מברך רעהו בקול גדול וכו' כמו שביארנו בקצת מקומות:

כל שמוסר ממון חברו למלכות יש צדדים שמותר להרגו אחר התראה וכבר ביארנוה בבתרא דקמא, אבל כל שמוסרו לענין נפשות אין צורך להתראה למי שרוצה הוא למסרו, כלל אמרו הבא להרגך השכם להרגו, ומ"מ יש למדים מסוגיא זו שאינו רשאי להרגו על מה שעבר אלא על מה שהוא רואה שהולך עכשיו למסרו, שהרי ר' שילא הלקה אחד על שבא על הכותית והלשינו לקיסר לומר איכא חד יהודאי דדאין בלא רשותא וניצל

ממנו ולא השתדל בהריגתו, וכשראה פעם אחת שהיה הולך למסרו אמר הבא להרגך וכו' וקטליה ומ"מ בענינים אלו אין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות:

הרואה חכמי ישראל אומר ברוך שחלק מחכמתו ליראיו, חכמי אומות העולם אומר ברוך שחלק מחכמתו לבשר ודם, וכן הרואה מלכי ישראל אומר ברוך שחלק מכבודו ליראיו מלכי אומות העולם אומר ברוך שחלק מכבודו לבשר ודם:

תלמוד נח:

הרואה את חברו לאחר ל' יום אומר שהחיינו, לאחר י"ב חודש אומר ברוך מחיה המתים שכבר נשתכח מלבו כמת, וגדולי המפרשים כתבוה דוקא שחברו זה חביב עליו והוא נהנה בראייתו:

הרואה בתי כנסיות של ישראל ביישובן אומר ברוך מציב גבול אלמנה, בחורבתן אומר ברוך דיין האמת, בתי עובדי האלילים ושאר בעלי האמונות הקדומות שלא היו גדורות בדרכי הדתות והם הנזכרים בתלמוד תמיד בלשון אומות העולם כל שראה אותם ביישוב ובשלוה אומר בית גאים יסח ה' בחורבנן אומר אל נקמות ה':

כל שרואה בזמן הזה בתי הצדיקים בחורבנן אע"פ שלא נתקנה ברכה על זה ראוי להיות אדם נרעד ומשתומם על כך ומ"מ אין ראוי לו להרבות בצער וראוי לו להעלות על לב שאף בית המקדש חרב ודיו לעבד שהוא כרבו:

הרואה קברי ישראל אומר ברוך אשר יצר אתכם בדין וכלכל אתכם בדין והמית אתכם בדין ועתיד להחיותכם ברחמים בא"י מחיה המתים, ואף דבר זה דוקא מל' לל' ומ"מ אם נתחדשו בו מתים יש אומרים שאף בתוך ל' כן, ראה קברי אומות העולם ר"ל של עובדי האלילים על הדרך שהזכרנו אומר בושה אמכם וכו':

הרואה את הכושי והוא השחור ביותר, ואת הלווקן והוא הלבן ביותר, ואת הגיחור והוא אדמימות הצהוב, ואת הננס והוא הקטן ביותר, ואת הדורניקוס והוא בעל שומות, והפתיראש והוא מעורבב השערות, אומר על כלן ברוך משנה הבריות, ראה חגר וסומא וקטע ומוכה שחין ובהקן אומר ברוך דיין האמת, כתבו גדולי המפרשים שלא נאמר כן אלא פעם ראשונה שהוא רואהו, ולי נראה כל שרואהו לפרקים וכן כתבו שלא נאמר כן אלא על אדם שזה הרואה מצטער על שנויו דומיא דרואה בריות טובות שהוא נהנה על ראייתם ואין הדברים נראים לי שראיית הדברים המחדשים אף בלא הנאה ואף בלא צער ראוי לברך עליהם:

הרואה פיל קוף קיפוף הואיל ודומים לאדם במקצת דברים מברך עליהם ברוך משנה הבריות:
הרואה אילנות טובות ובריות טובות, אומר ברוך שככה לו בעולמו, ונראה לי דוקא במקום שאין האילנות או הבריות מצויות שיש שם קצת חדוש:
המשנה השלישית על הזיקין ופרשו בגמ' כוכבא דשביט ועוד פרשו בו ווילון הוא דמקרע וכו', כלומר ראיית אור גדול שנראה כאלו שטח הרקיע נקרע והאור נראה והוא התלהבות האויר:

תלמוד נט.

ועל הזוועות ופירשו בגמ' גואה, וענינו האור הפתאומים היוצא מן הענן ונקרא לנציא"ר וי"מ קול בקיעת הארץ, ועל הרעמים ועל הרוחות ועל הברקים והוא הנקרא לאמ"ף על כל אלו אומר ברוך שכחו מלא עולם מפני שענינם של אלו להתפשט רחוק מאוד, ופי' בגמ' שאף על אלו אם רצה לברך ברוך עושה בראשית דיו, ובתלמוד המערב פרשו על הרוחות דוקא כשבאים בזעף אבל אינם באים בזעף ברוך עושה בראשית, על ההרים ועל הגבעות וכו' אומר ברוך עושה בראשית שדברים אלו אין זזין ממקומן כדי לברך עליהם שכחו מלא עולם, ודברים אלו אינן אומרים אלא במי שרואה אותם לפרקים, ר' יהודה אומר הרואה את הים הגדול אומר ברוך שעשה הים הגדול, שמתוך חשיבותו קבעו לו ברכה לעצמו, ודוקא בזמן שרואהו לפרקים וכבר פירשנו על הפרקים שהם מל' לל':
זהו ביאור המשנה ופי' בתלמוד המערב שלא נאמרו פרקים הללו אלא על ההרים והשנויים עמהם אבל על הזיקים ועל השנויים עמהם אם בטורדין ר"ל שאין בהם הפסק, ופי' בו רבים כל זמן שלא נתפזרו העבים אינו מברך עליהם אלא פעם אחת ביום, ואם יש בהם הפסק והוא שנתפזרו העבים ואחר כך באו עבים פעם אחרת מברך על כך פעם ופעם והרי דבר זה כמי שיושב בחנותו של בשם שאם ישב לו כל היום אינו מברך אלא פעם אחת ואם נכנס ויצא כל היום מברך על כל פעם ופעם, ודברים שנכנסו תחת משנה זו בגמ' אלו הן:
הרואה קשת בענן מברך זוכר הברית ונאמן בבריתו וקיים במאמרו:
הרואה שמים בטהרה והוא אחר שנפל הגשם ובא רוח צפוני ופזר את העבים ונזדכך האויר אומר ברוך עושה בראשית, ובתלמוד המערב פרשוה בימות הגשמים ובלבד לאחר ג' ימים:

תלמוד נט:

הרואה חמה בתקופתה ולבנה בתקופתה כוכבים במשמרותם ומזלות כסדרן אומר ברוך עושה בראשית, ועניין חמה בתקופתה הוא שרואה ביום תקופת ניסן של תחלת מחזור של כ"ח שנה והוא הנקרא מחזור גדול שבשעה זו ר"ל בסוף מחזור גדול חמה חוזרת לנקודה ראשונה שבה נתלו המאורות מתחלה והוא בתחלת ליל ד' והדבר ידוע שבכל ד' תקופות מג' לג' חדשים וכל תקופה נדחית אחר חברתה ז' שעות ומחצה, נמצאת דחייתה בכל שנה ל' שעות ונמצאת לד' שנים שהוא מחזור קטן של שמש ק"כ שעות שהם ה' ימים ונקרא מחזור קטן מפני שבכל מד' שנים לד' שנים באה תקופתו בתחלת הלילה ואם תחשוב שהיא באה תחלה בתחלת מהלך שבתאי שהוא משמש בתחלת רביעי, ותדע חשבון כצנ"ש חל"ם ראשי לילות וחל"ם כשנ"ץ לראשי ימים, וסדור מהלכן כל"ש צמח"ן יעלה בידך חשבון זה במכוון ומחזור גדול של כ"ח שנים יש בו ז' מחזורים קטנים ואם הראשון היתה בנקודתה בתחלת ד' תחלת השני בתחלת יום ב' ושלישי בתחלת יום ז' ורביעי בתחלת יום ה' וחמשי בתחלת יום ג' וששי בתחלת יום א', ושביעי בתחלת יום ו', ושמיני שהוא סוף כ"ח בתחלת יום ד' שהיא הנקודה הראשונה, וי"מ בתקופתה בבהירותה, ועניין לבנה בתקופתה כשחוזרת בכל חדש וחדש בנקודתה לתחלת מזל טלה שאינו נוטה עדיין לצפון או לדברים וכוכבים במשמרותם כשהשלימו כל כוכב מה' כוכבים הנשארים מהלכן, וחזרו כנגד תחלת מזל טלה למי שמכיר את דרכיהן ומזלות בעתם הוא בנקודה שטלה עולה מצד המזרח שהוא המצוייר בשכל בראש העגלה:

המשנה הרביעית על הגשמים וכו' זהו ענין המשנה ודברים שנכנסו תחתיה בגמ' אלו הן, מה שאמר במשנה זו שעל הגשמים הוא אומר הטוב והמטיב דרכים חלוקות יש בה, ופסק הדברים כך הוא ירדו גשמים ויש לו לזה קרקע שמקבל תועלת בגשמים אלו ואין לו שותף באותו קרקע אלא שהוא שלו לבדו מברך שהחיינו ואם אין לו קרקע לבדואלא שיש לו קרקע בשתוף אחרים מברך הטוב והמטיב, ואם אין לו קרקע כלל לא ביחוד ולא בשתוף מברך מודים אנחנו לך על כל טפה וטפה שהורדת לנו ואלו פינו מלא שירה וכו', אין אנו מספיקים וכו', על הטובות שעשית עם אבותינו ועמנו בא"י אל ההודאות, ואע"פ שהוזכר בגמ' רוב ההודאות והק' בה רוב ההודאות ולא כל ההודאות ותירץ בה אלא אימא אל ההודאות, ואמר רב פפא הילכך נמרינהו לתרויהו, לא על רוב ההודאות ואל ההודאות אמרה, שמאחר שהוא אומר אל ההודאות רוב ההודאות מה טיבו אלא שהוא חוזר על מה שאמר תחלה מודים אנחנו לך וכו' ור' יוחנן מסיים בה ואלו פינו וכו' ועל אלואמר נימרינהו לתרוויהו וי"מ רוב ההודאות ואל ההודאות,

ואע"פ שהסוגיא מוכחת כן שאין לומר נימרינהו לתרוייהו אלא במה שיש בו מחלוקת מ"מ הדברים זרים, ויש גורסים נימרינהו לכלהו, ומפרשים כפי' הראשון, וי"מ נמרינהו לתרוייהו רוב ההודאות ואל התשבחות, וכן י"מ אל ההודאות ברוב ההודאות, ופירושו בחשיבות ההודאות כלומר בהודאות נכבדות ומשובחות, ויש לפרש רוב כמו תאר על גזרת לחם חום, ופי' נמרינהו לתרוייהו כלום ולא כמו שאתה מבין רוב ההודאות ולא כל ההודאות אלא שהוא תואר כמו רוב ההודעות:

היה לו קרקע בשתוף, יש מי שאומר שאם אין השותפים במקום אחד אין אחד מהם מברך הטוב והמטיב, לא היה הוא במקום שהגשמים יורדים אלא שנתבשר מפי השמועה שירדו גשמים במקומו הרי הוא כשאר בשורות טובות ומברך הטוב והמטיב, דברים אלו כלן יראה דוקא בגשמים שמגיע מהם הנאה ותועלת, יש מחדשים בסוגיא זו במה שתירצו בה הא דאיכא אחריני בהדיא הד דליכא וכו', אינו חוזר על הגשמים אלא על בנה בית חדש וכלים חדשים אבל הגשמים הרי תועלת מגיע לכל העולם ועל כל פנים איכא אחריני בהדיה, ואין בהם שהחיינו לעולם ודומיא דמת אביו והוא יורשו דאי איכא אחי מברך הטוב והמטיב אך בשהניח להם שדות מחלקות:

מאימתי מברך על הגשמים, משיצא חתן לקראת כלה ר"ל שבשטיפת המים יורדת נופלת על המים ומבעבעתה:

אחר שביארנו שעל טובה הבאה לו בשתוף מברך הטוב והמטיב ועל הבאה בייחוד מברך שהחיינו אמרו לו מת אביו והוא יורשו מברך על מיתתו דיין האמת ועל ירושתו אם יש לו אחים מברך הטוב והמטיב, ואם אין לו אחים מברך שהחיינו, אמרו לו ילדה אשתו זכר הואיל ואף אשתו נהנית בזה מברך הטוב והמטיב:

היו בסעודה ובא להם שנוי יין הואיל ויש שם בני חבורה או אשתו ובניו מברך הטוב והמטיב ואם אין אדם עמו אינו מברך כלום, היה יין הראשון חדש ר"ל תוך מ' יום והשני ישן יתבאר בתלמוד המערב שמברך על השני ב"פ הגפן והטוב והמטיב, יש מי שאומר וכן אף בשנוי פת שצריך לברך הטוב והמטיב, וחכמים הצרפתים חולקים בכך הואיל ותקונו ביד אדם:

ברכה זו של שנוי יין אחרוני הרבנים פי' בה שאף אם היה השני פחות מהראשון מברך הטוב והמטיב של השפעת הטוב הוא מברך, ומביאים ראיה ממה שאמרו על ר' אכל חביתא וחביתא מברך וודאי אי אפשר לכל החביות להיות זו אחר זו מעולה משלפניה, ויש חולקים בדבר וזוה שהביאוה ממה שאמרו אכל חביתא וחביתא וכו' פירושו אכל חביתא שהיא מעולה מחברתה ועל הרוב כל שאדם בא משולי חבית להתחלתה ודאי

מעולה הוא מן האחר וכן נראה לי, הביאו לו שכר וכבר ברכו על היין שנפטר השכר בברכתו יש אומר שאף על זה מברך הטוב והמטיב ואין הדברים נראין, שכר ואחר כך יין הואיל ואין ברכת שכר פוטרת את של יין יש אומר שאין מברך הטוב והמטיב על היין, וכן יראה לי (חסר):

צריך שתדע שזה שביארנו שהבונה בית אומר שהחיינו לא סוף דבר בבונה בית חדש אלא אף בקונה בית ישן הואיל וחדש הוא לו, וכן בקנה כלים לאו דוקא חדשים אלא אפילו ישנים הואיל וחדשים הם לו, וכן פי' בתלמוד המערב, ונסח דבריהם לא סוף דבר חדשים אלא אפילו הם שחקים חדשים הם לו, וכתבו גדולי המפרשים שלא תפס לשון חדשים אלא ללמד שמ"מ היו כלים אלו שלו ומכרן ואחר כך חזר ולקחן אין כאן ברכה ודוגמת מה שאמרו בעורכי מלחמה אשה חדשה למעוטי מחזיר גרושתו שאין חזור עליה אבל אם לא היו כלים אלו או בית זה שלו אלא שלקחן הן חדשים הן ישנים מברך, ולפי מה שיתבאר בגמ' אפילו יש לו כיוצא בהן ולא סוף דבר שיש לו כיוצא בהם מתורת ירושה וחזר וקנה לו כיוצא בהן מברך שהחיינו, והנסחא המיושרת בגמ' אמר רב הונא לא שאין לו כיוצא בהן ר"ל מתורת ירושה אבל אם יש לו כיוצא בהן אין צריך לברך ור' יוחנן אמר אפילו יש לו כיוצא בהן מברך מכלל דכי קנה וחזר וקנה דברי הכל אין צריך לברך:

תלמוד ס.

לישנא אחרינא אמרי לה אמר רב הונא לא שנו אלא שלא קנה וחזר וקנה אבל קנה וחזר וקנה אין צריך ור' יוחנן אמר אפילו קנה וחזר וקנה צריך לברך והלכה כר' יוחנן וכלישנא בתרא ואף גדולי הפוסקים מסכימים בה אלא שיש להם גירסא אחרת, ויש פוסקים כר' יוחנן כלישנא קמא וכל שקנה ועדיין הם בידו וחזר וקנה אין צריך לברך שמאחר שברכות אלו אינן תורה הלך אחר המיקל ואין נראה כן, וברכה זו גדולי המפרשים ג"כ כתבו שמיד שקנה הבית או הכלים אע"פ שלא נשתמש בהם מברך ויש חולקים בדבר שלא לברך עד שישתמש בהם ונראה לי כדעת ראשון ממה שאמרו בתלמוד המערב קנה אומר שהחיינו, נתן לו במתנה אומר הטוב והמטיב, לבש אומר מלביש ערומים, אלמא קודם לבישה מברך בשעת קנייה ולמדת משם ג"כ שאם לא בנה ולא קנה אלא שנתנה לו שמברך הטוב והמטיב אע"ג שבגמ' שלנו לא חלקו בה, בתוספות כתבו שלא נאמרה ברכה זו אלא בקונה כלים שאין דרך לקנותם תמיד שאדם שמח ונהנה בקנייתם אבל כלים דקים שאדם קונה אותם תמיד ושאין שמח בקנייתם כגון מנעלים או חלוק אינו

מברך מתורת חובה ואין נראה לי אלא כל כלים במשמע, **זהו ביאור המשנה** ופסק שלה ולא נתחדש עליה בגמ' דבר שלא בארנוהו:

המשנה הששית מברך על הרעה מעין הטובה כלומר שיברך על הרעה הטוב והמטיב וכן המברך על הטובה מעין הרעה ר"ל שיברך על הטובה דיין האמת הרי זה כעין תפלת שוא, ופרשו בגמ' אע"פ שאפשר קרוב להיות רעה נמשכת אחר טובה זו או טובה נמשכת אחר רעה זו כגון שטובה זו שהוא מברך עליה דיין האמת הוא שמצא מציאה ומתירא שמא יודע למלך ויהא חובשו עליה ומתוך יראתו מברך דיין האמת, וחמ"מ הואיל ותועלתו מצוי עכשיו והיזקנו אינו וודאי אין ראוי לברך אלא הטוב והמטיב, וכן על הרעה כגון שנכנס הנחל בתוך שדהו אלא שמחשב שלמחר יהנה ממנו שיזבל לו שדהו והוא רוצה לברך על שם סופו ואעפ"כ אין לו לברך אלא על שמצוי עכשיו, הצועק על מה שעבר הרי זו תפלת שוא שהרי אי אפשר להשתנות והביא משל על זה כגון שהיתה אשתו מעוברת ואומר יהי רצון שתלד אשתי זכר הרי זו תפלת שוא שהרי כבר נוצר אם זכר ואם נקבה ומ"מ דוקא אחר מ' יוום אבל תוך מ' יום אין תפלתו שוא, וכן אם היה בא בדרך ושמע קול צווחה בעיר ואומר יהי רצון שלא יהא זה בתוך ביתי הרי זו תפלת שוא שאין ראוי לו להתפלל על מה שאפ היה אי אפשר שלא להיות וכשהתפלל על מה שאין באפשר טעה ותפלתו שוא ושקר, אבל יש לו להתפלל שינצל ממנו או לבטוח בשם שאינה בביתו שהבוטח בשם אין תוחלת שלו נכזבה כבר אמר והבוטח בה' חסד יסובבנו, וכן אמר משמועה רעה לא ייירא נכון לבו בטוח בה', ואמרו ז"ל האי קרא מרישיה לסופיה מידריש, ומסופיה לרישיה מידריש, כלומר שלאיזה מהם יש לו משמעות מרישיה לסופיה מידריש מה טעם משמועה רעה לא ייירא משום דנכון לבו בטוח בה', והוא הבטחה לצדיק שלא יתייירא מן הפורענות, ומסופיה לרישיה מידריש אינו הבטחה אלא הודעה שמי שלבו נכון ובטוח לא יהא לבו הומה להתיירא שאין יראה ראויה לצדיק אלא בדברי תורה שמא ישכח או שמא יכשל בהוראה, הא במלי דעלמא לא, **זהו ביאור המשנה** ופסק שלה ולא נתחדש עליה דבר שלא בארנוהו:

המשנה השביעית הנכנס לכרך מברך שתים אחת בכניסתו והוא שמברך לשם שהכניסו לשלום, ואחת ביציאתו שיברך את השם שהוציאו לשלום ובן עזאי אומר ד' ב' של תפלה וב' של הודיה והוא שבכניסתו מברך ב' אחת קודם שיכנס שיתפלל שיכינסהו שם לשלום ואחת אחר שנכנס שיודה על שהכניסו לשם לשלום, ושתים ביציאתו אחת קודם שיצא שיתפלל שיוציאהו משם לשלום ואחת אחר שיצא שיודה על שהציאהו משם לשלום, והלכה כבן עזאי, ולעולם נותן הודאה על מה שעבר כגון אחר שנכנס ואחר

שיצא שאין לשון תפלה על מה שכבר עבר וצועק על מה שעתיד לבא כגון קודם שיכנס וקודם שיצא שלשון תפלה מונח על העתיד, **זהו ביאור המשנה** ומה שבא עליה בגמ' כך הוא נסח ברכות אלו הוא שבכניסתו הוא אומר יהי רצון מלפניך ה' אלקי שתכניסנו לכרך זה לשלום, בשעת יציאתו אומר יהי רצון מלפניך ה' אלקי שתוציאני מכרך זה לשלום כך תוליכני לביתי או למחוז חפצי לשלום ותסמכני לשלום ותצילני מכף כל אויב ואורב בדרך ואין צריך לעמוד בהם ר"ל להתעכב ולא להחזיר פניו לעזרה ולא להזכרה ומלכות:

ברכה זו הן בברכה שבתחילה הן בהודאה שבסוף אינה צריכה אלא למי שנכנס לכרך שאין בתי דינין מצויין בו ולא אימת מלכות ומכין וחובטין שלא מן הדין ואדם צריך לרחמי בוראו ואע"פ שאמרו בגמ' כן דוקא לחיוב אבל מ"מ התירת רשות לאדם לברך כן על כל מקום שהוא נכנס, ולא עוד אלא שגדולי הפוסקים אין מחלקים בה, ונראה שהם גורסים אלא אימא אף בכרך שדנין והורגין בו, ולשטה הראשונה גורסים אלא אימא בכרך שאין דנים והורגים בו:

מי שנכנס לבית המרחץ אומר יהי רצון מלפניך ה' אלקי שתכניסי לשלום ותוציאני לשלום ותצילני מזו ומכיוצא בזו לעתיד לבא ולא יארע בי דבר קלקלה ועון, וכשיצא משם יאמר ברוך שהצילנו מן האור ויראה לי ענין זה שחמי טבריא וכו' וכיוצא בהן:

הנכנס להקיז דם אומר יהי רצון מלפניך ה' אלקי שיהא עסק זה לי לרפואה כי אל רופא חנם אתה, וכשיוצא אומר ברוך רופא חנם:

תלמוד ס:

הנכנס לבית הכסא אומר התכבדו מכובדים קדושים משרתי עליון שמרוני שמרוני עד שאכנס ואצא שזהו דרכן של בני אדם, וכשיוצא נוטל את ידיו ומברך על נטילת ידים או מקנח בעפר ומברך על נקיות ידים ואחר כך מברך ברכת אשר יצר את האדם וכו' וחותם רופא כל בשר ומפליא לעשות, ויש חולקים שלא לברך על נטילת ידים הואיל ואין עליהם לכלכוך:

פירשו בתלמוד בבא מציעא ובמסכת תענית, שההולך למוד את גרנו אומר יהי רצון מלפניך ה' אלקי שתשלח ברכה במעשה ידינו התחיל למוד את גרנו אומר ברוך אשר שלח ברכה בכרי הזה, מדד ואחר כך בירך הרי זה תפלת שוא שאין הברכה מצויה לא בדבר המנוי ולא בדבר המדוד אלא בדבר הסמוי מן העין שנא' יצו ה' אתך את הברכה באסמיך:

הנכנס לישן על מטתו אומר פרשה ראשונה של ק"ש ואחר כך מברך בא"י אמ"ה המפיל חבלי שינה על האדם ומאיר לאישון בת עין יהי רצון מלפניך שתתן חלקי בתורתך ותרגילני לדבר מצוה ואל תרגילני לדבר עבירה וישלוט בי יצר טוב ואל ישלוט בי יצר הרע והשכיבני לשלום והעמדיני לשלום לחיים טובים והאירה עיני בתורתך בא"י המאיר לעולם:

וכשמתעורר משנתו אומר אלהי נשמה שנתת בי טהורה וכו', ואינו פותח בה בברוך שסמוכה לחברתה היא ואין השינה שבאמצע קרויה הפסק וחותם בה בא"י המחזיר נשמות לפגרים מתים:

יש מי שאומר שלא נתקנו ברכות אלו אלא פעם אחת ביום והוא בזמן שכיבה וקימה לרוב העולם אבל אם ישן ביום אינו צריך לברכן שלא על מעשה של עצמו נתקנו אלא על נוהג שבעולם שדרכן לשכב בלילה ולעמוד ביום, ויש חולקים בדבר, ובברכת נקבים מיהא כל זמן שמצטרך לה מברך לה עם נטילת ידים או עם נקיות ידים אם אין לו מים והתנקה בעפר וכיוצא בו:

כששמע קול תרנגול אומר אשר נתן לשכוי בינה וכו', כשפותח עיניו אומר בא"י אמ"ה פוקח עורים, כשעומד על רגליו אומר ברוך זוקף כפופים, כלובש בגדיו אומר מלביש ערומים, כשחוגר אזורו אומר ברוך אוזר ישראל בגבורה, ויש מפרשים אותה בלבישת המכנסים וכדקאמר כד אסר המייניה, כשמתעטף אומר אשר קדשנו וכו' להתעטף בציצית, כשפורס סודר על ראשו אומר עוטר ישראל בתפארה, כשמעמיד רגליו על הארץ אומר רוקע הארץ על המים, כשמהלך אומר המכין מצעדי גבר, כשנועל מנעליו אומר שעשה לי כל צרכי, כשנוטל את ידיו אומר על נטילת ידים, כשרוחץ פניו אומר המעביר חבלי שינה מעיני ותנומה מעפעפי יהי רצון מלפניך ה' אלקי שתתן חלקי בתורתך וכוף את יצרי להשתעבד לך ותרגילני לדבר מצוה ואל תרגילני לדבר עברה ואל תביאני לידי חטא ולא לידי ניסיון ולא לידי ביזיון וישלוט בי יצר טוב ואל ישלוט בי יצר הרע ותנני לחן ולחסד בעיניך ובעיני כל רואי ותגמלני חסדים טובים בא"י הגומל חסדים טובים לעמו ישראל:

ברכות אלו יש מי שאומר שאין אדם מברכן אלא אם בא לידו דבר שעליו נתקנו כגון אם לא שמע זה קול התרנגול אינו מברך אשר נתן לשכוי בינה וכו' ובט' באב ויום הכפורים שאין שם מנעל אינו מברך שעשה לי כל צרכי, וכן אם לן בכסותו אינו מברך מלביש ערומים, ואם לא נכנס לבית הכסא אינו מברך אשר יצר וכן כלם, ויש מי שאומר שברכות אלו על סדר מעשה בראשית נתקנו ואע"פ שלא בא לידו דבר שעליו נתקנו מברך על

כלן והוא שנהגו עכשיו לברכן על הסדר בשחרית הן שבא לידו אותו דבר שמברך עליו הן שלא בא לידיו, ובתלמוד מנחות התבאר שחייב אדם לברך בכל יום ג' ברכות שלא עשאני עכו"ם שלא עשאני עבד שלא עשאני אשה, והתבאר שם ג"כ שחייב אדם לברך ק' ברכות בכל יום, ובשבת ויו"ט שאדם מקצר בברכות תפלה צריך למלאות חסרונן בפירות ודברים שמברך עליהן, ובתוספת[א] יצא עבד ונכנס בור והוא שאמרו שם שלא עשאני גוי שנא' כל הגוים כאין נגדו שאין בור ירא חטא אשה שאין אשה חייבת בכל המצות, ומתוך כך נהגו רבים בארבעתן:

ברכות אלו עם שאר ברכות הנתקנות בפרק זה כבר ביארנו שיש מי שמצריך בהן הזכרה ומלכות וכן אנו נוהגים אלא שיש בדבר חולקים:

המשנה השמינית חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה כלומר שלא יבעט למה שאירע לו אבל יודה לשם ויצדיק את דינו ויבטח בשם להסיר ממנו מוקשי רעתו שנא' ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך וכו' ופירוש אפילו נוטל את נפשך ואפילו נוטל את ממונך, וכלל הדברים בכל מדה שהוא מודד לך הן טובה הן רעה הוה מודה לו ומשבח אותו ומצדיק את דינו ותהא אוהבו במה שחביב לך אם נפש אם ממון וכמו שאמרו אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך, ואם נאמר בכל מאדך למה נאמר בכל בכל נפשך ר"ל יזכור לו החביב ודיו, אלא יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו ויש שממונו חביב עליו מגופו לכך הוזכרו שניהם ואחר שבא לביאר זה הענין ביאר ענין בכל לבבך, ופי' בו בשני יצריך ביצר טוב וביצר רע כלומר שאפילו בשעה שתתעסק בצרכי העולם ובענינים הגופניים תהא כונתך לשם שמים על דרך מה שאמרו וכל מעשיך יהיו לשם שמים, וכן אמרו ז"ל למטה אי זו היא פרשה קטנה שכל גופי תורה תלוים בה בכל דרכיך דעהו אפילו לדבר עבירה, **וזהו ביאור המשנה** ובגמ' אמרו דברים כיוצא באלו וענינם שלעולם חייב אדם לברך ולהודות על הרעה כעל הטובה שנא' בה' אהלל דבר באלקים אהלל דבר מדת רחמים אהלל ואם מדת הדין אהלל, וכן צדק ומשפט אשירה לך לך ה' אזמרה, אם צדק אשירה ואם משפט אשירה, וכן צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא כוס ישועות אשר ובשם ה' אקרא, ולעולם אל ימעט בטחונו מבוראו וירגיל עצמו לומר על כל מה שאירע לו כל דעבדין מן שמיא לטב:

תלמוד סא.

לעולם יהיו דבריו של אדם מועטין לפני הב"ה שנא' האלקים בשמים ואתה על הארץ על כן יהיו דבריך מעטים:

לעולם אל יהלך אדם אחורי אשה ואפילו היא אשתו ואע"פ שמצינו וילך אלקנה אחרי אשתו וילך מנוח אחרי אשתו וכן באלישע וילך אחריה פי' הדברים באלו שהלכו אחרי עצתן:

נזדמנה לו על הגשר יסלקנה לצדדין ולעולם אל יעבור אחורי אשה בנהר ואפילו מעות לא ירצה מידו לידה בשום מחשבה רעה:

אמרו חכמים ילך אדם אחורי ארי ולא אחורי אשה, אחורי אשה ולא אחורי ע"ז אחורי ע"ז ולא אחורי בית הכנסת בשעה שהצבור מתפללים כל זמן שיש לחשדו שהוא מתיאש מן התפלה אבל אם היה נושא משאוי או איזה ענין שיתנצל בו על שאינו נכנס לבית הכנסת אין כאן בית מיחוש:

תלמוד סא:

צדיקים יצר טוב שופטן רשעים יצר הרע שופטן כלומר שהם נשמעים ליצר הרע ועל פיו גומרים דינם, בינונים זה וזה שופטן:

המשנה התשיעית לא יקל אדם את ראשו כנגד שער המזרח פי' שלא יעשה שום דבר של קלות ראש כגון תגלחת ראש וזקן ועמידה לשם ערום, והטלת מי רגלים כנגד שער המזרחי אע"פ שהוא חוץ לתחום ירושלים הואיל והוא כנגד השער המזרחי זה יש שפירשו עליו שהיה בתחום בית המקדש חוץ להר הבית, ויש שפי' בו שער שבמזרח העזרה והוא שער הנקנור ונתן טעם לדבריו מפני שהוא מכוון כנגד בית קדשי הקדשים שכל השערים היו מכוונים זה כנגד זה שער המזרח שער עזרת נשים שער עזרת ישראל פתחי האולם וההיכל ופתח בית קדשי הקדשים, וכן לא יכנס אדם להר הבית במקלו ובמנעלו וסנדלו ובאפונדתו והיא חגורה חלולה שבה נותנים מעות, וי"מ בגד שאדם לובש על בשרו לקבל הזיעה שלא יטנף את בגדיו ואין אדם יוצא בה לעולם עד שילבש בגד אחר, ולא באבק שעל גבי רגליו ולא יעשהו קפנדריא לקצר את דרכו ורקיקה מק"ו כלומר ואף הרקיקה לשם אסור מק"ו של מנעל, ומה מנעל שאין בו בזיון אמרה תורה של נעלך, רקיקה שהיא דרך בזיון לא כ"ש כך פרשו בגמ' שלא נאסר במיני קלות ראש שהוזכרו אלא מן הצופים ולפנים וצופים הוא מקום שממנו רואים הר הבית ומשם ואילך כנגד חוצה לארץ אין רואין אותו, וכן לא אסרו דבר זה אלא לרואה ר"ל שיהו פניו כנגד השער ובמקום שאין גדר מפסיק בינו להר הבית ובזמן שהשכינה שורה, והוא זמן שבית המקדש קיים ואם אין שם כל אלו מותר להקל ראשו כנגדו, אלא שמ"מ אסור בכל קלות ראש אף בזמן הזה כל זמן שאין גדר מפסיק וכן תחום המקדש עצמו אסור בכל קלות

ראש אף בזמן הזה, ואף הר הבית עצמו אף בזמן שאין בית המקדש קיים חייבים במוראו במניעת הדברים שהוזכרו בו וכיוצא בהן דכתיב והשמותי את מקדשיכם קדושתן אף כשהן שוממים, וכן בראשון של יבמות אמרו את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו מה שבת לעולם אף מקדש לעולם וכן ביארנו שם שהמקדש מוראו מן התורה והר הבית מדברי סופרים, **זהו ביאור המשנה** ודברים שנכנסו תחתיה בגמ' אלו הן הנפנה בכל מקום בארץ ישראל יפנה מזרח ומערב ר"ל שיהו אחוריו מצדדין אלו מפני שפירועו כנגד ירושלים ובגליל הוא בהפך וצפון ודרום אסור מזרח ומערב מותר ובחוצה לארץ נפנה צפון ודרום ולא מזרח ומערב, ופירשו בתלמוד המערב ובלבד במקום שאין שם כותל שהוא בבקעה, מעתה בתי כסאות בבתים אין שם קפידא, הנפנה אל יפרע אלא מיושב ולא יקנח בימין מפני שכל מיני קדושה נעשים בה אלא בשמאל, ויראה לי שאם הוא איטר שמאל הוא כימין כל אדם:

תלמוד סב.

לעולם יהא אדם צנוע בכל מקום וכ"ש בבית הכסאא ואם היה אחר עמו אם הוא במקום שאחורי הגדר הואיל שאין חברו רואהו יפנה ואם היה בבקעה שחברו רואהו שיעור הדבר כל זמן שמתעטש ואין קולו נשמע או כל זמן שחברו אינו רואה את פירועו ואפילו בלילה לא יפנה אלא כדרך שנפנה ביום:

לעניין טהרות ששומרי שמן בית הבד אם הוצרכו להפנות יוצאים מפתח בית הבד ונפנין מיד אחורי הגדר שלפני הפתח ואין חוששין שבתוך שיעור זה יכנס עם הארץ ויגע ואם היו בבקעה שיעורן עד שלא תפקע ראייתם מהם:

הספדנין את המת ראוי להם שלא להאריך בשבחיו של מת אלא במה שברור להם שראוי לשבחו באותו דבר כבר אמרו כשם שנפרעים מן המתים כך נפרעים מן הספדנין ומן העונין אחריהן, צא ולמד כמה ראוי לאדם להיות צנוע בכל דבריו ובפרט במקומות אלו וכיוצא בהם שעל דבר זה אמרו שאין מיחסים שם צנוע אלא לאדם שידוע בו שהוא צנוע בבית הכסא:

תלמוד סב:

מה שאסרנו במשנה שלא לעשות קפנדריא בהר הבית אף בבית הכנסת כן אלא שאם היה אותו בית הכנסת שביל מעקרו מותר וכן אם נכנס שם להתפלל מותר לו לעשות

קפנדריא ורקיקה ומנעל מותרים בה אלא שהנכנס להיכל שבו ספר תורה מנהג לחלוץ נעליו:

תלמוד סג.

המשנה העשירית כל חותמי ברכות שבמקדש היו אומרים מן העולם וכו' ביאור הדברים הוא שפירשו במסכת תענית שמנהגם היה במקדש שלא היו עונים אמן אלא שבסוף כל ברכה וברכה היה אומר המברך סמוך לחתימתו ברוך ה' מן העולם וחותם כגון ברוך ה' מן העולם מגן אברהם והדומה לזה ובמקום עניית אמן היו השומעים אומרים ברוך שם כבוד מלכותו וכו' והביאוה בגמ' מדכתיב קומו וברכו וכו' ויברכו שם כבודך, קומו וברכו נאמר על המברך, ויברכו את שם כבודך נאמר על העונים, ומשקלקלו המינים לומר לית דין ולית דיין ולית עולם אוחרן התקינו שיהו אומרים מן העולם ועד העולם, וגדולי המפרשים כתבו לשא היה מנהג זה אלא לתפלה הג"ה [עי' בסוטה ד' מ' בנשיאת כפים לא היו עונים אמן במקדש, וצ"ל דכיון שג"כ בתוך תפלה הוא דינו כתפלה עצמה]: אבל בשאר ברכות היו עונים אמן שהרי בברכת התורה נאמר בעזרא ויברך עזרא את וגו' ויענו כל העם אמן במועל ידיהם, והתקינו שיהא אדם שואל בשלום חברו בשם כדי שיודו שהשלום ושאר הברכות מגיעות מכבודו והרי מצינו כן בבעז שאמר ה' עמכם ואומר אל תבוז כי זקנה אמך כלומר למוד ממה שנהגו באמך זקנים שבאומתך ואע"פ שיש פתחון פה שלא להזכיר את השם לבטלה ודרך הדיוטות הרי כתיב עת לעשות לה' הפרו תורתך, ונוח לנו להזכיר יותר מן הראוי משלא יזכירוהו כלל כדי להרגילו בפי הבריות, **זהו פי' המשנה** ודברים שנכנסו תחתיה בגמ' אלו הן:

כל תלמיד חכם שרואה בדורו שחביבים עליהם דברי תורה יפזר דבריו להם ואם ראה דורו שאין דברי תורה חביבים עליהם יתעסק בהם בעצמו, ואל ימנע עצמו מדברי תורה לסכלותם אלא יזהר שלא ישחית דבריו להשליכם בפניהם אחר שהם מתנכרים עליהם הוא שאמרו בשעת המכנסים פזר ובשעת המפזרים כנס:

לעולם ילמד אדם את בנו אמונות שאם יצטרך לו תהא הזמנת חייו מצויה בידו ולעולם ילמדנו אומנות היותר מסולסל שיוכל:

לעולם אל ירגיל אדם בתוך ביתו אנשים שאינם מהוגנים ואף המהוגנים לא יעשם כבעלי בתים מכל וכל שהלשונות מרובות ומצויות לחטוא בדבורם וראוי לאדם ליזהר שלא להלכד ברשתם:

לעולם יזהר אדם שלא להמשך אחר התאוות יותר מדאי ואם נמשך בהם ישתדל ברפואתו על דרך נטייה אל הקצה האחרון כמו שנודע מדברי החכמים ואף הרואה באחרים שמרוב המשכם אחר תאותם הביאם לידי דברים מגונים ראוי לו להזהר מן הדברים שסבבו לחבריו אותן הדברים המגונים והוא שאמרו כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין:

עבור שנה במסכת סנהדרין שאינו נעשה על ידי מי שיזמן אלא במזומנים לה במקום סנהדרין ואין צריך לומר שלא היו מעברים בחוצה לארץ אלא שאף לחשוב אם ראוי לעבר אם לאו ולעבר בארץ על פי אותו חשבון אסור אלא א"כ על ידי גדול שלא נשאר כמותו בארץ ובזמן הזה אין מעברין כלל אלא אותן העבורים הנמנים ע"פ חשבון העבור להשואת שנת החמה עם שנת הלבנה על סדר גי"א י"א י"ח ע"ז י"ט ודבר זה יתבאר במס' סנהדרין בע"ה:

תלמוד סג:

לעולם יעשה לעצמו חבר ללמוד תורה עמו שאין הפלפול מצוי ליחידי אלא כשחברו מעוררו והוא שאמרו אין התורה מתוקנת אלא בחבורה:

ולעולם יתעמל אדם בתורה שאינה מצויה אלא בעמל יגיעה, אין דברי תורה מתקיימים אלא במי שממית עצמו עליה שנא' וזאת התורה אדם כי ימות באהל, וכשישב לפני רבו אל ירגיל עצמו להקשות ולהשיב עד שידע בעצמו שכבר הבין בדבר עד תכליתו, דרך צחות אמרו הסכת ושמע ישראל הס ואחר כך כתת, ואם רבו כועס עליו יהא שותק לו ומכבדו ומתוך כך יזכה ללמוד:

אם נבלת בהתנשא כל המנבל עצמו על דברי תורה סופו מתנשא:

תלמוד סד.

אע"פ שהכנסת אורחים בכלל מדה חשובה ביותר הכנסת תלמידי חכמים חשובה עד מאד והברכה מצויה על ידו וכן הדין, וכל הנהנה מסעודה שתלמיד חכם בתוכה כאלו נהנה מזיו השכינה:

הנפטר מן המת אל יאמר לו לך לשלום אלא לך בשלום שכן כתיב ואתה תבא אל אבותיך בשלום כלומר לך עם השלום שהוא עמך, והנפטר מחברו אל יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום שכן מצינו בדוד שאמר לאבשלום לך בשלום והלך ונתלה, ויתרו אמר לו למשה לך לשלום והלך והצליח:

כל היוצא מבית הכנסת והולך לבית המדרש עליו הכתוב אומר ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלקים בציון שזה בודאי תכלית השלמות בהיות כל מעשיו פונים לעבודת השם לא יסור ממנה אז יצליח את דרכיו ואז ישכיל.

וזהו שיעור מה שראינו לבאר בכללי זאת המסכת כת"א הל' מסכת ברכות דרך קצרה כמו שייעדנו בפתיחת החבור, וראינו לבאר אחר זה דיני נטילת בקצרה על הדרך שבארנום בארוכה בפירושנו אחר זאת המסכתא: